DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

flora dizisi

iki

KUTSAL EKONOMİ

GEÇİŞ ÇAĞINDA PARA, ARMAĞAN VE TOPLUM

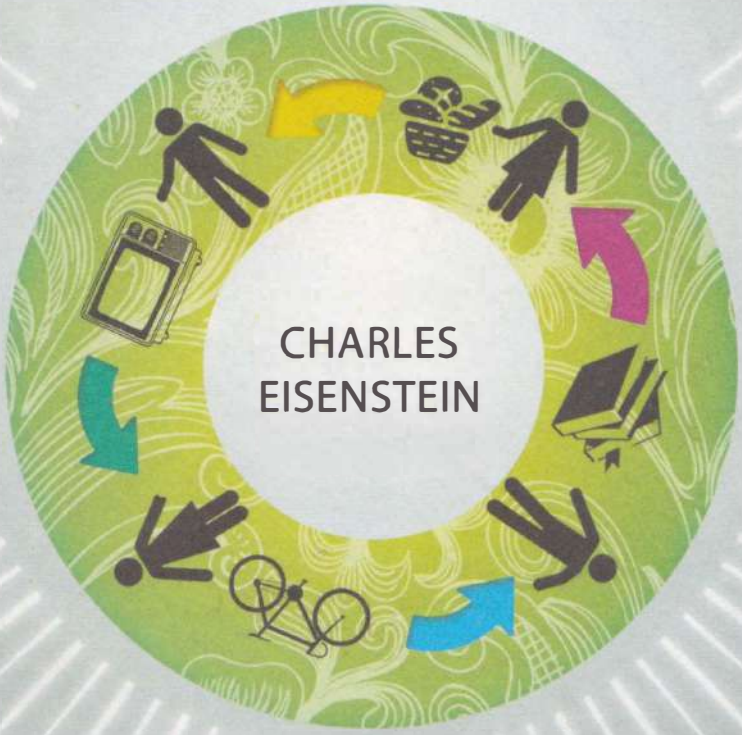

CHARLES EISENSTEIN

OccupyWallStreet
'Wall Street'i İşgal Et' hareketinin fikir babası.

okuyanus
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KUTSAL EKONOMİ

CHARLES EISENSTEIN

"ŞİRKETLER DÜNYAYI YÖNETTİĞİNDE" ADLI KİTABIN YAZARI DAVID KORTEN'İN "ZAMANIMIZIN GELMİŞ GEÇMİŞ EN BÜYÜK DÜŞÜNÜRLERİNDEN BİRİ" OLARAK SÖZ ETTİĞİ CHARLES EISENSTEIN, KUTSAL EKONOMİ KİTABINDA KRİZE RAĞMEN AYAKTA KALMANIN YOLLARINI ANLATIYOR.

"OCCUPY WALL STREET/ WALL STREET'İ İŞGAL ET" SLOGANIYLA YOLA ÇIKAN FİNANS DÜNYASINA BAŞKALDIRI HAREKETİNİN DE FİKİR BABASI OLAN EISENSTEIN, BU AYKIRI KİTABINDA,

* PARAYLA İLİŞKİMİZDE NEYİN YANLIŞ OLDUĞUNU GÖSTEREN TEMEL BİR ANALİZ SUNUYOR;
* FARKLI BİR PARA KAVRAMININ VE BUNA DAYANAN EKONOMİK SİSTEMİN NASIL BİR DÜNYA YARATABİLECEĞİNİ BETİMLİYOR; PARAYI ESKİ "KUTSAL" HALİNE NASIL DÖNÜŞTÜRECEĞİMİZİ ANLATIYOR;
* BU DÜNYAYI YARATMAK İÇİN GEREKLİ KOLEKTİF EYLEMLERİ VE BU EYLEMLERİN NASIL GERÇEKLEŞTİRİLEBİLECEĞİNİ GÖSTERİYOR;
* BU DÜNYA DÖNÜŞÜMÜNÜN BİREYSEL BOYUTLARINI, "ARMAĞAN KÜLTÜRÜYLE YAŞAMAK" DEDİĞİ KİMLİK VE VARLIK DEĞİŞİMİNİ İNCELİYOR.

BU KİTABI OKUYUN VE SONRA "ARMAĞAN EDİN". ÇÜNKÜ HEPİMİZ AYNI GEMİDEYİZ VE BİRBİRİMİZE İHTİYACIMIZ VAR.

flora dizisi

OKUYAN US
FLORA SERİSİ İLE YERYÜZÜ BİLGELİĞİNE BİR KAPI ARALIYOR. BU KAPIDAN ŞU AN İTİBARİYLE GÖRÜNEN, YERYÜZÜNÜN CANINI HİSSEDENLERİN -DÜNYANIN NERESİNDE OLURLARSA OLSUNLAR- ONU KOLLAMAK VE GÖZETMEK İÇİN TÜRLÜ YOLLAR BULDUKLARI. BİZ ONLARA TANIKLIK EDİYOR VE GEÇMİŞİN İZLERİNİ SÜRÜP YARINLARA TAŞIYORUZ. YAŞAMI KUTLAYARAK VE ÇOĞALARAK... YOLUMUZ AÇIK OLSUN...

ISBN 978-605-4054-91-6

okuyan us

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

2

Charles Eisenstein

Kutsal Ekonomi

GEÇİŞ ÇAĞINDA PARA, ARMAĞAN VE TOPLUM

İngilizceden çeviren: Sinem Gül

okuyanus

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

okuyan us

Flora Dizisi 2

Kutsal Ekonomi
Geçiş Çağında Para, Armağan ve Toplum
Charles Eisenstein

ISBN: 978-605-4054-91-6
Sertifika No: 13838

I. Baskı: İstanbul, Ekim 2012

İngilizceden Çeviren: Sinem Gül
Yayına Hazırlayan: Seda Arıcıoğlu
Editör: Ayşe Dirikman Kalıpçı
Dizi ve Kapak Tasarımı: Ebru Demetgül
Grafik Uygulama: Zeynep Erim
Baskı ve cilt: Duplicate Matbaa Çözümleri San. ve Dış Tic. Ltd. Şti.
Maltepe Mah. Litros Yolu Sok. Fatih San. Sit. No: 12/102 Topkapı,
Zeytinburnu, İstanbul Tel: (0212) 674 39 80, Faks: (0212) 585 00 61

Orijinal Adı: *Sacred Economics / Money, Gift & Society in the Age of Transition*

Copyright 2011 by Charles Eisenstein

Bu eserin yayın hakları Nurcihan Kesim Telif Ajansı aracılığıyla satın alınmıştır.
Her hakkı saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

© Okuyan Us Yayın Eğitim Danışmanlık Tıbbi Malzeme ve
Reklam Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti
Fulya Mah. Mehmetçik Cad. Eser Apt. A Blok No: 30 Daire: 5-6
Fulya, Şişli, İstanbul Tel: (0212) 272 20 85 - 86 Faks: (0212) 272 25 32

okuyanus@okuyanus.com.tr

www.okuyanus.com.tr

www.facebook.com/FloraDizisi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

2

Charles Eisenstein

Kutsal Ekonomi

GEÇİŞ ÇAĞINDA PARA, ARMAĞAN VE TOPLUM

İngilizceden çeviren: Sinem Gül

okuyanus

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Okuyan Us,
Flora Dizisi ile yeryüzü bilgeliğine bir kapı aralıyor.
Bu kapıdan şu an itibariyle görünen, yeryüzünün canını hissedenlerin
dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar onu kollamak
ve gözetmek için türlü yollar buldukları.
Biz onlara tanıklık ediyor ve geçmişin izlerini sürüp yarınlara taşıyoruz.
Yaşamı kutlayarak ve çoğalarak...Yolumuz açık olsun...

Flora Dizisi editörü Ayşe Dirikman Kalıpçı
www.olymposflora.com

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İçindekiler

Yazarın Notu · 9
Giriş 11

I. KISIM: AYRILMA EKONOMİSİ 19
1. Bölüm: Armağan Dünyası 21
2. Bölüm: Kıtlık Yanılsaması 33
3. Bölüm: Para ve Zihin 45
4. Bölüm: Mülkiyet Sorunu 57
Sahip Olma Dürtüsü 57
İlk Soygun 60
George Geleneği 65
5. Bölüm: Ortak Değerlerin Cesedi 73
Kültürel ve Ruhsal Sermaye 74
Topluluğun Yok Edilişi 78
Gereksinimlerin Yaratılması 81
Paranın Gücü 87
6. Bölüm: Tefecilik Ekonomisi 91
Bir Ekonomi Meseli 93
Büyüme Zorunluluğu 96
Servet Yoğunlaşması 99
Servetin Yeniden Dağıtılması ve Sınıf Savaşı 104
Enflasyon 109
Senin İçin Daha Fazlası, Benim İçin Daha Azı Demektir 111
7. Bölüm: Uygarlık Krizi 115
8. Bölüm: Çağın Değişimi 127
Para: Öykü ve Sihir 127
İnsanlığın Olgunlaşma Sınavı 132

II. KISIM: YENİDEN BİRLEŞME EKONOMİSİ 139
9. Bölüm: Değer Öyküsü 141
10. Bölüm: Dönüş Yasası 151
11. Bölüm: Ortak Değerlere Dayalı Para Birimleri 159
12. Bölüm: Eksi Faiz Ekonomisi 173
Tarih ve Arka Plan 175
Modern Uygulama ve Kuram 181
Borç Krizi: Geçiş Fırsatı 191
Geleceği Düşünmek 193
Benim için Daha Fazlası, Senin için de Daha Fazlası Demektir 201
13. Bölüm: Sabit Durum ve Büyümeme Ekonomisi 207
Sürdürülebilirlik Yeniden Düşünüldüğünde 207

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Sabit Duruma Geçiş: Çarpışma mı, Çöküş mü 209
Paranın Azalması, Servetin Artması 214
Aracısızlaşma ve P2P Devrimi 218
14. Bölüm: Sosyal Kâr Payı 223
Boş Zaman Paradoksu 223
"İş"lerin Gereksizleşmesi 227
Çalışma Arzusu 231
Çöpleri Kim Toplayacak? 235
15. Bölüm: Yerel ve Tamamlayıcı Para Birimi 241
Yerel Para Birimindeki Tuzak 244
Yerel Para Deneyleri 250
Kredi Ortak Değerini Geri Almak 254
16. Bölüm: Armağan Ekonomisine Geçiş 261
17. Bölüm: Özet ve Yol Haritası 271
1. Eksi Faizli Para Birimi 272
2. Ekonomik Kiraların Kaldırılması ve Ortak Değerlerin Tükenmesinin Telafisi 273
3. Toplumsal ve Çevresel Maliyetlerin İçselleştirilmesi 274
4. Ekonomik ve Parasal Yerelleşme 276
5. Sosyal Kâr Payı 277
6. Ekonomik Büyümeme 279
7. Armağan Kültürü ve P2P Ekonomisi 280

III. KISIM: YENİ EKONOMİYİ YAŞAMAK 283

18. Bölüm: Armağan Kültürünü Yeniden Öğrenmek 285
19. Bölüm: Biriktirmeme 297
20. Bölüm: Doğru Geçim ve Kutsal Yatırım 309
Servetin Dharma'sı 309
Paul'e Ödemek için Peter'ı Soymak 311
Eski Birikimlere Yeni Amaçlar 317
Doğru Geçim 321
21. Bölüm: Armağanda Çalışmak 325
Minnete Güvenmek 325
Armağanda İş 329
Kutsal Meslekler 333
22. Bölüm: Topluluk ve Nicelikselleştirilemeyenler 339
23. Bölüm: Yeni Bir Materyalizm 345

Sonuç: Yüreklerimizin Bize Mümkün Olduğunu Söylediği Daha Güzel Dünya 353

Ek: Kuantum Para ve Rezerv Sorunu 361
Kaynakça 371
Yazar Hakkında 375

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Anneme, babama
ve karşılığını düşünmeden bana çok şey vermiş olan herkese

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

YAZARIN NOTU

Para alanına armağan ilkelerini getirme yönündeki içeriğine uygun olarak, bu kitabı sizlere armağan ruhuyla sunuyorum. İlkeleri eylemle uyuşturmak amacıyla yayıncıyla ben, ticari olmayan her amaç için bu kitabı özgürce paylaşabilmenize olanak tanıyan bir Creative Commons (Yaratıcılık Ortak Değeri) telif hakkını seçtik. Yani satmamak ya da reklam için kullanmamak şartıyla bu kitabın malzemelerini fotokopiyle çoğaltabilir, internet günlüğünüze alabilirsiniz. Çalışmalarım hakkında daha çok şey öğrenmek isteyenler bunu yapabilsinler diye, atıfta bulunmanızı da rica ediyoruz. Diğer hukuki ayrıntıları Creative Commons web sitesinde bulabilirsiniz.

Armağanın özelliklerinden biri, karşılık armağanının önceden belirlenmemesidir. Bu çalışmayı ücretsiz olarak alır ya da dağıtırsanız, hissedebileceğiniz minneti ya da değer duygusunu ifade edecek gönüllü armağanınızı memnuniyetle kabul ederiz. Yazarla ve kitapla bağlantılı web siteleri aracılığıyla yapabilirsiniz bunu.

Nihayetinde kendimi Kutsal Ekonomi'nin fikirleri için bir vekilharç ve kanal olarak görüyorum. Benden çok daha ünlü düşünürlerin omuzlarında yükselerek, kültürel ortak değerlerimizden gelen fikirleri özümsüyor, sindiriyor ve aktarıyorum. Ben bu armağanı aldım ve karşılığında ondan bir armağan veriyorum. Bu nedenle vicdanen kendimi bu fikirlerin ahlaki açıdan meşru sahibi sayamam. Neyse ki yayıncım entelektüel mülkiyete ilişkin yeni bir modeli keşfetme cesaretini gösterdi. Sanatçıların entelektüel mülkiyet yasaları yoluyla çalışmaları için yapay bir kıtlık yaratmak zorunda olmayacakları, yine de onları alan kişilerin minnetinden doğan ödüller alacakları günleri sabırsızlıkla bekliyorum.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

GİRİŞ

Bu kitabın amacı, parayı ve insan ekonomisini evrendeki diğer her şey kadar kutsallaştırmaktır.

Günümüzde parayı kutsala saygısızlıkla ilişkilendiririz ve bunun iyi bir nedeni vardır. Bu dünyada kutsal bir şey varsa, onun para olmadığı kesin. "Buna mali gücüm yetmez," düşüncesinin iyilik ya da cömertlik yönünde bir dürtünün önünü her kesişinde açıkça görüldüğü gibi, para yüce içgüdülerimizin düşmanı gibi görünmektedir. Aşağılayıcı "satılmış" teriminin de gösterdiği gibi, para güzelliğin düşmanı gibi görünmektedir. Şirketlerin gücü yasaları kendi kârının artırılmasına yönlendirdikçe, para her değerli toplumsal ve siyasi reformun düşmanı gibi görünmektedir. Bizler sonu gelmeyen bir açgözlülüğü doyurmak için okyanusları, ormanları, toprağı ve her canlı türünü soyup yağmaladıkça, para yerküreyi yok eder gibi görünmektedir.

En azından İsa'nın sarrafları tapınaktan atmasından bu yana, parada zındıkça bir şey olduğunu hissettik. Siyasetçiler kamu yararı yerine para peşine düştüklerinde onlara yozlaşmış deriz. "Kirli" ve "pis" gibi sıfatlar paranın doğal tanımlayıcıları olmuştur. Keşişlerin onunla pek de işlerinin olmaması beklenir: "Hem Tanrı'ya hem Mammon'a* kulluk edemezsiniz."

Aynı zamanda, paranın gizemli, sihirli bir niteliğinin, insan davranışını değiştirip insan faaliyetlerini koordine etme gücünün de bulunduğunu kimse yadsıyamaz. Antik çağlardan bu yana düşünürler, basit bir işaretin bir maden ya da kâğıt parçasına bu gücü bağışlamasına hayret etmişlerdir. Etrafımızdaki dünyaya baktığımızda paranın sihrinin kötücül bir sihir olduğu sonucuna varmaktan kaçınmak ne yazık ki çok güç.

Parayı kutsallaştıracaksak, parada toptan bir devrimden, temel doğasının dönüştürülmesinden daha azının yeterli olmayacağı çok açık. Kimi kişisel gelişim gurularının bizi inandırdıkları gibi değişmesi gereken yalnızca paraya ilişkin tutumlarımız değil; daha çok, değişmiş tutumları özümseyip pekiştiren yeni para *türleri* yaratacağız. *Kutsal Ekonomi* bu yeni parayı ve onun etrafında

(*) Açgözlülük tanrısı. (ç.n.)

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

oluşacak yeni ekonomiyi tanımlıyor. Ayrıca, paranın dönüşümünün hem nedeni hem sonucu olan, insan kimliğindeki başkalaşımı araştırıyor. Söz ettiğim değişmiş tutumlar insan olmanın anlamının ta özüne iner: yaşamın amacına, insanlığın gezegenimizdeki rolüne, bireyin insan topluluğuyla ve doğal toplulukla ilişkisine, hatta bir birey, bir benlik olmaya ilişkin anlayışımızı içerir. Parayı (ve mülkü) benliklerimizin bir uzantısı olarak duyumsuyoruz ne de olsa; bu nedenle onu betimlemek için "benim" iyelik zamirine, kollarımızı ve başımızı belirtmekte kullandığımız zamire başvuruyoruz. Benim param, benim arabam, benim elim, benim karaciğerim. Hırsızlık mağduru olduğumuzda ya da "soyulduğumuzda," sanki benliğimizin bir parçası alınmış gibi, tacize uğramışlık hissine kapılıyoruz.

Parada –kimliğimizin bir parçası olarak bu denli derin, dünyanın işleyişi açısından bu denli merkezi bir şeyde– zındıklıktan kutsallığa dönüşüm şiddetli etkiler yaratacaktır. Peki ama paranın, ya da başka bir şeyin, kutsal olması ne anlama gelir? Kritik bir anlamda, *kutsal*'ın edinmiş olduğu anlamın tam tersidir. Binlerce yıldır kutsal, mukaddes ve ilahi kavramları giderek, doğadan, dünyadan ve etten ayrı bir şeyi niteler oldu. Üç ya da dört bin yıl önce tanrılar göllerden, ormanlardan, nehirlerden ve dağlardan göğe göç etmeye başladılar, doğanın özü olmak yerine haşmetli derebeylerine dönüştüler. Tanrılar doğadan ayrıldıkça kişinin dünya işleriyle fazlaca ilgilenmesi de zındıklık oldu. İnsan yaşayan, içkin bir ruh olmaktan onun dünyevi zarfına, salt bir ruh kabına dönüştü, bu da dünyayı gözlemleyen ama ona katılmayan Kartezyen bilinç zerreciğiyle ve Newton'ın yine aynı biçimde davranan saat yapımcısıyla sonuçlandı. İlahi olmak doğaüstü olmaktı, maddi olmamaktı. Tanrı dünyaya müdahil olsa bile bu ancak mucizeler –doğa yasalarını ihlal eden ya da onların yerini alan ilahi müdahaleler– yoluyla olurdu.

Ruh denen bu ayrı, soyut şeyin dünyaya yaşam veren şey sayılması bir paradoks. Dindar bir kişiye insan öldüğünde neyin değiştiğini sorarsanız, ruhun bedeni terk ettiğini söyler. Yağmuru kimin yağdırdığını, rüzgârı kimin estirdiğini sorarsanız, Tanrı, der. Galileo ve Newton görünüşe bakılırsa dünyanın gündelik işleyişinden Tanrı'yı çıkarttılar, bu işleyişi gayri şahsi bir güce ve kitleye sahip devasa bir makinenin saat mekanizması olarak açıkladılar, ama en başından saati kurması, evrene o zamandan beri işlemesini sağlayan enerjiyi bağışlaması için onlar bile Saat Yapımcısı'na ihtiyaç duydular. Büyük Patlama'yla, harekete ve yaşama olanak tanıyan "negatif entropi" kaynağı olan ilksel olayla, bu kavram bugün bile hayatımızda. Her halükârda, kültürümüzün ruh nosyonu dünyevi olmayan ve ayrı, yine de mucizevi biçimde maddi

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

işlere müdahale eden, hatta onlara gizemli biçimlerde yaşam verip yönlendiren bir şey.

Gezegenimizde yukarıda tanımlanan ilahilik kavramına en çok benzeyen tek şeyin para olması son derece ironik ve son derece önemli. Her şeyi çevreleyip yöneten, gücü her şeye yeten ve sınırsız, görünmez, ölümsüz bir güç, dünyanın dönmesini sağladığı söylenen "görünmez el." Yine de günümüzde para bir soyutlama, en iyi olasılıkla bir kâğıt parçası üzerindeki semboller, ama daha çok da bir bilgisayardaki basit bit'lerdir: Maddesellikten çok uzakta bir alandadır. Bu alanda doğanın en önemli yasalarından muaftır, çünkü öteki her şey gibi çürüyüp toprağa dönmek yerine kasalarda ve bilgisayar dosyalarında değişmeden saklanır, hatta faiz sayesinde zamanla çoğalır. Tümüyle doğaya aykırı olan ebedi korunum ve sonsuz artış özelliklerini taşır. Bu özelliklere en çok yaklaşan doğal madde, paslanmayan, bozulmayan ya da çürümeyen altındır. Bu nedenle altın eski zamanlardan beri hem para, hem de bozulmaz ve değişmez ilahi ruh için bir metafor olarak kullanılmıştır.

Paranın ilahi soyutlama, şeylerin gerçek dünyasından kopma özelliği, doruğuna yirmi birinci yüzyılın ilk yıllarında, mali ekonominin reel ekonomiyle bağını yitirip kendi başına bir yaşam edinmesiyle ulaştı. Wall Street'in devasa servetleri herhangi bir maddi üretimle bağlantısızdı, görünüşte ayrı bir alanda yer alıyorlardı.

Olympos tepelerinden aşağı bakan finansçılar kendilerine "evrenin efendileri" diyor, hizmet ettikleri tanrının gücünü kitlelere servet ya da felaket getirmeye, dağları kelimenin gerçek anlamıyla yerinden oynatmaya, ormanları yok etmeye, nehirlerin yolunu değiştirmeye, ulusların yükselmesine ve düşüşüne neden olmaya yöneltiyorlardı. Ancak paranın kaprisli bir tanrı olduğu çok geçmeden anlaşıldı. Ben bu sözcükleri yazarken, finans rahiplerinin Para tanrısını yatıştırmak için kullandıkları, giderek çılgınlaşan ritüeller artık işe yaramıyor. Ölmekte olan bir dinin ruhbanları gibi, takipçilerinden büyük fedakârlıklar talep ederken, talihsizlikleri için ya günahı (açgözlü bankerler, sorumsuz tüketiciler) ya da Tanrı'nın (mali piyasaların) gizemli kaprislerini suçluyorlar. Ama daha şimdiden bizzat rahipleri suçlayanlar da var.

Bizim durgunluk dediğimiz şeye daha eski zamanların kültürlerinde "Tanrı'nın dünyayı terk etmesi" denebilirdi. Para ve onunla birlikte ruhun bir başka özelliği ortadan kayboluyor: insan alanının yaşam verici kuvveti. Bu satırlar yazılırken tüm dünyada makineler atıl durumda. Fabrikalar durdu; inşaat ekipmanları arsalarda terkedilmiş halde; parklar ve kütüphaneler kapanıyor ve konutlar boş kalıp yiyecekler depolarda çürürken, milyonlarca insan evsiz

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

ve aç. Oysa bu evlerin inşa edilmesinde, yiyeceklerin dağıtımında ve fabrikaların çalıştırılmasında kullanılan tüm insan ve malzeme girdileri hâlâ mevcut. Çekip gitmiş olan bunlardan çok, maddi olmayan bir şey, şu yaşam verici ruh. Çekip gitmiş olan, para. Eksik kalan tek şey bu; (bilgisayardaki elektronlar biçimiyle) öylesine hayali ki, var olduğu bile güçlükle söylenebilir, ancak öylesine güçlü ki, o olmadığında insan üretkenliği duruyor. Bireysel düzeyde de parasızlığın moral bozucu etkilerini görebiliyoruz. Neredeyse meteliksiz, üzerinde fanilasıyla televizyonun karşısına çökmüş, bira içen, koltuğundan bile kalkamayan işsiz adam klişesini düşünün. Görünüşe bakılırsa para, makineler kadar insanlara da yaşam veriyor. O olmadığında ruhsuzlaşıyoruz.

İlahilik kavramımızın bu kavrama uyan bir tanrıyı kendine çekmiş ve ona yerküre üzerinde egemenlik tanımış olduğunun farkında değiliz. Ruhu etten, tini maddeden ve Tanrı'yı doğadan koparark ruhsuz, yabancılaştırıcı, habis ve doğal olmayan bir egemen güç oluşturduk. Bu nedenle parayı kutsallaştırmaktan söz ederken, doğanın atıl, dünyevi nesnelerine kutsallık aşılayacak doğaüstü bir etmene başvurmuyorum. Bunun yerine, daha eski bir zamana, maddeyle tinin birbirlerinden kopmalarından önceki, kutsallığın her şeye yayıldığı bir zamana uzanıyorum.

Kutsal olan nedir peki? Kutsallığın iki yönü vardır: eşsizlik ve bağlantılılık. Kutsal bir nesne ya da varlık özel, eşsiz ve benzersizdir. Dolayısıyla, sonsuz derecede değerlidir; yerine başka bir şey konamaz. Bir eşdeğeri ve dolayısıyla sonlu bir "değer"i yoktur, çünkü değer ancak kıyaslamayla belirlenebilir. Tüm ölçüm türleri gibi para da bir kıyaslama standardıdır.

Kutsal, eşsiz olsa da, kendisini oluşturan her şeyden, tarihinden ve tüm varlıkları içeren matriste işgal ettiği yerden yine de ayrılamaz. Şu anda, aslında tüm şeylerin ve tüm ilişkilerin kutsal olduğunu düşünüyor olabilirsiniz. Bu doğru olabilir, ama entelektüel olarak buna inansak bile, her zaman hissetmeyiz. Bazı şeyler bize kutsal gelir, bazıları gelmez. Böyle gelenlere kutsal deriz ve sonuçta amaçları da bize *tüm* şeylerin kutsallığını hatırlatmaktır.

Günümüzde kutsallığından yoksun kalmış bir dünyada yaşıyoruz ve bu nedenle, bize kutsal bir dünyada yaşadığımız hissini veren çok az şey var. Kitlesel olarak üretilmiş, standartlaştırılmış ticari mallar, kişiliksiz evler, birbirinin aynı yiyecek paketleri ve kurumsal görevlilerle kişiliksiz ilişkiler dünyanın eşsizliğini gözlerden saklıyor. Şeylerimizin kökenlerinin bize uzaklığı, ilişkilerimizin anonimliği ve ticari mallarımızın üretiminin ve imhalarının sonuçlarının görünmezliği, bağlantılılığı gözlerden saklıyor. Dolayısıyla, kutsallık deneyiminden yoksun yaşıyoruz. Eşsizliği ve bağlantılılığı gözlerden saklayan

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

tüm şeyler arasında en önde geleni de para elbette. Madeni para fikri tam da standartlaşma hedefiyle ortaya çıktı, böylece her drahmi, her stater, her şekel ve her yuan işlevsel açıdan ötekilere eş olacaktı. Üstelik evrensel ve soyut bir değiş tokuş aracı olarak para kökenlerinden, maddeyle bağlantısından koptu. Size kim verirse versin, bir dolar aynı bir dolardır. Bankaya belli bir miktar yatırıp ertesi ay çektiğinde, "Hey, bu benim yatırdığım para değil! Bu banknotlar aynı değil!" diye yakınacak kişinin çocukça davrandığını düşünürüz.

Parasallaşmış bir yaşam zındıkça bir yaşamdır öyleyse, çünkü para ve satın aldığı şeyler kutsalın özelliklerinden yoksundur. Süpermarketteki domatesle, komşumun bahçesinde yetiştirip bana verdiği domates arasında ne fark var? Prefabrike bir evle, beni ve yaşamımı anlayan biri tarafından, benim katılımımla inşa edilmiş bir ev arasında ne fark var? Bu temel farklar, verenle alanın eşsizliğini kapsayan özgül ilişkilerden doğar. Özenle yapılmış, bir öyküler ağıyla tanıdığımız insanlara ve yerlere bağlanmış bu tür şeylerle dolu bir yaşam, zengin ve besleyici bir yaşamdır. Günümüzde bir aynılık, kişiliksizlik barajı altında yaşıyoruz. Müşteriye özel yapılmış ürünler bile, kitlesel olarak üretilmişlerse, aynı standart inşaat bloklarında yalnızca birkaç değişiklik sunuyor. Bu aynılık ruhu öldürüp yaşamı ucuzlatıyor.

Kutsalın varlığı, her zaman orada olmuş bir eve ve her zaman var olmuş bir gerçeğe dönmek gibidir. Bir böceği ya da bitkiyi gözlemlediğimde, kuş cıvıltılarının ya da kurbağa vıraklamalarının senfonisini dinlediğimde, ayak parmaklarımın arasına giren çamuru hissettiğimde, güzel yapılmış bir nesneye baktığımda, bir hücre ya da ekosistemin olanaksızlık derecesindeki eşgüdümlü karmaşıklığını anladığımda, yaşamımda bir rastlantıya ya da sembole tanıklık ettiğimde, çocukları mutlulukla oyun oynarken izlediğimde ya da bir başyapıt ruhuma dokunduğunda gerçekleşebilir. Bu deneyimler sıra dışı olsalar da, yaşamın geri kalanından hiçbir şekilde ayrı değillerdir. Hatta güçlerini daha gerçek bir dünyaya, kendi dünyamızın altında yatıp ona nüfuz eden kutsal bir dünyaya bir anlığına pencere açmalarından alırlar.

Bu "her zaman orada olmuş ev," bu "her zaman var olmuş gerçek" nedir? Tüm şeylerin birliğinin ya da bağlantılılığının gerçeğidir ve kişinin kendisinden daha büyük, yine de aynı zamanda kendisi *olan* bir şeye katılması hissini yaşatır. Ekolojide bu, karşılıklı bağımlılık ilkesidir: tüm varlıklar hayatta kalmak için, onları çevreleyen öteki varlıkların oluşturduğu ağa bağımlıdırlar ve bu ağ sonunda tüm gezegeni içerecek denli genişler. Herhangi bir türün soyunun tükenmesi kendi bütünlüğümüzü, kendi sağlığımızı, kendi benliklerimizi eksiltir; tam da benliğimizden bir şey kaybolur.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Kutsal, tüm şeylerin altta yatan birliğine açılan geçitse, her şeyin eşsizliğine ve müstesnalığına da açılan bir geçittir. Kutsal bir nesnenin benzeri yoktur; bir dizi genel niteliğe indirgenemeyecek eşsiz bir öz taşır. İndirgemeci bilimin görünüşte dünyayı kutsallığından yoksun bırakmasının nedeni budur; her şey bir avuç özelliksiz yapı taşının şu ya da bu bileşimine dönüşür. Bu durum, temelde standartlaştırılmış, özelliksiz ticari malları, iş tanımlarını, süreçleri, verileri, girdi ve çıktıları ve –aralarında en özelliksizi olan– nihai soyutlamayı, yani parayı içeren ekonomik sistemi yansıtır. Eski zamanlarda bu böyle değildi. Kabile halkları her varlığı temelde bir kategorinin üyesi değil, eşsiz, ruh sahibi bir birey olarak görürlerdi. Kayaların, bulutların ve birbirinin aynı görünen su damlacıklarının bile hissedebilen, eşsiz varlıklar oldukları düşünülürdü. İnsan elinin ürünleri de eşsizdi, ayırt edici kusurları sayesinde, onları yapan kişinin imzasını taşırlardı. Kutsallığın iki niteliği olan bağlantılılıkla eşsizlik arasındaki bağ buradaydı: eşsiz nesneler kökenlerinin işaretini, büyük varoluş matrisinde kendi eşsiz yerlerini, varlıkları için öteki yaratıklara bağımlılıklarını korurlar. Standartlaştırılmış nesneler, ticari mallar tekdüzedir ve dolayısıyla, ilişkiden yoksundurlar.

Bu kitapta, tüm şeylerin karşılıklı bağlantılılığını ve eşsizliğini somutlaştıran bir para sistemini ve kutsal bir ekonomi vizyonunu betimleyeceğim. Altında yatan doğal matristen gerçekte ya da algıda ayrı olmayacak artık. İnsanın ve doğanın birbirinden çoktan kopmuş alanlarını yeniden birleştirecek, ekolojinin, onun tüm kurallarına uyan ve tüm güzelliğini taşıyan bir uzantısı olacak.

Uygarlığımızın her kurumunun içerisinde, bu kurum her ne kadar çirkin ya da yoz olursa olsun, güzel bir şeyin tohumu vardır: daha yüksek bir oktavda, aynı nota. Para da buna istisna değil. Başlangıçtaki amacı, hepimiz daha fazla bolluk içinde yaşayabilelim diye insan armağanlarını insan gereksinimleriyle buluşturmaktan ibaretti. Paranın nasıl olup da bolluk yerine kıtlık, bağ yerine ayrılma yaratabildiği, bu kitabın izlediği çizgilerden biridir. Ancak dönüşmüş olduğu şeye rağmen, *armağan aracısı* olarak bu özgün para idealinde, günün birinde onu yeniden kutsallaştıracak şeyi bir an için görebiliriz. Armağan değiş tokuşunu kutsal bir olay olarak görürüz, armağan vermeyi içgüdüsel olarak bir törene dönüştürmemizin nedeni budur. Öyleyse kutsal para, bir verme yolu, eskiden kabile ve köy kültürlerini düzenlemiş ve insanların birbirleri için para ekonomisinin dışında bir şeyler yaptıkları her yerde günümüzde de hâlâ düzenleyen armağan ruhunu küresel ekonomiye aşılama aracı olacaktır.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Kutsal Ekonomi bu geleceği betimliyor ve aynı zamanda, oraya ulaşmamız için pratik bir yol çiziyor. Olumlu bir alternatif sunmadan toplumumuzun belli bir yönünü eleştiren kitapları okumaktan çok uzun zaman önce sıkıldım. Ardından, ulaşılması mümkün görünmeyen olumlu bir alternatif sunan kitaplar okumaktan sıkıldım: "Karbon salımını %90 azaltmalıyız." Ardından, buna ulaşmanın akla yatkın bir yolunu öneren, ancak bunun yaratılması için benim kişisel olarak ne yapabileceğimi betimlemeyen kitaplardan sıkıldım. *Kutsal Ekonomi* bu dört düzeye de erişiyor: parada neyin yanlış gittiğine ilişkin temel bir analiz sunuyor; farklı türde bir paraya ve ekonomiye dayalı daha güzel bir dünyayı betimliyor; bu dünyayı yaratmak için gerekli kolektif eylemleri ve bu eylemlerin gerçekleştirilebileceği yolları açıklıyor ve bu dünya-dönüşümünün kişisel boyutlarını, benim "armağanda yaşamak" dediğim kimlik ve varlık değişimini inceliyor.

Paranın dönüşümü dünyanın kötülüklerine deva değil ve öteki eylem alanları karşısında öncelik de kazanmamalı. Yalnızca bilgisayarlardaki bit'lerin yeniden düzenlenmesi, gezegenimizi pençesine almış olan son derece gerçek maddi ve toplumsal tahribatı ortadan kaldırmaya yetmeyecektir. Ancak para toplumsal kurumlarımıza ve yaşam alışkanlıklarımıza öylesine derinden işlemiştir ki, başka herhangi bir alandaki sağaltım çabası, parada buna denk düşen bir dönüşüm olmadan potansiyeline ulaşamayacaktır. Betimlediğim ekonomik değişimler, insan yaşamının hiçbir yönüne dokunmadan geçmeyecek çok geniş çaplı, her şeyi kapsayan bir değişimin parçasıdır.

İnsanlık, hemen önümüzdeki krizin gerçek boyutunu anlamaya daha yeni başladı. Betimleyeceğim ekonomik dönüşüm mucizevi görünüyorsa, dünyamızı ancak bir mucizenin sağaltabilecek olmasıdır bunun nedeni. Paradan, ekolojinin sağaltılmasına, siyasete, teknolojiye, tıbba dek tüm alanlarda mümkün olanın şu andaki sınırlarını aşan çözümlere ihtiyacımız var. Neyse ki, eski dünya çözülüp çökerken, neyin mümkün olduğuna dair bilgimiz ve bununla birlikte, harekete geçme cesaretimiz ve isteğimiz artıyor. Günümüzde yaşanan –para, enerji, eğitim, sağlık, su, toprak, iklim, siyaset, çevre ve başka pek çok alandaki– krizlerin kesişmesi, bizi eski dünyadan yenisine süren bir doğum krizidir. Bu krizler kaçınılmaz olarak kişisel yaşamlarımızı istila ediyor, dünyalarımız çöküyor ve bizler de yeni bir dünyaya, yeni bir kimliğe doğuyoruz. Pek çok kişinin gezegen krizinde, hatta ekonomik krizde spiritüel bir boyut hissetmesinin nedeni budur. "Normal"in geri gelmeyeceğini, yeni bir normale doğmakta olduğumuzu seziyoruz: yeni bir türde topluma, dünyayla yeni bir ilişkiye, yeni bir insan olma deneyimine.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Tüm çalışmalarımı, yüreklerimizin bize mümkün olduğunu söylediği daha güzel dünyaya adıyorum. "Yüreklerimiz" diyorum, çünkü akıllarımız bazen bize, bunun mümkün olmadığını söylüyor. Akıllarımız, şeylerin deneyimin bize öğrettiğinden çok farklı olabileceğinden kuşku duyuyor. Benim kutsal ekonomi betimlememi okurken bir kuşku, küçümseme ya da umutsuzluk dalgasına kapılmış olabilirsiniz. Sözlerimi umutsuz derecede idealist bulup göz ardı etme dürtüsüne kapılmış olabilirsiniz. Hatta ben bile betimlememi yumuşatmaya, daha akla yatkın, daha sorumlu, yaşamın ve dünyanın ne olabileceği konusundaki düşük beklentilerimize daha uyumlu hale getirme arzusuna kapıldım. Ama böyle bir yumuşatma gerçeği yansıtmazdı. Aklın araçlarını kullanarak, yüreğimdekilerden söz edeceğim. Yüreğimde, bu güzellikte bir ekonomiyi ve dünyayı yaratmamızın mümkün olduğunu biliyorum –ve hatta, bundan daha azının bize layık olmadığını. Kutsal bir dünyadan daha azını hayal edecek kadar çöktük mü?

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

I.KISIM
AYRILMA EKONOMİSİ

Çağımızda kesişen krizlerinin tümü, Ayrılma adını verebileceğimiz ortak bir kökene dayanmaktadır. Pek çok biçime –insan/doğa ayrımı, topluluğun çözülüşü, gerçekliğin maddi ve ruhsal alanlara bölünmesi– bürünen Ayrılma, uygarlığımızın her yönüne işledi. Aynı zamanda, sürdürülmesi olanaksız: bizi yeni bir çağa, Yeniden Birleşme Çağı'na doğru iten büyük ve giderek daha da büyüyen krizler üretiyor.

Ayrılma kesin bir gerçeklik değil, bir insan tasarımı, bir ideoloji, bir öyküdür. Tüm kültürlerde olduğu gibi bizim tanımlayıcı İnsanlar Öykümüzün de birbirleriyle yakından bağlantılı iki parçası var: Benlik Öyküsü ve Dünya Öyküsü. İlki, farklı ve ayrı benliktir: bir psikoloji köpüğü, derinin içine sıkıştırılmış ruh, genlerinin üreme yönündeki kişisel çıkarın peşinde koşmaya sürüklediği biyolojik bir fenotip, ekonomik kişisel çıkar peşinde koşan rasyonel bir aktör, nesnel bir evrenin fiziksel gözlemcisi, bir et hapishanesindeki bilinç zerreciği. İkincisiyse Yükseliş öyküsüdür: cehalet ve güçsüzlük durumundan yola çıkmış olan insanlığın doğa kuvvetlerini boyunduruk altına aldığı ve evrenin sırlarını araştırdığı, doğa üzerinde tam bir egemenliğe ve doğayı aşma kaderimize doğru amansızca ilerlediği bir öykü. İnsan alanının doğal alandan ayrılmasının öyküsüdür bu; ilki genişlerken ikincisi giderek kaynağa, mala, mülke ve nihayet, paraya dönüştürülür.

Para, zamanla gelişen bir toplumsal sözleşmeler, anlamlar ve semboller sistemidir. Tek sözcükle, bir öyküdür ve toplumsal gerçeklikte yasalar, uluslar, kurumlar, takvim ve saat zamanı, din ve bilim gibi şeylerle birlikte yer alır. Öykülerin yaratıcı gücü muazzamdır. Onlar aracılığıyla insan faaliyetini koordine eder, dikkati ve niyeti odaklar, rolleri tanımlar, neyin önemli, hatta neyin gerçek olduğunu saptarız. Öyküler yaşama anlam ve amaç kazandırır, böylece eyleme neden olurlar. Para, uygarlığımızı tanımlayan Ayrılma öyküsünün başlıca unsurlarındandır.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Bu kitabın I. Kısmı'nda, Ayrılma öyküsünün temeli üzerinde yükselmiş ekonomi sistemi açıklanıyor. Anonimlik, kişiliksizleşme, servet kutuplaşması, sonsuz büyüme, ekolojik yağma, toplumsal çalkantı ve amansız krizler ekonomi sistemimize öylesine derinden işlemiş ki, tanımlayıcı İnsanlar Öykümüzün dönüştürülmesinden daha azı düzeltemez bu durumu. Benim amacım, Ayrılma ekonomisinin temel özelliklerini saptadığımızda bir Yeniden Birleşme ekonomisi, parçalanmış topluluklarımıza, ilişkilerimize, kültürlerimize, ekosistemlerimize ve gezegenimize bütünlüklerini yeniden kazandıracak bir Yeniden Birleşme ekonomisi tahayyül etme gücünü de kazanabileceğimizi göstermek.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

1. BÖLÜM

ARMAĞAN DÜNYASI

Bunca zaman sonra bile
Güneş demez ki yeryüzüne,
"Bana borcun var."
Bak ne oluyor
böyle bir sevgiyle;
Aydınlatıyor Tüm Göğü

-Hafız

Başlangıçta Armağan vardı.

Çaresiz bebekler, verecek çok az kaynağı olan, ihtiyaç içindeki yaratıklar olarak doğarız; yine de, bunları hak edecek hiçbir şey yapmadan, karşılığında hiçbir şey sunmadan beslenir, korunur, giydirilir, kucağa alınır ve yatıştırılırız. Çocukluk çağından geçmiş herkesin yaşadığı bu deneyim, en derin spiritüel sezgilerimizden bazılarının esin kaynağıdır. Yaşamlarımız bize verilir; dolayısıyla, en baştaki durumumuz minnettir. Varlığımızın gerçeği budur.

Korkunç bir çocukluk geçirmiş olsanız bile, şu anda bu kitabı okuyorsanız, en azından, yetişkinliğe dek ayakta kalabileceğiniz kadarı size verilmiş demektir. Yaşamınızın ilk yıllarında bunların hiçbiri kazandığınız ya da ürettiğiniz şeyler değildi. Hepsi armağandı. Şu anda kapıdan dışarı çıkıp tümüyle çaresiz olduğunuz, kendinizi besleyip giydiremediğiniz, kollarınızı bacaklarınızı kullanamadığınız, sizin bedeninizin nerede bittiğini ve dünyanın nerede başladığını bile ayırt edemediğiniz yabancı bir dünyaya düştüğünüzü hayal edin. Sonra devasa varlıklar gelip size sarılıyor, doyuruyor, bakıyor, seviyor. Minnettar olmaz mıydınız?

Berraklık anlarında, belki ölüme çok yaklaştıktan ya da sevdiğimiz birine ölüm sürecinde eşlik ettikten sonra, yaşamın kendisinin bir armağan olduğu-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

nu biliriz. Hayatta olmaktan dolayı ezici bir minnet duyarız. Yaşamla birlikte gelen, hak edilmemiş ve özgürce ulaşılabilecek zenginliklere hayretle yürürüz: nefes almanın zevki, renk ve seslerin verdiği sevinç, susuzluğu dindirmek için su içmenin hazzı, sevdiğimizin yüzünün tatlılığı. Bu huşu ve minnet karışımı, kutsalın varlığına kesin bir işarettir.

Doğanın muhteşemliğini, bir ekosistemin, organizmanın, hücrenin mucizevi karmaşıklığını ve düzenini anladığımızda da aynı hürmeti ve minneti hissederiz. Olanaksızlık derecesinde mükemmel, akıllarımızın tasavvur etme, yaratma, hatta küçücük bir parçasını anlama kapasitesinin çok ötesindedirler. Yine de, bizim onları yaratmamıza gerek kalmadan oradadırlar: bizi hayatta tutup etrafımızı saracak bütün bir dünya. Bir tohumun nasıl filizlenip boy attığını tam olarak anlamamız gerekmez; bunu gerçekleştirmemiz gerekmez. Günümüzde bile bir hücrenin, organizmanın, ekosistemin işleyişi büyük oranda sırdır. Doğayı tasarlamaya, hatta iç işleyişini anlamaya bile ihtiyaç duymadan, meyvelerini alırız. Dünyanın onlara böylesine özgürce verdiği hak edilmemiş kaynakları düşündüklerinde ilk atalarımızın duydukları hayranlığı, minneti hayal edebiliyor musunuz?

Eski çağların din düşünürlerinin dünyayı Tanrı'nın yarattığını söylemelerine de, onu bize Tanrı'nın verdiğini söylemelerine de şaşmamalı. Bunlardan ilki tevazu, ikincisiyse minnet ifadesidir. Ne yazık ki sonraki teologlar bu farkındalığı, "Tanrı dünyayı bize kullanmamız, hükmetmemiz, egemenliğimize almamız için verdi," anlamına gelecek biçimde eğip bükmüşlerdir. Bu yorum, ilk farkındalığın ruhuna aykırıdır. Tevazu, bu Armağan'ın bizim hükmetme yeteneğimizin ötesinde olduğunu bilir. Minnetse, armağanı kullanma biçimimizle onu veren kişiyi onurlandırdığımızı ya da saygısızlık ettiğimizi.

Evrenin armağan olduğu yönündeki mitolojik farkındalığı modern kozmoloji de doğrular. Büyük Patlama hiçbir şeyden olan bir şey (hatta her şey) değil midir?[1] Tam da maddeyi, yıldızları ve yaşamı içeren bir evreni mümkün kılacak değerlerde olan (ışık hızı, elektron kütlesi, dört temel kuvvetin göreceli güçleri gibi) çeşitli fizik sabitleri yakından incelendiğinde bu duygu güçlenir. Bütün evren bizim için, biz var olabilelim diye inşa edilmiştir sanki.

Başlangıçta Armağan vardı: dünyanın arketip başlangıcında, yaşamlarımızın başlangıcında ve insan türünün bebeklik çağında. Bu nedenle minnet bi-

1) *İnsanlığın Yükselişi*'ni okumuş olanlar, maddenin sürekli olarak doğduğu, yaşlandığı ve öldüğü, Halton Arp'ın dinamik sabit-durum evreni gibi, Büyük Patlama dışındaki kozmolojileri yeğlediğimi bilirler. Ama burada da evren, bir armağan gibi, durduk yerde kendiliğinden ortaya çıkmış görünmektedir.

Ücretsiz PDF Kitaplar - https://rantey.org

zim için öylesine doğal, öylesine ilksel, öylesine esastır ki, tanımlanması bile çok zordur. *Bir armağan almış olma duygusu ve karşılığında bir şey verme arzusu*dur belki. Dolayısıyla, bu ilksel minnetle bağlantı içindeki ilkel insanların toplumsal ve ekonomik ilişkilerinde onu eyleme geçirmelerini bekleyebiliriz. Gerçekten de geçirdiler. Paranın tarihçesine ilişkin anlatıların çoğu ilkel takasla başlar, ama takas avcı-toplayıcılar arasında görece enderdir. En önemli ekonomik değiş tokuş biçimi armağandır.

İlksel olsa da, ondan akan minnet ve cömertlik insan doğasının o kadar hoş olmayan öteki yönleriyle birlikte var olur. İnsanların temeldeki ilahiliklerine inanmakla birlikte, ilahilikten uzun bir ayrılma yolculuğuna çıktığımızın ve acımasız sosyopatların servet ve güç kazandıkları bir dünya yarattığımızın da farkındayım. Böyle insanlar yokmuş ya da herkeste böyle eğilimler yokmuş iddiasında değil bu kitap. Daha çok, içimizde gizli kalmış armağan ruhunu uyandırmayı ve bu ruhu somutlaştırıp teşvik edecek kurumlar oluşturmayı amaçlıyor. Günümüzün ekonomik sistemi bencilliği ve açgözlülüğü ödüllendiriyor. Bunun yerine kimi eski kültürlerdeki gibi cömertliği ödüllendiren bir ekonomi sistemi neye benzerdi?

İşe, armağan dinamiğini anlayarak başlayalım. Yukarıda ekonomik *değiş tokuşa* değindim, ama genel olarak, armağan ekonomisi için doğru bir tanım değil bu. *Dolaşım* daha iyi bir sözcük olacak. Günümüzde sık sık armağan değiş tokuşunda bulunuruz, ama armağan *değiş tokuşu* zaten, takas yolunda atılmış bir adımdır. Eski topluluklarda armağan vermeyi düzenleyen incelikli âdetler vardı; geçmişle bağını tümden yitirmemiş toplumlarda günümüzde de varlığını sürdüren âdetler bunlar. Armağan ağları genellikle akrabalık ağlarıyla yakından bağlantılıdır. Kimin kime armağan vereceğini âdetler belirler. Bazı akraba kategorilerine sizin vermeniz beklenir; bazılarından almayı bekleyebilirsiniz; bazılarındaysa armağan akışı iki yönlüdür.

Armağanlar karşılıklı olabilse de, genellikle daireler içerisinde akarlar. Ben size veririm, siz başkasına verirsiniz. . . ve sonunda biri bana geri verir. Değerli kolyelerin adadan adaya bir yönde, bileziklerinse öteki yönde dolaştığı, Trobriand Adalarının *kula* sistemi ünlü bir örnektir. İlk kez antropolog Bronislaw Malinowski tarafından tanımlanmış olan ve "daire" anlamına gelen *kula*, armağanları ve öteki ekonomik değiş tokuşları içeren geniş bir sistemin temel çivisidir. Marcel Mauss sistemi şöyle tanımlar:

> Değiş tokuş yoluyla armağan sistemi Trobriand halkının tüm ekonomik, kabilesel ve ahlaki yaşamına sinmiştir. Malinowski'nin gayet öz-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

lüce ifade ettiği gibi, onunla "döllenmiştir." Sürekli bir "alış-veriş"tir. Sürecin belirgin özelliği, armağanların alındığı, kabul edildiği ve karşılığının verildiği, tüm yönlere sürekli bir akıştır."[2]

Kula sisteminin doruğu şeflerin törensel bilezik ve kolyeleri son derece ritüelleşmiş bir biçimde değiş tokuş etmeleri olsa da, sistemi saran armağan ağı her tür kullanım malzemesini, örneğin yiyeceği, tekneleri, emeği de içerir. Mauss'a göre, dolaysız takas alışılmadık bir durumdur. Zaten, "Genel olarak, bu şekilde alınmış ve bu şekilde –hangi biçimde olursa olsun– kişiye ait olmuş şey bile, kişinin onsuz yapamayacağı durumlar hariç, elde tutulmaz."[3] Başka bir deyişle, armağan akışı sürekli devam eder ve dolaşım ancak gerçek, mevcut bir gereksinimle karşılaştığında sona erer. Lewis Hyde'ın bu armağan ilkesine ilişkin şairane betimlemesine bakalım:

> Armağan boşluğa doğru hareket eder. Dairesinde dönerken, en uzun süre eli boş kalmış olana yönelir ve başka bir yerde ihtiyacı daha fazla olan birisi ortaya çıkarsa, eski kanalından ayrılıp ona doğru ilerler. Cömertliğimiz elimizi boş bırakabilir, ama ardından bu boşluk nazikçe bütünü çeker ve hareket halindeki şey dönüp elimizi yeniden doldurur. Toplumsal doğa boşluktan tiksinir."[4]

Günümüzde armağanla ticari işlem arasında kesin bir ayrım yapıyoruz, oysa eski zamanlarda bu ayrım hiçbir şekilde böyle kesin değildi. Toaripi ve Namau gibi kimi kültürlerde alım, satım, ödünç verme ve ödünç alma için tek bir sözcük vardı;[5] eski Mezopotamya'daysa sam sözcüğü hem "almak" hem "satmak" anlamına geliyordu.[6] Bu muğlaklık günümüzün pek çok dilinde hâlâ görülür. Çince, Almanca, Danca, Norveççe, Flamanca, Estonyaca, Bulgarca, Sırpça, Japonca gibi pek çok dilde borç alma ve borç verme için tek bir terim vardır ve bu durum belki de, bu ikisinin birbirinden ayırt edilmediği eski zamanların bir kalıntısıdır.[7] Hatta İngilizcede bile düşük eğitimli kişiler arasında

2) Mauss, *The Gift*, 29.
3) A.g.e., 30.
4) Hyde, *The Gift*, 23.
5) Mauss, *The Gift*, 32.
6) Seaford, *Money and the Early Greek Mind*, 323.
7) Çince alım ve satım terimlerinin telaffuzları neredeyse aynıdır ve ideogramları da birbirine benzer. Satın alma için kullanılan karakterin kökeni eski bir para biçimi olan bir deniz kabuğunun betimlemesidir, satma için kullanılan karakterse daha sonradan geliştirilmiştir ve bu da daha eskiden aralarında bir ayrım olmadığına işaret eder.

Ücretsiz PDF Kitaplar - https://rantey.org

hâlâ böyle bir kullanıma rastlanılır. Bu nasıl olabilir? Aynı sözcük iki zıt işlem için nasıl kullanılabilir?

Bu bilmecenin çözümünü armağan dinamiğinde bulabiliriz. Derrida'nın "-bedava armağanlar" dediği ender, belki de kuramsal istisnalar hariç, armağanlara ya bir değiş tokuş simgesi ya da ahlaki veya toplumsal bir yükümlülük (veya ikisi birden) eşlik eder. Günümüzün kapalı ve ardında hiçbir yükümlülük bırakmayan para işleminin aksine armağan işlemi açık uçludur ve katılımcılar arasında sürekli bir bağ yaratır. Başka bir bakış açısıyla, armağan, veren kişiyi içine alır ve biz de armağan verdiğimizde kendimizden bir şey vermiş oluruz. Satılan malların onları satan kişiden ayrı, salt mülk olduğu modern ticari mal işlemlerinin tam tersidir bu. Farkı hepimiz hissedebiliriz. Size armağan edilmiş, nesnel olarak bakıldığında, satın alabileceğiniz bir şeyden ayırt edilemeyecek, ama size veren kişi nedeniyle eşsiz ve özel olan, çok değer verdiğiniz şeyleriniz vardır muhtemelen. Eski insanlar da bu şekilde armağanlarla birlikte sihirli bir niteliğin, bir tinin dolaşıma girdiğinin farkındaydılar.

Deniz kabukları, güzel boncuklar, kolyeler gibi yararsız nesneler en eski paralardı. Bunları kullanım değeri olan bir şeyle değiş tokuş etmek, naifçe konuşursak, armağanı kolaylaştırma yolundan ibaretti –hiçbir şey karşılığında bir şey. Armağanı bir şey karşılığında verilmiş bir şeye dönüştürürler, ama bu, armağan olma özelliğini azaltmaz, çünkü yalnızca, hissedilen yükümlülük hissine fiziksel bir biçim kazandırmaktadırlar; minnet simgeleridirler. Bu bakış açısından, alımla satımın, ödünç almayla ödünç vermenin özdeşliğinin anlaşılması kolaydır. Hiçbir şekilde birbirine zıt işlemler değillerdir. Tüm armağanlar bir başka biçim alarak veren kişiye dönerler. Alıcı ve satıcı eşittir.

Günümüzde ticari işlemlerde alıcıyı parayı verip malları alan, satıcıyıysa parayı alıp malları veren taraf olarak belirleyen bir asimetri bulunmaktadır. Ama aynı şekilde, "alıcı"nın mal karşılığında para sattığını, "satıcı"nınsa malla para satın aldığını da söyleyebiliriz. Dilsel ve antropolojik kanıtlar bunun yeni, paradan çok daha yeni bir asimetri olduğuna işaret ediyor. Paraya ne oldu da bu asimetri doğdu? Para dünyadaki diğer tüm ticari mallardan farklı ve ileride göreceğimiz gibi, zındıklaşmasında bu farklılık temel bir rol oynuyor.

Öteki taraftan armağanı sezgisel olarak kutsal sayarız; günümüzde bile armağan verirken tören düzenlememizin nedeni budur. Armağan, giriş bölümünde tartıştığım, kutsallığın temel niteliklerini içerir. İlk olarak, eşsizlik: günümüzün kapalı işlemlerde parayla satın alınan ve kökenlerine yabancılaşmış standart ticari mallarının aksine armağan, veren kişinin katılımı derecesinde eşsizdir. İkinci olarak, bütünlük, karşılıklı bağımlılık: armağan benlik dairesi-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

ni, tüm topluluğu içerecek biçimde genişletir. Günümüzde para, 'Benim için daha fazlası, senin için daha azı demektir,' ilkesini içerirken, armağan ekonomisinde senin için daha fazlası benim için de daha fazlası demektir, çünkü sahip olanlar gereksinenlere verirler. Armağan, henüz kişinin kendisinden ayrı olmayan, kendisinden daha büyük bir şeye katılma yönündeki mistik farkındalığı pekiştirir. Benlik başka bir şeyi de içerecek şekilde genişlemiş olduğundan, rasyonel kişisel çıkar aksiyomları değişir.

Paranın nasıl geliştiği konusunda ekonomi metinlerinde verilen alışıldık açıklamalarda, başlangıç noktasının takas olduğu varsayılır. En başından itibaren, rekabet içerisindeki bireyler kendi rasyonel kişisel çıkarlarını azamiye çıkarma peşinde koşarlar. Antropoloji, bu idealleştirilmiş tanımı desteklemiyor. Mauss'a göre takas Polinezya ve Melanezya'da ender görülürken, Pasifik Kuzeybatı'da hiç duyulmamıştı. Ekonomi antropoloğu George Dalton empatik bir yaklaşımla, "Takas, parasız değiş tokuşla sınırlı anlamında, hakkında bilgi sahibi olduğumuz geçmişteki ya da bugündeki hiçbir ekonomik sistemde hiçbir zaman niceliksel olarak önemli ya da baskın model olmamıştır," der.[8] Dalton, yegâne takas örneklerinin küçük, ender ya da acil işlemler olduğunu söyler –günümüzdeki gibi. Bunlar bir yana bırakıldığında, parasız işlemler ekonomistlerin fantezilerinin kişiliksiz, faydayı azamiye çıkaran işlemlerine pek de benzemezdi, daha çok, "gelenekle onaylanmış ve karşılıklılık özelliği içeren kalıcı (ve kimi zaman ritüelleştirilmiş) kişisel ilişkiler gerektirme eğilimindeydi."[9] Bu tür işlemlere takas değil, ritüelleştirilmiş armağan değiş tokuşu demek lazım.

Günümüzde armağanlar ile satın almaları ayrı, birbirini dışlayan kategorilere yerleştiriyoruz; ikisi için farklı ekonomi ve psikolojiler geçerli elbette. Oysa çok eski zamanlarda böyle bir ikilik yoktu; günümüzün iş ilişkisiyle kişisel ilişki arasındaki ayrımı da yoktu. Ekonomistler paranın tarihçesini anlatırken bu modern ayrımı ve bununla beraber insan doğası, benlik ve yaşamın amacına ilişkin bazı derin varsayımları geriye doğru yansıtma eğilimindeler: kendi kişisel çıkarlarımızı azamiye çıkarmak amacıyla, kıt kaynaklar için rekabet eden farklı ve ayrı benlikler olduğumuz varsayımları. Bu varsayımların doğru olmadıklarını söylemeyeceğim. Uygarlığımızın tanımlayıcı ideolojisinin, şu anda sonu gelmekte olan bir İnsanlar Öyküsü'nün parçası bunlar. Bu kitap, yeni bir İnsanlar Öyküsü anlatısının bir parçasıdır. Paranın dönüşü-

8) Dalton, "Barter," 182.

9) Seaford, *Money and the Early Greek Mind*, 292.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

müyse benlik, yaşam ve dünyaya ilişkin çok farklı varsayımlar üzerine kurulmuş daha geniş çaplı bir dönüşümün parçasıdır.

İnsan ekonomisi hiçbir zaman kozmolojiden, dinden ve ruhtan uzak değildir. Armağan üzerine kurulmuş tek şey eski ekonomiler değildi: eski kozmoloji ve din de armağan üzerine kurulmuştu. Günümüzde de standartlaşma, soyutlama ve anonimlik nitelikleriyle paramız, insan deneyiminin başka pek çok yönüyle uyuşur. Farklı türde bir para bağlamında hangi yeni bilimsel, dinsel ya da psikolojik paradigmalar ortaya çıkabilecektir?

Para ekonomistlerin hesapçı, faizin azamiye çıkarıldığı takasa dair hayali dünyalarından doğmadıysa, nasıl doğdu? Ben paranın armağan vermeyi, paylaşmayı ve cömertliği kolaylaştırma yolu olarak doğduğunu, ya da en azından bu ruhtan bir şeyler taşıdığını öne sürüyorum. Kutsal bir ekonomi yaratmak için paraya bu ilk ruhunun geri kazandırılması gerekiyor.

Para özünde güzel bir kavramdır. Bir anlığına çok naif olup bu özü, paranın bu (tarihsel olmasa bile) spiritüel özünü açıklamak istiyorum. Bende sizin ihtiyaç duyduğunuz bir şey var ve onu size vermek istiyorum. Bunu yapıyorum, sizse minnet duyuyor ve karşılığında bana bir şey verme arzusu duyuyorsunuz. Ama elinizde, şu anda ihtiyaç duyduğum hiçbir şey yok. Bu nedenle bana, minnetinizin bir simgesini veriyorsunuz –maden parçalarından yapılma bir kolye ya da bir gümüş parçası gibi yararsız, güzel bir şey. Bu simge, "Başkalarının gereksinimlerini karşıladım ve minnetlerini kazandım," diyor. Sonradan, başka birinden bir armağan aldığımda, onlara bu simgeyi veriyorum. Armağanlar çok büyük toplumsal uzaklıklara ulaşabiliyorlar ve karşılığında hiçbir şey veremeyeceğim insanlardan bir şeyler alabiliyor, bu armağanların bende esinlendirdikleri minnete göre hareket etme arzumu da tatmin etmiş oluyorum.

Armağan ekonomisinin aile, klan ya da avcı-toplayıcı grubu düzeyinde işlemesi için paraya gerek yoktur. Bir sonraki daha geniş boyutlu toplumsal örgütlenme biriminde -birkaç yüz kişilik köy ya da kabilede- de gerekli değildir: Sizde şu anda ihtiyacım olan bir şey yoksa ya (minnetle hareket ederek) bana gelecekte bir tarihte ihtiyaç duyduğum bir şeyi verirsiniz, ya da başka birine bir şey verirsiniz, o başka birine verir, o da bana verir. Bu, "armağan çemberi," topluluğun temelidir. Bir kabile ya da köyde topluluk, bana armağan verenlerin başkalarına verdiğim armağanların farkına varabilecekleri kadar küçüktür. Bizim kitlesel toplumumuzdaysa durum böyle değil. Size cömertçe bir şeyler versem, Hawaii'de zencefilimi yetiştiren çiftçinin ya da Japonya'da cep telefonumun ekranını tasarlayan mühendisin bundan haberi olmaz. Bu nedenle,

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

kişisel olarak armağanların farkına varmak yerine para kullanırız: minnetin ifadesi paradır. Armağanların toplumsal tanıklığı anonimleşir.

Armağanlarımızın alanının şahsen tanıdığımız insanların ötesine geçmesi gerektiğinde para gerekli olur. Ekonomik ölçek ve işbölümü, kabile ya da köy düzeyini aştığında olan budur. Gerçekten de ilk para, Neolitik köyün ötesinde gelişmiş ilk tarım uygarlıklarında ortaya çıktı: Mezopotamya, Mısır, Çin ve Hindistan. Geleneksel, merkezileşmemiş armağan ağları yerlerini, merkezini tapınağın ve sonraları kraliyet sarayının oluşturduğu merkezileşmiş yeniden dağıtım sistemlerine bıraktı. Bunların armağanların şeflere ve öteki liderlere aktığı, sonra da onların akrabalarına ve kabileye döndüğü armağan şenliği tipi geleneklerden evrimleşmiş olması gayet mümkündür. Başlangıçta geniş ölçekli armağan akışları için merkezi düğüm noktalarıydılar, ancak katkıların zorunlu hale gelmesi, nicelikselleştirilmesi ve dışarıya verilenin eşitsizleşmesiyle, çok geçmeden armağan zihniyetinden uzaklaştılar. Eski Sümer belgelerinde bile ekonomik kutuplaşmadan, varlıklılarla yoksullardan ve geçinmeye zar zor yeten ücretlerden bahsedilir.[10] Mal akışını piyasa ticareti değil de merkezi talimatlar yönetse de,[11] ilk tarım imparatorlukları kimilerinin para olarak niteledikleri şeyleri de kullanıyorlardı: değiş tokuş aracı, hesaplama birimi ve değer deposu işlevi gören standart ölçümlü birimler halinde tarımsal ve madeni ticari mallar. Yani daha dört bin yıl önce para, armağanlarla gereksinimlerin eşleştirilmesini kolaylaştırarak herkes için daha fazla bolluk yaratacağı yönündeki naif beklentimi karşılayamaz olmuştu.

Para ticareti kolaylaştırarak, verimli bir üretimi motive ederek ve büyük ölçekli projelere girişilmesini sağlayacak sermaye birikimini sağlayarak, yaşamı zenginleştirmelidir: bize kolaylık, boş zaman, kaygıdan özgürleşme ve adil bir servet dağılımı bağışlamalıdır. Gerçekten de geleneksel ekonomi kuramı tüm bu sonuçları öngörür. Paranın bunun tam aksinin –kaygı, zorluk ve servet kutuplaşmasının– aracı haline gelmiş olması bizi bir paradoksla karşı karşıya bırakıyor.

Teknolojinin, sinemanın ve senfoni orkestralarının, telekomünikasyonun ve büyük mimari yapıtların, kozmopolit kentlerin ve dünya edebiyatının yer aldığı bir dünyamız olacaksa, bu tür şeylerin yaratılması için gereken geniş ölçekli insan faaliyetini koordine etme yolu olarak paraya ya da ona benzer

10) Nemat-Nejat, *Daily Life in Ancient Mesopotamia*, 263.

11) Seaford, *Money and the Early Greek Mind*, 123. Seaford bu iddiaya ikna edici kanıtlar gösterir: liste biçimini almış erken tarihli belgeler, sunular taşıyan bireylerin geçitlerini gösteren sanat eserleri vb.

Ücretsiz PDF Kitaplar Arşivi - https://rantey.org

bir şeye ihtiyacımız var. Bu nedenle, paraya armağan kutsallığını yeniden kazandıracak bir sistemi tanımlamak amacıyla bu kitabı yazdım. "Yeniden kazandırmak" diyorum, çünkü en eski zamanlardan beri para kutsal ya da sihirli anlamlar içermiştir. İlk başlarda tarımsal fazla tapınaklarda depolanıp yeniden dağıtılırdı: dinsel yaşamın merkezi aynı zamanda ekonomik yaşamın da merkeziydi. Kimi yazarlar en eski (emtia paraya karşı) sembolik paranın tapınaklar tarafından çıkarıldığını ve tapınak fahişeleriyle kutsal seks için kullanılabildiğini öne sürüyorlar;[12] her halükârda, aralarından pek çoğu kutsal hayvanların ve tanrıların imgelerini taşıyan ilk sikkelerin çıkartılmasıyla tapınakların yakından ilgili oldukları kesindir. Bu imge uygulaması günümüzde de, ilahlaştırılmış başkanların portrelerini taşıyan kâğıt ve madeni paralarla sürdürülüyor.

Belki günün birinde, milyarlarca insan ölçeğinde bir armağan ekonomisi için paraya ihtiyaç duymayacağız; bu kitapta tanımlayacağım para bir geçiş aracı belki. Uygarlıktan, teknoloji ve kültürden, bizi insan yapan armağanlardan vazgeçilmesini savunan bir "ilkelci" değilim. Daha çok, avcı-toplayıcılar zamanının bütünlüğünü ve doğayla uyumunu taşıyan, ama daha yüksek bir örgütlenme düzeyine ulaşmış kutsal bir durumun insanlığa yeniden kazandırılmasını öngörüyorum. Bizi insan yapan, elimizin ve aklımızın armağanlarından vazgeçilmesini değil, bunların gerçekleştirilmesini öngörüyorum.

Eşsiz insani niteliklerimizi armağan olarak tanımlamanın ne kadar kolay olduğunu bir düşünün. Armağanın evrensel ilkeleriyle uyumlu olarak, insani armağanlarımız da onları Veren'i içerir. Diğer bir deyişle, ilahi armağanlardır. Prometheus'un ateşi armağan etmesinden Apollon'un armağanı müziğe, Çin'in mitolojik hükümdarı Şin Nong'un armağanı tarıma dek mitoloji, bu sezgiyi doğrular. Kutsal Kitap'ta da bize yalnızca dünya değil, aynı zamanda yaşam soluğu ve yaratma kapasitesi verilir –çünkü Yaratıcı'nın kendi "görüntüsünde" yaratılmışızdır.

Kişisel düzeyde de bireysel armağanlarımızın bize bir nedenle, bir amaçla verildiğini hissederiz. Üstelik bu armağanları geliştirip bunlardan dünyaya kendi armağanlarımızı vermek için karşı konulmaz bir arzu hissederiz. Yabancıların vericiliğinin ve özverili cömertliğinin doğurduğu mutluluğu herkes yaşamıştır. Bir kentte yol sorduğunuzda pek çok insan zaman ayırıp size yar-

12) Bernard Lietaer bilinen en eski sikke olduğunu söylediği, İÖ 3000'e tarihlenen bronz bir şekel için *The Future of Money*'de bu iddiada bulunur. Ancak araştırmalarım sırasında bundan başka bir yerde söz edildiğini göremedim. Bildiğim kadarıyla ilk sikkeler yaklaşık olarak aynı sıralarda, İÖ yedinci yüzyılda Lidya'da ve Çin'de ortaya çıkmıştı.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

dımcı olmaktan memnuniyet duyar. Bir yabancıya yol tarif etmek kimsenin rasyonel kişisel çıkarına uygun değildir; doğuştan gelen cömertliğimizin basit bir ifadesidir bu.

İlk başta armağanları gereksinimlerle buluşturma yolu, ilk başta kutsal bir armağan ekonomisinin sonucu olan paranın şu anda tam da verme arzumuzun filizlenmesini engelleyen, ekonomik zorunluluk yüzünden bizi duygusuzlaştırıcı işlerde kalmaya zorlayan ve "Bunu yapmaya mali gücüm yetmez" sözcükleriyle en cömert dürtülerimizin önünü kesen şey olması gerçekten de ironik. Yaşamımız için bağımlı olduğumuz paranın kıtlığından doğan sürekli bir kaygıyla yaşıyoruz –"yaşam maliyeti" terimini düşünün. Varoluş amacımız, armağanlarımızın geliştirilmesi ve tam olarak ifade edilmesi, paranın taleplerine, geçimimizi kazanmaya, hayatta kalmaya ipoteklenmiştir. Ancak bu armağanların atıl kaldığı bir hayatta her ne kadar zengin, emniyette ya da rahat olursa olsun hiç kimse kendini tatmin olmuş hissedemez. En yüksek maaşlı iş bile, armağanlarımızı kullanmamızı sağlamıyorsa, çok geçmeden öldürücü gelmeye başlar ve "Dünyaya bunun için gelmedim ben," diye düşünürüz.

Bir iş armağanlarımızı kullanmamızı sağlasa bile amacı bizim inandığımız bir şey değilse, aynı öldürücü boşunalık duygusu, kendi hayatlarımızı değil, yaşamak için para aldığımız hayatları yaşadığımız duygusu yeniden ortaya çıkar. "Zorlayıcı" ve "ilginç" yeterli değildir, çünkü armağanlarımız kutsaldır ve dolayısıyla, kutsal bir amaç için kullanılmaları gerekir.

Dünyaya bir şey yapmak için gelmiş olduğumuz kavramı temelde dinsel bir kavramdır, çünkü geleneksel biyoloji hayatta kalabilmek için evrimleşmiş olduğumuzu, hayatta kalma ve üreme dışında kalan bir şeye yönelik her çabanın genetik programımıza karşı olduğunu öğretir bize. Ama birbirleriyle rekabet eden sayısız farklı, ayrı benlik –organizma ya da "bencil gen"– içeren biyoloji görüşünün doğaya ilişkin doğru bir anlayıştan çok kendi günümüz kültürünün yansıması olduğu yönünde ikna edici bir neo-Lamarckçı sav da öne sürülebilir.[13] Doğayı anlamanın, doğadaki bariz rekabeti göz ardı etmeden, önceliği işbirliğine, ortakyaşama ve organizmaların daha geniş bütünler içinde kaynaşmasına öncelik tanıyan başka yolları da var. Bu yeni anlayış aslında oldukça eski ve doğanın doğal olarak bir armağanlar ağı olarak anlaşılmasını yankılıyor.

13) Lynn Margulis'in, Bruce Lipton'ın, Fred Hoyle'un, Elisabeth Sahtouris'in ve başkalarının çalışmalarından beslenerek *İnsanın Yükselişi*'nin 7. Bölümü'nde bu savı özetliyorum.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Her organizma ve her tür, yerküredeki yaşamın toplamına yaşamsal bir katkıda bulunur ve standart evrim biyolojisinin beklentilerinin aksine, bu katkının organizmaya doğrudan bir yarar sağlaması gerekmez. Azot bağlayıcı bakteriler bundan doğrudan yarar sağlamazlar, ama toprağa verdikleri azotun yetiştirdiği bitkilerin yetiştirdiği köklerde yetişen mantarlar sonunda bakterilere besin sağlar. Öncü türlerin yolunu açtığı temel türler öteki türler için mikro nişler yaratır, bunların beslediği başka türler de sonunda öncü türlerin yararına olacak şekilde onlara dönen bir armağan ağı içerisinde başka türleri beslerler. Ağaçlar başka ağaçları sulayacak suyu getirir, suyosunları başka hayvanların nefes almasını sağlayacak oksijeni üretir. Herhangi bir varlığı ortadan kaldırdığınızda tüm varlıkların sağlıkları tehlikeye girer.

Bu yaklaşımım nedeniyle beni naif bulabilirsiniz. İşlerin böylesine iyi gitmesinin şanstan ibaret olduğunu söyleyebilirsiniz: ağaçlar, etraflarındaki bitkileri sulamaya aldırmazlar –kendileri için, hayatta kalma ve üreme şanslarını azamiye çıkarmak için yaparlar bunu. Başka varlıkları beslemeleri kasıtsız bir yan etkiden ibarettir. Suyosunları, azot bağlayıcı bakteriler ve geviş getiren türlerin içindeki, selülozu sindirmelerini sağlayan bakteriler için de aynı durum geçerlidir. Bu dünyada her koyunun kendi bacağından asıldığını düşünebilirsiniz. Doğa gırtlak gırtlağa rekabetten ibarettir ve ekonominin de böyle olması doğaldır.

Ben bunun doğal olduğunu düşünmüyorum. Bir sapma, aşırı ucuna ulaşmış ve şimdi yerini yenisine bırakan, tuhaf ama gerekli bir evre bu. Doğada kayıtsızca büyüme ve gırtlak gırtlağa rekabet olgunlaşmamış ekosistemlerin özellikleridir ve bunun ardından karmaşık bir karşılıklı bağımlılık, ortakyaşama, işbirliği ve kaynak çevrimi gelir. İnsan ekonomisinin bir sonraki aşaması, doğa hakkında anlamaya başladığımız şeye paralel olacak. Her birimizin armağanlarını işe koşacak; rekabet yerine işbirliğini vurgulayacak; istifleme yerine dolaşımı teşvik edecek ve çizgisel değil, döngüsel olacak. Para yakın zamanlarda ortadan kaybolmayabilir, ama armağan özelliklerini daha fazla edindikçe rolü giderek küçülecek. Ekonomi daralacak, yaşamlarımızsa genişleyecek.

Bizim bildiğimiz haliyle para, armağan ruhunu sergileyen, kutsal diyebileceğimiz bir ekonomiye düşmandır. Ne tür bir paranın kutsal bir değer birimi olabileceğini anlamak için, parayı günümüzde olduğu açgözlülük, kötülük, kıtlık ve çevre talanı gücüne tam olarak neyin dönüştürdüğünü saptamalıyız.

Bilimin sık sık kültürü doğaya yansıtması gibi ekonomi de kültürel olarak belirlenmiş şartları aksiyom olarak kabul eder. Bir kıtlık ekonomisi içinde yaşadığımızdan (çünkü armağanlarımızın ifade edilmesini "geçimini sağlamak"

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

düşüncesi yönlendirdiğinde, yaşadığımız şey kıtlık olur) kıtlığı ekonominin temeli sayarız. Biyolojide olduğu gibi, dünyayı ayrı benlikler arasında kısıtlı kaynaklar için girişilen bir rekabet olarak gördük. İleride göreceğimiz gibi, para sistemimiz bu inancı derin, yapısal bir düzeyde cisimleştiriyor. Ama bu inanç doğru mu? Temelde kıtlık dünyası, kıtlık evreni içerisinde mi yaşıyoruz? Bu doğru değilse, evrenin gerçek doğası bolluk ve armağansa, para nasıl oldu da doğallıktan bu kadar uzaklaştı?

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

2. BÖLÜM

KITLIK YANILSAMASI

İngiltere toprakları kesintisiz ihsanlarla gelişip büyüyor; sarı ekinlerle dalgalanıyor; atölyelerle, sanayi teçhizatıyla, Yerküremizin gördüğü en güçlü, en marifetli ve en istekliler sayılan on beş milyon işçiyle donanıyor, yaptıkları iş, gerçekleştirdikleri meyve burada, bol, hepimizin ellerinde çoğalıyor; ve işte, Sihirliymiş gibi meşum bir buyruk çıkıp diyor ki, "Dokunmayın ona, siz işçiler, siz usta-işçiler, siz usta-aylaklar; hiçbiriniz ona dokunamazsınız, hiçbiriniz ona layık olmayacaksınız; sihirli meyvedir bu!"

-Thomas Carlyle, *Past and Present*

Tüm kötülüklerin anasının para, ya da en azından para aşkı olduğu söylenir. Ama neden öyle olsun? Ne de olsa paranın amacı en basit haliyle, değiş tokuşu kolaylaştırmaktan ibarettir –diğer bir deyişle, insan armağanlarını insan gereksinimleriyle buluşturmaktan. Hangi güç, hangi canavarca sapkınlık parayı bunun tam tersine, yani kıtlık aracına çevirmiştir?

Çünkü gerçekten de temelde bolluk dünyasında, inanılmaz miktarda yiyecek, enerji ve malzemenin israf edildiği bir dünyada yaşıyoruz. Dünyanın yarısı açlık çekerken öteki yarısı, ilk yarıyı beslemeye yetecek kadarını israf ediyor. Üçüncü Dünya'da ve bizim kendi gettolarımızda insanlar yiyecekten, barınaktan ve öteki temel gereksinimlerden yoksun yaşıyor, bunları satın alamıyorlar. Bu arada devasa kaynakları savaşlara, plastik çerçöpe ve insan mutluluğuna hizmet etmeyen başka sayısız ürüne akıtıyoruz. Yoksulluğun nedeninin üretim kapasitesi eksikliği olmadığı açıktır. Yardım etme isteksizliğine de bağlı değildir: yoksulları doyurmaktan, doğayı eski durumuna getirmekten ve başka anlamlı işler yapmaktan mutluluk duyacak pek çok insan var, ama bunlardan para kazanılamayacağı için yapamıyorlar. Açıktır ki para armağanları gereksinimlerle buluşturamıyor. Neden?

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Yıllarca, geleneksel düşünüşü izleyerek, yanıtın "açgözlülük" olduğunu düşündüm. Sömürü fabrikalarında ücretler neden en aza indiriliyor? Açgözlülükten. İnsanlar benzini su gibi yutan SUV'ları neden satın alıyorlar? Açgözlülükten. İlaç şirketleri neden araştırmaları gizleyip, tehlikeli olduklarını bildikleri ilaçları satıyorlar? Açgözlülükten. Tropikal balık tedarikçileri mercan resiflerini neden dinamitliyorlar? Fabrikalar nehirlere neden zehirli atıklar pompalıyorlar? Yağmacı şirketler çalışanların emeklilik fonlarını neden yağmalıyorlar? Açgözlülükten, açgözlülükten, açgözlülükten.

Sonunda bu yanıt beni huzursuz etmeye başladı. Öncelikle, uygarlığımızın kötülüklerinin kökenindeki aynı ayrılma ideolojisinden besleniyor. Tarımın dünyayı iki ayrı alana bölmesi kadar eski bir ideoloji bu: yabani ve evcil, insani ve doğal, buğday ve ayrıkotu. Bu dünyada iki zıt güç, iyilik ve kötülük olduğunu ve kötülüğü ortadan kaldırarak daha iyi bir dünya yaratabileceğimizi söylüyor. Dünyada kötü bir şey var ve bizlerde kötü bir şey var; dünyayı iyilik için emniyetli hale getirmek için kökünden söküp atmamız gereken bir şey.

Kötülüğe karşı savaş toplumumuzun her kurumuna işlemiştir. Tarımda, kurtları öldürme, glifosatla tüm ayrıkotlarını yok etme, tüm zararlıları öldürme arzusu olarak ortaya çıkar. Tıpta mikroplara karşı savaş, düşman bir dünyaya karşı sürekli bir çatışma olarak. Dinde günaha, ya da egoya, ya da inançsızlığa veya kuşkuya, ya da bunların dışsal yansımasına karşı bir mücadeledir: şeytana karşı, kâfire karşı mücadele. Saflaştırma ve arındırma, kendini geliştirme ve fetih, doğanın üzerine yükselme ve arzuyu aşma, iyi olmak için kendini feda etme zihniyetidir bu. Hepsinin ötesinde, kontrol zihniyetidir.

Bu zihniyet, kötülüğe karşı verilecek son savaş kazanıldığında cennete gireceğimizi söylüyor. Tüm teröristleri ortadan kaldırdığımızda ya da önlerinde aşılması olanaksız bir bariyer kurduğumuzda emniyette olacağız. Karşı konulmaz bir antibiyotik geliştirip bedensel süreçleri yapay bir düzenleme altına aldığımızda mükemmel sağlığa ulaşacağız. Suç işlenmesini olanaksızlaştırıp her şeyi düzenleyecek bir hukukumuz olduğunda mükemmel bir topluma dönüşeceğiz. Tembelliğinizin, dürtülerinizin, bağımlılıklarınızın üstesinden geldiğinizde mükemmel bir yaşamınız olacak. O zamana dek daha fazla uğraşıp didinmek zorundasınız.

Aynı bakış açısıyla, ekonomik yaşamda sorunun açgözlülük, hem bizim dışımızda bütün o açgözlü insanlar, hem de kendi içimizdeki açgözlülük eğilimi olduğu söyleniyor. Kendimizin o kadar açgözlü olmadığımızı hayal etmeyi seviyoruz –açgözlülük dürtülerimiz olabilir belki, ama onları kontrol altında tutuyoruz. *Bazı* insanların aksine! Bazı insanlar açgözlülüklerini kontrol altın-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

da tutmuyorlar. Sizde ve bende olan temel bir şeyden, temel bir terbiyeden, temel iyilikten yoksun onlar. Onlar, tek bir sözcükle, Kötüler. Arzularına gem vurmayı, daha azıyla yetinmeyi öğrenemezlerse, onları bizim zorlamamız gerekecek.

Açgözlülük paradigmasının başkalarını ve ayrıca kendimizi yargılamayı içerdiği açık. Açgözlülere karşı kendini beğenmiş öfke ve nefretimiz, bizim de onlardan daha iyi olmadığımıza ilişkin gizli korkuyu barındırıyor içinde. Kötüye zulmetmede en coşkulu olanlar, ikiyüzlülerdir. Düşmanı dışsallaştırmak, çözülmemiş öfke duygularının ifadesidir. Bir açıdan bir gereksinimdir bu: böyle duyguları bastırmanın ya da içe yöneltmenin sonuçları dehşet vericidir. Ama benim yaşamımda, nefret etmekten, benliğe karşı savaştan, iyi olma mücadelesinden ve başkalarından daha iyiymişim gibi davranmaktan usandığım bir an geldi. Toplu olarak insanlığın da böyle bir zamana yaklaştığına inanıyorum. Sonuçta açgözlülük bir oyalamacadır, daha derindeki bir sorunun nedeni değil, semptomudur. Açgözlülüğü suçlayıp onunla özdenetim programını şiddetlendirerek savaşmak, benliğe karşı savaşı şiddetlendirmektir ve bu da, günümüzdeki uygarlık krizinin temelinde yatan doğaya karşı savaşın ve ötekiye karşı savaşın bir başka ifadesidir.

Açgözlülük, kıtlık bağlamında anlamlıdır. Egemen ideolojimiz onu varsayar: Benlik Öyküsü'ne işlemiştir. Düşman ya da kayıtsız güçlerce yönetilen bir evrendeki ayrı benlik her zaman yok olmanın eşiğindedir ve ancak bu güçleri kontrol altında tutabildiği sürece emniyette olur. Bize dışsal olan nesnel bir evrene atılmış olduğumuzdan, kısıtlı kaynaklar için birbirimizle rekabet etmek zorundayızdır. Ayrı benlik öyküsüne dayandıklarından hem ideoloji hem ekonomi açgözlülüğü temel aksiyomları arasına almışlardır. Biyolojide gen, üreme çıkarlarını azamiye çıkarmaya çalışır; ekonomideyse rasyonel oyuncu, mali çıkarlarını azamiye çıkarmaya. Ya bu kıtlık varsayımı yanlışsa –asıl gerçek değil de ideolojimizin bir yansımasıysa? Öyleyse, açgözlülük bizim biyolojimize yazılmamıştır; kıtlık algısının semptomundan ibarettir.

Açgözlülüğün kıtlık gerçeğinden çok algısını yansıttığı yönündeki işaretlerden biri, zenginlerin genellikle yoksullar kadar cömert olmamalarıdır. Benim deneyimlerime göre yoksullar sık sık, orantısal olarak konuşursak, zengin bir insanın net değerinin yarısına eşdeğer olacak küçük rakamları birbirlerine borç olarak ya da öylesine verirler. Kapsamlı araştırmalar da bu gözlemi destekliyor. Kâr amacı gütmeyen bir araştırma örgütü olan Independent Sector'ın 2002 tarihli geniş çaplı bir anketi, 25.000 dolardan az kazanan Amerikalılar gelirlerinin %4,2'sini hayır işlerine harcarken, 100.000 doların üzerinde ka-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

zananlarda bu oranın %2,7 olduğunu gösterdi. Daha yakın tarihlerde Berkeley'deki Kaliforniya Üniversitesi'nden sosyal psikolog Paul Piff'in bulgularına göre, "düşük gelirli kişiler daha zenginlere kıyasla başkalarına karşı daha cömert, şefkatli, güvenli ve yardımseverdiler."[1] Piff araştırma deneklerine aralarında ad belirtilmeden paylaştırılacak para ve (kimliklerini hiçbir zaman bilmeyecek) bir ortak verildiğinde cömertliklerinin sosyoekonomik statüleriyle ters bağıntılı olduğunu gördü.[2]

Buna bakarak açgözlü insanların zenginleştikleri sonucuna varmak cazip olsa da, zenginliğin insanları açgözlüleştirdiği de aynı derecede akla yatkın bir yorum olacaktır. Bu neden böyle olsun? Bolluk bağlamında açgözlülük aptallıktır; ancak kıtlık bağlamında akılcı olur. Zenginler kıtlık yokken bile kıtlık algısı içinde yaşarlar. Ayrıca para konusunda herkesten fazla kaygılanırlar. Kıtlık algısının *nedeni* bizzat para olabilir mi? Emniyetle neredeyse eşanlamlı olan para ironik bir biçimde tam aksine yol açıyor olabilir mi? Bu iki sorunun da yanıtı, evet. Bireysel düzeyde, zenginlerin paralarına "yatırımları" çok daha fazladır ve paradan vazgeçmekte daha fazla zorlanırlar. (Kolayca vazgeçmek, bolluk tutumunu yansıtır.) Sistemsel düzeyde, ileride göreceğimiz gibi, paranın yaratılma ve dolaşım biçiminin doğrudan sonucu olarak, kıtlık paraya işlemiştir.

Kıtlık varsayımı, ekonominin iki merkezi aksiyomundan biridir. (İkincisi, insanların doğal olarak kendi rasyonel kişisel çıkarlarını azamiye çıkarmaya çalıştıklarıdır.) Bunların ikisi de yanlıştır; ya da daha doğrusu ancak dar bir alanda, kuyunun dibindeki kurbağaların, yani bizlerin gerçeğin tamamı sandığımız bir alanda doğrudur. Çoğunlukla olduğu gibi, nesnel gerçek sandığımız şey aslında bizim durumumuzun "nesnel" dünyaya yansımasıdır. Kıtlığa öylesine battık ki, gerçeğin doğasının bu olduğunu sanıyoruz. Oysa aslında bir bolluk dünyasında yaşamaktayız. Bizim deneyimlediğimiz sürekli kıtlık bir kurgudur: para sistemimizin, siyasetimizin ve algılarımızın kurgusudur.

İleride göreceğimiz gibi, para sistemimiz, mülkiyet sistemi ve genel ekonomik sistem, içine işlemiş kıtlık algısıyla aynı temel benlik bilincini yansıtıyor. "Farklı ve ayrı benlik," Kartezyen benlik bu: kayıtsız bir evrene terk edilmiş, mümkün olduğunca servet edinme, sahip olma, kontrol etme peşinde koşan, ama tam da bağlantılı varoluşun zenginliklerinden yoksun kaldığı için asla yeterince sahip olamama deneyimine mahkûm bir psikoloji köpüğü.

1) Warner, "The Charitable-Giving Divide."
2) Piff ve diğ., "Having Less, Giving More."

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Bolluk dünyasında yaşadığımız varsayımı, çok geniş çaplı bir nüfus azalması olmadan insanın yaşamın geri kalanıyla uyumlu bir biçimde yaşayamayacağına inanan kimi okurlarımda zaman zaman düşmanlığa yaklaşan bir duygusal tepki yaratıyor. Dünya Petrol Krizi'ni ve kaynakların tükenmesini, küresel ısınmayı, tarım alanlarımızın tükenmesini ve ekolojik ayak izimizi, şu andaki nüfus düzeyleriyle yerkürenin sanayi uygarlığını uzun süre besleyemeyeceğine kanıt olarak gösteriyorlar.

Bu kitap kutsal ekonomi vizyonunun bir parçası olarak bu kaygıya bir yanıt sunuyor. Daha önemlisi, "nasıl" sorularını da yanıtlıyor –örneğin, buradan oraya nasıl gideceğimiz sorusunu. Şimdilik kısmi bir yanıt, umut etmek için bir neden sunacağım.

Günümüzde insan faaliyetlerinin yerkürenin üzerine çok büyük bir yük bindirdiği bir gerçektir. Fosil yakıtlar, akiferler, üst toprak, kirliliği özümseme kapasitesi ve biyosferin yaşam kapasitesini koruyan ekosistemler korkutucu bir hızla tükeniyor. Masaya getirilen çözümlerin hepsi çok yetersiz, çok geç kalmış çözümler –gereksinilenle kıyaslandığında, kovada tek bir damladan ibaretler.

Öteki taraftan, insan faaliyetinin çok büyük bir bölümü insan mutluluğu açısından ya gereksiz ya da zararlı. İlk olarak silahlanma sanayisine ve savaşa harcanan kaynaklara bakalım: yılda yaklaşık 2 trilyon dolar, devasa bir bilimsel örgütlenme, milyonlarca genç insanın yaşam enerjisi; bunlar bizim kendi yarattığımız bir gereksinimden başka hiçbir şeye hizmet etmiyor.

Son yirmi yılın yine hiçbir insan gereksinimine hizmet etmeyen muazzam malikâneleriyle burada, ABD'deki konut endüstrisini düşünelim. Kimi ülkelerde bu büyüklükte yapılarda elli kişi yaşıyor. Şu haliyle kocaman salonlar kullanılmadan kalıyor, çünkü insanlar onların hiç de insani olmayan boyutları karşısında kendilerini rahatsız hissediyor ve küçük oturma odasıyla kahvaltı köşesinin rahatlığını arıyorlar. Bu hilkat garibelerinin malzemeleri, enerjisi ve bakımı kaynak israfından başka bir şey değil. Toplu ulaşımı olanaksızlaştıran ve aşırı düzeylerde araba kullanılmasını gerektiren banliyö düzenlemesiyse daha da büyük bir israf.

Her düzeyinde muazzam bir israf sergileyen yiyecek endüstrisini düşünelim. Bir devlet araştırmasına göre çiftlikten perakende düzeyine kadar kayıplar %4, perakende-tüketici düzeyinde %12 ve tüketici düzeyinde %29.[3] Üstelik geniş tarım alanları biyoyakıt üretimine ayrılıyor ve mekanize tarım, emek-

3) Buzby ve diğ., "Supermarket Loss Estimates."

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

yoğun birlikte-ekim sisteminin ve verimi büyük oranda artırabilecek öteki yoğun üretim tekniklerinin önünde engel oluşturuyor.[4]

Bu tür rakamlar yedi milyar nüfuslu bir dünyada bile mevcut olan bolluk potansiyeline işaret ediyor –ama bir uyarıda bulunmak lazım: son iki yüzyılın eğilimi tersine çevrilecek ve insanlar yiyecek yetiştirmeye (kişi başına) çok daha fazla zaman harcayacaklar. Organik tarımın alışıldık tarımdan iki ila üç kat daha verimli olabileceğinin pek az kişi farkında –çalışma saati başına değil, hektar başına.[5] Ve yoğun bahçecilik de daha verimli (ve daha fazla emek-yoğunluklu) olabilir. Bahçecilikten hoşlanıyorsanız ve toprağa yakın olmanın çoğu insana yarar sağlayacağını düşünüyorsanız iyi bir haber bu. Yaklaşık yüz metrekarelik tipik bir banliyö bahçesinde haftada birkaç saatlik çalışmayla bir ailenin sebze gereksiniminin çoğu karşılanabilir; bu ikiye katlandığındaysa patates, tatlı patates ve kabak gibi temel ürünler de önemli miktarlarda üretilebilir. Kaliforniya maruluyla havucunu ülkenin geri kalan kısmına taşıyan devasa kamyonculuk sistemi gerçekten gerekli mi? Yaşamı herhangi bir şekilde geliştiriyor mu?

Bir başka israf kaynağıysa mamul malların çoğunun kalitesizliği ve planlı olarak, hızla eskiyecek şekilde üretilmesidir. Şu anda uzun süre dayanacak ve onarımı kolay malların üretilmesi pek az teşvik ediliyor, hatta köstekleniyor, bu da eski cihazın onarılmasındansa yenisinin satın alınmasının genellikle daha ucuza gelmesi gibi saçma bir sonuç yaratıyor. Bu da nihayetinde para sistemimizin bir sonucu ve kutsal ekonomide tersine dönecek.

---

4) F. H. King'in 1911 tarihli büyüleyici kitabını okuyarak, yararlanılmayan tarım potansiyeli hakkında bir fikir edinebilirsiniz: *Farmers of Forty Centuries; Or, Permanent Agriculture in China, Korea, and Japan*; kitapta, bu bölgelerde küçük arazi parçalarında çok yüksek nüfusların mekanikleşme, tarım ilaçları ya da kimyasal gübreler olmadan binlerce yıl boyunca nasıl beslendiği açıklanıyor. Bu yöntemler yerine gelişkin ürün rotasyonuna, birlikte-ekime ve tarım bitkileri, hayvanlar ve insanlar arasında ekolojik ilişki yöntemlerine başvurdular. İnsan dışkısı dahil hiçbir şeyi israf etmediler. Tarım aşırı derecede emek-yoğunlukluydu, ancak King'e göre işler genellikle rahat bir hızla yürütülüyordu. 1907'de Japonya'nın elli milyonluk halkı yiyecek açısından neredeyse kendine yeter düzeydeydi; Çin'in toprakları kimi bölgelerde 1,2 hektarlık bir çiftlikte kırk ya da elli kişilik klanları besliyordu; 1790 yılında Çin nüfusu, günümüz ABD nüfusuyla neredeyse aynıydı!

5) LaSalle ve diğ., *The Organic Green Revolution*, 4., sayısız destekleyici araştırmadan bahseder. Aksi izlenimdeyseniz, organik tarımın kazanç sağlamadığını gösteren çalışmaların pek çoğunun organik tarım deneyimi yetersiz insanlar tarafından ve onlarca yıllık kimyasal tarım sonucunda yoksullaşmış topraklarda yürütüldüğünü dikkate alın. Çiftçiyle toprak arasında uzun vadeli bir ilişki içerdiğinden, organik yöntemler kontrollü araştırmalara pek elverişli değildir. Organik tarımın gerçek kazançları ancak yıllar, onyıllar, hatta kuşaklar sonra tümüyle ortaya çıkacaktır.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Benim sokağımda her ailenin yazları belki on saat kullanılan bir çim biçme makinesi var. Her mutfakta, haftada en fazla on beş dakika kullanılan bir blender var. Herhangi bir anda baktığınızda arabaların yarısının boş boş sokağa park edilmiş olduğunu görürsünüz. Çoğu ailenin kendi çit makası, kendi elektrikli aletleri, kendi spor aletleri var. Genellikle kullanılmadan durduklarından, çoğu gereksiz bunların. Tüm sokaktaki araba sayısı yarıya, çim biçme makinesi sayısı onda birine ve koşu bandı sayısı iki ya da üçe inse yaşam kalitemiz yine bu kadar yüksek olurdu. Hatta etkileşim kurup paylaşma fırsatı bulacağımız için, yükselirdi.[6] Şu andaki gereksiz derecede yüksek tüketim oranıyla bile dünyanın sanayi kapasitesinin yaklaşık %40'ı atıl durumda. İnsan mutluluğu hiç eksiltilmeden bu oran %80'e, hatta daha fazlasına yükseltilebilir. Yitireceğimiz tek şey çok miktardaki fabrika üretiminin yarattığı kirlilik ve bezginlik olur. Çok sayıda "iş olanağı"nı da yitiririz elbette, ama bunlar insan refahına zaten fazla bir katkıda bulunmadıklarından, bu insanları toprakta çukur kazıp sonra bunları yeniden doldurmakta çalıştırsak bile hiçbir kaybımız olmaz. Ya da daha iyisi bu kişileri permakültür, hasta ve yaşlıların bakımı, ekosistemlerin eski durumuna getirilmesi ve günümüzde parasızlık nedeniyle trajik biçimde yapılamayan bütün öteki işler gibi emek-yoğunluklu rollere yöneltebiliriz.

Silahların olmadığı, dağınık banliyölerdeki malikânelerin olmadığı, gereksiz ambalaj dağlarının, devasa mekanize tek ürün çiftliklerinin, enerji yutan, kutu biçiminde büyük mağazaların, elektronik reklam tabelalarının, sonu gelmez kullan-at çerçöp yığınının, kimsenin aslında gereksinim duymadığı tüketici mallarının aşırı tüketiminin olmadığı bir dünya, yoksullaşmış bir dünya değildir. Daha azıyla yetinmek zorunda kalacağımızı söyleyen çevrecilerle aynı fikirde değilim. Aslında, daha fazlasıyla yetinmek zorunda kalacağız: daha fazla güzellikle, daha fazla toplulukla, daha fazla tatminle, daha fazla sanatla, daha fazla müzikle ve sayıları daha az, ama yarar ve estetik açısından daha üstün maddi nesnelerle. Şu anda yaşamımızı dolduran ucuz şeyler, sayıları ne kadar fazla olursa olsun, yaşamı ancak ucuzlatabilirler.

Kutsal ekonominin temsil ettiği iyileştirmenin bir parçası da, ruhla madde arasında yarattığımız ayrımın sağaltılmasıdır. Tüm şeylerin kutsallığıyla

6) Ne yazık ki çoğumuz öylesine yaralıyız ki, etkileşim kurmak ve paylaşmak yerine, ayrılma cehenneminin ve dokusu çözülene dek bağımsızlık yanılsamasının daha da derinliklerine çekilmeyi yeğliyoruz. Çeşitli krizler kesiştikçe ve bu durum giderek daha fazla insanın başına geldikçe, topluluğu yeniden oluşturma dürtüsü güçlenecek.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

uyumlu olarak, materyalizmden kaçınılmasını değil, onun kucaklanmasını savunuyorum. Şeylerimizi daha az değil, daha çok seveceğimizi düşünüyorum. Maddi mallarımıza değer verecek, geldikleri ve gidecekleri yeri onurlandıracağız. Değer verdiğiniz bir beyzbol eldiveniniz ya da oltanız varsa ne demek istediğimi anlarsınız. Ya da belki dedenizin, elli yıl boyunca mükemmel durumda sakladığı gözde ahşap işleme araçları vardı. Şeylerimizi de böyle onurlandıracağız. Ürettiğimiz her şey aynı özeni ve dikkati içerse dünyanın nasıl bir yer olacağını hayal edebiliyor musunuz? Her mühendis yarattıklarına bu kadar sevgi verse? Günümüzde ekonomik bir tutum değildir bu; bir şeye kutsal muamelesi yapmak mali açıdan genellikle kimsenin çıkarına uygun değildir. Gidip yeni bir beyzbol eldiveni ya da olta alabilirsiniz; yenileri bu kadar ucuzken, eski aletlerinize neden o kadar özen gösteresiniz? Şeylerimizin ucuzluğu değersizleşmelerinin bir parçası ve her şeyin özelliksiz ve gözden çıkarılabilir olduğu ucuz bir dünyaya mahkûm ediyor bizi.

Bu süper bolluk ortasında, zengin ülkelerde yaşayan bizler bile sürekli bir kaygı içinde yaşıyor, kıtlığı kendimizden uzak tutmaya çalışırken, "mali güvence" açlığı çekiyoruz. Seçimlerimizi (hatta parayla hiçbir ilgisi olmayanları bile) "mali gücümüzün" neye yeteceğine göre yapıyor ve çoğu kez özgürlüğü zenginlikle ilişkilendiriyoruz. Ama zenginlik peşinde koştuğumuzda mali özgürlük cennetinin bir serap olduğunu, biz yaklaştıkça uzaklaştığını ve bu arayışın bizi köleleştirdiğini görüyoruz. Kaygı her zaman yanı başımızda, kıtlık hep bir felaket uzaklıkta. Bu arayışa *açgözlülük* diyoruz. Gerçekteyse kıtlık algısına verilen bir tepki.

Deneyimlediğimiz kıtlığın yapaylığına ya da yanılsama oluşuna, şimdilik kesin sonuç olmaktan çok ima etme amaçlı bir kanıt daha sunayım. Ders kitaplarının ilk sayfasında ekonominin kıtlık şartlarındaki insan davranışının incelenmesi olduğu yazılır. Dolayısıyla ekonomik alanın genişlemesi kıtlığın genişlemesi, yaşamın bir zamanlar bollukla nitelenen alanlarına sızmasıdır. Ekonomik davranış, özellikle de parayla malın değiş tokuş edilmesi günümüzde, daha önce hiçbir zaman para değiş tokuşunun nesnesi olmamış alanlara yayılıyor. Örneğin, son onyılda en yüksek büyümenin görüldüğü perakendecilik kategorilerinden birine bakalım: şişelenmiş su. Yerkürede neredeyse her yerde bulunurluk derecesinde bol olan bir şey varsa o da sudur, ancak günümüzde o da kıt, karşılığında ödeme yaptığımız bir şey olmuştur.

Benim ömrüm içerisinde çocuk bakımı da yüksek ekonomik büyüme yaşayan alanlardan biri oldu. Ben küçükken arkadaşların ya da komşuların okuldan sonra birkaç saatliğine birbirlerinin çocuklarına bakmaları önemli

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

bir şey değildi, çocukların serbestçe etrafta koşuşturdukları köy ya da kabile zamanlardan kalma bir şeydi bu. Eski eşim Patty Tayvan'ın kırsal kesimlerinde geçirdiği çocukluğundan dokunaklı bir biçimde söz eder; orada çocuklar akşam yemeği zamanında komşularının evine gidebilirlermiş ve kendilerine bir kâse pilav verilirmiş. Topluluk çocuklarla ilgilenirdi. Başka bir deyişle, çocuk bakımı *bol*du; okul sonrası için bir çocuk yuvası açmak olanaksız bir şeydi.

Bir şeyin ticaretin nesnesine dönüşmesi için önce kıtlaştırılması gerekir. Ekonomi büyüdükçe, tanım gereği, giderek daha fazla insan faaliyeti paranın alanına, mal ve hizmet alanına giriyor. Ekonomik büyümeyi zenginlik artışıyla ilişkilendiririz genellikle, ama onu aynı zamanda bir yoksullaşma, kıtlıkta artış olarak da görebiliriz. Bir zamanlar para ödemeyi hayal bile edemeyeceğimiz şeylere bugün para veriyoruz. Neyi kullanmak için para ödüyoruz? Parayı kullanmak için, elbette –elde etmek için mücadele edip fedakârlıklarda bulunduğumuz parayı. Kıt olan bir şey varsa, kesinlikle paradır. Tanıdığım insanların çoğu sürekli olarak, yeterince paraya sahip olamayacakları korkusuyla düşük düzeyde (kimi zaman da yüksek düzeyde) kaygı içinde yaşıyorlar. Zenginlerin kaygılarının da doğruladığı gibi, hiçbir miktar hiçbir zaman "yeterli" olmuyor.

Bu bakış açısından, "İki milyardan fazla insan günde iki dolardan az parayla yaşıyor," gibi olgular karşısındaki hiddetimizde ihtiyatlı olmalıyız. Düşük nakit gelir, kişinin gereksinimlerinin para ekonomisi dışından, örneğin geleneksel karşılıklılık ve armağan ağları yoluyla karşılandığı anlamına gelebilir. Bu tür örneklerde "kalkınma", parasal olmayan ekonomik faaliyeti mal ve hizmet alanına taşıyıp, sonuçta Batı'da bize çok tanıdık gelen, ama parasız avcı-toplayıcılara ya da geçim düzeyinde yaşayan köylüye son derece yabancı olan kıtlık, rekabet ve kaygı zihniyetini yaratarak, gelirleri artırır.

Önümüzdeki bölümlerde yüzlerce yıldır yaşamın ve dünyanın paraya dönüştürülmesinin, her şeyin giderek ticarileşmesinin mekanizmaları ve ne anlama geldiği açıklanacak. Her şey paraya tabi olduğunda, para kıtlığı, insan yaşamının ve mutluluğunun temeli dahil, her şeyi kıtlaştırır. Kölenin yaşamı da böyledir–eylemleri hayatta kalma tehdidiyle belirlenir.

Köleliğimizin en güçlü göstergesi zamanımızın parasallaşmasıdır belki de. Önceden zamanın nicelikselleştirilmesine dayandığından, kökleri para sistemimizden daha derine inen bir olgudur bu. Bir hayvan ya da çocuk "dünyanın tüm zamanına" sahiptir. Görünüşe bakılırsa, zaman kavramları genellikle pek gevşek olan ve ender olarak acele eden Taş Devri insanları için de aynı şey geçerliydi. İlkel dillerde genellikle zaman kipi olmazdı ve bazılarında "dün"

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

ya da "yarın" gibi sözcükler bile yoktu. İlkel insanın zamana karşı göreceli kayıtsızlığı günümüzde de dünyanın kırsal, daha geleneksel yerlerinde hâlâ görülür. Zaman kıt olduğundan her zaman acele ettiğimiz büyük kentlerde yaşam daha hızlı akar. Ama geçmişte zamanı bol olarak deneyimliyorduk.

Toplum ne denli parasallaşırsa, vatandaşları o kadar kaygılı ve telaşlı olur. Dünyanın hâlâ bir şekilde para ekonomisinin dışında kalmış olan, geçim düzeyinde çiftçiliğin hâlâ sürdüğü ve komşuların birbirlerine yardım ettikleri yerlerinde yaşam daha yavaş, daha telaşsızdır. Meksika'nın kırsal kesimlerinde her şey *manana** yapılır. Helena Norberg-Hodge'un *Ancient Futures* adlı filminde söyleşilen Ladahki köylü kadını kentte yaşayan kız kardeşini anlatırken her şeyi gayet iyi özetler: "Pilav pişiricisi, arabası, telefonu –zamandan tasarruf etmesini sağlayan her tür aleti– var. Ama onu her ziyaret edişimde çok meşgul oluyor, konuşacak vakit bile bulamıyoruz neredeyse."

Hayvan için, çocuk için ya da avcı-toplayıcı için zaman temelde sonsuzdur. Günümüzdeyse zamanın parasallaşması geri kalan her şey gibi onu da kıtlığa tabi kıldı. Zaman, yaşamdır. Zamanı kıt olarak deneyimlersek, yaşamı da kısa ve yoksul olarak deneyimleriz.

Çocukluğu yetişkin programlarının işgal etmesinden ve çocukların bir aktiviteden ötekine sürüklenmesinden önceki zamanlarda doğduysanız, çocukluğun öznel sonsuzluğunu, sonsuza dek uzanan ikindileri, takvim ve saatlerin tiranlığından önceki yaşamın zamansız özgürlüğünü hatırlıyor olabilirsiniz. "Saatler zamanı kıtlaştırır ve yaşamı kısaltır," diye yazar John Zerzan. Bir kez nicelikselleştirildiğinde zaman da alınıp satılabilir oldu ve parayla ilişkili tüm ticari mallardaki kıtlık zamana da bulaştı. "Zamanın karşılığını ödeyemem" metaforunun teyid ettiği gibi "vakit nakittir" ne de olsa.

Maddi dünya temelde bir bolluk dünyasıysa, spiritüel dünyada bolluk daha da fazladır: insan aklının yarattıkları –şarkılar, öyküler, filmler, fikirler ve entelektüel mülk olarak adlandırılan her şey. Bu dijital çağda onları neredeyse maliyetsiz olarak kopyalayıp yayabildiğimizden, parasallaşmış alanda tutulabilmeleri için yapay bir kıtlığın dayatılması gerekiyor. Endüstri ve devletler telif hakları, patentler ve şifreleme standartları yoluyla kıtlığı dayatıyor, bu tür mülkü bulunanların yalnızca ona sahip olmaları sayesinde kâr etmelerine olanak tanıyorlar.

Öyleyse kıtlık çoğunlukla bir yanılsama, kültürel bir kurmacadır. Ama neredeyse tümüyle kültürel olarak inşa edilmiş bir dünyada yaşadığımızdan,

(*) İsp. Yarın. (ç.n.)

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

bu kıtlık deneyimimiz oldukça gerçektir –günümüzde neredeyse bir milyar insanın kötü beslendiği ve her gün yaklaşık 5.000 çocuğun açlıkla bağlantılı nedenlerden ötürü öldüğü derecede gerçektir. Dolayısıyla, bu kıtlığa verdiğimiz tepkiler –kaygı ve açgözlülük– gayet anlaşılabilirdir. Bir şey bol olduğunda kimse onu paylaşmaktan çekinmez. Algılarımız, kültürümüz ve köklü, görünmez öykülerimiz yoluyla tam aksi hale getirilmiş bir bolluk dünyasında yaşıyoruz. Kıtlık algımız kendi kendini doğrulayan bir kehanettir. Kendi kendini somutlaştıran kıtlık yanılsamasının yaratılmasında para merkezi rolü üstlenmiştir.

Bolluğu kıtlığa dönüştürmüş olan para, açgözlülüğü doğurur. Ama kendi adına para değildir bu –günümüzde kullandığımız, kültürel benlik bilincimizi, bilinçaltı mitlerimizi ve doğayla binlerce yıldır oluşmuş düşmanca ilişkimizi içeren türde paradır. Günümüzde bunların hepsi değişiyor. Öyleyse, paranın aklımıza ve davranışlarımıza nasıl musallat olduğunu inceleyelim ki, bunlarla birlikte para sisteminin de nasıl değişebileceğini planlayabilelim.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

3. BÖLÜM

PARA VE ZİHİN

Her şey egoizmle tecrit edildiğinde tozdan başka bir şey kalmaz, ve fırtına başladığında çamurdan başka bir şeye rastlanmaz.

-Benjamin Constant

Kolektif bir kıtlık halüsinasyonu oluşturma gücü, paranın algılarımızı etkileme biçimlerinden yalnızca biridir. Bu bölümde, paranın derin psikolojik ve ruhsal etkilerinden bazıları keşfedilecek: dünyaya, dinimize, felsefemize, hatta bilimimize bakışımız üzerindeki etkileri. Para zihinlerimize, algılarımıza, kimliklerimize işlemiştir. Bir para krizi çıktığında gerçekliğin dokusunun da çözülür gibi görünmesinin nedeni budur –dünyanın kendisi çöküyormuş gibidir. Ancak bu büyük bir iyimserlik nedenidir de, çünkü para, değiştirme gücüne sahip olduğumuz toplumsal bir kurgudur. Yeni türde bir paraya hangi yeni algılar ve yeni kolektif eylemler eşlik edecek?

İşte 3. Bölüm'e geldik ve ben daha "para"yı tanımlamadım bile! Ekonomistlerin çoğu parayı, değiş tokuş aracı, hesap birimi ve değer deposu olma gibi işlevleriyle tanımlarlar. Buna göre, paranın kökenini çok erken dönemlere tarihlendirir, belki beş bin yıl önceye, bu işlevleri gören tahıl, yağ, sığır ya da altın gibi standart ticari malların ortaya çıkışına işaret ederler. Ama ben para dediğimde bundan oldukça farklı, ilk olarak İÖ yedinci yüzyılda Yunanistan'da ortaya çıkmış bir şeyden söz ediyorum. Paranın salt emtia olmayı aşıp ayrı bir varlık kategorisine dönüştüğü ilk zaman buydu belki de. Bundan sonra paranın yalnızca ne yaptığından değil, aynı zamanda ne *olduğundan* da söz edebildik.

Ekonomistlerin geleneğine göre sikke, yapıldığı ticari maden için bir ağırlık ve saflık garantisi sağlamak amacıyla icat edilmiştir. Bu öyküye göre değerini tümüyle, yapılmış olduğu altın ya da gümüşten alır. Paranın takasa dayanan

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

kökeni gibi, kıtlık varsayımı gibi, sikkenin kökenine ilişkin bu anlatı da ekonomistlerin fantezisidir aslında. Elbette, görkemli bir şeceresi olan bir fantezidir. Aristoteles şöyle yazmıştı:

> Yaşamın çeşitli gereksinimleri kolayca elde edilemediğinden, insanlar birbirleriyle işlerinde örneğin demir, gümüş ve benzeri gibi, doğası gereği yararlı ve yaşamın amaçlarına kolayca uyarlanabilen bir şey kullanılması üzerinde anlaştılar. İlk başta bunların değeri basitçe boyutları ve ağırlıklarıyla ölçülüyordu, ancak zaman içerisinde, tartıp değerini işaretleme zahmetinden kurtulmak için, üzerlerine damga bastılar.[1]

Bu anlatı gayet mantıklı görünüyor, ancak anlaşılan, tarihsel kanıtlarla çelişiyor. Lidya'da basılmış olan ilk sikkeler, ayarında büyük değişkenlik görülebilen elektrumdan (gümüş-altın alaşımı) yapılırdı.[2] Sikke hızla Yunanistan'a yayıldı ve ağırlıklarıyla saflıklarının gayet tutarlı olmasına karşın değerleri genellikle, basıldıkları gümüşün emtia değerinin üzerindeydi.[3] Hatta (Sparta dahil) kimi kent-devletler sikkeleri demir, bronz, kurşun ya da kalay gibi baz madenlerden bastılar: bu tür sikkelerin kendi değerleri ihmal edilebilir düzeydeydi, ama yine de para işlevi görüyorlardı.[4] İki durumda da damgalı sikkelerin (tarihçi Richard Seaford'ı izleyerek "itibari değer" olarak adlandıracağımız) değeri, bunlara benzeyen, ama damgası olmayan bir maden diskinden fazlaydı. Neden? Basit bir işaretin içerdiği bu gizemli güç neydi? Ağırlık ya da saflık garantisi de değildi, bir hükümdarın ya da dini otoritenin kişisel gücünün uzantısı da. Seaford'ın gözlemine göre, "Damga işaretleri görünüşe bakılırsa damganın sahibinin gücünü içerirken, sikke işaretleri sikkelerle kaynakları arasında hiçbir hayali bağ yaratmaz."[5] Sikke işaretleri bunun yerine

> madenin belli bir değere sahip olduğunu belgelerler. Ve bunu maden parçasına (sihirli ya da başka bir türde) bir güç aktararak değil, onu ayrı bir şeyler kategorisine, hakiki sikke kategorisine bariz bir biçimde yerleştiren bir formu üzerine damgalayarak yaparlar... Sikke işareti... aslında yalnızca bir işaret işlevi görür.[6]

1) Aristoteles. *Politics*, 1. kitap, 9. kısım.
2) Seaford, *Money and the Early Greek Mind*, 132-133.
3) A.g.e., 137.
4) A.g.e., 139-145.
5) A.g.e., 119.
6) A.g.e.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

İşaretlerin içsel bir güçleri yoktur, bu gücü insanların yorumundan alırlar. Toplumda bu tür yorumlar ortak olduğu sürece, işaret ya da semboller toplumsal güç taşırlar. Antik Yunan'da ortaya çıkan yeni türde para değerini, sikkelerin üzerindeki işaretlerin simgelediği toplumsal anlaşmadan alıyordu.[7] Paranın özü bu anlaşmadır. Paranın çoğunun elektronik olduğu ve geriye kalanının da aslında tuvalet kâğıdıyla aynı değeri taşıdığı günümüzde bu gayet bariz olmalıdır, ancak eski Yunanlılar zamanından beri para bir anlaşma olmuştur. "Gerçek para"nın eski güzel günlerine dönmek için altın sikkeler kullanılmasını savunan reformcular, neredeyse bir ideal olarak var oldukları kısa tarihsel anlar hariç hiçbir zaman var olmamış bir şeye dönmeye çalışıyorlar. İnsan parasının evrimindeki bir sonraki adımın daha eski bir para birimi biçimine dönüş değil, anlaşmalarımızın bilinçsiz olmak yerine bilinçli bir somutlaşmasına dönüşmesi olduğuna inanıyorum.

5.000 yılı aşkın bir süre boyunca para, salt emtia olmaktan bir madde üzerindeki sembole, günümüzdeyse salt sembole doğru evrimleşti. *Kutsal Ekonomi* bu evrimi tersine çevirmeyi değil, *tamamlamayı* amaçlıyor. Para dediğimiz anlaşma, uygarlığımızın dayandığı öteki işaret ve sembol sistemlerinden soyutlanmış değildir. Paramızda gezegenimize, türümüze ve kutsal saydığımız şeylere ilişkin yeni sözleşmeleri somutlaştırabiliriz. Uzun bir süre boyunca "ilerleme"yi, bilimin ve teknolojinin gelişmesini, doğal alanın fethini kutsal saydık. Para sistemimiz bu hedefleri destekledi. Şimdiyse hedeflerimiz ve onlarla birlikte, para denen anlaşmanın bir parçası olduğu büyük meta-öyküler değişiyor: Benlik Öyküsü, İnsanlar Öyküsü, Dünya Öyküsü.

Bu kitabın amacı yeni bir para öyküsünü anlatmak, yüreklerimizin bize mümkün olduğunu söylediği daha güzel dünyanın düşmanı değil müttefiki olması için bu itibari tılsımda hangi yeni anlaşmaları somutlaştırabileceğimizi göstermektir.

Sembolik paranın doğum yeri olan eski Yunan'ın aynı zamanda modern birey kavramının, mantık ve us nosyonlarının ve modern aklın felsefi payandalarının doğduğu yer olması bir rastlantı değil. Klasik çağ profesörü Richard Seaford *Money and the Ancient Greek Mind* adlı akademik başyapıtında paranın Yunan toplumu ve düşünüşü üzerindeki etkisini araştırarak, parayı eşsiz kılan özellikleri aydınlatır. Bu özellikler arasında paranın hem somut hem soyut

7) Buradaki istisna, dış ticaret için kullanılan sikkelerdi –toplumsal anlaşmanın alanı dışında dolaşıma giren sikkeler. Bu tür sikkelerin değeri, basıldıkları madenin kendi değerine dayanıyordu. Yine de burada bile, değer kazanmaları için daha geniş çaplı bir toplumsal değer algısına gerek vardı, çünkü gümüş ve altın aslında maden olarak fazla kullanışlı değillerdi.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

olması, homojen, gayri şahsi, evrensel bir amaç ve evrensel bir araç ve sınırsız olması yer alır. Bu yeni ve eşsiz gücün dünyamıza gelişinin, inançlarımıza ve kültürümüze, ruhumuza ve toplumumuza, bırakın sorgulamayı, algılayamayacağımız kadar derinden işlemiş köklü sonuçları olmuştur.

Para olarak kullanılan sikkelerin aralarında fiziksel farklılıklar olsa bile (nominal değerleri aynıysa) birbirlerine eş olmaları açısından para homojendir. İster eski olsun ister yeni, yıpranmış ya da pürüzsüz, tüm bir drahmilik sikkeler birbirine eşittir. İÖ altıncı yüzyılda yeni bir şeydi bu. Seaford'ın gözlemine göre arkaik zamanlarda güç, eşsiz tılsım niteliğindeki nesnelerle (örneğin Zeus'tan geldiği söylenen asayla) bağışlanırken, para bunun tam aksidir: güç, saflık ve ağırlıktaki farklılıkları ortadan kaldıran standart bir işaretle bağışlanır. Nitelik değil, nicelik önemlidir. Para her tür şeye dönüştürülebildiğinden, aynı özelliği bulaştırarak onları da emtiaya dönüştürür –belli kriterleri karşıladıkları sürece birbirinin eşi sayılan nesnelere. Önemli olan tek şey, ne kadar olduğudur. Seaford'ın söylediğine göre para, "genel olarak şeyler arasında bir homojenlik duygusu oluşmasını teşvik eder." Tüm şeyler eşittir, çünkü para karşılığında satılabilirler ve para da başka herhangi bir şeyin satın alınmasında kullanılabilir.

Emtia dünyasında şeyler, onların yerini alabilecek paraya eşittir. Temel nitelikleri "değer"leridir –bir soyutlamadır bu. "Her zaman yenisini satın alabilirsin," cümlesinde bir uzaklaşma, bir vazgeçme hissediyorum. Bunun anti-materyalizmi, her insanın, yerin ve şeyin özel ve eşsiz olduğu fiziksel dünyadan kopuşu nasıl teşvik ettiğini görebiliyor musunuz? Bu çağın Yunan filozoflarının soyutu gerçeğin üzerine yükseltmeye başlamış olmalarına şaşmamalı; Platon'un duyular dünyasından daha gerçek bir mükemmel formlar dünyası icat etmesiyle doruğuna ulaşmış bir yaklaşımdır bu. Günümüzde bile fiziksel dünyaya böylesine kibirle yaklaşmamıza şaşmamalı. İki bin yıl boyunca para zihniyetine bulandıktan sonra, her şeyin yerine başka bir şeyin konabileceği düşüncesine, gezegeni mahvedersek gidip yerine yenisini satın alabilecekmişiz gibi davranacak kadar alışmış olmamıza şaşmamalı.

Bu bölüme "Para ve Zihin" adını verdim. Paranın itibari değerine çok benzer bir biçimde zihin, fiziksel bir taşıtı süren bir soyutlamadır. Paranın itibariliği gibi, ayrı, maddi olmayan bir varlık özü olarak zihin fikri de binlerce yıl içerisinde gelişmiş, günümüzdeki maddi olmayan bilinç, bedensiz tin kavramına ulaşmıştır. Tıpkı bir şeyin "değer"inin fiziksel niteliklerinden daha önemli olması gibi, hem laik hem dinsel düşüncede bu soyutlamanın fiziksel taşıttan daha önemli hale gelmiş olması bize bu konuda çok şey söylüyor.

Giriş bölümünde, paramızın görüntüsünde bir tanrı yaratmış olduğumuz fikrinden bahsetmiştim: her şeyi harekete geçiren, dünyaya hayat veren görünmez bir güç, insan faaliyetlerinin gerçekleşmesini emreden, maddi olmayan ama her yerde var olan "görünmez el." Tanrı'nın ya da ruhun bu niteliklerinin pek çoğu, fikirlerini tam da paranın toplumlarını ele geçirdiği dönemde geliştirmiş olan Sokrates öncesi Yunan filozoflarına dek uzanır. Seaford'a göre özle görünüşü, somutla soyutu birbirlerinden ilk ayırt edenler onlardı –Homeros'ta (üstü örtülü olarak bile) görülmeyen bir ayrımdı bu. Anaksimandros'un *apeiron*'undan Heraklitos'un *logos*'una ve Pythagoras'ın "Her şey sayıdır" doktrinine dek, erken Yunanlılar soyutun üstünlüğünü vurguladılar: dünyayı düzene sokan görünmez ilkeyi. Bu ideoloji, mali sektörün büyüklüğünün reel ekonomiyi cüceleştireceği, finansal türevlerin toplam değerinin dünyanın gayri safi hasılasının on katı olacağı, toplumumuzun en büyük ödüllerinin sembolleri idare etmekten başka bir şey yapmayan Wall Street sihirbazlarına gideceği denli uygarlığımızın DNA'sına işledi. Bilgisayarının başında oturan borsacı için durum gerçekten de Pythagoras'ın dediği gibi: "Her şey sayıdır."

Önceliği ruha veren bu ruh-madde ayrımının tezahürlerinden biri, "Evet, ekonomik reform değerli bir dava, ama insan bilincinin dönüşümü çok daha önemli," fikridir. Bilinçle eylem ve sonuçta ruhla madde arasında gerçekdışı bir ikiliğe dayalı olduğu için, bu görüşün yanlış olduğunu düşünüyorum. Derin bir düzeyde, parayla bilinç iç içe geçmiştir. Biri ötekine bağlıdır.

Parasal soyutlamanın gelişimi geniş bir meta-tarihsel bağlama uymaktadır. Sözcükler ve sayılar biçiminde soyutlama temeli olmadan para geliştirilemezdi. Daha şimdiden sayı ve etiket bizi gerçek dünyadan uzaklaştırıyor ve zihinlerimizi soyut düşünmeye koşullandırıyor. Bir ad kullanmak, bu şekilde adlandırılmış pek çok şey arasında bir aynılığa işaret ediyor; bir şeyden beş tane olduğunu söylemek, her birini bir *birim* yapıyor. Nesneleri kendi başlarına eşsiz varlıklar değil, bir kategorinin temsilcileri olarak düşünmeye başlıyoruz. Dolayısıyla, standart, özelliksiz kategoriler parayla başlamış olmasa bile, para bunların kavramsal egemenliğini büyük oranda hızlandırdı. Üstelik paranın homojenliği, ticaret amaçlı standartlaşmış emtia malların hızla gelişmesine eşlik etti. Endüstri öncesi çağlarda bu standartlaşma henüz basit düzeydeydi, ama günümüzde mamul nesneler para yalanını gerçeğe dönüştürecek denli birbirleriyle özdeştir.

Geleceğin parasının biçimini düşünürken, paranın dokunduğu her şeyi homojenleştirme gücünü aklımızda tutalım. Belki de para *bir tek*, standart, nicelikselleştirilebilir veya özelliksiz olan ya da olması gereken şeyler için kul-

lanılmalıdır; kişisel ve eşsiz şeylerin dolaşımındaysa belki farklı türde bir para kullanılmalı, ya da hiç kullanılmamalıdır. Fiyatları ancak standart miktarlara dayalı olarak kıyaslayabiliriz; dolayısıyla, bundan fazlasını, ölçülemeyecek bir şeyi aldığımızda bir ikramiye, karşılığını ödemediğimiz bir şey almış oluruz. Diğer bir deyişle, bir armağan almış oluruz. Sanat eserlerini de satın alırız elbette, ama bunlar yalnızca birer emtiaysa, çok fazla para vermiş olduğumuzu sezeriz; ama gerçek sanatlarsa, kıyaslama götürmeyecek kadar az vermiş oluruz. Benzer biçimde, seksi satın alabiliriz, ama sevgiyi satın alamayız; kalori satın alabiliriz, ama gerçek beslenmeyi satın alamayız. Günümüzde ölçülemez şeylerde, fiyatsız şeylerde yoksulluk çekiyoruz; paranın satın alamayacağı şeylerde yoksulluk ve alabileceği şeylerde aşırılık (gerçi bu aşırılık öylesine eşitsiz dağıtılmış ki, pek çok insan bunlarda da yoksulluk çekiyor).[8]

Para dokunduğu şeyleri homojenleştirdiği gibi, kullanıcılarını da homojenleştirip kişiliksizleştirir: "Öteki tüm ilişkilerden kopmuş bir ticari değiş tokuşu kolaylaştırır."[9] Diğer bir deyişle, insanlar bir işlemin taraflarından ibaret hale gelirler. Armağan alma ve verme eyleminin ardında çok çeşitli güdüler bulunabilir, mali işlemdeyse hepimiz aynıyızdır: hepimiz en iyi anlaşmayı yapmak isteriz. İnsanlar arasındaki, paranın bir sonucu olan bu homojenleşme, ekonomide bir neden olarak görülür. Paranın takastan evrimleşerek gelişmesi öyküsü, kişisel çıkarını azamiye çıkarmanın insanın temel doğası olduğunu varsayar. İnsanların birbirlerinin aynı oldukları varsayılır. Bir değer standardı olmadığında farklı insanlar farklı şeyler isterler. Ama para her şeyle değiş tokuş edilebiliyorsa, o zaman tüm insanlar aynı şeyi isterler: parayı

Seaford, "Tüm kişisel çağrışımlardan boşaltıldığında para maymun iştahlıdır, herkesle her şey karşılığında değiş tokuş edilebilir, parasal olmayan her tür kişilerarası ilişkiye kayıtsızdır," diye yazar.[10] Öteki nesnelerin aksine para kökenlerine ve kimlerin ellerinden geçmiş olduğuna ilişkin hiçbir iz taşımaz. Armağan, vereni içerir, oysa herkesin parası aynıdır. Bankada yarısı dostumdan yarısı düşmanımdan gelmiş 2.000 dolarım varsa, önce düşmanımın 1.000 dolarını harcayıp dostumunkini saklamayı seçemem. Her bir dolar ötekinin aynıdır.

8) Bu aşırılık, neredeyse tüm endüstrilerde rastlanan "fazla kapasite" sorununa da yansımaktadır; ekonomik krize getirilen çözümlerin genellikle talebin canlandırılmasını içermesinin nedeni budur.

9) Seaford, *Money and the Early Greek Mind*, 151.

10) Seaford, *Money and the Early Greek Mind*, 155.

İnsanlar parayla kişisel ilişki arasındaki temel çatışmadan çekinerek belki de bilgece bir yaklaşımla işle dostluğu birbirine karıştırmayı ilkede reddederler. Para ilişkiyi kişiliksizleştirir; iki insanı, evrensel kişisel çıkarını azamiye çıkarma hedefiyle güdülenen, "bir değiş tokuşun tarafları"na dönüştürür. Ben belki senin zararına olacak şekilde kendi kişisel çıkarımı azamiye çıkarma peşinde koşuyorsam nasıl dost olabiliriz? Son derece parasallaşmış toplumumuzda gereksinimlerimizin neredeyse tamamını parayla karşılayabiliyorsak, geriye dostluğun temelini oluşturacak hangi kişisel armağanlar kalır?

Kâr güdüsünün her iyi niyetli kişisel güdüye zıt olduğu düşüncesi neredeyse bir aksiyomdur –"Üzerine alınma; yalnızca iş bu," sözü buradan gelir. Günümüzde etik iş hareketiyle etik yatırım hareketi sevgiyle kâr arasındaki zıtlığı sağaltmayı amaçlıyor, ama güdüleri ne denli içten olursa olsun, bu tür çabalar genellikle halkla ilişkilere, "yeşil-temizlemeye"* ya da erdem gösterişine dönüşüyor. Bu bir rastlantı değil. İlerideki bölümlerde etik yatırım çabasındaki vahim bir çelişkiden bahsedeceğim, ama şimdilik, bu konudaki ve genel olarak "iyi bir şey yaparak kazançlı çıkmak" yönündeki herhangi bir iddiaya karşı doğal kuşkunuzu bir kenara kaydedin.

Görünüşte fedakârca bir girişimle her karşılaşmamızda, "Bunun bityeniği ne?" diye düşünme eğiliminde oluruz. Bundan gizlice nasıl para kazanıyorlar? Benden ne zaman para isteyecekler? "Bunu aslında para için yapıyor," kuşkusu neredeyse evrenseldir. İnsanların yaptığı her şeyde hemen finansal güdüler görür ve birisi böyle bir güdüsü kesinlikle olmayan yüce gönüllü ya da saflık derecesinde cömert bir şey yaptığında derinden etkileniriz. Birisinin karşılık beklemeden vermesi akıldışı, neredeyse mucizevi görünür. Lewis Hyde'ın da belirttiği gibi, "Tefecilik imparatorluklarında yufka yürekli kişinin duyarlılığı bize hitap eder, çünkü kaybedilmiş olan şeyden söz eder."[11]

Gizli bir kâr güdüsü kuşkusunun neredeyse evrenselliği, evrensel bir araç olarak parayı yansıtır. Okul zamanlarınızda olduğunuzu, kariyer danışmanıyla konuştuğunuzu, yeteneklerinizin neler olduğunu ve geçiminizi sağlamak (yani, bunları paraya dönüştürmek) için bunları nasıl kullanabileceğinizi tartıştığınızı düşünün. Köklü bir düşünce alışkanlığıdır bu: yeniyetmelik çağındaki oğlum Jimi bana oynadığı bilgisayar oyunlarını gösterdiğinde kimi zaman, bunları nasıl ticarileştirebileceğini ve daha pazarlanabilir olması için

(*) *Green-washing*, genelde çevreyi en çok kirleten şirketlerin kendilerini çevre dostu olarak aklamak amacıyla yaptıkları reklam ya da sosyal sorumluluk projelerine yaptıkları yatırım. (yay.n.)

11) Hyde, *The Gift*, 182.

hangi programcılık yeteneklerini geliştirebileceğini düşünürken yakalıyorum kendimi. Birisinin yaratıcı bir fikir bulduğu her seferinde, "Bundan nasıl para kazanabiliriz?" düşüncesi hemen akla gelir. Ama kâr sanatsal yaratımın basit bir yan etkisi değil de amacı haline geldiğinde o yapıt sanat olmaktan çıkar ve bizler satılmış kişiler oluruz. Robert Graves bu ilkeyi genel olarak yaşama yansıtarak şu uyarıda bulunur: "Çalıştığınız işleri sabit bir gelir ve taptığınız Tanrıçaya değerli yarı zamanlı hizmetlerde bulunabilmek için boş zaman sağlayacak şekilde seçersiniz. Sen kimsin ki onun istediğinin ya tam zamanlı hizmet ya da hiç olduğu uyarısında bulunuyorsun, diye sorabilirsiniz."[12]

Paranın evrensel bir amaç olduğu düşüncesi dilimize yansımıştır. Örneğin, fikirlerimizi "sermayeleştirmek"ten söz ederiz. Bu düşünce, insanların paraya eşdeğer olan kişisel çıkarlarını azamiye çıkarma peşinde koştukları varsayımıyla ekonomiye de yansımıştır elbette. Üreme çıkarının şifresi olduğu bilime bile yansımıştır. Evrensel bir amaç nosyonu burada da kendine köklü bir yer edinmiştir.

Yaşamın (ister para olsun ister başka bir şey) evrensel amacı gibi bir şeyin olduğu bile hiçbir şekilde bariz değildir aslında. Görünüşe bakılırsa bu fikir, parayla yaklaşık olarak aynı sıralarda ortaya çıkmıştır; bunu filozoflara düşündürten belki de paraydı. Sokrates zekâyı evrensel bir amaç olarak öne sürerken parayı açıkça bir metafor olarak kullandı: "Bütün bu öteki şeyleri [zevkler ve acılar] değiş tokuş etmemiz gereken tek bir doğru para birimi vardır –zekâ."[13] Dindeyse bu, öteki bütün iyi şeylerin doğduğu kurtuluş ya da aydınlanma gibi nihai bir amaç arayışına denk düşer. Paranın sınırsız amacına ne kadar da benziyor! Diğer her şeyin anahtarı olduğuna inandığımız tek, soyut bir hedef arayışından vazgeçmemizin tinselliğimiz üzerindeki etkisinin ne olacağını merak ediyorum. Kendimizi geliştirme, bir hedefe doğru ilerleme amaçlı sonsuz seferden kurtulmak nasıl bir histir? Bunun yerine yalnızca oyun oynamak, yalnızca var olmak nasıl bir şey olacaktır? Servet gibi aydınlanma da hiçbir sınırı olmayan bir hedeftir ve her iki durumda da bu arayış köleleştirici olabilir. Her iki durumda da arayışın nesnesinin, insanların aslında istedikleri çok çeşitli şeylerin yerine geçmiş sahte bir şey olduğunu düşünüyorum.[14]

---

12) Graves, *The White Goddess*, 15.

13) Platon, Tht. 146d. Aktaran Seaford, *Money and the Early Greek Mind*, 242.

14) Günümüzün karşılanmayan en büyük gereksinimlerinden biri, hem insanlarla hem doğayla bağ kurma gereksinimidir. Soyutluğu ve kişiliksizliğiyle paranın ikisiyle de bağımızı zayıflatması ironiktir. Dünyadan koparak gerçekleştirilmesi yeğlenen bireysel bir arayış olarak tasavvur edildiğinde spiritüellik de aynı etkiyi gösterir. Tam tersi etkileri yaratan farklı türde bir para tasavvur edebilir miyiz?

Neredeyse her şeyin bir mal ya da hizmet olduğu tümüyle parasallaşmış bir toplumda para dünyanın çeşitliliğini tekliğe, "başka neredeyse her şeyin ölçütü olan ve onlarla değiş tokuş edilebilen tek bir şey"e dönüştürür.[15] *Apeiron*, *logos* ve benzer kavramların hepsi, her şeyi doğuran bir tekliğin çeşitlemeleriydi. Her şey bundan doğar ve yine buna döner. Bu haliyle eski Çinlilerin, yin ve yang'ı ve ardından on bin şeyi doğuran Tao kavramıyla neredeyse aynıdır. Taoculuğun yarı efsanevi hocası Lao Tzu'nun Sokrates öncesi filozoflarla yaklaşık aynı zamanlarda yaşamış olması ilginç –ki bu aynı zamanda, yaklaşık olarak ilk Çin sikkesinin basıldığı zamandır. Zaten günümüzde on bin şeyi doğuran da hâlâ paradır. Bu dünyada her ne kurmak isterseniz isteyin işe yatırımla, parayla başlarsınız. Ardından projenizi bitirdiğinizde, onu satma zamanı gelir. Her şey paradan gelir; her şey paraya döner.

Dolayısıyla para yalnızca evrensel bir amaç değildir; aynı zamanda evrensel bir araçtır ve hatta büyük oranda, tam da evrensel bir araç olduğu için evrensel bir amaçtır ve ne kadar çok olursa o kadar iyidir. Ya da en azından, bizim algımız böyledir. Bilinçli olarak bir topluluk yaratma ya da benzer başka bir projeye başlama tartışmalarına kaç kez şahit oldum, ama hepsi yürek burkucu bir biçimde, asla gerçekleşemeyeceğinin kabul edilmesiyle son buldu, çünkü, "Parayı nereden bulacağız?" Neler yaratabileceğimizi belirlerken paranın temel etmen olarak görülmesi anlaşılabilir bir durumdur: ne de olsa her malı satın alabilir, insanları her hizmeti vermeye yöneltebilir. "Her şeyin fiyatı vardır." Hatta görünüşe bakılırsa para toplumsal statü, siyasi güç ve ilahi iyi niyet (ya da o olmasa bile bir sonraki en iyi şey, yani en azından dini otoritelerin teveccühü) gibi soyut şeyleri bile satın alabilmektedir. Parayı tüm arzularımızın gerçekleşmesinin anahtarı olarak görmeye oldukça alışkınız. Ancak (ve ancak) paranız olsaydı gerçekleştirebileceğinizi varsaydığınız kaç hayaliniz var? Böylece hayallerimizi paraya ipotekler, aracı amaca dönüştürürüz.

Paranın ortadan kaldırılmasını savunmayacağım. Para kendi uygun sınırlarını aşarak, paranın homojenliğinin ve kişiliksizliğinin asla bulaşmaması gereken şeyleri elde etme aracı oldu; bu arada, biz onu bir araç olarak evrenselleştirirken, paranın gerçekten satın alamayacağı şeyler erişilmezleşti; ne kadar paramız olursa olsun, bunların ancak benzerlerini elde edebiliyoruz. Çözüm, parayı kendi uygun rolüne döndürmek. Çünkü insanların ancak parayla, ya da insan faaliyetlerini kitlesel ölçekte koordine etmenin paraya eşdeğer bir aracıyla yaratabileceği bazı şeyler gerçekten de var. Kutsal biçimiyle para bir

15) Seaford, *Money and The Early Greek Mind*, 150.

öykünün uygulamaya sokulması, rolleri dağıtıp niyeti odaklayan somutlaşmış bir anlaşmadır. Bu temaya ileride, kutsal bir ekonomide paranın neye benzeyebileceğini tanımlarken döneceğim.

Paranın satın alabileceklerinin görünürde sınırı olmadığından, bizim para arzumuz da genellikle sınırsızdır. Eski Yunanlılar sınırsız para arzusunun gayet iyi farkındaydılar. Para çağının tam başında büyük şair ve reformcu Solon şu gözlemde bulunmuştur: "Servetin insana görünen bir sınırı yoktur, çünkü en fazla servete sahip olanlarımız onu ikiye katlamaya heveslenir." Aristophanes (ekmek, seks gibi) öteki tüm şeylerde doygunluğa ulaşılabildiğini, ama parada doygunluğa ulaşılamaması açısından paranın eşsiz olduğunu yazmıştır.

Bir dostum tanıdığı bir milyardere, "Ne kadarı yeterli olur?" diye sormuştu. Milyarder afallamış. Hiçbir miktarda paranın yeterli olmamasının nedeni, parayı aslında karşılayamayacağı gereksinimleri karşılamakta kullanmamızdır. Bu haliyle, bağımlılık yaratan öteki şeyler gibidir, karşılanmayan gereksinimin verdiği acıyı geçici olarak yatıştırırken, aslında gereksinimi karşılamaz. Acıyı yatıştırmak için dozun giderek artırılması gerekir, ama hiçbir miktar yeterli gelmez. Günümüzde insanlar parayı bağ, heyecan, özsaygı, özgürlük ve başka pek çok şey yerine kullanıyorlar. "Bir milyon dolarım olsaydı özgür olurdum!" Kaç yetenekli insan erkenden emekli olup özgür bir yaşam sürmek için gençliğini feda ediyor, ama orta yaşta kendini parasının kölesi olarak buluyor?

Paranın temel işlevi değiş tokuş araçlığı olduğunda değiş tokuş edildiği mallarla aynı sınırlara tabi olur ve bizim ona arzumuz da doygunluğumuzla sınırlıdır. Ona karşı arzumuz ancak, para değer deposu olmak gibi ek bir işlev edindiğinde sınırsızlaşır. Dolayısıyla inceleyeceğim fikirlerden biri, değiş tokuş aracı olarak parayı değer deposu olarak paradan ayırmak olacak. Bu fikrin kökleri, iki servet türünü birbirinden ayıran Aristoteles'e dek uzanıyor: birikim amaçlı ve öteki gereksinimleri karşılama amaçlı.[16] Aristoteles ilk türdeki paranın "gayri tabii" olduğunu ve dahası, hiçbir sınırının bulunmadığını söyler.

Fiziksel malların aksine paranın soyutluğu, ilkede sınırsız miktarda paraya sahip olmamıza izin verir. Bu nedenle ekonomistler, ekonomi büyüklüğünü yalnızca bir sayının temsil ettiği, sınırsız katlanarak büyüme olasılığına kolayca inanırlar. Tüm mal ve hizmetlerin toplam miktarı bir sayıdır ve bir sayının artışının ne gibi bir sınırı olabilir? Soyutlama içinde kaybolup, büyümeyi desteklemek için, doğanın ve kültürün sınırlarını göz ardı ediyoruz. Platon'u

16) Aristoteles, *Politics*, 1. kitap, 9. bölüm.

izleyerek, soyutlamayı gerçeklikten daha gerçek hale getiriyor, reel ekonomi çözülürken biz tutup Wall Street'i düzeltiyoruz. Şeylerin parasal özüne "değer" denir ve bu da soyutlanmış, tekdüze bir öz olarak, dünyanın çoğulculuğunu indirger. Tüm şeyler değerlerine indirgenir. Bu da dünyanın sayılar kadar sınırsız olduğu yanılsamasını yaratır. Bir fiyat karşılığında her şeyi, hatta soyu tehlikede bir türün kürkünü satın alabilirsiniz.[17]

Paranın sınırsızlığında üzeri örtülü başka bir türde sınırsızlık vardır: insan alanının, dünyanın insanlara ait olan parçasının sınırsızlığı. Ne de olsa, para karşılığında ne tür şeyleri alıp satıyoruz? Mülkleri, sahip olduğumuz şeyleri, bize ait olduğunu düşündüğümüz şeyleri alıp satıyoruz. Teknoloji sürekli olarak bu alanı genişletti, daha önceden asla elde edilemeyecek ya da hatta tasavvur edilemeyecek şeylere sahip olunmasını mümkün kıldı: yerkürenin derinliklerindeki madenler, elekromanyetik tayfta bant genişliği, gen dizilimleri. Erişim alanımızın teknolojik olarak genişlemesiyle eşzamanlı olarak, arazi, su hakları, müzik ve öykülerin de sahip olunabilenler alanına girmesiyle birlikte, mülk zihniyeti de gelişti. Paranın sınırsızlığı sahip olunanlar alanının sonsuza dek büyüyebileceğini ve dolayısıyla insanın kaderinin evreni fethetmek, her şeyi insan alanına sokmak, tüm dünyayı bizim yapmak olduğunu ima ediyor. Benim Yükseliş miti, tanımlayıcı İnsanlar Öyküsü dediğim şeyin bir parçası bu kader. Günümüzde bu öykü hızla çağdışı kalıyor ve bizim de onun yerini alacak yeni öyküyle uyumlu bir para sistemi icat etmemiz gerekiyor.[18]

Paranın tartışmış olduğum özelliklerinin ille de *kötü* olması gerekmez. Dokunduğu her şeyi homojenleştirerek ya da standartlaştırarak, evrensel bir araç işlevi görerek para, insanların mucizeler gerçekleştirebilmelerini sağladı. Teknoloji uygarlığının yükselişinde anahtar rolü oynadı, ama belki de, teknolojide de olduğu gibi, bu kudretli yaratıcı enstrümanı gerçek amacı için kullanmayı öğrenmeye henüz başladık. Makine parçaları ve mikroçipler gibi standartlaştırılmış şeylerin geliştirilmesine katkıda bulundu –ama yiyeceklerimizin de homojenleşmesini istiyor muyuz? Paranın kişiliksizliği büyük toplumsal mesafeleri kapatan işbirliğini geliştiriyor, çoğu birbirine yabancı milyonlarca

17) Okur burada bir paradoks görmüş olabilir: 2. Bölüm'de söylendiği gibi bir bolluk dünyasında yaşıyoruz, ancak aynı zamanda sınırlı bir biyosferi tüketiyoruz. Bu paradoksu çözmek için, fazla üretim ve tüketimimizin büyük bölümünün gerçek bir gereksinime hizmet etmediğini, kıtlık algısına ve doğayla topluluktan kopartılmış ayrı benliğin varoluşsal yalnızlığına dayandığını düşünün.

18) Uygarlığımızın öteki tanımlayıcı öyküsü olan "farklı ve ayrı benlik" için de aynı şey geçerli. Para sistemimiz kişisel bağları koparark, bizi rekabete sokarak ve hem toplulukla hem doğayla bağımızı koparark bu öyküyü de somutlaştırıyor.

insanın emeğini koordine ediyor –ama kendi mahallelerimizdeki insanlarla ilişkilerimizin de kişiliksizleşmesini istiyor muyuz? Evrensel bir araç olarak para neredeyse her şeyi yapabilmemizi sağlıyor, ama paranın, onsuz neredeyse hiçbir şeyi yapamayacağımız denli ayrıcalıklı bir araç olmasını istiyor muyuz? İnsanlık yerkürede kasıtlı, bilinçli bir role adım atarken, bu aracı kullanmakta ustalaşmasının zamanı da geldi.

4. BÖLÜM

MÜLKİYET SORUNU

Cennete ilk gidenler cennet yüzeyinde özel mülkiyet kurumunu oluştursalar ve tıpkı bizim yerküre yüzeyini parsellememiz gibi, kendi aralarında mutlak mülkiyet olarak parselleseler, cennette sonuç ne olurdu?

- Henry George

Yerküreyi insan yaratmadı ve üzerinde yaşamak için doğal bir hakkı olsa da, herhangi bir parçasını sonsuza dek kendi mülkü tayin etmeye hiç hakkı yoktu; yerkürenin Yaratıcısı da ilk tapu senetlerinin dağıtılacağı bir tapu dairesi açmadı.

- Thomas Paine

SAHİP OLMA DÜRTÜSÜ

Bir Ayrılma Çağı'nda yaşadık. Toplulukla, doğayla ve mekânla bağlarımız birer birer koptu, yabancı bir dünyada kalakaldık. Bu bağların kaybı servetimizin küçülmesinden öte, varlığımızın küçülmesi demek. Topluluktan ve doğadan koparılmış olan bizlerin hissettiğimiz yoksullaşma, ruhlarımızın yoksullaşması. Ekonominin, biyolojinin, siyaset felsefesinin, psikolojinin ve kurumsal dinin varsayımlarının aksine, özümüzde, ilişkiler yaşayan ayrı varlıklar olmamamız bunun nedeni. Bizler ilişkiyiz.

Martin Prechtel'in Guatemala'daki köyünden söz ederken şu açıklamada bulunduğunu duymuştum: "Benim köyümde yanınızda hasta bir çocukla şifacıya gittiğinizde asla, 'Ben sağlıklıyım, ama çocuğum hasta,' demezsiniz. 'Ailem hasta,' dersiniz. Ya da komşunuz hastaysa, 'Köyüm hasta,' dersiniz." Böyle bir toplumda, "Ben sağlıklıyım, ama orman hasta," demek de akla bile

gelmeyecektir kuşkusuz. Ailesi, köyü, hatta toprak, su ya da gezegen sağlıklı değilken kişinin sağlıklı olabileceğini düşünmek, "Ölümcül bir karaciğer hastalığım var, ama sorun sadece karaciğerimde –ben sağlıklıyım!" demek kadar saçma olacaktır. Benim benlik hissimin karaciğerimi içermesi gibi, onlarınki de toplumsal ve doğal topluluklarını da içeriyor.

Modern benlikse aksine, Öteki olan bir evrende farklı ve ayrı bir nesnedir. Adam Smith'in Ekonomik İnsan'ı; dinin somutlaşmış ruhu; biyolojinin bencil genidir bu benlik. Çağımızda kesişmekte olan krizlerin altında o yatar ve bu krizler de ayrılma temasının çeşitlemeleridir –doğadan, topluluktan, kendimizin yitirilmiş parçalarımızdan ayrılmanın. İnsan açgözlülüğü ya da kapitalizm gibi, ekolojide ve siyasette süregelen yıkımdan sorumlu tutulan tüm alışıldık zanlıların altında o vardır. Bizim benlik bilincimiz, "Benim için daha fazlası, senin için daha azıdır," düşüncesini içerir; dolayısıyla, tam da bu ilkeyi somutlaştırmış, çıkara dayalı bir para sistemimiz var. Daha eski, armağana dayalı toplumlardaysa bunun aksi geçerliydi.

Sahip olma dürtüsü, hissedilen bağları koparan ve bizi evrende tek başımıza bırakan yabancılaştırıcı bir ideolojiye karşı doğal bir tepki olarak ortaya çıkar. Dünyayı benlikten dışladığımızda geriye kalan küçücük, yalnız kimlik, bu kayıp varoluşun mümkün olduğu kadar çoğunu kendine almaya doymak bilmez bir gereksinim duyar. Tüm dünya, tüm yaşam ve yerküre artık ben değilse, en azından onu benim yaparak bunu telafi edebilirim. Öteki ayrı benlikler de aynı şeyi yaparlar ve böylece bir rekabet ve sürekli kaygı dünyasında yaşarız. Kimlik tanımımızın içine işlemiştir bu. İçine doğduğumuz varoluş yoksunluğu, ruh yoksunluğu budur.

Ben ve benim mantığına kısılıp kaldığımız için, ayrı benliği ve uzantısını genişletip koruyarak, yitirdiğimiz servetin küçücük bir kesitini geri almaya çalışırız: parayı ve mülkü. Benliği genişletecek ekonomik araçlardan yoksun olanlar bunun yerine genellikle, fiziksel benliği genişletirler; obezitenin orantısız derecede yoksulların sorunu olmasının nedeni budur. Alışveriş, para ve elde etme bağımlılıkları, yiyecek bağımlılıklarıyla aynı temel kaynaktan doğar: ikisi de yalnızlıktan, olduğumuz şeyin çoğundan koparılmış olarak yalnızca varolmanın verdiği acıdan kaynaklanır.

Boşalmış madenlere, kesilip tüketilmiş ormanlara, ölü bölgelere, soykırımlara ve bayağı tüketici kültürüne baktığımızda, Güzelliği çiğneyip para tüküren bu canavar makinenin kökeni nedir, diye sorarız. Temelde Öteki olan bir evrene bakan farklı ve ayrı benlik doğal olarak, doğal ve insani dünyaya bir araç, rastlantısal bir *ıvır zıvır* yığınıymış gibi davranır. Dünyanın geri kalan

kısmı temelde benlik-dışıdır![1] Kendi görünürdeki yararımızın ötesinde onu neden umursayalım ki? Bu nedenle, modern benlik bilincini ilk ifade edenlerden biri olan Descartes, doğanın "efendileri ve sahipleri" olma emelini de ifade etmiştir. "Sahipleri" sözcüğünün ima ettiği gibi mülkiyet fikri, ayrı benlik için gayet doğaldır.

Katı, dar, benlik/öteki ayrımımız kendi önermelerinin kurbanı olarak, son günlerine yaklaşıyor. Mistiklerin düşünmüş oldukları gibi, ayrı benlik ancak geçici olarak ve büyük bir bedel karşılığında sürdürülebilir. Biz onu uzun bir zaman boyunca sürdürdük, üzerinde, doğanın ve insan doğasının fethedilmesini amaçlayan bir uygarlık kurduk. Günümüzde kesişmekte olan krizler bu hedefin boşunalığını gözler önüne serdi. Bizim bildiğimiz şekliyle uygarlığın sonunu ve daha akışkan, daha dahil edici bir benlik bilinciyle tanımlanan yeni bir insan olma durumunun oluşumunu müjdeliyor.

Mülkiyetin kökenine ilişkin kuramlardan biri onu, topluluğa dayalı kabile geçmişimizden yavaş yavaş ortaya çıkmış olan özerklik, ya da bağımsızlık nosyonuyla ilişkilendirir. Charles Avila bu mantığı şöyle açıklamıştır: "Ben kendime aitsem ve emek gücüm bana aitse, benim yaptığım bana aittir."[2] Bu durumda herhangi bir mülkiyet kavramının ideolojik önkoşulu "Ben kendime aidim" düşüncesidir ve bu düşünce insan toplumlarında hiçbir şekilde evrensel bir kaide değildir. Başka toplumlarda klan, kabile, köy ya da hatta tüm canlıları içeren topluluk bireysel benlik kavramından öncelikli olabilir; bu durumda sizin emek gücünüz size değil, daha büyük bir şeye aittir.[3] Dolayısıyla mülkiyet kurumu günümüzdeki hastalığın kökeni değil, bağlantısızlığımızın

1) Dışarıda nasılsa, içeride de öyledir. Doğayı bir hasıma, ya da en iyi olasılıkla bir "kaynak" yığınına dönüştürdüğümüz için, kendi bedenlerimiz içerisinde de aynı ilişkiyi sergilememiz şaşırtıcı değil. Çağımızın belirleyici hastalıkları olan özbağışıklık hastalıkları, benlik-öteki yanılgısının fizikselleşmesidir. Köyün, ormanın ve gezegenin Öteki sandığımız ayrılmaz parçalarımız olması gibi, bağışıklık sistemimiz de kendi beden dokularını reddeder. Doğaya yaptığımız şeyi kaçınılmaz olarak kendimize de yaparız.

2) Avila, *Ownership*, 5.

3) Günümüzde bile emeğimizin aslında bizim olmadığı yönünde spiritüel bir hissimiz vardır. Bu his, bizden daha büyük bir şey için çalışma arzumuz yoluyla ortaya çıkar –yani, emeğimizi kendi rasyonel kişisel çıkarımızın ötesinde bir davaya adama. Dindar kişiler bunu, "kişinin yaşamını Tanrı'ya adaması," olarak tanımlayabilirler. Başka bir şekilde ifade edersek, emeğimizi ve onun ürünlerini ve tüm beceri ve yeteneklerimizi armağan etme gereksinimi duyarız. Böylece bu dünyadaki amacımızı gerçekleştirmekte olduğumuz bilgisiyle huzura kavuşarak, kendimizi tatmin olmuş hissederiz. Sezgisel olarak, bizim armağanlarımızın da ayrı benliğin kısa süreliğine ve hayali olarak şişirilmesi için istiflenmesi değil, verilmesi gerektiğini biliriz.

ve yalıtılmışlığımızın semptomudur. Bu nedenle bu kitap mülkiyeti ortadan kaldırmayı değil (çünkü bu yaklaşım nedeni değil semptomu ele alacaktır), insan varoluşunun daha geniş çaplı dönüşümünün bir parçası olarak dönüştürmeyi amaçlamaktadır.

Wilhelm Reich ve Genevieve Vaughan başta olmak üzere kimi düşünürlerse mülkiyetin kökenini erkek egemenliğinin ve ataerkil toplumun ortaya çıkışıyla ilişkilendirirler.[4] Bu savların değerine inanmakla birlikte, kendi başına incelenmeyi hak eden bir konu olan, para ve mülkiyetin cinsel boyutlarını burada ele almamayı seçtim. Ayrılma Çağı'mızın her kurumu ötekilere bağlıdır; doğaya, bedene ve kutsal dişiye yabancılaşma, mülkiyetin şeyleri birbirlerinden ayrı ticaret nesnelerine dönüştürmesinin işaret ettiği, dünyaya yabancılaşmanın yansımasıdır.

Bağlantı ve minnet duygumuz güçlendiğinde sahip olma dürtüsü zayıflar ve kendi emek gücümüzün bizim olmadığının, benim yaptığımın bana ait olmadığının farkına varırız. Benim çalışma yeteneğim ve yaşamım da birer armağan değil midir? Bu farkındalık sonucunda yarattıklarımızı varoluşumuza katkıda bulunmuş ve bize yaşam armağanını bahşetmiş olan herkese vermeyi arzularız.

Kimi sosyal felsefeciler minnetin doğurduğu bu arzuyu bunun yerine bir yükümlülüğe ve devletin bireysel işgücüne el koymasının gerekçesine dönüştürmüşlerdir. "Topluma borcumuz" vardır ve devlet, borç tahsildarı olur. Aşırılıktan en uzak biçiminde, gelir vergisine gerekçe oluşturur –ki bu da bireysel emeğe el konması demektir. Her iki durumda da zor yoluyla vermeye zorlanırız. Doğuştan gelen verme dürtüsünü özgür bırakan, kutlayan ve ödüllendiren bir ekonomi sistemi kuramaz mıyız? Bu kitabın tanımladığı şey, budur: biriktirmeyi değil akıtmayı, sahip olmayı değil yaratmayı, elde tutmayı değil vermeyi ödüllendiren bir sistem.

İLK SOYGUN

Bireyin bağımsızlığı modern mülkiyet kavramına doğru atılan bir ilk adımdan başka bir şey değildi, çünkü bu dünyadaki şeylerin çoğu, kimsenin emeğiyle var olmaz. "Benim yaptığım benimdir," mantığına göre, insan çabasından bağımsız var olan herhangi bir şey, kimseye ait olamazdı. Böyle bir şey –toprak,

4) Örneğin bkz. Reich, *Sex-Pol* ve Vaughan, "Gift Giving as the Female Principle vs. Patriarchal Capitalism."

nehirler, hayvanlar, ağaçlar– üzerinde mülkiyet iddiasında bulunmak, tıpkı sizin yaptığınız bir şeyin mülkiyetine benim el koymam durumunda olacağı gibi, hırsızlık anlamına gelirdi.

Bu farkındalıktan, en önde gelen temsilcileri P. D. Proudhon, Karl Marx, Henry George ve Silvio Gesell olan seçkin bir ekonomik düşünce çizgisi doğmuştur. Proudhon, "Mülkiyet, soygundur," demişti: herhangi bir mülk parçasının kökenlerini geriye doğru araştırıp bir dizi "meşru" aktarımdan geçtikten sonra, nihayet ilk sahibine –onu öylesine çekip almış, "bizim" ve "Tanrı"nın alanından ayırıp "benim" alanına katmış kişiye– ulaşırız. Son üç yüzyılda tüm Kuzey Amerika'nın geniş topraklarının gasp edilmesinde olduğu gibi, genellikle güç kullanımıyla olmuştur bu. Binlerce yıl boyunca bu öykü tüm dünyada çeşitli biçimlerde sahnelenmiştir. Ne de olsa Roma döneminden önce tapu diye bir şey yoktu. Arazi hava ve su gibiydi; ona sahip olunamazdı. Dolayısıyla, ilk sahipleri onu meşru bir biçimde elde etmiş olamazlardı. Almış olmalıydılar.

Toprak sahipliğinin tarımın doğal sonucu olduğu sık sık savunulmuştur. Avcı-toplayıcı toprağına çok az yatırımda bulunurken, çiftçi onu (insanlar için yiyecek açısından) daha verimli hale getirmek için emek verir. Çiftçinin bütün yıl emek vermesinden sonra hasat zamanı "toplayıcılar"ın gelip bu hasatla geçimlerini sağlamaları elbette haksızlık olurdu. Özel mülkiyetin insanlara araziyi imar etmek için teşvik oluşturması gerektiği düşünülür. Ama imar sonuçlarına sahip olup, toprağın kendisine sahip olmamanın bir yolunun bulunması daha adil olmaz mıydı?

İlk başta, arazi üzerindeki haklar neredeyse her zaman ortaktı ve bireye değil köye ya da kabileye aitti. Mısır, Mezopotamya ve Zhou Hanedanı dönemindeki Çin gibi büyük tarım uygarlıklarında özel toprak sahipliği kavramına pek rastlanmazdı. Tüm araziler kralın mülküydü ve kral da ilahi gücün yeryüzündeki temsilcisi olduğundan, tüm topraklar Tanrı'nın mülküydü.

Kişinin toprağa verdiği emeğin meyveleri üzerinde hak sahibi olmasıyla toprağın kendisine sahip olması arasında çok geniş bir kavramsal uçurum vardır. Görünüşe bakılırsa Batı'da mutlak toprak sahipliği kavramı, belki Yunanlıların birey kavramından esinlenerek, ilk kez Roma'da ortaya çıktı. Toprak ilk kez Roma'da *dominium*, yani "nihai hak, ardında başka hiçbir hak bulunmayan hak, kendisi meşruiyete gereksinmezken tüm ötekileri meşrulaştıran hak. . . 'kullanma, tadını çıkarma ve istismar etme hakkı' –*ius utendi, fruendi, abutendi*" denen şeye tabi oldu.[5]

5) Avila, *Ownership*, 20.

Doğu'da belirgin toprak sahipliği en azından kavramsal bakımdan biraz daha erken başladı. Çin'de en azından İÖ dördüncü yüzyıldaki Shang Yang dönemine ve belki daha da öncesine uzanır; gerçi bu dönemde bile, Konfüçyüs'ün "eski zamanlarda" arazi satmanın yakışıksız olduğu yönündeki ifadelerinin de gösterdiği gibi, toprak sahipliği öncesindeki bir zaman hâlâ tarihsel anılar arasında yer alıyordu.[6] Hindistan'ın da İÖ altıncı yüzyıla gelindiğinde özel toprak sahipliği kavramıyla tanışmış olması muhtemel, ancak bu konudaki kanıtlar az çok çelişkilidir.[7] Zaten Britanya egemenliğine dek Hindistan'da arazilerin büyük bölümü ortaktı.[8]

Ortaçağ Avrupa'sında toprakların büyük bölümü ya ortak mülktü ya da özgürce alınıp satılabilecek devredilebilir mülk olarak modern anlamda toprağa "sahip" olmayan feodal derebeylerine aitti. Arazi üzerinde, çeşitli hizmetler, hasattan pay ve sonraki zamanlarda para karşılığında tebaaya devredilebilecek belli hakları vardı. İngiltere'de toprağın serbestçe devri on beşinci yüzyıla dek genellikle mümkün değildi.[9] Bundan sonra Arazi Çevirme Yasaları'yla İngiltere'nin geniş ortak toprakları hızla özel mülkiyete geçti; tüm kıtada örneğin serflerin "azat edilmesi" yoluyla benzerleri görülecek bir süreçti bu. Lewis Hyde şöyle yazar:

> Eskiden bir adam herhangi bir derede balık tutabilir ve herhangi bir ormanda avlanabilirken şimdi bu ortak değerlerin sahipleri olduğunu iddia eden bireylerle karşılaşıyordu. Arazi tasarruf hakkının temeli değişmişti. Ortaçağ serfi mülk sahibinin neredeyse tam zıddıydı: toprak *ona* sahipti. Bir yerden ötekine özgürce gidemezdi ve yine de bağlı bulunduğu toprak parçası üzerinde devredilemez hakları vardı. Şimdi insanlar toprağa sahip olma iddiasında bulunuyor ve onu bir ücret karşılığında kiralamayı teklif ediyorlardı. Serf toprağından çıkarılamazken, kiracı çiftçi yalnızca kirayı ödeyemediği için değil, toprak sahibinin kaprisiyle de tahliye edilebilirdi.[10]

---

6) Xu, *Ancient China in Transition*, 112. Bu kitap Konfüçyüsçü konumu, mülkiyet yoğunlaşmasının eleştirisi olarak yorumlamayı amaçlar. Deng, "A Comparative Study on Land Ownership," 12. Deng bu dönemden önce arazi kralın mülkü olduğu için devrinin yasak olduğunu belirtir. Ayrıca uygulamada en azından ortaçağ Song Hanedanı boyunca arazinin devrinin ya da değiş tokuşunun genel olarak yasak olduğunu savunur.

7) Altekar, *State and Government in Ancient India*, 273-274.

8) Kuhnen, *Man and Land*, Kısım 2.1.1 ve 2.1.2.

9) Deng, "A Comparative Study on Land Ownership," 10.

10) Hyde, *The Gift*, 121.

Toplumsal reformların pek çoğunda olduğu gibi serflerin özgürleştirilmesi de, ekonomik ve siyasi gücün zaten güçlü olan tarafların ellerinde toplanması yönünde atılmış bir başka adımdı. Kuşaklar boyunca etraflarındaki topraklarda özgürce sürülerini otlatmış, yakacak odun toplamış ve avlanmış olan insanlar artık bunları yapamıyorlardı.[11] Bu topraklar *ortak değer*di, yani hem herkesin hem hiç kimsenin mülküydü. Bundan sonraysa sonsuza dek mülk oldular.

Mülkiyet soygunsa, özel mülkiyet haklarının korunmasına adanmış bir hukuk sistemi de suçu sürdüren bir sistemdir. Mülkiyeti mukaddesleştirerek, ilk hırsızlığı onaylıyoruz. Yasalar kötü yollardan elde edilmiş kazançlarını meşrulaştırmak amacıyla hırsızların kendileri tarafından yapılmışsa, bu hiç de şaşırtıcı olmamalı. Durum gerçekten de böyleydi: Roma'da ve başka yerlerde hem toprağa el koyanlar hem de yasaları yapanlar zenginler ve güçlülerdi.

Okur benim Marksçı bir yergi getirdiğimi düşünmesin diye, özel mülkiyetin feshedilmesini savunmadığımı hemen ekleyeyim. Öncelikle *fesih* zihniyeti, böyle bir şey istemeyen kişilere zor yoluyla dayatılan sert, ani, rahatsız edici bir değişimi içerir. İkinci olarak, özel mülkiyet daha derindeki bir hastalığın (Ayrılma) semptomundan başka bir şey değildir ve bu semptomu Ayrılma, fetih, kötülüğün üstesinden gelme zihniyetiyle ele alırsak, sonunda elimizde farklı biçimlerde yine aynı haksızlık kalır. Son olarak, ekonomik düzeyde bile, sorun kendi başına özel mülkiyet değil, mülk sahibi olmanın sağladığı haksız avantajlardır. Bir zamanlar ortak olan şeye yalnızca sahip olduğu için kişinin yarar sağlaması yanlış olsa da, kaynakların onları en iyi şekilde kullanacak kişilere gitmesi herkesin yararınadır. Bunlar arasında arazi, toprak, mineraller, akiferler ve atmosferin atıkları özümseme kapasitesi yer alır. Sahip olma yoluyla kâr etme sistemine izin vermeyen, ancak "Bunu daha iyi kullanmanın yolunu biliyorum," diyen girişimcilik ruhunu ödüllendiren ve bu ruha hareket serbestisi tanıyan bir ekonomi sistemine ihtiyacımız var. Marksist sistemler kıt sermaye kaynakları üzerindeki dışlayıcı *kontrolü* ortadan kaldırmakla kalmazlar; bunların verimli biçimde *kullanımından* doğan kârı da ortadan kaldırırlar. Sonuçsa verimsizlik ve durgunluktur. Salt sahip olma olgusunu ödüllendir-

11) Köylüler ortak değerlere el konulmasına elbette direndiler, Almanya'da Köylüler Savaşı olarak bilinen kanlı mücadeleyi başlattılar. İnsanların mülkiyet haklarının insan ilişkileri alanının yeni bir alanına tecavüz etmesine her direnişlerinde dünyanın çeşitli yerlerinde tekrar tekrar ortaya çıkan bir mücadeledir bu. Hyde'ın deyişiyle, "Köylüler Savaşı, Amerika Yerlilerinin Avrupalılara karşı vermek zorunda kaldıklarıyla aynı savaş, eskiden devredilemeyen mülklerin pazarlanmasına karşı bir savaştı."

meden, kaynakları en iyi şekilde kullananları ödüllendirebilir miyiz? Bu kitap, özel mülkiyet sahiplerinin haksız avantajlar elde etmelerine izin vermeden özel mülkiyet sahibi olma özgürlüğünü koruyan bir para sistemini anlatıyor.

Nerede ve nasıl olmuş olursa olsun, toprağın özelleşmesi çok geçmeden, mülkiyet yoğunlaşmasını da getirdi. Eski Roma'nın ilk günlerinde toprak, küçük bir ev arazisi hariç, (şahsi değil) ortak mülktü: "Tahıl toprağı kamusal haktır."[12] Roma fetih yoluyla genişledikçe yeni topraklar uzun süre "kamusal" olarak kalmadı; çok geçmeden en zengin ailelere –aristokratlar sınıfına– geçti ve bu da sonraki yüzyılların normunu belirledi. Aristokratların mülkleri ayrıca, sahipleri sık sık lejyonlarda hizmet vermeye çağrılan ve aristokratların mülklerinin ucuz köle işgücüyle ekonomik açıdan zaten rekabet edemeyecek olan ilk pleb mülkleri pahasına büyüdü. Plebler borçlarını ödeyemez oldular ve toprak devredilemediğinden, çiftliklerinden ayrılmak zorunda kalarak dilenciliğe, hırsızlığa ve şayet şanslıysalar kentlerde zanaatkârlığa yöneldiler.

İmparatorluğun talihi dönüp köle arzı kuruduğunda büyük toprak sahiplerinin pek çoğu arazilerinin işlenmesi için kiracı çiftçilere, yani *coloni*'ye yöneldiler. Borçla bağlanmış olan bu kiracılar sonunda Ortaçağ'ın serfleri oldular. Bunu şöyle düşünebilirsiniz: bana ödenmesi olanaksız tutarda borcunuz varsa bunun en azından elinizden geldiği kadarını ödemek zorundasınızdır. Bundan sonra emeğinizin ürünleri sonsuza dek bana aittir. İflasını ilan eden kişiyi gelecekteki kazançlarının bir kısmını alacaklılarına ayırmak zorunda bırakan 2005 tarihli İflas "Reform" Yasası'yla yürürlüğe giren ABD iflas kanunlarına ne kadar da benziyor.[13] Ekonomilerini yeniden yapılandırmak ve ekonomik fazlalarının tamamını sürekli borç ödemeye adamak zorunda bırakılan Üçüncü Dünya ülkelerinin haline ne kadar da benziyor. Serflerin, tıpkı onların toprak sahibi için çalışmaları gibi, para sahipleri için çalışmaya mahkûm olan modern muadilleri bunlar. Onların bu durumu "borç köleliği" olarak biliniyor.

Eski Roma'yla günümüz arasındaki paralellik çarpıcı düzeyde. O zamanlarda olduğu gibi şimdi de zenginlik giderek, az sayıda kişinin elinde toplanıyor. O zamanlarda olduğu gibi şimdi de insanlar yaşamın gereksinimlerine erişebilmek için bile asla ödeyemeyecekleri, yaşam boyu sürecek borçlara giriyorlar. O zamanlar bu, toprağa erişimle olurdu; günümüzdeyse paraya erişimle

12) Avila, *Ownership*, 16, şu yapıttan eski bir kaynağı alıntılar: H. F. Jolowicz ve Barry Nicholaz, *Historical Introduction to the Study of Roman Law*, 139.

13) Üstelik vergi borcu, nafaka borcu ve öğrenci kredisi gibi pek çok türde borç iflastan etkilenmez. Bu satırların yazıldığı sırada ABD'de öğrenci kredisi borcu kredi kartı borçlarının üzerindedir ve mezun olan öğrencilere ağır bir yük bindirmektedir.

oluyor. Köleler, serfler ve kiracı çiftçiler toprak sahiplerinin zenginleşmesine bir ömür boyu emeklerini adadılar; günümüzdeyse emeğimizin getirisi para sahiplerine gidiyor.

Radikal düşünce tarihinde mülkiyetin hırsızlık olduğu farkındalığına genellikle, hırsızlara karşı öfke ve intikam arzusu eşlik eder. Ancak durum bu kadar basit değil. Servet sahipleri, serveti ister miras yoluyla elde etmiş olsunlar ister başka biçimde, uygarlığımızın, dünyayı biz farkına vararak ya da varmadan mülke ve paraya çevirmeye bizi zorlayan büyük görünmez öykülerinin yarattığı ve gerekli kıldığı bir role doğmuşlardır.

Ruhsal enerjimizi zenginlerden, hatta ilk yağmacılardan nefret etmeye harcamayalım. Kendimizi onların yerinde bulsak biz de aynı rolü oynardık. Gerçekten de süregiden ortak değerler hırsızlığına çoğumuz şu ya da bu biçimde katılıyoruz. Nefret etmeyelim ki Ayrılma Çağı'nı daha da uzatmayalım ve Bolşevikler gibi yeterince derin olmayan bir devrim yaparak eski düzeni farklı, çarpıtılmış bir biçimde yeniden yaratmayalım. Yine de, bilinçsizce işlenmiş mülkiyet suçunun doğasını ve etkilerini gözden kaybetmeyelim ki, dünyamızı ilk baştaki ve hâlâ atıl durumda bekleyen bolluk durumuna döndürebilelim.

Topraktan yarar sağlama hakkından doğrudan sahip olma hakkına geçiş aşamalıydı ve son durağı da toprağın para karşılığında satılması uygulaması oldu. Bunun kavramsal bir dönüşüm (toprak kendisine sahip olunduğunu kabul etmez), gerçekliğe bir insan yansıması olduğunu unutmayalım. Toprak sahipliği (ve hatta tüm sahip olma biçimleri) sahip olunan şeyin doğasından çok, bizim dünyaya ilişkin algımızı aydınlatır. Toprak sahibi olmanın gökyüzüne, güneşe ve aya sahip olmak kadar düşünülemez bir şey olduğu eski günlerden, yerkürenin neredeyse her metrekaresinin şu ya da bu türde bir sahiplik durumuna tabi olduğu bugünlere geçiş aslında yalnızca, evrenle ilişkili olarak kendimize bakışımızın değişiminin öyküsüdür.

GEORGE GELENEĞİ

Kullanım hakkıyla doğrudan sahip olma arasındaki ayrım, insan çabasıyla üretilenle zaten orada olan arasındaki ilkel ayrımı hatırlatır; günümüzde de "gayrimenkul" ve "menkul" mülk arasındaki ayrımda varlığını sürdürmektedir ve binlerce yıllık reformcu düşüncenin temelini oluşturur.

Roma İmparatorluğu bugün bizim bildiğimiz haliyle mülkiyet haklarının hukuki temelini geliştirdiğinden, mülkiyeti ilk eleştirenlerden bazılarının da oradan çıkmış olması şaşırtıcı değil. Üçüncü ve dördüncü yüzyıllarda Hıris-

tiyan kilisesinin ilk liderleri, toprağın şeylerinin herkesin paylaşması için olduğu konusunda gayet açıktılar. Ambrosius şöyle yazar: "Evrenin muhteşem ziynetlerinden zenginle yoksul aynı biçimde yararlanırlar. . . Tanrı'nın evi zengine de yoksula da ortaktır," ve "Efendimiz Tanrı bu dünyanın herkesin ortak malı olmasını ve meyvelerinin herkesi beslemesini arzulamıştır."[14] Başka yerlerde de mülkiyet için şunları yazar:

> doğayla uyumlu değildir, çünkü doğa her şeyi herkese ortak olarak getirmiştir. Dolayısıyla Tanrı her şeyi ortak sahip olunacağı biçimde yaratmıştır. Dolayısıyla doğa ortak hakkın anası, özel hakkın gaspıdır.[15]

İoannes Khrysostomus, Augustinus, Büyük Basileios ve Klemens başta olmak üzere başka Kilise Babaları da benzer görüşler getirmiş, takipçilerini İsa'nın öğretilerini kelime anlamıyla izleyerek tüm mallarını yoksullara dağıtmaya teşvik etmişlerdir. Soyut bir felsefe değildi onlarınki: bu liderlerin pek çoğu tam da bunu yaptılar. Ambrosius, Basileios ve Augustinus ruhban olmadan önce önemli düzeyde servet sahibi kişilerdi ve bunun hepsini dağıttılar.

Kurucularının öğretileri bir yana, sonunda Kilise kendisi de önemli düzeyde mülk edindi ve imparatorluk gücüyle ittifak kurdu. İsa'nın öğretileri kimseye ciddi ciddi tavsiye edilmeyen öteki dünya ideallerine dönüştü ve Tanrı'nın Krallığı yeryüzünden Cennet'e aktarıldı. Günümüzde maddiyatın, özellikle de paranın zındıklaşmasına katkıda bulunmuş olan, tinle maddenin kavramsal olarak ayrılmasında önemli bir adımdı bu. Günümüzde Hıristiyanlık öğretilerini izlediğini söyleyenlerin çoğunun her şeyi tersine çevirip sosyalizmi ateizmle, özel mülkiyeti Tanrı'nın teveccühüyle ilişkilendirmeleriyse daha da ironik.

İlk Kilise babaları insanların kendi çabalarıyla ürettikleriyle, Tanrı'nın insanlığa herkesin ortak kullanması için verdikleri arasındaki ayrıma sık sık göndermede bulunurlardı. Son birkaç yüzyılın pek çok toplum ve ekonomi eleştirmeni, ortak değerlerin gaspına bu erken dönemlerde duyulan öfkeyi yankılamış ve çare olarak yaratıcı öneriler geliştirmişlerdir. Bu türde ilk eleştirmenlerden biri olan Thomas Paine şöyle yazar:

> Ve ziraatla yapılan imarın bu imarın üzerinde yapıldığı topraktan ayrılması mümkün olmadığından, topraklı mülk fikri bu bağdan doğdu; ama bireysel mülkün toprağın kendisinin değil, yalnızca üzerindeki imarın

14) Psalmum CXVIII Expositio, 8, 22, PL 15:1303, aktaran Avila, *Ownership*, 72.
15) Avila, *Ownership*, 74.

değeri olduğu yine de doğrudur. . . Dolayısıyla ekilen toprakların her sahibi topluluğa elde tuttuğu toprak karşılığında bir (bu fikri ifade etmek için daha iyi bir terim bilmediğimden) yer vergisi borçludur.[16]

Bu fikri sonuna dek geliştiren ilk ekonomist, 1879 tarihli *Progress and Poverty* adlı etkileyici klasik yapıtıyla Henry George oldu. Çalışmasına temelde Paine'le ve ilk Hıristiyanlarla aynı önermeyle başlar:

> Ama dünyayı kim yaptı ki herhangi biri üzerinde, ya da bir parçası üzerinde sahip olma ya da verme, satma veya miras bırakma hakkı iddiasında bulunsun? Dünya bizim tarafımızdan yapılmadığına, ancak insan kuşaklarının birbirini izlediği geçici bir yaşama yeri olduğuna göre; kendimizi burada bulduğumuza, burada açıkça Yaratıcı'nın eşit izniyle olduğumuza göre; toprak üzerinde kimsenin dışlayıcı mülkiyet hakkına sahip olamayacağı ve tüm insanların toprak üzerindeki haklarının eşit ve devredilemez olması gerektiği açıktır. Toprak üzerinde dışlayıcı iyelik hakkı olmalıdır, çünkü toprağı kullanan adam emeğinin ürünlerini devşirmek için toprağa emniyetle sahip olmalıdır. Ama iyelik hakkı herkesin eşit hakkıyla kısıtlanmalı ve dolayısıyla sahip olan kişinin kendisine verilmiş her özel değerli ayrıcalığa eşdeğer bir ödeme yapması şartına bağlanmalıdır.[17]

Yalnızca sahip olması sayesinde neden herhangi biri toprağın kullanım-değerinden kâr etmelidir; özellikle de, toprağa sahip olmasının kökeni eski bir adaletsizliğe dayanıyorsa? Bu nedenle Henry George ünlü Tek Vergi'sini önerdi –temelde, toprak için %100 oranında "ekonomik kira." Üzerinde gerçekleştirilen imardan ayrı olarak, toprağın değeri üzerinden alınacak bir vergi yoluyla gerçekleştirilecekti bu; örneğin toprak vergilendirilecek, ama üzerindeki yapılar ya da ekinler vergilendirilmeyecekti. Buna "tek" deniyordu, çünkü meşru özel mülkiyeti vergilendirmenin, herkese ait olan bir şeyden kâr elde etmek kadar hırsızlık olduğu sonucuna vararak, öteki tüm vergilerin kaldırılmasını savunuyordu. George'un yazıları neredeyse New York belediye başkanlığına seçilmesini sağlayacak geniş çaplı bir siyasi hareket başlattı, ama elbette yerleşik para gücü onunla her adımda savaştı.[18] Fikirleri dünyanın her

16) Paine, *Agrarian Justice*, par. 11-12.
17) George, "The Single Tax."
18) Bu siyasi yenilginin bir diğer nedeni George'un son derece dogmatik olması, Tek Vergi'yi kayıtsız şartsız benimsemeyenlerle siyasi ittifak kurmayı reddetmesiydi.

yerinde zaman zaman benimsendi (hayatımın büyük bölümünü geçirdiğim iki yerde, Tayvan ve Pennsylvania'da temel arazi değeri üzerinden vergi alınır) ve ekonomik düşünceyi büyük oranda etkiledi.

Hayranlarından biri olan Silvio Gesell, George'un arazi vergisinin çok yakın bir eşdeğerini önerdi: tüm toprakların kamuya ait olması ve ekonomik kiraya yakın bir oranla özel olarak kiralanmaya açık olması.[19] Gesell'in mantığı etkileyici ve ekoloji ve bağlantılı benlik anlayışının öncüsüdür. 1906 tarihli şu sıra dışı pasajı okuyalım:

> Şu tümceyi sık sık duyarız: İnsan dünya üzerinde doğal hak sahibidir. Ama saçmadır bu, çünkü insanın kolları-bacakları üzerinde hak sahibi olduğunu söylemek de aynı derecede doğru olacaktır. Bu bağlamda haklardan söz edersek, bir çam ağacının köklerini dünyaya salmaya hakkı olduğunu da söyleyebiliriz. İnsan hayatını bir balonda geçirebilir mi? Dünya insana ait ve onun organik bir parçasıdır. İnsanı kafasız ya da midesiz düşünemeyeceğimiz gibi dünyasız da düşünemeyiz. Dünya en az kafası kadar insanın bir parçası, bir organıdır. İnsanın sindirim organları nerede başlayıp biter? Başı ya da sonu yoktur, başı ya da sonu olmayan kapalı bir sistem oluşturur. İnsanın yaşamını sürdürmek için gereksindiği maddeler ham halleriyle sindirilemez ve hazırlık niteliğinde bir sindirim sürecinden geçmeleri gerekir. Ve bu hazırlık işi ağız değil, bitki tarafından yapılır. Sonradan sindirim kanalında ilerlerken besleyici hale gelmeleri için gerekli maddeleri bitki toplayıp dönüştürür. Bitkiler ve işgal ettikleri yer tıpkı ağzı, dişleri ya da midesi kadar insanın bir parçasıdır. . .

Öyleyse bireysel olarak insanların dünyanın parçalarına özel mülkleri olarak el koymalarına, bariyerler dikmelerine ve bekçi köpekleriyle eğitilmiş kölelerin yardımıyla bizi dünyanın parçalarından, kendi parçalarımızdan uzak tutmalarına –bedenlerimizin kollarını bacaklarını koparmalarına– nasıl katlanabiliriz? Böyle bir hareket insanın kendi kendini sakatlamasına eş değil midir?[20]

---

19) *Ekonomik kira*, kira, imtiyaz, kâr payı ve faiz gibi mülkiyet kazançları anlamına gelir.

20) Gesell, *The Natural Economic Order*, 2. Kısım, 5. Bölüm, "The Case for the Nationalization of Land."

Gesell gösterişli bir söylemle devam ederek, bu sakatlamanın bir beden parçasının kesilmesinden bile kötü olduğunu söyler, çünkü bedendeki yaralar iyileşir, ama

> bir toprak parçasının kesilmesinden. . . kalan yara sonsuza dek iltihaplanır ve asla kapanmaz. Her kira döneminde, her Üç Aylık Devre'de yara açılır ve altın kan dışarı fışkırır. Kişi bembeyaz kesilene dek kanar ve sendeleyerek ilerler. Bedenimizden bir toprak parçasının kesilmesi tüm operasyonların en kanlısıdır; çalınan parça tekrar nakledilene dek iyileşmeyecek kocaman, iltihaplı bir yara bırakır ardında.

Yalnızca satın aldığımız her şeyin maliyetine girmiş kira olarak değil, spiritüel bir yoksunluk olarak da hepimizin hissettiğimiz bir yara olduğunu düşünüyorum bunun. Bir süre önce Fransa'dan gelmiş bir kadınla birlikte orta Pennsylvania'nın kır yollarında arabayla ilerliyordum. Sakin dağlarla geniş vadiler bizi çağırdı, inip yürümeye karar verdik. Yer ayaklarımız için yalvarır, üzerinde yürünmesini ister gibiydi. Arabayı kenara çekip yürüyebileceğimiz bir yer bulmaya karar verdik. Yaklaşık bir saat boyunca ilerledik, ama üzerine "Girmek Yasaktır" tabelaları çakılmamış ne bir tarla bulabildik ne de bir orman. Bunlardan birini her görüşümde bir acı, bir kayıp hissi yaşıyorum. Herhangi bir sincap, herhangi bir geyik benden daha özgür. Bu işaretler yalnızca insanlar için geçerli. Evrensel bir ilke var burada: mülkiyet rejimi, sahibi olmayan yerlerin etrafının çevrilmesi hepimizi yoksullaştırdı. Bu geniş, yeşil manzaranın içerdiği özgürlük vaadi bir seraptı. Woody Guthrie'nin sözcükleri ne kadar doğru görünüyor:

> *Büyük, yüksek bir duvar vardı orada, beni durdurmaya çalışan.*
> *Tabela boyalıydı, özel mülkiyet diyordu.*
> *Ama arka tarafında hiçbir şey denmiyordu.*
> *O taraf senin için ve benim için yaratılmıştı.*[21]

Üç yüzyıllık ekonomik genişleme sonunda öylesine yoksullaştık ki, bir sincabın zenginlik ve özgürlüğünden bile yoksunuz. Avrupalıların gelişinden önce burada yaşamış olan yerli halklar toprağı istedikleri gibi kullanabiliyorlardı "Şu dağa tırmanalım. Şu gölde yüzelim. Şu nehirde balık avlayalım," demek gibi basit bir özgürlüğe sahiptiler. Günümüzde en zenginlerimiz bile

21) "This Land is Your Land"den. Bu dörtlük şarkı kitaplarından genellikle çıkarılır.

bu özgürlüğe sahip değil. Milyar dolarlık bir arazi bile bir avcı-toplayıcının alanından küçük.[22]

Avrupa'nın çoğu yerinde durum farklı: örneğin İsviçre'de *Allemansrätt* hakkı bireylerin özel arazilerde yürümelerine, çiçek toplamalarına, bir ya da iki günlüğüne kamp yapmalarına, yüzmelerine ya da kayak yapmalarına izin veriyor (ama bir konuta çok yaklaşmamak şartıyla). İrlanda'da özel çiftlik patikalarında ve otlaklarda tüm kapıların kilitsiz olduğunu anlatan bir at meraklısıyla tanışmıştım: "Haneye Tecavüz" diye bir kavram yok; arazi herkese açık. Karşılığında biniciler de çiftçiye ve araziye saygılı davranıyor, hayvanlara ve otlaklara zarar vermemek için dış taraflarda kalıyorlar. Bu sistemi duyan hiçbir Amerikalının bu ülkenin kapılarla, çitlerle ve girilmez tabelalarıyla kaplı geniş alanlarına bir hapsedilme ya da kayıp duygusuna kapılmadan bakabileceğini sanmam. Gesell'in "yara"sını hissedebiliyor musunuz –toprağın ta kendisinin bizden koparılıp alındığını?

Gesell'in George'un ötesindeki büyük katkısı, paralel bir düşünceyi toprağın ötesinde paraya da uygulayarak, gerekli altyapıyı oluşturduktan sonra bu kitabın ilerleyen bölümlerinde kutsal ekonominin anahtar unsurlarından biri olarak tanımlayacağım yeni bir türde bir para sistemi icat etmesidir.

Çağının ilericileri arasında tartışmalı bir isim olan Henry George'un yalnızca arazinin vergilendirilmesindeki ısrarı günümüzde daha da az anlam taşıyor, çünkü başka pek çok ortak değer özel mülkiyet alanına sokuldu.[23] Hyde'ın "eskiden devredilemez olan mülklerin pazarlanabilirliği" nitelemesi arazinin ötesine geçerek, insanın varlığı ve mutluluğu için temel olan pek çok şeyi içine aldı. Doğayla, kültürle ve toplulukla bağlarımız parçalandı, bizden ayrıldı ve bize geri satıldı. Şu ana dek arazi üzerinde odaklandım, ama neredeyse öteki

22) Okur, aralarından pek çoğu istedikleri gibi her yerde dolaşamayan hayvanların bölgeciliklerini gündeme getirebilir. Ancak hayvanların hepsi bölgeci değildir ve öyle olanların çoğunda da bireysel değil grup bölgeciliği görülür. Varoluşumuzun büyük bölümü boyunca insanlar için de durum böyleydi. En azından her insan tüm kabile bölgesi üzerinde özgürlüğe sahipti. Günümüzde bölgemizi çekirdek aile düzeyine mi indireceğiz? Yoksa kabilemizi tüm yerküreyi içerecek şekilde büyütecek miyiz?

23) George'un programında başka önemli sorunlar da var. İlk başta, arazinin değerinin üzerindeki imarın değerinden ayrılması çok güçtür; özellikle de arazinin içsel değerini yalnızca fiziksel niteliklerinin değil, insanın imar çalışmalarını içeren öteki arazi parçalarına göre yerinin de belirlediği düşünüldüğünde. Araziniz üzerinde yapılar kurarak başkalarını da yakınlarda yapılar kurmaya yöneltir, böylece kendi arazinizin değerini yükseltir ve ilk başta yapı kurulmasına karşı bir köstek yaratırsınız. Ekonomik kira sorununun çözümünde Silvio Gesell'in kiralama yaklaşımını yeğlememin nedenlerinden biri de bu.

tüm ortak değerler de aynı kaderi paylaştı. Entelektüel mülkiyet en bariz örneği sunuyor ve bundan doğan telif hakları arazi kirasına benzer bir rol oynuyor. (Entelektüel mülkiyetin insanlar tarafından yaratıldığı için araziden farklı olduğunu düşünüyorsanız okumaya devam edin!) Ama geriye kalan her şeyi içerip aşan bir mülkiyet biçimi var: paranın mülkiyeti. Finans alanında faiz, telif hakkı ve kirayla aynı rolü oynar, insan yaratıcılığından ve emeğinden doğan zenginliğin temelde paraya sahip olanlara akmasını garanti altına alır. Paranın kökenlerinde en az öteki mülkiyet biçimleri kadar suç var –ortak değerlerin gaspını hem dayatan hem içeren sürekli bir soygun.

Ekonomiye kutsallığını yeniden kazandırmak için bu soygunu düzeltmeliyiz, çünkü sonuçta bu bir hırsızlık ve ilahi bir armağanın indirgenmesidir. Bir zamanlar kutsal, eşsiz ve kişisel olan bir şeyin mal statüsüne dönüştürülmesidir. Yalnızca paraya sahip olmaktan ötürü kâr etme hakkının, yalnızca araziye sahip olmaktan ötürü kâr etme hakkı kadar gayrimeşru olduğu hemen anlaşılamayabilir. Ne de olsa arazinin tersine para insanın yarattığı bir şeydir. Parayı insan armağanlarımızı, enerjimizi, zamanımızı ve yaratıcılığımızı kullanarak kazanırız. Bu emeğin kazançları kuşkusuz emekçiye ait olmalı? Öyleyse nihai kökeninde paranın tümü gayri meşru değil elbette.

Naif bir görüş bu. Aslında para, nihai ve belirleyici aşaması toprağın alınıp satılabilen herhangi bir emtia statüsüne indirgenmesi olan, arazi ortak değerlerinin özel mülkiyete dönüştürülmesine derinden ve geri dönüşsüz biçimde bulaşmıştır. Doğal ve kültürel mirasımızın öteki unsurlarının da böylece etrafı çevrildi, mülkiyete ve nihayet "mal ve hizmetler" olarak paraya dönüştürüldü. Para için çalışmanın ahlaksızlık olduğu anlamına gelmiyor bu; daha çok, paranın bizim için çalışması bir ahlaksızlık. Araziden alınan kira neyse, paradan alınan faiz de odur. Para, ortak değerlerin cesedi, bir zamanlar ortak ve bedava olan, şimdiyse en saf haliyle mülke dönüştürülmüş her şeyin somutlaşmış halidir. Sonraki birkaç bölümde bu iddia kanıtlanacak, faizli paranın doğası gereği ortak değerleri tam olarak nasıl ve neden gasp ettiği, gezegeni mahvettiği ve insanlığın büyük çoğunluğunu köleliğe indirgediği anlatılacak.

5. BÖLÜM

ORTAK DEĞERLERİN CESEDİ

Lorduna ekininin dörtte birini vermedikçe köylünün bir toprak parçasını kullanmasını yasaklayan feodal baronu ayıplıyoruz. Bunlara barbarlık çağı diyoruz. Ama biçimler değişmiş olsa bile ilişkiler aynı kaldı ve işçi, özgür sözleşme adı altında feodal yükümlülükleri kabul etmeye zorlanıyor. Çünkü nereye dönerse dönsün daha iyi şartlar bulamıyor. Her şey özel mülk oldu ve işçi ya kabul etmek ya da açlıktan ölmek zorunda.

-Pyotr Kropotkin

Her büyük servetin arkasında büyük bir suç vardır.

-Lev Tolstoy

Toprak var olmak için insan çabasından açıkça bağımsız olmasına rağmen öteki herhangi bir türde mülkten farklı değildir. İlk olarak maddi mülkü inceleyelim –maden, ahşap, plastik, bitki ve hayvanlar, mineraller vb.'den yapılma her şeyi. Bunlar yerkürenin insan çabaları sonucunda değiştirilmiş parçalarından başka şeyler mi? Araziyle üzerinde gerçekleştirilen imar arasındaki ayrım –zaten var olanla insan çabaları sonucunda yaratılanlar arasındaki ayrım– arazi için, başka bir maddi mala kıyasla daha az ya da daha çok geçerli değildir. Kullandığımız ve sahip olduğumuz her şey, değiştirilmiş yerküre parçalarını içerir. Bunlar birlikte "doğal sermaye"yi –doğanın bize bahşettiği zenginlik ve iyiliği– oluşturur. İlk başta hiçbiri mülk değildi; teknolojinin erişimimizi genişletip ayrılma zihniyetinin sahip olma arzumuzu güçlendirmesiyle bu alana girdiler. Günümüzde, var olduğunun bile pek farkına varmadığımız doğal sermaye biçimleri mülke dönüştü: elektromanyetik tayf, DNA dizilimi ve

dolaylı olarak, ekolojik çeşitlilik ve yerkürenin sanayi atıklarını özümseme kapasitesi.[1]

İster arazi, petrol ve ağaçlarda olduğu gibi doğrudan mülkiyet nesnesi haline getirilsin, ister hâlâ, açık deniz gibi başka mülkler yaratarak yararlandığımız bir ortak değer olsun, asıl Büyük Ortak Değerler satıldı: önce mülke, ardından paraya dönüştürüldü. Bir şeyin mülke dönüşümünü gerçekten tamamlamış olduğunu doğrulayan, bu son adımdır. Bir şeyin serbestçe alınıp satılabilmesi, özgün ilişkiler matrisinden koparılmış olduğu anlamına gelir; diğer bir deyişle, "devredilebilir" olmuştur. Paranın arazi ve başka mülkler için bir vekile dönüşmüş olmasının ve kullanımı karşılığında kira (faiz) alınmasının araziden kira alınmasıyla aynı etkileri yaratmasının ve aynı eski adaletsizliği içermesinin nedeni budur.

KÜLTÜREL VE RUHSAL SERMAYE

Doğal sermaye, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve ruhsal sermayeyi de içeren ortak zenginliğin dört geniş çaplı kategorisinden biridir. Bu kategorilerin her biri bir zamanlar bedava olan, kendi kendine yeterlilik ya da armağan ekonomisinin içinde yer alan, günümüzdeyse karşılığında ödeme yaptığımız şeyleri içerir. Bu durumda soyulan toprak ana değil, kültür anadır.

Ekonomik söylemde bu öteki sermaye biçimleri arasında en tanıdık olanı, *entelektüel mülkiyet* olarak adlandırılan kültürel sermayedir. Öyküleri, fikirleri, şarkıları, sanatsal motifleri, imgeleri ve teknik icatları içeren bu muazzam fon eski zamanlarda, herkesin zevk ve üretkenlik için yararlanabileceği, ya da başka yeniliklerin içine katabileceği bir ortak değer oluştururdu. Ortaçağda ozanlar birbirlerinin şarkılarını dinleyip hoşlarına giden yeni ezgileri ödünç alır, değiştirir ve müzik ortak değerleri arasında yeniden dolaşıma sokarlardı. Günümüzdeyse sanatçılar ve sponsor şirketler her yeni yapıtı telif hakkı altına alıp korumak için mücadele ediyor ve bu şarkıları kendi şarkılarına katmak isteyen herkese büyük bir gayretkeşlikle dava açıyorlar. Her yaratıcılık alanında aynı şey oluyor.[2]

---

1) Kirlilik kredileri ve benzer planlar yerkürenin bu özümseme kapasitesini mülke dönüştürmeyi amaçlıyor. Ancak bunlar olmadan bile her mamul ürünün görünmez, içsel bir parçası, arzı sınırlı bir temel girdisidir. Açık mülkiyet hakları olmadığında bile bu özümseme kapasitesi ortak değerlerden koparılıp alınmaktadır.

2) Örneğin film yapımcıları filmlerinde telifi alınmış bir imgeyi farkına varmadan kullanmadıklarından emin olmak için "telif izni"yle ilgilenen hukuk departmanlarına ihtiyaç duyuyorlar. Bunlar arasında marka mobilyaların, binaların, marka logolarının ve giysilerin –inşa edilmiş ortamdaki neredeyse her şeyin– imgesi olabilir. Bunun sonucu yaratıcılığın bastırılması ve çoğu ilgi çekici sanat yapıtının gayrimeşru duruma düşürülmesi olmuştur. (Sanat çevremizdeki yaşam malzemelerini konu olarak kullandığında ve bu malzemeler zaten mülkiyet alanında olduğunda bu kaçınılmazdır.)

Entelektüel mülkiyetin ahlaki gerekçesi, bir kez daha, "Ben kendime aitsem ve emek gücüm bana aitse, benim yaptığım bana aittir," düşüncesidir. Ama "Ben kendime aidim" önermesi kabul edildiğinde bile sanatsal ve entelektüel yapıtların, kültürel bağlamdan bağımsız olarak, *hiçlikten* yaratıcılarının zihninde doğduğu yönündeki üzeri örtülü varsayım saçmadır. Bu kitap dahil her entelektüel yapıt etrafımızdaki kültür denizinden ve insan ruhuna derinden damgasını vurmuş, hatta belki de doğuştan gelme içsel imgeler, melodiler ve fikirler fonundan bir şeyler alır. Lewis Mumford'ın da belirttiği gibi, "Patent, icadı üreten karmaşık toplumsal sürecin son halkası olması nedeniyle tek bir insanın özel mali ödül talebinde bulunabilmesini sağlayan bir araçtır."[3] Şarkılar, öyküler ve bütün öteki kültürel yenilikler için de aynı durum geçerlidir. Bunları özel mülkiyet haline getirerek, bizim olmayan bir şeyi duvarlarla çeviriyoruz. Kültürel ortak değerlerden çalıyoruz. Ve arazi gibi kültürel ortak değerlerin parçaları da sürekli olarak zenginlik üretebildiklerinden, bu suç, sahip olanlarla olmayanlar, sahiplerle kiracılar, alacaklılarla borçlular arasındaki ayrıma katkıda bulunan sürekli bir suçtur. Rus anarşist Pyotr Kropotkin bu genel noktayı gayet iyi ifade etmiştir:

> Her makinenin tarihi aynıdır –uykusuz geceleri ve yoksulluğu, hayal kırıklığını ve sevinci, ilk icada, onlar olmadığında en üretken fikrin bile sonuçsuz kalacağı küçük hiçbir şeyleri eklemiş sayısız adsız işçi kuşağının keşfettiği kısmi geliştirimleri içeren uzun bir şecere. Bundan da fazlası: her yeni icat bir sentez; engin mekanik ve endüstri alanlarında kendisinden önce gelmiş sayısız icadın sentezi, bileşkesidir.
>
> Bilim ve sanayi, bilgi ve uygulama, keşif ve yeni keşiflere yolu açan uygulama, beynin ve elin marifeti, zihnin ve kasın emeği –hepsi birlikte çalışır. Her keşif, her ilerleme, insan zenginlikleri toplamındaki her artış varlığını geçmişin ve bugünün fiziksel ve zihinsel çabalarına borçludur.
>
> Öyleyse herhangi biri hangi hakla bu engin bütünün en küçük lokmasını kendine mal edip, "Bu senin değil, benim!" diyebilir?[4]

Kitaplarımı çevrimiçi olarak ücretsiz sunma ve normal telif haklarının bazılarından vazgeçme arzumu bu tür kaygılar etkiliyor. Engin bir organik fikirler

3) Mumford, Technics and Civilization, 142. İcat sürecinin son aşamasındaki kişi yaratıcılığı ve emeği karşılığında bir ödülü hak eder elbette, ama toplumsal bağlam da kabul edilmelidir. Patent ve telif hakkı sürelerinin ilk baştaki on ya da yirmi yıllık sürelerden kimi ülkelerde yüzyıla dek yukarı çekilmesiyle bu böyle olmaktan giderek çıkmaktadır.

4) Kropotkin, The Conquest of Bread, 1. Bölüm.

matrisi, sahiplenmeye hakkım olmayan bir kültürel sermaye ortak zenginliği olmadan bu kitabı yazamazdım.[5]

Ruhsal sermayenin tanımlanması daha zordur. Zihinsel ve duyusal kapasitelerimizi, örneğin yoğunlaşma, hayal gücünden dünyalar yaratma ve yaşam deneyiminden zevk alma yeteneğimizi içerir. Küçüklüğümde, televizyonla video oyunlarının Amerikan çocukluğunu egemenliği altına almasından önceki son günlerde, ayrıntılı öykülerle kendi dünyalarımızı yaratır, yetişkinlerin kendi yaşamlarını ve kolektif gerçekliklerini biçimlendirirken kullanabilecekleri ruhsal teknolojilerin alıştırmasını yapardık: bir vizyon oluşturmak, bu vizyon etrafında, anlamlar ve roller belirleyen bir öykü anlatmak, bu rolleri oynamak vb. Günümüzdeyse hayal gücünün bu dünyaları televizyon stüdyolarında ve yazılım şirketlerinde önceden üretilmiş olarak karşımıza çıkıyor ve çocuklar, uzaklardaki yabancılar tarafından yaratılmış ucuz, zevksiz, sıklıkla şiddet içeren dünyalarda geziniyorlar. Bunlar bize kendi prefabrike imgeleriyle geliyor ve kendi imgelerimizi oluşturma yeteneğimiz (bu yeteneğe *hayal gücü* diyoruz) köreliyor. Yeni bir dünya tasavvur edemeyen çocuk kendisine verilen her gerçekliği kabullenmeye alışmış olarak büyüyor.[6] Amerikan halkının siyasi edilgenliğinde bunun da bir payı olabilir mi?

Elektronik medyanın yoğun duyusal uyarımları da ruhsal sermayenin tükenmesine neden oluyor. Örneğin günümüzün aksiyon filmleri öylesine hızlı, gürültülü ve uyarıcı ki, onlarla kıyaslandığında, bırakın kitapları ve doğa dünyasını, daha eski tarihli filmler bile sıkıcı görünüyor. Günümüzün aşırılıklarıyla karşılaşmalarını kısıtlama yönündeki tüm çabalarıma rağmen çocuklarım, 1975'ten önce yapılmış herhangi bir filmi izlemeye zorlukla katlanıyorlar. Yoğun uyarıma bir kez alıştığımızda, bu uyarım olmadığında can sıkıntısı adını verdiğimiz yoksunluk semptomunu yaşarız. Bağımlı hale gelir ve dolayısıyla, bir zamanlar yalnızca hayatta olmamız sayesinde erişebildiğimiz bir şeyi elde etmek için ödeme yapmak zorunda kalırız. Doğanın yavaş süreçleri bir bebeği ya da avcı-toplayıcıyı büyüleyecektir: suda süzülen bir dal, çiçeklere konan arı

5) Entelektüel mülkiyete ilişkin ayrıntılı bir tartışma bu kitabın kapsamının dışındadır. Bu fikirler matrisine elbette ben de bir katkıda bulundum (en azından bulunduğumu düşünüyorum!) ve çalışmalarımda desteklenmeyi hak ediyorum. Ancak başka insanların yazılarını ve öteki çalışmalarını kendi yeni çalışmalarına katmalarını engellemek bana çok kötü geliyor. Pratik açıdan konuşursak, "adil kullanım" doktrininin genişletilmesini ve telif hakkı ve patent sürelerinin çarpıcı düzeyde kısaltılmasını savunuyorum.

6) Ya da hiçbir gerçekliği kabul etmiyor, her şeyi bu imge ve semboller gibi değersizleştiriyor. Bu durum bir taraftan "saçmalıkların ötesini görmelerini" sağlıyor. Diğer taraftansa onları kuşkuculuğa ve duygusuzluğa sürüklüyor.

ve günümüz yetişkinlerinin zayıf dikkatlerini aşan başka şeyler. Tıpkı Romalı *coloni*'nin hayatta kalmak için ihtiyaç duydukları toprağı kullanma karşılığında ödeme yapmak zorunda olmaları gibi, günümüzde de insanların çoğu kendilerini canlı hissetmek için ihtiyaç duydukları aşırı duyusal uyarımın yaratılması için gerekli süreçlerin, medyanın ve sermayenin sahiplerine ödeme yapmak zorunda.

Ruhsal sermayenin bir ortak değer olduğu hemen göze çarpmayabilir. Burada gasp edilen aslında, dikkat mahallidir. İnsan aklının benim ruhsal sermaye dediğim yetenekleri tek başına var olamaz; onu besleyip yönlendiren yetiştirilişimiz, eğitimimiz, kültürel çevremizdir. Hayal etme ve duyusal doyuma ulaşma yeteneğimiz büyük oranda kolektif bir yetenektir; günümüzde artık aklın ve doğanın özgürce erişilebilen kaynaklarından edinemediğimiz, bunun yerine yeni sahiplerinden satın almak zorunda kaldığımız bir yetenek.

İnsan ırkının kolektif dikkati tıpkı arazi ya da hava gibi bir ortak değerdir. Tıpkı onlar gibi, insan yaratıcılığının hammaddesidir. Bir araç yapmak, herhangi bir işi yapmak, herhangi bir şeyi yapmak, kişinin dikkatini başka bir iş yerine o işe yöneltmesini gerektirir. Toplumumuzda reklamın ve medyanın her yerde karşımıza çıkması, kolektif insan dikkatinin gasp edilmesine ve ilahi mirasımızın tüketilmesine neden olmaktadır. Yolda bakışlarım nereye yönelse bir ilanla karşılaşıyorum. Metroda, internette, sokakta ticari mesajlar dikkatimizi "çekmek" için bize uzanıyor. Düşüncelerimize, anlatılarımıza, içsel diyaloglarımıza ve bunlar aracılığıyla duygularımıza, arzularımıza ve inançlarımıza sızıyor, bunların hepsini ürün ve kâr amacına yöneltiyorlar. Dikkatimiz artık pek de bize ait sayılmaz, siyaset ve ticaretin güçleri onu kolayca yönlendirebiliyor.

Dikkatimiz bu kadar uzun zaman boyunca yönlendirildikten, kesilip doğrandıktan, yoğun uyarıma alıştırıldıktan ve bir göz alıcı ama boş nesneden ötekine itildikten sonra öylesine parçalandı ki, bizi saran programlardan bağımsız herhangi bir şey yaratmaya yetecek kadar uzun süre dikkatimizi yoğunlaştıramıyoruz. Düşünceyi sürdürme, nüansları anlama ve kendimizi başkalarının yerine koyma kapasitemizi yitiriyoruz. Ani duygusal cazibesi olan her basit anlatıya kapılabildiğimizden, yalnızca reklamcılık değil, propaganda, demagoji ve faşizm için de kolay hedefleriz. Bütün bunlar çeşitli yollardan paranın gücüne hizmet ediyor.

TOPLULUĞUN YOK EDİLİŞİ

Bu tartışmanın amaçları açısından en önemli sermaye tipi, toplumsal sermayedir. Toplumsal sermaye temelde ilişkileri ve becerileri, insanların bir zamanlar armağan ekonomisinde kendilerine ve birbirlerine sağladıkları, yemek yapma, çocuk bakımı, sağlık bakımı, misafirperverlik, eğlence, tavsiye ve yiyecek yetiştirme, giyecek yapma ve ev inşa etme gibi "hizmetler"i içerir. Bir ya da iki kuşak öncesi gibi yakın bir tarihte bu işlevlerin pek çoğu günümüzdekinden çok daha az ticarileşmişti. Benim çocukluğumda tanıdığım insanların çoğu ender olarak restoranlarda yemek yer ve okuldan sonra komşular birbirlerinin çocuklarına göz kulak olurlardı. Teknoloji yerkürenin giderek daha derin ve gözlerden uzak parçalarını mal alanına soktuğu kadar, insan ilişkilerinin de "hizmetler" alanına sokulmasında bir araç oldu. Örneğin fonograf ve radyo teknolojisi, müziğin insanların kendileri için yaptıkları bir şeyden, para verdikleri bir şeye dönüşmesine katkıda bulundu. Depolama ve nakliyat teknolojileri aynı şeyi yiyecek işleme için yaptı. Genel olarak bakıldığında, teknolojiye eşlik eden gelişkin işbölümü, kullandığımız şeylerin çoğu için bizi yabancılara bağımlı kıldı ve komşularımızın ürettiğimiz şeyler için bize bağımlı olmaları olasılığını ortadan kaldırdı. Böylece ekonomik bağlar toplumsal bağlardan koptu ve bu da bize komşularımıza sunacak pek az şey ve onları tanımak için çok az fırsat bıraktı.

Toplumsal sermayenin parasallaşması topluluğun yok edilişidir. Paranın topluluğun çözülüşüne iyice bulaşmış olmasına şaşmamalı, çünkü para, kişiliksizleşmenin doruğudur. İki farklı ormanı paraya dönüştürürseniz ikisi de aynı olur. Kültüre uygulandığında aynı ilke hızla, her hizmetin bedeli ödenen bir hizmet olduğu küresel bir monokültür yaratıyor. Tüm ilişkilerimize para aracılık ettiğinde bizler de eşsizliğimizi yitirerek standart mal ve hizmetlerin standart tüketicileri ve başka hizmetleri yerine getiren standart görevliler oluyoruz. Hiçbir ekonomik ilişki önem taşımıyor, çünkü her zaman "onu yapması için başka birine para verebiliriz." Ne kadar uğraşırsak uğraşalım bir topluluk yaratmakta bu kadar zorlanmamıza şaşmamalı. Kendimizi bu kadar emniyetsiz, bu kadar vazgeçilebilir hissetmemize şaşmamalı. Eşsiz ve kutsal olanın, ileride göreceğimiz gibi faizin etkisiyle, parasallaşmış ve özelliksiz şeylere dönüşmesidir bunun nedeni. *İnsanlığın Yükselişi*'nde şöyle yazmıştım:

> "Aslında birbirimize ihtiyacımız yok." . . . Günümüz dünyasında topluluğun yitirilmesi için daha iyi bir tanım olabilir mi? Aslında birbirimize ihtiyacımız yok. Yiyeceğimizi yetiştiren, nakleden ve iş-

leyen, kıyafetlerimizi yapan, evlerimizi inşa eden, müziğimizi yaratan, arabamızı yapan ya da tamir eden kişiyi tanımamıza gerek yok; biz işteyken bebeklerimize bakan kişiyi bile tanımamıza gerek yok. Role bağımlıyız, ama bu rolü oynayan kişiyle bağımlılığımız önemsiz düzeyde. Her ne iş olursa olsun, paramız varsa, o işi yapması için birine para verebiliriz (ya da daha başka birine). Parayı nasıl elde ediyoruz peki? Büyük olasılıkla başka birinin bize onlar için bir şeyi yapmamız karşılığında ödeme yapması anlamına gelen, bir başka uzman rolü oynayarak. . .

Yaşamın gereksinimleri uzmanlara teslim edildi ve bu da bize kendimizi eğlendirmekten başka (kendi uzmanlık alanımız dışında) hiçbir anlamlı iş bırakmadı. Bu arada günlük yaşamın işlevlerinden bize kalabilmiş olanlar çoğunlukla, tek başına yapılan işler: bir yerlere gitmek için araba kullanmak, bir şeyler satın almak, faturaları ödemek, kolay yemekler pişirmek, ev işi yapmak. Bunların hiçbiri komşularımızın, akrabalarımızın ya da arkadaşlarımızın yardımını gerektirmiyor. Komşularımıza daha yakın olmayı diliyoruz; kendimizi, onlara memnuniyetle yardım edecek dost canlısı kişiler olarak görüyoruz. Ama yardım edecek pek az şey var. Kutu benzeri evlerimizde kendimize yeterliyiz. Ya da daha doğrusu, tanıdığımız insanlar açısından kendimize yeterli, binlerce kilometre uzakta yaşayan yabancılaraysa daha önce hiç olmadığımız kadar bağımlıyız.

Toplumsal ilişkilerin ticarileşmesi bize tüketmekten başka yapacak hiçbir şey bırakmıyor. Ortak tüketim bir topluluk oluşturmaz, çünkü armağan gerektirmez. Çoğu sosyal toplantının hep yakınılan anlamsızlığının, "Sana ihtiyacım yok," bilgisinden kaynaklandığını düşünüyorum. Yiyecek, içki, ilaç ya da eğlence tüketmek için yardımınıza ihtiyacım yok. Tüketim kimsenin armağanlarını gereksinmez, kimsenin gerçek varlığını gereksinmez. Topluluk ve yakınlık ortak tüketimden değil, ancak vermekten ve ortak yaratıcılıktan doğabilir.

Özgürlük yanlıları özel mülkiyetin kutsallığından söz ettiklerinde farkına varmadan, derinden nefret ettikleri Büyük Devlet'e ihtiyaç yaratıyorlar. Çünkü topluluk bağlarının yokluğunda geriye kalan yalıtılmış bireyler, bir zamanlar topluluk yapılarının yerine getirdiği toplumsal işlevler –emniyet, çatışma çözümü ve kolektif toplumsal sermayenin paylaştırılması – için uzaktan otoriteye, hukuki olarak oluşturulmuş bir devlete ihtiyaç duyuyorlar. Ekonomik

alanın mülkleşip özelleşmesi bizi çaresizce bağımlılaştırıyor –tanıdıklarımızdan bağımsız, uzaktan yöneten gayri şahsi, zorlayıcı kurumlara bağımlı.

İnsanlara hayatlarındaki en büyük eksikliği sorduğumda en sık verilen yanıt, "topluluk" oluyor. Ancak tüm yapı taşları –birbirimiz için yaptığımız şeyler– paraya dönüştürülmüşse, topluluğu nasıl inşa edebiliriz? Topluluk armağanlarla örülür. İşlemin ardından hiçbir yükümlülüğün kalmadığı para ya da takas işlemlerinin tersine armağan her zaman, gelecekteki armağanlara işaret eder. Aldığımızda, borçlu oluruz; minnet, bir şey almış olma bilgisi ve karşılığında bir şey verme arzusudur. Ama artık verecek ne kaldı? Yaşamın gereklilikleri değil, yiyecek değil, barınak ya da giyecek değil, eğlence değil, öykü değil, sağlık bakımı değil: artık herkes bunları satın alıyor. Bütün bunlardan uzaklaşma, kendi evlerimizi inşa ettiğimiz, kendi yiyeceğimizi yetiştirdiğimiz ve kendi giyeceklerimizi diktiğimiz daha kendine yeterli bir yaşama, topluluğa dönme dürtüsü bundan kaynaklanıyor. Ancak bu hareket kendi başına değerli olsa da, yalnızca topluluk yaratmak için her şeyi zor yoldan yapmaya başlayacak insan sayısının fazla olacağını sanmam. Modern çağın işgücü uzmanlaşmasını ve makinelere dayalı verimliliğini tersine döndürmenin dışında bir çözüm daha var ve bu çözüm, paranın gereksinimlerimizin pek çoğunu karşılamadığı gerçeğinden doğuyor. Günümüzde çok önemli gereksinimler karşılanamıyor; kişiliksiz doğasından ötürü, paranın bunları karşılaması olanaksız. Geleceğin topluluğu paranın karşılayamayacağı gereksinimlerden doğacak.

Paraya neden "ortak değerlerin cesedi" dediğimi artık anlayabiliyorsunuzdur. Doğal, kültürel, toplumsal ve ruhsal sermayenin paraya dönüşmesi, Richard Seaford'ın paranın dokunduğu her şeyi homojenleştirme gücü olarak tanımladığı şeyin tamamlanmasıdır. "Paranın gücü bireyselliği homojen kişiliksizliğe indirgemesi bakımından ölümün gücüne benziyor."[7] Gerçekten de, her orman keresteye dönüştürüldüğünde, her ekosistem çiğnendiğinde, her insan ilişkisinin yerini bir hizmet aldığında, gezegensel ve toplumsal yaşamın işlevleri sona erecek. Geriye yalnızca, yüzyıllar önce Kral Midas mitinin öngördüğü gibi soğuk, ölü para kalacak. Öleceğiz –ama çok, çok zengin olarak.

7) Seaford, Money and the Early Greek Mind, 157.

GEREKSİNİMLERİN YARATILMASI

Ekonomistler fonograf ve buldozer gibi şeylerin ve öteki teknolojilerin daha önceden var olmayan mallar ve hizmetler yaratarak bizi zenginleştirdiğini söyleyeceklerdir. Ancak daha derin bir düzeye bakıldığında, karşıladıkları insan gereksinimleri yeni şeyler değil. Yalnızca, bunları farklı bir biçimde karşılıyorlar –artık bedelini ödemek zorunda olduğumuz bir biçimde.

Telekomünikasyonu düşünelim. İnsanların uzun mesafeli iletişim için soyut bir gereksinimleri yoktur. Duygusal ve ekonomik bağlarımız olan kişilerle temas kurmaya ihtiyacımız vardır. Eski zamanlarda bu kişiler genellikle yakınımızda olurlardı. Bir avcı-toplayıcının ya da on dördüncü yüzyıl Rus köylüsünün telefona pek de ihtiyacı yoktu. Telefon, ancak teknoloji ve kültürdeki başka gelişmeler insanları birbirlerinden uzaklara yayıp geniş aileleri ve yerel toplulukları parçaladığında bir ihtiyacı karşılamaya başladı. Yani karşıladıkları temel gereksinim, güneşin altındaki yeni bir şey değil.

Teknolojinin, çocuklarımı karşı konulmaz bir biçimde kendine çekerek beni kaygılandıran bir başka olanağına bakalım: çok oyunculu çevrimiçi fantezi rol oyunları. Bunların karşıladığı gereksinim de yeni bir şey değil: Çocuklar ve ergenler keşfe çıkmaya, macera yaşamaya ve akranlarıyla, bu keşif ve maceralara dayalı etkileşimler kurarak kimliklerini oluşturmaya ihtiyaç duyarlar. Geçmişte bunlar evin dışında yapılırdı. Bizden önceki kuşakların, *Tom Sawyer*'da okuyabileceğiniz özgürlüklerine benzer bir şey benim çocukluğumda yoktu, yine de arkadaşlarımla birlikte kimi zaman kilometrelerce dolaşır, bir dereye ya da kullanılmayan taşocağına, imara açılmamış tepelere, tren yollarına giderdik. Her arazi parçasının çitlerle çevrilip girilmez tabelalarıyla işaretlendiği, toplumun emniyet saplantısına boğulduğu ve çocukların aşırı yoğun programlara mahkûm olduğu günümüzde etrafta dolanan çocuk gruplarına ender olarak rastlanıyor. Teknoloji ve kültür çocukların derinden ihtiyaç duydukları bir şeyi çaldı –ve ardından, video oyunlarıyla bunu onlara geri sattı.

Neler olup bittiğinin farkına vardığım günü hatırlıyorum. Temelde üç çocuğun etrafta dolaşıp büyülü maceralar yaşamasından oluşan Pokemon adlı televizyon programının bir bölümünü izliyordum. Ekrandaki bu kurgusal, markalı karakterler bir zamanlar gerçek çocukların yaşadıkları, ama günümüzde izleme ayrıcalığı için (reklam yoluyla) ödeme yapmak zorunda kaldıkları büyülü maceraları yaşıyorlardı. Sonuçta GSYH (gayrisafi yurtiçi hasıla) yükseldi. Yeni "mal ve hizmetler" (tanım gereği, para ekonomisinin parçası

olan şeyler) yaratıldı ve bir zamanlar bedavaya yerine getirilen işlevlerin yerini aldı.

Biraz durup düşündüğümüzde, günümüzde erişebildiğimiz neredeyse her mal ve hizmetin, bir zamanlar bedavaya karşılanan bir gereksinimi karşıladığı ortaya çıkıyor. Örneğin tıp teknolojisi desek? Kendi sağlıksızlığımızı, bir zamanlar avcı-toplayıcıların ve ilkel çiftçilerin tadını çıkardıkları muhteşem sağlık durumuyla karşılaştıralım; fiziksel fonksiyon yeteneğimizi büyük bir bedel karşılığında satın aldığımızı göreceğiz. Ya çocuk bakımı? Gıda işleme? Ulaşım? Tekstil endüstrisi? Bizden çalınıp sonra bize geri satılan gereksinimlerin her birini analiz edecek yerim yok. Görüşüm için bir kanıt daha sunacağım: para artışı yeni gereksinimlerin teknolojik ve kültürel açıdan karşılanmasını gerçekten sağlıyor olsaydı, bizden önceki insanlardan daha fazla tatmine ulaşmış olmamız gerekmez miydi?

Artık kabile masalcıları yerine filmleri, piyanonun etrafında toplanmak yerine MP3 çalarları oldukları için insanlar daha mutlu oluyor, daha fazla tatmine ulaşıyorlar mı? Komşumuzun tarlasında ya da kendi bahçemizde yetişmiş ürünler yerine kitlesel olarak üretilmiş yiyecekleri yediğimiz için daha mutlu muyuz? İnsanlar prefabrike ünitelerde ya da malikânelerde yaşadıkları için eski New England taş çiftlik evlerinde ya da çadırlarda yaşadıkları zamanlara kıyasla daha mı mutlular? Daha mutlu muyuz? Karşılanan yeni bir gereksinim var mı?

Yine de, doğaya ve insanlığa getirdiği yıkıma rağmen, tüm teknoloji birikimini ıskartaya çıkarmayacağım. Bilim ve teknolojinin başarıları gerçekten de önemli gereksinimleri, kutsal ekonominin başlıca itici güçleri olan gereksinimleri karşılıyor. Bunlar arasında keşfetme, oynama, bilme ve Yeni Ekonomi hareketinde "cidden havalı şey" dediğimiz şeyleri yaratma gereksinimi yer alıyor. Bilim, teknoloji ve bunlara eşlik eden işgücü uzmanlaşması kutsal ekonomide de bu gereksinimlerin karşılanmasının aracıları arasında yer almayı sürdürecek. Sonu gelmez ticarileşmesine rağmen, bastırılamaz bir biçimde ortaya çıkıveren çekinik bir gen gibi, bilim ve teknolojinin bu yüce amacını şimdiden görebiliyoruz. Her gerçek bilim insanının ve mucidin yüreğinde o var: merak, heyecan ruhu ve yeniliğin ürpertisi. Eski dünyanın her kurumunun yeni dünyada bir eşdeğeri var; başka bir oktavda, aynı nota. Eskiyi ortadan kaldırıp yeniyi en baştan yaratacak bir devrim çağrısında bulunmuyoruz. Bu türde devrimler daha önceden denendi ve hep aynı sonuçlar alındı, çünkü zihniyet, eski dünyanın bir parçasıydı. Kutsal ekonomi tümden farklı türde

bir devrimin parçası, bir tasfiye değil, dönüşümdür. Bu devrimde kaybedenler kaybettiklerinin farkına bile varmayacaklar.

Günümüze dek ekonomimizin ve teknolojimizin ürünlerinin pek azı yukarıda söz edilen gereksinimleri karşıladı. Oynama, keşfetme ve merak gereksinimlerimizin karşılanamamasının ötesinde, fiziksel gereksinimlerimizin karşılanmasına bile büyük bir kaygı ve mücadele eşlik ediyor. Ekonomistlerin, hiçbir yeni gereksinim karşılanmasa bile, teknolojinin ve işbölümünün mevcut gereksinimleri daha verimli bir biçimde karşılamamızı sağladığı iddiasıyla çelişiyor bu. Bir makinenin binlerce insanın işini yapabileceği söyleniyor; bir bilgisayar binlerce makinenin işini koordine edebilir. Gelecekbilimciler buna dayanarak, on sekizinci yüzyıldan bu yana bir boş zaman çağı öngörüsünde bulunmuşlardır. O çağ hiçbir zaman gelmedi ve hatta görünüşe bakılırsa, son otuz beş yılda daha da uzaklaştı. Bir şeylerin yolunda gitmediği belli.

Ekonominin iki temel varsayımından biri, insanların normalde kendi rasyonel kişisel çıkarlarına göre hareket ettikleri ve bu kişisel çıkarın paraya denk düştüğüdür. İki kişi ancak ikisinin de fayda sağlaması durumunda bir değiş tokuşta bulunacaktır (örneğin para karşılığında bir şey satın almak). Öyleyse daha fazla değiş tokuş gerçekleştikçe daha fazla fayda sağlanmaktadır. Bu nedenle ekonomistler parayı Bentham'ın "Fayda"sıyla ilişkilendirirler –yani, iyilikle. Ekonomik büyümenin ekonomi siyasetinin sorgulanmaz kutsal kâsesi olmasının nedenlerinden biri budur –ekonomi büyüdüğünde dünyanın varsayılan iyilik düzeyi yükselir. Hangi siyasetçi ekonomik büyümeden paye üstlenmeyi istemez?

Ekonomi mantığı yeni bir mal ya da hizmet ortaya çıktığında birisinin buna ödeme yapmaya istekli olmasının, bunun o kişinin yararına olduğu anlamına geldiğini söyler. Belli bir dar anlamda doğrudur bu. Araba anahtarlarınızı çalarsam, onları benden geri satın almak sizin yararınızadır. Arazinizi çalarsam, hayatta kalabilmek için onu benden kiralamak yararınıza olabilir. Ama para işlemlerinin faydada genel bir artışın kanıtı olduğunu söylemek saçmadır; ya da daha çok, karşıladıkları gereksinimlerin eskiden karşılanmadıkları varsayılır. Bir zamanlar kendi kendine yeterlilik ya da armağan ekonomisi yoluyla sağlanan şeye ödeme yapmaktan ibaretse, ekonomik büyüme mantığı hatalı demektir. İlkel yaşamın Hobbes'un sözcükleriyle "yalnız, yoksul, kötü, acımasız ve kısa" olduğu varsayımının gizli ideolojik güdülerinden biri burada yatar. Böyle bir geçmiş, aslında Hobbes'un söz ettiği nitelikleri çeşitli biçimlerde içeren bugüne gerekçe yaratır. Banliyönün kocaman evlerinin içindeki yaşam yalnızlıktan başka nedir? Ekvator Afrika'sında yaşam kısa değilse ne-

dir?[8] Kötülük ve acımasızlıkta geçtiğimiz yüzyıla hangi yüzyıl rakip çıkabilir? Hobbes'un geçmişin zorlu bir hayatta kalma mücadelesi olduğu yönündeki görüşü, bizim kendi durumumuzun ideolojik yansımasıdır belki de.

Ekonominin büyümesi için parasallaşmış mal ve hizmetler alanının da büyümesi gerekir. Para giderek daha, daha fazla gereksinimimizi karşılamalıdır. Ne de olsa gayrisafi yurtiçi hasıla, bir ulusun ürettiği mal ve hizmetler toplamı olarak tanımlanır. Yalnızca para karşılığında değiş tokuş edilenler hesaba katılır.

Çocuklarınıza bedavaya bakıcılık yaparsam ekonomistler bunu bir hizmet saymaz ve GSYH'ya eklemezler. Bir mali borcu ödemekte kullanılamaz; süpermarkete gidip, "Bu sabah komşularımın çocuklarına baktım, sen de bana yiyecek ver lütfen," de diyemem. Ama kreş açıp sizden para alırsam bir "hizmet" yaratmış olurum. GSYH yükselir ve ekonomistlere göre toplum daha zenginleşmiş olur. Ekonomiyi büyütmüş ve dünyanın iyilik düzeyini yükseltmiş olurum. "İyi," karşılığında para ödediğiniz şeylerdir. Para = İyilik. Zamanımızın denklemi budur.

Bir ormanı kesip keresteleri sattığımda da aynı durum geçerlidir. Hâlâ ayakta ve erişilmez durumda olduğunda bir mal değildir. Ancak üzerine yol inşa ettiğimde, işçiler tuttuğumda, ormanı kestiğimde ve bir alıcıya naklettiğimde "mal" olur. Bir ormanı keresteye, emtiaya dönüştürürüm ve GSYH yükselir. Benzer biçimde, yeni bir şarkı yaratıp bedavaya paylaşırsam GSYH yükselmez ve toplum daha zenginleşmiş sayılmaz, ama telif hakkını alıp sattığımda şarkı bir mal olur. Ya da insanları iyileştirmek için şifalı bitkileri ve şaman tekniklerini kullanan geleneksel bir toplum bulurum, kültürlerini yok edip onları satın almak zorunda kalacakları ilaçlara bağımlı kılarım, artık kendi ürettikleriyle geçinen çiftçiler olamasınlar ve yiyeceklerini satın almak zorunda kalsınlar diye arazilerinden atarım ve toprağı düzleyip onları muz plantasyonunda çalışmaları için işe alırım –ve dünyayı zenginleştirmiş olurum. Çeşitli işlevleri, ilişkileri ve doğal kaynakları para alanına sokmuş olurum.

Bir kişi daha önce armağan olarak aldığı ya da kendi yaptığı bir şey için ödeme yaptığında dünyanın "iyilik" düzeyi yükselir. Kesilip kâğıda dönüştürülen her ağaç, sahiplenilip entelektüel mülkiyete dönüştürülen her fikir, hayali dünyalar yaratmak yerine video oyunları oynayan her çocuk, ücretli

8) Modern yaşam da kısadır: yaşam beklentisi görece uzamış olsa da, meşgul, telaş içindeki kişiye yaşam kısa görünür.

hizmete dönüştürülen her insan ilişkisi doğal, kültürel, ruhsal ve toplumsal ortak değerlerin bir parçasını yok edip paraya dönüştürmektedir.

Kreşlerdeki uzmanların otuz çocuğa bakmalarının pek çok ebeveynin evde kalıp bu işi yapmasından (emek-saati açısından) daha verimli olduğu bir gerçek. Yüzlerce dönümlük bir tarlada dev traktörlerle ve kimyasal maddelerle yapılan tarım da yüz küçük çiftlikte el aletleri kullanılarak aynı miktarda yiyecek yetiştirilmesinden daha verimli. Ama bütün bu verimlilik ne bize daha fazla boş zaman kazandırdı, ne de temelde yeni bir gereksinimi karşıladı. Verimlilik sonuçta eski gereksinimlerin sonsuz, aşırı bir ayrıntıyla karşılanmasından ibaret hale geldi ve çöpe atılmadan önce neredeyse hiç giyilmeyen giysilerle, ayakkabılarla dolu dolaplar yarattı.

İnsan gereksinimlerinin sınırlılığı sanayi çağının en başından itibaren sorun yarattı ve bu sorunlar ilk olarak tekstil endüstrisinde ortaya çıktı. Ne de olsa bir insanın aslında kaç kıyafete ihtiyacı olabilir ki? Eli kulağındaki fazla üretim krizinin çözümü, insanları giyecek gereksinimlerini aşırı düzeyde karşılamaya yönlendirmekti. Şaşırtıcı derecede bilinçli bir biçimde züppe özentilerini modaya uymaya teşvik eden moda endüstrisi böylece sahnedeki yerini aldı. İnsanların bunu benimsemelerinin nedeni biraz da kıyafetin tüm kültürlerde özel bir yere sahip olması, çeşitli kutsal, neşeli, melankolik, oyuncu gereksinimleri karşılaması ve daha derindeki toplumsal kimlik gereksinimine büyük katkıda bulunmasıdır. Bedenlerimizi süslemek, yiyeceğimize baharat katmak kadar doğaldır. Buradaki asıl nokta, karşılanan hiçbir yeni gereksinim olmamasıdır. Giderek daha fazla miktarda üretim, aynı gereksinimin sonu gelmez bir ayrıntılandırmayla karşılanmasına adanmıştır.

Üstelik tekstilde kitlesel üretimi getiren aynı sanayileşme, geleneksel toplulukları parçalayan ve insanları moda endüstrisine tabi kılan toplumsal çözülüşe de neden oldu. *İnsanlığın Yükselişi*'nde bunu biraz daha geniş bir bağlam içerisinde tanımlamıştım:

> Önceden yalıtılmış halde bulunan bir kültüre tüketim zihniyetini getirmek için öncelikle kimlik duygusunun yok edilmesi gerekir. Şöyle ki: Dışarıdan tüketici malları getirerek karşılıklılık ağını dağıtın. Batı'nın göz alıcı imgeleriyle özdeğerini yıpratın. Misyonerlik çalışmaları ve bilimsel eğitimle mitolojilerini değersizleştirin. Dış müfredatlı okul eğitimini getirerek yerel bilgiyi aktarmanın geleneksel yollarını yıkın. Bu eğitimi İngilizce ya da başka bir ulusal dille ya da dünya diliyle vererek dilini yok edin. Ucuz yiyecek ithal edip yerel tarımını ekonomik olmak-

tan çıkararak toprakla bağlarını koparın. Böylece, doğru spor ayakkabısına aç bir halk yaratmış olursunuz.

Bir gereksinim genel olarak karşılandığında ortaya çıkan fazla üretim krizi, bunu başka bir gereksinime aktararak çözülür. Başka bir deyişle, doğal, toplumsal, kültürel ve ruhsal ortak zenginlik türleri birbiri ardına mülke ve paraya dönüştürülür. Giysi üretiminin toplumsal sermayesi (yani beceriler, gelenekler ve bunların aktarılma yolları) bir emtiaya dönüştürüldüğünde ve artık kimse para ekonomisi dışında giysi yapmadığında, kimlikleri sürdüren öteki toplumsal yapıları yok ederek onlara daha da fazla giysi satma zamanı gelmiş demektir. Kimlik bir emtiaya dönüşür ve giysilerle öteki tüketici malları onun vekili olur.

Armağanın toplumsal ekolojisi –paylaşılan beceriler, âdetler ve toplumsal yapılar– aynı derecede zengin bir servet kaynağıdır ve doğal ekolojiyle onun altında yatan yerküre kadar çok hazine damarı taşır. Ama bu ortak sermaye biçimlerinin tümü kullanıldığında ne olacak? Deniz ürünlerine dönüştürülecek balık, kâğıda dönüştürecek orman, mısır şurubuna dönüştürülecek üst toprak, insanların birbirleri için bedavaya yapabilecekleri bir şey kalmadığında ne olacak?

Yüzeyden bakıldığında bu bir kriz olmamalı. Neden büyümeyi sürdürmek zorunda olalım ki? Bütün gereksinimlerimiz giderek artan bir verimlilikle karşılanıyorsa, neden daha az çalışamayalım? Vaat edilen boş zaman çağı neden gelmedi? İleride göreceğimiz gibi, şu andaki para sistemimizle, asla gelmeyecek. Hiçbir yeni teknolojik mucize yeterli olmayacak. Miras aldığımız para sistemi her zaman, büyümeyi boş zamana yeğlemeye zorlayacak bizi.

Paranın daha önceden gerçekten karşılanmayan bir gereksinimi karşılamış *olduğu* söylenebilir –insan türünün büyüyüp, milyonlar ya da milyarlar ölçeğinde çalışması gereksinimini. Yiyecek, müzik, öykü, tıp vb gereksinimlerimiz Taş Çağı'ndakinden daha fazla karşılanmıyor olabilir, ama tüm dünyadan milyonlarca uzmanın koordineli çabalarını gerektiren şeyleri ilk kez yaratabiliyoruz. Para, yedi milyar hücreyi içeren bir meta-insan organizmasının, insan türünün kolektif bedeninin gelişimini kolaylaştırdı. Bireylerin ve örgütlerin katkılarını, daha küçük grupların hiçbir zaman ulaşamayacağı amaçlar adına koordine eden bir sinyal molekülü gibi. Paranın yarattığı ya da kişiselden standarda ve özelliksiz aktardığı tüm gereksinimler bu organizma gelişiminin bir parçasıydı. Geniş toplumsal mesafelerin ötesine uzanan bir kimlik ve ait olma duygusu yaratma aracı olarak moda endüstrisi bile bunun bir parçası oldu.

Çokhücreli bir organizma gibi kolektif bir varlık olarak insanlık da organlara, altsistemlere ve bunları koordine etme araçlarına gereksinim duyar. Para, sembolik kültürle, iletişim teknolojisiyle, eğitimle ve benzer şeylerle birlikte, bunların gelişiminde etkili oldu. Tıpkı büyüme hormonları gibi çalıştı, hem büyümeyi kışkırttı, hem bu büyümenin ifade edilişini yönetti. Görünüşe bakılırsa, günümüzde büyümenin sınırlarına ve dolayısıyla insanlığın çocukluğunun sonuna ulaşmaktayız. Organlarımızın hepsi oluştu; hatta bazıları yararlılık dönemlerini tamamladılar ve artık bir kalıntıya dönüşebilirler. Olgunlaşıyoruz. Milyarlarca insanın yeni oluşmuş yaratıcı gücünü olgunluk amacına yöneltmek üzereyiz belki de. Buna uygun bir biçimde, farklı türde bir paraya, karmaşık meta-insan organizmasını koordine etmeyi sürdüren, ama artık onu büyümeye zorlamayan bir paraya ihtiyacımız var belki de.

PARANIN GÜCÜ

Günümüzdeki sayısız mülkiyet biçiminin tümünün ortak bir tanımlayıcı özelliği var: hepsi para karşılığında alınıp satılabilir. Hepsi paranın eşdeğeri, çünkü paraya sahip olan herkes öteki her türdeki sermayeye ve bununla beraber gelen üretim gücüne de sahip olabilir. Ve unutmayın ki bu mülkiyet biçimlerinin her biri, bir zamanlar hiç kimseye ait olmayan ve sonunda ortak değerlerden koparılıp mülke dönüştürülen ortak değerlere dayanıyor. Arazinin başına gelen şey başka her şeye de oldu ve aynı zenginlik ve güç yoğunlaşması, ona sahip olanların ellerinde toplandı. İlk Kilise babalarının, Proudhon'un, Marx'ın ve George'un da bildikleri gibi, bir insanın mülkünü çalıp ardından bunu kullanmak için ödeme yapmaya zorlamak ahlaksızlıktır. Ancak araziden her kira ya da paradan her faiz alışınızda olan budur. Öyleyse, dünya dinlerinin neredeyse tamamının tefeciliği yasaklamaları bir rastlantı değildir. Sahip olma kavramından önce varolmuş bir şeye salt sahip olmaktan ötürü kimse kazanç sağlamamalıdır ve günümüzde para, sahip olma kavramından önce varolmuş her şeyin somutlaşmış hali, mülkiyetin damıtılmış özüdür.

Ancak bu kitapta önerip tanımlayacağım faiz karşıtı para sistemlerini tek harekete geçiren şey ahlak değil. Faiz yalnızca bir suçun kazancından, zaten işlenmiş bir suçun sürekli gelirinden fazlasıdır. Aynı zamanda, soygunun sürmesinin motorudur; her ne kadar iyi niyetli olursak olalım hepimizi yerkürenin yok edilişine bilerek ya da bilmeden suç ortaklığı yapmaya zorlayan bir güçtür.

İlk önce kendi içime, sonra da konuşmacı ve yazar olarak yaptığım yolculuklarımda, dünyayı yiyip tüketen makinenin her yerde karşımıza çıkmasının ve ona katılmaktan kaçınmanın neredeyse olanaksızlığının yarattığı derin keder ve çaresizlikle sık sık karşılaştım. Milyonlarcası arasından bir örnek vermek gerekirse, Wal-Mart'a öfkelenen insanlar hâlâ oradan ya da küresel yırtıcılık zincirinin aynı derecede bir parçası olan öteki mağazalardan alışveriş ediyorlar, çünkü iki katı fiyat ödeyemeyeceklerini ya da o mal olmadan yaşayamayacaklarını hissediyorlar. Ya evime enerji sağlayan elektrik –dağların tepelerinden sökülüp alınan kömür? Ya beni bir yerlere getirip götüren petrol? Dünyayı yiyip tüketen makineye katılımımı asgariye indirebilirim, ama ondan tümüyle kaçınamam. İnsanlar yalnızca bir toplumda yaşamanın dünyanın kötülüklerine katkıda bulunmak anlamına geldiğinin farkına vardıkça, tümden yalıtılmış ve kendi kendine yeterli bir topluluk bulmayı arzulama evresinden geçebiliyorlar –ama Roma yanarken bu ne işe yarayacak ki? Yani, yerküreyi boğan kirliliğe siz kendi küçük katkınızı yapmasanız ne olur? Siz ister ormanda yaşayıp bitki kökleriyle ve böğürtlenlerle beslenin, ister banliyöde yaşayıp Kaliforniya'dan kamyonlarla getirilmiş yiyeceklerle, kirlilik aynı hızla artacaktır.[9] Toplumun günahlarından kişisel olarak aklanma arzusu, 1500 metrekarelik bir evin güneş panellerine benzeyen bir tür fetiştir.

Artlarındaki dürtü her ne kadar övgüye değer olsa da, Wal-Mart'ı boykot etme veya sağlık bakımını, eğitimi, siyaseti ya da başka herhangi bir şeyi reformdan geçirme hareketleri paranın gücüyle karşı karşıya geldiklerinde hızla beyhude denemelere dönüşüyorlar. Herhangi bir etki yaratmaya çalışmak büyük zorluklarla akıntıya karşı yüzmeye benziyor ve biraz soluklandığımız anda yeni bir rezalet, yeni bir dehşet, para uğruna yeni bir doğa, toplum, sağlık ya da ruh tükenişi bizi yeniden sürükleyip götürüyor.

"Paranın gücü" tam olarak nedir? Kimi zaman sanılabileceği gibi, Bilderberg Konseyi, Trilateral Komisyonu ve "Illuminati"nin öteki araçları yoluyla dünyayı kontrol eden şeytani bir bankerler komplosu değildir. Yolculuklarım ve yazışmalarım vasıtasıyla, David Icke'yle başkalarının, "Yeni Dünya Düzeni-"ne adanmış, sembolü bir piramidin üstündeki her şeyi gören göz olan, her

9) Yine de insanların dünyanın mahvolmasında kendi suç ortaklıklarını azaltma çabaları ritüel düzeyinde çok önemlidir. Ritüel, gerçekliğin etkilenmesi için sembollerin yönlendirilmesini içerir –para bile bir ritüel aracıdır– ve dolayısıyla büyük bir uygulama gücü yaratır. Lütfen yazdıklarım sizi Wal-Mart'ı boykot etmekten caydırmasın. Bu konuda daha ayrıntılı bir tartışma için, tercihen bu kitabın 8. Bölümünü okuduktan sonra bkz. çevrimiçi olarak "Rituals for Lover Earth" başlıklı denemem.

devleti ve kurumu kontrolü altında tutan ve perde arkasında, kuklaları arasında Rothchild'lerle Rockefeller'ları bile sayan küçük bir iktidara aç canavarlar grubunca yönetilen eski bir küresel komploya ilişkin ikna edici savlar getiren kitaplarını okumuş kişilerle karşılaştığım oldu. Sorunun asıl doğasını anlamadığıma göre ben ya çok naif ya da cahil olmalıyım.

Naifliğimi itiraf etsem de, cahil değilim. Bu kitapların pek çoğunu okudum ve tatmin olmadım. 11 Eylül ve Kennedy suikastları gibi olayların ardında bize anlatılandan çok daha fazlasının bulunduğu ve finans endüstrisi, örgütlü suç ve siyasi gücün yakından bağlantılı olduğu açık olsa da, genel olarak konuşulduğunda, komplo teorilerinin insanların karmaşık sistemleri başarıyla yönetip kontrol etme yeteneklerine çok fazla paye biçtiğini düşünüyorum. Gizemli bir şeyler kesinlikle oluyor ve Icke gibi kişilerin bahsettikleri "rastlantılar"da alışıldık açıklamalar yetersiz kalıyor, ama bir anlığına metafiziğe dalmama izin verirseniz, sonuçta olanın, derin ideoloji ve inanç sistemlerimizin ve bunların bilinçaltı gölgelerinin komploya çok benzeyen bir eşzamanlılık üretmesi olduğunu düşünüyorum. Herkes bir kukla, ama kuklacılar yok.

Üstelik, genellikle çürütülmesi olanaksız olan komplo teorilerinin cazibesi ampirik olduğu kadar psikolojik de. Bu teorilerin karanlık bir cazibesinin olmasının nedeni ilksel öfkemize erişmeleri ve bu öfkenin yöneleceği, suçlayacak ve nefret edecek bir şey getirmeleridir. Ne yazık ki, sayısız devrimcinin oligarşiyi devirdiklerinde keşfettikleri gibi, nefretimiz yanlış yere yöneliyor. Asıl zanlı çok daha derinde ve çok daha geniş bir alanda. Bilinçli insan etmenini aşıyor ve bankerlerle oligarşiler bile onun pençesinde yaşıyorlar. Asıl zanlı, uçan dairelerinden dünyayı yöneten uzaylı efendiler. Şaka şaka.[10] Asıl zanlı, perdenin arkasından seçkinlerimizi yönlendiren asıl kuklacı, para sisteminin kendisidir: eski, yükselen ayrılma dalgasından doğan, rekabeti, kutuplaşmayı ve açgözlülüğü yaratan, sonsuz katlanarak büyümeyi dayatan ve en önemlisi, bu büyümenin yakıtı –toplumsal, doğal, kültürel ve ruhsal sermaye– tükendikçe bizim çağımızda sonuna gelmekte olan, krediye dayalı, faizli sistem.

10) Şey, tam olarak değil. Kötü niyetli kontrolün suçunun uzaylılara ya da şeytani varlıklara yüklenmesi geçerli bir içgörüdür: dünyamızdaki kötülüğün bilinçli insan etmeninin ötesinde olduğu içgörüsü. Kuklacılar vardır, ama bunlar insan değil, sistem ve ideolojilerdir. Uzaylılara gelince, onlara inanıp inanmadığım sorusunu yanıtlamakta zorlanıyorum. Belki de "var" olup olmadıkları sorusu, doğru olmayan ontolojik varsayımları, özellikle de şeylerin nesnel olarak var oldukları ya da olmadıkları nesnel bir zemin varsayımını işe karıştırıyordur. Bu nedenle genellikle yalnızca "evet" diyorum.

Sonraki birkaç bölümde bu süreç ve faiz dinamikleri anlatılacak, şu andaki ekonomik kriz, yüzyıllardır gelişmekte olan bir eğilimin doruğu olarak yeniden tanımlanacak. Bu şekilde gözler önüne serildiğinde yalnızca yeni bir para sisteminin değil, yeni *türde* bir para sisteminin, günümüzdekinin tam aksi etkileri olacak bir sistemin nasıl yaratılacağını daha iyi anlayabiliriz: açgözlülük yerine paylaşma, kutuplaşma yerine eşitlik, ortak değerlerin yok edilmesi yerine zenginleştirilmesi ve büyüme yerine sürdürülebilirlik. Bu yeni türde para sistemi günümüzde gerçekleşmekte olduğunu gördüğümüz daha da derin bir kaymayı, insan kimliğinde bağlantılı bir benliğe, armağan çemberi içerisinde tüm varlıklara bağlı benliğe doğru bir kaymayı da içerecek. Bu Yeniden Birleşmenin, bu Büyük Dönüşün parçası olan herhangi bir para, kutsal olarak nitelendirilmeyi kesinlikle hak edecektir.

6. BÖLÜM

TEFECİLİK EKONOMİSİ

İnsanların savaşı tümden yok etme yönündeki tüm kutsal vaatlerine, milyonların "bir daha asla savaş olmasın" çığlıklarına, daha iyi bir geleceğe ilişkin tüm umutlara karşın diyeceğim şudur: Şu andaki faize ve bileşik faize dayalı parasal sistem yürürlükte kalırsa, yeni ve daha da kötü bir savaşın yirmi beş yıla kalmadan başlayacağını bugünden öngörmeye cüret ediyorum. Önümüzdeki gelişmeyi açıkça görebiliyorum. Günümüzdeki teknolojik ilerleme derecesi hızla, rekor düzeyde bir sanayi performansıyla sonuçlanacak. Savaş sırasındaki kayıplara rağmen sermaye birikimi hızlı olacak ve [para] arz fazlası nedeniyle faiz oranı düşürülecek [para spekülatörleri oranlarını daha fazla düşürmeyi reddedene dek]. Para istiflenecek [bu da öngörülebilir biçimde deflasyona neden olacak], ekonomik faaliyetler azalacak ve giderek daha fazla sayıda işsiz sokaklarda dolaşacak. . . bu hoşnutsuz kitleler arasında vahşi, devrimci fikirler ve bununla birlikte "Süper Milliyetçilik" denen zehirli bitki yayılacak. Hiçbir ülke ötekini anlamayacak ve sonuç, bir kez daha savaş olabilir yalnızca.

-Silvio Gesell (1918)

Bir paradoksla karşı karşıyayız. Bir tarafta para bir minnet ve güven simgesi, armağanlarla gereksinimlerin buluşmasının aracısı, aksi takdirde hiçbir değiş tokuşta bulunamayacak kişiler arasında değiş tokuşun kolaylaştırıcısı. Bu haliyle hepimizi zenginleştirmeli. Ancak öyle olmuyor. Para bunun yerine emniyetsizliği, yoksulluğu ve kültürel ve doğal ortak değerlerin tasfiyesini getirdi. Neden?

Bütün bunların nedeni, günümüz para sisteminin merkezinin derinliklerinde yatıyor. Günümüzde paranın yaratılıp dolaşıma sokulma yollarından kaynaklanıyor ve bu sistemin orta süsü, daha çok faiz olarak bilinen tefeci-

liktir. Tefecilik armağanın tam da antitezidir, çünkü kişinin gereksindiğinden daha fazlasına sahip olduğunda bunları başkalarına vermesi yerine, tefecilik, sahip olma gücünü daha da fazlasını kazanmak için kullanma peşinde koşar –vermektense, başkalarından almak. Ve ileride göreceğimiz gibi, güdüleri kadar etkileri de armağanın tam aksidir.

Tefecilik, doğduğu andan itibaren günümüz parasının dokusuna işlemiştir. Paranın kökeni, Federal Reserve'ün* (ya da ECB'nin** veya başka bir merkez bankasının) serbest piyasada faizli menkul kıymet satın almasına dayanır (geleneksel olarak, Hazine bonoları, ama daha yakın zamanlarda ipotekli konut finansmanına dayalı her tür menkul kıymet ve öteki finansal çerçöp). Federal Reserve (Fed) ya da merkez bankası bu yeni parayı hiçlikten, bir kalem (ya da bilgisayar klavyesi) darbesiyle yaratır. Örneğin Fed 2008'de Deutshche Bank'ten 290 milyar dolarlık ipotekli konut finansmanına dayalı menkul kıymet alırken mevcut parayı kullanmadı; Deutsche Bank'in hesabında muhasebe girişi olarak yeni para yarattı. Para yaratımındaki ilk adım budur. Fed ya da başka bir merkez bankası ne alırsa alsın, bunlar her zaman faizli menkul kıymetlerdir. Diğer bir deyişle, yaratılan para buna denk düşen bir borca eşlik eder ve borç her zaman, yaratılan para miktarından fazladır.

Bu türde bir para "para tabanı," ya da M0 olarak bilinir. Banka rezervlerini (ve fiziksel nakit parayı) içerir. İkinci adım, bir bankanın işletmelere ya da bireylere kredi vermesiyle atılır. Burada da borçlunun hesabında bir muhasebe girişi olarak yeni para yaratılır. Banka bir işletmeye 1 milyon dolar kredi verdiğinde bu miktarı başka bir hesaptan almaz; yalnızca, bu miktarı yazarak oluşturur. Böylece bir milyon dolarlık yeni para yaratılır –ve bir milyon dolardan daha *fazla* borç.[1] Bu yeni paraya (ne tür bir hesapta olduğuna göre) M1 ya da M2 denir. Mal ve hizmetlere, büyük donanımlara, istihdama ve benzeri şeylere harcanan paradır bu.

Paranın yaratılış biçimi için yukarıda verilen açıklama, yaygın kabul görmekle birlikte, tam olarak doğru değildir. Ayrıntıları ek bölümde tartışacağım. Ancak şimdilik yeterli bir açıklama bu, çünkü tefeciliğin etkilerinin tanımlanması amacı açısından doğru.

(*) ABD Merkez Bankası. (ç.n.)

(**) European Central Bank, Avrupa Merkez Bankası. (ç.n.)

1) Bir bankanın kredi verme kapasitesini sınırlayan marj rezerv yükümlülükleri, sermaye yükümlülükleri gibi konuları özellikle kapsam dışı bıraktım, çünkü bu bölümde tartışılan konuyla doğrudan ilgili değiller.

BİR EKONOMİ MESELİ

Tefecilik hem günümüzün kıtlığını yaratmakta hem de dünyayı yiyip tüketen sürekli büyümenin motorunu çalıştırmaktadır. Bunun nasıl olduğunu açıklamak için, sıra dışı ekonomi vizyoncusu Bernard Lietaer'in *The Future of Money* adlı kitabından "The Eleventh Round" (On Birinci Halka) başlıklı meseli kullanacağım.

> Bir zamanlar, taşradaki küçük bir köyde insanlar tüm işlemlerini takasla yaparlardı. Her pazar günü yanlarında tavuklar, yumurtalar, jambonlar ve ekmeklerle etrafta dolaşıp, ihtiyaç duydukları şeylerin değiş tokuşu için uzun uzun pazarlık ederlerdi. Yılın hasat ya da bir fırtınadan sonra aralarından birinin ahırının büyük bir onarıma ihtiyaç duyması gibi önemli dönemlerinde, eski ülkelerinden getirmiş oldukları, birbirlerine yardım etme geleneğini hatırlarlardı. Günün birinde kendilerinin bir sorunu olduğunda başkalarının da onlara yardım edeceğini bilirlerdi.
>
> Bir pazar gününde parlak siyah ayakkabıları ve şık beyaz şapkasıyla bir yabancı gelip, tüm bu süreci müstehzi bir gülümsemeyle seyretti. Çiftçilerden birini büyük bir jambon karşılığında değiş tokuş etmek istediği altı tavuğu yakalamak için koşuştururken gördüğünde kendini gülmekten alamadı. "Zavallılar," dedi, "ne kadar ilkeller." Çiftçinin karısı onu duyup meydan okudu: "Tavuklarla daha iyi başa çıkabileceğini mi sanıyorsun?" "Tavuklarla, hayır," diye yanıt verdi yabancı. "Ama tüm bu dalaşı ortadan kaldırmanın daha iyi bir yolu var." "Öyle mi, neymiş o?" diye sordu kadın. "Şuradaki ağacı görüyor musun?" dedi yabancı. "Orada aranızdan birinin bana büyük bir sığır derisi getirmesini bekleyeceğim. Sonra her aile bana gelsin. Bu daha iyi yolu açıklayacağım."
>
> Ve işte böyle oldu. Sığır derisini alıp kusursuz deri halkalar kesti ve her halkanın üzerine şık ve zarif küçük bir damga vurdu. Sonra her aileye 10 halka verdi ve bunların her birinin bir tavuğun değerini temsil ettiğini söyledi. "Artık ticaretinizi ve pazarlığınızı baş belası tavuklar yerine bu halkalarla yapabilirsiniz," diye açıkladı.
>
> Mantıklı görünüyordu. Parlak ayakkabılı, hoş şapkalı adam herkesi etkilemişti.
>
> Ailelerin hepsinin kendi halkalarını almalarını bekledikten sonra, "Ah, aklıma gelmişken," diye ekledi, "bir yıl sonra geri gelip aynı ağacın altına oturacağım. Her birinizin bana 11 halka geri vermenizi istiyorum. Bu 11. halka, yaşamlarınızda mümkün kıldığım teknolojik gelişim için

hissettiğiniz takdirin simgesi olacak." Altı tavuklu çiftçi, "Ama 11. halka nereden gelecek?" diye sordu. Yüzünde yatıştırıcı bir gülümsemeyle, "Göreceksiniz," dedi adam.

Ertesi yıl boyunca nüfusun ve yıllık üretimin tam olarak aynı kaldığı varsayılırsa, ne olacağını düşünüyorsunuz? 11. halkanın hiç yaratılmamış olduğunu unutmayın. Dolayısıyla, işin sonunda, herkes işlerini gayet iyi yürütse bile, diğer 10 ailenin 11. halkayı bulabilmesi için her 11 aileden birinin tüm halkalarını kaybetmesi gerekecek.

Böylece bir fırtına ailelerden birinin ekinlerini tehdit ettiğinde, insanlar felaket gelmeden önce hasadın kaldırılmasına yardım etmeye zamanlarını ayırmakta eskisi kadar cömert davranmadılar. Pazarda tavukların yerine halkaların değiş tokuş edilmesi çok daha kolaydı gerçi, ama yeni oyunun köyde geleneksel olan kendiliğinden işbirliğini kösteklemek gibi istenmedik bir yan etkisi olmuştu. Yeni para oyunu bunun yerine, tüm katılımcılar arasında sistemsel bir rekabet havası yaratmaktaydı.

Bu mesel, faiz yüzünden rekabet, emniyetsizlik ve açgözlülüğün ekonomimize nasıl işlediğini göstermeye başlıyor. Yaşamın gereksinimleri faizli paraya dayandığı sürece bunlar hiçbir zaman ortadan kaldırılamazlar. Ama şimdi öyküye devam ederek, faizin aynı zamanda nasıl sonsuz bir ekonomik büyüme baskısı yarattığını görelim.

Lietaer'ın öyküsü temelde üç şekilde sona erebilir: borcun ödenememesi, para arzında artış ya da servetin yeniden dağılması. On bir aileden biri iflas edip çiftliğini şapkalı adama (banker) teslim edebilir, ya da başka bir sığır derisi bulup daha fazla değer birimi üretebilir, ya da köylüler bankeri katrana bulayıp, halkaları geri ödemeyi reddedebilirler. Tefeciliğe dayalı bir ekonomi de aynı seçeneklerle karşı karşıyadır.

Şimdi köylülerin şapkalı adamın etrafında toplanıp şöyle dediklerini hayal edelim: "Bayım, kimsenin iflas etmesine gerek kalmasın diye bize fazladan halka verebilir misiniz lütfen?"

Adam, "Olur, ama yalnızca geri ödeyebileceğine beni temin edenlere veririm," der. "Her halka bir tavuk değerinde olduğuna göre, bana borçlu oldukları halka sayısından fazla tavuğu olanlara borç olarak yeni halkalar vereceğim. Böylece, halkaları geri ödemezlerse onların yerine tavuklarına el koyabilirim. Ah, bir de çok iyi bir insan olduğumdan, gelecekte daha fazla tavuk üreteceklerine beni inandırabilirlerse, şu anda fazladan tavuğu olmayanlar için bile

yeni halkalar yaratırım. Yani, bana iş planınızı gösterin! Güvenilir olduğunuzu gösterin (köylülerden biri size bu konuda yardım etmek için "kredi raporları" hazırlayabilir). %10 oranıyla borç vereceğim –akıllı bir tavuk yetiştiricisiyseniz her yıl tavuk sürünüzü %20 büyütebilir, bana borcunuzu ödeyebilir ve kendiniz de zenginleşebilirsiniz."

Köylüler, "İyi görünüyor, ama yeni halkaları %10 faizle yaratacağınıza göre, yine de sonunda size geri ödeme yapmak için yeterli halka olmayacak," derler.

"Bu sorun olmaz," der adam. "Zamanı geldiğinde daha fazla halka yaratacağım ve bunların vadesi geldiğinde de yine daha fazlasını yaratacağım. Yeni halkalar yaratıp borç vermeyi her zaman isteyeceğim. Daha fazla tavuk üretmeniz gerekecek elbette, ama tavuk üretimini artırmayı sürdürdüğünüz sürece sorun olmayacak."

Bir çocuk yanına gelip, "Özür dilerim, bayım, ailem hasta ve yiyecek almak için yeterince halkamız yok. Bana yeni halkalar verebilir misiniz?" der.

"Kusura bakma, ama bunu yapamam," der adam. "Görüyorsun ya, yalnızca bana geri ödeme yapabilecek olanlar için halka yaratıyorum. Ailenin teminat gösterebileceği tavukları varsa ya da biraz daha fazla çalışarak daha fazla tavuk üretebileceğini kanıtlayabilirsen sana halka vermekten mutluluk duyarım."

Birkaç talihsiz istisna hariç, sistem bir süreliğine gayet iyi işledi. Köylüler tavuk sürülerini, şapkalı adama geri ödeme yapmak için ihtiyaç duydukları fazladan halkaları elde edecek kadar hızlı büyüttüler. Aralarından bazıları –talihsizlik ya da beceriksizlik gibi– herhangi bir nedenden ötürü gerçekten iflas ettiler ve daha talihli, daha becerikli komşuları çiftliklerini devralıp onları da işgücü olarak işe aldılar. Ama genel olarak bakıldığında tavuk sürüleri para arzıyla birlikte yılda %10 büyüdü. Köy ve tavuk sürüleri öylesine büyümüştü ki, şapkalı adama onun gibi pek çok adam daha katıldı ve hiç durmadan yeni halkalar kesip, daha fazla tavuk yetiştirmek için iyi bir planı olan herkese dağıttılar.

Zaman zaman sorunlar yaşandığı oldu. Öncelikle, bu kadar tavuğa aslında kimsenin ihtiyaç duymadığı ortaya çıktı. Çocuklar, "Yumurtadan bıktık," diye sızlandılar. Ev kadınları, "Artık evdeki her odada tavuk tüyü yatak var," diye yakındılar. Köylüler tavuk ürünlerinin tüketimini artırabilmek için her yola başvurdular. Her ay yeni bir tavuk tüyü yatak ve onları saklayabilmek için daha büyük evler almak, tavuklarla dolu avlular yaptırmak moda oldu. Öteki köylerle çatışmalar çıktı ve bunlar yumurta savaşlarıyla çözüldü. Şapkalı ada-

mın kayınbiraderi olan belediye başkanı, "Daha fazla tavuk talebi yaratmalıyız," diye bağırıyordu. "Böylece hepimiz zenginleşmeyi sürdüreceğiz."

Bir gün köyün yaşlılarından biri bir sorun daha fark etti. Köyü çevreleyen tarlalar bir zamanlar yeşil ve bereketliyken artık kahverengi ve pisti. Tüm bitkiler tavukları besleyecek tahılın yetiştirilmesi için sökülmüştü. Bir zamanlar balıkların kaynaştığı göletlerle dereler artık tavuk dışkısıyla dolu pis kokulu lağım çukurlarına dönüşmüştü. Yaşlı kadın, "Bu durum sona ermeli!" dedi. "Tavuk sürülerimizi büyütmeyi sürdürürsek çok geçmeden tavuk bokunda boğulacağız!"

Şapkalı adam onu bir kenara çekip yatıştırıcı bir ses tonuyla, "Merak etme, yolun ilerisinde bereketli tarlaları olan başka bir köy var," dedi. "Köyümüzün erkekleri tavuk üretimi için onlarla anlaşmayı planlıyorlar. Kabul etmezlerse de. . . eh, bizim sayımız onlardan fazla. Zaten büyümeye son verme konusunda ciddi olamazsın. Aksi takdirde komşuların borçlarını nasıl ödeyecekler? Ben nasıl yeni halkalar yaratabileceğim? Ben bile iflas ederim."

Ve böylece, birer birer tüm köyler, aslında kimsenin ihtiyaç duymadığı devasa tavuk sürülerini saran pis kokulu lağım çukurlarına dönüştü ve büyümenin birkaç yıl daha sürdürülebilmesini sağlayacak, geriye kalmış az sayıdaki yeşil alan için birbirleriyle savaştılar. Ancak ellerinden geleni yapmalarına rağmen büyüme hızı düşmeye başlamıştı. Büyüme yavaşladıkça gelire oranla borç artmaya başladı ve köylülerin pek çoğu ellerindeki halkaların tümünü yalnızca şapkalı adama borçlarını ödemekte kullanır oldular. Aralarından pek çoğu iflas etti ve şapkalı adama karşı yükümlülüklerini kendileri de güçlükle karşılayabilen işverenler için ancak geçinmeye yetecek ücretlerle çalışmak zorunda kaldılar. Tavuk ürünlerini satın alabilecek insan sayısı giderek azaldı ve bu da talebin ve büyümenin sürdürülebilmesini iyice zorlaştırdı. Çevreyi mahveden bu aşırı tavuk bolluğunun ortasında, yaşamak için gerekli olanları zorlukla elde edebilen insanların sayısı giderek arttı ve bu da, bolluk içinde kıtlık paradoksunu yarattı.

İşte günümüzde durum böyle.

BÜYÜME ZORUNLULUĞU

Bu öykünün gerçek ekonomiyi nasıl yansıttığının açıkça görüldüğünü umuyorum. Faiz yüzünden, herhangi bir zamanda borçlu olunan para, mevcut para miktarından fazladır. Sistemi sürdürmek amacıyla yeni para yaratmak için daha fazla tavuk yetiştirmek zorundayız –diğer bir deyişle, daha fazla "mal

ve hizmet" yaratmalıyız. Bunu yapmanın başlıca yolu, bir zamanlar bedava olan bir şeyi satmaya başlamak. Ormanları keresteye, müziği ürüne, fikirleri entelektüel mülke, toplumsal karşılıklılığı ücretli hizmetlere dönüştürmek.

Eskiden parasal olmayan mal ve hizmetlerin ticarileşmesi son birkaç yüzyılda, teknolojinin de yardakçılığıyla, günümüzde para alanının dışında pek az şey kalana dek hızlandı. İster toprağa ait olsun ister kültüre, ortak değerler duvarlarla çevrilip satıldı –hepsi de paranın katlanarak artmasına ayak uydurmak için yapıldı. Ormanları keresteye, şarkıları entelektüel mülke dönüştürmemizin ardındaki asıl neden bu. Günümüzde tüm Amerikan yemeklerinin üçte ikisinin ev dışında hazırlanmasının nedeni bu. Şifalı bitkilerden yapılan halk devalarının yerlerini ilaçlara bırakmalarının, çocuk bakımının ücretli bir hizmete dönüşmesinin, içme suyunun içecek satışlarında bir numaralı büyüme kategorisi olmasının nedeni bu.

Yaşamın, dünyanın ve ruhun amansızca paraya dönüştürülmesine neden olan, faiz temelli paranın içerdiği sürekli büyüme zorunluluğudur. Kısırdöngüyü tamamlarsak, yaşamın daha çok parçasını paraya dönüştürdükçe, yaşamak için daha fazla paraya ihtiyaç duyuyoruz. Tüm kötülüklerin anası para değil, tefeciliktir.

Bunun nasıl olduğunu biraz daha ayrıntılı inceleyelim. Tıpkı şapkalı adam gibi banka ya da başka bir alacaklı da normalde, yalnızca geri ödeyeceğiniz yönünde makul bir beklenti varsa size borç vermeyi kabul edecektir. Bu beklenti tahmin edilen gelecekteki gelire, bir teminata ya da iyi bir kredi notuna bağlı olabilir. Borcun ödenmemesinin ağır sonuçlarının olması bu beklentiyi zorunlu kılar. Borçların geri ödenmesi yalnızca ödeme kapasitesine değil, çeşitli toplumsal, ekonomik ve hukuki baskılara da dayalıdır. Mahkemeler sözleşmeye dayalı borç yükümlülüklerinin yerine getirilmesi için varlıkların haczedilmesini emredebilirler ve artık borçluların kapatıldığı hapishanelerimiz olmasa da,[2] zamanında ödeme yapmayan borçlular tahsilat kurumlarının sonu gelmez tacizine maruz kalırlar ve ayrıca konut, istihdam ve güvenlik meselelerinde sicilleri lekelenir. İnsanların çoğu borçlarını ödemek için ahlaki yükümlülük de hissederler. Doğaldır bu: armağan ekonomilerinde de armağan alanlar, armağan vermek için toplumsal ve ahlaki baskı altındadırlar.

2) Aslına bakılırsa, insanların borçların ödenmemesine ilişkin mahkeme celplerine uymamaları yüzünden hapse atılmalarıyla, kimi ABD eyaletlerinde buna üstü örtülü bir biçimde dönülmektedir. Bkz. White, "America's New Debtor Prison."

Anaparanın ve faizin geri ödenmesi için gereken para, mal ve hizmet satışından gelir ya da yeni borçlanmayla da elde edilebilir. Parayı her kullanışınızda temelde, "Satın aldığıma eş değerde bir mal ya da bir hizmet sundum," garantisinde bulunuyorsunuz. Her borç alışınızda, gelecekte buna eşdeğer bir mal/hizmet sunacağınızı söylemiş oluyorsunuz. Kuramsal olarak bu herkesin yararına olmalı, çünkü armağanların ve gereksinimlerin yalnızca mekânlar ve meslekler ötesinde değil, zaman ötesinde de buluşturulmasına olanak tanır. Krediye dayalı para, malları şu anda, gelecekteki mallarla değiş tokuş eder. Armağan ilkelerine aykırı değildir bu. Şu anda alıyorum; gelecekte veriyorum.

Sorun, faizle başlar. Her yeni paraya faizli borç eşlik ettiğinden, herhangi bir zamanda borç miktarı, mevcut para miktarının üzerindedir. Paranın yetersizliği hepimizi birbirimizle rekabet etmeye zorlar ve bizi sürekli bir kıtlık durumuna sokar. Herkesin emniyette olmasına yetecek yerin asla olmadığı köşe kapmaca oyunu gibidir. Borç baskısı sistemin parçasıdır. Bazıları borçlarını geri ödeyebilseler de, genel olarak sistem genel ve giderek artan bir borçluluk durumu gerektirir.

Sürekli borç baskısı, güvencesiz ya da çaresiz durumda insanların her zaman olacağı anlamına gelir –hayatta kalma baskısı altındaki, son ormanı kesmeye, son balığı yakalamaya, birine bir spor ayakkabı satmaya, hâlâ erişilebilen her toplumsal, doğal, kültürel ya da tinsel sermayeyi tasfiye etmeye hazır insanların. "Yeterli" miktara hiçbir zaman ulaşamayız, çünkü faizli borç sisteminde kredi yalnızca "gelecekteki mal karşılığında şu andaki mallar"ı değil, gelecekteki *daha fazla* mal karşılığında şu andaki malları değiş tokuş eder. Borçları ödeyebilmek ya da yalnızca yaşayabilmek için ya birinden mevcut bir serveti alırsınız (dolayısıyla, rekabet) ya da ortak değerlerden beslenerek "yeni" servet yaratırsınız.

Bunun nasıl işlediğine somut bir örnek verelim. Bankaya gidip, "Banker Bey, bu ormanı kesilmekten kurtarmak üzere satın almak için 1 milyon dolar kredi istiyorum," dediğinizi varsayalım. "Bu şekilde ormandan bir gelir elde edemeyeceğim, dolayısıyla size faiz ödeyemeyeceğim. Ama parayı geri almanız gerekirse ormanı satabilir ve bir milyon doları size geri ödeyebilirim." Ne yazık ki bankacı, yüreği evet demek istese bile, teklifinizi reddetmek zorunda kalacaktır. Ama bankaya gidip, "Bu ormanı satın almak, buldozer kiralamak, tüm ağaçları kesmek ve keresteyi toplam iki milyon dolara satmak için bir milyon dolar rica ediyorum, bu 2 milyon dolardan size %12 faiz ödeyeceğim ve birazcık da ben kâr edeceğim," derseniz, kurnaz bir bankacı teklifinizi kabul edecektir. İlk örnekte hiçbir yeni mal ve hizmet yaratılmayacağından, para

verilmez. Para, yeni mal ve hizmetler yaratanlara gider. Doğal ve toplumsal sermayenin paraya dönüştürülmesinde suç ortaklığı yapılmasına neden olacak pek çok ücretli iş varken, ortak değerlerin geri alınması ve doğal ve kültürel hazinelerin korunması alanında pek az iş olanağı bulunmasının nedeni budur.

Genelleştirildiğinde, borçlular üzerindeki amansız mal ve hizmet sunma baskısı, (para karşılığında değiş tokuş edilen toplam mal ve hizmetlerde artış olarak tanımlanan) ekonomik büyüme yönünde organik bir baskıdır. Duruma şu şekilde de bakabiliriz: borç her zaman para arzından fazla olduğundan, para yaratımı gelecekte daha da fazla para gereksinimi yaratır. Para miktarı zaman içerisinde artmak zorundadır; yeni para, mal ve hizmet üretecek olanlara gider; dolayısıyla, zaman içerisinde mal ve hizmet hacmi de artmak zorundadır.

Yani sonsuz büyüme olasılığına inanmamızı sağlayan yalnızca, eski Yunan çağından beri gözlenen, paranın görünürdeki sınırsızlığı değildir. Aslına bakılırsa para sistemimiz bu büyümeyi gerekli ve zorunlu kılar. Ekonomistlerin çoğu bu büyüme baskısını iyi bir şey sayarlar. Yenilik yaratma, ilerleme, giderek daha fazla gereksinimi giderek daha fazla verimlilikle karşılama motivasyonu yarattığını söylerler. Faize dayalı bir ekonomi temelde, mutlaka bir büyüme ekonomisidir ve son derece radikal bir kesim hariç, ekonomistlerin çoğu ve muhtemelen tüm siyasa yapıcılar ekonomik büyümeyi başarının göstergesi sayarlar.

Bütün bu faizli para sistemi, para karşılığında değiş tokuş edilen mal ve hizmet hacmi paradaki büyümeye ayak uydurduğu sürece gayet iyi işler. Ama ya öyle olmazsa? Diğer bir deyişle, ekonomik büyüme oranı faiz oranından düşük kalırsa? Meseldeki insanlar gibi, büyümenin sınırlarına ulaşır gibi görünen bir dünyada bunu dikkate almak zorundayız.

SERVET YOĞUNLAŞMASI

Ekonomik büyüme neredeyse *her zaman* faiz oranının altında kaldığından, bu şartlar altında genelde ne olduğu bilinmedik bir şey değil. Tüm borçlular yeni yarattıkları servetten faiz ödemelerini yapamazlarsa, mevcut servetlerinin giderek daha fazlasını alacaklılarına devretmek ve/veya şu andaki ve gelecekteki gelirlerinin giderek artan bir kısmını borç ödemesine ayırmak zorunda kalırlar. Varlıkları ve kendilerine ait gelirleri tükendiğinde temerrüde düşerler. Yatırımdan alınan ortalama getiri yatırılan sermayeyi elde etmek için ödenen

ortalama faizden düşük kaldığında bunun başka türlü olması mümkün değildir. Borçluların belli bir kısmının temerrüde düşmesi kaçınılmazdır.

En azından kuramda temerrüt ille de kötü bir şey değildir: genel iyiliğe hizmet etmeyen –yani, insanların istedikleri malların daha verimli biçimde üretilmesiyle sonuçlanmayan– kararların olumsuz sonuçları olmasını sağlar. Kredi verenler ekonomiye katkıda bulunması olası görünmeyen birine kredi vermekte ihtiyatlı davranacak ve borçlular da ekonomiye katkıda bulunacak biçimde davranma baskısı altında olacaklardır. Sıfır faizli sistemde bile insanlar aptalca kararlar vermeleri durumunda temerrüde düşebilirler, ama içsel, organik bir temerrüt *zorunluluğu* olmayacaktır.

Ekonomistleri bir yana bırakırsak, temerrüt kimsenin hoşuna gitmez –özellikle de alacaklıların, çünkü paralarını kaybederler. Temerrüdü en azından geçici olarak önlemenin yollarından biri, borçluya ilk kredinin ödemelerini yapmayı sürdürebilmesi için daha da fazla borç vermektir. Borçlu geçici bir zorluk yaşıyorsa ya da tüm kredileri geri ödemeye yetecek düzeyde verimliliğe yakında ulaşılacağına inanmak için neden varsa bu doğru bir yaklaşım olabilir. Ama kredi verenler sıklıkla, temerrüt zararı yazmak istemedikleri için kötü paranın ardından iyi parayı saçarlar, çünkü aksi takdirde kendileri de iflas edebilirler. Borçlu ödeme yapmayı sürdürdükçe alacaklı her şey normalmiş gibi davranabilir.

Son yıllarda dünya ekonomisinin içinde bulunduğu durum temelde budur. Yıllarca, hatta onlarca yıl boyunca faiz oranlarının ekonomik büyümeyi fazlasıyla aşması ve temerrütlerde bunu telafi edecek bir yükseliş olmaması sonucunda muazzam bir borç sarkmasıyla karşı karşıyayız. Finans endüstrisinin (yani alacaklıların, para sahiplerinin) arzusuyla devlet, yenilenen ekonomik büyümenin borç ödemelerinin sürdürülmesini sağlayacağını umarak, temerrüdü önlemek ve borçları tam değerleriyle defterlerde tutmak için elinden geleni yaptı.[3] "Büyüyerek borçtan kurtulacağız," umudundalar.

Öyleyse birey ya da işletme düzeyinde olduğu kadar siyasi düzeyde de "ekonomik büyüme" yaratma baskısı yaşanmaktadır. Borçlu borcunu ödeyecek parayı bulmak için bir şey, hatta emeğini satma baskısı altındadır. Büyüme dostu politikaların temelde yaptığı da budur –bu "bir şeyi satma"yı kolaylaştırırlar; yani doğal, toplumsal ve başka türlerdeki sermayenin paraya dönüştürülmesini kolaylaştırırlar. Kirlilik kontrollerini gevşettiğimizde, yaşa-

3) Borca dayalı bu varlıkların aslında çöp olduğu ve borçların asla geri ödenmeyeceği ortaya çıktıktan sonra bile yetkililer, bu gerçeği gizlemek ve borçları görünürdeki değerlerinde tutmak için ellerinden geleni yapıyorlar.

mın sürmesini sağlayan atmosferin paraya dönüştürülmesini kolaylaştırırız. Eski ormanlara yol yapılmasını sübvanse ettiğimizde, ekosistemlerin paraya dönüştürülmesini kolaylaştırırız. Uluslararası Para Fonu (IMF) devletlere toplumsal hizmetleri özelleştirip harcamaları kısma baskısı yaptığında, toplumsal sermayenin paraya dönüşmesini dayatmış olur.

Amerika'da Demokratlarla Cumhuriyetçilerin "yeni pazarlar açma"ya, "entelektüel mülkiyet haklarını dayatma"ya aynı derecede hevesli olmalarının nedeni budur. Alaska Yaban Yaşamı Sığınağı'ndaki petrol, tarifelerle korunan yerel gıda ekonomileri ya da Afrika'daki doğa parkları gibi ortak değerlerin sömürüye açık olmayanlarının siyasetçilerin, şirketlerin ya da kaçak avcıların bitmek bilmez saldırılarına katlanmak zorunda kalmalarının nedeni de budur. Para alanındaki büyüme durursa temerrütle zenginlik kutuplaşması arasındaki orta geçit daralıp hiçleşir ve bu da toplumsal huzursuzluğa ve sonunda devrime neden olur. Büyüme olmadığında, sınırlı bir dünyada borcun katlanarak artmasının bundan başka hiçbir alternatif yoktur.

Bu büyüme, ortak servetlerin bu paraya dönüşümü faiz oranından daha yüksek bir oranla gerçekleşirse (insani açıdan olmasa bile en azından finansal açıdan) her şey yolunda gider. Yeterince tavuk talebi ve tavukları besleyecek yeterince doğal kaynak varsa köylüler %10'la borç alıp tavuk sürülerini %20 büyütebilirler. Geleneksel dili kullanırsak, sermaye yatırımı, sermaye maliyetini aşan bir getiri sağlar; dolayısıyla borçlu, alacaklıya giden kısmı aşan bir servet edinir. Uzanıp alınabilecek bol bol sahipsiz doğal kaynağın bulunduğu göç günlerinde durum böyleydi. Toplumsal ilişkilerin tümüyle parasallaşmadığı toplumlarda hâlâ da böyle –ekonomik söylemde bunlara "gelişmemiş pazar" deniyor. "Tüm gemilerin yükselmesi" yalnızca ekonomik büyümeyle mümkündür –alacaklılar zenginleştikçe zenginleşir ve borçlular da kazançlarını artırabilirler.

Ama güzel günlerde bile büyümenin faize ayak uyduracak kadar hızlı olduğu enderdir. Köylülerin sürülerini yılda yalnızca %5 büyütebildiklerini varsayalım. Yeni büyümenin bir kısmını bankacılara ödemek yerine şimdi (ortalama olarak) *hepsini*, ayrıca mevcut servetlerinin/gelecekteki kazançlarının bir kısmını ödemek zorundalar. Servet yoğunlaşması –hem gelir hem varlık olarak– mal ve hizmetlere kıyasla daha hızlı büyüyen borcun kaçınılmaz sonucudur.

Aristoteles döneminden beri ekonomi düşünürleri temel sorunun farkına varmışlardır. Aristoteles, para "kısır" olduğundan (yani sığır ya da buğday gibi döl vermez) faizle borç verilmesinin haksızlık olduğu gözleminde bulunmuştur. Sonuçta oluşan servet yoğunlaşması İÖ 350'ye gelindiğinde zaten pek çok kez görülmüştü ve sonraları da pek çok kez görülecekti. Roma döneminde

yeniden oldu. İmparatorluk hızla büyüdüğü, yeni topraklar ve yeni haraç elde ettiği sürece her şey gayet iyi gitti ve aşırı bir zenginlik yoğunlaşması oluşmadı. Servet yoğunlaşması ancak imparatorluğun büyümesi yavaşladığında ortaya çıktı ve lejyonların belkemiğini oluşturan bir zamanların geniş küçük çiftçiler sınıfı borç kölesi oldu. Bundan sonra imparatorluğun bir köle ekonomisine dönüşmesi çok gecikmeyecekti.

Roma'yla günümüz dünyası arasındaki paralelliklerden uzun uzun söz etmeme gerek yok. Büyümenin yavaşlamasıyla birlikte hem bireysel hem ulusal düzeyde pek çokları, Roma borç köleliğine benzer bir duruma düşüyor. Gelirin giderek artan bir kısmı borç ödemesine gidiyor, bu da yetmediğinde önceden mevcut olan varlıklar teminat gösteriliyor ve ardından, artık bunlara da el konuyor. Böylece ABD'de konutlarda ipotek miktarı dışında kalan pay yarım yüzyıldır kesintisiz geriledi ve 1950'deki %85 düzeyinden günümüzde %40'a indi (evlerine tümüyle sahip olan üçte birlik kesim dahil). Diğer bir deyişle, insanlar artık kendi evlerine sahip değiller. Tanıdığım insanların çoğu kendi arabalarına da sahip değiller, temelde, otomobil kredisi yoluyla bunları bankalardan kiralıyorlar. Şirketler bile eşi görülmemiş bir baskı altındalar, kazançlarının önemli bir bölümü bankalara ve tahvil sahiplerine gidiyor. Hızla yükselen borç-GSYH oranlarıyla, aynı durum çoğu ülke için de geçerli. Her düzeyde giderek daha fazla borç kölesi oluyoruz ve emeklerimizin meyveleri alacaklılarımıza gidiyor.

Hiç borcunuz olmasa bile faiz maliyeti satın aldığınız neredeyse her şeyin fiyatını etkiliyor. Örneğin ABD devlet harcamalarının (ve vergilerin) yaklaşık %10'u ulusal borç faizine ayrılıyor. Kirada oturuyorsanız, kira giderinizin çoğu ev sahibinin en yüksek giderini karşılamaya gidiyor –mülkü üzerindeki ipotekli konut finansmanını. Bir restoranda yemek yediğinizde fiyatlar kısmen, restoran sahibinin sermaye maliyetini yansıtıyor. Üstelik restoranın elektrik, yiyecek ve kira maliyetleri de bu hizmetlerin tedarikçilerinin sermaye karşılığında ödedikleri faizi içeriyor ve bu böylece devam ediyor. Bütün bu para, para sahiplerine giden bir tür haraç, satın aldığımız her şey üzerindeki bir vergidir.

Faizin yaklaşık altı bileşeni vardır: risk primi, kredi verme maliyeti, enflasyon primi, likidite primi, vade primi ve sıfır riskli faiz primi.[4] Faizin etkilerine

4) Aslına bakılırsa faiz "bileşenler" içermez –analitik bir kurgudur bu– ama biz öyleymiş gibi davranabiliriz. Otoritelerin çoğu yalnızca üç ya da beş faiz bileşeni sayarlar. Aralarından konumuzla en bağlantılı olan sıfır-riskli faiz primi hariç bunları tanımlamayacağım –bunları siz kendiniz araştırabilirsiniz. Bu prim, temelde sıfır riskli ve tam likiditeli olan kısa vadeli ABD devlet tahvilleri (Hazine bonoları) oranına eşittir. Burada da bir risk olduğunu söyleyenler olabilir, ancak işler ABD yönetiminin bile para basamayacağı duruma gelirse zaten hiçbir varlık emniyette olmayacaktır.

ilişkin daha ayrıntılı bir tartışmada bu bileşenler birbirlerinden ayrılabilir ve bunlardan yalnızca son üçünün –ve özellikle de sonuncusunun– tefecilikle bağlantılı olduğu sonucuna varılabilir. Bunlar olmadığında servet yoğunlaşması artık kesin değildir, çünkü paranın bu kısmı kredi verenlerin elinde kalmaz. (Ancak büyüme baskısı yine de olacaktır.) Oysa bizim sistemimizde faiz oranlarına altısı da katkıda bulunur. Bu da parası olanların servetlerini yalnızca paralarının olması sayesinde artırabilecekleri anlamına gelir. Borçlular da servetlerini aynı hızla artıramazlarsa, ki bu yalnızca genişleyen bir ekonomide mümkündür, servet kredi verenlerin elinde toplanacaktır.

Basitçe açıklayayım: faiz oranının bir kısmı, "Benim param var, senin paraya ihtiyacın var, bu nedenle bu paraya erişim karşılığında senden ücret alacağım –sadece ve sadece yapabiliyorum diye, sadece ve sadece bende var ve sende yok diye," der. Servet kutuplaşmasının önüne geçilmesi için bu kısmın ekonomik büyüme oranından düşük olması gerekir; aksi takdirde yalnızca paraya sahip olmak, kişinin servetinin, üretken sermaye yatırımının ortalama marj verimliliğinden daha hızlı artmasını sağlar. Diğer bir deyişle, daha hızlı zenginleşmenizi sağlayacak olan üretmekten çok, sahip olmaktır. Uygulamada neredeyse *her zaman* durum budur, çünkü ekonomik büyüme hızlandığında yetkililer faiz oranlarını yükseltirler. Bunun gerekçesi enflasyonun önlenmesidir, ama aynı zamanda, para sahiplerinin servetini ve gücünü artırma aracıdır.[5] Yeniden dağıtım önlemleri alınmadıkça servet yoğunlaşması iyi zamanlarda da kötü zamanlarda da artar.

Genel bir kural olarak, ne kadar çok para kazanırsanız, onu harcama aciliyetiniz o kadar azalır. Dolayısıyla Eski Yunan çağından bu yana insanlar Keynes'in deyişiyle "likidite tercihi"ne yönelmişlerdir: mallara acilen ihtiyaç duyulduğu zamanlar hariç, paranın mala tercih edilmesi. Para evrensel bir araç ve amaç olduğunda bu tercih kaçınılmazdır. Faiz zaten parası olanları parayı elde tutmaya teşvik ederek likidite tercihini pekiştirir. Paraya ihtiyacı olanlar, onların paralarını *şimdi* kullanma karşılığında, zaten parası olanlara ödeme yapmak zorundadırlar. Bu ödeme –kredinin faizi– gelecekteki kazanç-

5) Faiz oranlarını büyümenin üzerinde tutma yönündeki yeni olanağı, Fed'in banka rezervlerine faiz verme yönündeki yeni gücüdür. Fed şu anda sıfıra yakın bir düzeyde bulunan bu oranları ekonomi büyümeye başladığında yükseltmeyi planlamaktadır (bkz. örneğin Keister ve McAndrews, "Why Are Banks Holding So Many Excess Reserves?"). Bu da ekonomik büyüme yoluyla yaratılmış yeni servetin Fed'in likidite kolaylıklarından yararlanmış bankalara ve bono sahiplerine gitmesini garantiye alacaktır.

larla yapılmalıdır. Faizin parayı yoksuldan zengine nasıl çektiğini anlamanın bir diğer yolu budur.

Uzun vadeli, likit olmayan, riskli yatırımlara faiz ödenmesi gerekçelendirilebilir, çünkü bu tür bir faiz aslında, likiditeden vazgeçme tazminatıdır. Bir armağan verdiğinizde karşılığında sıklıkla daha büyük bir armağan almanız açısından (ama her zaman değil ve asla mutlak kesinlikle değil; dolayısıyla, risk), armağan ilkeleriyle uyumludur. Oysa mevcut sistemde devlet garantili vadesiz mevduatın ve kısa vadeli risksiz devlet tahvillerinin bile faizi vardır ve bu da "yatırımcılar"ın temelde parayı kendine saklarken kâr etmelerini sağlar. Bu risksiz bileşen, gizli bir prim olarak bütün öteki kredilere eklenir ve bu da sahip olanların daha da fazlasına sahip olmalarını sağlar.[6]

Tanımlamış olduğum ikili baskı –para alanının büyümesi ve servetin kutuplaşması baskıları– aynı gücün iki yönüdür. Para ya parasallaşmamış alanı yiyip tüketerek büyür ya da kendi kendini yer. İlk seçenek tüketildiğinde ikincisinin baskısı artar ve servet yoğunlaşması tırmanır. Bu olduğunda bir başka baskı, sistemi kurtarmak üzere ortaya çıkar: servetin yeniden dağıtılması. Ne de olsa servetin ve sefaletin giderek kutuplaşması sürdürülebilir bir durum değildir.

SERVETİN YENİDEN DAĞITILMASI VE SINIF SAVAŞI

Servet yeniden dağıtılmazsa, faizli, borca dayalı bir sistemde, özellikle de büyüme yavaşladığında toplumsal kaos yaşanması kaçınılmazdır. Yine de servetin yeniden dağıtılması her zaman zenginlerin direnciyle karşılaşır, çünkü yeniden dağıtılacak olan onların servetidir. Dolayısıyla ekonomi politikası servetin yeniden dağıtılmasıyla korunması arasında bir dengeleme hareketini yansıtır, zaman içerisinde, toplumsal düzenin korunması için gerekli asgari yeniden dağıtım yönünde eğilim gösterir.

---

6) Risksiz yatırım kategorisinin devletin desteklemeye karar verdiği her tür finansal çerçöpü de içerecek biçimde genişlemesiyle durum son yıllarda daha da kötüleşti. Devlet, risk alan finans kurumlarının ödeme gücüne ve finansal önerilerinin likiditesine garanti vererek, para sahibi olmanın risksiz ödüllerini artırmış ve servet yoğunlaşmasını hızlandırmış oldu. Fed Fon oranı ya da Hazine bonosu oranı artık risksiz yatırımın ölçüsü değil. "İflas edemeyecek kadar büyük" finans kurumları bağlamında ortaya çıkmış olan ahlaki tehlike yalnızca ahlaki bir mesele değil. Riskli, yüksek faizli yatırımlar aslında riskli değilse, bu tür yatırımları yapacak paraya sahip olanlar servetlerini diğer herkesten hızlı (ve onların zararına) artıracaklardır. Ahlaki tehlike, aşırı servet yoğunlaşmasına giden kestirme yoldur.

Geleneksel olarak liberal yönetimler kademeli gelir vergileri, veraset vergileri, toplumsal refah programları, yüksek asgari ücretler, evrensel sağlık hizmetleri, ücretsiz yüksek öğrenim ve başka toplumsal programlar gibi yeniden dağıtım politikaları yoluyla servet yoğunlaşmasını hafifletmeye çalışırlar. Vergi yükü zenginlere orantısız biçimde yüklenirken harcama ve programlardan herkesin eşit olarak yararlanması, hatta yoksulların kayırılması açısından yeniden dağıtım programlarıdır bunlar. Faiz tabanlı bir sistemde servet yoğunlaşmasına yönelik doğal eğilime karşı koyarlar. En azından kısa vadede, zenginlerin çıkarlarına uymazlar, bu nedenle de mevcut muhafazakâr siyasi iklimde bu tür politikalar sınıf savaşı olarak nitelenir.

Yeniden dağıtım politikalarına muhalefet eden muhafazakâr hükümetler anlaşılan, servet yoğunlaşmasını iyi bir şey olarak görmektedirler. Zenginseniz siz de öyle görebilirsiniz, çünkü zenginlik yoğunlaşması sizin için daha fazla, başka herkes içinse daha az anlamına gelir. Daha ucuza işçi bulursunuz. Göreceli zenginliğiniz, gücünüz ve ayrıcalıklarınız daha fazla olur.[7] Dolayısıyla, zenginlerin (kısa vadeli) çıkarlarına hizmet eden hükümetler yukarıda bahsedilen yeniden dağıtım politikalarının tersini savunurlar: düz oranlı gelir vergisi, veraset vergilerinin düşürülmesi, sosyal programlarda kesintiye gidilmesi, sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesi vb.

1930'larda ABD ve başka pek çok ülke bir seçim yapmak durumunda kaldı: ya sosyal harcamalar ve zenginlerin vergilendirilmesi yoluyla servet yavaşça yeniden dağıtılacak, ya da servet yoğunlaşmasının devrim ve şiddet içeren bir yeniden dağıtım noktasına dek ilerlemesine izin verilecekti. 1950'lere gelindiğinde çoğu ülke, Yeni Düzen'le oluşturulan toplumsal uzlaşmayı benimsemişti: zenginler en üstte kalmayı sürdürdüler, ama vergilendirme yoluyla, sermaye sahipliğinin kârlarını dengeleyen bir miktarı vermek zorunda kaldılar. Bu uzlaşma bir süreliğine, büyüme 1970'lerin başı boyunca olduğu gibi yüksek düzeyde kaldığı sürece işe yaradı.

Ancak bu yumuşak çözümün bile pek çok istenmedik sonucu bulunmaktadır. Yüksek gelir vergileri yalnızca çok şeye sahip olanlardan çok, çok kazananları cezalandırmaktadır. Ayrıca vergi yetkilileriyle, vergilerinin en azından

7) Muhafazakârların, paranın zenginlerin eline verilmesinin yatırımı, iş olanaklarını ve herkes için refahı artıracağı yönündeki savları ancak, bu şekilde yatırılan sermayenin getiri oranı risksiz finansal yatırımın faiz oranının üzerinde olduğunda geçerlidir. Yeniden dağıtım yapılmadığında oluşan amansız servet yoğunlaşmasının da gösterdiği gibi, bu tür şartlar enderdir ve büyümenin sınırlarına yaklaştıkça daha da enderleşecek, hatta belki tümden ortadan kalkacaktır.

bir kısmını ödememenin bir yolunu genellikle bulan ve bunun için on binlerce hukukçu ve muhasebeciye iş sağlayan vatandaşlar arasında sonu gelmez bir savaş başlattı. İnsan kaynaklarının iyi bir biçimde kullanılması mıdır bu? Üstelik bir elimizle para sahiplerine verirken öteki elimizle aldığımız bir sistemdir.

Faiz temelli bir sistemde ister içten içe olsun ister açıkça, sınıf çatışması kaçınılmazdır. Servet sahiplerinin kısa vadeli çıkarları borçlu sınıfın çıkarlarına zıttır. Bu satırların yazıldığı sırada, zenginlerin siyasi temsilcileri 1930'larda çoğu Batı ülkesinde yürürlüğe sokulmuş yeniden dağıtım etkili sosyal programlar mozaiğini çökertmiş olduklarından, denge zenginlerin tarafına kaymıştı. Bir süreliğine, II. Dünya Savaşı sonrası dönemde yüksek büyüme, sınıf savaşının sistemin kaçınılmaz bir parçası olduğunu gözlerden sakladı, ama o dönem artık sona erdi. Para sistemi temel bir değişimden geçmedikçe, gelecek yıllarda sınıf savaşının yoğunlaşmasını bekleyebiliriz. Bu kitap temel kuralları değiştirmeyi ve sınıf savaşının temelini tümden ortadan kaldırmayı amaçlıyor.

1930'larda oluşturulan toplumsal sözleşme çözülüp borç düzeyleri kriz boyutlarına ulaştıkça daha radikal önlemlere gerek duyulabilir. Eski zamanlarda kimi toplumlar servet kutuplaşmasını, periyodik olarak borçları hükümsüz kılarak ele aldılar. Örnekler arasında borçların iptal edilip borç köleliğinin feshedildiği, Solon'un *Seisachteia*'sı, yani "yüklerin silkelenmesi" ve eski İbranilerin jübilesi yer alır. "Her yedi yılın sonunda bir ibra* yapacaksın. Ve ibra şöyle olur: Her alacaklı komşusuna ödünç verdiği şeyi ibra edecektir; komşusunu ve kardeşini sıkıştırmayacaktır; çünkü RABBİN ibrası ilan edilmiştir." (Tesniye 15:1-2). Bu eski çağ uygulamalarının her ikisi de iflastan daha radikaldi, çünkü borçlu mülklerini ve teminatını elinde tutuyordu. Solon döneminde topraklar ilk sahiplerine iade bile edildi.

Borç iptalinin yakın tarihli bir örneği yoksul, felakete uğramış ülkelerin dış borçlarının kısmen feshedilmesidir. Örneğin 2008'de IMF, Dünya Bankası ve Inter-Amerikan Kalkınma Bankası Haiti'nin dış borçlarını iptal ettiler. Onlarca yıldır Üçüncü Dünya borcunun genel olarak iptalini amaçlayan daha geniş çaplı bir hareket sürdürülmektedir, ama şu ana dek pek az ilerleme kaydedilebilmiştir.

Bağlantılı bir yeniden dağıtma biçimi, genellikle mülklerinin çoğunu alacaklılarına devretmesinden sonra borçlunun yükümlülüklerinden serbest

(*) Aklama, temize çıkarma, bir kişiyi borçtan ya da yükümlülükten kurtarma. (yay.n)

bırakıldığı iflastır. Yine de burada servetin alacaklıdan borçluya devri söz konusudur, çünkü mülk miktarı borç miktarından azdır. Artık (kredi kartı kurumlarının arzusuyla yeniden yazılmış olan) yasalar borçluya gelecekte de gelirinin bir bölümünü alacaklıya ayırmasını öngören bir ödeme planı dayattıklarından, son zamanlarda ABD'de gerçekten kişisel iflas ilanı çok daha zorlaştı.[8] Borçtan kaçmak giderek olanaksızlaştı ve kölelik durumundaki borçlu üzerinde ömür boyu sürecek bir talebe dönüştü. *Seisachteia* ve Jübile'nin aksine iflas varlıkları alacaklıya aktarır ve bundan sonra hem fiziksel hem finansal sermaye onun kontrolüne geçer. Eski borçlunun yeniden borçlanmak dışında pek fazla seçeneği yoktur. İflas servet yoğunlaşmasında bir kesintiden fazla bir şey değildir.

Borçların doğrudan reddedilmesi –alacaklıya borcu ödemeyi ya da teminatı devretmeyi reddetmek– ise daha aşırı uçtadır. Normalde alacaklı borçlunun mülklerine el koymak için dava açarak devlet gücünü yardıma çağırabilir elbette. Kişisel borç reddi ancak, hukuk sistemi ve devletin meşruiyeti çökmeye başladığında mümkündür.[9] Böyle bir çöküş paranın ve mülkün aslında toplumsal anlaşmalar olduklarını gözler önüne serer. Geleneksel sembol yorumlarına dayalı her şeyden arındırıldığında Warren Buffet, belki evinin benimkinden büyük olması hariç, benden daha zengin değildir. Evin tapu yoluyla ona ait olması durumunda bu bile bir anlaşma meselesidir.

Bu satırların yazıldığı sırada borç reddinin sıradan vatandaşlar için bir seçenek olduğu pek söylenemez. Egemen ülkeler içinse tümden farklı bir meseledir. Kuramsal olarak, iç ekonomileri dayanıklı olan ve komşularıyla takas edebilecekleri kaynakları bulunan ülkeler borçlarında temerrüde düşebilirler. Ama uygulamada buna ender rastlanır. İster demokratik olsunlar ister olmasınlar ülke yöneticileri genellikle küresel finans dünyasıyla ittifak içindedirler ve bunun karşılığında mükellef ödüller alırlar. Buna karşı çıkarlarsa her tür düşmanlıkla karşılaşırlar. Basın onlara sırt çevirir; bono piyasaları onlara sırt çevirir; "sorumsuz," "solcu" ya da "antidemokratik" olarak etiketlenirler; siyasi muhalifleri küresel güçlerden destek görür; hatta bir darbenin ya da istilanın

8) Üstelik öğrenci kredisi ve vergi borcu gibi kimi borçlardan iflas yoluyla serbest kalınması mümkün değildir.

9) 2010 ABD ipotekli konut finansmanı dokümantasyonu krizi böyle bir çözülmenin işaretlerini sergilemektedir. Burada bir ipotekli konut finansmanını oluşturan anlaşmalar ağı sorgulanır oldu. İpotekli konut finansmanları o kadar çok parçaya ayrılmıştı ki, mülkün sahibinin aslında kim olduğunun kanıtlanması zorlaşmıştı. Sözleşmeler, yasalar, düzenlemeler ve dokümantasyon külliyatı kendi karmaşıklığının ağırlığı altında çökmeye başladı.

hedefi olabilirler. Toplumsal ve doğal sermayesinin paraya dönüştürülmesine direnen her yönetim baskı görür ve cezalandırılır. Aristide neoliberal politikalara karşı çıkıp 1991'de ve 2004'te darbeyle devrildiğinde Haiti'de olan buydu; 2009'da Honduras'ta aynı şey yaşandı; tüm dünyada yüzlerce, yüzlerce kez aynı şey oldu. (Ancak yöntem Küba'da ve daha yakın zamanlarda, şu ana dek istila aşamasından kaçınabilmiş olan Venezüella'da başarısız oldu.) Daha yakın tarihlerdeyse, Ekim 2010'da Ekvador'da da bir darbe ucu ucuna başarısızlıkla sonuçlandı –2008'de 3,9 milyar doları ödemeyi reddetmiş ve sonrasında dolar üzerinden 35 sent değeriyle yeniden yapılandırmış olan Ekvador'da. Borç rejimine direnen her ülkenin kaderi budur.

Eski ekonomist John Perkins temel stratejiyi *Bir Ekonomik Tetikçinin İtirafları*'nda anlatır: önce yöneticilere rüşvet, ardından tehditler, ardından darbe ve bunların hiçbiri işe yaramazsa, istila. Hedef, ülkenin kredi almayı ve bunlar için ödeme yapmayı –borçlanmayı ve borçlu olarak kalmayı– kabul etmesini sağlamaktır. İster bireyler söz konusu olsun ister ülkeler, borç genellikle, gelecek için büyük ödüller vaat eden, ancak aslında dış güçleri zenginleştirip borç tuzağını hazırlayan bir mega projeyle başlar –bir havaalanı, yol sistemi ya da gökdelen, evde tadilat ya da üniversite eğitimi. Eski günlerde imparatorluğun araçları askeri güç ve zorunlu haraçtı; günümüzdeyse, borç. Borç, ülkeleri ve bireyleri üretkenliklerini paraya adamaya zorlar. Bireyler borçlarını ödeyebilmek için hayallerinden vazgeçip bir işte çalışırlar. Uluslar döviz üretmeyen geçim amaçlı tarımı ve yerel kendine yeterliliği, döviz üreten ihraç amaçlı tarım ürünlerine ve sömürüye dayalı fabrika üretimine dönüştürürler.[10] Haiti, 1804'teki köle ayaklanmasında yitirdiği mülkleri (yani, köleler) için Fransa'ya tazminat ödemeye zorlandığı 1825'ten beri borç içindedir. Borçlarını ne zaman kapatacak? Hiçbir zaman.[11] Üçüncü Dünya'nın herhangi bir yeri ne zaman borcunu kapatıp üretkenliğini kendi halkına adayabilecek? Hiçbir zaman. Aranızdan çoğunuz öğrenci kredilerinizi, kredi kartı borçlarınızı ve ipotekli konut finansmanlarınızı ne zaman kapatacaksınız? Hiçbir zaman.

Yine de, ister ülke düzeyinde olsun ister bireysel, borç reddi zamanı sandığımızdan daha yakında olabilir. Statükonun meşruiyeti giderek yıpranıyor

10) Dünya Bankası politikasının tarım kredilerine ancak ihraç amaçlı tarım ürünü geliştirimi için izin vermesi bir rastlantı değil. Yurtiçinde tüketilen ürünler kredilerin ödeneceği dövizi üretmez.

11) Bu bölümün yazılmasından sonra, depremin ardından ülkenin düştüğü durum karşısında, Haiti'nin dış borçları feshedildi. Şu anda ülkenin geliri ve varlıkları bir yükümlülük altında değil –yani yeni borçlara temel olarak mükemmel teminat hedefleri oluşturuyorlar.

ve yalnızca birkaç borçlu borçlarını reddettiğinde, geriye kalanlar da onları izleyecek. Borç reddi için sağlam bir hukuki taban bile var: hile yoluyla oluşturulan borçların geçersiz olduğunu söyleyen musibet borç ilkesi. Uluslar, kendilerini ve çevrelerini zenginleştirmek için kredi verenlerle dolap çevirip ulusa hizmet etmeyen yararsız mega projeler inşa eden diktatörlerin aldıkları borçlara itiraz edebilirler. Bireyler kendilerine aldatıcı kredi uygulamalarıyla satılan tüketici kredilerine ve ipotekli konut finansmanlarına itiraz edebilirler. Tüm yüklerimizi silkip atacağımız bir zaman gelmek üzeredir belki de.

ENFLASYON

Serveti yeniden dağıtmanın son yolu da enflasyondur. Yüzeyden bakıldığında enflasyon bir tür üstü örtülü, kısmi borç iptalidir, çünkü borçların kredinin verildiği zamana kıyasla değeri daha düşük bir para birimiyle geri ödenmesine izin verir. Eşitleyici bir kuvvettir, zaman içerisinde hem paranın hem borcun değerini düşürür. Ancak durum göründüğü kadar basit değildir. Öncelikle, hem para otoriteleri "enflasyonla savaşmak" için oranları yükselttiklerinden, hem de olası kredi verenlerin paralarını enflasyon oranından düşük bir faizle borç vermek yerine enflasyona karşı korunaklı emtialara yatırım yapmayı tercih edecek olmaları nedeniyle, enflasyona genellikle faiz oranlarında yükseliş eşlik eder.[12]

Standart ekonomi enflasyonun, mal arzında eşdeğerde bir artış olmadan para arzında görülen artıştan kaynaklandığını söyler. Öyleyse para arzı nasıl artırılır? 2008-2009'da Federal Reserve faiz oranlarını sıfıra yakın düzeylere indirdi ve herhangi bir kayda değer enflasyona yol açmadan para tabanını büyük oranda genişletti. Bunun nedeni bankaların verdikleri kredileri artırmamalarıydı, bunu yapmaları paranın onu harcayacak kişilerin ve işletmelerin eline geçmesini sağlardı. Bunun yerine yeni paranın tümü fazla banka rezervleri olarak kaldı ya da hisse senedi piyasalarına akıtıldı; Mart-Ağustos 2009 arasında hisse senedi fiyatlarındaki yükseliş böyle gerçekleşti.[13]

12) Üstelik günümüzde kredilerin pek çoğunun faiz oranları değişkendir ve sıklıkla enflasyona endekslenmiştir (artık enflasyona endeksli hazine bonoları bile bulunmaktadır.)

13) Temmuz 2008'le Temmuz 2009 arasında para tabanı ikiye katlanarak 838 milyar dolardan 1,6 trilyon dolara yükseldi, ancak M1 %20'den, M2 ise %10'dan az bir oranda arttı. Aslına bakılırsa M1 ve M2 para arzı için oldukça dar ölçütler, ama Fed daha kapsayıcı olan M3'ün istatistiklerini artık yayınlamıyor. Ancak dışarıdan kimi ekonomistler hâlâ M3'ün izini sürmeye çalışıyorlar, örneğin *www.shadowstats.com'dan* John Williams aynı dönem için M3'teki artışın %5 civarında olduğunu tahmin ediyor. Bu bölümün yazıldığı sırada (2010) para arzı artışındaki durgunluğun sona erdiği yönünde herhangi bir işaret yoktu.

Güveniliği yüksek borçlular ve ekonomik büyüme olmadığında faiz oranlarının düşüklüğünün kredileri pek de yükseltmemesinde şaşılacak bir şey yok. Fed piyasadaki her hazine bonosunu satın alıp para tabanını on kat genişletse bile enflasyon oluşmayabilir. Enflasyon olması için paranın onu harcayacak kişilerin ellerinde olması gerekir. Kimsenin harcamadığı para hâlâ para mıdır? Cimrinin tekinin toprağa gömüp sonra unuttuğu para hâlâ para mıdır?[14] Newtoncu-Kartezyen kurumlarımız parayı bir şey olarak görürler; aslında, bir ilişkidir. Birkaç elde toplandığında, yaşamı sürdürüp zenginleştiren şeylerle ilişkimiz, bağlantımız azalır.

Fed'in kurtarma programları çoğunlukla parayı bankaların ellerine verdi ve para orada kaldı. Ekonomik durgunluk dönemlerinde parayı onu harcayacak kişilere ulaştırmak için, "Paraya ancak ondan daha fazlasını üreteceksen ulaşabilirsin," diyen özel kredi yaratma süreçlerinin aşılması gerekir. Bunun başlıca yolu mali canlandırmadır –yani, devlet harcamaları. Bu tür harcamalar gerçekten de enflasyona yol açabilir. Enflasyon neden kötüdür? Kimse fiyatların yükselmesini istemez, ama gelirler de aynı hızla yükselirse bunun ne zararı olabilir? Zararı ancak, tasarrufları olan kişiler görür; borçlularsa kazançlı çıkarlar. Sıradan insanların korktuğu, ücretlerde enflasyon olmadan fiyatlarda enflasyon olmasıdır. Hem fiyatların hem ücretlerin yükselmesi durumunda enflasyon temelde, atıl paradan alınan ve serveti zenginlerden alıp yeniden dağıtarak faizin etkilerine karşı koyan bir vergidir.[15] Enflasyonun bu yararlı yönüne ileride, eksi-faizli para sistemlerini incelerken döneceğiz.

Standart kurama göre devlet ya vergilendirme ya da bütçe açığı yoluyla harcama yöntemleriyle enflasyonist harcamayı fonlayabilir. Vergiyle fonlanan harcama neden enflasyonist olsun? Ne de olsa yalnızca, parayı birilerinden alıp başkalarına veriyor. Ancak zenginden alıp yoksula –hızla harcayacak olanlara– vermesi durumunda enflasyonist olur. Aynı biçimde, bütçe açığı yoluyla harcama ancak, paranın örneğin büyük bankalara değil de onu harcayacak olanlara gitmesi durumunda enflasyonisttir. Her iki durumda da enflasyon

14) Ekonomistler bu soruyla "paranın hızı" kavramını kullanarak başa çıkmaya çalışırlar. Ek'te açıklanacağı gibi, para arzıyla para hızı arasındaki ayrım yakından incelendiğinde çöker.

15) Enflasyonun (fiyatları sürekli değiştirme gereksiniminden kaynaklanan) "menü maliyetleri", muhasebe zorlukları vb başka bazı olumsuz etkileri bulunmaktadır. Çok yüksek –emtia taşıma maliyetini aşan– enflasyon istifçilikle sonuçlanabilir. Bu kaygılar eksi-faizli para sisteminin planlanmasında bir rol oynar.

servetin yeniden dağıtılması yolu olmaktan çok, onun sonucu ya da semptomudur.[16]

Öyleyse enflasyon, servetin yeniden dağıtılmasının daha basit biçimlerinden ayrı tutulamaz. Geleneksel olarak zenginlerin koruyucuları olan muhafazakârların en sert "bütçe açığı şahinleri" olmaları bir rastlantı değildir. Genellikle parayı sahip olanların değil, borçluların ellerine veren bütçe açığı harcamasına karşı çıkarlar. Başarılı olamadıklarında, bütçe açığı yoluyla harcama zaten gerçekleştiğinde, tasarruf, faiz oranlarının yükseltilmesi ve temelde tersine servet yeniden dağıtımı olan kamu borçlarının geri ödenmesi talebinde bulunurlar. Enflasyon hayaletini gündeme getirerek, hiçbir gerçek enflasyon işaretinin olmadığı durumlarda bile bu savları öne sürerler.

İlkede, bağımsız bir para birimi olan her yönetim para basarak ya da merkez bankasını sıfır faizli bonolar almaya zorlayarak, vergiye gerek kalmadan sınırsız miktarda para yaratabilir. Evet, bu enflasyona neden olacaktır –ücretlerle fiyatlar yükselecek ve depolanmış servetin göreceli değeri düşecektir. Yönetimlerin para yaratmak için bunun yerine faizli bono mekanizmasına başvurmaları, para sistemimizin doğasının başlıca göstergelerindendir. Burada, yönetimin egemenlik güçlerinin tam kalbinde, para sahiplerine haraç ödenmektedir.

Devlet para basmak gibi bir egemenlik ayrıcalığı için neden zenginlere faiz ödesin? Eski çağlardan beri sikke basma hakkı, toplumsal güç odağı oluşturan kutsal ya da siyasi bir işlev sayılmıştır. Günümüzde bu gücün kimlere ait olduğundan hiç kuşku bulunmuyor. Meyer Rothschild, "Bir ülkenin parasını basmama ve kontrol etmeme izin verin, yasalarını kimin yaptığına hiç aldırmam," demişti. Günümüzde para özel servete hizmet eder. Tefeciliğin temel ilkesi budur. Ancak tefecilik çağı sonuna yaklaşıyor; yakında para başka bir efendiye hizmet edecek.

SENİN İÇİN DAHA FAZLASI, BENİM İÇİN DAHA AZI DEMEKTİR

Günümüzde böylesine egemen olan açgözlülük, rekabet ve kaygının sistemsel nedenleri, sürekli karşılaştığım New Age öğretilerinin bazılarıyla çelişiyor

16) Servetin yeniden dağıtılmasından kaynaklanmayan tek enflasyon türü, savaş ya da ambargo kaynaklı kıtlıklardır. Kimi zaman hiperenflasyona yol açabilen bu senaryoda zenginler enflasyona karşı korunaklı ticari malları istiflediklerinden eşitleyici etki görülmez.

–"Para yalnızca bir enerji formudur," "Yalnızca bir bolluk tutumu benimserlerse herkes parasal bolluk yaşayabilir." New Age öğretmenleri bize "parayla ilgili kısıtlayıcı inançlardan kurtulmak," "kıtlık zihniyetinden sıyrılmak," "bolluk akışını açmak" ya da olumlu düşüncenin gücü sayesinde zenginleşmekten söz ederken, önemli bir meseleyi göz ardı ediyorlar. Fikirleri geçerli bir kaynaktan besleniyor: dünyamızdaki kıtlığın temel bir gerçeklik değil, kolektif inançlarımızın ürünü olduğu farkındalığından; ama günümüzdeki para sistemiyle tutarlı değiller.

Lynn Twist'in *The Soul of Money*'sinden bu tür düşünceye çok iyi ifade edilmiş bir örnek verebiliriz:

> Para kendi başına iyi ya da kötü değildir, para kendi başına güçlü ya da güçsüz değildir. Asıl fesat ve kendimizi keşfetmek ve kişisel dönüşüm için gerçek bir fırsat bulduğumuz yer, paraya ilişkin yorumumuz, onunla etkileşimimizdir.[17]

Lynn Twist pek çok kişiyi parayı iyi yönde kullanmaya esinlendirmiş vizyoner bir filantroptur. Ama paraya muhtaç birine bu sözcüklerin nasıl görüneceğini hayal edebiliyor musunuz? Birkaç yıl önce beş parasız kaldığımda bana sorunumun "kıtlık tutumu" olduğunu söyleyen iyi niyetli spiritüel arkadaşlarıma kızdığımı hatırlıyorum. Letonya ya da Yunanistan gibi bir ülkenin ekonomisi çöküp milyonlarca insan iflas ettiğinde suçu tutumlarına mı atacağız? Ya yoksul, aç çocuklar –onlarda da mı kıtlık zihniyeti var?

Kitabın ilerleyen bölümlerinde Twist zehirleyici kıtlık tutumlarını şöyle betimler: "Çocukların oynadığı, köşe sayısının oyuncu sayısından bir az olduğu köşe kapmaca oyunu gibidir. Odak noktanız kaybetmemek ve oyunun sonunda ortada köşesiz kalan oyuncu olmamak üzerindedir."[18]

Ama daha önce açıklamış olduğum gibi, para sistemi *gerçekten de* bir köşe kapmaca oyunu, kimilerinin mecburen açıkta kaldıkları çılgınca bir kapışmadır. Ancak daha derin bir düzeyde Twist haklı. Para sistemi kıtlık tutumumuzun bir sonucu olduğu derecede haklı –ve bu tutum, daha da derin bir temele dayanıyor: uygarlığımızın, Benlik Öyküsü ve Dünya Öyküsü adını vereceğim temel mit ve ideolojilerine. Ama paraya ilişkin tutumlarımızı değiştirmekle kalamayız; ne de olsa tutumlarımızın somutlaşmış hali olan parayı da değiştirmeliyiz. Nihayetinde, benlik üzerindeki çalışmamız, dünya üzerindeki

17) Twist, 19.
18) A.g.e., 49.

çalışmamızdan ayrılamaz. İkisi birbirini yansıtır; her biri öteki için bir araçtır. Kendimizi değiştirdiğimizde değerlerimiz ve eylemlerimiz de değişir. Dünya üzerinde çalıştığımızda, ya yüzleşeceğimiz ya da etkisiz kalacağımız içsel meseleler ortaya çıkar. Bu nedenle gezegen krizinin, Andrew Harvey'nin "Kutsal Eylemcilik" adını verdiği şeyi gerektiren spiritüel boyutunu hissederiz.

Günümüzdeki para sistemi, yüzyıllardır uygarlığımıza hükmetmiş kıtlık zihniyetinin tezahürüdür. Bu zihniyet değiştiğinde para sistemi de yeni bir bilinci içerecek biçimde değişecektir. Şu andaki para sistemimizde azınlıkta kalan bir kesimden fazlasının bolluk içinde yaşaması matematiksel açıdan olanaksızdır, çünkü para yaratma süreci sistemsel bir kıtlığı sürdürür. Birinin refahı ötekinin yoksulluğudur.

"Refah programlaması" ilkelerinden biri, sizin ancak başkasının yoksul olması durumunda zengin olabileceğiniz, benim için daha fazlasının sizin için daha azı anlamına geldiği inancından kaynaklanan suçluluktan vazgeçmektir. Sorun, günümüzün para sisteminde bunun doğru olması! Benim için daha fazlası *gerçekten de* senin için daha azı demektir. Parasallaşmış alan doğa, kültür, sağlık ve ruh pahasına büyür. Para konusunda hissettiğimiz suçluluk nedensiz değildir. Parayla güzel şeyler, değerli örgütler ve soylu amaçlar yaratabiliriz elbette, ama aklımızda bu hedeflerle para kazanmayı amaçladığımızda, aslında bir düzeyde, Paul'a ödemek için Peter'ı soyarız.

Kendinizi bolluk akışına açmanıza engel olmak istemediğimi anlamanızı rica ediyorum. Aksine –çünkü yeterince insan bunu yaptığında, para sistemi yeni inanca uyacak biçimde değişecek. Günümüz para sistemi Ayrılma temeli üzerinde duruyor. Öteki olan evrende farklı ve ayrı nesneler olduğumuz algımızın nedeni olduğu kadar etkisi de bu. Ancak bu kimlikten kurtulup gerçek, bağlantılı benliğimize açıldığımızda bu bolluğa açılabiliriz. Bu yeni kimlik tefecilikle hiçbir ilgisi olsun istemiyor.

"Refah programlaması"ndaki ve dolaylı olarak şu andaki para sistemindeki kusuru gözler önüne serecek aşırı bir örnek vermek istiyorum. Birkaç yıl önce bir kadın beni katılmış olduğu, "Gifting" adlı çok özel bir örgütle tanıştırdı. Temelde, ilk başta, sizi davet eden kişiye 10.000 dolar "armağan" ediyorsunuz. Ardından dört kişi buluyorsunuz, onların her biri size 10.000 dolar armağan ediyor ve sonra da her biri armağan kavramını, onlara 10.000 dolar armağan edecek dört kişiye tanıtıyor. Sonunda herkes net 30.000 dolar elde etmiş oluyor. Program literatüründe bu, evrensel bolluğun tezahürü olarak açıklanıyordu. Gereken tek şey, doğru genişleme tutumuydu. Fırsatın üzeri-

ne atladığımı söylemeye gerek yok. Dalga geçiyorum. Bunun yerine kadına, "Ama arkadaşlarından para almış olmuyor musun?" diye sordum.

"Hayır," dedi, "çünkü armağan verme ilkelerine içtenlikle inandıkları sürece onlar da 30.000 dolar alacaklar."

"Ama bu parayı *kendi* arkadaşlarından almaları gerekecek. Sonunda katılacak insan kalmayacak ve en son katılmış olanlar 10.000 dolar kaybedecekler. Temelde yaptığın bunu onlardan almak, onlardan çalmak ve bunu yaparken de armağan dilini kullanmak."

O kadından bir daha hiç haber almadığımı duymak sizi şaşırtabilir. Duyduğu içerleme ve gerçeği göz ardı etmesi, bu piramit planına yapısal olarak benzeyen para ekonomisinden yararlananların duygularını yansıtıyor. Bunu anlamak için, her 10.000 dolarlık giriş ücretinin faizli borç olarak yaratıldığını düşünün (ki gerçekte de öyle). Altınıza daha fazla insan bulmak *zorundasınız*, yoksa mülkünüzü kaybedersiniz. "Diptekiler"in yoksulluktan kaçınmalarının tek yolu örneğin sömürgeleştirme –öhhööö, yani "yeni pazarları serbest ticarete açma" demek istedim– ve ekonomik büyüme yoluyla para ekonomisine çekecek daha fazla insan bulmalarıdır; ilişkileri, kültürü, doğayı paraya dönüştürmeleri. Bu kaçınılmazı geciktirir ve büyüme her yavaşladığında kaçınılmaz –giderek şiddetlenen bir servet kutuplaşması– çirkin kafasını gösterir. Borç torbası ellerinde kalakalanların bunu ödeme olanakları yoktur; para alacak hiç kimse ve yeni paraya dönüştürülecek hiçbir şey kalmamıştır. İleride göreceğimiz gibi, uygarlığımızın günümüzde karşı karşıya olduğu ekonomik, toplumsal ve ekolojik krizin kökeninde bu yatmaktadır.

7. BÖLÜM

UYGARLIK KRİZİ

Evlerimiz büyüdü, ama ailelerimiz küçüldü;
konforumuz arttı, ama zamanımız azaldı.
Eğitimimiz arttı, ama mantığımız azaldı;
bilgimiz arttı, ama yargı gücümüz azaldı;
uzmanımız çoğaldı, ama sorunlarımız da çoğaldı;
ilaçlarımız çoğaldı, ama hastalıklarımız da çoğaldı.
Ta aya gidip geldik,
ama sokağı geçip yeni komşumuzla tanışmakta zorlanıyoruz.
Her zamankinden daha fazla kopya saklamak için daha fazla bilgisayar yaptık,
Ama gerçek iletişimimiz azaldı;
Nicelikte uzadıkça uzadık,
ama nitelikte güdük kaldık.
Şimdilerde yiyecekler hızlı ama sindirim yavaş;
İnsanlar uzun, ama karakterler kısa;
Kârlar yüksek, ama ilişkiler sığ.
Pencereden çok şeyin göründüğü,
Ama odada hiçbir şeyin olmadığı bir zaman.

-Yazarı bilinmiyor

Günümüzde karşı karşıya olduğumuz mali kriz, paraya dönüştürecek neredeyse hiçbir toplumsal kültürel, doğal ve sermaye kalmaması gerçeğinden kaynaklanıyor. Yüzyıllarca süren neredeyse kesintisiz para yaratımı bizi öylesine yoksullaştırdı ki, satacak hiçbir şeyimiz kalmadı. Ormanlarımız toparlanamayacak kadar tahrip oldu, toprağımız tükendi ve denize akıp gitti, dalyanlarımızda balık kalmadı ve yerkürenin atıklarımızı geri dönüştürecek kendini yenileme kapasitesi sınıra ulaştı. Şarkılarla öyküleri, imgelerle ikonları içeren

kültür hazinemiz yağmalandı, telif hakları alındı. Aklınıza gelebilecek her akıllıca söz zaten markaya dönüşmüş bir slogan. İnsan ilişkilerimiz ve becerilerimiz bizden alınıp sonra geri satıldı; bu nedenle, yakın zamanlara dek pek az insanın ödeme yaptığı şeyler için şimdi yabancılara ve dolayısıyla paraya bağımlıyız: yiyecek, barınak, giyecek, eğlence, çocuk bakımı, yemek yapma. Yaşamın kendisi bir tüketici malına dönüştü.

Günümüzde, ilahi mirasımızın son kalıntılarını satmaktayız: sağlığımız, biyosfer ve genom, hatta zihinlerimiz. Pythagoras'ın, "Her şey sayıdır," sözü neredeyse gerçek olacak: dünya, paraya dönüştürüldü. Çağımızda doruğuna ulaşmakta olan bir süreç bu. Özellikle Amerika'da ve "gelişmiş" dünyada neredeyse tamamlanmak üzere. "Gelişmekte olan" (bu terimin bizim ekonomi sistemimizi öteki toplumların izleyeceği yol saydığını fark edeceksiniz) dünyada, doğal ve toplumsal servetin henüz mülkiyete tabi olmadığı, büyük oranda armağan kültürlerinde yaşayan insanlar hâlâ var. Küreselleşme, para makinesinin doymak bilmez, varoluşçu büyüme gereksinimini beslemek için bu varlıkları soyma sürecidir. Ancak başka toprakların soyulması da hem artık alacak neredeyse hiçbir şey kalmaması, hem de giderek artan etkili direniş grupları yüzünden sınıra dayandı.

Sonuçta para arzı –ve buna denk düşen borç hacmi– onlarca yıldır, vaat ettiği mal ve hizmet üretimini tüketti. Klasik ekonomideki kapasite fazlalığı sorunuyla derinden bağlantılı bu. Marksçı sermaye krizini –kârların azalmasından, ücretlerin düşmesinden, tüketimin yavaşlamasından ve olgunluğa ulaşmış sanayilerde fazla üretimden oluşan kısırdöngüyü– geleceğe ertelemek için sürekli olarak yeni, yüksek kârlı sanayi ve pazarlar geliştirmek zorundayız. Şu anda bildiğimiz haliyle kapitalizmin sürmesi, temelde sınırsız yeni toplumsal, doğal, kültürel ve ruhsal sermaye alanlarını paraya dönüştürmesi gereken sınırsız yeni endüstri yaratımına dayanıyor. Ama sorun bu kaynakların sınırlı olması ve tükenmeye ne kadar yüz tutarlarsa erişilmeleri de o kadar güç hale geliyor. Dolayısıyla mali krizle eşzamanlı olarak ekolojik kriz ve sağlık krizi de yaşıyoruz. Bunlar birbirleriyle yakından bağlantılı. Yaşamın temelinin kendisi tehlikeye girmeden yerkürenin ya da sağlığımızın daha fazla bir bölümünü paraya dönüştüremeyiz.

Eski bir Çin miti olup bitenleri anlamamıza yardımcı olabilir. Söylendiğine göre, *tao tie* denen, doymak bilmez bir canavar vardı. Çevresindeki her varlığı, hatta yerin kendisini tüketmişti, ama hâlâ açtı. Bu yüzden kendi bedenine yöneldi, kendi kollarını, bacaklarını, gövdesini yedi ve sonunda geriye başından başka bir şey kalmadı.

Baş, bedeni olmadan yaşayamaz. Kullandığı parasal olmayan ortak servetin tükenmesiyle karşı karşıya kalan mali sermaye kendi bedenini yiyip tüketmeye yöneldi: hizmet edeceği varsayılan sanayi ekonomisini. Mal ve hizmet üretiminin sağladığı gelir borçların ödenmesine yetmediğinde alacaklılar bunun yerine varlıklara el koyarlar. Hem Amerikan ekonomisinde hem tüm dünyada olan budur. Örneğin ipotekli konut finansmanı ilk başta, kendi evinize tümüyle sahip olmaya giden bir yoldu ve %20 katılım payıyla başlardı. Günümüzde pek az insan günün birinde konut kredisini geri ödemeyi hayal edebiliyor, yalnızca hiç durmadan yeniden finanse ediyor ve böylece aslında evi bankadan kiralamış oluyor. Küresel düzeyde bakıldığında, Üçüncü Dünya ülkeleri de IFM'nin kemer sıkma programlarıyla ulusal varlıklarını ve temel sosyal hizmetleri satmak zorunda bırakıldıkça kendilerini benzer bir durumda buluyorlar. Sizin tüm üretici emeğinizin borç geri ödemesine hizmet ettiğini hissedebilmeniz gibi, onların tüm ekonomileri de dış borçların geri ödenmesi için ticari mallar üretmeye yöneltiliyor.

IMF'nin kemer sıkma önlemleri tam olarak, mahkemelerce dayatılan borç ödeme planlarına benziyor. "Daha azla yetinecek, daha çok çalışacak ve gelirinin daha büyük bölümünü borç ödemesine ayıracaksın. Sahip olduğun her şeyi bana verecek, gelecekteki tüm gelirlerini bana devredeceksin!" diyorlar. Çalışanların emeklilik fonları, öğretmenlerin maaşları, madenler, petrol –hepsi borç ödemesine yöneltiliyor. Yıllar içerisinde köleliğin biçimleri değişti, ama temel dayatması aynı. Kemer sıkma önlemlerinin uzun vadede alacaklıların yararına bile olmamasıysa ironik. Tüketimi, talebi ve yatırım fırsatlarını azaltarak ekonomik büyümenin soluğunu kesiyorlar. İş olanakları buharlaşıp yok oluyor, emtia fiyatları düşüyor ve borçlu kişilerle ulusların ödemelerini yapmaları eskisinden de zorlaşıyor.

Kısa vadeden ötesini düşünemeyen para çıkar odakları kemer sıkma programlarını seviyorlar, çünkü borçlu temelde, "Emeğimizin ve kaynaklarımızın daha da fazlasını borç ödemesine yönelteceğiz," diyor. Ödenemez durumdaki borçların birazcık daha ödenebilmesini sağlıyor. Bu satırların yazıldığı sırada (2010), bono sahiplerini ödeme yapılacağına temin etmek için devletlerin emeklilik fonlarında kesintiye gittiği ve sosyal hizmetleri özelleştirmeyi kabul ettiği Avrupa'da olan bu. Kemer sıkma programı dedikoduları, federal bütçe açığıyla ilgili yakınmalarla burada, Amerika'da da duyuluyor. Bono piyasaları ve bütçe açıkları mantığından, daha fazla mali sorumluluk savı tartışma götürmezdir. Bu mantığın dışından bakıldığındaysa, saçmadır: yalnızca sayıların,

yalnızca bilgisayardaki bitlerin yorumlarının zorlamasıyla, birkaç kişinin servetinin korunması adına sayısız kişinin yaşam standardını yok edecek miyiz?

Sonunda borçluların kullanılabilir gelirleri ve el konulabilir varlıkları tükenir. Günümüzde yaklaşmakta olan çöküş aslında yıllar önce yaşanmalıydı, ancak finansal *tao tie* kendi kendini yiyip tüketirken işlerin biraz daha sürdürülebilmesi için çeşitli sahte ve şişirilmiş varlıklar yaratıldı ve borç, daha fazla borçla kapatıldı. Bu yapıyı payandalarla ayakta tutma çabalarının işe yaraması mümkün değil, çünkü büyümeyi sürdürmek zorunda –tüm bu borçların faizleri var. Yine de yetkililer uğraşmayı sürdürüyorlar. "Mali sistemi kurtar" terimini duyduğunuzda aklınızda bunu, "borçları defterde tut," diye çevirin. Sizin (ve borçlu ülkelerin) ödemeyi ve borcun da artmayı sürdürmesi için bir yol bulmaya çalışıyorlar. Borç piramidi sonsuza dek büyüyemez, çünkü sonunda, tüm borçluların varlıkları tükendikten ve tüm kullanılabilir gelirleri borç ödemelerine adandıktan sonra, alacaklıların borçlulara ödemelerini yapmaları için borç vermekten başka seçenekleri kalmaz. Çok geçmeden ödenmemiş bakiye öylesine büyür ki, faiz ödemek için bile borçlanmak zorunda kalırlar ve bu da artık paranın borçludan alacaklıya akmadığı ve artık akamayacağı anlamına gelir. Son aşamadır bu, genellikle kısa sürer, ancak günümüzde Wall Street'in finansal "sihirbazlığı" sayesinde süresi uzatılmıştır. Krediler ve bunlar üzerine kurulu tüm türevler değer kaybetmeye başlar ve borç deflasyonu oluşur.

Önümüzdeki mali kriz ve uygarlığımızın daha derindeki büyüme krizi temelde iki açıdan bağlantılıdır. Faize dayalı borç para ekonomik büyümeyi dayatır ve borç krizi, büyüme her yavaşladığında ortaya çıkan bir semptomdur.

Şu andaki kriz, 1930'larda başlamış şeyin son evresidir. Faiz oranıyla birlikte artan paraya ayak uydurma sorununa birbirini izleyen çözümler getirildi ve tüketildi. İlk etkili çözüm savaştı ve bu durum 1940'tan beri sürüyor. Ne yazık ki, ya da aslında neyse ki, nükleer silahlar ve insan bilincindeki değişim, sonsuz askeri tırmanış çözümünü sınırladı. Büyük güçler arasında savaş artık mümkün değil. Öteki çözümler de –küreselleşme, daha önce asla emtialaşmamış insan işlevlerinin yerini alacak yeni mal ve hizmetlerin teknoloji sayesinde geliştirilmesi, bir zamanlar ulaşılamayan doğal kaynakların teknoloji sayesinde yağmalanması ve son olarak, finansal kendi kendini yiyip tüketme– aynı biçimde ömürlerini tamamladı. Benim dikkate almadığım servet alanları ve dalabileceğimiz yeni yoksulluk, sefalet ve yabancılaşma çukurları ortaya çıkmadıkça, kaçınılmazın daha fazla ertelenmesi mümkün değil.

Şu andaki ekonomik sıkıntılarımızın kaynağı olmakla suçlanan kredi balonu bütün bunların nedeni değil, yalnızca bir semptomuydu. 1970'lerin başla-

rında sermaye yatırımlarının getirisi düşmeye başladığında umutsuzca, sermaye artışını sürdürmenin yeni yolları arandı. Her balon patlamasıyla –1970'lerin sonlarında emtia, 1980'lerde S&L gayrimenkul yatırımları, 1990'larda dotcom şirketlerinin hisseleri ve 2000'lerde gayrimenkulle, finansal türevler– sermaye hemen bir sonrakine yönelerek, ekonomik büyüme yanılsamasını sürdürdü. Ama reel ekonomi durgunluğa girmekteydi. Üretimdeki kapasite fazlasını karşılayacak yeterince gereksinim, paraya dönüştürecek yeterince toplumsal ve doğal sermaye yoktu.

Paranın katlanarak artmasının sürdürülmesi için ya mal ve hizmet hacmi ona ayak uydurabilmeli, ya da emperyalizm ve savaş sonsuza dek tırmandırılabilmelidir. Bunların hepsi sınıra dayandı. Yönelecek başka hiçbir yer yok.

Günümüzde doğayı ticari mallara ve ilişkileri hizmetlere dönüştürme yeteneğimizde oluşan açmaz geçici değil. Dönüştürebileceğimiz pek az şey kaldı. Teknolojik ilerleme ve sanayi yöntemlerindeki geliştirimler, denizden daha fazla balık çıkarmamıza yardımcı olmayacak –balıkların çoğu tükendi. Kereste hasadını artırmamıza yardım etmeyecek –ormanlar şimdiden kapasitelerini zorluyor. Daha fazla petrol pompalamamızı sağlamayacak –rezervler kurumaya başladı. Hizmet sektörünü büyütemeyiz –birbirimiz için yapabileceğimiz şeylerden, zaten ücret ödemediğimiz neredeyse hiçbir şey kalmadı. Bildiğimiz şekliyle ekonomik büyümeye daha fazla yer kalmadı; yani, yaşamı ve dünyayı paraya dönüştürecek yer kalmadı. Dolayısıyla, solun daha radikal politika reçetelerini uygulayıp borçları feshederek ve geliri yeniden dağıtarak ekonomik büyümeyi yeniden ateşleyebilmeyi umsak bile, ilahi doğa, kültür ve topluluk mirasımızdan geriye kalabilmiş olanları da tüketmekten başka bir şey yapamayız. En iyi olasılıkla, durgunluk sırasında parasallıktan çıkmış işlevler parasallaştıkça ekonomik canlanma mütevazı düzeyde, kısa ömürlü bir büyüme yaratabilir. Örneğin ekonomik durum yüzünden bazı arkadaşlarımla ben birbirimizin çocuk bakımı gereksinimlerini karşılıyoruz, oysa müreffeh zamanlarda çocuklarımızı anaokuluna gönderebilirdik. Bu karşılıklılık bir ekonomik büyüme fırsatını temsil ediyor: birbirimiz için bedavaya yaptığımız şeyler parasallaştırılmış hizmete dönüştürülebilir. Tüm topluma genellendiğinde bu, daha önce bulunduğumuz noktaya dek büyüme fırsatından öte bir şey değil ve o noktada da aynı kriz yeniden ortaya çıkacak. Savaşın ve deflasyonun özü olan "Büyümek için küçül" düşüncesi ancak, parasallaşmamış yeni toplumsal ve doğal sermaye alanlarına erişilirken, geçici bir önlem olarak işe yarayabilir.

Dolayısıyla şu andaki sorun, günümüzün geleneksel bilgeliğinin öne sürdüğünden çok daha derindir. Bir finans gazetesinden tipik bir örneğe bakalım:

> [Paul] Volcker haklı. Teminatlı borç yükümlülükleri, teminatlı ipotekli konut finansmanına dayalı menkuller ve bilgisayarlarda yumurtlanmış öteki karmaşıklıklar ve oyuncaklar ekonominin temel gereksinimlerinin değil, Wall Street'teki doymak bilmez açgözlülüğün çözümleriydi. Onlar olmasa bankaların sermayelerini ve yeteneklerini işletmelerin ve tüketicilerin gerçek gereksinimlerine yöneltmeyi sürdürmekten başka seçenekleri kalmayacaktı ve ne kriz olacaktı, ne çöküş, ne de durgunluk.[1]

Bu sözcükler, teminatlı borç yükümlülüklerinin (TBY) ve benzerlerinin yalnızca semptomu olduğu daha derindeki bir sorunun en yüzeysel düzeyini betimliyor. Derindeki sorun, bankaların sermayelerini yöneltebilecekleri "gerçek gereksinim"lerin yetersiz düzeyde olmasıydı, çünkü ancak faiz oranının üzerinde kârlar üretecek gereksinimler geçerli kredi fırsatları sunar. Üretim fazlalığı sorunu yaşayan bir ekonomide bu tür fırsatlar enderdir. Dolayısıyla finans endüstrisi bunun yerine sayı oyunları oynadı. TBY'ler ve benzerleri, ekonomik büyümenin faize ayak uydurmasının olanaksızlığından kaynaklanan mali krizin nedeni değil, yalnızca semptomuydu.

Kimi üstatlar, Bernard Madoff'un Ponzi planının finans endüstrisinin ipotekli konut finansmanına dayalı türevler ve öteki enstrümanlar piramidinden pek de farklı olmadığını gözlemlemişlerdir; bunlar da Madoff'un planı gibi ancak sürekli, hatta katlanarak artan yeni para girişiyle sürebilecek bir balon oluşturuyorlardı. Bu haliyle çağımızın sembolü bu –hem de insanların sandığından çok daha fazla. Sürdürülemez piramit planları Wall Street kumarhane ekonomisinden ibaret değil. Sınırlı bir ortak servetin sonsuza dek paraya dönüştürülmesine dayanan daha geniş ekonomik sistemin sürdürülmesi de olanaksız. Tüm yakıtını tüketene dek alevlerini daha da yükseltmek zorunda olan bir şenlik ateşi gibi. Yakıt kısıtlı olduğunda alevlerin sonsuza dek yükselebileceğini ancak bir aptal düşünebilir. Benzetmeyi genişletirsek, ekonomide yakın tarihlerde görülen sanayiden finansa kayış, daha fazla yakıt üretmek için ısıyı kullanmaya benziyor. Termodinamiğin ikinci yasasına göre yaratılan miktar her zaman, onu yaratmak için harcanan miktardan azdır. Eski borçla-

1) Coxe, 13.

rın anaparasını ve faizini ödemek için yeni para borçlanma uygulamasının çok uzun zaman süremeyeceği açık, ama on yıldır bir bütün olarak ekonominin yaptığı tam da bu.

Ama bu çılgınlıktan vazgeçsek bile, yakıtın tükenmesiyle yüzleşmek zorundayız (unutmayın, gerçek enerji kaynaklarını değil, doğa ya da kültürün ticari mala dönüştürülebilecek her tür bağını kastediyorum). Şu andaki ekonomik kriz için getirilen çözümlerin çoğu daha fazla yakıt bulmaya yönelik. İster daha fazla petrol kuyusu açmak olsun, ister daha fazla yeşil alanı dümdüz etmek ya da tüketici harcamalarını mahmuzlamak; hedef, ekonomik büyüme ateşini yeniden tutuşturmaktır –yani mal ve hizmetler alanını genişletmek. Karşılığında ödeme yapacağımız yeni şeyler bulmak anlamına gelir bu. Günümüzde, atalarımızın hayal bile edemeyeceği bir şey yaparak, suya ve şarkılarımıza bile para ödüyoruz. Paraya dönüştürecek daha ne kaldı?

Benim bildiğim kadarıyla, temeldeki sorunun ve para sistemiyle ilişkisinin farkına varan ilk ekonomist, 1920'lerde ilgisini ekonomiye yöneltmiş olan, nükleer kimyanın öncülerinden, Nobel ödüllü Frederick Soddy'ydi. Thomas Malthus'un çıkarsamalarını nüfusun ötesinde ekonomiye de yayan Soddy, sonsuza dek katlanarak artan ekonomik büyüme ideolojisinin maskesini ilk düşürenlerden biriydi. Herman Daly, Soddy'nin görüşlerini özlü bir biçimde anlatır:

> İnsanların karşılıklı borçluluklarının faiziyle yaşayabilecekleri fikri . . . kesintisiz devinim projelerinden bir başkasından öte bir şey değil –geniş çaplı, bayağı bir kuruntu. Görünüşe bakılırsa Soddy, topluluk için açıkça olanaksız olan şeyin –herkesin faizle yaşamasının– bir adalet ilkesi olarak bireylere de yasaklanması gerektiğini söylüyor. Şayet yasaklanmazsa ya da en azından bir biçimde sınırlanmazsa bir noktada, sınırlı kazancın alacaklılarının sayısı, o kazancın gelecekteki üreticilerinin desteklemek istemeyecekleri ya da destekleyemeyecekleri kadar artmış olacak ve çatışma çıkacak. Bu çatışma borç reddi biçimini alır. Borç bileşik faizle artar ve saf bir matematiksel nicelik olarak, onu yavaşlatacak hiçbir sınırla karşılaşmaz. Bileşik faizle servet bir süreliğine artar, ancak fiziksel bir boyutu olduğundan büyüme önünde sonunda sınıra ulaşacaktır.[2]

2) Daly, "The Economic Thought of Frederick Soddy," 475.

Ekonomik büyümenin kaynak tüketimiyle ilişkilendirilmesi günümüzde, petrol tüketiminin "uzun süreli iniş"e geçmesiyle birlikte ekonomik çöküş yaşanacağı öngörüsünde bulunan Dünya Petrol Krizi kuramcıları arasında özellikle yaygın bir yaklaşımdır. Onları eleştirenlerse teknoloji, minyatürleştirme, verimlilik artışı vb sayesinde ekonomik büyümenin enerji kullanımından bağımsız olarak gerçekleşebileceğini ve gerçekleştiğini öne sürerler. 1960'dan beri ABD'nin ekonomik büyümesi enerji kullanımını aştı ve bu eğilim 1980'lerde daha da hızlandı (bkz Şekil 1). Almanya daha da iyisini yaparak, önemli düzeydeki ekonomik büyümeye rağmen 1991'den bu yana enerji kullanımını düz bir çizgide tuttu. Ancak bu itiraz daha geniş çaplı bir meseleyi gözler önüne seriyor. Evet, ekonomik büyümenin ortak değerlerin bir parçasının tüketiminden ötekine kaydırılarak –petrol yerine gaz yakarak ya da morina yatakları yerine insan hizmetlerini veya entelektüel mülkü ticarileştirerek– sürdürülmesi mümkündür, ancak toplumsal, doğal, kültürel ve ruhsal ortak değerlerin tümünün toplamı alındığında, Dünya Petrol Krizi yaklaşımının temel savı geçerliliğini korur. Dünya Petrol Krizi yerine Dünya Her Şey Krizi'yle karşı karşıyayız.

2008'lerde mali kriz darbesini vurduğunda devletin ilk tepkisi, yani kurtarma ve parasal canlandırma, reel ekonomik temelini aşan bir borç üzerine borç kulesi kurma girişimiydi. Bu haliyle görünürdeki başarısı geçiciydi, kaçınılmazın ertelenmesinden ibaretti: Wall Street'ten kimilerinin nitelemesiyle, "mış gibi yap ve genişlet." Alternatifi olan ekonomik canlandırma ise daha derin bir nedenden ötürü başarısızlığa mahkûm. Başarısız olacak, çünkü "maksimumu aştık": doğanın atıklarımızı uygarlığın ekolojik tabanını yok etmeden kabul etme kapasitesinde maksimumu aştık; toplumun daha fazla topluluk ve bağ kaybına katlanma kapasitesinde maksimumu aştık; ormanlarımızın daha fazla kesimi kaldırma kapasitesinde maksimumu aştık; insan bedeninin tükenmiş, toksik bir dünyada hayatta kalma kapasitesinde maksimumu aştık. Kredilerimizde de maksimumu aşmamız yalnızca, paraya dönüştürecek hiçbir şeyimizin kalmadığı gerçeğini yansıtıyor. Daha fazla yola ve köprüye gerçekten ihtiyacımız var mı?[3] Bunlardan daha fazlasına ve onlarla birlikte gelen daha

3) Yaşam standartlarının yükselmesi için Üçüncü Dünya ülkelerinin daha fazla yola ve köprüye gerçekten ihtiyaçları olduğunu söyleyenler çıkabilir. Ancak Dünya Bankası yatırımlarına örnek oluşturacak büyük altyapı projeleri, eskiden bağımsız olan ekonomilerin küresel emtia ekonomisine katılmalarında temel önemdedir. Belki de asıl ihtiyaçları daha fazla yol ve köprü değildir. Belki de asıl ihtiyaçları, yolların ve köprülerin birer aracısı olduğu küresel emtia ekonomisinin tahribatından korunmaktır.

fazla sanayi ekonomisine katlanabilir miyiz? Devletin canlandırma programları en iyi olasılıkla şu andaki ekonomik sistemi iki ya da üç yıl daha uzatacak, bizler doğanın, ruhun, bedenin ve kültürün yağmalanmasını tamamlarken, belki kısa bir büyüme dönemi yaşanacak. Ortak servetin bu kalıntıları da tükendiğindeyse para siteminin Büyük Çöküşüne hiçbir şey engel olamayacak.

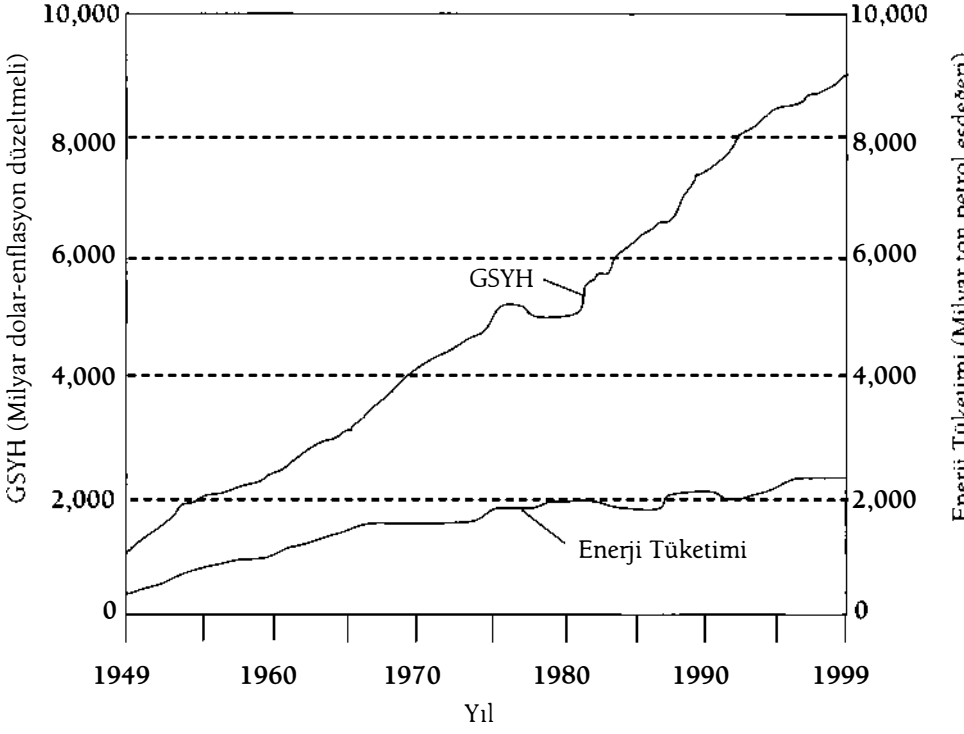

Şekil 1. *GSYH ve Enerji Tüketimi 1949-1999*

Bu çöküşün ayrıntılarının ve zaman çerçevesinin şimdiden öngörülmesi mümkün olmasa da, önce kalıcı deflasyon, durgunluk ve servet kutuplaşması yaşayacağımızı, ardından toplumsal huzursuzluk, hiperenflasyon ya da para birimi çöküşünün geleceğini düşünüyorum. O zaman, günümüzde keşfetmekte olduğumuz alternatifler olgunlaşacak, yeni ve kutsal bir ekonomi

kurma fırsatı sunacaklar. Çöküş ne kadar ileri giderse, bu kitabın önerileri o kadar çekici görünecek.

Eli kulağındaki kriz karşısında insanlar sık sık, kendilerini korumak için ne yapmaları gerektiğini soruyorlar. "Altın mı alalım? Konserve yiyecek mi stoklayalım? Ücra bir yerde korunaklı yapılar mı inşa edelim? Ne yapmalıyım?" Ben farklı bir soru sormak istiyorum: "Yapabileceğim en güzel şey nedir?" Görüyorsunuz ya, yaklaşan kriz muazzam bir fırsat sunuyor. Deflasyonun ve paranın ortadan kalkmasının kötü bir şey kategorisine alınabilmesi için, para yaratımının iyi bir şey kategorisinde olması gerekir. Oysa verdiğim örneklerden para yaratımının pek çok açıdan hepimizi yoksullaştırdığını görebilirsiniz. Öteki taraftan, paranın yok edilmesi bizi zenginleştirebilir. Yitirilmiş ortak servetin parçalarını para ve mülk alanından geri alma fırsatını sunabilir.

Her ekonomik resesyonda bunun olduğunu görüyoruz. İnsanlar çeşitli mal ve hizmetlere artık para ödeyemiyor, bunun yerine dostlarına ve komşularına bel bağlamak zorunda kalıyorlar. İşlemleri kolaylaştıracak para kalmadığında armağan ekonomisi yeniden ortaya çıkıyor ve yeni türde paralar yaratılıyor. Ancak normalde insanlar ve kurumlar eski sisteme mümkün olduğunca uzun süre tutunmaya çalışırlar. Ekonomik krize alışkanlıkla verilen ilk tepki, daha fazla para kazanıp parayı elde tutmak –mümkün olan her şeyin paraya dönüştürülmesinin hızlandırılması– oluyor. Sistemsel düzeyde borç dalgası, ortak servetin ticarileştirilmesinin artırılması yönünde inanılmaz bir baskı yaratıyor. Alaska'daki petrolün çıkarılması, derin deniz sondajlarının başlatılması vb yönündeki çağrılarda bunu görüyoruz. Ancak geri dönüş sürecine ciddiyetle başlamanın –şeyleri mal ve hizmet alanından çıkarıp armağan, karşılıklılık, kendine yeterlilik ve toplulukla paylaşma alanına iade etmenin– zamanı geldi. Şunu iyi kaydedin: bir para birimi çöküşünün ertesinde, insanlar işlerini kaybettiklerinde ya da bir şeyler satın alamayacak kadar yoksullaştıklarında bu zaten olacak. İnsanlar birbirlerine yardım edecekler ve gerçek topluluklar oluşacak.

En önem verdiğiniz şey kendi geleceğinizi emniyete almak olsa bile, yapabileceğiniz en iyi yatırım muhtemelen, topluluktur. Mali sistem çöktüğünde yatırımların çoğu kâğıt parçasına ya da elektronik veri dosyasına dönüşür. Bunlar değerlerini yalnızca, onları çevreleyip yorumlayan toplumsal anlaşmalar ağından alırlar. İşler cidden kötüleştiğinde altın bile pek de emniyet sağlamaz. Aşırı kriz dönemlerinde devletler tipik olarak altına el koyarlar –Hitler, Lenin ve Roosevelt bunu yapmıştır. Devletler bile çökerse bu kez de silahlı insanlar gelip altınınızı ya da başka servet depolarınızı sizden alırlar.

Finansal güç seçkinlerinin hilelerine ve dalaverelerine ilişkin dikkate değer içgörüleri nedeniyle zaman zaman Zero Hedge adlı finansal web sitesini okuyorum. Bu web sitesinin kasvetli görüşüne göre günümüzde, fiziksel olarak altın ve öteki fiziksel emtialar dışında hiçbir varlık sınıfı emniyette değildir. Sitenin mantığına katılıyorum, ama yeterince ileri gitmiyor. Sistem hiperenflasyon derecesinde çökerse –en az para kadar toplumsal bir anlaşma olan– mülk kurumu da çökecektir. Toplumsal çalkantı dönemlerinde birkaç yüz gram altına sahip olmaktan daha tehlikeli bir şey düşünemiyorum. Gerçek emniyet ancak toplulukta bulunacak: çevrenizdeki insanların minnetinde, bağlantılarında ve desteğinde. Şu anda servetiniz varsa, yatırım danışmanınız olarak size, bunu etrafınızdaki insanları kalıcı biçimde zenginleştirmekte kullanmanızı tavsiye ederim.

Bu arada, mevcut sistemin çökmesinden önce, herhangi bir doğal ya da toplumsal kaynağı paraya dönüştürülmekten kurtarmak için yapacağımız her şey hem çöküşü hızlandıracak *hem de* şiddetini azaltacaktır. İmardan koruduğunuz her orman, yapımını durdurduğunuz her yol, kurduğunuz her ortak oyun grubu, kendi kendini iyileştirmeyi ya da kendi evini yapmayı, kendi yemeğini pişirmeyi ya da kendi giysilerini dikmeyi öğrettiğiniz herkes, yarattığınız ya da kamusal alana eklediğiniz her zenginlik, dünyayı yiyip bitiren Makine'den uzak tuttuğunuz her şey, Makine'nin ömrünü kısaltacaktır. Ve para sistemi çöktüğünde, yaşamın gereksinimleri ve zevklerinin bir bölümü için paraya zaten bağımlı değilseniz, paranın çöküşünün yaratacağı geçiş sizin için daha yumuşak olacaktır. Aynı durum toplumsal düzeyde de geçerlidir. İster biyoçeşitlilik olsun ister bereketli toprak ya da temiz su, herhangi bir biçimde bir doğal servet, veya yaşamın paraya dönüştürülüşünün aracı olmayan herhangi bir topluluk ya da sosyal kurum, paradan *sonra* yaşamın sürdürülüp zenginleştirilmesini sağlayacaktır.

Bizim bildiğimiz şekliyle paradan bahsediyorum. Birazdan, iyi, gerçek ve güzel olan her şeyin paraya dönüştürülmesine yol açmayan bir para sistemini anlatacağım. Bugün egemen olandan kökten farklı bir insan kimliğini, kökten farklı bir benlik bilincini harekete geçirecek bir sistemi. Benim için daha fazlası, sizin için daha azı anlamına gelmeyecek artık. Kişisel düzeyde, harekete geçirebileceğimiz olası en köklü devrim benlik bilincimizdeki, kimliğimizdeki devrimdir. Descartes'la Adam Smith'in farklı ve ayrı benliği ömrünü tamamladı ve artık çağdışı oluyor. Birbirimizden ve yaşamın tamamından ayrılamazlığımızın farkına varıyoruz. Tefecilik bu birlikle çelişiyor, çünkü dışsal bir şeyin, öteki olan bir şeyin pahasına ayrı benliğin büyümesi peşinde koşuyor.

Bu kitabı okuyan herkes, ister spiritüel açıdan olsun ister ekolojik, karşılıklı bağlantılılık ilkelerini muhtemelen kabul edecektir. Bunu yaşamanın zamanı geldi. Hissedilen ayrılmama anlayışını içeren armağan ruhuna girmenin zamanı geldi. Sizin için daha azının (tüm boyutlarıyla) benim için de daha azı anlamına geldiği giderek berraklaşıyor. Sonsuz kazanç ideolojisi bizi öyle çaresiz bir yoksulluğa düşürdü ki, neredeyse nefessiz kaldık. Günümüzde çöken şey bu ideoloji ve onun üzerine kurulu uygarlıktır.

Çöküşe direnmek ya da çöküşü ertelemek yalnızca durumu daha da kötüleştirecek. Ekonomiyi büyütmenin yeni yollarını bulmak yalnızca servetimizden geriye kalanları tüketecek. İnsan varoluşundaki devrime direnmekten vazgeçelim. Günümüzde ortaya çıkan çoklu krizleri atlatmak istiyorsak, onlara *dayanmaya* çalışmayalım. Ayrılma zihniyeti budur; direnmek, ölmekte olan geçmişe yapışmaktır bu. Bunun yerine bakış açımızı birliğe yöneltelim ve neler verebileceğimizi düşünelim. Daha güzel bir dünyaya her birimiz hangi katkılarda bulunabiliriz? Tek sorumluluğumuz ve tek güvencemiz budur.

Bu temayı –doğru geçim ve doğru yatırım– kitabın ilerleyen bölümlerinde geliştireceğim. Çökmekte olan bir ekonomide gerçekleşen bilinçsiz parasal yıkım yerine bilinçli, amaçlı bir parasal yıkıma girişebiliriz. Hâlâ yatırım yapacak paranız varsa bu parayı açıkça topluluk kurmayı, doğayı ve kültürel ortak serveti korumayı amaçlayan işletmelere yatırın. Yatırımınızdan sıfır ya da eksi mali getiri bekleyin –istemeden dünyanın daha da fazla kısmını paraya dönüştürmediğiniz yönünde iyi bir işarettir bu. Yatırım yapacak paranız olsun ya da olmasın, para ekonomisinin dışına çıkarak, satılmış olanları geri alma yoluna da gidebilirsiniz. Karşılığında para ödemeden kendiniz ya da başkaları için yapabileceğiniz her şey; geri dönüştürülmüş ya da atılmış malzemelerin herhangi bir şekilde kullanımı; satın almak yerine yaptığınız, satmak yerine verdiğiniz her şey; kendinize ya da bir başkasına öğrettiğiniz her yeni beceri ya da yeni şarkı veya yeni sanat paranın egemenliğini zayıflatacak ve önümüzdeki geçiş boyunca bizi ayakta tutacak bir armağan ekonomisini geliştirecektir. İlkel armağan toplumlarını, ekolojinin ağını ve çağların spiritüel öğretisini yansıtan Armağan dünyası hemen önümüzde duruyor. Gönül tellerimizi titreştiriyor ve cömertliğimizi uyandırıyor. Yerkürenin güzelliklerinin geri kalanı da tüketilmeden onun çağrısına kulak verecek miyiz?

8. BÖLÜM

ÇAĞIN DEĞİŞİMİ

En azından yüz yıl daha kendimize ve başka herkese karşı, adillik sahtekârlık, sahtekârlık da adillikmiş gibi davranmak zorundayız; çünkü sahtekârlık yararlıdır, adillik değildir. Hırs, tefecilik ve ihtiyat bir süre daha bizim tanrılarımız olmalı.

-John Maynard Keynes (1931)

PARA: ÖYKÜ VE SİHİR

Ekonomik çözülüş bir sonraki aşamasına doğru ilerlerken, gerçek sandığımız pek çok şeyin gerçek dışılığını görmeye başlıyoruz. İki kuşağın doğruları kesinliğini yitirdi ve normalliğe dönüşün hemen köşe başında –"2012 ortasına gelindiğinde" ya da "beklendiğinden daha yavaş" – olduğu yönündeki umutların sürmesine rağmen, normalin geri gelmeyeceğini fark etmeye başlıyoruz.

İster sevilen bir kişinin ölümü olsun ister Gestapo'nun kente gelişi, kişisel gerçeklikte ani bir değişim yaşandığında insanların ilk tepkisi genellikle inkârdır. Trajedi darbesini vurduğunda benim ilk tepkim genellikle, "Bunun olduğuna inanamıyorum!" olur. Bu nedenle, siyaset ve şirket liderlerimizin bir krizin yaklaşmakta olduğunu uzun süre inkâr etmeleri beni şaşırtmadı. 2007'den bazı alıntıları düşünelim: George Bush, "Ülkenin ekonomik temelleri sağlamdır," diyordu. Hazine Bakanı Henry Paulson ise, "Eşikaltı ipotekli konut finansmanı piyasasındaki sıkıntıların ciddi bir sorun yarattığını sanmıyorum Bence büyük oranda kontrol altına alınacak." "Resesyon olası görünmüyor." "Konut sektöründe bir düzeltme hareketi yaşıyoruz." "Amerika resesyonda değildir." "Konut fiyatlarının 2009 başlarına dek toparlanamaması mümkündür." Günümüzde de yetkililer 2010-2015 döneminde %5'in üzerin-

de bir büyüme "öngörüyorlar" (ama aslında, konuşmalarıyla bunu yaratmaya çalışıyorlar).[1]

Bu beyanların çoğu algı yönetimi amaçlı samimiyetsiz çabalardı elbette. Yetkililer halkın gerçeği algılayışını kontrol altında tutarak gerçeğin kendisini kontrol edebilmeyi umuyorlardı –sembolleri manipüle ederek, temsil ettikleri gerçeği de manipüle edebilmeyi. Özünde, antropologların "sihirli-dinsel düşünüş" dedikleri şeydir bu. Finansal seçkinlerimize rahipler denmesi nedensiz değil. Törensel kıyafetlere bürünerek, esrarlı bir dil konuşarak, gizemli kayıtlar tutarak tek bir sözcükle, ya da tek bir kalem darbesiyle servetlerin ve ulusların yükselmesine ya da düşmesine neden olabiliyorlar.

Gördüğünüz gibi, sihirli-dinsel düşünüş normalde işe yarar. İster şaman ayini olsun, ister bir tahsisat yasasının imzalanışı ya da bir hesap bakiyesinin aktarılışı, insanlar inandıkları bir öykünün içerdiği ritüele uyar, öykünün onlara verdiği rolleri oynar ve öykünün kurduğu gerçekliğe tepki verirler. Eski zamanlarda bir şaman ayini başarısız olduğunda bunun Dünyanın Sonu'nu işaret eden çok önemli bir olay, gerçek olan ve olmayanda bir kayma, eski İnsanlar Öyküsü'nün sonu ve belki de bir yenisinin başlangıcı olduğunu herkes bilirdi. Bu bakış açısından, finans ayinlerinin başarısızlığındaki hızlanmanın önemi nedir?

Mağara duvarlarına çizdikleri hayvan tasvirlerinin avı sihirli bir biçimde etkileyebileceğini hayal etmiş olan ilkel mağara sakinlerine dudak bükenler olacaktır. Ama günümüzde bizler kendi tılsımlarımızı, kendi sihirli semboller sistemlerimizi üretiyor ve hatta bunlar aracılığıyla fiziksel gerçekliği etkiliyoruz. Şurada burada birkaç sayı değişiyor ve binlerce işçi bir gökdelen dikiyor. Başka sayılar değişiyor ve saygın bir işletme kapılarını kapatıyor. Bir Üçüncü Dünya ülkesinin yine bilgisayarlardaki sayılardan ibaret olan dış borcu, ülke halkını, yurtdışına gönderilecek ticari malları ürettikleri sonu gelmez bir köleliğe itiyor. Kaygılı üniversite öğrencileri hayallerinden vazgeçip öğrenci kredilerini ödemek için işgücüne katılmaya koşuyorlar; iradeleri, bir voodoo kültünün sihirli pusulaları gibi ayda bir gönderilen, üzerlerine sihirli semboller işlenmiş bir kâğıt parçasının ("Hesap Bildirimi") kölesi.[2] Bizim para adını

1) ABD Hazine Bakanlığı, "Annual Report on the Public Debt," Haziran 2010.

2) Burada amacım voodoo kültlerini karalamak ya da onları ilkel hokus pokus örneği olarak göstermek değil. Aslına bakılırsa hokus pokusu da karalamak istemiyorum. İster modern finans sistemi olsun ister voodoo ritüeli, sembolik sihir aynı temel ilkelerle işler. Bizim modern ritüel sistemimiz ilkel ritüel sisteminden pek de farklı değildir.

verdiğimiz bu kâğıttan belgeler, bu elektronik görüntüler gerçekten de kudretli bir sihir sergiliyor!

Sihir nasıl işe yarar? Ritüeller ve tılsımlar hepimizin katıldığı ortak öyküleri, gerçekliğimizi oluşturan, işgücümüzü koordine eden ve yaşamlarımızı düzenleyen öyküleri onaylayıp sürdürürler. Sadece sıra dışı zamanlarda işe yaramaz olurlar: insanlar öyküsünün çöktüğü zamanlarda. Günümüzde böyle zamanlara adım atıyoruz. 2008'de başlayan krizi bastırmak için alınan ekonomik önlemler ancak geçici olarak işe yaradı. Yeterince derine inmiyorlar. Etkili olabilecek tek reform, yeni bir insanlar öyküsünü içeren, onaylayan ve sürdüren bir reform olacaktır. Bunun nasıl bir öykü olabileceğini görmek için, çöken gerçekliklerin ve bunların parayla ilişkilerinin oluşturduğu katmanları aralamaya başlayalım.

Hükümetin 2008 krizine ilk tepkisinin –inkâr– işe yaramaması üzerine Federal Reserve ve Hazine Bakanlığı başka türde bir algı yönetimini denediler. Mistik efsunları içeren cephaneliklerini kullanarak, hükümetin Fannie Mae gibi önemli finansal kurumların çökmesine göz yummayacağının işaretlerini verdiler. Verdikleri güvencenin, bu firmaların borç ödeme gücünün ve başarısının sürmesine dayalı varlıklara güveni sürdürmeye yetmesini umdular. Bu sembolik önlemlerin başvurduğu öykü zaten çökmüş olmasaydı, yöntem işe yarardı. Ama çökmüştü. Özellikle de, ipotekli konut finansmanına dayalı menkul kıymetlere ve geri ödenemeyen kredilere dayalı türevlere değer atfeden öykü çökmüştü. Develerin ya da tahılın aksine, tüm modern değer birimleri gibi bunlar da ancak insanlar değerli olduklarına inandıkları için değerlidirler. Üstelik yalıtılmış bir inanç değildir bu, milyonlarca başka inanç, gelenek, alışkanlık, anlaşma ve ritüelle iç içe geçmiştir.

Bir sonraki adım, çökmekte olan finansal kurumlara ya sermaye karşılığında (Fannie Mae, Freddie Mac ve AIG örneklerinde olduğu gibi, uygulamada onları devletleştirerek) ya da TARP programında olduğu gibi, temelde hiçbir şey karşılığında muazzam miktarlarda nakit enjekte etmeye başlamak oldu. Bu sonuncusunda Hazine Bakanlığı bilançolarını düzeltme ve yeniden kredi vermeye başlamaları umuduyla bankaların sorunlu varlıklarına garanti verdi ya da bunları satın aldı ve böylece kredi balonunun büyümesi sürdü. Ama bu işe yaramadı. Bankalar (kendi yöneticilerine ödedikleri ikramiyeler hariç) parayı bilinmedik miktarda şüpheli alacağa karşı ihtiyat olarak elde tuttular ya da daha küçük, daha sağlıklı bankaları satın almakta kullandılar. Resesyonun pençesindeyken, zaten kapasitelerini aşmış tüketicilere ya da aşırı baskı altındaki işletmelere daha fazla kredi vermeye hiç niyetleri yoktu. Mülk değerleri

düşmeyi, kredi temerrüt* oranları yükselmeyi ve bunların üzerine kurulu olan tüm türev varlıklar yapısı çatırdamayı sürdürdü. Tüketim ve iş faaliyetleri dibe vurdu, işsizlik tavan yaptı ve Avrupa'da sokak ayaklanmaları başladı. Neden? Yalnızca ve yalnızca, bazı bilgisayarlarda bazı sayılar değiştiği için. Gerçekten hayret verici. Ancak bu sayıları anlaşmaları içeren tılsımlar olarak gördüğünüzde anlam kazanıyor. Bir tedarikçi yerden mineralleri kazıp çıkarıyor ve bir fabrikaya gönderiyor; ne karşılığında? Birkaç kâğıt parçası, ya da daha büyük olasılıkla, yalnızca ("krediyi sağlayan") bankanın izniyle gerçekleşebilen bir eylemle, bir bilgisayarda birkaç bitin hareket etmesi karşılığında.

Zenginlere trilyonlarca, trilyonlarca dolar dağıtılması karşısında çok fazla paniğe kapılmadan önce paranın gerçekliğine bir kez daha değinelim. Bu para verildiğinde gerçekte ne oluyor? Neredeyse hiçbir şey. Yalnızca bilgisayardaki bitler değişiyor ve bu bitlerin yorumlarını anlayan birkaç kişi, paranın aktarıldığını ilan ediyor. Bu bitler, bir öyküye ilişkin bir anlaşmanın sembolik temsilleri. Kimin zengin kimin yoksul olduğunu, kimin sahip kimin borçlu olduğunu içeriyor bu öykü. Kurtarma ve canlandırma borçlarını çocuklarımızın ve torunlarımızın ödeyeceği söyleniyor, ama aynı zamanda, bu borçlar geçersiz de ilan edilebilir. Bunlar ancak, onları içeren ve bizim kabul ettiğimiz öykü kadar gerçektir. Ancak bu borçları tanımlayan öykünün, anlamlar sisteminin hâlâ varlığını sürdürmesi durumunda torunlarımız tarafından ödenecekler. Ama federal borcun, ABD'nin dış borcunun, özel ipotekli konut finansmanı ve kredi kartı borçlarımızın çoğunun hiçbir zaman geri ödenmeyeceğini giderek daha fazla kişinin sezdiğini düşünüyorum.

Şu Wall Street kodamanlarının milyarları kapıp kaçtıklarını düşünüyoruz, ama bu milyarlar aslında ne? Onlar da bilgisayarlardaki sayılardan ibaretler ve kuramsal olarak, bir buyrukla silinebilirler. Amerika'nın Çin'e ya da Üçüncü Dünya ülkelerinin bankalara borçlu oldukları para için de aynı durum geçerlidir. Basit bir beyanla yok olabilirler. Dolayısıyla, çeşitli finansal kurtarma programlarıyla muazzam miktarda para dağıtılmasını bir başka algı yönetimi uygulaması olarak görebiliriz, ama bu kez bilinçsizce bir uygulama bu. Bu para dağıtımları, bir öyküyü, bir anlaşmalar matrisini ve onu saran insan faaliyetlerini sürdürme amaçlı ritüel eylemleri. Üniversite mezununu kariyer yolunda tutan ve orta yaşlı adamı ipotekli konut finansmanına köle eden –birkaç kişiye gerçek anlamda dağları yerinden oynatma gücünü verirken, pek çoğunu zincire vuran– voodoo pusulalarının sihirli gücünü koruma çabaları.

(*) Yükümlülüklerin vadesinde yerine getirilmemesi. (yay.n.)

Çin'den söz etmişken, ticaret dengesizliğinin altındaki fiziksel gerçekliğe bakmak öğretici olacak. Temelde olan şu ki, Çin bize muazzam miktarlarda zımbırtı –giysiler, oyuncaklar, elektronik eşyalar, neredeyse Wal-Mart'taki her şey– yolluyor ve karşılığında biz de bazı bilgisayarlardaki bitleri yeniden düzenliyoruz. Bu arada Çinli işçiler de en az bizim kadar çok çalışmak zorundalar, ama gündelikleriyle çok daha az şey alabiliyorlar. İmparatorlukların açıkça bilindikleri eski günlerde Çin'e "tabi devlet" ve bize yolladığı şeylere de "haraç" denirdi.[3] Yine de Çin de temelde bizimle aynı nedenden ötürü, günümüzdeki Para Öyküsü'nü sürdürmek için elinden geleni yapacak: seçkinleri bundan yarar sağlıyor. Tıpkı Eski Roma'da olduğu gibi. İmparatorluk başkentinin ve eyaletlerinin seçkinleri halkın zamanla artan sefaleti pahasına müreffehleşirler. Yatıştırmak, yumuşak başlı ve aptal kalmalarını sağlamak için kitlelere ekmek ve sirkler sunulur: ucuz yiyecek, ucuz heyecan, magazin haberleri ve futbol.

İster sona erdiğini biz ilan edelim, ister kendiliğinden sona ersin, para öyküsü beraberinde başka pek çok şeyi de çökertecek. ABD'nin borcunda temerrüde düşmemesinin nedeni bu. Böyle bir şey yaparsa Ortadoğu'nun petrolünü, Japonya'nın elektronik ürünlerini, Hindistan'ın mensucatını ve Çin'in plastiğini bize yollamasını sağlayan öykü de sona erecek. Ne yazık ki, ya da neyse ki, bu öykü sonsuza dek kurtarılamaz. Bunun temel nedeniyse, sınırlı bir dünyada borcun katlanarak artmayı sürdürmesine bağlı olmasıdır.

Şu andaki borç deflasyonu çevriminde olduğu gibi para buharlaştığında fiziksel dünyada ilk başta pek az şey değişir. Para birimi yığınları alev alev yanmaz; fabrikalar patlamaz; makineler durmaz; petrol kuyuları kurumaz; insanların ekonomik becerileri yok olmaz. İnsan ekonomisinde değiş tokuş edilen, yiyecek, barınak, ulaşım, eğlence vb için bağımlı olduğumuz tüm malzeme ve beceriler eskisi gibi varlığını sürdürür. Ortadan kaybolan, faaliyetlerimizi koordine etme ve ortak çabalarımızı odaklama kapasitemizdir. Hâlâ yeni bir havaalanı planlayabiliriz, ama artık onu inşa edemeyiz. "Bir havaalanı inşa edilecek" hükmünün maddi gerçeklik olarak kristalleşmesini sağlayan sihirli tılsım gücünü kaybetmiştir. İnsan elleri, zihinleri ve makineleri tüm kapasitelerini korurlar, ancak bir zamanlar yapabildiklerimizi artık yapamayız. Değişen tek şey, algılarımızdır.

---

3) Kimi zaman, hegemonyayı elde tutan güç yozlaşıp ithal servete kendi servet yaratma yeteneğini yitirecek derecede bağımlı olduğunda, güç tebaalara geçer. Görünüşe bakılırsa günümüzde Çin'de olan budur. Belki de Çin yalnızca, başka bir amacın peşinde koşarken geçici olarak tebaa rolünü oynuyor.

Dolayısıyla kurtarma programlarını, parasal gevşemeleri ve ekonomiyi kurtarma amaçlı öteki mali önlemleri yine algı yönetimi uygulamaları olarak görebiliriz, ama daha derin, daha bilinçli bir düzeyde. Çünkü para aslında nedir? Para yalnızca bir toplumsal anlaşma, anlamlar ve roller dağıtan bir öyküdür. Paranın klasik tanımı –değiş tokuş aracı, bir değer deposu, bir hesap birimi– paranın ne yaptığını tanımlar, ne olduğunu *değil*. Fiziksel bakımdan şu anda neredeyse hiçbir şeydir. Toplumsal bakımdansa, neredeyse her şey: insan faaliyetinin koordinasyonunun ve kolektif insan hedefinin odaklanmasının başlıca aracıdır.

Hükümetin trilyonlarca dolar değerinde parayı kullanması, daha önceden boş sözleri kullanmasından pek de farklı değil. İkisi de çeşitli sembollerin manipülasyonundan başka bir şey değil ve ikisi de aynı nedenden ötürü başarısız oldu: sürdürmeye çalıştıkları öykü miadını doldurmuştu. Bizim normal saydığımız normalliğin sürdürülmesi mümkün değildi.

İki düzeyde sürdürülemezdi. "Normal"in ilk düzeyi borç piramidi, reel ekonomiyi kaçınılmaz olarak gerisinde bırakan katlanarak para artışıdır. Bu düzeydeki çözüm, (kendilerini genellikle Keynesçilerle özdeşleştiren) liberal ekonomistlerin önerdikleri şey: servetin yeniden dağıtılması, mali canlandırma, borçların silinmesi vb. Bunlar sayesinde ekonomik büyümeyi –sona ermekte olan ikinci "normal"i– yeniden ateşlemeyi umuyorlar.

İNSANLIĞIN OLGUNLAŞMA SINAVI

Öyleyse günümüzde sona ermekte olan öykü, para öyküsünden çok daha derinlere inmektedir. Ben buna İnsanlığın Yükselişi öyküsü diyorum. Sonsuz büyüme öyküsüdür bu ve günümüzdeki para sistemimiz bu öykünün, doğal alanın insan alanına dönüşümünü mümkün kılan ve teşvik eden bir somutlaşmasıdır. Öykü binlerce yıl önce, insanların ilk kez ateşi ehlileştirip alet yapmalarıyla başladı; bu aletleri hayvanlarla bitkileri ehlileştirmekte kullanıp yaban yaşamını fethetmeye, dünyayı kendimize ait kılmaya başladığımızda hızlandı. Muhteşem zirvesineyse Makine çağında, tümüyle yapay bir dünya yarattığımızda, doğanın tüm kuvvetlerini boyunduruk altına aldığımızda ve kendimizi doğanın efendisi ve sahibi sanmaya başladığımızda ulaştı. Ve şimdi, bunun doğru olmadığını amansızca fark etmeye başlamamızla birlikte, bu öykü sona yaklaşıyor. Bizim öyleymiş gibi davranmamıza rağmen, dünya aslında bizim değil; bizim yanılsamalarımıza rağmen, kontrolü bizde değil. Teknolojinin istenmedik sonuçları arttıkça, topluluklarımız, sağlığımız ve uygarlığın ekolojik

tabanı bozuldukça, sefalet, şiddet ve yabancılaşmada yeni uçurumları keşfettikçe, öykünün son aşamalarına geliyoruz: kriz, doruk ve son. Öykücülerimizin ritüelleri faydasız. Hiçbir öykü sonundan sonra da devam edemez.

Yaşamın ergenlikle sona ermemesi gibi uygarlığın evrimi de büyümenin tamamlanmasıyla sona ermez. Bir ergenin yetişkinliğine geçişine benzer bir geçişin ortasındayız. Fiziksel büyüme durur ve yaşamsal kaynaklar içeriye yönelerek, başka alanlardaki büyümeyi teşvik eder.

İster birey düzeyinde olsun ister tür, çocukluktan yetişkinliğe geçişe iki temel gelişim damgasını vurur. Bunlardan ilkinde âşık oluruz ve bu aşk ilişkisi, çocuğun annesine duyduğu sevgiden farklıdır. Çocuklukta sevgi ilişkisinin başlıca özelliği, almaktır. Çocuklarıma verebildiğim her şeyi vermekten mutluluk duyuyorum ve bunları hiçbir kısıtlama olmadan almalarını istiyorum. Bir çocuğun hem fiziksel hem zihinsel açıdan büyümek için gerekenleri yapması doğrudur. Toprak Ana'nın bizim için yaptığı gibi, iyi bir ebeveyn de bu büyüme için gerekli kaynakları çocuklarına sağlar.

Dünyayla ilişkimiz açısından biz insanlar şu ana dek çocuktuk. İnsanla doğa arasında ayrım yapmadığımız, onun içinde rahimdeymiş gibi yaşadığımız avcı-toplayıcı varoluşun rahminde başladık hayata. Bir bebeğin benlik-öteki ayrımı yoktur, kimlik ve ego oluşturması, dünyanın benliğin bir uzantısı olmadığını anlaması zaman alır. Kolektif olarak insan için de böyle olmuştur. Avcı-toplayıcının "insan"dan ayrı bir "doğa" kavramı yokken, geçimi doğanın nesneleştirilmesine ve yönlendirilmesine bağımlı olan çiftçi doğayı ayrı bir kategori olarak görmeye başladı. Tarım uygarlığının çocukluğunda insanlık ayrı bir kimlik geliştirip genişledi. Sanayiyle birlikte ergenliğin büyüme patlamasını yaşadık ve zihinsel düzlemde Kartezyen bilim aracılığıyla, tıpkı Bilim Çağı'ndaki insanlık gibi "biçimsel işlemler" olarak bilinen ve soyutun yönlendirilmesini içeren bilişsel gelişim aşamasını tamamlayan genç yeniyetmenin ayrılma aşırılığına, tümüyle gelişmiş egosuna ve aşırı akılcılığına adım attık. Ama yangın aşırılaşmasının yinin doğumunu içermesi gibi ayrılığın aşırı ucu da bundan sonra gelenin tohumunu içerir: yeniden birleşmenin.

Ergenlikte âşık oluruz ve benlik sevdiğini kendi sınırları içerisine alacak şekilde genişlerken, kusursuz akıl ve kusursuz bencillikten oluşan dünyamız çöker. Yeni bir sevgi ilişkisi ortaya çıkar: yalnızca almayı değil, vermeyi ve birlikte yaratmayı içeren bir ilişki. Öteki'nden tümüyle ayrılıp bireyleştiğimizden ona âşık olabilir ve içinde tüm ayrılma yolculuğunu barındırdığı için ilk birleşmeden daha büyük olan bir yeniden birleşme yaşayabiliriz.

Yeni sevgi bilincinin ilk kitlesel uyanışı 1960'larda, çevre hareketinin doğuşuyla gerçekleşti. Ayrılmanın zirvesinde, doğayı görünüşteki fethimizi zaferle incelerken, onun ne kadar çok şey vermiş olduğunu fark etmeye başladık; acılarının, yaralarının farkına vardık ve yalnızca yerküreden almayı değil, yerküreye vermeyi, onu korumayı ve bağrımıza basmayı da arzular olduk. Soyumuzun tükenmesi korkusuna değil –o sonradan geldi– sevgiye dayalı bir arzuydu bu. Yerküreye âşık oluyorduk. O onyılda yörüngedeki uydulardan bu gezegenin ilk fotoğrafları bize ışınlandı ve gezegenimizin güzelliği bizi dönüştürdü. Yerküreyi dışarıdan görmek doğadan ayrılışın sondan bir önceki adımıydı; son adımsa astronotların yükselişi, doğayı fiziksel olarak arkalarında bırakmalarıydı. Ve onlar da yerküreye âşık oldular. Astronot Rusty Schweickart'ın sözleriyle:

> Aydan bakıldığında Yerküre öyle küçük ve öyle narin, Evren'de öyle değerli bir küçük nokta ki, başparmağınızla kapatabilirsiniz. Sonra sizin için anlam taşıyan her şeyin o noktada, o küçük mavi-beyaz şeyde olduğunun farkına varırsınız –tüm tarih ve müzik ve şiir ve sanat ve ölüm ve doğum ve sevgi, gözyaşları, sevinç, oyunlar, hepsi sizin başparmağınızla örtebileceğiniz o küçük noktanın tam üzerindedir. Ve bu bakış açısından sonsuza dek değiştiğinizi, orada yeni bir şey olduğunu, ilişkinin artık eskisi gibi olmadığını fark edersiniz.

Yetişkinliğe geçişin ikinci işareti bir sınavdır. Eski kabile kültürlerinde, tecrit, acı, oruç, bilinç değiştiren bitkiler ya da başka yöntemlerle küçük kimliğin bilinçli olarak parçalanıp ardından yeniden inşa edildiği ve daha geniş, kişiselliği aşan bir kimlikle yeniden bütünleştirildiği çeşitli ergenlik törenleri ve sınavları vardı. İçki, uyuşturucular, üniversitelerdeki erkek öğrenci birlikleri ve askerlikteki zorluklar yoluyla bunları sezgisel olarak arasak da, modern kadın ve erkekler bu süreci genellikle ancak kısmi olarak yaşayabiliyorlar ve bu da bizi, ancak kader müdahale edip dünyamızı paramparça ettiğinde sona eren sürekli bir ergenlik durumunda yaşatıyor. Bundan sonra, vermenin almak kadar doğal göründüğü daha geniş bir benliğe girebiliyoruz. Yetişkinliğe geçişi tamamlayan kadın ya da erkek kendi armağanlarını benimser ve kabilenin tam bir üyesi olarak herkesin iyiliğine katkıda bulunmayı amaçlar.

Günümüzde insanlık da benzer bir sınavdan geçiyor. Üzerimize yığılan çok sayıdaki kriz kimliğimize meydan okuyan, atlatacağımıza dair güvencemiz bile olmayan bir sınav. Farkına varılmamış kapasiteleri ortaya çıkarıyor ve bizi dünyayla yeni bir biçimde bağ kurmaya zorluyor. Krizin karşısında duyarlı

insanların hissettiği çaresizlik, sınavın bir parçası.[4] Kabilelerde erginliğe erişen gençler gibi, bir tür olarak biz de bundan çıktığımızda, yaşam "kabile"sinin tam bir üyesi olarak tüm varlıklar topluluğuna katılacağız. Eşsiz teknoloji ve kültür kapasitemizi her şeyin iyiliğine katkıda bulunmaya yönelteceğiz.

Büyümeyi, yerküreden giderek daha fazlasını almayı içeren ve talep eden bir para sistemi insanlığın çocukluğu için belki de uygundu. Yükseliş öyküsünün ayrılmaz bir parçasıydı. Günümüzdeyse hızla miadını dolduruyor. Yetişkin sevgisiyle, yaratma ortaklığıyla ve yetişkinlikle birlikte gelen, Verici durumuna yükselişle uyumlu değil. Yeni bir tür parayı içermeyen hiçbir mali ya da ekonomik reformun işe yaramayacak olmasının ardındaki asıl neden budur. Yeni para, doğaya yalnızca anne değil, ayrıca sevgili muamelesi gösteren yeni bir öykü içermelidir. Daha uzun zaman paraya gereksinim duyacağız, çünkü İnsanlar Öyküsü'nü somutlaştırmak, yaratıcı bir kalıp olarak fiziksel dünyaya uygulamak için büyülü sembollere ihtiyacımız var. Paranın temel karakteri değişmeyecek: ister fiziksel olsun ister elektronik, sayesinde rolleri dağıttığımız, hedefleri odakladığımız ve insan faaliyetlerini koordine ettiğimiz sihirli tılsımlar içerecek.

Bu kitabın bir sonraki bölümünde bu tür bir para sistemi ve ayrıca, buna eşlik edecek ekonomi ve psikoloji tartışılacak. Girmekte olduğumuz öykü başkalaşımının kişisel –kimileri spiritüel de diyebilir– bir boyutu var. Günümüzün tefecilik parası, "benim için daha fazlası, senin için daha azı demektir" anlamına gelen ayrılık öyküsünün bir parçasıdır. Faizin özü budur: Karşılığında ancak daha da fazlasını elde edeceksem paramı seninle "paylaşırım." Sistemsel düzeyde de paranın faizli olması rekabet, kaygı ve servet kutuplaşması yaratır. Bu arada, "benim için daha fazlası, senin için daha azı demektir" deyimi aynı zamanda egonun mottosudur ve modern ekonomi, biyoloji ve felsefenin ayrı benliği düşünüldüğünde hakikatin ta kendisidir.

Ama benlik bilincimiz sevgi aracılığıyla başkalarını da içerecek şekilde genişlediğinde bu hakikatin yerini tam aksi alır: "Senin için daha fazlası, benim için de daha fazlası demektir." Yanlış ifade edilmiş olan ve aslında "Başkalarına ne yaparsan kendine de onu yaparsın" olması gereken İsa'nın Altın Kural'ından, Budistlerin karma doktrinine dek, dünyanın otantik spiritüel öğretilerinin içerdiği temel gerçek budur. Ancak bu öğretileri yalnızca anlayıp kabul

4) Aslında her şey yolunda: kriz evrimsel işlevini yerine getiriyor. Ama bu paniğinizi yatıştırmasın. Her şey yolunda, ama yalnızca, her şeyin korkunç derecede kötü olduğu algımız nedeniyle.

etmek yeterli değil; pek çoğumuzda inancımızla yaşamımız arasında bir ayrım görülüyor. *Varoluşu* deneyimleme biçimimizde gerçek bir dönüşüm gerekiyor ve böyle bir dönüşüm genellikle, şu anda kolektif dönüşümümüzün gerçekleştiği şekilde ortaya çıkar: eski Benlik Öyküsü'nün ve Dünya Öyküsü'nün çöküp, yenisinin doğuşuyla. Çünkü benlik de nihayetinde, bir başı ve bir sonu olan bir öyküdür. Sonrasında sizi kim olduğunuzu bile bilemez halde bırakan bir deneyim yaşadığınız oldu mu hiç?

Olgun, bağlantılı benlik, varlıklararası benlik vermekle almak arasında denge kurar. Bu durumda ister tek bir insan olun ister tüm bir tür, becerilerinize göre verirsiniz ve benzer ruhtaki ötekilerle bağlantılı olduğunuzdan, gereksinimlerinize göre alırsınız.

Sosyalizmin temel bir ilkesini kullanmış olmam bir rastlantı değil: "Herkesten becerilerine göre, herkese gereksinimlerine göre." İster bir insan bedeni olsun, ister bir ekosistem ya da kabile armağan kültürü, herhangi bir armağan ağı için iyi bir tanımdır bu. İleride anlatacağım gibi, aynı zamanda kutsal ekonomi için de iyi bir tanımdır. Para birimi, tefecilik parasından çok farklı bir İnsanlar Öyküsü'ne, Benlik, Dünya Öyküsü'ne katkıda bulunur. Katlanarak artmaktan çok döngüseldir, her zaman kaynağına döner; doğanın tüketilmesini değil korunmasını ve zenginleştirilmesini teşvik eder; serveti kişinin birikiminin değil cömertliğinin sonucu olarak yeniden tanımlar; kıtlığın değil bolluğun tezahürüdür. İlkel toplumların armağan dinamiğini küresel düzeyde yeniden yaratarak insan armağanlarını ortaya çıkarma ve onları gezegenin gereksinimlerine yöneltme potansiyeline sahiptir.

Yeniyetmelik çağımda, siyah-beyaz karakterleri, aşırı akılcılığı ve ahlaki mutlakçılığı ergen aklıma çok çekici gelmiş olan, Ayn Rand'ın *Atlas Vazgeçti*'sini okuyuşumu hatırlıyorum. Bu kitap farklı ve ayrı benliğin, çıkarcı egonun manifestosudur ve günümüzde bile ergen akıllara hitap eder. Kitap en sert taşlamasını "Herkesten becerilerine göre, herkese gereksinimlerine göre" deyimine yönelterek, kaynaklardan kendilerine daha büyük pay tahsis edilmesi için insanların muhtaçlık gösterilerinde birbirlerini geride bıraktığı, üreticilerinse üretmek için hiçbir motivasyonlarının kalmadığı bir tablo çizer. Komünist Blok'ta bazı açılardan sergilenmiş olan bu senaryo, kıtlığa şartlanmış modern benliğin ilksel bir korkusunu yansıtmaktadır –ya verir, ama karşılığında hiçbir şey alamazsam? Karşılık güvencesi, cömertlik riski için bir tazminat elde etme arzusu faizin temel zihniyeti, bir ergenin zihniyetidir ve ileride yerini, varlıklar topluluğuna tam üyelik derecesinde olgunlaşmış daha geniş bir yetişkin ben-

liği alacaktır. Buraya armağanlarımızı ifade etmeye geldik; bu bizim en derin arzularımızdan biri ve aksi takdirde tam anlamıyla yaşayamayız.

Gereksinimlerin çoğu parasallaştı ve bunları karşılamak için gerekli emek miktarı giderek azalıyor. Dolayısıyla, insan armağanlarının tam ifadesini bulabilmesi için bütün bu fazla insan yaratıcılığı başka bir yere, Ayrılma parasına zıt gereksinim ya da amaçlara yönelmeli. Çünkü para rejimi hiç kuşkusuz, güzel olan pek çok şeyi –hatta özelleştirilemeyen her kamusal iyiliği– yok etti ve etmeyi sürdürüyor. İşte birkaç örnek: ışık kirliliğinden uzakta, geceleri yıldızlarla dolu gökyüzü; yol gürültüsünden uzakta bir kırlık alan; canlı bir çokkültürlü kentsel ekonomi; kirlenmemiş göller, nehirler ve denizler; insan uygarlığının ekolojik tabanı. Pek çoğumuzun bunların hepsine katkıda bulunacak armağanları var, ancak bunları verdiğimiz için kimse bize ödeme yapmayacak. Bunun nedeni, bizim bildiğimiz paranın nihayetinde kamusal olanı özel olana dönüştürmeye dayanmasıdır. Yeni para bunun tam tersini teşvik edecek ve ideallerimizle pratikteki mali gerçeklik arasındaki çatışma sona erecek.

Tefecilik parası büyüme parasıdır ve insanlığın yerküredeki büyüme aşaması, Yükseliş öyküsü, egemenlik ve efendilik öyküsü için mükemmeldi. Bir sonraki aşamaysa yerküreyle birlikte yaratma ortaklığıdır. Bu yeni aşamanın İnsanlar Öyküsü şimdiden oluşuyor. Dokumacıları arasında permakültür, holistik tıp, yenilenebilir enerji, mikoremediasyon,* yerel para birimleri, onarıcı adalet, bağ ebeveynliği gibi sayısız alandaki vizyonerler yer alıyor. Tefecilik Çağı'nın doğaya, kültüre, sağlığa ve ruha verdiği zarar bizi insan yapan tüm armağanları gerektirecek ve gerçekten de öylesine zorlayıcı bir iş ki bu, armağanlarımızı yeni bir gelişim düzeyine taşıyacak.

Bunlar size umutsuz derecede naif, muğlak ve idealist görünüyor olabilir. Bu mantığın bir kısmını *İnsanlığın Yükselişi*'nde çizdim ve bu kitabın ikincisi yarısında daha ayrıntılı olarak ete kemiğe büründüreceğim. Şimdilik, idealizminizle kuşkuculuğunuzun birbirleriyle rekabet eden seslerini karşılaştırıp kendinize şu soruyu sorun: "Daha azıyla yetinmeye katlanabilir miyim?" Son derece çirkin ve daha da çirkinleşen bir dünyayı kabul etmeye katlanabilir misiniz? Bunun kaçınılmaz olduğuna inanmaya katlanabilir misiniz? Katlanamazsınız. Böyle bir inanç yavaş yavaş, ama kesinlikle ruhunuzu öldürür. Akıl kuşkuculuğu, onun rahatlığını ve emniyetini sever ve sıra dışı olana inanmakta duraksar, ama yürek bizi aksi yöne iter; güzelliğe doğru iter ve yeni bir İnsanlar Öyküsü yaratmaya ancak onun çağrısına kulak vererek cüret edebiliriz.

(*) Kirleticilerin mantar kullanılarak temizlenmesi yöntemi. (ç.n.)

Güzel bir şey yaratmaya geldik buraya; ben buna, "yüreklerimizin bize mümkün olduğunu söylediği daha güzel dünya" diyorum. Bunun gerçekliği giderek içimize işledikçe ve krizlerin kesişmesi bizi eski dünyanın dışına ittikçe, kaçınılmaz olarak giderek daha çok insan bu gerçekle yaşayacak: senin için daha fazlasının benim için daha azı olmadığı gerçeğiyle; sana ne yaparsam kendime de onu yaptığım gerçeğiyle; verebildiğini vermek ve ihtiyacın olanı almak için yaşamak gerçeğiyle. Bunu yapmaya hemen şimdi başlayabiliriz. Korkuyoruz, ama gerçekten yaptığımızda dünya gereksinimlerimizi ve daha fazlasını karşılayacak. O zaman, bizim tanıdığımız parada somutlaşan Ayrılma öyküsünün gerçek olmadığını, hiçbir zaman gerçek olmadığını göreceğiz. Ama son on bin yıl boşuna yaşanmadı. Bazen gerçeğe doğru bir sonraki adımı atmaya hazır olmadan önce bir yalanı sonuna dek yaşamak gerekir. Tefecilik çağındaki ayrılma yalanı artık tamamlandı. Onu tümüyle, en aşırı uçlarına dek keşfettik ve yarattığı her şeyi, çölleri ve hapishaneleri, toplama kamplarını ve savaşları, iyinin harcanmasını, gerçeği ve güzeli gördük. Şimdi, bu uzun yükseliş yolculuğu boyunca geliştirdiğimiz yetenekler, hemen önümüzdeki Yeniden Birleşme Çağı'nda bize hizmet edecek.

II. KISIM

YENİDEN BİRLEŞME EKONOMİSİ

Ayrılma yolculuğumuz sonuna yaklaşıp bizler doğayla yeniden birleştikçe, insanı doğa yasalarından muaf görme tutumumuz da sona eriyor. Onlarca yıldır çevre hareketi bize, "Doğanın yasalarından muaf değiliz," dedi. Giderek, acı verici bir biçimde, bunun doğru olduğunu görüyoruz. Çocuk, annesinin yaptığı fedakârlıkların ve çektiği acıların farkına varmadan, ondan alır; biz de insan türünün uzun çocukluk dönemi boyunca yerküreden aldık. Para sistemimiz, ekonomi ideolojimiz, iyi ya da kötü yönde, aldıklarımızın aracısı oldu. Şimdi, yerküreyle ilişkimiz bir sevgilinin ilişkisine dönüştükçe, vermekte olduğumuz zararın kesinkes farkına varıyoruz. Romantik bir ilişkide partnerinize yaptıklarınız size geri döner; onun acısı, sizin acınızdır.

Ve böylece, insanlık şu andaki krizlerin ve yetişkinliğe geçişin olgunlaşma sınavıyla yüzleştikçe, Yerküre'yle ortak yaratıcılık içerisinde yaşayan bağlantılı benliğin yeni insan kimliğini içeren yeni bir ekonomi sistemi doğuyor. Ekonomi sistemimiz ve para sistemimiz almanın, sömürmenin, ayrı benliği şişirmenin aracıları olmayacak artık. Bunun yerine vermenin, yaratmanın, hizmet etmenin ve bolluğun aracıları olacak. İzleyen bölümlerde bu kutsal ekonominin unsurları tanımlanacak. Hepsi şimdiden ortada, eski kurumlarda saklı ve hatta onlardan doğuyor. Çünkü klasik anlamda bir devrim, bir tasfiye, eskinin silinip süpürülmesi değil bu; daha çok, bir başkalaşım. Yeniden Birleşme Çağı çoktandır Ayrılma kurumları içinde doğmayı bekliyordu. Günümüzde ortaya çıkmaya başlıyor.

9. BÖLÜM

DEĞER ÖYKÜSÜ

Artık gerçek olmayan eski bir öyküydü. . . Öykülerden gerçek çıkıp gidebilir ya. Eskiden gerçek olan anlamsızlaşır, hatta yalan olur, çünkü gerçek başka bir öyküye gitmiştir. Kaynağın suyu başka bir yerden doğar.

-Ursula K. Le Guin

Para, uygarlığımızı tanımlayan –benliğe ve toplu olarak insanlığa ilişkin– öykülerle ayrılmaz biçimde iç içe geçmiştir: Büyüme mekaniği ve ideolojisinin, gezegenin efendiliğine "insanın yükselişi"nin ayrılmaz parçasıdır; doğa ve toplulukla bağlarımızın çözülmesinde de merkezi bir rol oynamıştır. Bu öyküler çöküp parasal boyutları hızla dağıldıkça, yerlerini alacak yeni öykülerin niteliklerini paraya bilinçli olarak aşılama şansımız doğuyor: Yerküre'yle bir yaratıcılık ortaklığı içerisinde yaşayan, bağlantılı benlik. Ama paraya bir öykü nasıl aşılanır?

Binlerce yıllık öyküsünde para, giderek hızlanan bir evrimden geçti. İlk aşama, herhangi bir itibari değeri olmaksızın takas aracı işlevi gören emtia paraydı –tahıl, yağ, sığır, maden ve başka pek çok şey. Bu aşama birkaç bin yıl sürdü. İkinci aşama, gümüş ve altının özgül maden değerine itibari değeri ekleyen sikkelerdi. O dönemde paranın maddi ve sembolik olmak üzere iki bileşeni vardı.

Zamanla sembolün madenden bağımsızlaşması oldukça doğaldı ve Ortaçağ'da, hatta daha önce kredi paranın ortaya çıkışıyla tam da öyle oldu. Dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde Çin'de (aslında bir tür banka poliçesi olan) ilk kâğıt para kullanıma girmiş ve İran'a kadar ulaşmıştı.[1] O sıralarda Arap dünyasında da bir tür çek yaygın olarak kullanılmaktaydı. İtalyan tacirler daha

1) Temple, *The Genius of China*, 117, 119.

on ikinci yüzyılda kambiyo senedi kullanmaktaydılar ve hızla yayılan bu uygulamanın ardından, on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda kısmi rezerv bankacılığı geldi.[2] Para arzını maden arzından bağımsızlaştırıp ekonomik faaliyetle birlikte organik biçimde büyümesini sağladığından, çok önemli bir yenilikti bu. Para madenden aşamalı olarak bağımsızlaştı. Birkaç yüzyıl süren kısmi rezerv bankacılığı çağında banknotların karşılığı en azından kuramsal olarak hâlâ madendi.

Günümüzdeyse kısmi rezerv bankacılığı çağı sona erdi ve para yalnızca kredi haline geldi. Herkesin farkına vardığı bir şey değil bu. Çoğu ekonomi ders kitabı ve Federal Reserve dahil[3] pek çok otorite, rezervlerin para yaratımında sınırlayıcı bir etmen olduğu görüntüsünü hâlâ sürdürüyor, ama uygulamada neredeyse hiçbir zaman öyle değil.[4] Para yaratımında bankaların asıl kısıtlamaları toplam sermayeleri ve istekli, kredi verilebilir –yani, ya teminat olarak kullanılacak varlıklara ya da serbest gelir elde etme potansiyeline sahip– borçlular bulabilme kapasiteleridir. Diğer bir deyişle para yaratımını toplumsal anlaşmalar yönetir ve bunların arasında en önde geleni, faizle saptanmış olan, paranın gelecekte ondan daha fazlasını yaratacak olanlara gitmesi gerektiği düsturudur. İleride açıklayacağım gibi, günümüz parası büyümeyle desteklenir; şu anda olduğu gibi büyüme yavaşladığında tüm mali yapı çökmeye başlar.

Teknolojiye paralel gelişen paranın ona benzer kusurları bulunmaktadır. Her ikisi de amansız bir büyüme dürtüsü sergiler: teknoloji, teknolojik çözüm, yani mevcut teknolojinin yol açtığı sorunlara çare bulmak için daha fazla teknoloji kullanma ideolojisi yüzünden; paraysa daha önce anlattığım faiz dinamikleri nedeniyle, mevcut borcun faizinin ödenmesi için daha fazla borç yaratılması yüzünden. Paralellik gayet açıktır. Bir başka benzerlikse her ikisinin de başka ilişki biçimlerine ait alanları ele geçirmiş olmalarıdır. Ama

2) Vallely, "How Islamic Inventors Changed the World."

3) Örneğin bkz., Chicago Federal Reserve, "Modern Money Mechanics," İnternet'ten kolayca erişilebilir.

4) Bir bankanın marj rezervleri yükümlülükleri karşılamaya yetmiyorsa, gerekli nakdi Fed'den ya da para piyasalarından borç alır. Tüm sistemde rezerv yetersizliği yaşanıyorsa Fed açık piyasa operasyonları yoluyla para tabanını genişletir. M0 büyümesinin tipik olarak M1 ve M2 büyümelerinin birkaç ay arkasında kalmasının nedeni budur—bir kısmi rezerv sisteminde yaşamış olsaydık çoğaltma etkisinden bekleyeceğimizin tam tersi durumdur bu (bkz. Keen, "The Moving Cavaliers of Credit"). Fed'in ve öteki merkez bankalarının yakın zamanlardaki "parasal gevşeme"lerinin para arzını artırmakta fazla işe yaramamasının nedeni de budur.

her ikisi için de tarihi geriye sarmayı savunmuyorum. Hem teknolojinin hem paranın şu andaki biçimlerini almalarının bir nedeni olduğuna inanıyorum; kredi para, paranın tümüyle itibari değere, tümüyle anlaşmaya doğru evriminin doğal sonucudur. Buraya vardıktan sonra, bu anlaşmayı anlamlı hale getirmekte özgürüz. Çocuk oyunlarıyla fiziksel ve zihinsel yeteneklerini geliştirdikten sonra bu yetenekleri gerçek amaçlarına yöneltmeye artık hazır olan ergenler gibiyiz.

Günümüzün kredi temelli para birimlerinin yarattığı korkunç sonuçları gören kimi gözlemciler, para birimlerinin altın gibi somut bir şeyle desteklendiği o eski güzel günlere dönülmesini savunuyorlar. Emtiayla desteklenen para biriminin enflasyonist olmayacağı ya da sonsuz büyüme dürtüsünü ortadan kaldıracağı sonucuna varıyorlar. Bu "sağlam para" ya da "gerçek para" taraftarlarının bazılarının, şeylerin neyse o oldukları daha basit zamanlara dönme yönünde atavistik bir arzuya kapıldıklarını düşünüyorum. Dünyayı nesnel olarak gerçek ve akdi olmak üzere iki kategoriye ayırarak, kredi paranın çevrimin her çöküşüyle kaçınılmaz olarak çökmesi gereken bir yanılsama, bir yalan olduğuna inanıyorlar. Aslına bakılırsa bu ikiliğin kendisi bir yanılsama, zamanımızda yine çökmekte olan –fizikteki nesnellik doktrini gibi– daha derin mitolojileri yansıtan bir görüntü.

Karşılıklı ve karşılıksız para birimleri arasındaki fark sanıldığı kadar büyük değil. Yüzeyden bakıldığında çok farklı görünüyorlar: karşılıklı para birimi değerini gerçek bir şeyden alırken, karşılıksız para birimi, yalnızca insanlar bir değerinin olduğunda anlaştıkları için değerli. Yanlış bir ayrım bu: her iki durumda da sonuçta paraya değerini veren şey etrafındaki öykü, toplumsal, kültürel ve hukuki sözleşmeler kümesidir.

"Gerçek para" ya da karşılıklı para birimi taraftarı bu noktada, "Hayır, amaç tam da bu: karşılıklı para birimi değerini anlaşmalardan değil, ardındaki emtiadan alır," diyerek itiraz edebilir.

Yanlış!

İlk önce, taraftarlarının "gerçek para" dedikleri şeyin standart örneğini inceleyelim: saf altın ve gümüş madeni paralar. Yapıldıkları emtia değerli olduğu için bunların da değerli olduğunu söylüyorlar. Değerlerinin kaynağı bu ve üzerlerindeki işaretler de, ağırlık ve saflıklarına güvence veren bir garanti. Ama geçmiş zamanların gerçek parasına duyulan nostalji bir yana bırakılırsa, tarihsel olarak bakıldığında, altın ve gümüş paraların pek çoğunun bu tanıma uymadığı, emtia değerlerinin üzerinde bir değere sahip oldukları görülüyor.

(Bkz 3. Bölüm). Kâğıt paradan özünde değil, derece olarak farklılar. Kâğıt ve elektronik para madeni paradan kopuş değil, onun bir uzantısıdır.

İşleri daha da karıştırırsak, bu "emtia değeri" de nedir? Para gibi mülkiyet de bir sosyal kurgudur. Bir şeye sahip olmak ne demektir? Fiziksel olarak elde bulundurma, ancak bu durum toplumsal açıdan meşru olduğunda mülkiyettir; meşruiyet olduğunda fiziksel olarak elde bulundurmaya gerek bile kalmaz. Ne de olsa günümüz emtia piyasalarında yatırımcıların çoğu, satın aldıkları şeye hiçbir zaman dokunmuyorlar. Yaptıkları işlemler ritüel kümelerinden, gücünü ortak inançlardan alan sembolik manipülasyonlardan ibaret. Mülkiyetin kurgusallığı yeni bir olgu değil. Yap adaları sakinlerinin ünlü paraları, yani yerlerinden oynatılamayacak kadar ağır olan devasa taş halkalar, yeni sahiplerinin şu ya da bu kişi olduğunda herkes anlaştığında kolayca sahip değiştirebiliyor. Altının para biriminin karşılığı olmak için kasadan çıkmasına gerek yoktur. *Aslına bakılırsa, yerden çıkması bile gerekli değildir*. Bir altın standardını kabul etseydik bile, çoğu işlemde hâlâ kâğıt ya da dijital semboller kullanılırdı. Yalnızca, bu sembollere değer bahşeden öykü farklı olurdu.

Üstelik emtiaların değeri de toplumsal anlaşmalara bağlıdır. Sığır ya da deve gibi öteki gerçek emtia para biçimlerinin aksine pek az faydacı değeri bulunan altın için bu durum özellikle geçerlidir. Altından güzel ziynetler yapabilirsiniz, ama gümüş ya da platin gibi öteki değerli madenlere kıyasla endüstriyel faydası çok azdır. Bu da altının değerinin sözleşmeye dayandığı anlamına gelir. Dolayısıyla, değeri sözleşmeden bağımsız olan, "gerçek" değeri bulunan bir para isteyenler için tuhaf bir seçimdir.

Altın için geçerli olan şey öteki emtialar için de geçerlidir. Bizimki gibi işbölümünün gelişmiş olduğu toplumlarda para gibi çoğu emtianın da faydası bir toplumsal anlaşmalar ağına dayalıdır. Bir külçe demir ne kadar faydalıdır? Bir varil ham petrol? Bir ton sanayi sınıfı sodyum hidroksit? Bir "bushel"* soya fasulyesi? Bunların bir değerlerinin bulunması için, çok sayıda insanın bu tür şeylerin kullanıma sokulduğu, birbirleriyle bağlantılı belli rolleri üstlendiği bir bağlama gerek vardır. Diğer bir deyişle, para gibi emtiaların da özgül değerlerine ek olarak itibari değerleri vardır –hatta yakından bakıldığında ayrımın neredeyse tümüyle ortadan kalktığı görülür.

Paranın karşılığının olmasının ne anlama geldiğini daha derinlemesine düşünelim. Yüzeysel olarak bakıldığında durum gayet açıktır. 1972 öncesindeki ABD doları örneğine bakarsak, "Bir doları Federal Reserve'e götürüp karşılığın-

(*) Bir tahıl ölçü birimi. (ç.n)

da bir ons altının on üçte birini (ya da her ne kadarsa) alabilirsiniz," anlamına geliyordu. Ama bu basit tablo karmaşıklıklarla doluydu. Böyle bir şeye izin verilseydi bile, en yakın Federal Reserve kasasına gitmek çoğu dolar kullanıcısı için pratikte mümkün olmazdı. Bildiğim kadarıyla, bankalar arasında bakiye ödemelerin hesaplaşmasında bile altın fiziksel olarak bir yerden ötekine pek nakledilmezdi. Bankaların altını Federal Reserve bankalarında saklanırdı; sahip olma hakkı fiziksel olarak elde bulundurmaya değil, kayıt defterlerine yapılan girişlere bağlıydı. Fiziksel olarak ortada hiç altın bulunmasa bile sistem işlemeyi sürdürürdü. Yabancı bankalar hariç aslında hiç kimse altınla doları değiş tokuş etmiyordu. Para olarak altın değil dolar kullanılıyorsa, neden etsinler ki? Doların (altın standardı çağında) altınla değiş tokuş edilebileceği için değerli olduğunu sanıyoruz, ama belki de bunun tam aksi, yani altının dolara çevrilebileceği için değerli olduğu daha doğru değil mi?

Karşılıklı kâğıt ya da elektronik para sisteminde karşılığın gerçek para, kâğıdınsa yalnızca onun temsili olduğunu varsayma eğilimindeyizdir. Aslında gerçek para, kâğıttır. Altınla ilişkilendirilmesi, değer öyküsüne inanmamıza izin veren bir anlam yansıtması, neredeyse bir sihir formülüydü. Öykü, değer yaratır. Aslına bakılırsa, herkesin kâğıt parayı altına çevirebilmesi hiçbir zaman mümkün değildi. Çok sayıda kişinin böyle bir şey yapmaya kalkması durumunda Merkez Bankası artık paraları geri almayacağını ilan edebilirdi (ve sık sık etti de).[5] Kâğıdın X miktarda paraya çevrilebileceği yönündeki sözde kesin gerçek aslında bir görüntü, toplumsal anlaşmalar ve ortak algılar ağına dayanan, kullanışlı bir kurgudur.

Benzer biçimde, ABD'nin 1970'lerin başlarında Bretton-Woods anlaşmasını yürürlükten kaldırmasından önce dünya para birimleri ABD dolarına, o da altına sabitlenmişti. Bir ülke ABD doları rezervi oluşturması durumunda Federal Reserve'e birkaç ton altın yollatarak bunları iade edebilirdi. II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında bu büyük bir sorun değildi, ama 1960'ların sonlarına gelindiğinde ABD'nin altın rezervinin neredeyse tamamı yurtdışına gönderilmiş ve Fed iflas tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. Bu nedenle ABD tıpkı yaklaşık kırk yıl önce yurtiçinde yaptığı gibi, uluslararası banka sisteminde

5) Aslına bakılırsa bu pek çok kez oldu; Büyük Buhran döneminde neredeyse her ülkede yaşandı. Ellerinde nakit para bulunanlar bankalardan ve sonunda merkez bankalarından altın talep ettiler ve en nihayet, hayır yanıtını aldılar. 1930'larda ABD'de Roosevelt'in 6102 sayılı Yürütme Kararı'yla, az miktarda altından fazlasını elde bulundurmak yasaklandı. Ancak değerleri sözde altına dayalı olan dolarlar değersizleşmedi.

de artık altın karşılığında dolarları geri almayacağını açıkladı ve böylece, altın standardının kullanışlı bir kurgu olduğu ortaya çıktı.

Paranın karşılığının olduğu iddiası gücünü kolektif insan inancından alması nedeniyle öteki ritüel sihirlerden biraz farklıdır. Bu durum altın için ne kadar geçerli idiyse, Bernard Lietaer'in terra birimi gibi daha yakın tarihli, daha gelişmiş karşılıklı para birimi önerileri ve IMF Özel Çekme Hakları'nın düzeltilerek, karşılığının genel ekonomik faaliyeti yansıtan bir emtia sepeti olması yönündeki yakın tarihli öneriler için daha da geçerli. Anlamlı bir yaklaşım bu; hatta bu kitapta tasavvur ettiğim yönde bir adım. Ama bu karşılığın bir kurgu olduğu açık: Önceden saptanmış miktarda yağ, tahıl, karbon kredisi, domuz eti, demir külçesi ve listede her ne varsa onun gerçekten, fiziksel olarak –kapısına– teslim edilmesi karşılığında kimse terralarını değiş tokuş etmeyecektir. Hiç kimsenin bunlardan herhangi birini kişisel olarak elde bulundurmaya ihtiyacı yoktur. Değerleri kolektiftir, ancak geniş bir ekonomik ilişkiler ağı içerisinde geçerlidir. Ama bunda sorun yok! Bir şeyi karşılıklı para birimi olarak nitelemek için gerçek, pratik çevrilebilirlik gerekli değildir. Evet, çevrilebilirlik bir kurgu, bir öyküdür, ama öykülerin gücü vardır. Para tümüyle bir öyküdür. Öyküler matrisi içerisinde para yaratmaya karşı bir alternatifimiz yoktur. Yazdığım hiçbir şey, karşılıklı para birimlerini geçersizleştirmez. Ama karşılıklı bir para birimi seçeceksek, seçme nedenlerimiz açık olsun. Mesele, parayı karşılıksız para birimlerinin olamadığı bir şekilde "gerçek" yapmak değildir. Paraya, yaratmak istediğimiz değer öyküsünü aşılamaktır.

Karşılık öyküsü para yaratımını sınırlandırmakta ve yönlendirmekte kullanılabilir. Günümüzde bu hakkı bankalarla sınırlıyor ve kâr güdüsüyle yönlendiriyoruz –para, onunla daha fazlasını yaratacak olanlara gidiyor. Ancak doğru ve tarihsel bir anlamda konuşursak, para basımı kolayca vazgeçilemeyecek özel, kutsal bir işlevdir. Para, işaretin büyülü gücünü taşır ve tüm bir toplumun anlaşmasını temsil eder. Toplumun ruhunun bir parçası onun içinde yaşar ve onu yaratma gücü, bir şamanın ilaç kesesini koruması gibi kıskançlıkla korunmalıdır. Yanlış ellere düştüğünde gücü, köleleştirmekte kullanılabilir. Günümüzde bunun olduğunu inkâr edebilir miyiz? İnsanların ve ulusların tefecilerin köleleri olduklarını inkâr edebilir miyiz?

Parayı kutsalla doğal olarak ilişkilendirmekle kalmayız; para olarak kullandığımız şey de genellikle kutsal *olur*: "Hazinen neredeyse yüreğin de orada olacaktır" (Matta 6:21). Böylece insanlar altına tapınır oldular. Ona tapındıklarını itiraf etmediler elbette, ama eylem, sözden daha güçlüdür. Altını arzuladılar, altına kurban verdiler, altına hürmet ettiler, altına doğaüstü bir güç ve özel

bir kutsal statü yüklediler. Sığır ticareti yapan kültürlerde sığır ve emtia-para olarak kullanıldıkları kültürlerde buğday ya da zeytinyağı için de aynı durum geçerlidir. Öteki emtialardan ayrı, kutsal bir statü edinmişlerdir.

Son yüz yıl giderek karşılıksız para birimleri çağına ve aynı zamanda, hiçbir şeyin kutsal olmadığı bir çağa dönüştü. Giriş bölümünde söylediğim gibi, günümüzde kutsal bir şey varsa o da paranın kendisidir. İkiliğin soyutlaşmış ilahiliğiyle ilişkilendirdiğimiz özellikleri para taşır çünkü: her yerde olma, soyutlama, maddi olmama, ama maddi işlere karışarak yaratabilme ya da yok edebilme. Maddiyattan ilahiliği tümden çıkarmak, yine, hiçbir şeyi kutsal –hiçbir şeyi gerçek, hiçbir şeyi somut– saymamaktır. Oysa kutsalın yokluğu bir yanılsamadır: pek çoklarının işaret etmiş olduğu gibi, kendi kozmik doğuş öyküsü, dünyanın işleyişine dair, esrarengiz bir dile bürünmüş gizemli açıklamaları, rahipleri ve onların yorumcuları, hiyerarşisi, giriş ritüelleri (örneğin doktora savunması), değerler sistemi ve çok daha fazlasıyla, bilim, yeni din oldu. Benzer biçimde, karşılığın görünürdeki yokluğu da bir yanılsamadır. Kredi paranın karşılığı, (açıkça karşılıklı para birimlerinden farklı türde bir sosyal anlaşma, ama yine de anlaşma aracılığıyla) bir ekonominin mal ve hizmetlerinin tamamı ve daha da derinlemesine bakıldığında, büyümedir.[6] Faizli borç olarak yaratılmıştır ve değerinin sürmesi, mal ve hizmet alanının sonsuz genişleyişine bağlıdır. Paranın karşılığı olan şey kutsallaşır: bu nedenle, yüzyıllarca büyüme kutsal bir statüye sahip olmuştur. Yükseliş öyküsünün çeşitli kılıklarına –ilerleme, doğal kuvvetleri boyunduruğumuz altına alma, en son sınırları fethetme, doğanın efendisi olma– bürünüp, meyve verip çoğalmak için kutsal bir savaş verdik. Ama büyüme bizim için artık kutsal değil.

Bu kitap, günümüzde kutsallaşmakta olan şeyleri paranın karşılığı kılmanın somut bir yolunu anlatacak. Nedir bunlar? Neler olduklarını, insanların onları yaratıp korumak için gösterdikleri fedakârca çabalarda görebiliriz. Geleceğin parasının karşılığı beslemek, yaratmak ve korumak istediğimiz şeyler olacak: imardan geçmemiş toprak, temiz hava ve su, büyük sanat ve mimarlık yapıtları, biyoçeşitlilik ve genetik ortak değerler, kullanılmamış imar hakları, kullanılmamış karbon kredileri, alınmamış patent telifleri, hizmete dönüştü-

6) Buna şöyle bakabilirsiniz: bankanın verdiği kredinin karşılığı teminat, ya da teminatsız krediler söz konusu olduğunda, borçlunun gelecekteki kazançlarıdır. Öyleyse tüm ekonomi çapında bakıldığında verilen tüm kredi-paranın toplamının karşılığı ekonomideki tüm mevcut ve gelecekteki mal ve hizmetler ve dolayısıyla, büyüme vaadidir. Başka bir biçimde ifade edersek, büyüme olmadığında temerrüt oranı yükselecek ve para arzı azalacaktır.

rülmemiş ilişkiler ve mala dönüştürülmemiş doğal kaynaklar. Hatta, hâlâ yerden çıkarılmamış olan altın.

Parayla (ve dolayısıyla soyut "değer"le) ilişkilendirilmesi bir şeyi kutsallık statüsüne yükseltmekle kalmaz, bizi ondan daha daha fazlasını yaratmaya da yöneltir. Altının parayla ilişkilendirilmesi, daha fazla altın çıkarma çabasının sürmesini (ve çevrenin zarar görmesini) teşvik eder. Yerde delikler açıp sonra onları yeniden doldurmak, boşa gitmiş çaba örneğidir, oysa günümüzde altın madenciliğinde yapılan temelde budur. Büyük çabalar harcayarak altın cevherini yerden kazıp çıkarır, nakleder, rafine eder ve sonunda yine yerde, kasa adı verilen başka deliklere koyarız. Bu çaba ve altının kıtlığı para arzını düzenlemenin yollarından biridir (ve rasgele bir yoldur), ama onu neden anlamlı toplumsal ve siyasi anlaşmalarla, ya da daha organik bir süreçle düzenleyip, bütün bu delik kazma işinden kurtulmayalım ki?

Altın konusunda yukarıda bahsedilen sorun öteki emtialar için de geçerlidir. Sığır, para işlevini gördüğü yerlerde sütünün ve etinin faydasının ötesinde bir değer edinir ve bunun sonucunda insanlar, aslında gereksindiklerinden daha büyük sürüler beslerler. Altın madenciliğinde olduğu gibi burada da insan emeği boşa gider ve çevreye zarar verilir. Korkarım ki, emtiaya dayalı her tür para aynı etkiyi yaratacaktır. Söz konusu emtia petrolse, daha fazla petrol çıkarma dürtüsü gelişecektir –yakıt olarak ihtiyaç duyulan miktar, ayrıca para olarak ek bir miktar. Genelleştirildiğinde ilke şöyledir: "Herhangi bir şeyin para olarak kullanılması, o şeyin arzını artırır."

11. Bölüm bu ilkeden yola çıkarak, insanlık ve gezegen için olumlu olduğunda anlaştığımız şeylerin arzını artıracak bir para sistemi yaratıyor. Paranın "karşılığı" temiz su, kirlenmemiş hava, sağlıklı ekosistemler ve kültürel ortak değerler olsa ne olurdu? Altının değerine ilişkin toplumsal anlaşmanın bizi daha da fazla altın çıkarmaya yöneltmesi gibi, bunların daha, daha fazla yaratılmasını teşvik etmenin bir yolu var mı? Altının parasallaşmasının onu arzulamamıza, daha fazlasını üretme peşine düşmemize ve ancak gerçek, acil bir gereksinimi karşılamak için ondan vazgeçmemize neden olması gibi, para için bu tür şeylerin kullanılması da bunlardan daha fazlasını yaratmamıza, daha güzel bir gezegen yaratmamıza ve bunları ancak iyi düşünülmüş bir neden için, ancak gerçek bir gereksinime karşılık olarak, ancak yok edilmiş olan kadar değerli bir şey yaratmak için feda etmemize neden olabilir. Günümüzde para uğruna pek çok şeyi yok ediyor, ama paranın kendisini isteyerek yok etmiyoruz. Ve bu hep böyle olacak.

Para biriminin karşılığı sorusu, daha geniş çaplı ve temel sorulara yöneltiyor bizi: Parayı kim, hangi süreç aracılığıyla yaratacak? Yaratılan para miktarı

hangi sınırlarla düzenlenmeli? Paranın içerdiği anlaşmalar nelerdir? Daha genel olarak, paraya aktardığımız değer öyküsü nedir?

Eski Yunan çağından bu yana para her zaman bir anlaşmayı içermiştir. Ancak genellikle kasıtsız bir anlaşma olmuştur bu. İnsanlar altının değerli olduğuna inandılar ve bu değerin anlaşmaya dayandığını pek ender olarak durup düşündüler. Sonraları, karşılıksız kâğıt para birimleri de barizdir ki anlaşmaya dayalıydı, ancak bildiğim kadarıyla bunların basılmasını hiç kimse aklında bir takas aracı sunma ötesinde özel bir toplumsal amaçla tasarlamadı. "Dünyaya ilişkin ne türde bir öykü yaratıyoruz ve bu öyküyü ne türde bir para içerip pekiştirecek?" sorusunu kimse sormadı. Kimse kısmi rezerv bankacılığı sistemini yaratmaya, insan alanının genişletilmesini teşvik etme yönünde bilinçli bir amaçla karar vermedi. Günümüzde, ilk kez, para seçimimize bir bilinç aşılama fırsatına sahibiz. Bu dünyada hangi kolektif öyküyü sahnelemek istediğimizi kendimize sorma ve bu öyküyle uyumlu bir para sistemi seçme zamanı geldi.

Bu kitabın geri kalan kısmında, insanlığın kendimizle ve yerküreyle yeni ilişkisini temsil eden bir para sisteminin, bizim için kutsallaşmakta olan şeyleri yansıtıp besleyen bir sistemin genel hatlarını çizeceğim. Hem kolektif hem kişisel düzeyde bu noktadan o noktaya nasıl ulaşılacağı konusunda da bazı fikirler önereceğim. Bu kutsal ekonomi şu özellikleri taşıyacak:

Mesleklerimize ve ekonomik yaşamımıza armağan zihniyetini yeniden kazandıracak.

Toplumdaki para kaynaklı homojenleşmeyi ve kişiliksizleşmeyi tersine çevirecek.

Ekosistemin ihlali değil, uzantısı olacak.

Yerel ekonomileri geliştirip toplulukları yeniden canlandıracak.

İnisiyatifi teşvik edip girişimciliği ödüllendirecek.

Sıfır büyümeyle uyumlu olacak, ama eşsiz insani armağanlarımızın gelişiminin sürmesini teşvik edecek.

Adil bir zenginlik dağılımını teşvik edecek.

Dünyayı kutsal sayan yeni bir materyalizmi teşvik edecek.

Siyasi eşitlikle ve halk gücüyle uyumlu olacak ve merkezi kontrolün artmasına yol açmayacak.

Yitirilmiş doğal, toplumsal, kültürel ve ruhsal sermaye alanlarını yeniden oluşturacak.

Ve en önemlisi, yaratmaya hemen, şimdi başlayabileceğimiz bir şey!

Önümüzdeki birkaç bölümde, geleceğin para sistemini belirleyecek yeni Değer Öyküsü'nün çeşitli temaları sunulup sentezlenecek. Bunlar bir araya getirildiğinde, günümüzde bildiğimizden çok farklı bir ekonomi tablosu ortaya çıkacak.

10. BÖLÜM

DÖNÜŞ YASASI

Sosyalizm ekonomik gerçeği anlayamadığı için başarısız oldu; kapitalizmse ekolojik gerçeği anlayamadığı için başarısız olabilir.

-Lester Brown

İşte kesin olan bir şey: kaynakların sürekli olarak atığa dönüştürülmesi, sınırlı bir gezegende sürdürülemez bir durumdur. İster kaynak kullanımı olsun ister para ya da nüfus, katlanarak büyüme daha da sürdürülemezdir.

Sürdürülemezliğin ötesinde, doğal da değildir. Bir ekolojide hiçbir tür, başka türlerin kullanamayacağı atıklar yaratmaz –"Birinin çöpü ötekinin yiyeceğidir," özdeyişi buradan gelir. Başka hiçbir tür dioksin, PCB'ler ve radyoaktif atıklar gibi, yaşamın geri kalan kısmı için toksik atıklardan giderek artan miktarlarda üretmez. Bizim çizgisel/katlanarak büyüme ekonomimizin doğanın dönüş yasasını, kaynak çevrimini ihlal ettiği çok açıktır.

Kutsal ekonomi ekolojinin bir uzantısıdır ve dönüş yasası dahil tüm kurallarına uyar. Bu da tam olarak, sanayi süreçleri ya da öteki insan faaliyetleri sonucunda üretilen her maddenin ya başka bir insan faaliyetinde kullanılması ya da nihayetinde, öteki varlıkların işleyebilecekleri bir biçimde ve hızla doğaya dönmesi anlamına gelir.[1] Sanayi atığı diye bir şey olmaması anlamına gelir. Her şey kaynağına döner. Doğanın geri kalanında olduğu gibi, bizim atığımız başka bir canlının yiyeceği olur.

Böyle bir ekonomiye doğal ya da ekolojik demek yerine neden "kutsal" diyorum? Armağanların kutsallığı nedeniyle. Dönüş yasasına uymak Armağan ruhunu onurlandırmaktır, çünkü bize verilmiş olanı alırız ve karşılığında biz

1) Yani kimi maddeler biyo-çözünür olsalar bile, aşırı miktarda ürettiğimizde yasayı ihlal ederler.

de bir armağan veririz. Armağanların aktarılması gerekir. Ya onları bir süre elimizde tutup ardından başkasına veririz, ya da kullanırız, sindiririz, içimize alırız ve değişmiş bir biçimde aktarırız. Bunun kutsal bir sorumluluk olduğu hem teist hem ateist bakış açılarından barizdir.

Teist bakış açısından, bize verilmiş olan bu dünyanın kaynağını düşünelim. Kimi evanjeliklerin bana söylemiş oldukları gibi doğayı yıkıcı bir biçimde kullanmakta sorun olmadığını, çünkü ne de olsa Tanrı'nın onu bize vermiş olduğunu söylemek ciddi bir hata olacaktır. Bir armağanı heba etmek ya da kötüye kullanmak, armağanı değersizleştirmek ve verene hakaret etmektir. Verdiğiniz armağan gözünüzün önünde çöpe atılırsa kendinizi hakarete ve hayal kırıklığına uğramış hissedebilirsiniz; kesinlikle o kişiye bir daha armağan vermezsiniz. Tanrı'ya gerçekten inanan hiç kimsenin yaratılmış şeylere böyle davranmaya cüret edemeyeceğini, bunun yerine yaşamı, dünyayı ve üzerindeki her şeyi mümkün olan en güzel biçimde kullanacağını düşünüyorum. Bu da ona olduğu gibi, yani İlahi bir armağan gibi davranmaktır. İçimizdeki minnetle onu iyi kullanır ve karşılığında biz de veririz. Sıfır atıklı bir ekonomiye kutsal adını vermemin teist nedeni budur.

Ateist bakış açısından sıfır atıklı ekonomi, tüm varlıkların karşılıklı bağının ekonomideki uygulamasıdır. "Başkalarına ne yaparsam kendime de onu yaparım" gerçeğini benimser. Bir oluşun farkına vardığımız derecede armağanlarımızı aktarma, zarar vermeme ve kendi benliklerimizi sevdiğimiz gibi başkalarını da sevme arzusu duyarız.

Pratik açıdan bakarsak kutsal ekonomi vizyonu, ekonomistlerin "dışsal" olarak niteledikleri şeyin ortadan kaldırılmasını gerektirir. Dış maliyetler, başka birinin ödediği üretim maliyetleridir. Örneğin, Kaliforniya'nın Central Vadisi'nden gelen sebzelerin Pennsylvania'da yerel ürünlerden daha ucuz olmasının nedeni, tam maliyeti yansıtmamalarıdır. Üreticiler akiferlerin boşalmasının, tarım ilaçlarının zehrinin, toprağın tuzlanmasının ve çiftçilik yöntemlerinin öteki etkilerinin şu andaki ve gelecekteki maliyetlerini ödeme yükümlülüğü altında olmadıklarından, bu maliyetler marulun fiyatına yansımaz. Üstelik ürünleri kıtanın bir ucundan ötekine kamyonlarla nakletmenin maliyeti büyük oranda sübvanse edilmektedir. Bir depo yakıtın fiyatı yarattığı kirliliğin, onu güvenceye almak için verilen savaşların, hatta petrol sızıntılarının maliyetini içermez. Nakliye maliyetleri, otoyol inşa ve bakım maliyetlerini yansıtmaz. Tüm bu maliyetler marul fiyatına eklenseydi Kaliforniya marulu Pennsylvania'da satın alınmasını engelleyecek derecede pahalı olurdu. Uzak yerlerden ancak çok özel şeyleri satın alırdık.

Günümüzde pek çok sanayi ancak maliyetleri dışsallaştırıldığı için çalışabilmektedir. Örneğin petrol sızıntılarının ya da nükleer kazaların sorumluluğuna ilişkin yasal tavanlar, toplum üzerindeki net etkilerinin olumsuzluğuna rağmen, deniz dibi sondajlarını ve nükleer enerjiyi operatörleri için kârlı hale getiriyor. BP'nin bunu yapmaya çalışırken iflas etse bile Meksika Körfezi'ndeki sızıntının tam maliyetini ödemesinin ya da ödeyebilmesinin hiçbir yolu yok. Bedeli toplum ödeyecek ve böylece servet halktan şirketin yatırımcılarına, çok kişiden az kişiye aktarılmış olacaktır.[2] Felaket düzeyinde zarara neden olma potansiyeli taşıyan her sanayi temelde serveti kamudan özele, çok kişiden birkaç kişiye aktarmaktadır. Bu sanayiler bedava sigortayla çalışıyorlar. Onlar kârı alıyor, bizlerse riskleri üstleniyoruz. En büyük operatörlerin risklerin gerçekleşmesi durumunda kurtarılacaklarını bilerek çok büyük riskler alabildikleri finans endüstrisinde de durum bu. Maliyetlerin dışsallaştırılması derin denizlerde petrol sondajı ya da nükleer enerji gibi aslında ekonomik olmayan şeyleri ekonomik hale getirir.

Dış maliyetlerin ortadan kaldırılması çağların iş planını çökertir: "Gelir bana kalır, maliyetleri başkası öder." Ben tarlama azot gübre atarım, nehrin aşağısındaki yosunlaşma maliyetini karides avcısı öder. Ben elektrik üretmek için kömür yakarım, cıva salımının tıbbi maliyetleriyle asit yağmurlarının çevresel maliyetlerini toplum öder. Bütün bu stratejiler, anlatmış olduğum temanın çeşitlemeleridir: ortak değerlerin parasallaşmasının. Yerkürenin çeşitli türlerde atığı özümseme kapasitesi bir tür ortak servettir; toprağın, denizlerin ve akiferlerin zenginliği de öyle. Toplumun kolektif boş zamanı da, kirletenlerin başka herkesin temizlemekle uğraşmak zorunda kalacağı bir kirlilik yaratmasıyla tükenen bir ortak değer olarak görülebilir.

"Gelir bana kalır, maliyetleri başkası öder" düşüncesi, sizin iyiliğinizin benimkiyle temelde ilişkisiz olduğu ayrı benlik zihniyetini yansıtır. Sizin başınıza gelenlerden bana ne? Ben kendimi dışarıdaki toplumsal ve çevresel kirlilikten yeterince yalıtırsam, sizin yoksul, hasta ya da hapiste olmanızdan bana ne? Meksika Körfezi'nin petrol tabakası altında ölmesinden bana ne? Ben gider başka yerde yaşarım. Pasifik Okyanusu'nda bin mil genişliğinde plastik çemberi oluşmasından bana ne? Ayrılmanın bakış açısından bunlar önemsizdir –ilkede kendimizi eylemlerimizin sonuçlarından yalıtabiliriz. Maliyetleri dışsallaştırarak kâr etmek, bu bakış açısının ayrılmaz parçasıdır. Ama öteki

2) Şirket iflas edip mevcut hisse senedi ve bono sahiplerini iflas ettirse bile geçmişteki yatırımcılar zaten kâr etmiş olacaklardır.

insanlarla ve yerküreyle bağlantılı benliğin bakış açısından sizin iyiliğiniz benimkinden ayrılamaz, çünkü siz ve ben temelde ayrı değilizdir. Tüm maliyetlerin içselleştirilmesi, varlıklararasılık ilkesinin ekonomik somutlaşmasıdır: "Başkalarına ne yaparsam kendime de onu yaparım."

Maliyetlerin içselleştirilmesi aynı zamanda armağan kültürünün algılarını da yansıtır. Armağan çevriminde sizin talihiniz benim talihim ve sizin kaybınız benim kaybımdır, çünkü verecek şeyiniz giderek artar ya da azalır. Bu dünya görüşü açısından, topluma ya da doğaya verilen zararın bilançoya yansıtılması sağduyunun ta kendisidir. Bana verdiğiniz armağanlar için size bağımlıysam, sizi yoksullaştırarak kendimi varsıllaştırmam mantıksızlıktır. Böyle bir dünyada en iyi iş kararı, herkesi zenginleştiren karardır: toplumu ve gezegeni. Kutsal ekonomi bu ilkeyi içermeli, kârı ortak saadetle uyumlu hale getirmelidir.

Bu ilkeyi anlayan kimi ileri görüşlü iş insanları "üçlü mali sonuç" ve "tam maliyetli muhasebe" gibi kavramlar yoluyla bunu gönüllü olarak gerçekleştirme girişiminde bulundular. Bu yaklaşım yalnızca şirketlerin kendi kârlarını azamiye çıkarmalarını değil, insanları, gezegeni ve kârı birlikte içerir –üçlü mali sonuç. Sorun, bu şirketlerin tam aksini yapan –maliyetlerini insanlara ve gezegene ihraç eden– öteki şirketlerle rekabet etmek zorunda olmalarıdır. Üçlü mali sonuç ve tam maliyetli muhasebe, kamu politikasını değerlendirme yolu olarak yararlıdır (çünkü yalnızca ekonomik yararlardan fazlasını içerirler), ama özel işletmeler söz konusu olduğunda mali sonucun ilk ikisi üçüncüyle genellikle çelişir. Sürdürülebilir balıkçılık yapmaya çalışan bir balıkçıysam, yüz kilometre uzunluğunda ağları olan endüstriyel trolcülerle rekabet ediyorsam, maliyetlerimin yüksekliği beni rekabet edemez duruma düşürecektir. Maliyetlerin içselleştirilmesinin ve üçlü mali sonucun üçünü de içerecek tek bir mali sonuçta toplanmasının dayatılması için bazı önlemlere ihtiyaç olmasının nedeni budur. İnsanların durumu "anlayacaklarını" ummakla yetinemeyiz. Kişisel çıkarı herkesin iyiliğiyle uyumlu kılacak bir sistem yaratmalıyız.

Dışsallaştırılmış maliyetleri (ve dışsallaştırılmış yararları) bilançoya yansıtmanın yollarından biri üst-sınır-ve-ticaret sistemleri ve öteki ticareti yapılabilir salım tahsisatlarıdır.[3] Bu tür sistemlerden uygulamada karışık sonuçlar elde edilmiş olsa da (kükürt dioksit tavanları görece başarılı oldu, AB'nin

3) Bu tür sistemlerde toplam bir salım tavanı belirlenir ve salım hakkı ülkeler ya da işletmeler arasında dağıtılır. Kirletme hakları alınıp satılabilir ve böylece bir fabrika salımlarını azalttığında kullanmadığı kotayı başka birine satabilir.

karbon kredileriyse felaketle sonuçlandı), ilkede ne kadarının yeterli olduğu konusunda kolektif bir anlaşmayı yürürlüğe sokabilmemizi sağlarlar. "Yeterli" tanımı, gezegenin ya da biyo/bölgenin söz konusu maddeyi özümseme kapasitesine bağlıdır. Kükürt dioksitte, asit yağmurlarının kontrol altına alınması için Avrupa ve Amerika'nın tavanları ayrı olabilir; Los Angeles'ın kendi ozon ya da diazot monoksit tavanı olabilir; tüm gezegeninse tek bir CO_2 ve CFC tavanı olabilir. Toplam tavanların dayatılması, verimlilikteki gelişmelerin ille de tüketimin azalmasına yol açmadığını, hatta fiyatları düşürüp daha fazla üretim için sermayeyi serbest bırakarak, daha fazla tüketime neden olabileceğini söyleyen Jevon paradoksunun aşılmasını sağlar.[4]

Günümüz üst-sınır-ve-ticaret önerileri önemli düzeyde tartışma yarattı ve ben de bu sistemi eleştirenlerle az çok aynı fikirdeyim. Gerçekten etkili bir tahsisat programı hiçbir bedeli, bedava kredisi, eskiye yönelik istisna maddeleri olmayan ve programa uymayan ülkelere katı yaptırımlar getiren bir müzayede sistemi olacaktır. Böyle olsa bile bazı sorunlar sürer: fiyat belirsizliği, spekülatif türev ticareti ve yozlaşma. Yürütme özellikle kritik bir sorundur, çünkü üst-sınır-ve-ticaret yürütmenin gevşek olduğu yerlerde imalatçılara büyük bir avantaj sağlar ve bu da şu andaki düzenleme rejimine kıyasla daha fazla toplam kirlilik sonucunu verebilir.[5] Bir başka sorunsa üst-sınır-ve-ticaret sisteminde bireysel özen sayesinde serbest kalan kaynakların ya da tahsisatların başka biri tarafından kullanılmasının kişisel güçsüzlük duygusu yaratmasıdır.

Üst-sınır-ve-ticaret sisteminin sorunları farklı bir yaklaşımı akla getiriyor: Paul Hawken'ın karbon vergisi gibi, kirlilikten alınacak doğrudan vergi. Fosil yakıt ithalat sırasında vergilendirilebilir ve elde edilen kazanç halka iade edilebilir. Maliyetleri içselleştirmenin başka bir yoludur bu ve toplumsal ve çevresel maliyetlerin nicelikselleştirilip telafi edilmesinin kolay olduğu durumlara özellikle uygundur. Üst-sınır-ve-ticaret sisteminde olduğu gibi, bu vergiyi almayı reddeden ya da vergi toplamakta başarısız olan ülkelerde imalat yapmak daha kârlı olacağından, uluslararası düzeyde yürütme büyük bir so-

4) Örneğin CFC ampullerin kullanımı sonucunda aydınlatma maliyeti düştüğünde kimi tesisler buna karşılık dış mekânda aydınlatma kullanımlarını artırırlar. Bilgisayar belleği ucuzladığında yazılımcılar daha fazla bellek gerektiren programlar yazarlar. Herhangi bir kaynak daha verimli biçimde kullanıldığında bu kaynağa talep azalır, bu da fiyatları düşürür ve sonuçta talep artar.

5) Yürütmenin zayıf olduğu ülkelerdeki kirleticiler tahsisatlarını yürütmenin güçlü olduğu ülkelerdeki kirleticilere satabilirler ve bu da ikincilerin daha düşük maliyetle kirletmelerine ve birincilerin de toplam salım tavanı ötesinde kirletmelerine izin verir.

rundur. Arzulanan tavana ulaşılması için sık sık oran uyarlaması yapılmasını da gerektirebilir.

Yeni bir vergi önerisi karşısında dehşete kapılan okurlar, bahsetmiş olduğum iki mekanizmanın, üst-sınır-ve-ticaretle yeşil vergilerin aslında topluma getirilen yeni vergiler olmadığını düşünsünler. Çevresel yıkımın maliyetini zaten birisi ödüyor olacak. Mevcut sistemde bu "birisi" ya masum seyirciler ya da gelecek kuşaklar. Bu öneriler yalnızca, maliyetlerin onları yaratanlara ve onlar sayesinde kâr edenlere kaydırılmasını sağlayacak.

Ne şekilde uygulanırsa uygulansın, kirlilik maliyetleri içselleştirildiğinde en iyi iş kararı, en iyi çevre kararıyla uyumlu olacaktır. Mucit olduğunuzu ve bir fabrikanın hiçbir verimlilik kaybı olmadan kirliliği %90 azaltmasını sağlayacak harika bir fikir bulduğunuzu düşünün. Günümüzde o fabrikanın fikrinizi uygulamaya sokması için hiçbir teşvik yok, çünkü kirlilik maliyetini zaten ödemiyor. Oysa kirlilik maliyeti içselleştirilirse sizin icadınız bir anda öne çıkar. Maliyetlerin içselleştirilmesi yepyeni bir ekonomik teşvikler kümesi doğurur. Ekonomik olmasa bile kirliliği azaltmak isteyen yüreklerimizdeki iyilik, artık para baskısıyla savaşmak zorunda kalmaz.

Hem üst-sınır-ve-ticaret sisteminin hem de kirlilik vergilerinin toplumsal ve ekolojik maliyetlerin içselleştirilmesinde oynayacak bir rolü var gerçi, ama bunları bizzat paranın yapısıyla da kaynaştırabiliriz; gezegene hürmetimizi ve insanlığın yerküre üzerindeki rolüne ve amacına ilişkin doğmakta olan hissimizi somutlaştıran bir paranın. Bu para maliyetlerin içselleştirilmesini 4. Bölüm'de betimlenmiş olan büyük mülkiyet adaletsizliğinin düzeltilmesiyle birleştirir, bir yandan girişimcilik ruhuna tam bir hareket serbestisi tanırken, ortak değerleri halka iade eder. 9. Bölüm'deki ilkeyi uygulamaya sokar: parayı, bizim için kutsallaşmış şeylerle destekleyerek kutsallaştırır. Bunların arasında tam da, yeşil vergilerin ve benzerlerinin korumayı amaçladığı şeyler var. Üst-sınır-ve-ticaret sisteminin, para birimi meselesinin ve benzerlerinin teknokrat bir görüntüsü olsa da, önümüzdeki bölümde ete kemiğe büründürülecek olan, altlarındaki dürtü, parayı kutsal saydığımız şeylerle uyuşturmaktır.

İster geleneksel vergilendirme veya üst-sınır-ve-ticaret sistemiyle gerçekleştirilsin, ister paranın kendisiyle bütünleştirilerek, Yerküre'yle kökten farklı bir ilişkiye atılıyoruz. Yükseliş, insan alanının büyümesi ve yaban ortamının fethi öyküsü günlerinde, insanlığın çocukluğu zamanında, dünya büyümemizi barındırmak için sınırsız yere sahip görünürken, kaç balık avlanacağı, kaç ağaç kesileceği, ne kadar maden cevherinin kazılıp çıkarılacağı ya da atmosferin atıkları özümseme kapasitesinin ne kadarının kullanılacağı konusunda

kolektif anlaşmalara gerek yoktu. Günümüzdeyse, çevrenin sınırlarının göz ardı edilmesi olanaksızlaştıkça, doğanın geri kalanıyla ilişkimiz temel bir düzeyde değişiyor. Balık yataklarının, ormanların, temiz suyun ve temiz havanın tükenmek üzere olduğu açıkça görülüyor. Yerküreyi yok etme ya da en azından ona amansızca zarar verme gücüne sahibiz. Bir âşık âşığına karşı ne kadar korumasızsa, o da bize karşı korumasız. Bu açıdan onu yalnızca Toprak Ana olarak düşünmek artık doğru değil. İhtiyaç içindeki çocuk annesinin sınırlarını dikkate almaz. Sevgililer arasındaysa durum farklıdır. Çeşitli kaynakların kullanımına yerel, bölgesel ve küresel tavanlar getireceğimiz bir gelecek öngörmemin nedeni bu. Balık avları, yeraltı suyunun kullanımı, karbon salımları, kereste amaçlı ağaç kesimleri, üst toprağın tüketilmesi ve başka pek çok şey dikkatle izlenip, sürdürülebilir düzeylerde tutulacak. Bu kaynaklar –temiz su, temiz hava, madenler, biota* ve çok daha fazlası– bizim için öylesine kutsallaşacak ki, yaşamsal organlarımıza kaynak demeyeceğimiz ve onları tüketmeyi hayal bile etmeyeceğimiz gibi, bunlara da belki artık "kaynaklar" demeyeceğiz.

Yerkürenin yaşamsal organlarını tüketmemize benzer nedenlerden ötürü kendi yaşamsal organlarımızı da *gerçekten* tüketiyoruz aslında. Bağlantılı benlik anlayışından bekleyeceğimiz gibi, yerküreye yaptıklarımızı aslında kendimize yapıyoruz. Paralellikler öylesine güçlü ki, sözü uzatmamak için tek bir örnekle yetineceğim: yerkürenin depolanmış fosil yakıtını tüketmemizle, kimyasal ve psikolojik uyaranlar yoluyla böbreküstü bezlerimizi boşaltmamız arasındaki paralellik. Geleneksel Çin tıp düşünüşünde böbreküstü bezleri, asıl qi'nin yaşam gücünün haznesi ve edinilmiş qi arzının giriş kapısı olarak görülen böbrek organ sisteminin parçasıdır. Yaşam amacımızla uyum içinde olduğumuzda yaşam gücünün kapıları ardına kadar açılır ve bize sürekli bir enerji arzı sunar. Ama bu uyumu yitirdiğimizde böbreküstü bezlerinden yaşam gücünü çekmek için giderek daha şiddetli yöntemlere (kahve, motivasyon teknikleri, tehditler) başvurmak zorunda kalırız. Benzer biçimde, fosil yakıtlara erişmek için kullandığımız teknolojiler de giderek şiddetleniyor –hidrolik çatlatma, dağ tepelerinden petrol çıkarma, bitümlü kumdan petrol elde etme vb– ve bu yakıtları, insan türünün yerküredeki amacıyla uyuşmadığı açıkça görülen anlamsız ya da yıkıcı amaçlar için kullanıyoruz. Kişisel olanla gezegensel olan birbirinin aynası. Aralarındaki bağlantı basit bir analojiden ibaret değil: kendimizi zorlamak için kahve ve dış motivasyon (yani

(*) Belirli bir bölge ya da çevredeki bitki ve hayvan yaşamı bütünü (ç.n.).

para) kullandığımız işler tam da, gezegenin yağmalanmasına katkıda bulunan türde işler. Bunu bedenlerimize yapmayı aslında istemiyoruz; bunu dünyaya yapmayı aslında istemiyoruz.

Yerküre'yle ilişkimizde yalnızca almak değil, aynı zamanda vermek de istiyoruz. Bunu akılda tutarak, dönüş yasasının ve almayla vermenin kozmik birliğinin bir yönüne daha değineceğim. Görünüşe bakılırsa doğada dönüş yasasının dikkat çekici bir istisnası, ekosistemlerin geri dönüştürmediği, her zaman yeniden giren ve her zaman atık olarak çıkan bir şey var: Enerji. Güneşten yayılan enerji bitkiler tarafından alınır, yiyecek zinciri boyunca bir biçimden öbürüne dönüştürülür ve geri dönülmez biçimde son hedefine doğru ilerler: atık ısı. Güneşten gelen tüm düşük entropili elektromanyetik ışınım önünde sonunda, yüksek entropili ısı olarak yerküreden dışarı gönderilir.[6]

Eski insanların, beklentisi olmadan ya da hatta dönüş olasılığı bulunmadan verdiğini bildiğimiz tek şey olan güneşe tapmış olmaları beni şaşırtmıyor. Güneşin cömertliği açıkça ortada. Tüm yaşam krallığına enerji sağlıyor ve fosil yakıtlar, güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi ve hidroelektrik enerji olarak teknoküreye de enerji sağlayabilir. Kelimenin tam anlamıyla sınırsız olan bu bedava enerji karşısında duyduğum hayret, bir zamanlar güneşe tapanların hissetmiş olmaları gereken saf, neredeyse çocuksu minneti anlayabilmemi sağlıyor.

Ama öykünün devamı da var. Spiritüel gelenekte bizim de güneşe geri verdiğimizi, hatta güneşin ancak bizim minnetimiz aracılığıyla parlamayı sürdürdüğünü söyleyen bir damar bulunmaktadır.[7] Eski güneş ritüellerinin tek amacı güneşe teşekkür etmek değildi –parlamayı sürdürmesi içindi. Güneş enerjisi, bize geri yansıtılan yerküre sevgisinin ışığıdır. Burada da armağan döngüsü işler. Güneşten bile ayrı değiliz ve kimi zaman içimizden bir güneşin parladığını, diğer herkesi sıcaklık ve cömertlik ışığıyla aydınlattığını hissetmemizin nedeni belki de budur.

6) Buradaki "sonunda" milyonlarca yıl sonrası, örneğin günümüzde bizim kömür yakmamız olabilir.

7) İlginçtir ki, son otuz yılda minnetsizlik çağı doruğuna ulaşırken, güneşin ışınımı anlaşılan değişti ve heliosferin gücü önemli derecede azaldı. Belki benim kuruntumdur, ama çocukluğumda güneşin daha sarı olduğunu hatırlıyorum. 2008'le 2010 arasında güneş lekesi faaliyetleri eşi görülmemiş düzeylere indi (bkz. örn. Clark, "Absence of Sunspots".) Cömertlik timsali olan güneş yerküredeki ne de olsa bir alma-verme krizi olan mali krizi yansıtan çalkantılı bir evreye giriyor olabilir mi?

11. BÖLÜM

ORTAK DEĞERLERE DAYALI PARA BİRİMLERİ

Para inançtan ibarettir.

-Adam Smith

Doğal bir bolluk içeren, yaşamı sürdüren armağanların kaynağı olan bir gezegende yaşıyoruz. 4. Bölüm'de gözlemlendiği gibi, gezegenin zenginlikleri –toprak, su, hava, madenler, genom– hiçbir insan tarafından yaratılmamıştır ve dolayısıyla kimsenin mülkü olmamalı, tüm varlıkların ortak sorumluluğunda tutulmalıdır. Ortak atalarımızın mirası, yaşayan hiçbir insanın ötekilerden daha fazla hak etmediği bir servet kaynağı olan insan teknoloji ve kültür birikimi için de aynı şey geçerlidir.

Ama bu farkındalıkla ne yapılmalı? Bu gerçekler Marksist ve anarşist mülkiyet eleştirisiyle uyumludur, ama Marksist çözüm –üretim araçlarının devlet idaresinde kolektif mülkiyeti– yeterince derine inmez; asıl sorunu da ele almaz.[1] Asıl sorun, hem komünist hem kapitalist sistemlerde toplumun servetinin nasıl kullanılacağı kararını güçlü seçkinlerin vermesi ve bu karardan onların yararlanmasıdır. Her iki durumda da servet ve güç dağılımını gerekçelendirmek ve kolaylaştırmak için –ister ortak olsun ister özel– mülk geleneği kullanılır.

Bizim çağımızda insan ekonomisinde gerçekleşmekte olan başkalaşım Marksist devrimden daha derine inecek, çünkü dokuduğu İnsanlar Öyküsü yalnızca yeni bir sahip olma kurgusu değil, sahip olmanın kurgusallığının, ge-

1) Burada saf Marksist kuramın devlet mülkiyetini komünizmin nihai aşaması olarak görmediğini, devletin ve onunla birlikte herhalde mülkiyet kavramının zamanla yok olacağını söylediğini kabul etmeliyim.

lenekselliğinin kabullenilişi olacak. Mülkiyet, belli bir kişinin bir şeyi önceden belirlenmiş belli biçimlerde kullanma yönünde belli hakları olduğuna ilişkin toplumsal bir anlaşmadan başka nedir? Mülkiyet gerçekliğin nesnel bir özelliği değildir ve onu somutlaştırıp hem kapitalist hem komünist kuramların yaptığı gibi temel bir şey haline getirmek, farkına varmadan kendimizi içerdiği öyküye köleleştirmektir. Kutsal bir ekonominin temel özellik olarak sahip olmayla başlayabileceğini sanmıyorum, çünkü bu kavramsallaştırma doğru olmayan, ya da artık doğru olmayan bir dünya görüşüne, bir benlik ve dünya öyküsüne dayanıyor –nesnel bir evrendeki farklı ve ayrı benlik. Bu nedenle bir Marksist'in diyebileceği gibi doğanın ve kültürün mirasına kolektif olarak sahip olmamız gerektiğini söylemek yerine bu şeyler için mülkiyet kavramını kullanmaktan tümden vazgeçelim ve bunun yerine, değerlerini bir ekonomik sisteme adil, yaratıcı ve güzel bir biçimde nasıl katacağımızı düşünelim.

Günümüzde kredi yoluyla paraya erişim olanağı, mal ve hizmet alanını genişletmeleri olası sayılanların elindedir. Kutsal ekonomideyse daha güzel bir dünyaya katkıda bulunanların elinde olacak. Bu dünyanın neye benzediği konusunda hepimiz aynı fikirde olmasak da, çağımızda pek çok önemli ortak değer ortaya çıkıyor. Siyasi tayfın her yanından insanlarla etkileşimlerimde topluluğa, doğaya ve insan kültürünün güzel ürünlerine karşı neredeyse evrensel bir hürmet keşfetmek beni çok memnun etti. Kutsal ekonominin para birimi, siyasi dilin ortak insanlığımızın tepesine ayrımlar yerleştirerek gölgeleme eğiliminde olduğu bu ortak değerlerin etrafında ortaya çıkacak.

Bu bölümde para birimi basımı bağlamında "devlet"e gönderme yapacağım, ama tüm kurumlarımız gibi devletin de önümüzdeki yıllarda çarpıcı derecede değişeceğini unutmayın. Sonunda siyasi iradenin adem-i merkeziyetçi, kendi kendini örgütleyen, gelişen, eşten-eşe (P2P) yönelimli, ekolojiyle bütünleşmiş ifadeler bulacağını düşünüyorum. Buna paralel olarak bir para ekolojisi, birbirini tamamlayan pek çok dolaşım ve değiş tokuş biçimi bulunan bir ekonomik sistem tasavvur ediyorum. Bunların arasında armağanın, çalışmayı zorunluluk olmaktan çıkaran ve herkesin yaşamsal gereksinimlere ulaşabilmesini garantiye alan yeni uzantıları olacak.

Hangi biçimi alırsa alsın devletin temel amaçlarından biri –belki de temel amacı– ortak değerlerin mutemedi işlevini üstlenmektir. Ortak değerler yerkürenin yüzeyini, yerin altındaki madenleri, yerin üstünde ve altındaki suyu, toprağın zenginliğini, elektromanyetik tayfı, gezegensel genomu, yerel ve küresel ekosistemlerin biotasını, atmosferi, yüzyıllardır birikmiş olan insan bilgisiyle teknolojisini ve atalarımızın sanatsal, müziksel ve edebi hazinelerini

içerir. Toplumsal reformcuların iki bin yılı aşkın süredir gözlemledikleri gibi, hiçbir insan tek başına bunların herhangi biri üzerinde haklı bir iddiada bulunamaz.

Geçmişte devletin amacının bu hazineleri tüm insanların yararına yönetmek olduğunu söylemiş olabilirim. Bu iyi bir başlangıç, ama günümüzde, Sevgili olarak Yerküre ilişkisine adım atarken bunun yerine, en yeni organı olarak insanlığı içeren yerküre adına bu hazinelerin kolektif vekilharçlığının devlette somutlaşmasını söylüyorum. İnsanlığa gezegen üzerindeki yaşam biçimlerinden bir diğeri olarak bakamayız artık, çünkü daha önce hiçbir türün sahip olmadığı, gezegeni değiştirebilecek ya da yok edebilecek bir güce sahibiz.

Bir para sistemi –değer öyküsü– için böylesine kıymetli, böylesine kutsal, böylesine *değerli* şeylerden daha iyi bir temel olabilir mi? Buna uygun olarak, kutsal paranın bir kısmının "karşılığı," kolektif vekilharçları olduğumuz bu şeyler olacak. Başvurabileceğimiz yollardan biri şu olabilir: ilk olarak, insanlığın amaçlarına yöneltilecek doğru doğa miktarı konusunda kolektif, siyasi aracılıkla belirlenmiş bir anlaşmaya varırız: denizin ürünlerinin ne kadarı, toprağın, suyun ne kadarı; atmosferin atığı özümseyip dönüştürme kapasitesinin ne kadarı; yerkürenin madenciliğin açtığı yaralarını iyileştirme yeteneğinin ne kadarı; fosil yakıtlar, maden cevherleri ve öteki servetler armağanının ne kadarı; doğanın sessizliğinin ne kadarının makine gürültüsüne, karanlık gece göğünün ne kadarının kent ışıklarına feda edileceği. Bu kararlar sıklıkla bilimsel anlayış gerektirir, ama aynı sıklıkla değer yargıları da içerirler. Ne kadar doğal sermaye tüketileceğine ilişkin kolektif anlaşmamıza her ikisi de katkıda bulunur.

Bu tür bir karar yerkürenin üzerindeki yeni bir şeydir. Günümüzde devletler ortak değerlerinin kimi parçalarının tüketimini durdurmak ya da yavaşlatmak için düzenlemelere ve vergilere başvuruyorlar elbette, ama daha önce hep birlikte "Ne kadarı yeterlidir" diye hiç sormadık. Eski köyler ortak değerlerini gelenekler, âdetler ve toplumsal baskı aracılığıyla korurlardı ("ortak değerler trajedisi" büyük oranda bir mittir[2]), ama günümüz toplumunun ölçeği söz konusu olduğunda, bir konsensüse ulaşmak ve bunu uygulamaya sokmak için bir siyasi süreç işletmek zorundayız. Bu süreç ortak değerlerin ne şekilde kullanımının sürdürülebilir olduğuna ilişkin bilimsel konsensüsü ve

2) Ortak değerler trajedisi, sömürücülük sorununu aydınlatma amaçlı sözde-tarihsel bir öyküdür. Bu öyküde, mümkün olduğunca çok koyun otlatmak her bir köylünün avantajına olduğundan, köyün ortak değeri olan bir çayırın bitki örtüsü tükenir. Herkes kendi avantajının peşinde koştuğunda sonuç aşırı otlatma ve herkesin kaybetmesi olmuştur.

ayrıca, diyelim ki içten patlamalı motorların işgücü tasarrufu sağlayan kolaylığına kıyasla sessiz bir sonbahar gününün zevklerinin göreceli önemine ilişkin konsensüsü dikkate alacak.

Her ortak değerin ne kadarının kullanıma açılması gerektiğine karar verdikten sonra, "karşılığı" bununla oluşturulan bir para çıkartabiliriz. Örneğin, atmosferin yılda iki milyon tonluk toplam kükürt dioksit salımını kaldırabileceğine karar verebiliriz. Bundan sonra, salım hakkını para biriminin karşılığı olarak kullanabiliriz. Öteki ortak değerler için de aynı şey geçerli olur. Sonuç, ekonomik amaçlarla kullanmayı kabul ettiğimiz tüm ortak değer unsurlarını içeren uzun bir liste olacaktır. Kavramsal olarak şöyle bir şey ortaya çıkabilir:

> Paramız değerini Newfoundland morina yatağından 300.000 ton morina avlama, Ogallala Akiferi'nden ayda 30 milyon galon su çekme, 10 milyar ton CO_2 salma, yerden 2 milyar varil petrol çıkarma, elektromanyetik tayfın X mikrohertz bandını kullanma. . . hakkından alır.

Bunu uygulamaya nasıl sokacağız? Başvurulabilecek yollardan biri devletin para yaratıp, günümüzde devletlerin vergi gelirlerini harcadıkları gibi ekonomi içerisinde harcamaları olabilir. Para ekonomi içinde dolaşacak ve üreticilerin karşılık olarak kullanılan kalemler için ödeme yapmalarıyla sonunda devlete dönecektir. Bu müzayede yoluyla olabilir ya da karşılık kalemleri için önceden göreceli fiyatlar belirlenir ve her yıl, ikincil pazardaki fiili rakamlara göre düzeltilir. Her iki biçimde de, bu karşılık kalemleri karşılığında paranın geri alınması, kaynaklardan ve kirlilikten alınan vergiyle aynı biçimde işleyecektir.

Bunun nasıl işleyebileceği konusunda somut bir örneğe bakalım. Yerel bir yönetim polislere, itfaiyecilere ve yerel ekolojik temizlik ekibine maaş verir. Bunlardan biri maaşını yiyeceğe, elektriğe ve arabasının vitesini değiştirmeye harcar. Yiyeceğin geldiği yerel çiftlik paranın bir kısmını yerel bir akiferden yılda 300.000 galon su pompalama hakkına harcar. Bu ödeme, ortak değerlerin bu parçasının vekilharcı olan yerel yönetime gider.

Bu arada, yeni vitese ödenen para bir yerlerdeki bir fabrikaya gider ve bu fabrika da paranın bir kısmını çalışabilmesi için gereken kirlilik kredilerine harcar. Bu maliyet, aynı zamanda nakliyat için gerekli kirletme kredilerini, çeliği üretmekte kullanılan demir cevheri için gerekli maden haklarını ve benzeri kalemleri de yansıtan vites maliyetine eklenir. Bu ödemeler ortak değerlerin kimi yerel, kimi bölgesel, kimiyse ulusal ya da küresel düzeydeki çeşitli vekilharçlarına gider. Ortak değerleri daha az kullanmanın bir yolunu

–örneğin daha az kirlilik yaratmak ya da hurdalıklardan geri dönüştürülmüş metaller kullanmak– bulan her fabrika maliyetlerini düşürüp daha fazla kâr edebilecektir. Böylece kâr güdüsü yerküreyi sağaltma arzumuzun düşmanı değil, müttefiki olur.

Para olarak kullandığımız her emtianın değer kazandığı ve bu nedenle bizim ondan daha fazlasını elde etme peşinde koştuğumuz ilkesini hatırlayalım. Altın para olduğunda, herhangi bir pratik gereksinimimizin ötesinde, daha fazla altın çıkarırız. Sığırın para olduğu toplumlarda insanlar gereksinimlerinden daha büyük sürüler yetiştirirler. Para biriminin karşılığı olarak kimilerinin önerdikleri gibi petrol ya da enerji kullanırsak, daha fazla petrol üretip istiflemeye çalışırız. Ama ortak değerin karşılığı olarak hâlâ yeraltında bulunan petrolü, hâlâ dağın altında bulunan altını ve hâlâ bozulmamış durumda olan ormanları kullanırsak ne olur? Bu durumda onların değerini de yükseltmez ve bunlardan daha daha fazlasını yaratma peşinde koşmaz mıyız? Hiç de gizemli bir mekanizma değil bu. Her kirlilik birimi için ödeme yapmanız gerekirse, daha az kirletmeye çalışırsınız.

Aynı amaçla başvurulabilecek alternatif bir yol da devletin merkez bankasından sıfır faizle borçlanarak kredi-para yaratması ve kredileri mutemedi olduğu ortak değer kalemlerinin satışından gelen parayla geri ödemesi olacaktır. Devlet yatırımcılara bono da ihraç edebilir ve merkez bankası serbest piyasada bu bonoları çeşitli miktarlarda satarak, bugün de yaptığı gibi para politikalarını uygulayabilir. Bu bonoların sıfır (ya da eksi) faizli olması çok önemlidir; bu olasılığı önümüzdeki iki bölümde açıklayacağım. Aksi takdirde, ortak değerlerin kullanımında sürekli artış zorunluluğu yaratılmış olacaktır.

Her iki biçimde de, üreticilerin ortak değer kullanımlarını asgariye indirmek için mali teşvikleri olacak. Günümüzde böyle bir teşvik yok, ya da varsa bile, gelişigüzel düzenlenmiş. Bu sistem toplumsal ve ekolojik maliyetlerin tümüyle içselleştirilmesini sağlayacak. Günümüzde bir madencilik şirketi bir akiferi ya da bir trol filosu bir balık yatağını boşalttığında toplum ve gezegen açısından oluşan maliyetler üreticinin kendi bilançosunda yer almaz. Bu sistemde artık öyle olmayacak. Bu maliyetler daha aşağılardaki endüstrilere ve sonunda tüketicilere yansıtıldığından, tüketiciler günümüzde yaşanan, en ucuz ürünlerin en fazla toplumsal ve çevresel hasara yol açanlar olması, adil ticaret ve çevre dostu ürünlerinse çok daha pahalıya satılması ikilemiyle karşı karşıya kalmayacaklar. Bunun yerine, imalatları sırasında kirlilikten kaçınılan ürünler, kirlilik kotaları çok paraya mal olacağı için, daha ucuza satılacak.

Ürünler üretimlerinde kullanılan doğal ortak değer miktarıyla orantılı olarak pahalılaşacak.

Üretim süreci sırasında oluşan her kirletici maddenin ve toplumsal maliyetin izlenmesini gerektirdiğinden bu sürecin çok fazla bürokrasi ve kırtasiye yaratacağını söyleyerek itiraz edecekler olabilir. Buna yanıtım iki yönlü. İlk olarak bu sistem, eylemlerimizin öteki varlıklar üzerindeki etkilerini bilmek ve bunların sorumluluğunu üstlenmek *isteyen* yeni bir çevre sorumluluğu tutumunu içeriyor. Petrol sızıntısı ve nükleer felaketler riskine kayıtsız kaldığımızda yerkürenin başına gelenlere bir bakın. Giderek, ne yaptığımızı bilmek istiyoruz, eylemlerimizin tüm etkilerini bilmek istiyoruz ve bunların sorumluluğunu üstlenmek istiyoruz. "Başkalarına ne yaparsam kendime de onu yaparım," demeyi bilen bağlantılı benlik için gayet doğal bir tutum bu.

İkinci olarak, anlatmış olduğum şey aslında, çevre sorumluluğuyla mali kârı birbirine zıt kutuplara yerleştiren günümüzün çapraşık ve ekonomik olmayan düzenleme sisteminden çok daha basit. Kullanıcı açısından, vergilendirmenin satış ve gelirden hammadde ve kirliliğe kaydırılmasından öte bir şey değil. Özel üreticiler şu anda "bedava" –en azından, onlara bedava– olan şeylerin bedelini ödemek zorunda kalacaklar. Bunu bir tür dolaylı vergilendirme olarak görebilirsiniz, ama üreticilerin yalnızca ortak değerlerden aldıkları, hepimizden aldıkları şeyler için ödeme yaptıklarını da düşünebilirsiniz. Adil bu. Bu tür bir vergilendirmenin, "daha geniş çaplı yaşam topluluğundan yarar sağlayanlar, aynı zamanda ona katkıda bulunmak zorundadırlar" ilkesinin uygulamaya sokulmasından ibaret olduğunu söyleyebiliriz. Ortak servetten bir şeyler alanlar ortak iyiliğe aynı ölçüde katkıda bulunmalıdırlar.

Ortak iyiliğe katkıda bulunma yolu olan vergilerin günümüzdeki biçimi, dünyamızda yaratmak istediğimiz şeyin neredeyse tam aksi. Hiç kimsenin sahip olmaması gereken ortak değerlerden para ödemeden bir şeyler alabiliriz, ama sahip olduğumuz söylenebilecek tek şey –kendi üretici emeğimiz– gelir vergisi yoluyla vergilendirilmeye tabidir. Bu arada, mal dolaşımı için vergi ödenmesi gerekirken –satış vergisi– değiş tokuş için kullanılmayan servet birikimi üzerinden vergi alınmaz. İşi tersinden yapıyoruz. Bu bölümde betimlediğim para sistemi gelir vergisini tersine çeviriyor, vergiyi kazandığınızdan, aldığınıza kaydırıyor. Bir sonraki bölümde satış vergisinde benzer bir tersine dönüş, maliyetlerin harcamadan istiflemeye kaydırılması anlatılacak.

Gelir vergisinin en çok ödeme yapabileceklere daha fazla vergi yükü bindirilmesi gerekçesine dayandırıldığı, siyasi açıdan liberal bir evde yetişmiş olmama rağmen, gelir vergisi konusunda her zaman temel bir kızgınlık hissettim.

Bana adaletsiz geliyor. En üretken ve en çalışkan insanlar neden daha fazla ödemek zorunda olsunlar? İnsanların aslında aldıkları karşılığında ödeme yapmaları çok daha mantıklı.

Ortodoks olmayan ekonomik düşünüşe yabancı okur için, bu önerinin saygın bir tarihsel bağlama oturduğunu vurgulamak isterim. Çeşitli unsurların bir sentezidir. Vergiyi kirletenlere ve kaynak tüketimine kaydırma fikri yirminci yüzyıl başlarında A. C. Pigou tarafından geliştirilmiş ve Herman Daly, Paul Hawken ve sayısız çevreci tarafından daha ileriye taşınmıştır. Ortak değerlerin mülkiyetinden kâr elde edilmesini ortadan kaldırma fikri, 4. Bölüm'de tartıştığım Henry George geleneğine dek uzanır.[3] Yakın tarihlerde de pek çok düşünür para biriminin karşılığının enerji ve başka kaynaklar gibi şeyler olmasını önermiştir (gerçi bildiğim kadarıyla, karşılıklarının hâlâ yeraltında olan enerji ve kaynaklar olmasını düşünmemişlerdir). Bu bölümde tanımladığım şey, Henry George ve Silvio Gesell'in fikirlerinin ekoloji çağına doğal uzantısıdır ve birbirleriyle çakışan iki ya da üç düşünce geleneğine sağlam temellerle dayanmaktadır.

Ortak servetin en önemli kalemi kuşkusuz, mülkiyet kurumuna yönelik özgün eleştirilerin konusu olan arazinin kendisidir. George ve Gesell'in bu eleştiriden doğan önerileri benim tanımladığım para sistemine zahmetsizce uyuyor. Ne de olsa George'un "tek vergi"si, ortak değerlerin (arazinin) kullanım hakkı için ödenen ücretten başka nedir ki? Arazinin, üzerindeki imardan bağımsız olarak, altta yatan değerine[4] uygulanan bu vergi, kira ya da kullanım hakkı ödemesi biçimini de alabilir. Arazi üzerindeki imar yerinden oynatılamayacağından ve inşa edilmeleri genellikle yıllar, hatta onyıllar gerektirdiğinden, ilk yenileme hakkı kiracılarda olmalı. Arazi ortak değerinin halka iadesi için pek çok aşamalı ve yumuşak yöntem önerilmiştir; mevcut gayrimenkullere el konulmasına gerek yoktur, yerkürenin herkese ait olduğu ilkesinin uy-

3) Ekonomik kiraların adaletsizliği ve ekonomik verimsizliği klasik ekonomistler tarafından da fark edilmiş ve Adam Smith, David Ricardo ve John Stuart Mill'in yazılarında eleştirilmiştir. Bkz. Hudson, "Deficit Commission Follies."

4) Bu ayrım aslında biraz sorunludur. Arazinin değeriyle üzerindeki "imarın" değeri her zaman birbirinden ayrılamayabilir. İlk olarak, insan faaliyetleri araziyi kalıcı biçimde dönüştürüp, "altta yatan değeri" değiştirebilir. İkinci olarak, yapılan imar başka insanları da bölgeye çekerek imara bağlı olmaksızın genel olarak arazi fiyatlarının yükselmesine yol açabilir. Dolayısıyla, paradoksal bir biçimde, arazinin imarı, altta yatan imardan geçmemiş arazi değerini yükselterek, imarın önünde köstek yaratabilir. Öteki doğal sermaye türleri için de bir derece geçerli olan bu sorunların çözülebileceğini düşünüyorum, ama bu konuda ayrıntılı bir tartışma bu kitabın kapsamını aşıyor.

gulamaya sokulması yeterli olacaktır.[5] Bu da toprak sahibi olmaktan kimsenin mali kazanç sağlayamaması anlamına gelir.

Elektromanyetik tayf, yerin altındaki madenler, genom ve birikmiş insan bilgisi fonu için de aynı şey geçerli. Bunlar sahip olunmaya değil kiralanmaya açık olmalı ve kiralar halka gitmeli. Bu varlıkları en iyi biçimde kullanabilecek olanlar herhalde bunları kiralamaya daha istekli olacaklardır. Girişimciliğe hâlâ yer olacak –kaynaklara erişim olanağı yalnızca önceden sahip olmaya değil, en verimli kullanıma dayalı olacağından, günümüzdekinden daha bile fazla. "Benim var, senin yok" durumundan artık kimse kâr edemeyecek.

Yukarıdaki para birimi anlatısı, paranın çoğunu federal devletin yaratacağı izlenimini bırakmış olabilir. Benim düşündüğüm bu değil. Paranın karşılığı olacak ortak değerlerin çoğunun biyo-bölgesel olarak yönetilmesi daha iyi olacaktır. Örneğin kirletici maddelerin pek çoğu en yıkıcı etkilerini yerel ekosistemler üzerinde gösterir, bir bütün olarak gezegeniyse dolaylı olarak etkiler. İnsanların ve ağaçların gördüğü zarar bölgesel yoğunlaşmalardan kaynaklanırken küresel ozon salımını kısıtlamak fazla bir yarar sağlamayacaktır. Dolayısıyla karşılığı ozon salımı tahsisatı olan para birimini Kaliforniya eyaleti ya da belki eyaletin daha küçük siyasi bölümleri çıkartabilir. Küresel ve yerel etkilerin çakıştığı kimi durumlardaysa kirletenler, aynı kirletici maddede iki ayrı tahsisat için ödeme yapabilir.

En önemli ortak değer olan arazi aynı zamanda yerel bir ortak değerdir –hatta "yerel" in tanımını arazi sunar. Genel olarak bakıldığında, paranın karşılığının ortak değerlere dayandırılması, mali ve nihayetinde siyasi otoritenin yerel düzeye devrini içerir. Tüm gezegeni ilgilendiren bazı ortak servetler ve bazı insan girişimleri vardır elbette; öyleyse, belki parayı kullanarak insan faaliyetlerini koordine edebilen, küresel düzeyde bir siyasi gücün de olması kaçınılmazdır. Ama küresel ya da ulusal yönetimler, bölgesel ya da yerel olan hiçbir türde ortak değeri yönetmemelidirler. Ortak değerlerin pek çoğu –toprak, su havzaları, madenler, bazı balık yatakları ve ekosistemin pek çok kirlilik türüyle başa çıkma kapasitesi– yerel olduğundan, benim tanımladığım para sistemi siyasi gücün merkezi yönetimlerden uzaklaşması anlamına gelir. Yerel yönetimler karşılığı gerçek zenginlik olan para basma gücünü edinirler.

---

5) Örneğin arazi özel mülk sahibinden, ilk başta mevcut mülkle ödenen, yılda %3'lük arazi değeri vergisi getirerek satın alınabilir, böylece arazi sahipleri vergiyi ödemeye otuz üç yıl sonra başlayacaklardır.

Şu ana dek, ulusal ve yerel yönetimlerin topluluklar, insanlık ve yerküre adına mutemet olarak yönettikleri doğal servete dayalı bir parayı nasıl basabileceklerini anlattım. Ancak her zenginlik kaynağı kolektif ortak değere ait bir şey değildir. Erken Hıristiyanlık babalarına dek uzanan mülkiyet eleştirmenleri, bir kişinin en azından kendi zamanına, işgücüne ve yaşamına sahip olduğunun farkına varmışlardır. Ne de olsa bunlardan başka bir şeyle doğmadık ve mezara beraberimizde bunlar bile olmadan gireceğiz. En azından yaşamlarımız bize ait. Öyleyse bireylerin kendi üretim kaynakları "karşılığında" bir para çıkartabilmeleri ya da kredi alabilmeleri gerekmez mi?

Aslında günümüzde özel işletmeler ve bireyler banka kredisi yoluyla para yarattıklarında bunu zaten yapmış oluyoruz. Yaşamlarımıza "sahip" olduğumuzu söyleyip söyleyemeyeceğimiz bir yana, kendi zamanımızın, enerjimizin ve içimizdeki yaratıcı gücün vekilharçlarıyız kuşkusuz. Bir devlet, mutemedi olduğu üretken servete dayalı değer birimi çıkartabiliyorsa, özel kişi neden aynısını yapamasın?

Bu soruyu soruyorum, çünkü kimi para reformcuları bunun kötü bir fikir olduğunu düşünüyor ve tüm ekonomi felsefelerini kısmi rezerv bankacılığının ve özel kredi-para yaratımının yasaklanacağı altın ya da itibari para sistemleri etrafında kuruyorlar. Yeni Ekonomi'de önemli bir düşünüş çizgisini temsil ettiği için bu konuyu derinlemesine ele alacağım. Para tarihçisi Stephen Zarlenga'nın yakın tarihli önerileri Amerikan siyasetinin marjinal kesimlerinde, özellikle de Kongre Üyesi Ron Paul tarafından sempatiyle karşılandı. Kısmi rezerv bankacılığının kaldırılması da sosyal kredi hareketinin kimi takipçilerinin, Avusturya Okulu'nun ve başka pek çoklarının felsefelerinin bir parçası. Mantıkları ilk başta bana ilginç göründü ve paranın altından ayrıldığı yirminci yüzyıl ortası ve sonrasının borç artışının felakete yol açan sonuçlarına ilişkin son derece kapsamlı bir anlatı sunuyorlar. %100 rezerv sisteminin borcun parayı aşmasını önleyeceği öne sürülüyordu –ama faiz devam ederken servet yoğunlaşması nasıl önlenecek?

Avusturya Okulu hariç, %100 rezerv taraftarlarının çoğu, borçluların kredilerin anaparasını ve faizini ödeyecek yeterli paraya sahip olabilmeleri için devletin itibari parayı ekonomi içerisinde doğrudan harcaması gibi yöntemlerle uygulanacak bir parasal genişlemeyi ya da bir tür ekonomik yeniden dağıtımı da destekliyorlar. Sınırsız, katlanarak büyümenin olanaksızlığının ilk farkına varan ve parayla serveti ilk kez birbirinden ayıran modern ekonomistlerden biri olan Frederick Soddy bankalar için %100 oranında rezerv yükümlülüğü getirilmesini, para yaratma işinden dışlanmalarını önerdi, ama aynı zamanda

devletin deflasyonun önlenmesine yetecek düzeylerde parayı harcayarak dolaşıma sokacağını söyledi. Matematiksel ekonominin kurucularından biri ve belki de Amerika'nın en büyük ekonomisti olan Irving Fisher, "%100 para" adını verdiği çok benzer bir öneri getirdi. Major Douglas ise daha da ileri giderek, tüm vatandaşlara ödenecek bir sosyal kâr payını savundu.

Kısmi rezerv bankacılığının mı yoksa tam rezerv bankacılığının mı kutsal ekonomiyle uyumlu olduğu sorusunu çözmeye oldukça zaman harcadım. Meselenin çetin karmaşıklıklarıyla boğuştuktan ve 1930'lara dek inen gazeteleri okuduktan sonra bir gün pes edip kanepeye uzandım ve orada, hayal kırıklığıyla ve tahmin edileceği gibi, iki sistemin çoğu insanın sandığı kadar temelden farklı olmadığını idrak ettim. Şu anda internette gözlenen kafa karışıklığı bir düzeyde, kısmi rezerv bankacılığının aslında nasıl çalıştığı konusundaki basit ve hatalı görüşten, daha derin bir düzeydeyse, geleneksel olanla gerçek olan arasındaki yapay ve anlamsız ayrımdan kaynaklanıyor. Ben ek bölümde alternatif bir görüş sunacağım.

Şu anda, bu kitabın önerilerinin iki sisteme de uyabileceğini söylemek yeterli olacak. Genel olarak bakıldığında, ilk olarak, merkezi bir otoriteden bağımsız olarak organik, içsel para yaratımına izin vermesi, ikinci olarak, ticari takas halkaları ve karşılıklı kredi sistemleri gibi yeni ekonomik işbirliği biçimlerini daha kolay içine alması, üçüncü olarak, finansal aracılıkta ve sermaye oluşumunda daha fazla esnekliğe izin vermesi ve dördüncü olarak bankalararası kredi kliringini* basitleştirmesi nedeniyle, özel krediyi içeren bir sisteme genel olarak daha sıcak bakıyorum. Üstelik Irving Fisher'ın takipçilerinden bazılarının 1930'ların ortalarında fark etmeye başladıkları gibi, kısmi rezerv mevduatın gizli formlarda ortaya çıkmasını önlemek neredeyse olanaksız.[6] Bu noktayı ek bölümde ayrıntılandırıyorum, ama şunu dikkate alın: bir arkada-

(*) Borç ve alacak ilişkilerinde denkleştirmenin nakit ödeme yapmadan belirlenmesi işlemi. (ç.n.)

6) Ekonomist Henry Simons 1934'te Fisher'a şöyle yazmıştı: "Tasarruf mevduatları, hazine sertifikaları ve hatta ticari kâğıtlar vadesiz mevduata neredeyse, vadesiz mevduatın dolaşımdaki paraya olduğu kadar yakın. Şu anda ticari bankacılıkla ilişkilendirdiğimiz tüm sorun başka finansal düzenleme biçimlerinde de kolayca yeniden ortaya çıkabilir... Bu değişime likit "nakit" rezervlerin vadeli mevduatta tutulması yönündeki eğilimde artış ve bunun için gerekli olanakların artırılması da eklenmedikçe vadesiz mevduatın %100 bazına oturtulmasından pek fazla yarar elde edilemeyecektir. Bu tür mevduatın bir dolaşım aracı işlevi göremeyeceği gerçeği o kadar önemli değil; çünkü nakit cari hesap dengeleri amaçları açısından etkili bir yedek araç oluşturuyorlar. "İstif" için dolaşım aracını serbest bırakan vadeli mevduatların artması vadesiz mevduatın artması kadar enflasyonist –ve azalmaları da aynı derecede deflasyonist– olabilir. Aktaran Allen, "Irving Fisher," 708-709.

şınıza borç senedi verdiğinizde ve bu arkadaşınız senedi başka bir arkadaşına nakit yerine verdiğinde bile para arzını artırmış olursunuz.

Kredi yoluyla özel para yaratımının avantajları ve kusurları her ne olursa olsun ve devlet ister itibari para bassın ister bir merkez bankasıyla ortak olarak kredili para yaratsın, günümüze kıyasla paranın daha fazla bir kısmı özel bankacılık sistemi dışında yaratılacaktır. Bunun nedeni oldukça basit: günümüzde özel kredi yaratımının temeli olarak kullanılan doğal ortak servetin büyük bölümü kamusallaşacak. Örneğin artık bir şirket bir akiferin boşaltılması sonucunda elde edilecek gelecekteki gelirlere dayalı olarak işletme kredisi alamayacak. Bu boşaltımın gelecekteki maliyetleri içselleştirilip, kullanım hakları ödemeleri yoluyla halka iade edilmiş olacak. Ancak hâlâ kar etme fırsatları olabilir –örneğin aynı miktarda suyu daha etkin ya da verimli kullanmanın yolunu bularak. Bu tür şeyler özel kredi yaratımı için meşru bir temel; gayrimeşru olansa, herkese ait olması gereken bir şeyi alarak para yaratmak.

Günümüzde ortak servetlerin mülkiyetindeki yoğunlaşma yüzünden, yalnızca mülkiyetten kaynaklanan kârlar da son derece yoğunlaşmıştır. Üreticiler (ve nihayetinde tüketiciler) enerji ve hammadde maliyetinin tamamını ve araziyle öteki ortak değerler için adil bir kira ödediklerinde, günümüzde birkaç elde toplanan servetin büyük bölümü bunun yerine ortak değerlerin vekilharcına tahakkuk edecektir. Venezüella ya da Bolivya gibi ülkeler petrol alanlarını millileştirdiklerinde olanlara benzer bir durum yaşanacak. Yabancı üreticiler hâlâ petrol alanlarında çalışabilirler, ama petrolün kendisinin mülkiyetinden değil, ancak petrolü çıkarma hizmetinden kâr edebilirler. Mülkiyetin getirdiği kâr ulusa gider. Bu paraya ne olacağı siyasete bağlıdır –yozlaşmış yetkililer zümresine de gidebilir, kamu işleri projelerinde de kullanılabilir, (her vatandaşın her yıl binlerce dolarlık ödeme aldığı Alaska'daki gibi) bir tür imtiyaz hakkı olarak doğrudan halka da ödenebilir. Petrolün ötesinde tüm ortak değerlere yayıldığında bu durum özellikle de yerel ve bölgesel düzeyde çeşitli yönetim düzeylerinin muazzam miktarlarda paraya erişebilmesini sağlayacak ve şu andaki vergilendirme biçimlerinin yerini alacaktır.

Ortak değerlere dayalı para biriminin bir diğer sonucu da, fiyatları şu anda başka insanlara ya da gelecek kuşaklara aktardığımız maliyetleri içereceği için, günümüzde ucuz olan pek çok şey için çok daha fazla ödeme yapacak olmamızdır. Hizmetlere kıyasla mallar daha pahalı olacak ve bu da onarmak, yeniden kullanmak ve geri dönüşüm yapmak için ekonomik teşvik oluşturacak. Eskisini onarmak yerine yeni televizyon almanın daha ucuz olduğu çarpık ekonomi ortadan kalkacak. Günümüzde ürünlerin planlı olarak kısa

sürede eskimesine sağlanan mali teşvik ortadan kalkacak. Yeni bir iş modeli gelişecek (ki kimi endüstrilerde şimdiden ortaya çıkıyor): tüketicilere satılmak yerine uzun süreliğine kiralanacak son derece dayanıklı, kolayca onarılabilir makineler.

Daha iki kuşak önce tost makinesi gibi mütevazı aletler bile tamirciye götürülürdü. Ayakkabılar ve giysiler bile onarılırdı. Bu tür hizmetler yerel düzeyli olmalarının ve yerel ekonomilerin güçlenmesine katkıda bulunmalarının ötesinde, maddi şeylerimize ve dolayısıyla genel olarak maddiyata karşı özenli bir tutum benimsememizi sağlarlar. Kullan-at türü şeylerle dolu bir yaşam zengin bir yaşam değildir. Nesnelerine –insanların yaratıp değiş tokuş ettikleri şeylere– hürmet göstermezsek kutsal bir ekonomimiz nasıl olabilir? Doğaya karşı koruyucu bir hürmete dayalı bir para sisteminin bireysel düzeyde de, doğal hammaddelerden yaptığımız şeylere karşı aynı hürmeti doğurmasını son derece tatmin edici buluyorum.

Kolektif düzeyde bakıldığında bu hürmet devlet harcamalarına çok daha farklı bir vurgu kazandıracak. Ortak değerlerin kamu yararı adına geri alınması yoluyla elde edilecek devasa kaynaklar, geçmiş yüzyıllardaki ortak değerlerin yağmalanmasının verdiği zararın onarılmasına yöneltilebilir. Ekolojik felaketler dikkatimizi, ormanları, bataklıkları, okyanusları, atmosferi ve öteki tüm ekosistemleri endüstri çağının getirdiği amansızca yıkımdan acilen çıkarıp iyileştirme ihtiyacına yöneltecek. Bu ihtiyacın acilliği enerjimizi tüketim ve savaştan uzaklaştıracak.

Savaş, büyüme talep eden bir ekonomik sistemin kaçınılmaz eşlikçisidir. İster toprakların sömürgeleştirilmesi yoluyla olsun ister halkların boyunduruk altına alınmasıyla, para makinesini beslemek amacıyla yeni toplumsal ve doğal sermaye kaynaklarına ulaşmak için sürekli bir gereksinim duyarız. Savaş, tüketimi de artırarak, daha önceden anlatmış olduğumuz fazla kapasite krizini hafifletir. Dolayısıyla kaynak ve pazar rekabeti yirminci yüzyılın hem büyük güçler arasındaki hem de sömürgeleştirilmeye ve emperyalizme direnen herkese karşı verilen savaşlarının başlıca itici güçlerinden biriydi. Kaynak tüketiminin kısıtlanması, savaşın bu başlıca itici gücünü ortadan kaldıran ve devasa kaynakların gezegeni iyileştirme hedefine yöneltilebilmesini sağlayan sabit durum ya da büyümeme ekonomisinin payandalarından biridir.

Betimlemiş olduğum para sistemi hem çok eskilere dayanan mülkiyet adaletsizliğinin hem de ortak değerlerin yağmalanmasında mevcut olan, az sayıda kişinin kitlelere ve geleceğe karşı yırtıcılıklarının tersine çevrilmesinde çok yol kat edilmesini sağlayacak. Ancak büyük bir eksik parça var: 5. Bölüm'de

ortaya konduğu gibi, mülkiyetin doğasındaki aynı adaletsizlik paranın da doğasında var. Yeni bir değer öyküsü betimleyip, bunun parada nasıl somutlaştırılacağını anlattım, ama değer öyküsünden bağımsız olan, ya büyümeye ya da servet yoğunlaşmasına (ya da ikisine birden) neden olma baskısına henüz değinmedim. Paraya toprak ve atmosferle aynı biçimde ortak değer muamelesi göstermek mümkün mü? Ortak değerlerin kamulaştırılması gibi, sahip olanların yalnızca sahip olmaları sayesinde kâr etmelerine izin veren faiz mekanizmasının tersine çevrilmesi de mümkün mü? Şimdi bu kritik konuyu ele alacağız.

12. BÖLÜM

EKSİ FAİZ EKONOMİSİ

Borç sonsuza dek kalabilir; servet kalamaz, çünkü fiziksel boyutu entropinin yıkıcı gücüne tabidir.

-Frederick Soddy

Diyelim ki bende on iki somun ekmek var, sizse açsınız. Bu kadar ekmeği bayatlatmadan yiyemem, bu nedenle birazını size memnuniyetle ödünç veriyorum. "İşte, bu altı somunu al," diyorum, "gelecekte senin ekmeğin olduğunda bana bu altı somunu geri verebilirsin." Size şu anda altı taze somun veriyorum, siz de gelecekte bir zamanda bana altı taze somun veriyorsunuz.

İhtiyaç duyduğumuz ve kullandığımız şeylerin bayatladığı bir dünyada paylaşmak doğaldır. İstifçi sonunda bayat ekmek, paslanmış aletler ve çürümüş meyve yığını üzerinde kalakalır ve kimse ona yardım etmek istemez, çünkü o kimseye yardım etmemiştir. Oysa günümüzde para ekmek, meyve ya da başka bir doğal nesne gibi değildir. Her şeyin sonunda kaynağına döndüğünü söyleyen, doğanın dönüş yasasının, yaşam, ölüm ve yeniden doğum yasasının tek istisnasıdır. Para zamanla bozulmaz, fiziksellikten soyutlanmasıyla, değişmeden kalır, hatta zaman içerisinde, faizin gücü sayesinde, katlanarak artar.

Parayı benlikle yakından ilişkilendiririz. "Benim" sözcüğünün ima ettiği gibi, paramızı neredeyse benliklerimizin bir uzantısı olarak görürüz; bizden alındığında kendimizi "soyulmuş" hissetmemizin nedeni budur. Öyleyse para yalnızca doğal dönüş yasasını değil, ruhsal geçicilik yasasını da ihlal eder. Zamana dayanıp artan bir şeyin yaşlanan, ölen ve toprağa dönen bir benlikle ilişkilendirilmesi, bir yanılsamanın sürdürülmesidir. Bunun böyle olmadığını aslında hepimiz bilsek de, bir şekilde, servetimize servet eklediğimizde kendimize de bir şey eklediğimizi ve paranın kalıcılığını kazanabileceğimizi hayal ederiz. Bu şekilde kendi çürümemizin önüne geçebilecekmişiz gibi, yaşlılık

günlerimiz için biriktiririz. Tüm öteki şeyler gibi paranın da çürüyüp kaynağına dönmesinin etkisi ne olurdu?

Katlanarak artan parayı, katlanarak artmayan hatta çizgisel bile olmayan, döngüsel bir benliğe ve dünyaya iliştirdik. Sonuçsa, daha önce anlatıldığı gibi, rekabet, kıtlık ve servet yoğunlaşması oldu. Daha önce sorduğum, "İnsan armağanlarıyla insan gereksinimlerini buluşturabilen, para denen bu güzel fikirde yanlış giden ne?" sorusunun yanıtı büyük oranda faizle, tefecilikle bağlantılı. Ama tefeciliğin kendisi, yolun bir yerinde daha bilgece bir seçimde bulunmuş olsaydık farklı olabilecek, yalıtılmış bir olgu değil. Benlik bilincimize, evrimi paranın evrimine paralel olan, nesnel bir evrendeki ayrı benlik bilincimize ayrılmaz biçimde bağlı. Fazlasıyla parasallaşmış ilk toplum olan Eski Yunan'ın aynı zamanda modern birey kavramının doğum yeri olması rastlantı değil.

Parayla varoluş arasındaki bu derin bağ iyi bir haber, çünkü günümüzde insan kimliği şiddetli bir başkalaşımdan geçiyor. Yeni benlikle, bağlantılı benlikle ve bağlantılılık gerçeğinin –senin için daha fazlası, benim için de daha fazlasıdır– giderek farkına vardığımız bir dünyayla ne tür bir para uyumlu olacak? Faizin belirleyici rolü karşısında göz önüne alınacak ilk alternatif para birimi sistemi, faizi yapısal olarak ortadan kaldıran, hatta tam tersini getiren bir sistemdir. Ne de olsa, faiz rekabet, kıtlık ve kutuplaşma yaratıyorsa, tam tersi de işbirliği, bolluk ve topluluk yaratmaz mı? Ve faiz ortak değerlerin çok eskiye dayanan ve günümüze dek süregelmiş soygununu temsil ediyorsa, tam aksi de onları yerine koymaz mı?

Faizin tersi nasıl bir şey olacak? Tıpkı ekmek gibi, zamanla değeri azalan bir şey olacaktır. Başka bir deyişle, çürüyen para –demüraj ücreti olarak da bilinen, eksi faiz oranına tabi para.[1] Çürüyen para birimi bu kitabın merkezi fikirlerinden biridir, ama tarihçesini, uygulamasını, ekonomi kuramını ve so-

1) Demüraj ilk başta, malların örneğin nakliye maliyetlerine ek olarak depolama maliyetleri için kullanılırdı. Bu terim çürüyen para birimine de doğal olarak uyuyor, çünkü paranın değer "deposu" olarak kullanımına uygulanıyor. Karşılığında değiş tokuş edilebileceği malların muhafaza maliyetleri, taşıma maliyetleri ve depolama maliyetleri vardır; dolayısıyla paranın da olmalıdır. Bu terimin dezavantajı çoğu insana yabancı ve tuhaf gelmesidir.
Değer kaybeden para, paranın değerinin zamanla azaldığı fikrini içerir. Ne yazık ki terim genellikle yanlış anlaşılmakta ve her simgesel biriminin değeri yerine para biriminin kendisinin satın alma gücündeki azalma anlamında yorumlanabilmektedir. Değer kaybı genellikle, başka para birimlerine kıyasla bir para biriminin değerinin düşmesi anlamına gelir.
"Eksi faiz," özellikle de bir bütün olarak sistem tanımlanırken, temel fikri gayet etkili bir biçimde iletiyor. Ancak faiz genellikle paranın kendisi değil ödünç verilmesi için geçerli olduğundan, kafa karışıklığına yol açabilir. Bu kitapta bu terimleri ve Silvio Gesell'in "özgür-para" terimini birbirlerinin yerine kullanacağım.

nuçlarını ortaya koymadan önce, olumsuz çağrışımları nedeniyle kaçınmam tavsiye edilmiş olan "çürüme" terimine ilişkin birkaç şey söylemek istiyorum.

Neden "çürüme" olumsuz, "koruma" ise erdem olarak görülür? Bu tutum da insanlığın kaderinin doğayı aşmak, entropiye, kaosa ve çürümeye karşı zafer kazanmak ve düzenli (bilimsel, akılcı, temiz ve kontrollü) bir alan kurmak olduğu Yükseliş öyküsüne dayanıyor. Maddi olmayan, ebedi, ölümsüz, ilahi bir ruhun geçici, ölümlü, dünyevi bir bedende barındığı ayrılma spiritüelliği, onun tamamlayıcısı. Bu nedenle bedeni fethetme, dünyayı fethetme ve çürüme süreçlerini durdurma peşine düştük. Ne yazık ki bu şekilde, çürümenin bir parçası olduğu daha geniş kapsamlı süreci de durduruyoruz: yenilenme, yeniden doğma, geri dönüşüm ve çok daha bütünleşik bir karmaşıklığa doğru sürekli evrim. Neyse ki Ayrılma ve Yükseliş öyküleri sona eriyor. Hem düşünüşümüzde hem ekonomimizde çürümenin güzelliğini ve gerekliliğini geri alma zamanı geldi.

TARİH VE ARKA PLAN

Tahıl, sığır vb ilk emtia-para biçimleri kuşkusuz çürümeye tabiydi: tahıl çürür, sığır yaşlanıp ölür ve hatta tarım alanları işlenmediğinde yabanileşir. Bir tür eksi faiz oranını içererek çürüme olgusuna yaklaşan madeni para sistemleri de kullanılmıştır. Bu tür bir sistemin kaba bir örneği Ortaçağ'da Avrupa'da, madeni paraların periyodik olarak geri çağrılıp bir iskonto oranıyla yeniden basıldığı *Brakteaten* sisteminde yaygın kullanımdaydı.[2] İngiltere'de Sakson krallar her altı yılda bir gümüş penileri yeniden basar, yılda yaklaşık %4'lük değer kaybı oranıyla, alınan her dört sikkeye karşı üç sikke basarlardı.[3] Bu da uygulamada para istifçiliğinin cezalandırılması anlamına gelir, bunun yerine paranın dolaşımını ve üretken sermayeye yatırımı teşvik ederdi. Kullanabileceğinizden daha fazla paranız varsa bunu sıfır faizle olsa bile borç vermekten mutlu olurdunuz, çünkü elinizde çok uzun süre tuttuğunuzda sikkelerinizin değeri azalırdı. Sistemin sonucu olarak para arzının ille de düşmediğini not edin, çünkü derebeyi kendi masraflarını karşılamak için aradaki farkı ekonomiye yeniden enjekte ederdi. Paranın üzerindeki bu eksi faiz bir tür vergiydi.

Eksi faizli paranın öncü kuramcısı, Alman-Arjantinli bir işadamı olan ve buna "özgür-para" (*Freigeld*) diyen Silvio Gesell'di; onun onuruna ben de bu

2) Kennedy, *Interest and Inflation-Free Money*, 40.
3) Zarlenga, *Lost Science of Money*, 253.

terimi kullanacağım. 1906 tarihli başyapıtı *Doğal Ekonomi Düzeni*'nde önerdiği sistem, banknotun değerinin küçük bir bölümüne mal olan bir damganın periyodik olarak vurulacağı bir kâğıt para birimi kullanılmasıydı. Bu da uygulamada parasal servete bir bakım maliyeti getiriyordu. Her fiziksel mal gibi bu para da (geçerliliğini sürdürmesi için gereken damgaların değeriyle belirlenen bir oranda) "bozulur." Örneğin bir dolarlık banknot, geçerliliğini koruması için her ay bir sentlik damga gerekmesi durumunda yılda %12 oranıyla değer kaybetmiş olacaktır.[4]

Gesell demüraj ücretli para fikrine benden farklı bir yönden ulaştı. Ekonomik büyümenin cazibesini kimsenin sorgulamadığı bir dönemde yazıyordu ve ileri görüşlü bir insan olmasına karşın, (benim bildiğim kadarıyla) yerkürenin ya da teknolojinin bu büyümeyle sonsuza dek başa çıkma kapasitesinden hiç kuşkulanmadı.[5] Onun başlıca kaygısı döneminin eşitsiz ve adaletsiz servet dağılımına, eşi görülmemiş bir bolluğun ortasındaki eşi görülmemiş yoksulluğa çare bulmaktı. Bu durumu para sahiplerinin elindeki muazzam haksız avantaja bağlıyordu: "aynı zamanda para aracı olan istiflenebilir bir emtia"ya sahiplerdi. Öteki emtialar (belki arazi hariç) altınla ya da başka bir değer birimiyle aynı biçimde istiflenemezler: çürürler, paslanırlar ya da bozulurlar; hırsızlığa ya da eskimeye maruz kalırlar; depolama ve nakliye maliyetleri doğururlar vb. Gesell şöyle yazmıştı:

> Altın, mallarımızın karakteriyle uyum göstermez. Altın ve saman, altın ve petrol, altın ve guano, altın ve tuğla, altın ve demir, altın ve post! Aralarındaki uçurumu ancak çılgınca bir hayal, inanılmaz bir halüsinasyon, yalnızca "değer" doktrini kapatabilir. Genel olarak emtialar, saman, petrol, guano ve geri kalanlar ancak herkesin elinde para ya da mal bulundurmaya karşı kayıtsız olması durumunda emniyetle değiş tokuş edilebilirler ve bu da ancak, ürünlerimizin içsel kusurlarının parayı da etkilemesiyle mümkün olur. Bu barizdir. Bizim mallarımız çürür, bozulur, kırılır, paslanır, bu nedenle para ancak aynı derecede nahoş, kayıp içeren özelikleri olması durumunda hızlı, emniyetli ve ucuz değiş tokuşu sağlayabilir. Çünkü böyle bir para hiçbir zaman hiçbir durumda hiç kimse tarafından mala tercih edilemez.

4) Damga vurulmadığındaysa uygulamada değeri 88 sent olacaktır.
5) Gesell'in yazılarının yalnızca birkaçı İngilizceye çevrilmiştir. Ciltler dolusu Almanca yazılarında herhangi bir ekolojik temaya değinip değinmediğini öğrenmek çok ilgimi çekerdi.

> Patates, gazete, demir ve eterle değiş tokuş aracı olarak sınavı ancak gazete gibi günü geçen, patates gibi çürüyen, demir gibi paslanan, eter gibi buharlaşan bir para geçebilir. Çünkü alıcı da satıcı da bu parayı mala yeğlemez. Böylece para karşılığında mallarımızdan yalnızca, değiş tokuş aracı olarak paraya ihtiyacımız olduğu için vazgeçeriz, parayı elde bulundurmaktan bir avantaj beklediğimiz için değil.[6]

Ama Gesell'in zamanında olduğu gibi günümüzde de para mala *gerçekten* tercih edilmektedir. Değiş tokuş aracını ellerinde tutabilmeleri para sahiplerinin faiz alabilmelerini sağlar; gerçek sermaye sahiplerine (daha da fazlasıyla, satılmadığı her gün %100'ü kaybolan zamanlarını satanlara) kıyasla ayrıcalıklı bir konuma sahiptirler. Sonuçta, herkes temelde para sahiplerine bir haraç ödediğinden, giderek artan bir servet kutuplaşması oluşur.

Gesell'in fikrinin bir sonucu da yalnızca değiş tokuş aracını elde etmek için ödeme yapmamızın adaletsizlik olmasıdır. Gesell değiş tokuş yapma arzusunun yeterli olması gerektiğine inanıyordu. Sizin gereksindiğiniz ve benim sunabileceğim bir şey varsa, verme ve alma aracı için neden ödeme yapmak zorunda olalım? Bir armağan alma ayrıcalığı için ödeme yapmanız neden gereksin? Gesell'in parasının "özgür" sıfatını hak etmesinin nedenlerinden biri budur. İleride göreceğimiz gibi, değer kaybeden para birimine dayalı bir kredi sistemi, sıfır faizle kredi açılabilmesine izin verir. Kredileri geri ödememiz hâlâ gerekse de, bunları aldığımız için ödeme yapmamıza artık gerek yoktur. Bu açıdan para özgür olur.

Gesell para biriminin çürümesini, değer deposu olan parayı, değiş tokuş aracı olan paradan ayırma aracı olarak savunuyordu. Para artık fiziksel sermayeye yeğlenmeyecekti. Onun öngörüsüne göre, değiş tokuş edilecek bol bol mal olduğu, ama değiş tokuşta kullanılacak para kıtlığı çekildiği zaman oluşan yapay kıtlık ve ekonomik bunalım sona erecekti. Önerisi parayı dolaşıma zorlayacaktı. Para sahiplerinin artık onu ekonomiden esirgemek, reel sermaye getirisinin faiz oranını aşacağı noktaya dek kıtlığın artmasını beklemek için bir teşvikleri olmayacaktı. "Özgür-para" denmesinin ikinci nedeni buydu: zenginlerin kontrolünden *özgürleşen* para günümüzdeki gibi devasa, durgun havuzlarda pıhtılaşmak yerine özgürce dolaşıma girecekti.

Gesell faizli para mülkiyetini refahın önünde bir fren olarak görüyordu. Mallar sermaye yatırımı getirisini minimum faiz oranının altına düşürecek

6) Gesell, *The Natural Economic Order*, Bölüm 4.1.

denli bollaştığı anda para sahipleri parayı yatırımdan sakınırlar. İşlem yapmak için gereken para dolaşımdan çıkar ve bildik fazla kapasite krizi, insanların büyük çoğunluğunun mal kıtlığı yaşaması gibi bir paradoks eşliğinde, önümüzde belirir.

1906'daki para sistemi günümüzdekinden oldukça farklıydı. Para birimlerinin çoğunun en azından kuramsal olarak karşılığı hâlâ değerli madenlerdi ve günümüzdeki gibi kredinin para tabanına geniş çaplı yayılışına benzer bir durum yoktu. Hatta Gesell krediyi paranın yerine geçecek bir şey, para birimi yokluğunda işletmelerin işlem yapabilmeleri için bir yol olarak görüyordu. Ama günümüzde krediyle para neredeyse birbiriyle aynı. Günümüz ekonomi kuramı, kısmen para arzının değiş tokuş aracı talebine tepki olarak organik biçimde genişlemesine ya da daralmasına izin vermesi nedeniyle, kredinin para olarak kullanımını olumlu bir gelişme sayar. Ancak görmüş olduğumuz gibi faizli kredi para ekonomisinin büyümesine tepki vermekle kalmaz, onu dayatır da. Üstelik şu andaki biçimiyle kıtlığa Gesell'in dönemindeki paradan daha az tabi değildir.

Gesell'in fikirleri yirminci yüzyılın ikinci yarısı boyunca neredeyse unutulmuş olsa da 1920'lerle 1930'larda çok takipçisi vardı ve Irving Fisher'la John Maynard Keynes gibi seçkin ekonomistleri etkilemişti. Fisher ABD'de Gesell'in fikirlerini büyük bir gayretle tanıttı ve Keynes de kendisinden beklenmedik biçimde onu överek, Gesell'i "haksız yere ihmal edilmiş peygamber," çalışmalarınıysa "son derece özgün" olarak niteledi.[7] Hatta I. Dünya Savaşı'nı izleyen çalkantıda Gesell, bir yıldan az bir süre ayakta kalabilen talihsiz Bavyera Cumhuriyeti'nin Maliye Bakanlığına atandı. 1920'lerde Gesell'in bir arkadaşının çıkarttığı damgalı kupon para birimi –*wara*– Almanya'da dolaşıma girdi, ama başka yerlerde de olduğu gibi, ciddi bir biçimde ekonomiye sürülmesi için bir ekonomik bunalım gerekmişti. İster kolektif yaşamda olsun ister kişisel, kriz olmadığında gerçek değişimin yaşandığı enderdir.

1931'de Alman bir kömür madeni işletmecisi kapalı madenini işçilerine *wara* ödeyerek açmaya karar verdi. Kuponu herkesin kullanabileceği kömür karşılığında geri almayı da kabul ettiği için yerel tüccarlar ve toptancılar bunu kullanmaya ikna edilebildiler. Madencilik kenti gelişti, bir yıl içinde tüm Almanya'da en azından bin mağaza *wara* ve bankalar da *wara* üzerinden mevdu-

7) Keynes klasik yapıtı *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*'nin 23. Bölümünde Gesell'i tartışır. Mantığını sağlam ama eksik bulur ve "meselenin özüne erişmeyi ucu ucuna kaçırdı," der. Gesell'in öteki para biçimlerinin likidite primini dikkate almayı ihmal etmiş olduğu yönündeki başlıca eleştirisini ilerideki bir bölümde ele alacağım.

at kabul etmeye başladılar.[8] Bu da para birimini radar ekranına soktu. Tehdit edildiğini hisseden Alman hükümeti *wara*'yı mahkemelerde yasadışı ilan ettirmeye çalıştı; bu işe yaramadığındaysa bir kararnameyle yasakladı.[9]

Ertesi yıl Avusturya'daki ekonomik bunalımdaki Wörgl kasabası Gesell'den ve *wara*'nın başarısından esinlenerek kendi damgalı kuponunu bastı. Wörgl para birimi her açıdan büyük başarı kazandı.[10] Yollar yapıldı, köprüler inşa edildi ve gecikmiş vergiler ödendi. İşsizlik oranının dibe vurup ekonominin gelişmesi komşu kasabaların da dikkatini çekti. Tüm dünyadan belediye başkanları ve yetkililer Wörgl'ü ziyaret etmeye başladılar, ta ki, Almanya'da olduğu gibi, merkezi yönetim Wörgl para birimini yasaklayıp kasaba yeniden ekonomik bunalıma sürüklenene dek.

Hem *wara* hem Wörgl parası aylık %1 oranında demüraja tabiydi. Dönemin anlatılarında bu durum, para biriminin dolaşımının çok hızlı olmasına bağlanır. Tıpkı eşyalarının göçebe avcı-toplayıcı için yük olması gibi servet biriktirmek, faiz yaratması ve servetin artması yerine bir yüke dönüştü. Gesell'in kuramsallaştırdığı gibi, kayıp yaratan özelliğe sahip para değer deposu olarak başka herhangi bir emtiaya yeğlenmez oldu. Ancak bu para birimlerinin canlandırıcı etkilerinin para arzındaki artıştan ya da Wörgl gibi yerel bir paranın ekonomik açıdan yerelleştirici etkisinden değil de demürajdan kaynaklandığının kanıtlanması olanaksızdır.

Bu dönemlerde ortaya çıkan ve günümüzde hâlâ kullanılmakta olan bir diğer para birimiyse İsviçre'deki WIR'dir.* Bu birim kooperatif bir banka tarafından basılmakta ve bir tek, üyelerinin ödeme olarak kabul etme yönündeki ortak anlaşmalarıyla desteklenmektedir. Gesell'in taraftarları tarafından oluşturulan para biriminin ilk başta demüraj ücreti vardı, ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonraki yüksek büyüme döneminde bu kaldırıldı.[11] İleride açıklayacağım gibi, büyümenin yüksek olduğu bir ortamda eksi faize gerek yoktur;

8) Dönemin haber yazılarına göre (örneğin Cohrssen, "Wara").

9) Fisher, *Stamp Scrip*, 4. Bölüm.

10) Thomas Greco'nun bu dönemden verdiği üç anlatının yer aldığı kaynaklar: 1934 tarihli *Annals of Collective Economy*, Alexander von Muralt, "The Wörgl Experiment with Depreciating Money"; M. Claude Bourdet, "A French View of the Wörgl Experiment: A New Economic Mecca;" ve Michael Unterguggenberger, "The End Results of the Wörgl Experiment." Greco, para biriminin başarısının demüraja atfedilebileceği savını tartışmaya açar.

(*) Alm. Biz (yay.n.).

11) Wüthrich, "Alternatives to Globalization."

sabit durum ekonomisine yaklaştığımız ve yeni bir gelişim evresine girdiğimiz günümüzdeyse bir kez daha çekici hale gelebilir.

1930'ların başlarında ABD'de, kendilerine verilen adla pek çok "acil durum parası" basıldı. Banka iflasları salgını sonucunda ulusal para biriminin buharlaşması karşısında vatandaşlar ve yerel yönetimler kendi para birimlerini yarattılar. Karışık sonuçlar elde edildi ve aralarından pek azı Gesell'in tasarısını sergiliyor, daha çok, haftalık ya da aylık olmak yerine işlem başına bir ücret getiriliyordu.[12] Bu da istiflemekten çok dolaşımı cezalandırması nedeniyle demürajın aksi etki yaratır. Ancak 1933'te en azından yüz kent, aralarından pek çoğu doğru, yani Gesell tipinde olmak üzere, kendi damgalı para birimlerini çıkarmaya hazırlanmaktaydı.[13] Üstelik Irving Fisher'in desteğiyle hem Temsilciler Meclisi'ne hem Senato'ya, ulusal çapta bir milyar dolar damga kuponu çıkarılmasına ilişkin bir yasa tasarısı getirildi. Bunun ve önerilen eyalet çapında ve yerel para birimlerinin pek çoğunun demüraj oranı çok daha yüksek –haftada %2– olacak ve bu da temelde paranın bir yılda kendi kendini tasfiye etmesi anlamına gelecekti. Wörgl para biriminden ve günümüzün çoğu önerisinden tümden farklıdır bu, ama temel kavramın ciddiyetle dikkate alındığını gösterir. Aşağıda, 1933 tarihli Costigan-LaFolette işsizlik yardımı yasasına getirilen Bankhead-Pettengill değişikliğinden (S. 5125) bir alıntı vermek istiyorum:

> Hazine Bakanlığı ABD para biriminin damgalı para sertifikaları biçiminde hak edilip basılmasını sağlayacaktır. Sözü edilen sertifikaların her biri 1 dolar nominal değerde olacak ve para basımı 1.000.000.000 dolarla kısıtlanacaktır. Sözü edilen sertifikalar arkalarına posta pulları yapıştırılmasına yer sağlayacak uygun büyüklükte olacaktır... Sözü edilen sertifikaların ön yüzü şu ibareyi taşıyacaktır: "Bu sertifika kamusal ya da özel tüm borç ve aidatların, vergi, resim ve harçların 1 dolarlık ödemesinde kullanılabilecek yasal ödeme aracıdır: Bu devir tarihinden önceki, arkadaki planda saptanmış tüm tarihlerde 2 sentlik posta pulu yapıştırılmış olması şartıyla."

5125 sayılı Senato Yasa Tasarısı hiçbir zaman oylamaya sunulmadı ve bir ay sonra Roosevelt Yeni Düzen'i başlatırken bir kararnameyle tüm "acil durum" para birimlerini yasakladı. Bernard Lietaer'e göre bunu yapmasının nedeni yerel ve eyalet para birimlerinin Ekonomik Bunalımı sona erdirmekte

12) Champ, "Stamp Scrip."
13) Fisher, *Stamp Scrip*, 5. Bölüm.

başarılı olamamaları değil, merkezi yönetimin gücünü kaybetmesi anlamına gelmeleriydi.[14]

Günümüzde de benzer bir krizin eşiğindeyiz ve merkezi kontrolü yoğunlaştırarak eski dünyayı geçici olarak desteklemekle, kontrolü bırakıp yeni dünyaya adım atmak arasında benzeri bir seçimle karşı karşıyayız. Hata yapmayın: özgür-para sisteminin sonuçları çok şiddetli olacak, ekonomik, toplumsal, psikolojik ve ruhsal boyutları etkileyecektir. Para öylesine temel, uygarlığımız için öylesine tanımlayıcıdır ki, parada da temel bir değişim içermeyen herhangi bir gerçek uygarlık değişimi umudu saflık olacaktır.

MODERN UYGULAMA VE KURAM

Yirminci yüzyıl başlarında son derece popüler olmuş özgür-paranın ardındaki fikir altmış yıl boyunca unutuldu. Ama ekonomik krizin son yarım yüzyılın kesinliklerini çökertip Büyük Bunalım'dan doğmuş düşünüşü yeniden göreve çağırmasıyla, şimdi yeniden canlanıyor. Bu kısmen Keynes düşünüşünün yeniden canlanmasını içeriyor, çünkü ekonomiyi canlandırmak için faiz oranlarının düşürülmesi ve devlet tahvillerinin satın alınması yönündeki para reçetesi sınıra dayandı –merkez bankalarının faiz oranlarını daha altına düşüremeyeceği "sıfır sınırı"na. Standart Keynesci tepki (ki Keynes'i kısmi olarak okumaya dayalıdır) mali canlandırmadır –zayıflayan tüketici harcamalarının yerine devlet harcamalarının konması. Başkan Barack Obama'nın ilk ekonomik canlandırması Keynesci bir önlemdi, gerçi bu paradigma içinde bile olasılıkla yeterince güçlü değildi.

Sıfır sınırı sorunu ana akımdan kimilerini eksi faiz oranlarını düşünmeye yöneltti: bu bölüm için yaptığım araştırmalar sırasında bir ABD Merkez Bankası ekonomistinin bildirisini,[15] bir Harvard ekonomi profesörünün *New York Times*'ta yayınlanan makalesini[16] ve *The Economist* dergisindeki bir makaleyi[17] keşfettim. Keynesci canlandırma (nihayetinde, daha önce tartışmış olduğum gibi, ortak değerlerin tüketilmesi yüzünden) başarısız olduğunda, çok daha radikal bir çözüm olan çürüyen para birimi radara girebilir. Şu anda ekonomi hafifçe toparlanıyor ve normale dönüş yönündeki hayali umudun sürdürülmesi hâlâ mümkün. Ama çeşitli ortak sermaye biçimlerinin neredeyse tüken-

14) Lietaer, *The Future of Money*, 156-160.
15) Champ, "Stamp Scrip."
16) Mankiw, "It May Be Time."
17) "The Money-Go-Round," *Economist*, 22 Ocak 2009.

miş olması yüzünden toparlanma olasılıkla zayıf kalacak ve "normal" giderek daha da uzaklaşacak.

Keynesci canlandırmanın ilk bariz başarısızlığı, 1990'larda başlayan devasa altyapı harcamalarının ekonomik büyümeyi yeniden tetikleyemediği Japonya'da yaşandı. Herhangi bir gelişmiş ekonomide daha fazla yurtiçi büyüme için çok az yer vardır. En azından yirmi yıldır çözüm uygulamada, kendi borç piramidimizi ayakta tutmak için gelişmekte olan ülkelerin toplumsal ve doğal ortak değerlerini kullanarak onlardan *büyüme ithal etmek* olmuştur. Bu da çeşitli biçimlerde yapılabilir: ülkenin geçim amaçlı üretimden ve kendine yeterlilikten, dış borçları ödemek için ticari mal üretimine yönelmeye zorlandığı borç köleliği, ya da Çin gibi son derece üretken ülkelerin ABD özel ve kamusal borçlarını finanse etmekten başka seçeneklerinin bulunmadığı dolar hegemonyası (çünkü bu ticaret fazlası dolarlarla başka ne yapacaklar?). Ama gelişmekte olan ülkeler ve bir bütün olarak gezegen gelişmiş ülkelerle aynı sınırlara ulaştıkça büyüme ithali çözümü de sonunda başarısızlığa uğramak zorunda.

Resmi ekonomi istatistikleri Batı ekonomilerinin en azından yirmi yıldır sıfır-büyüme evresinde bulunmaları olasılığını gizlemiştir. Yaşanan büyüme büyük oranda gayrimenkul balonları, hapishane endüstrisi, sağlık bakım maliyetleri, sigortacılık ve mali hizmetler, eğitim maliyetleri, silah sanayisi gibi şeylere dayanmaktaydı. Bunlar ne kadar pahalanırsa, ekonominin o kadar büyüdüğü varsayıldı. İnternet gibi, büyümenin yaşandığı alanlarda bu büyümenin büyük bölümü aslında gizli bir büyüme ithaliydi. İnternet tabanlı gelir yeni üretimden değil, çoğunlukla satış ve reklamdan elde edilir. Çin'den Batı'ya uzanan mal nakliye bandının çarklarını daha etkili bir biçimde yağlıyoruz. Gelişmekte olan ülkeler büyüme makinesini sonsuza dek çalıştıramazlar. Makine ne kadar yavaşlarsa, sıfır sınırından kurtulmak o kadar gerekli olacaktır.

Paraya damga vurma fikri tuhaf görünse de, yakın zamanlarda önde gelen pek çok ekonomist bunun modern alternatiflerini önerdiler. Paranın çoğu zaten elektronik olduğundan, temel önlem (1935 gibi erken bir tarihte Irving Fisher'ın önerdiği gibi) bir tür likidite vergisi ya da ABD Merkez Bankası'ndaki mevduata eksi faiz oranıdır. Bu son önlem, o dönemde ekonomi profesörü, günümüzdeyse Citibank'in baş ekonomisti olan Willem Buiter tarafından, *Economic Journal*'da yayınlanan 2003 tarihli bir bildiride ve ardından 2009'da *Financial Times*'da önerilmiştir (bkz kaynakça). Harvard'dan ekonomi profesörü Greg Mankiw ve Amerikan Ekonomi Birliği başkanı Robert Hall[18] tara-

18) Hall ve Woodward, "The Fed Needs to Make a Policy Statement."

fından da gündeme getirilmiş, hatta Federal Reserve ekonomistleri tarafından bile tartışılmıştır.[19] Bunun çılgınca bir öneri olmadığını bu isimlerin açıkça göstereceğini umuyorum.

Elbette fiziksel para biriminin rezervlerle aynı değer kaybına tabi olması gerekecektir ve bu da Gesell'in yöntemiyle, para birimi üzerine son geçerlilik tarihi koyarak, yerine eksi faiz oranlı hamiline tahvilleri getirerek (ya da parayı bu şekilde yeniden tanımlayarak), resmi hesap biriminden ayrı nakit para birimi kullanarak, ya da banka rezervleriyle para birimi arasındaki değiş tokuş oranını dalgalanmaya bırakarak yapılabilir.[20] Bir diğer seçenekse resmi fiziksel para biriminin tümüyle yasaklanmasıdır; her elektronik işlem kaydedileceğinden, bu yöntem devletin gücünü muazzam derecede artırabilir. Polis devletinden (benim gibi) korkanlar için dehşet verici olsa da bu kaygıya yanıtım, "Çok geç." Daha şimdiden, yasadışı uyuşturucular gibi kayda değer bir istisna hariç, önemli işlemlerin neredeyse tamamı zaten elektronik olarak gerçekleştiriliyor. İnsanların vergi ödemekten kurtulmalarına yardımcı olmak için gayri resmi ekonomide de nakit yoğun bir biçimde kullanılıyor; benim önerdiğim gibi vergilendirmenin gelirden kaynaklara kaydırılması durumunda ortadan kalkacak bir güdü bu.

Üstelik resmi, eksi faizli elektronik para biriminin yanı sıra gayri resmi para birimlerinin de gelişmemesi için hiçbir neden yok. Bunların elektronik ya da kâğıt olması uygulamaya bağlı: olasılıkla ticari takas halkaları ve kredi kliring kooperatifleri elektronik para kullanırken yerel, topluluğa dayalı para birimlerinde kâğıt yeğlenebilecektir. Her iki durumda da, bu para birimlerinin kullanıldığı işlemler merkezi hükümetin gözetimi dışında kalacaktır. Para birimi için kayıt tutma düzeyi, kullanıldığı topluluk tarafından belirlenecektir. Hippiler, toprağa geri dönmeyi savunanlar ve benim sevdiğim öteki insanlar gibi, tümüyle yerel bir ekonomi içerisinde yaşayan insanlar merkezi otoritelerin gözünden uzak ekonomik yaşamlar süreceklerdir. Ancak tüm işlemlerin ve mali kayıtların yalnızca devlete değil, herkese açık tutulması için başka nedenler de var. Hatta bu –gözetim teknolojisinin halka ulaşması ve her yerde olması– daha genel olarak gözetim devletinin panzehiri olarak önerilmiştir ve cep telefonlarında, küçük oyun konsollarında ve başka aletlerde video kameraların yaygınlaşmasıyla şimdiden gerçekleşmektedir. İnsanların faaliyet-

19) Koenig ve Dolmas, "Monetary Policy in a Zero-Interest Economy."
20) Son iki seçenek Buiter tarafından tartışılmıştır, "Negative Interest Rates."

lerinin devlete olduğu kadar devletin faaliyetleri de insanlara açık olduğunda gerçekten şeffaf bir toplumumuz olacak.

Modern eksi faiz önerilerinin uygulanabilirliğini vurgulamak istiyorum. Gesell'in damga kuponu büyük bir ekonomik sarsıntıya neden olacak anakronik bir hayal gibi görünse de, rezervlere ücret getirilmesi neredeyse hiçbir yeni mali altyapı gerektirmeyecektir. Hatta para politikasının daha şimdiden yönelmiş olduğu yerin bir uzantısıdır. Aynı Federal Reserve, aynı merkez bankaları, aynı temel bankacılık sistemi yerinde kalacak. Köklü değişimler yaşanacak elbette, ama toplumu mali sistemin yıkılıp her şeye baştan başlanmasının sarsıntısından koruyacak evrimsel değişimler olacak bunlar. 5. Bölüm'de yazmış olduğum gibi, "Kutsal ekonomi tümden farklı türde bir devrimin parçasıdır, tasfiye değil dönüşümdür."

Kimi merkez bankaları daha şimdiden eksi faizle flört etmişlerdir. Temmuz 2009'da Riksbank (İsveç'in merkez bankası) eksi faize yönelerek, rezerv mevduata %0,25 ücret getirdi ve bu düzey Şubat 2010'da hâlâ böyleydi.[21] Bunun sıfırdan farkı ihmal edilebilir düzeyde, ama oranın bu denli düşürülmesinin gerekçesi, daha da düşürülmesi için de geçerli. Riksbank, Buiter, Mankiw ve eksi faizin ana akımdan öteki taraftarları bunu, ekonomi yeniden büyümeye başlayana dek bankaları yeniden borç vermeye başlamaya zorlamak ve ucuz kredi sağlamak için geçici bir önlem olarak görüyorlar, bu noktadaysa herhalde faiz oranları yeniden artıya geçecek. Ancak kalıcı bir sıfır büyüme ya da büyümeme ekonomisine giriyorsak, eksi faiz oranları da kalıcılaşabilir.

İster artı olsun ister eksi, uygun faiz oranı ekonominin büyüyeceğine mi yoksa küçüleceğine mi bağlıdır. Eski düşünüşte para politikasının hedefi ekonomik büyümeyi kamçılamak ya da sürdürülebilir bir düzeyle kısıtlamaktı. Yeni düşünüşteyse para politikası taban faiz oranını ekonomik büyüme (ya da büyümeme) oranına eşlemeye çalışır. Keynes'in tahminine göre bu oran, "tam istihdamla uyumlu yeni yatırım oranına denk düşen sermaye marj verimliliğinin üzerinde kalan para faizi oranına kabaca eşit" olacaktır. 14. Bölüm'de öne süreceğim gibi artık tam ücretli istihdamı olumlu bir sosyal yarar olarak görmeyeceksek ve göremeyeceksek (bu sabit durum ekonomisinin gerekli bir sonucudur ve bir sosyal kâr payının varlığı durumunda pek de korkutucu değildir) bu formülün değiştirilmesi gerekir. Ancak temelde Keynes'in önerdiği, likidite vergisinin, üretken sermaye yatırımının ortalama getirisini aşan faiz fazlasını telafi edecek bir düzeyde belirlenmesidir. Diğer bir deyişle, serveti

21) Riksbank'ın resmi web sitesinden alınmış veri, www.riksbank.com/swedishstat./

elde tutmanın kullanmaya karşı bir avantajı olmamasını sağlayacak bir düzeyde belirlenmelidir.

Buiter ve Mankiw liberal değiller; önerileri muhafazakârların tipik olarak temsil ettikleri alacaklı sınıfının çıkarlarına zıt olduğundan, önemli bir nokta bu. Liberal ekonomistler kimi zaman demürajın çok yakın bir eşdeğerini savunurlar: enflasyon. Etkileri açısından enflasyon, para dolaşımını teşvik etmesi, istifçiliği kösteklemesi ve borçların geri ödenmesini kolaylaştırması açısından, değer kaybeden para birimine matematiksel olarak çok benzer. Ancak özgür-paranın da pek çok önemli avantajı bulunmaktadır. Klasik enflasyon maliyetlerini (menü maliyetleri, taban aşındırma maliyetleri* vb.) ortadan kaldırmanın yanı sıra, sabit gelirli kişileri yoksullaştırmaz. Ekonomi ve Politika Araştırmaları Merkezi'nden Dean Baker'ın tipik enflasyon yanlısı savı şöyledir:

> Bütçe açığını artırmak siyasi açıdan olanaksızsa, para politikası talebi artırmak için ikinci bir potansiyel araç sunar. Federal Reserve Kurulu parasal gevşeme programının ötesine geçip, ılımlı bir enflasyon oranını (örneğin %3-4) açıkça hedefleme ve böylece reel faiz oranını eksiye düşürme politikasını benimseyebilir. Bunun ayrıca konut balonunun patlaması sonucunda on milyonlarca ev sahibinin yüz yüze kaldığı devasa ipotekli konut finansmanı yükünü azaltma gibi bir yararı da olacaktır.[22]

Sorun şu ki, bankaların kredi vermedikleri bir deflasyon ortamında Fed nasıl enflasyon yaratabilir? Aşırı baskı ve fazla kapasite ortamında enflasyon çözümünün en büyük sorunu budur. Parasal gevşeme son derece likit bir varlığı (taban para, rezervler) daha az likit varlıklarla (örneğin çeşitli finansal türevler) değiş tokuş eder, ama yeni para onu harcayacak kişilere ulaşmadıkça bu durum fiyat ya da ücret enflasyonuna neden olmaz.[23] Fed ister özel ister kamusal tüm borçları parasallaştırsa bile temel sorun aynen kalır. Sıfır alt sınırı nedeniyle Fed 2008 ve 2009'da borç tuzağından enflasyonla kurtulmakta yetersiz kaldı. Burada özgür-paranın ardındaki asıl motivasyona dönüyoruz: paranın dolaşıma girmesini sağlamak.

(*) Enflasyon nedeniyle kısa vadeli yatırımlara yönelen yatırımcının pek çok kez bankaya gitmesi nedeniyle uğradığı zaman, enerji, işgücü kaybı. (ç.n.)

22) Baker, "No Way Out."

23) Aslına bakılırsa, üretime yönelik yatırım fırsatlarının yokluğunda emtia fiyatlarının spekülatif tırmanışına bağlı olarak fiyat enflasyonuna neden olabilir.

Eksi faizli rezerv sisteminde bankalar rezerv tutmak istemeyeceklerdir. Eksi oran %5-8 arasında olursa (Gesell, Fisher ve başka ekonomistler böyle olması gerektiğini düşünmüşlerdir) sıfır faizli, hatta eksi faizli kredi vermek bankaların çıkarına bile olacaktır. Nasıl para kazanacaklar, diye sorabilirsiniz. Temelde, bugün kazandıklarıyla aynı biçimde.[24] Mevduat da eksi faiz oranına tabi tutulacak, ama rezerv faizi oranından düşük olacak. Bankalar diyelim ki %-7 oranla vadesiz mevduat ya da %-5 veya -3 oranıyla vadeli mevduat toplayacak ve %-1 ya da 0 oranlarıyla kredi verecekler. (Nakit paranın da değer kaybetmesinin neden gerektiğini artık görebilirsiniz; aksi takdirde kim eksi faiz oranıyla mevduat hesabı açar?)

Rezervlere eksi faiz uygulanması mevcut mali altyapıyla uyumludur: aynı ticari kâğıt piyasaları, aynı bankalararası para piyasaları, hatta, şayet istersek, aynı menkul kıymet ihracı ve türevler aygıtı. Değişen tek şey faiz oranı olacak. Bütün bu kurumların içerisinde, çekinik bir gen gibi ifade bulacağı zamanı bekleyen, yüce bir amaç saklıdır. En habis kurum, mali sistemin "kalbi" için de aynı derecede doğrudur bu: Federal Reserve (ve öteki merkez bankaları).

Ortodoks inanışın tersine kalp sistem boyunca kan pompalamaz, daha çok onu alır, dinler ve tekrar geri gönderir.[25] Bir algı organıdır. Kana ilişkin sezdiklerine göre, tıpkı kendi hücrelerinin dış hormonlardan etkilenmesi gibi, bedenin öteki parçalarıyla iletişim kuran ve içlerinden pek çoğu ancak yakın zamanlarda keşfedilmiş olan çok çeşitli hormonlar üretir. Kalbin bu dinleme, ayarlama rolü, merkezi para otoritesinin rolüne çok farklı bir bakış açısı sunuyor: para pompalamak yerine sistemi dinleyecek ve gereksinimlerine tepki

24) Daha bilgili okurlardan bazıları kuşkusuz, bankaların faiz oranı sapmalarından para kazandıkları düşüncesinin bir yanılsama olduğunu söyleyerek itiraz edeceklerdir. Bankalar kredi verdiklerinde mevduat sahiplerinin parasını borç vermez, daha çok, basit bir muhasebe kaydıyla yeni para yaratır, diyeceklerdir. Ne yazık ki bu da paranın yaratılış biçiminin bir çarpıtmasıdır. Kuantum Para ve Rezerv Sorunu başlıklı Ek Bölüm'de bunu daha derinlemesine açıklayacağım. Şu andaki amacımız açısından sonuç, eksi faizli bankacılığın pek çok önemli açıdan (en azından "kumarhane ekonomisi"nin ortaya çıkmasından önceki) günümüz bankacılığıyla temelde benzer olduğudur.

25) Fizyolojik tanımların çoğunda kalp, pompaya benzetilir, oysa kalp kan dolaşımı için gerekli itici gücü sağlamaz; 300 gramlık bir organın cıvık bir sıvıyı binlerce kilometrelik damarlar boyunca pompalaması olanaksızdır. Hatta embriyoda kan dolaşımı, işlevlerini yerine getiren bir kalp henüz ortaya çıkmadan başlar ve tüm dolaşım sistemi, hatta tüm bedenle ilişkisi sayesinde süren kendi içsel momentumuna sahiptir. Kalp geçici olarak akışı durdurur ve bu da kalp karıncığına salınmadan önce kalp kulakçığını genişletir. Kanın sürekli hareketinin sürdürülmesini sağlayan bir döndürme işlevi eklentisiyle, pompadan çok su tulumbasına benzer.

verecek bir organ. Fed'in faiz oranlarını uygun bir düzeyde tutmak amacıyla para arzını düzenlemek için ekonominin nabzını tutması gerekir.[26] Ekonomiye yeni para enjeksiyonu, günümüzdekiyle aynı biçimde –serbest piyasa operasyonlarıyla– ya da devletin itibari para harcamasıyla gerçekleştirilebilir; hangi yöntemin seçileceği, ortak değer kullanımı kiralarının hangi çeşitlemesinin kullanılacağına bağlıdır. Genel olarak konuşursak, demüraj yoluyla yitirilen para ekonomiye geri enjekte edilmelidir; aksi takdirde, ekonomik faaliyeti kolaylaştırmak için gerekli olan paraya bağlı olmadan, rezerv düzeyi her yıl düşer. Sonuçta ortaya, günümüzde bizi tehdit edenle aynı temerrüt, kıtlık ve servet yoğunlaşması modeli çıkar. Dolayısıyla, kanı dinleyip daha fazlasının (ya da azının) yaratılması için sinyal veren bir mali kalbe hâlâ ihtiyacımız var.

Dikkatli okur, para biriminin ve banka mevduatının eksi faize tabi tutulması durumunda insanların daha iyi bir değer deposu işlevi gören başka bir değiş tokuş aracına geçeceklerini söyleyerek itiraz edebilir: örneğin altına ya da ticari kâğıtlara. Bu itirazı getirdiyseniz yalnız değilsiniz. Gesell'in fikirlerini överken John Maynard Keynes şu uyarıda bulunur: "Dolayısıyla para birimi damga sistemiyle likidite-priminden yoksun bırakılırsa, onun yerini alacak şeyler uzun bir liste oluşturacaktır –banka-parası, vadesiz borçlar, yabancı para, mücevher ve genel olarak değerli madenler vb."[27] Bu itiraz pek çok cepheden yanıtlanabilir (Keynes de bunu aşılamaz bir engel değil, yalnızca Gesell'in "yüzleşmediği" bir "güçlük" olarak görmüştür.) Banka-parası yukarıda açıklandığı gibi fiziksel para birimiyle aynı değer kaybına tabi olacak. Vadesiz borçlar likidite primini dengeleyen bir risk primi gerektirir.[28] Emtiaların, mücevherlerin ve benzerlerinin taşıma maliyetleri yüksektir. Ancak en önemlisi para nihayetinde, para tedavülü yasaları, âdetler ve öteki konsensüs biçimleri aracılığıyla bilinçli olarak seçilip uygulamaya sokulabilen toplumsal bir anlaş-

---

26) Aslına bakılırsa Fed şimdiden bu dinleme, ayarlama işlevini üstlenmeyi deniyor. Eski bir Fed ekonomisti olan Meredith Walker Serbest Piyasa Komitesi için yaptığı hazırlık çalışmalarının önemli bir bölümünün sayısız işletmeyle ve mali kurumla iletişim kurmayı, yani ekonominin nabzını tutmayı içerdiğini anlatıyor. Siyasi müdahalenin doğal tepkinin önünü kesip Fed'i bir pompaya benzer biçimde daha kontrolcü bir role yönelttiği zamanlar hariç, para politikası bu dinleme sürecine karşı doğal bir tepki olarak oluşur.

27) Keynes, *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*, 4. Kitap, 23. Bölüm, 4. Kısım.

28) Ayrıca bu sistemde yüksek likiditeli vadesiz borçların faiz oranları demüraj oranına yaklaşma eğiliminde olacaktır.

madır. Sonuçta Keynes, "Damgalı paranın ardındaki fikir sağlamdır," yargısına varmıştır.

Meselenin pratik yönüne bakıldığındaysa Gesell'in gazete, patates vb örnekleriyle belirttiği gibi, maddi ve toplumsal dünyada her şeyin bir taşıma maliyeti vardır. Makine ve donanım bozulur, bakım gerektirir ve çağdışı kalır. Altın ve platin gibi oksitlenmeyen pek az madde bile nakledilmeli, korunmalı ve hırsızlığa karşı sigortalanmalıdır; değerli madeni paralar da çizilebilir ya da kesilebilir. Paranın bu evrensel yasaya, dönüş yasasına istisna olması, daha geniş çaplı, insanın doğaya göre istisnalığı ideolojisinin bir parçasıdır. Dolayısıyla çürüyen para salt bir yenilik zımbırtısı değildir: gerçekliğin kabul edilmesidir. Eski Yunanlılar para denen bu yeni şeyin niteliklerinden farkına varmadan beslenerek, aynı biçimde doğa yasalarının üzerinde olan bir ruh kavramı yarattılar –ebedi, soyut, maddi olmayan. Dünyanın bu biçimde ruhsal ve maddi olarak bölünmesi ve bunun sonucunda dünyaya kutsal değilmiş gibi davranılması artık sona eriyor. Onunla birlikte, ilk başta bu bölünmeye işaret eden türde para da. Para artık evrensel geçicilik yasasına bir istisna olmayacak.

Keynes'in "güçlüğü," günümüz parası gibi doğa yasalarını ihlal eden yapay servet depoları yaratmamanın önemini vurguluyor. Buna verilebilecek örneklerden biri, tarihsel olarak günümüzde paranın bize getirmiş olduğuyla aynı servet yoğunlaşması aracı olan, arazi üzerinde mülkiyet hakkıdır. Eksi faizli para birimine Georgecu ya da Gesellci arazi vergileri ve hatta her tür "ekonomik kira" kaynağı üzerindeki vergiler de eşlik etmelidir. Arazi, genom, ekosistem ve elektromanyetik tayf gibi fiziksel ortak değerler ve ayrıca fikirler, icatlar, müzik ve öyküler gibi kültürel ortak değerler parayla aynı taşıma maliyetine tabi olmalıdır, yoksa Keynes'in kaygısı gerçekleşir. Neyse ki, ortak değerlerin kullanımının getirdiği toplumsal yükümlülüğün herhangi bir yeni değer deposu üzerinde likidite vergisi işlevi görmesiyle, haklılık ve mantık beklenmedik bir şansla kesişiyor. Temelde, ister paraya uygulansın ister ortak değere, aynı ilke söz konusu: ancak toplumsal açıdan verimli bir biçimde kullanırsak elimizde tutarız. Yalnızca elimizde tutacaksak, kaybederiz.

En azından kısa vadede özgür-paradan herkes yarar sağlamayacak. Enflasyon gibi para biriminin değer kaybetmesi de borçlulara yarar sağlarken, alacaklılara zarar verir. Aşağıda alıntı yaptığım yorumcu enflasyon hakkında yazdıklarında her şeyi gayet iyi özetliyor:

> Bu çok düşük enflasyon arzusunun temelindeki neden, bono sahibi sınıfların risksiz yatırımdan ve mevduattan reel getiri elde etme arzularıdır. . . İnsanların parayı basan merkez bankasına o parayı borç olarak geri verme karşılığında reel getiri elde etmeleri bir skandaldır. . . Düşük vergilendirilen zenginler için yapılması gereken, risk alabilmeleri ve böylece reel ekonomiye yatırımın ve reel ekonomide büyümenin teşvik edilmesidir. Portföylerinin bir kısmını risksiz mevduatta tutmak istiyorlarsa göreceli servetlerinin korunmasını beklememeliler.[29]

Bu sav George ve Gesell'in, benim yararlandığım, insanların yalnızca sahip olma gerçeği sayesinde kâr etmemeleri gerektiğini kabul eden köklü geleneklerinden beslenmektedir. Servet sahipleri onun bakıcıları, vekilharçlarıdır ve toplumsal açıdan yararlı bir biçimde kullanıma sokmazlarsa sonunda o servet, bunu yapacak olanlara geçmelidir.

Geçmişteki devrimciler, çoğu servet birikiminin gayrimeşruluğunun farkına vararak, kamulaştırma ve yeniden dağıtma yoluyla beyaz sayfa açmayı amaçladılar. Ben daha yumuşak, daha aşamalı bir yaklaşımı savunuyorum. Başka bir ifadeyle, para sahiplerine vergi getirilmesini ve böylece serveti elde tutmanın tek yolunun onunla risk alarak yatırım yapmak, ya da daha doğrusu, sihirli insan yaratıcılığı akışının yönlendirilmesi konusunda bilgece yatırımlar yapmak olmasının sağlanmasını. Ödüllendirilmeyi hak eden bir yetenek bu elbette; sermaye dağıtımında girişimcilik boyutunu göz ardı eden Marksist değer kuramlarının temel eksik parçalarından biri buydu.

Söz etmiş olduğum cesur, ancak hâlâ ana akım içerisinde yer alan ekonomistler eksi faizi kredi vermeyi teşvik etmek ve deflasyonist likidite tuzağından kaçmak için geçici bir önlem olarak görürken, asıl önemi çok daha derine iniyor. Likidite tuzağı, bir balon patlamasının yol açtığı geçici bir sapma değildir; kendisi de teknolojik gelişim ve rekabetin sonucu olan, sermayenin marj verimliliğinin gerilemesinden[30] doğan, sürekli bir temerrüt durumudur. Keynes'in de vurguladığı gibi,

> İlk başta en azından faiz oranına eşit bir marj verimliliği olan varlık stoku arttıkça, marj verimliliği (zaten bariz olan nedenlerden ötürü) düşme eğilimi gösterir. Dolayısıyla, *faiz oranı da eşit düzeyde düşmedikçe*,

29) Anonim yorum, http://blogs.ft.com/maverecon/2009/05/negative-interest-rates-when-are-they-coming-to-a-central-bank-near-you/.

30) Sermayenin marj verimliliği, her bir dolarlık yeni yatırımdan beklenen getiri anlamındadır.

bunları üretmenin artık getiri sağlamadığı bir nokta gelir. Marj verimliliği faiz oranına ulaşan varlık kalmadığında daha fazla sermaye-varlığı üretimi olmayacaktır.[31]

Daha önceden savunmuş olduğum gibi, teknoloji ve emperyalizm mallarla hizmetleri ortak değerler alanından para ekonomisine aktardığı sürece bu sonuç uzun bir süre ertelendi. Ama ortak değerler tükendikçe faiz oranı bariyerini kaldırma gereksinimi güçleniyor. Keynes ileriyi görerek şu fikre varmıştır: "Dolayısıyla, para niteliğini koruması için tedavüldeki para birimine önceden belirlenmiş bir maliyetle periyodik olarak damga vurulması zorunluluğu yoluyla, para için yapay taşıma maliyeti yaratarak çözüm getirmeye çalışan reformcular doğru yoldaydılar; ve önerilerinin pratik değeri dikkate alınmayı hak ediyor."[32] Bu tür bir önlem (ve benim tartıştığım modern eşdeğeri) eksi *marj verimlilikle* sermaye yatırımı yapılabilmesine izin verecektir –diğer bir deyişle bankalar yatırımlarından sıfır ya da sıfırdan biraz daha az getiri sağlayan işletmelere isteyerek borç vereceklerdir.

Ekonomik krizimizin temel nedeninin büyümenin kaçınılmaz olarak yavaşlaması olduğu ve ekolojik sabit-durum ekonomisine geçmekte olduğumuz düşünüldüğünde, çürüyen para önerileri durgun ekonomi için geçici bir çözümden fazlasını sunuyor; sürekli büyümeyen bir ekonomi için sürdürülebilir, uzun vadeli bir temel vaat ediyorlar. Tarihsel olarak, ekonomik daralma ya da büyümenin durması insan sefaleti anlamına gelmiştir; ekonomik kutuplaşma, sahip olanlarla olmayanlar arasındaki bölünmenin keskinleşmesi. Özgür-para büyümeye bağımlı kredilerle harekete geçirilmesi gerekmeden paranın dolaşıma girmesi için bir yol sunarak bunun olmasını engeller.

Bu kitaptaki öteki değişimlerle birleştirildiğinde özgür-para insan ekonomisi ve psikolojisi üzerinde şiddetli etkiler yaratacak. Tefecilik parası dünyasına öylesine alıştık ki, etkilerinin pek çoğunu ekonominin ya da insan doğasının temel yasalarıyla karıştırıyoruz. İleride anlatacağım gibi, yeni bir benlik bilinci ve yeni bir insanlar öyküsü –Yerküre'yle yaratıcılık ortaklığı içindeki bağlantılı benlik– içeren bir para sisteminin etkileri çok farklı olacak. Yüzyıllar içerisinde geliştirilmiş sezgiler artık doğru olmayacak. Açgözlülük, kıtlık, her şeyin nicelikselleştirilip ticarileştirilmesi, tüketimdeki "zaman tercihi," bugün adına geleceğin ipoteklenmesi, mali çıkarla ortak yarar arasındaki temel zıtlık ya da güvencenin birikimle özdeşleştirilmesi artık birer aksiyom olmayacak.

---

31) Keynes, *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*, 17. Bölüm, Kısım 2.
32) A.g.e., bkz. 3.

BORÇ KRİZİ: GEÇİŞ FIRSATI

2008'de neredeyse küresel ekonomiyi çökertmiş olan "borç bombası" eksi faizli paraya geçiş için altın bir fırsat olabilir. Yüksek düzeylerde ülke borçlarını, ipotekli konut finansmanı borcunu, kredi kartı borcunu, öğrenci borçlarını ve asla geri ödenemeyecek başka borçları içeren borç bombası aslında etkisiz hale getirilmedi, yalnızca ertelendi. Borçluların eski kredileri ödeyebilmeleri için yeni krediler açıldı, ama elbette borçlular gelirlerini artırmadıkça, ki bu ancak ekonomik büyümeyle olacaktır, sorun yalnızca geleceğe ertelenip ağırlaştırılır. Bir noktada temerrüt kaçınılmaz olacak. Çıkış yolu var mı?

Var. Yanıt, 2.600 yıl öncesinin Solon ekonomi reformunun günümüz çeşitlemesinde: borçların affedilmesi ve para ve mülk geleneklerinde reform. Bir noktada gerçekle yüzleşmek zorunda kalacağız: borçlar asla geri ödenmeyecek. Ya oldukları gibi tutulup borçlu bireylerle uluslar sürekli bir kölelik içinde tutulabilir, ya da affedilirler ve beyaz bir sayfa açılır. İkinci seçenekteki sorun, tasarruflar ve borç bir bütünün iki yönü olduğundan, masum tasarruf sahiplerinin ve yatırımcıların anında iflas edecek ve tüm mali sistemin çökecek olmasıdır. Ani bir çöküş yaygın toplumsal huzursuzluğa, savaşa, devrime, açlığa ve benzeri durumlara yol açacaktır. Bunu önlemek için başvurulabilecek ara çözüm, borcun aşamalı olarak azaltılmasıdır.

2008 mali krizi, eksi faiz ekonomisine geçişin parçası olarak bunun nasıl gerçekleşebileceğine dair bir ipucu sundu. Kriz önde gelen finans kurumlarının ödeme gücünü tehdit ettiğinde Federal Reserve'in tepkisi şüpheli borçları parasallaştırmak oldu, yani bunları satın aldı –sorunlu finansal enstrümanları nakitle değiş tokuş etti. Parasal gevşeme programı yoluyla (geri ödenmesi yine olası görünmeyen) devlet borcunu parasallaştırmayı sürdürüyor. Bir noktada, tam bir çöküşün önlenmesi için gelecekte benzer önlemlerin daha da geniş ölçekte alınması gerekecek.

Sorun, bütün bu paranın borçlulara değil alacaklılara gitmesinde. Borçluların ödeme kapasiteleri artmıyor; alacaklılar da kredi vermeye daha istekli hale gelmiyorlar. Uygulamada yırtıcı mali kurumlara, sorumsuzca yaratıp satmış oldukları ve piyasa değerleri olasılıkla dolar üzerinden yalnızca birkaç peni olan çerçöp yatırımlara karşılık olarak sağlam nakit verdiği için, Fed'in yöntemi çok eleştirildi. Bu yatırımların karşılığında nominal değerlerini aldılar ve ardından, daha da kötüsü, nakit parayı risksiz bonolara yatırdılar, yöneticilere prim ödediler ya da daha küçük kurumları satın aldılar. Bu arada borçluların

altta yatan borçlarının hiçbiri affedilmedi. Dolayısıyla program servet kutuplaşmasını hafifletme yönünde hiçbir şey yapmadı.

Borç özgür-parayla parasallaştırılırsa ne olur? Bu durumda alacaklılar temerrütteki ya da sistemsel finansal çöküşteki gibi paralarını bir gecede kaybetmeseler de, kurtarma planları onları daha da zenginleştirmez, çünkü değer kaybetmiş varlıklar alırlar. Borçlulara gelince, para otoritesi -büyük olasılıkla siyasi bir süreçle belirlenecek olan- borçlarını uygun gördüğü bir miktarda azaltabilir ya da feshedebilir. Bu da faiz oranının sıfıra indirilmesini ya da hatta anaparanın azaltılmasını içerebilir. Örneğin öğrenci kredilerinin faizi sıfıra indirilebilir, ipotekli konut finansmanlarında anapara balon öncesi düzeylere düşürülebilir ve üçüncü dünya ülkelerinin borçları tümden affedilebilir.

Borcun bu şekilde parasallaştırılmasının para tabanını son derece genişletebilecek olması bir gerçek olsa da, para demüraja tabi olacağından, taban zamanla doğal olarak yeniden daralacaktır. Para otoritesinin yeniden yapılandırılmış borçları serbest piyasada satarak tabanı daha hızlı daraltması da mümkündür.

Burada anlatılan eksi faiz ya da borç affı olmadığında Fed'in kurtarma planları, zaten paranın çoğuna sahip olanlara "bedava para" (özgür-para değil) verilmesi anlamına gelir. Büyük bankaların ve finansçıların servetlerini elde tutmalarına izin verilirse bunun karşılığında en azından, daha fazla birikime dezavantaj getirmeye eğilimli sistemi kabul etmelilerdir. Evet, mali çıkar odakları yavaş yavaş da olsa bu öneriden zararlı çıkacaklar, ama alternatifi ne? Giderek artan servet kutuplaşmasının sürdürülmesi mümkün değil.

2008'de karşımıza çıkan fırsat yinelenecek, çünkü (mucizevi bir yüksek ekonomik büyüme olmadan) borç krizi yok olmayacak. Her seferinde çözüm, bireyler ve şirketlerden uluslara, sonra da yeniden geriye kaydırılan ve her zaman artan daha fazla borç oldu. Örneğin 2010'da İrlanda bankaları iflasın eşiğine geldiğinde devlet onları kurtardı, sorunu kendi bilançosuna aktardı ve bir ülke borcu krizi üretti. Felaketten kaçınmak için IMF'yle Avrupa Merkez Bankası İrlanda'ya eski borcun ödenmesi için %6 faizle yeni kredi verdiler. İrlanda ekonomisi yılda %6'nın üzerinde bir oranla büyümedikçe (kredilerin şartı olarak dayatılan katı kemer sıkma önlemleri karşısında bu olanaksız) sorun birkaç yıl içinde yeniden ortaya çıkacak ve daha da ağırlaşmış olacak. Sorunu geleceğe ertelemekten başka bir şey yapmıyoruz.

Bono sahipleri zarar etmek istemiyorlar. Kendileri için daha da fazlasını istiyorlar.[33] Uzun vadede bu isteğin gerçekleşmesi matematiksel açıdan olanaksız. Ancak toplumun geri kalan kısmı şartların kötüleşmesini kabul etmeye istekli olduğu sürece sürdürülebilir: daha fazla kemer sıkma, daha fazla yoksulluk ve daha fazla gelirin borç ödemesine adanması.

Bir noktada bizler bir toplum olarak, "Yeter!" diyeceğiz. Sistem çapında ani bir temerrüdün sonuçları felaket düzeyinde olacağından, bir kurtarma programı yine gerekli olacak. Ama bu olduğunda –ve pek çok borç kategorisinde aynı anda olabilir– gerçekle yüzleşelim. Servet yoğunlaşması ve ardındaki tefecilik sona ermeli. Küresel ekonominin tüm parçaları birbirine bağlı olduğundan, zenginleri kurtarmaktan başka seçeneğimiz olmayabilir, ama bu kurtarılmanın bir bedeli olsun: toplumun borçtan aşamalı olarak kurtarılması.

GELECEĞİ DÜŞÜNMEK

Para ve finansın tüm teknik ayrıntıları arasında bu çabanın özünü gözden yitirmeyelim: paraya armağanlarla gereksinimlerin buluşturucusu ve insan yaratıcılığını ortak bir amaca doğru koordine eden sihirli bir tılsım olarak asıl amacını yeniden kazandırmak. Paranın, yüreğimin bana mümkün olduğunu söylediği daha güzel dünyanın temel bir parçası olduğunu söylemek tuhaf geliyor, çünkü bu kadar çok yıkımın ve kötülüğün bariz nedeni olan para uzun zamandır benim için itici bir şey.

Ancak paraya karşı tiksintimiz paranın ne olabileceğine değil, şu ana dek ne olduğuna dayanıyor. Ekolojik bir ekonomide kutsal olan şeylerle desteklenen eksi faizli para, Tefecilik Çağı kurumlarını altüst edecektir. Düpedüz devrimcidir, insan deneyimini kökten değiştirir. Bu dönüşüm dışarıdan içeriye, ekonomikten spiritüele her düzeye yansır.

"Değer Öyküsü" başlıklı 9. Bölüm'de para yaratımına ilişkin mevcut toplumsal anlaşmanın "Parayı yalnızca ondan daha fazlasını yaratacak olanlara vereceksin" olduğunu açıklamıştım; bu da temelde, mal ve hizmetler alanının genişlemesine katılmak anlamına geliyor. Toplumun enerjisi para ve mülk alanını, insan alanını, sahip olunan alanı genişletecek taraflara yönlendirilir. Doğaya egemen olmak, İnsanın Yükselişi'nin bir parçasıdır.

---

33) Faiz ekonomik büyümeyi aştığında gerçekten de toplumun servetinin daha fazla kısmını kendilerine mal ediyorlar –ve kurtarma programları sayesinde, herhangi bir risk de üstlenmiyorlar.

Faiz oranlarının sıfır alt sınırının altına düşürülmesi, sermaye getirisi sıfır ya da eksi olan yatırımların gerçekleştirilebilmesini sağlar. Bu fikir size ters mi geliyor? Tüm bir "yatırım" kavramıyla çelişkili mi görünüyor? *Gerçekten* ters, ama ancak kurumlarımız yüzlerce yıllık büyüme kültürüyle şartlandıklarından, paranın başka bir işlevinin bulunabileceğini ya da kâra bağımlı olmayan bir işletme modeli olabileceğini tasavvur edemediğimiz için. (Kâr amacı gütmeyen örgütlerimiz var elbette, ama bunlar kâr amaçlı işletmelerden kökten farklılar. Ortadan kalkacak bir ayrım bu.)

Bunun ne kadar ters olduğunu gösteren bir örneğe bakalım. Bir bankaya gidip şöyle dediğinizi düşünün: "İşletmem için borç almak istiyorum. İşte iş planım. Görüyorsunuz ya, bana 1.000.000 dolar borç verirseniz dört yıl içinde 900.000 dolar kazanacağım. Bu nedenle bana eksi faizle 1.000.000 dolar vermenizi istiyorum, ben de size dört yıl içinde taksitli olarak 900.000 dolar geri ödeyeceğim."

"İş planınıza bayıldık," der banka. "Buyurun paranız." Önerinizi neden kabul etmişlerdir? Çünkü bu 1.000.000 dolar nakit olarak bırakıldığında daha da yüksek bir oranla, diyelim ki %7 oranıyla değer kaybedecek ve dört yıl sonra geriye yalnızca 740.000 dolar kalacaktır. Yukarıda söz edilen krediyi vermek bankanın yararınadır.

Çürüyen paranın dinamiklerini anlamanın bir diğer yolu, tıpkı enflasyon gibi, gelecekteki nakit akışlarının iskonto edilişini tersine çevirmesidir. *İnsanın Yükselişi*'nde aşağıdaki örneği vermiştim:

> Faiz, gelecekteki nakit akışlarının iskonto edilmesini teşvik ederken, demüraj uzun vadeli düşünüşü teşvik eder. Günümüz muhasebesine göre, sürdürülebilir biçimde sonsuza dek yılda 1 milyon dolar gelir sağlayacak bir orman, hemen kesilip anında 50 milyon dolar kâr sağladığında daha değerlidir. (Sürdürülebilir ormanın %5 iskonto oranıyla hesaplanmış "net günümüz değeri" yalnızca 20 milyon dolardır.) Geleceğin bu şekilde iskonto edilmesi, mali çeyrek yılın kısa vadeli çıkarları adına uzun vadeli yararı (hatta kendi uzun vadeli yararlarını) feda eden şirketlerin dar görüşlü bir biçimde davranmalarıyla sonuçlanır. Faize dayalı bir sistemde bu davranış gayet akılcıdır, ama demüraj sisteminde salt kişisel çıkar ormanın korunmasını gerektirecektir. Artık açgözlülük bugünün yararına geleceğin soyulmasını güdüsünü yaratmayacaktır. Gelecekteki nakit akışlarının katlanarak iskonto edilmesi, tüm yerkü-

renin "nakde çevrilmesi"ni ima ettiğinden, demürajın bu özelliği son derece çekicidir.

Dünya Başkanı olduğunuzu ve uzaylılardan aşağıdaki teklifi aldığınızı düşünün: "Yüce Lider, sürdürülebilir gayrisafi dünya hasılası (GSDH) yılda 10 trilyon dolardır. Size bir teklifte bulunmak istiyoruz: tüm dünyaya 600 trilyon dolar veriyoruz. Evet, tüm kaynaklarını çıkarmayı, üst toprağı yok etmeyi, okyanusları zehirlemeyi, ormanları çöle dönüştürmeyi ve dünyayı bir radyoaktif atık çöplüğü olarak kullanmayı planlıyoruz. Ama bir düşünün -600 trilyon dolar! Hepiniz zengin olacaksınız!" Elbette hayır dersiniz, ama günümüzde kolektif olarak bu teklife temelde evet diyoruz. Uzaylıların planını sonuna dek uyguluyor, önümüzdeki on yılda belki 600 trilyon dolar kazanıyoruz (şu andaki GSDH'sı yılda 60 trilyon dolar). Her gün yapılan milyonlarca küçük seçimle yerküreyi nakde çeviriyoruz.

Ve bu gayet ekonomik. Şu andaki oranlarla 600 trilyon dolar en azından 20 trilyon dolar yıllık getiri sağlar. *İnsanlığın Yükselişi*'nde, tarım GSYH'nın yalnızca %3'ünü oluşturduğundan, küresel ısınmanın ya da tarım çıktısında %50'lik düşüşün pek de önemli olmayacağını savunan pek çok seçkin ekonomistten alıntı yapmıştım. En fazla, GSYH (unutmayın, toplam "yarar" düzeyi) yalnızca %1,5 düşecek. Saçma görünebilir, ama tefeciliğin mantıksal kurgusu içinde oldukça mantıklıdır. Ekoloji ekonomisti Robert Costanza *Nature*'da yayınlanan 1997 tarihli bir makalesinde küresel ekosisteme 33 trilyon dolar, yani o yılın GSDH'sının yalnızca %20 üzerinde bir değer biçti. Niyeti iyiydi, gezegeni korumak için (yalnızca ahlaki değil) ekonomik bir neden sunmaya çalışıyordu, ama aynı mantığa, "değer" mantığına göre, daha iyi bir teklif almamız durumunda gezegeni *korumamak* çıkarımıza olacaktır.

Ayrıca, ekosistemi tasarruf edeceğimiz bütün o para nedeniyle korumamız gerektiği savına başvurulmasını moral bozucu bulmuyor musunuz? Bu sav, en baştan bu kadar soruna neden olan temel varsayıma dayanıyor: paranın uygun bir değer standardı olduğu, her şeyin ölçülüp nicelikselleştirilebileceği ve bunun yapılması gerektiği, en iyi seçimleri rakamları toplayarak yapabileceğimiz varsayımına.

"Sürdürülebilirlik" o kadar uzun zamandır moda bir sözcük ki, neredeyse klişeye dönüştü. Yine de herkesin onaylamasına karşın sürdürülebilirlik, kâr karşısındaki savaşı kaybediyor. Ormanlar ölüyor, göller kuruyor, çöller genişliyor ve yağmur ormanları tümden kesime yenik düşüyor –çevrecilerin kırk yıldır ellerinden geleni yapmalarına rağmen, hızın düştüğü bile söylenemez.

Her adımda, kendi uzun vadeli sağkalımı pahasına bile olsa çaresizce kısa vadeli kâr peşinde koşan paranın gücüyle savaşmak zorundalar. Lenin'in biraz farklı bir bağlamda yazdığı gibi, "Onları asacağımız ipi bize kapitalistler satacak." Sermayenin miyopluğu derin bir düzeyde, gelecekteki nakit akışlarının iskontosunu gerektiren faizden kaynaklanır.

Faiz oranları sıfırın altına indiğinde tam aksi düşünüş egemen olacak. Bir kez daha, Dünya Başkanı olduğunuzu hayal edin. Şimdi uzaylıların teklifi o kadar çekici görünmeyecek. Aslına bakılırsa eksi faizle yerküreyi nakde çevirmeye hiçbir miktarda para yetmeyecek, çünkü gelecekteki para şu andaki aynı miktarda paradan daha değerli ve gelecekteki değeri zamanla katlanarak artıyor. Uzaylılara, "Yerküreyi hiçbir fiyat karşılığında satmıyoruz," diyeceksiniz.

Günümüzde, ekonomi uygarlığın ve yaşamın kendisinin ekolojik tabanına bir fiyat biçmekte ısrar ederken söylememiz gereken de bu değil mi? Sonsuz değere sahip şeylerin sonlu miktarda parayla değiş tokuş edilmesi karşısında bugün de söylememiz gereken bu değil mi? Güzelliği, yaşamı, sağlığı ve çocuklarımızın geleceğini "nakde çevirmek"ten vazgeçme zamanı geldi bence.

Yerküreyi nakde çevirme örneğimin abartılı olduğunun ve buna meydan okuyacak bir ekonomik sav oluşturulabileceğinin farkındayım. Benim anlatmak istediğim, eksi faizin hangi davranışın "ekonomik" olduğunu temelden değiştireceğidir. Otuz, elli, ya da yüz yıl sonra –hatta yedinci kuşağa– kazanç sağlayacak faaliyetler, ancak idealist kişilerin böyle bir şey yapacağı günümüzün aksine, ekonomik bir motivasyon edinirler. Eksi faiz ve değer kaybeden para birimi sayesinde ideallerimiz artık kendi ekonomik kişisel çıkarlarımızla savaşmaz.

Pratik bir örneğe bakalım. İşletmenize enerji sağlamak için güneş panelleri kurup kurmamayı düşünüyorsunuz. Başlangıç maliyeti diyelim ki 100.000 dolar ve size yılda 1.000 dolar tasarruf ettirecek. Yılda 1.000 doların net bugünkü değeri (çok düşük bir faiz oranıyla bile) 100.000 doların çok altında olduğundan, günümüzde bunları kurmak ekonomik olmayacaktır. Ama faiz sıfır ya da eksi olduğunda bu ekonomik bir karar olur. Günümüzde insanlar ekonomik olmasa bile bu tür kararlar veriyorlar, çünkü yüreklerimizdeki gerçek, ekonomi mantığıyla çelişiyor. Yüreklerimizde, parayı iyiyle özdeşleştiren ideolojinin yanlış olduğunu biliyoruz. Parayı ve iyiliği vaat edilmiş uyumlarına döndürmek zorundayız.

Bir örnek daha: diyelim ki bir ormanınız var. Ya ormanı tümden kesilmesi için satarak anında 1 milyon dolar kâr edebilirsiniz, ya da yılda 10.000 dolara sürdürülebilir bir biçimde sonsuza dek kesim yapabilirsiniz. Eh, 1 milyon

doların faizi bu sürdürülebilir kesim gelirinin en az iki katı –ormanı nakde çevirmek daha iyi. Ama faiz oranları sıfır olursa bu mantık artık geçerliliğini yitirir.

Dış maliyetlerin içselleştirilmesi değer kaybeden parayla sinerji oluşturarak paranın bir iyilik gücü olmasını sağlar. İlki özel çıkarla kamusal çıkar arasında uyum sağlar; ikincisiyse kısa vadeli düşünüşe karşı uzun vadeli düşünüşü teşvik eder. Her ikisi de mevcut sisteme kıyasla bir gelişmedir, ama kendi başına ikisi de sürdürülebilir bir dünyayı garanti altına almaz. Oysa birlikte ekonomik kararları toplumun ve gezegenin uzun vadeli çıkarlarıyla uyumlu kılarlar.

Uzun vadeli düşünüşün uygun olmadığı zamanlar vardır elbette. Gelecek yerine şimdi karşılamayı yeğleyeceğimiz pek çok gereksinimimiz olabilir. Açlık çekiyorsak, bir yıl sonra yüz öğün yemek yerine bugün bir öğün yemeği yeğleriz. Özellikle Avusturya ekonomi okulu, ama daha genel olarak neoklasik ekonomi de bu tür örneklerden yola çıkarak, şu anda mümkün olduğunca çok tüketmenin insan doğası olduğunu öne sürer. Onların görüşüne göre faiz, tüketimi ertelemenin bir tür telafisi, zevki geciktirmenin ödülüdür. Diğer bir deyişle, siz, sevgili okur, şu anda tüm paranızı harcayarak faydanızı azamiye çıkarmayı istersiniz, ama faiz sayesinde ileride daha da fazlasına sahip olacağınızı bildiğiniz için bunu yapmamaya ikna edilirsiniz. Buna ekonomide *zaman tercihi önermesi* denir. Zaman tercihi –hemen tüketim yönündeki sözde tercihimiz– 1930'larda Paul Samuelson'ın geliştirdiği ve günümüzde çoğu ana akım ekonomi kuramının temelinde yatan iskontolu fayda modeli için temel önem taşımaktadır. Keynes'in görüşlerine getirilen pek modern "çürütme" için de temel önemdedir. Üstelik demüraj temelli para birimlerini ele alan bulduğum tek matematiksel ekonomi bildirisinde zaman tercihi önermesi, böyle bir para biriminin kamu yararı açısından zararlı olduğu yönündeki (geniş kapsamlı) savda temel değişkendi.[34]

Kullandığım Keynesci mantık zaman tercihini asgariye indirir. Keynes bunu tümden göz ardı etmemiş, ama insanların gelirleri arttıkça bu gelirin daha az bir oranını kullanma yönünde doğal bir eğilimleri olduğunu söylemiştir. Açlıktan ölmek üzereyseniz tüm gelirinizi hemen yiyeceğe harcayacağınız gayet açıktır; tüm acil gereksinimlerinizi karşılayacak paranız varsa fazla paranın bir kısmını belki kitaplara ya da eğlenceye harcayabilirsiniz; bu arzular da karşılandığında belki bir Rolls-Royce alırsınız. Ama geliriniz attıkça onu

34) Rösl (2006).

harcama aciliyeti azalır. Keynes bu nedenle insanların tüketimi ertelemek için bir teşvike (faiz) gerek olmadan biriktirme eğiliminde olduklarına inanıyordu. Hatta bu tasarruf eğiliminin servet yoğunlaşmasına yol açtığında yıkıcı olabileceğini düşünüyordu. Düşük, hatta eksi faiz oranlarına sempatiyle bakmasının nedeni buydu.

1930 sonlarıyla 1940'ların bazı çalışmalarını okurken düzen ekonomistlerinin Keynes'e yönelttikleri eleştirilerin yoğunluğu ve üstü zor örtülmüş duygusallığı beni sarstı.[35] Bu türde küstahlıklara, ortodoks düzen kendi alanının temel tanımlayıcı düsturlarına meydan okuyan yeni bir kuramın kokusunu aldığında oluşan türde tartışmalarda her zaman rastlanır. Keynes'in kuramı en azından iki çok derin meydan okuma içeriyor. İlk olarak, doğal harcama eğilimi kuramı temelde, paranın kendisinin azalan marjinal faydaya tabi olduğunu iddia ediyor –ne kadar çok param varsa, her ek dolar bana o kadar az faydalıdır.[36] Bu bana bariz görünüyor, ama parayla bireyin ve toplumun faydası arasında düz bir eşitlik kuran klasik ekonomistlere öyle görünmediği açık. Aslına bakılırsa, bunu onlar böyle tanımlıyor ve insanların parayı azami miktara çıkararak kişisel çıkarlarını azamiye çıkarmayı amaçladıkları yönündeki temel varsayımı onlar ifade ediyorlar.

Bu düz para ve fayda (yani, iyilik) denklemini reddedersek, ekonomik büyümeyi azamiye çıkararak ortak yararı da azamiye çıkaracağımız yönündeki pek sevilen ideolojiyi de reddetmiş oluruz. Serveti azamiye çıkaran kapitalizm yönündeki faydacı savı da reddeder ve bunun yerine servetin eşit dağılımını vurgulayan fikirlere kapıyı açarız. Matematiksel açıdan, para azalan marjinal faydaya tabiyse, optimal para dağılımı şöyledir: mümkün olduğunca adil. Servetin zenginler zararına yeniden dağıtılmasına bir gerekçe sunan Keynesci düşünce doğal olarak zenginlerin ideologlarına zıttır.

Ama Keynes'in likidite tercihi görüşü bundan da derin bir meydan okuma içeriyor. Bir kez daha, klasik ekonomistlerin ve Avusturya Okulu'nun savunduğu, insanların doğaları gereği savurgan oldukları yönündeki karşıt görüşü düşünelim. On dokuzuncu yüzyıl ekonomisti N. W. Senior'ın deyişiyle, "gücümüzün yettiği zevkten sakınmak, ya da yanı başımızdaki sonuçlar yerine

35) Örneğin bkz. Holden, "Mr Keynes' Consumption Function and the Time Preference Postulate." Bu bildiri burada "psikolojik yasalar" olarak nitelenen, risk altındaki ideolojik ilkeleri aydınlatır.

36) Marjinal faydadaki azalmaya örnek olarak genellikle gübre kullanımı gösterilir. İlk ton verimi ikiye katlar; sonraki ton %10 artırır; sonrakiyse yalnızca %1 vb. Çok genel bir ilkedir bu. Neden para için de geçerli olmasın?

uzaktakilerin peşinde koşmak insan iradesinin en acı verici zahmetlerindendir."[37] Von Mises'ın bir takipçisinden daha yakın tarihli bir örnek:

> Daha önceden oluşturulmuş tasarruflar, yani mevcut malların *olanaklı tüketiminden sakınma* (mevcut üretimin mevcut tüketimden fazla olması) olmadan, kredi olarak verilebilir fon olamazdı. . . Hiçbir faiz ya da zaman tercihi oranı olmayacaktı. Ya da daha çok, faiz oranı sonsuzca yüksek olacaktı ve bu da Cennet Bahçesi hariç her yerde, *yalnızca hayvani bir varlığın* sürdürülmesiyle, yani gerçeklikle kişinin kendi çıplak ellerinden ve *anında tatmin arzusundan* başka hiçbir şey olmadan yüzleşilmesi sonucunda, ancak ilkel bir geçim düzeyinde yaşanmasıyla eşanlamlı olacaktır.[38]

Öyleyse faiz tutumluluğun, ölçülülüğün ödülüdür. Bu görüşte uygarlığımızın altında yatan derin, gizli ideolojilerden bazılarının yansımasını buluyoruz; örneğin, hem ruhsal hem maddi insan ilerlemesi doğaya karşı savaş kazanmaktan geçer: dışarıda doğal güçler, içerideyse arzu, zevk ve hayvani dürtüler. Sakınma yüce bir erdem olur; bu ideolojiye göre, o olmadığında hayvanlardan farkımız kalmaz. Doğadan ayrılmış, ayrı ve daha iyi bir insan alanına yükselmiş olmayız. Karl Marx bunu şöyle belirtmiştir:

> Para kültünün kendi çileciliği, kendi feragatı, kendi özverisi vardır –ekonomi ve tutumluluk, dünyevi, geçici ve fani zevklere karşı küçümseme; *ebedi* hazine peşinde koşma. İngiliz Püritenliği ya da ayrıca Felemenk Protestanlığıyla para kazanma arasındaki bağ bundan doğar.[39]

Bu zihniyet kültürümüze egemendir. Zevki ertelemek zorundasınız. Gelecekteki ödülleri düşünerek arzularınızı kısıtlamalısınız. Şu anda acı çekmek ileride kazanç getirir. Not almak için ödevinizi yapın. Maaş almak için işe gidin. Sağlıklı olmak için spor yapın. Zayıf olmak için diyet yapın. Sizin tutkunuz bu olmasa bile yaşamınızı iyi para getiren bir şeye adayın ki, emekliliğiniz zevkli geçsin. Bütün bu şeylerde tembelliğimizin, bencilliğimizin üstesinden gelme amaçlı bir korku ve teşvik rejimi uygularız. Benliğe, serkeşçe ihtiyatsızlığımıza karşı verilen savaşta faiz bizi motive eder.

---

37) Senior, *Outline of the Science of Political Economy*, alıntılayan Handon ve Yosifon, "The Situational Character," 76. İradenin acı verici zahmetinin takdir edilecek bir erdem olduğu yönündeki imayı fark etmemek olanaksız.

38) Hoppe, The Misesian Case against Keynes"; vurgular sonradan eklenmiştir.

39) Marx, *Grundrisse*, 230.

Ama insan doğası gerçekten böyle midir? Öteki insanları, öteki varlıkları ya da kendi geleceğimizi düşünmeden tüketmek ve aşırı tüketmek gerçekten doğamızda var mıdır? Hayır. İnsan doğasına ilişkin aşırı cömert görüşlere kapılmayan eski Yunanlılar işi anlamışlardı. Aristophanes'in söylediği gibi her şey –ekmek, şarap, seks vb– için doygunluk vardır. Gereksinimlerimiz kısıtlıdır, onları karşıladığımızda başka şeylere döner ve cömertliğe yöneliriz. "Ama para için doygunluk yoktur." Sınırı olmayan tüketme eğilimi değildir; aksine, sınırsız arzu parayla *doğar*. İnsanlar tüketilebilir şeylerde doygunluğa ulaştıktan sonra, satın alabileceklerini değil, paranın kendisini arzularlar ve bu arzunun sınırı yoktur. Neoklasik ekonomistler (ve Avusturya Okulu) bunu tersinden anlamıştır ve Gesell'le Keynes parayı ona duyulan arzuyu sınırsızlaştıran eşsiz niteliklerinden en azından bazılarından ayırmaya çalışmakta haklıydılar. Keynes likidite tercihinin zaman tercihine baskınlığının kendi kuramının temel varsayımlarından biri olduğunun farkındaydı –hatta açıkça belirtmişti: buna "psikolojik yasa" diyordu.

Elbette kimileri –yiyecek bağımlıları, seks bağımlıları, alkol bağımlıları– için Aristophanes'in saydığı bu şeylerde gerçekten de doygunluk yoktur. Bu, tüm insanların açgözlü olduğunu kanıtlar mı? Aslına bakılırsa, bağımlılık örneği parada yanlış olan şeyi aydınlatıyor. Bağımlılık, bir şeyi aslında istediğimiz ya da arzuladığımız şeyin yerine koyduğumuzda oluşur –örneğin bağlantının yerine yiyecek, duygusal yakınlığın yerine seks vb. Evrensel bir amaç olarak para başka pek çok şeyin, hatta tam da para ekonomisinin yok ettiği şeylerin yerine geçer: topluluk, mekânla bağ, doğayla bağ, boş zaman ve çok daha fazlası.

Paranın "likidite"sinden söz ettiğimizde, onu istediğimiz her şeyle kolayca değiş tokuş edebileceğimizi kastediyoruz. Şimdi para ekonomisinde değiş tokuş aracı (para) yoluyla herhangi bir emtiayı başka herhangi bir emtiayla aslında değiş tokuş edebiliyoruz. Öyleyse parayı neden öteki emtialara yeğleyelim? Hızla karşılanması gereken ve gerçekten de elde mütevazı miktarda değiş tokuş aracı bulundurulmasını gerektiren bir gereksinimimizin olduğu durumları hariç tutarsak, paranın tercih edilmesinin tek nedeni, depolandığında kayıp yaratmamasıdır. Paranın kalıcılığı onu yalnızca evrensel bir araca değil, evrensel bir amaca da dönüştürür. Parayı geçicileştirdiğimizde onu bir amaç değil araç olarak korur ve böylece, şimdiye kadar bildiğimiz her şeyden kökten farklı bir servet kavramını esinlendiririz.

BENİM İÇİN DAHA FAZLASI, SENİN İÇİN DE DAHA FAZLASI DEMEKTİR

Özgür-paranın gelişiyle para şemsiye sınıfına indirgendi; dostlar ve tanıdıklar para borç vererek doğal bir biçimde birbirlerine karşılıklı destek oluyorlar. Para dolaşım baskısı altında olduğundan kimse para rezervi tutmuyor, ya da tutamıyor. Ama tam da kimse para rezervi oluşturmadığından, para rezervine gerek duyulmuyor. Çünkü para dolaşımı sürekli ve kesintisiz.

-Silvio Gesell

Modern ekonomide "evrensel araç" ve "evrensel amaç"ın eşdeğerleri "değiş tokuş aracı" ve "değer deposu"dur. Eksi faiz bu iki işlevi birbirinden ayırır. Çok büyük bir kaymadır bu. Ekonomistlerin çoğu değiş tokuş aracı ve değer deposu olmasını paranın tanımlayıcı işlevleri olarak görürler. Ama bu iki işlevi tek bir nesnede birleştirmek belaya davetiye çıkarmaktır, çünkü bir değiş tokuş aracının yararlı olması için dolaşımda olması gerekir, değer deposu ise dolaşımın dışında tutulur (depolanır). Bu çelişki yüzlerce yıldır bireyin servetiyle toplumun serveti arasında bir gerilim yaratmıştır.

Bireyin servetiyle toplumun serveti arasındaki gerilim, zamanımızda egemenlik kazanmış olan ayrı benlik kavramını yansıtır. Dolayısıyla bu gerilimi çözen bir para sistemi, insan bilinci için çok önemli sonuçlar vaat eder. 1. Bölüm'de şunları yazmıştım: "Günümüzde para, 'Benim için daha fazlası, senin için daha azı demektir,' ilkesini içerirken, armağan ekonomisinde senin için daha fazlası benim için de daha fazlası demektir, çünkü sahip olanlar gereksinenlere verirler. Armağan, henüz kişinin kendisinden ayrı olmayan, kendisinden daha büyük bir şeye katılma yönündeki mistik farkındalığı pekiştirir. Benlik başka bir şeyi de içerecek şekilde genişlemiş olduğundan, rasyonel kişisel çıkar aksiyomları değişir." Paraya armağanla aynı özelliği aşılayabilir miyiz?

Özgür-paraya dayanan bir ekonomide servet günümüzdekinden oldukça farklı bir anlamdadır ve aslında ilkel, armağana dayalı toplumlardakiyle aynı niteliğe bürünür. Genellikle göçebe olan avcı-toplayıcı toplumlarda sahip olunanlar tam anlamıyla bir yüktü. Günümüzde para hariç her şeyin yüklendiği "taşıma maliyeti" gayet gerçekti. Yerleşik tarım toplumlarında da sığır ve tahıl gibi şeyler, bunlara sahip olma peşinde koşulsa da, almayı ve vermeyi içeren

zengin bir toplumsal ilişkiler ağına dahil olmakla aynı derecede emniyet sağlamazdı. Tahıl çürüyebilir, sığır ölebilir, ama servetinizi toplulukla cömertçe paylaşmışsanız korkmanıza pek de gerek yoktur.

Özgür-para bir avcı-toplayıcının ekonomik zihniyetini yeniden gündeme getirir. Günümüz sisteminde size on kişinin yüzer dolar borcu olmasındansa bin dolarınızın olması daha iyidir. Eksi faiz sistemindeyse, parayı hemen şimdi harcamanız gerekmiyorsa, tam aksi geçerlidir. Para zamanla çürüdüğünden, kullanmadığım param varsa, tıpkı yiyebileceğimden fazla ekmeğim olduğu zamandaki gibi, size memnuniyetle borç veririm. Gelecekte biraz paraya gereksinim duyarsam sizin bu yükümlülüğünüze başvurabilir ya da kendi ağım içerisinde o anda gereksindiğinden daha fazla parası olan herhangi biriyle yeni yükümlülükler yaratabilirim. Benzer biçimde, ilkel bir avcı büyük bir hayvanı öldürdüğünde etin çoğunu akrabalık statüsüne, kişisel sevgisine ya da gereksinime göre dağıtırdı. Çürüyen parada olduğu gibi, bir yığın çürümüş et ya da hatta nakledilmesi veya emniyete alınması gereken kurutulmuş et yerine "sana bir borcum var" demiş çok sayıda tanıdığın olması daha iyiydi. Siz topluluğa ne kadar cömertseniz topluluğunuz da size o kadar cömert davranıyorsa, et depolamayı zaten neden isteyesiniz ki? Güvence, paylaşmaya dayanıyordu. Komşunuzun talihinin iyi gitmesi sizin de talihinizdi. Beklenmedik büyük bir servet kaynağına erişirseniz büyük bir parti verirdiniz. Priha kabilesinin bir üyesinin yiyecek depolama konusundaki soruya verdiği yanıttaki gibi, "Eti kardeşimin midesinde depoluyorum."[40] Ya da antropolog Richard Lee'nin !Kung erkeği !Xoma'yla aşağıdaki sohbetinde gözler önüne serilen !Kung servet kavramına bakalım:

> !Xoma'ya, "Bir erkeği *//kaiha* [zengin adam] eden nedir –kulübesinde torba torba *//kai* [boncuklar ve başka değerli şeyler] olması mı?" diye sordum.
>
> "*//Kai* sahibi olmak seni *//kaiha* yapmaz," diye yanıtladı !Xoma. "Kişi pek çok malı çevrede dolaştırdığında ona *//kaiha* diyebiliriz."
>
> Görünüşe bakılırsa !Xoma, servetinizi oluşturan şeyin mal sayısı olmadığını söylüyordu; dost sayısıydı. Kişinin zenginliği elindeki mal envanteriyle değil, işlemlerinin sıklığıyla ölçüyordu.[41]

40) Everett, "Cultural Constraints on Grammar and Cognition in Piraha."
41) Lee, *The Dobe! Kung*, 101.

Özgür-para sisteminde servet, liderin "kendi grubuyla öteki benzer toplum grupları arasında karşılıklı olarak akan mallar için bir manevra istasyonu" işlevi gördüğü Pasifik Kuzeybatısı ya da Melanezya modeline benzer bir sisteme evrilir.[42] Statü para ya da sahip olunan şey birikimiyle değil, büyük bir cömertlik sorumluluğuyla ilişkilendirilmekteydi. En büyük prestij, güç ve liderliğin verme eğilimi ve kapasitesi en güçlü olanlara gittiği bir toplumu hayal edebiliyor musunuz?

Arkaik toplumlarda durum böyleydi. Statü cömertlikle kazanılır ve cömertlik de minnet ve yükümlülük yaratırdı. Lord ya da kral olmak için mükellef şölenler düzenlemek ve akranlarınızla bağımlılarınıza gösterişli armağanlar vermek zorundaydınız. Yüksek ortaçağın, kaynak malzemesini çok daha önceki zamanlardan alan büyük Alman sagası *Nibelungen*'de bunun özellikle açık bir örneğini görüyoruz. Büyük kahraman Siegfried'in dul eşi Kriemhild ondan miras kalan stokları savurganca dağıtmaya başladığında kral kendini öylesine tehdit edilmiş hisseder ki, onu öldürtüp hazineyi Ren'e attırır (günümüzde de oradadır!) Kral otoritesini armağanlarla koruyordu ve başka biri ondan daha fazla armağan vermeye başladığında bu otorite sarsılmıştı.

Özgür-para ekonomisindeki sıfır faizli krediler geçmiş zamanların armağanlarına benzer. Bu tür krediler, karşılık armağanının önceden belirlenmemesi yönündeki armağan ilkesini görünüşte ihlal etmekle birlikte yine de armağandırlar: para armağanı değil, paranın *kullanımının* armağanı. Eski zamanlarda armağanların yarattığı yükümlülük ve beklentiler toplumsal olarak belirlenirdi. Burada da aynısı geçerli: toplumsal belirleme kontratlar, anlaşmalar, yasalar vb biçimine bürünüyor. Bu özgül biçimlerin altında benzer bir dinamik var: gereksindiklerinden fazlasına sahip olanlar bunu başkalarına verirler. Gereken tek şey, bu cömertliği kösteklemek yerine teşvik edecek bir para sistemidir. İnsan doğasında mucizevi bir değişim yaşanmasına gerek yoktur. *İnsanlığın Yükselişi*'nde açıkladığım gibi,

> Faiz tabanlı bir sistemde güvence para birikimine dayanırken, demüraj sisteminde onu yönlendireceği üretim kanallarının olmasına dayanır –yani paranın biriktirilme noktası değil, servet akışının bağlantı noktası olmaya. Diğer bir deyişle, odak noktası "sahip olmak" değil, ilişkilerdir. Dünyanın giderek daha fazla bir parçasını ben ve benim sınırları içine kapatmakla değil, başkalarıyla ilişkiler kurup bunları geliştirerek pe-

42) Sahlins, *Stone Age Economics*, 209.

kişen farklı bir benlik bilinciyle bağdaşır. Karşılıklılığı, paylaşmayı ve servetin hızlı dolaşımını teşvik eder.

Kimi zaman eksi faizli para biriminin tıpkı enflasyon gibi daha da fazla tüketimi teşvik edip etmeyeceğini soranlar oluyor. Ekonomi terimleriyle bu ancak, demüraj oranının çok yüksek olması ve değer deposu olarak tercihi para yerine mala yöneltmesi durumunda söz konusu olabilir.[43] İkisi eşit olmalıdır. Ama bu meseleyi biraz daha derinlemesine inceleyelim. Bir bolluk para birimi tanımladığımda insanlar itiraz ediyorlar: "Ama biz bir kıtlık dünyasında yaşıyoruz. Doğal kaynaklar sınırlı ve neredeyse hepsini kullandık. Sorun şu ki, onlara sanki sınırsızlarmış gibi davrandık." Buna bakarak, bolluk tutumunun ve bolluk para biriminin ihtiyaç duyduğumuz son şeyler olacağı düşünülebilir.

Bu kaygıya yanıt verirken ilk olarak, kıtlık para birimimizin kıt kaynakların tüketimini gerçekten kısıtlayıp kısıtlamadığını düşünelim. Kısıtlamadı. Paranın kıtlığı, bunların paraya dönüştürülmesini hızlandırdı. Doğal ortak değerlerimizin tükenmesine bolluk değil, kıtlık tutumu neden oldu. Algılanan kaynak kıtlığı karşısında verilen doğal tepki rekabet ve kişinin *gereksindiğinden daha fazlasının* biriktirilmesidir. Toplumumuzun müstehcenlik düzeyindeki aşırı tüketimi ve israfı, yoksulluğumuzdan doğuyor: farklı ve ayrı benliğe acı veren varoluş eksikliği, faiz temelli bir sistemdeki para kıtlığı, toplulukla ve doğayla bağlarımızın kopmasından kaynaklanan ilişki yoksulluğu, geçinmek için herhangi bir şey yapma, her şeyi yapma yönündeki amansız baskı. Bolluk atmosferine doğal tepkiyse aksine, cömertlik ve paylaşmadır. Hem insan alanı içerisinde hem de bu alanın ötesinde paylaşmayı içerir. Doğayı gerçek gereksinimleri bile karşılamayan ticari mallara dönüştürme yönündeki hummalı yarışımızın kaynağı emniyetsizlik değilse nedir?

---

43) Demüraj oranı çok yüksek olduğunda spekülatif sermaye yatırımları da oluşabilir ve bu da fazla kapasite, enflasyon ve gelişme-çökme çevrimiyle sonuçlanır. Fed'in ya da merkez bankasının bugünküyle aynı işlevleri üstlenmesi, faiz oranlarını yükselterek (demüraj oranını sıfıra yaklaştırarak) ekonomideki aşırı ısınmayı bastırması gerekir. Gelecekte faiz oranlarının yeniden artı alanına tırmanmasının gerekeceği zamanlar bile olabilir. Böyle bir dönemde ekonomik büyüme oranı yüksek olacaktır. Böylece risksiz faiz oranı ekonomik büyüme oranının altında kalacak ve faizin genellikle neden olduğu servet yoğunlaşması önlenecektir. Ama büyüme artık sürdürülemez doğal kaynak kullanımıyla sübvanse edilmediğinde ve toplumsal sermayenin geri alınmasıyla ücretli hizmetler alanı küçüldüğünde böyle bir senaryonun yaşanacağını sanmıyorum.

Bunu bir düşünün. İnsan kıtlık tutumu nedeniyle mi elli çift ayakkabı alır, bolluk tutumu nedeniyle mi? Üçüncü spor arabasını ve 1000 metrekarelik bir evi emniyetteki insan mı alır, emniyetsiz insan mı? Bu sahip olma, egemenlik kurma, kontrol etme dürtüsü nereden geliyor? Düşman, verici olmayan bir dünyadaki yalnız, muhtaç benlikten.

Özgür-para bolluk, karşılıklı bağlılık ve geçicilik ruhsal öğretilerini somutlaştırır. Ancak bu öğretiler inançlarımız, özellikle de para öyküsünü yaratan inanç kümemiz aracılığıyla bizim yaratmış olduğumuz dünyayla çatışan bir gerçek sunar. Elde tutarak, istifleyerek, *sahip* olarak zenginleşmeye çalışmadığımız yeni bir dünyaya alışmanın zamanı artık geldi. Vererek zenginleştiğimiz bir dünya bu. 6. Bölüm'de eleştirdiğim New Age "refah programlama" öğretmenleri aslında önemli bir gerçeği ilan ediyorlar. Gerçekten de bir bolluk tutumu benimsemeli ve bu tutumu somutlaştıran bir dünya yaratmalıyız.

Sevgili okurum, şunu bir düşün: "Sana borç para veririm –ama ancak karşılığında bana daha da fazlasını verirsen," diyen gerçekten sen misin? Yaşamak için paraya ihtiyacımız varsa, bu bir kölelik formülü değil mi? Solon'a ün kazandıran borç affının nedeninin kısmen, nüfusun giderek artan bir bölümünün borç kölesi durumuna düşmesi olması önemlidir. Günümüzde gençler üniversite kredilerine, ev sahipleri ipotekli konut finansmanlarına ve tüm Üçüncü Dünya ulusları dış borçlarına köle olduklarını hissediyorlar. Faiz, köleliktir. Ve kölelik durumu köle kadar köle sahibini de küçülttüğünden, yüreğimiz bununla bir ilgisi olsun istemez.

Birisine borç verdiğinde bu yükümlülüğü sonsuza dek kafasına kakan gerçekten sen misin? Krediden alınan faiz bu anlama gelir: geri ödeme baskısıdır. "Geri ödemezsen bu borç büyür de büyür," tehdididir. Sıfır ya da eksi faizli kredi beraberinde belli bir özgürlük getirir. Yaşam boyu borç köleliği tehdidini içermez.[44] Ben eksi faizi gayet doğal buluyorum. Bir arkadaşıma borç para verirsem ve o bu parayı geri ödemezse sonunda şöyle demek isterim: "Unut gitsin –Bunu sonsuza dek kafana kakmak istemiyorum." Eski şeylere, eski borçlara yapışıp kalmak istemiyorum. Eksi faizli para sistemi hepimizde doğuştan var olan bu sağlıklı koyuverme, geçmişi geride bırakma ve yola devam etme eğilimini pekiştirir.

---

44) Borçluların vade zamanı ödeme yapamamaları durumunda alacaklıların teminatlara el koyamayacakları ya da mahkemelerin tahsilat kararları alamayacakları anlamına gelmez bu. Ama ne kadar çok beklerlerse o kadar az tahsilat yapabilecekleri anlamına gelir.

13. BÖLÜM

SABİT DURUM VE BÜYÜMEME EKONOMİSİ

Sınırlı bir dünyada maddi tüketimin sınırsız büyümesi olanaksızdır.

-E. F. Schumacher

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK YENİDEN DÜŞÜNÜLDÜĞÜNDE

Son iki bölümde sürdürülebilir bir ekonominin taslağı çizildi: bu ekonomi gezegenin ekolojik sınırlarını dikkate alır ve tüketimde sonsuz büyüme yönünde yapısal bir gereksinim olmadan gelişir. Ama sürdürülebilirlik en yüce emelimiz olmalı mıdır?

Kendi başına bir amaçmış gibi "sürdürülebilirlik" kavramı uzun zamandır sabrımı taşırıyor. Neyi sürdürmek ve dolayısıyla neyi yaratmak istediğimizi düşünmek daha önemli değil mi? Pek çok güzel ve gerekli şey sürdürülebilir değildir: örneğin, hamilelik. Yakın zamanlarda düşünüşün sürdürülebilirlikten geçişe kayması beni yüreklendiriyor. Geçtiğimiz şey şu andaki yaşam biçimimizden çok daha sürdürülebilir olacak, ama tıpkı hayatın nihai hedefinin yalnızca hayatta kalmak olmaması gibi, bu da nihai bir hedef değil.

Kutsal ekonominin merkezi kavramlarından biri, ekolojinin istisnası olmaktan çok uzantısı olmasıdır. Bu nedenle, doğa temelde istikrarlı, sürdürülebilir ya da uyumlu mu, diye sormalıyız. Bir toplumda istediğimiz özelliklere sahip mi? Kimileri doğanın uyumlu ya da dengeli olduğu fikrini reddedip, bunun yerine acımasız, rekabetçi ve israfçı özelliklerini vurguluyorlar. Bu konum derin ideolojik imalar taşıyor, çünkü Yükseliş programını gerekçelendiriyor: bilim ve teknoloji yoluyla doğaya egemen ve efendi olmak. Bu görüşe sıcak bakan kişiler genellikle ilkel topluma ve insan doğasına karşı Hobbesci bir görüş benimser ve çeşitli toplumsal kontrol yöntemleriyle uygarlığı vahşi,

ilkel zamanlara kıyasla büyük bir ilerleme sayarlar. Yükseliş öyküsünün bir parçasıdır bu –hayvani doğamızı aşıp tümüyle insani alana yükselmek.

Doğaya muazzam bir rekabet arenası, birbirleriyle rekabet eden ayrı organizmalar arasında Darwinci bir sağkalım mücadelesi olarak bakan görüş ekonomi kuramına da yansır. Biyolojide bu paradigma giderek daha fazla sorgulanmakta, ama ekonomideki yorumu çoğu profesyonel ekonomist ve siyasa yapıcı arasında hâlâ hüküm sürüyor. Tıpkı Darwinci "bencil genler"in kendi üreme çıkarlarını azamiye çıkardıklarının varsayılması gibi, Adam Smith'in "ekonomi adamı" da kişisel ekonomik çıkarlarını azamiye çıkarma peşinde koşar. Arz-talep yasalarının oluşturulmasında dayanılan temel ekonomi varsayımı budur.

Son yirmi yılda biyolojide, bireysel organizmadan daha büyük bütünlerin işbirliğini, ortakyaşarlığını ve homeostaz* korunumunu vurgulayan muazzam bir paradigma kayması oluştu. Üstelik yeni keşiflerin organizma ve tür sınırları ötesinde gen paylaşımının önemini göstermesiyle birlikte, tam da genetik bütünlük nosyonu sorgulanır oldu. Biyolojide birbirleriyle rekabet eden ayrı benlikler paradigmasının çöküşü psikoloji, sosyoloji ve –evet– ekonomide benzer gelişmelere denk düşüyor. Rekabet ve "en uygun olanın sağkalımı" artık hiçbir alanda bir aksiyom olamaz.

Rekabetin önemsiz olduğu ya da doğanın değişmediği anlamına gelmiyor bu. Doğada sürdürülemez süreçler yaşanır ve bunlar birer sapma değillerdir. Onların da bir amaçları vardır: sistemleri bir evreden ötekine geçirmek.

Yakın tarihli bir konferansta, doğal sistemlerin kimi zaman hiçbir organizmanın kullanamayacağı ve çevreyi zehirleyen bol miktarda atık ürün ürettiklerini söyleyerek itiraz eden birisi oldu. Fotosentez yapan organizmaların ortaya çıkıp atmosferi atık ürünleri olan oksijenle "zehirledikleri" Prekambriyen oksijen felaketini düşünüyordu belki de. Klasik görüşe göre, atmosferdeki oksijeni temizleyebilecek aerobik organizmalar büyük bir şans eseri ortaya çıkmasaydı doğanın bu arızası yerküre üzerindeki yaşamın sonunu getirebilirdi. Doğanın uyumu değildi bu –son derece olanaksız görünen, şans eseri oluşmuş bir mutasyondu. Bundan varılan sonuç doğanın uyumuna güvenemeyeceğimiz, her zaman felaketin eşiğinde olduğumuz ve bu nedenle doğa, beden ve insan doğası üzerinde teknolojik kontrol sahibi olmamız gerektiğidir. Ekonomideki büyüme ideolojisiyle uyumlu, sabit durum ekonomisi idealineyse zıt

(*) Organizmanın düzenleyici sistemler yardımıyla kendi metabolizmasını koruma eğilimi. (ç.n.)

olan Yükseliş ideolojisidir bu. Beni sorgulayan kişi bu denli ileri gitmedi; onun söylemek istediği temelde şuydu: "Sıfır büyüme ekonomisini gerekçelendirmek için doğa yasasına başvurma."

Felaket olgusunu daha geniş bir bağlama oturtmak istiyorum. Doğada Prekambriyen oksijen felaketi gibi pozitif-geribildirim döngülerinin olduğu doğrudur. Ama bunlar özel anlarda ortaya çıkarlar –dönüşüm anlarında. Örneğin çocuk doğumunu kendi kendilerini güçlendiren, kendi kendilerini tırmandıran pozitif hormonların geribildirimi tetikler. Doğum sürdürülebilir değildir –çok uzun sürmesi durumunda anneyi öldürür– ama hedefine ulaşıldığında anne denge durumuna döner. Pozitif geribildirim döngüleri bir organizmayı ya da ekosistemi eski sabit durum evresinden yeni bir evreye taşır.

Paraya da tam olarak böyle bakabiliriz. Teknolojiyle birlikte para da, bizi yeni bir duruma doğru sürdürülemez bir seyre itmekte olan insan meta-organizmasının temel "hormonlarından" biridir. Teknoloji geçmişteki teknolojinin üzerine inşa edilir ve daha da fazla teknoloji gerektiren yeni sorunlar yaratır. Sermaye geçmişteki sermayenin üzerine inşa edilir ve gelecekte katlanarak artan düzeyde daha fazla sermaye gerektiren faizli borç yoluyla yaratılır. Sürdürülemezdir, doğru, ama ancak onu zamanı geçtikten sonra da sürdürmeye çalışırsak doğallıktan çıkar. Pozitif geribildirim süreçleri mutlaka sınırlarına ulaşırlar. Yerküre'nin sancıları ancak bir noktaya dek şiddetlenir –sonra bebek doğar. Endişeyle, katlanarak büyüme eğrisi olarak gördüğümüz şey aslında, evre geçiş eğrisinin bir parçasıdır.

SABİT DURUMA GEÇİŞ: ÇARPIŞMA MI, ÇÖKÜŞ MÜ

2'yle 5 arası şekillerde bu nokta gösteriliyor. Düz çizgi, şu ana dek yaşanan para, nüfus, enerji tüketimi, kaynak kullanımı, CO_2 salımı ve başka pek çok şey artışını temsil ediyor. Katlanarak büyüyen bir eğri bu. Noktalı çizgilerse dört olası geleceği temsil ediyor. Şekil 2, bizler galaksiyi ve evreni fethettikçe katlanarak büyümenin sonsuza dek sürebileceğini ve süreceğini söyleyen tekno-topyacı Yükseliş mitini temsil ediyor. Yerküre sınırlarını aşacak derecede büyüdüğümüzde yıldızları kolonileştireceğimizi ve yeni gezegenleri dünyaya benzeteceğimizi, evrenin sonsuzluğunun bizim sonsuz katlanarak büyümemize olanak sağlayacağını söylüyor.

Şu andaki ekonomi politikası hâlâ Şekil 2'deki eğriyi temsil ediyor. Katlanarak büyümenin sürdürülmesinin yerküredeki yaşamın temelini tehdit etti-

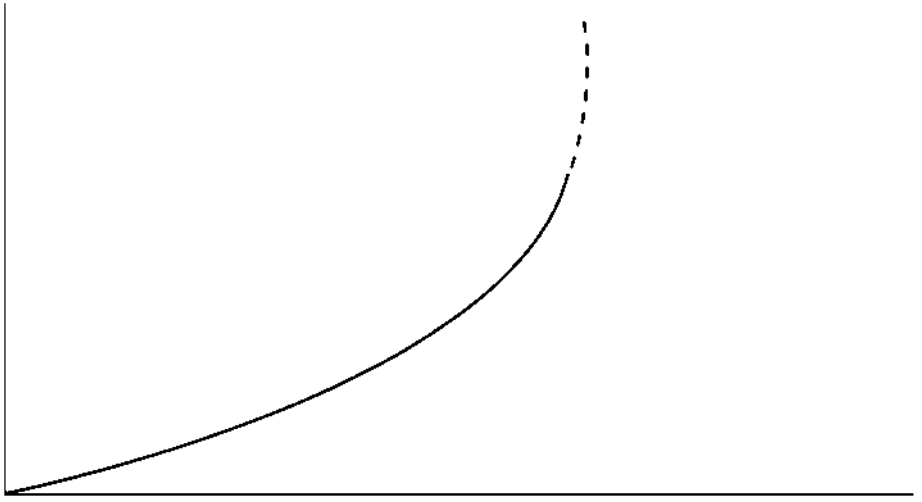

Şekil 2. *Katlanarak büyümenin sürdürülmesi*

ğini günümüzde pek çok kişinin fark etmesine rağmen, bu farkındalık, hâlâ büyüme üzerinde odaklanan ana akım ekonomik söyleme henüz sızmadı.

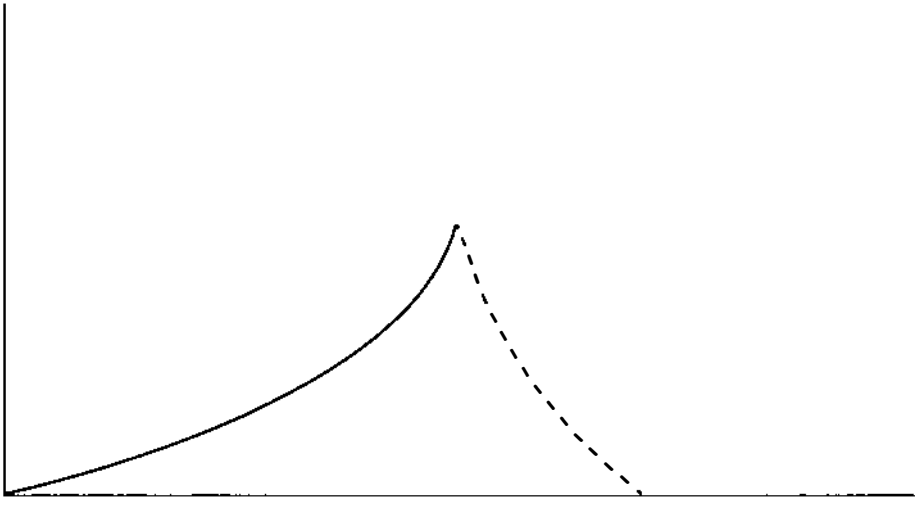

Şekil 3. *Doruk ve çöküş*

Kötümserler şu ana dek süren katlanarak büyümenin Şekil 3'ten –taban çizgisine doğru felaket niteliğinde bir çöküşten– başka bir sonuç veremeyeceğinden korkuyorlar. Günümüzdeki durumu çekirge gibi, sayılarını arazinin taşıma kapasitesinin çok üzerine çıkaran devasa nüfus patlamaları ve ardından nüfus çöküşü yaşayan hayvanların demografisiyle kıyaslayan uygarlık karşıtlığı ve Dünya Petrol Krizi hareketlerinin "çöküşçü" düşünürlerinin öngörüsü bu temelde. Bizim de yerkürenin taşıma kapasitesini çok aşan yaşamlar sürdüğümüzü ve bu nedenle bir nüfus çöküşünün kaçınılmaz olduğunu söylüyorlar.

Armageddon gibi kıyamet ve çöküş senaryoları, 2012 kehanetlerinin popülerliği ya da öteki felaket düzeyinde dünyanın-sonu olaylarının belli bir duygusal cazibesi var; bu cazibeye zaman zaman benim de kapıldığımı itiraf etmeliyim. İçimden bir parça kaçmak istiyor. Bunda tek başıma değilim. Aramızdan pek çoğumuz, şiddeti, yabancılaşması, yoksulluğu ve ölülüğüyle modern dünyadan usandık ve onu değiştirmekten umudumuzu kestik. Bizi kurtaracak şey ister mucize bir teknoloji olsun, ister İsa, ya da Ufo'lar, hatta jeolojik, toplumsal ya da ekolojik bir felaket, bizim için bunu yapacak bir olay çekici görünüyor. Çöküş düşünürlerinin pek çoğu çöküşü izleyebilecek olan olayların cazibesine de kapılıyor: daha düşük teknoloji, doğayla, ruhla bağlantılı, topluluğa dayalı toplum ve eski yaşam biçimleri. Üstelik ekonomik ya da çevresel çöküş olasılığı içimizdeki, "Ben size söylemiştim!" demek isteyen o intikamcı parçayı tatmin ediyor –kötülerin cezalandırıldığını görmeyi isteyen parçayı.

Ne yazık ki çöküş senaryoları korkunç bir acı içeriyor: yüzlerce milyona ya da milyara ulaşan kayıplar. Üstelik tüm uygarlık yapısının, kötüyle birlikte iyinin de ortadan kalkmasını içeriyorlar. Teknoloji ve kültür hata olsaydı bunda sorun olmazdı, ama tüm varlıkların armağanları gibi bize verilen armağanın da bir amacı, henüz keşfetmediğimiz bir amacı olduğunu düşünüyorum. Şu anda çocukluktan çıkıyoruz ve yaratmış olduğumuz krizler armağanımızı gerçek amacı için kullanmamız için ilk fırsatı sunuyor. Armağanlarımızı tümden reddetmek bir açıdan, onları doğanın geri kalanının üzerine çıkarıp yüceltmek kadar, bir Ayrılma zihniyetidir. Her ikisi de bir tür insan merkezci istisnacılıktır. Olgun bir tür olarak doğayla yeniden birleşemez miyiz?

Aklımda bu düşüncelerle, şu ana dek elde ettiğimiz veri noktalarına aynı derecede uyan iki eğri daha vermek istiyorum. Şekil 4 doğada oldukça sık rastlanan bir eğriyi gösteriyor: hızlı bir büyüme zamanı, ardından büyüme yavaşlar ve sabit duruma yaklaşır. Bu eğri ergen bir insanın büyümesini, kıraç bir arazide yeniden büyüyen toplam bitki biyokütlesini ya da beraberinde

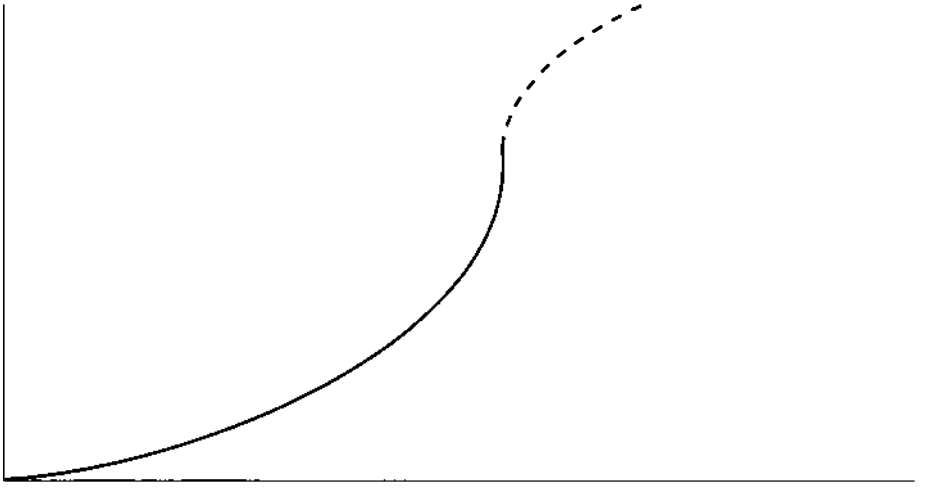

Şekil 4. *Sabit duruma doğru dengelenme*

sabit bir yiyecek tedarikiyle deney tabağına yeni konmuş bakteri nüfusunu temsil edebilir. Şekil 5 ise bir diğer yaygın modeli temsil ediyor: uzun vadede sürdürülebilir düzeylerin üzerinde bir doruk ve ardından, sabit duruma doğru aşamalı bir gerileme.

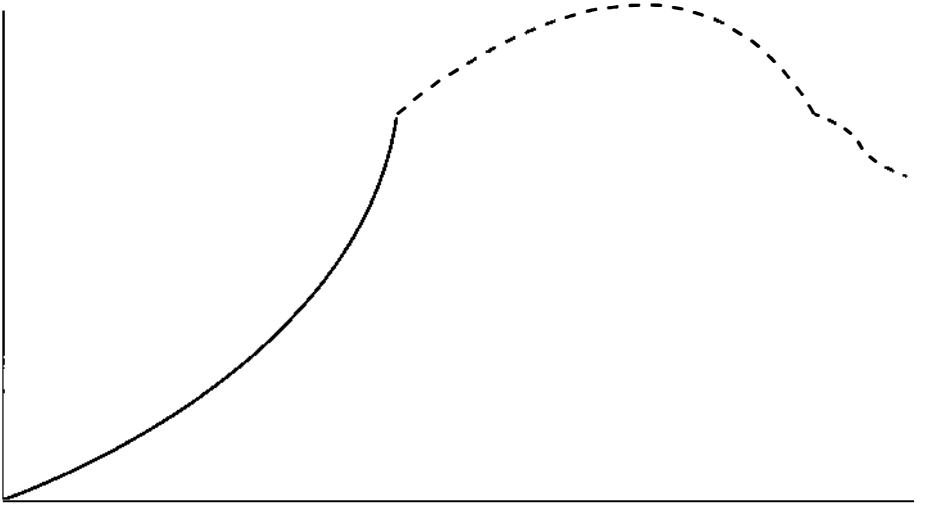

Şekil 5. *Doruk, ardından sabit durum*

Rekabetin güdümlediği hızlı büyüme doruklarına ve ardından gelen, sabit duruma geçiş evresine doğada oldukça sık rastlanır. Ayrık otlarıyla fidanların günışığı için yarıştıkları olgunlaşmamış bir ekosistemi düşünün. Ortakyaşar, karmaşık, çizgisel olmayan ve istikrarlı bir ormanla sonuçlanan daha geniş çaplı sürecin bir evresinden başka bir şey değildir bu. Olgunlaşmamış ekosisteme denk düşen bir ekonomi ve ideolojiye gömülmüş olduğumuzdan, düşüncesizce bir rekabeti doğanın işleyişi olarak gördük. Belki insanlık da olgunlaşıyor, rekabet ve büyümenin artık temel önemde olmadığı karşılıklı bütünlere doğru kendini düzenliyor.

Aslına bakılırsa yakın tarihli demografi istatistikleri nüfus çöküşüne değil, büyümede hızlı bir yavaşlamaya işaret etmektedir. Ya yaklaşık 8 ya da 9 milyar kişi civarında bir asimptota yaklaşırken bir nüfus dengelenmesi (Şekil 4), ya da yaklaşık bu düzeyde bir doruk ve ardından sabit duruma doğru iki milyar kişilik gerileme (Şekil 5) görebiliriz. Bu eğrileri ekonomi terimleriyle yorumladığımızda, yaşamın parasallaşması ya yavaşlayıp duracak (yani ekonomik büyüme aşamalı olarak yavaşlayacak ve sonunda sabit duruma, sıfır büyüme ekonomisine ulaşacağız) ya da günümüzdekinden düşük bir düzeyde (kişi başına düşen GSYH'da azalma) istikrara kavuşmadan önce biraz azalacak. Şekil 4 ilk, Şekil 5 ikinci senaryoyu gösteriyor. Hem nüfus hem ekonomi açısından ben ikinciyi öngörüyorum.

Demografi istatistikleri bu öngörüyü destekliyor. Bir ülke tam sanayileşmeye yaklaştıkça doğum oranlarında yavaşlama görülür –çoğu örnekte ikame oranının altına iner. Bu da nüfusta felaket niteliğinde kitlesel azalışa değil, yumuşak, doğal bir gerilemeye işaret etmektedir. İyileşmekte olan bir gezegende sonraki otuz yıl içinde hem GSYH hem nüfusun doruğa ulaşacağını, dengeleneceğini ve ardından, sürdürülebilir bir düzeye ulaşana dek, her onyılda birkaç yüzde puanı düşeceğini öngörüyorum.[1] Eğilim şimdiden başladı: BM'nin 2006 projeksiyonlarına göre son onyılda dünyada doğurganlık oranı kadın başına 2,65 canlı doğumdan 2,55'e indi. Son yarım yüzyılda sanayileşmiş ülkelerin çoğunda doğurganlık oranı çarpıcı düzeyde düşerek, çoğu örnekte, 2,1 düzeyindeki ikame oranının çok altına indi. İlginçtir ki, bir ülkenin insani kalkınma endeksiyle (GSYH'nın kusurlarının pek çoğundan kaçınan bir refah ölçütü olan İKE) doğum oranı arasındaki ters bağıntı son birkaç yıldır,

1) GSYH olasılıkla nüfustan daha hızlı ve daha sert, belki yılda %1 ila 2, ya da kuşak başına yaklaşık yarı yarıya düşecektir. Bu, küresel düzeydedir. Kimi ülkelerde büyüme ötekilerden daha uzun sürecek.

İKE'nin yukarı ucunda tersine döndü. Diğer bir deyişle, ekonomik kalkınma tamamlanmaya yaklaşırken doğurganlık oranı ikame düzeylerine yakın toparlanma işaretleri sergiliyor.[2]

Bu istatistiklerin bir olasılığa işaret etmenin ötesine geçtiğini söylemiyorum. Geleceği tahmin etme çabasına girmeyeceğim, ama Ayrılma'nın sağlık sermayesinin paraya dönüştürülmesi gibi tahriplerinin önümüzdeki yarım yüzyılda doğurganlığı şiddetle düşüreceğini ve ölüm oranlarını yükselteceğini düşünüyorum. 2100 civarında dünya nüfusu günümüzdekinden biraz düşük olabilir. Ekonomide parasallaşmış, özelleştirilmiş alanın büyük bölümünü ortak değerlere ve armağana geri kazandırmış olacağız. Yerel gereksinimlerin karşılanması için yeni, işbirlikçi ekonomi biçimleri geliştikçe, günümüzde ticari mal olan şeylerin pek çoğu artık öyle olmayacak.

Şekil 5'teki "çöküş"ün şiddeti, sürdürülebilir taban çizgisini ne derece aştığımıza bağlı. Sorunsuz (Şekil 4) geçiş şansımızı, Ayrılma Çağı'nın doğal zirvesini temsil eden 1960'larda kaçırdığımıza inanıyorum. Üstelik bir an için gözümüze göründü de! Daha güzel bir dünyayı çok yakınımızda gördük. Hippiler onu gördüler ve birkaç parlak an boyunca yaşadılar, ama eski öyküler hâlâ çok güçlüydü. Hippilerin bizi yeni bir dünyaya çekmeleri yerine biz onları bizimkine geri sürükledik.

Ayrılma Çağı ne kadar uzun sürerse geçiş o kadar travmatik, sürdürülebilir taban çizgisine düşüş o denli yüksekten ve ani olacak. Limit durumunda, Şekil 3'teki felakete yaklaşır. Ortak değerlerden geriye kalmış olanları korumamız, büyümeyi sınırlandırıp çöküşten sonra yaşamın sürdürülebilmesi için gerekli gerçek serveti korumamız bu nedenle böylesine önemli –"çöküşü hızlandırıp şiddetini azaltmak." Günümüzde, yani 1960'ların Büyük Uyanışı'ndan boşa harcanmış 40 yıl sonra bile yumuşak iniş için hâlâ çok geç değil.

PARANIN AZALMASI, SERVETİN ARTMASI

Günümüzde ekonomik resesyon*, anlaşılabilir bir biçimde onu işsizlik, yoksulluk ve toplumsal huzursuzlukla ilişkilendiren siyasa yapıcıların öcüsüdür. Eksi faiz sisteminin küçülen bir ekonomide bile kredi dolaşımını sağlayarak servet kutuplaşmasını ve deflasyon döngüsünü nasıl önleyeceğini zaten açıklamıştım. Bu durumda bile, eksi ekonomik büyüme çağrısı pek çok kişiyi deh-

2) Yong, "Fertility Rates Climb Back Up."

(*) Ekonomide arka arkaya en az iki çeyreklik dönemde küçülme. (yay.n.)

şete sürükleyecektir: böyle bir şey, tanım gereği, toplumun daha yoksullaştırılması anlamına gelmez mi? Tanım gereği, kamu yararına açık mal ve hizmet hacminde düşüş anlamına gelmez mi?

Hayır, gelmez. Eksi ekonomik büyüme ne servette gerileme getirir, ne de bizim "mal ve hizmetler" dediğimiz şeylere erişim olanağında. Unutmayın ki şu anda mal ve hizmetler *para karşılığında değiş tokuş edilen şeyler* olarak tanımlanmaktadır. Bunların parasal olmayan başka bir mekanizmayla sağlanması durumunda reel ekonomi –insanların birbirleri için yaptıkları– daha da zenginleşirken bile istatistiksel "ekonomi" daralabilir.

Sözümü esirgemeyeceğim: ekonomik büyümeme, ekonominin küçülmesi, onlarca ya da yüzlerce yıl sürecek bir resesyon çağrısında bulunuyorum bu kitapta. "Resesyon" sözcüğü günümüzde olumsuz çağrışımlar içeriyor elbette, oysa aslında yalnızca bir gerileme zamanı anlamına gelmektedir. Gezegenimizin iyiliği için yaşam kalitemizden bazı ödünler vermemiz gerektiğini *söylemiyorum* kesinlikle. Daha çok, paranın rolünü azaltmalıyız. Geleceğimiz insanların paylaşma modellerinde çeşitlilik içerirse, ekonomik büyüme artık günümüzdekiyle aynı anlamı taşımaz. Daha fedakâr ve özverili olmak, başkalarının iyiliği için kendi iyiliğimizden vazgeçmek zorunda değiliz. Para ve kişisel çıkar denklemine nasıl da sımsıkı tutunuyoruz! Ama bu artık böyle olmayacak. Para alanının küçülmesiyle hepimizin nasıl daha zenginleşebileceğimizi birkaç örnekle göstereyim.

Günümüzde pek az para kullanarak işleyen devasa bir yazılım endüstrisi var. Bu kitabı OpenOffice adlı, çoğunlukla ücret almayan bir programcılar topluluğu tarafından yazılmış olan ve gönüllü bağış yoluyla ulaşılabilen bir yazılım paketi kullanarak yazdım. Bu programcılara "ödeme"nin parayla değil, bir tür toplumsal değer birimi olan, meslektaşlarının saygısıyla yapıldığı söylenebilir. Ben onların üretkenliğini, topluluk üyeleri arasında doğal olarak saygı ve minnet yaratan bir armağan ekonomisi olarak görmeyi yeğliyorum. Her iki durumda da, bu üretim modeli GSYH istatistiklerine yansımıyor. Giderek bunlar gibi daha fazla, daha iyi ürünler sunan, küçülen bir "ekonomi"miz kolayca olabilir. Ve bunların sayısı ne kadar artarsa, parayı o kadar az gereksiniriz; parayı ne kadar az gereksinirsek, boş zamanımız o kadar artar; boş zamanımız ne kadar artarsa, armağan ekonomisine kendi armağanlarımızı vermeye gücümüz o kadar yeter.

Günümüzde pek çok mal kategorisinde marjinal üretim maliyeti neredeyse sıfırdır. Yazılım, müzik, film vb dijital ürünlerin neredeyse tümü için geçerlidir bu. İlk birimin üretiminin maliyeti önemli düzeyde olabilir, ama bundan

sonra birim başına düşen maliyet temelde sıfırdır. Bu nedenle endüstri telif haklarının korunması, dijital hakların yönetimi planları vb yoluyla yapay bir kıtlık yaratmaya çalışmıştır. Dijital içeriğin yaratıcılarını ödüllendirmemizin tek yolunun bunu aslında yararlanabilecek olanlardan çok daha az sayıda kişiye vermek olması son derece akıldışı. Var olan her filme, şarkıya ve yazılım programına herkes erişebilmelidir ve bu da üreticilere günümüzdekinden daha fazla maliyet getirmeyecektir. Kıt olmayan mallar kıt değer birimiyle ödemeye tabi olmamalıdır. Hatta pek çok kıt olmayan mal üreticisi yapay kıtlığı sürdürmeye çalışmaktan vazgeçip gönüllü ödemeler isteyerek, reklam satarak ya da teknik destek, eğitim veya müzik örneğinde canlı konserler yoluyla para kazanmaya çalışmaya başlamıştır. Zaman, ilgi, konser mekânı vb kıt kaynaklardır ve para alanına daha kolay uyarlar. Yine de net sonuç ekonomik büyümemedir: bir yazarın belirttiği gibi:

> İleri gittiği sürece harika olan temel fikir, parasallaşmış yanal hizmetleri desteklemek için bedava içerik kullanmaktır: Teknik destek ve özelleştirme sunan Linux dağıtımları, uygun bir yerden erişilebilecek sertifikalı özgün kopyalar satan müzik şirketleri, Phish'in elektronik konser biletleri satması vb. Ancak yeterince ele almayı başaramadıkları şeyse, bu yanal hizmetlerden elde edilen toplam nakit miktarının mülkiyete tabi içeriğin getirdiğinden az olmasıdır. . . Encarta satışları Britannica ve diğerleri için yok ettiği değiş tokuş değerine eşit düzeyde para getirmedi. Ve Wikipedia hem kâğıt ansiklopediler hem Encarta için milyarlar değerinde net parasallaşmış değeri yok etti.[3]

Bu eğilim devam ederse (ve giderek daha fazla geleneksel medyanın çevrimiçi olmasıyla yayıldığı görülmektedir) daha küçük bir (parasal) ekonomiye eşlik eden daha fazla zenginliğin mükemmel örneğini gerçekten de göreceğiz.

Dijital mallar daha genel bir olgunun aşırı uçta bir örneğidir. Başka pek çok ürün de sıfıra yakın marjinal maliyete düşme eğilimindedir. Çoğu ilacın gerçek marjinal üretim maliyeti hap başına birkaç kuruştan fazla değil. Vida gibi toptan satılan sanayi mallarının maliyeti bile yalnızca para ve insan emeği terimleriyle değil, kimi zaman enerji girdisi açısından bile geçmiştekinden çok daha düşük. Onlarca ya da yüzlerce yıllık yenilik birikiminin sonucu bu. Tüm

3) Caron, "Abundance Creates Utility but Destroys Exchange Value."

insanların eşit derecede yararlanmaya hakları olduğu ilahi mirasımızın –bu durumda doğa yerine kültür– bir diğer yönü.

Kutsal ekonomiye yönelen evrim daha genel bir uygarlık dönüşümüyle bir bütün oluşturuyor. Tıpta, eğitimde, tarımda, yönetimde, bilimde ve kültürümüzün öteki tüm kurumlarında da paralel değişimler gerçekleşiyor. Her alandaki değişim, öteki alanlardaki değişimi pekiştiriyor. Doğal tıbba yönelişin ekonomik etkileri için de aynı şey geçerli. Yalnızca bir ya da iki yüzyıl önce ancak birkaç kişi tıbbi bakıma ödeme yapıyor, bu bakım gayri resmi bir halk şifacıları, şifalı bitki hekimleri ve en yaygın hastalıklar söz konusu olduğunda büyükanneler ve komşular ağı yoluyla sağlanıyordu. Şifalı bitki bilgisi çok yaygındı ve genellikle ödeme alınmadan uygulanırdı. Tümüyle profesyonelleşmiş olsa bile bir şifalı bitkinin (ve çoğu doğal tıp biçiminin) kâr potansiyeli ileri teknolojili tıbba kıyasla çok düşüktür. İlaçların karmaşık, ileri teknoloji süreçlerine kıyasla şifalı bitki ilaçlarının üretilmesi ucuzdur. En iyi tıbbi bitkilerin pek çoğu neredeyse her yerde rastlanan otlardır. Şifalı bitki tıbbına, homeopatik tıbba ve günümüzde filizlenmekte olan sayısız zihin-beden yöntemine doğru kayış ekonomik büyümeme vaat eder, ancak yaşam kalitenizde herhangi bir düşüşe neden olmaz.[4]

Bir diğer ekonomik büyümeme alanıysa mimari ve kent tasarımıdır. Son iki kuşağın yayılmacı, yabancılaştırıcı banliyöleri toplulukla, doğayla ve mekânla bağımızı koparmanın yanı sıra muazzam bir kaynak tüketimi gerektiriyor. Ancak planlamacılar ve müteahhitler artık, yüksek yoğunluklu kent tasarımının, daha küçük konutların, kitle ulaşımına elverişli planların ve çok fazla araba kullanımı gerektirmeyen çok kullanımlı yapılaşmanın erdemlerini yeniden keşfediyorlar. Bütün bu değişimler ekonomide küçülmeye neden oluyor: yol, benzin, kereste vb "mallar"a artık daha az ihtiyaç duyuluyor. Daha canlı kamusal yerler sayesinde insanların devasa özel mekânlarda yaşama gereksinimleri azalıyor. Bir topluluk içerisinde yaşayan insanlar dışarıda üretilmiş eğlenceye daha az bağımlı olur ve paylaşıp birbirlerine destek vermeye daha çok olanak bulurlar. Bütün bunlar paranın aracılık ettiği faaliyetlerde azalma anlamına gelir.

4) Teknolojik tıbbın üstün olduğu alanlar da var elbette. Günümüzde insanları etkileyen kronik hastalıkların çoğunda şifalı bitki tıbbının gerisinde, ancak acil durum şartlarında aşılması olanaksız. Teknolojik tıbba son verilmesini değil, kendi uygun alanına gerilemesini savunuyorum. Toplumumuza egemen olan başka pek çok şişirilmiş kurum için de aynı durum geçerli.

ARACISIZLAŞMA VE P2P DEVRİMİ

Bir diğer ekonomik küçülme kaynağıysa internetin mümkün kıldığı aracısızlaşmadır. *Aracısızlaşma*, aracıların ortadan kalkması demektir: acenteler, komisyoncular, temsilciler vb. Bir tahmine göre küçük ilanlar alanında yıllık 10 milyar dolarlık geliri ortadan kaldırıp yerine kendi adına yalnızca 100 milyon dolarlık geliri koymuş olan Craigslist örneğini düşünelim.[5] Google da yalnızca mevcut medyanın reklam gelirlerini ele geçirerek değil, aynı zamanda endüstri çapında toplam reklam giderlerini düşürerek reklamcılığı daha verimli (daha ucuz) hale getirdi. (2009'da tüm medyada toplam "reklam harcamaları" %9 azaldı.) Reklam ucuzladıkça elbette yaygınlaştı; ama bu durumda bile, reklam endüstrisinin toplam boyutu doruğa ulaştı. Evet, kamu dikkati ortak değeri doygunluğa ulaşırken, "doruk reklamcılık krizi" döneminden geçiyoruz. GSYH'daki büyümenin önemli unsurlarından olan reklamcılıktaki büyümenin sona ermesine çok üzülmediğinizi umarım. Bu arada, reklamın ve pazarlamanın bir zamanlar ücretli hizmetler olan geleneksel işlevlerinin pek çoğu artık sosyal ağ örgüsü (networking) aracılığıyla karşılanıyor. Benzer biçimde, internet günlükleri alanı geleneksel haber dağıtımının işlevlerinin pek çoğunu yine daha düşük maliyetle devraldı. Seyahat acenteleri, hisse senedi komisyonculuğu ve komisyoncularla acentelere artık gerek duyulmayan başka pek çok endüstri için de aynı durum geçerli. Bütün bu etmenler ekonomide deflasyona katkıda bulunuyor.

Aracısızlaşma ve açık kaynaklı yazılım daha genel bir olgunun parçaları: eşten eşe (P2P) devrimi. Eski hiyerarşik ve merkezileşmiş dağıtım, dolaşım ve üretim yapılarının yönetilmesi çok daha fazla para ve insan emeği gerektirmekteydi. Üstelik doğaları gereği, dar uzmanlık alanları içerisindeki insanları birbirlerinden yalıtıyor, armağan değiş tokuşunu olanaksızlaştırıyorlardı.

Aracısızlaşma kredi sistemini bile etkiliyor ve bankaların yatırımcılarla borçluları birbirine bağlayan geleneksel mali aracılık rolünü altüst ediyor. Şirketler para piyasalarından doğrudan finansman bularak bankaları aşıyor ve LendingClub ve Prosper.com gibi yeni kredi web siteleri artık bireylerin doğrudan birbirlerinden borç almalarını sağlıyor. İleride tartışacağım ticari kredi kliring halkaları, karşılıklı faktoring sistemleri ve ticari takas ağları, bilişim teknolojisinin merkezileşmiş aracı kurumların rollerini küçültmesinin

5) Jarvis, "When Innovation Yields Efficiency."

başka yolları. Bütün bu gelişmeler "finansal hizmetler" harcamalarını azaltarak GSYH'yı düşürecek.

Giderek ucuzlayan bu "bilişim ekonomisi" hizmetleri neredeyse öteki tüm sektörlerde bir üretim etmeni olduğundan, bu alandaki büyümeme bulaşıcıdır. Büyüme endüstrileri olarak düşündüğümüz endüstriler için bile geçerli bu. Örneğin 2000'de yazıcı, servis ve veri depolama dahil PC donanımına 371 milyar dolar harcandı. 2009'a gelindiğinde bu rakam 326 milyar dolara inmişti. Bu düşüşün nedeni daha az sayıda bilgisayar almamız değil elbette; maliyetlerin çarpıcı derece düşmesi.

İnternet'te en sık görülen kâr modeli reklam almaktır ve bu da temelde tüm dijital ekonominin boyutunu, fiziksel ekonominin destekleyebileceği reklam düzeyiyle kısıtlar. Ama internet kendi kendini bile yiyip tüketiyor: ücretsiz ürün yorumlarını ve fiyat karşılaştırmalarını arama olanakları sunan web siteleri tam da kendilerini besleyen reklamları çağdışı kılıyor.

Uygulamada, tüm insanlık tarihi boyunca işe yaramış olan iş modeli (bir armağan ekonomisinde insanların kendilerinin yaptıkları ya da birbirleri için yaptıkları bir şey bul, bunu onlardan al ve ardından geri sat) artık tersine dönüyor. İnternet insanların bir kez daha, bir ücret ödemeden işlerini kendi kendilerine ya da birbirleri için yapmalarını sağlıyor. Eric Reasons'ın yorumuna göre,

> Twitter, Facebook ve YouTube gibi çeşitli internet hizmetlerini parasallaştırma yolları bulmakta zorlanmamızın nedeni parasallaştırılamamalarıdır belki de... ya da en azından, yerini kaptıkları endüstri ve hizmetleri ikame edecek düzeyde parasallaştırılamamaları. Basılı medyanın çevrimiçi modele geçmeye çalışırken zor yoldan öğrendiği tam da budur.[6]

İnternet katılımcı bir armağan ekonomisi, üreticiyle tüketici arasında tutarlı bir ayrımın bulunmadığı bir P2P ağıdır. Çevrimiçi ağlarımızda haberleri, ürün tavsiyelerini, şarkıları ve benzeri şeyleri paylaştığımızda, "bilişim hizmetleri" için kimseden ücret talep etmeyiz. Bu bir armağan ekonomisidir. Çoğu web sitesinin içeriği de ücretsizdir. Reasons şu sonuca varıyor:

> Geleceğimizin bilgiye dayalı ekonomi olduğu söyleniyor bize, ama bundan nasıl reel para kazanılacağını kimse gerçekten bulamadı. Para ka-

6) Reasons, "Innovative Deflation."

zananlarsa (Craigslist, Google) yenilikleriyle sarstıkları ya da tümden ortadan kaldırdıkları eski pazarlardaki her bir dolara karşı birkaç peni kazanıyorlar. Doğru parasallaştırma planını henüz bulamamış olmamız değil bunun nedeni. Neden, yeniliğin büyümeye değil verimliliğe götürmesidir ve bu da şişirilmiş endüstriler üzerinde deflasyon baskısı doğurur. Üstelik büyük oranda bizler, yani son kullanıcı tarafından, boş zamanımızda yapılıyor bu; yalnızca tüketmek değil, yaratmak ve paylaşmak da istiyoruz çünkü.

Katılımcı bir armağan ekonomisine doğru geri yönelim yeni bir şey olsa da, fazla üretim ve işsizlik tehdidi yüzlerce yıldır kapitalizmin başına bela oldu ve bu da insan yaşamını desteklemek için bu kadar çok çalışmamız gerekmediğine işaret ediyor. Hatta ilk sanayi makineleri, "bin insanın yaptığı işi yapacak" makineler kullanıma girdiğinden beri boş zaman çağı eli kulağında, önümüzde bekliyor. Ancak ima edilen vaadin, çok geçmeden hepimizin şimdikinin binde biri kadar çalışmak zorunda kalacağımız vaadinin gerçekleşeceği yönünde hiçbir işaret görülmüyor. Ve ben kalkmış, yeniden bu vaatte bulunuyorum. Bu vizyon da bir seraptan ibaret mi kalacak? Hayır. Temel fark, daha fazla boş zaman yaratmak için verimlilik alanındaki teknolojik gelişmelere güvenmek zorunda kalmayacak olmamız. Anahtar verimlilik değil, büyümeme. Sezgilerimize ters görünse de, pek çokları için gerçek refahı getiren büyümeme –ekonomik resesyon– olacak.

Büyüme ekonomisinde teknolojik ilerleme sayesinde işgücü özgürleşeceğine, bunun yerine daha da fazla ıvır zıvır üretmeye adanıyor. 1870'de bir hanenin yaşamsal gereksinimlerinin üretilmesi on emek-saati alıyorduysa ve günümüzde aynı miktarda şeyin üretilmesi bir emek-saati alıyorsa, sistemimiz bizi 1870'deki on hane kadar tüketmeye yöneltecek bir kumpas kurmuş demektir. Küresel ekonomik büyümenin motoru olan Amerikalı tüketiciden söz edildiğini görüyoruz. Sonsuzca hızlanan tüketimle özdeşleşmiş bir zenginlik vizyonu ima ediliyor bununla. Her ay yeni bir bilgisayar, her yıl yeni bir araba, her beş yılda bir daha büyük bir ev –daha yeni, daha fazla, daha büyük, daha iyi. Çılgınca görünüyor, ama şu andaki sistemimizde ekonomik açıdan gerekli, çünkü deflasyon dinamikleri hemen el altında, tüketimin verimlilik artışının gerisinde kalmasını bekliyor.

Tanımladığım ekonomiye ani bir geçiş öngörmüyorum. Yumuşak mizacımıza uyalım ve kölelik alışkanlıklarının çok uzun zamana dayandığını, çözülmeleri için zaman gerektiğini kabul edelim. Ben yaklaşık %2'lik bir büyü-

meme oranı öngörüyorum, böylece hammadde kullanımımız, hava ve suyu kirletişimiz ve sevdiğimiz için değil para için çalışmamız her kuşakta yaklaşık yarı yarıya azalacak ve sonunda, bundan birkaç yüzyıl sonra ekonomi gezegenle kararında bir dengeye yaklaşırken, büyümeme hızı yavaşlayacak.

Tanımlamış olduğum sistem geleceğin bu daha büyük, daha iyi, daha fazlasına ve onu izleyecek felaket düzeyindeki çöküşe bir alternatif sunuyor. Eksi faiz, sermayenin marjinal getirisi sıfır ya da altında olduğunda bile üretim yatırımının ve paranın dolaşımının sürmesine izin veriyor, ortak değerlerle desteklenen para birimiyse çalışmayı tüketim amaçlı olmayan amaçlara yönelecek biçimde özgür bırakıyor. Bundan sonra, halının üçüncü bir ipliğini anlatacağım: çalışanların alım gücünü para ekonomisinde tam istihdamdan özgürleştiren sosyal kâr payını.

14. BÖLÜM

SOSYAL KÂR PAYI

Onları yalnızca ücretlerini hak etsinler diye bir duvarın üzerinden taş atmak, sonra da o taşları geri atmak için işe almayı önerseniz çoğu kişi hakarete uğradığını hissedecektir. Ama günümüzde çoğu kişi bundan daha değerli bir işte çalıştırılmıyor.

-Henry David Thoreau

Açıktır ki en talihsiz insanlar, aynı şeyi tekrar tekrar, her dakika, ya da belki dakikada yirmi kere yapmak zorunda olanlardır. En düşük çalışma saatini ve en yüksek ücreti onlar hak ederler.

-John Kenneth Galbraith

BOŞ ZAMAN PARADOKSU

Teknoloji tarihi büyük oranda, emek tasarrufu araçlarının tarihidir. Dizelli bir kepçe, kürekli beş yüz kişinin işini yapabilir. Bir buldozer, baltalı beş yüz orman işçisinin işini yapabilir. Bilgisayar, kalem-kâğıtlı beş yüz eski zaman muhasebecisinin işini yapabilir. Yüzlerce yıllık teknolojik ilerlemeden sonra neden hâlâ eskisi kadar çalışıyoruz? Yeryüzündeki insanların çoğu neden her gün kıtlık deneyimi içinde yaşıyor? Yüzlerce yıl boyunca gelecekbilimciler, boş zaman çağının hemen önümüzde olduğunu tahmin ettiler. Neden hiç olmadı bu?

Her fırsatta, daha az çalışmak yerine daha çok üretmeyi seçmiş olmamız bunun nedeni. Başka bir seçim yapma olanağını bulamadık.

Mevcut sistemde bir tür servet yeniden dağıtımı olmadan boş zamanın artması olanaksızdır. Birdenbire her çalışanın verimliliğini ikiye katlayacak büyülü bir teknoloji bulunsa ne olacağını düşünün. Artık aynı miktarda mal eskisinin yarısı kadar emekle üretilebilir. Talep (sabit durum ya da büyümeme ekonomisindeki gibi) artmadan kalırsa işçilerin yarısı artık gereksizdir. Firmalar rekabet güçlerini korumak için çalışanlarının yarısını kovmak, yarı zamanlı çalıştırmak ya da onlara daha az ücret ödemek zorundadırlar. Kimse işçilere işveren için ürettikleri gelirden daha fazlasını ödemeyeceğinden, toplam ücretler yarıya iner. Ürünlerin yaklaşık %50 daha ucuza satılmasına karşın, işten çıkarılan çalışanların onları satın alacak paraları artık yoktur. Sonunda, daha az çabayla daha çok mal üretilmesine karşın, bu malları satın alacak para, bunları kullanabilecek olanlara ulaşmaz. Boş zaman artar, evet; buna "işsizlik" denir –ve sonuç tam bir felakettir: 6. Bölüm'de anlatıldığı gibi hızlı bir servet yoğunlaşması, deflasyon, iflaslar vb.

Bunu izleyecek sosyoekonomik felaketin önü iki biçimde alınabilir: servetin yeniden dağıtılması ya da büyüme. İlkinin gerçekleştirilmesi için çalışacak işi olanlardan parayı alıp işsizlere verebilir, firmaları gereksiz işçileri kovmamaları için sübvanse edebilir ya da ister çalışsın ister çalışmasın herkese bir sosyal ücret ödeyebiliriz. Bu yeniden dağıtım politikaları göreceli zenginliği ve para sahiplerinin gücünü azaltır. Yukarıdaki senaryonun öteki çözümüyse herkesin iş sahibi olmasını sağlamak için talebin iki katına çıkarılmasıdır.

Genel olarak bakıldığında zenginler her şeyi kontrol ettiklerinden ve servetlerinin yeniden dağıtılmasını istemediklerinden, fazla üretim ve işsizlik sorununun geleneksel çözümü bir şekilde ekonomik büyüme yaratmak, yani yeni mal ve hizmet talebini artırmaktır. Bunun yollarından biri ihracattır; elbette, bu çözüm bir bütün olarak gezegen için uygulanamaz. Talebi artırmanın bir diğer yolu, fazlasıyla açıklamış olduğum gibi, parasal olmayan alanı sömürgeleştirmektir –insanların bir zamanlar bedava olan şeyleri satın almalarını sağlamak. Son olarak, savaş ve israf yoluyla fazla üretimi yok edebiliriz. Bütün bu önlemler, doğal talep karşılandığında bile herkesin çok çalışmayı sürdürmesine yol açar.

Büyüme ideolojisi, Yükseliş öyküsü doğal talebin asla karşılanamayacağını, sonsuza dek (yukarıya doğru) esnek olacağını söyler. Sonsuz bir yeni pazar, yeni gereksinim ve yeni arzu arzı olacağını varsayar. Ama daha önce gözlemlemiş olduğum gibi, doymak bilmeyen tek arzu nesnesi paradır. Sınırsız gerek-

sinim ve dolayısıyla sınırsız talep varsayımı bugün gördüğümüz çılgınlığı –ve onu gerekçelendiren mantığı– doğurur.[1]

Geçmişte verimlilik kazançlarıyla ne yapacağımızı seçme şansına hep sahiptik: daha az çalış ya da daha çok tüket. Büyümeye bağımlı bir para sisteminin zorlamasıyla sürekli olarak ikincisini seçtik. Mevcut gereksinimleri daha kolay karşılamak için daha az çalışmak yerine sürekli olarak, karşılanacak yeni gereksinimler yarattık, ya da daha sıklıkla, gereksinimleri armağan alanından para alanına aktardık, ya da sonsuz gereksinimleri sonlu şeylerle karşılama peşinde koştuk. Yükselişimizi, elimizin ve aklımızın armağanlarının geliştirilmesini bunlar yönlendirdi. Doğaya, kültüre, ruha ve insanlığa getirdiği maliyet yüksek olsa da, bu gelişimin haklı bir amacı olmadığı söylenemez. Günümüzde, doğal ve kültürel ortak servet tükendikçe, seçimimizin –daha az çalış ya da daha fazla tüket– bağlamı değişiyor. Yükseliş çağı sonuna yaklaşıyor ve geliştirmiş olduğumuz armağanları Yerküre'yle yeni bir ilişki içerisinde asıl amaçlarına yöneltmeyi amaçlıyoruz. Büyüme çağı sona erdi. John Maynard Keynes *Economic Consequences of the Peace*'de bu çığır açıcı kaymaya ilişkin bir önseziyi ifade etmiştir:

---

1) Örneğin, sonsuz esneklikte talep, emek-kümesi yanılgısı denen şeye dayalı olarak, boş zaman ekonomisinin sonsuza dek ertelenmesini gerekçelendirir. Ben bunu "emek kümesi yanılgısı yanılgısı" olarak yeniden adlandıracağım, çünkü bu yanılgı ekonominin gereksindiği emek miktarının her zaman artabileceğini söyler; dolayısıyla, teknolojik ilerlemeler çalışma haftasının kısalmasını ya da üretime daha az zaman ayrılmasını sağlamayacaktır.
Benzer bir sav olan Jevon paradoksu aynı temel varsayıma dayanır. Jevon paradoksuna göre verimlilikteki iyileştirmeler daha az değil, (emek dahil) daha çok kaynak kullanımına yol açar. Örneğin aydınlatma ucuzlarsa daha fazla aydınlatmaya yöneliriz. Elektrik kullanımını beşte birine indiren floresan lambalara geçersek, beş kat daha fazla lamba kullanırız. Madem bu kadar ucuzlar, arka bahçeme de yeni lambalar yerleştireyim, belki gelecek yaz bir parti veririz. Yukarıda betimlediğim büyümeme etmenlerine uygulandığında Jevon paradoksu, reklamın ucuzlamasının daha da fazla reklam verilmesine neden olacağını söyler. Ama burada da talepte sonsuza dek yukarıya doğru esneklik varsayılmaktadır. Aydınlatma, reklam vb. kullanma kapasitemizin sonsuz olduğu varsayılır. Bu savın daha gelişmiş bir çeşitlemesinde, bir alandaki talep tümüyle karşılansa bile verimlilikteki herhangi bir ilerlemenin başka bir alanda kullanılabilecek parayı serbest bırakacağı söylenecektir. Yani toplamda gereksinimlerin sonsuz olduğu varsayılır. Buna başka bir varsayım daha eşlik eder: para alanına sokabileceğimiz doğa, kültür vb. miktarının sınırı yoktur. Eski zamanlarda gerçekten de doğanın kaynakları sınırsızmış gibi görünüyordu, ama günümüzde sınırlar açıkça görülüyor.
Ekonomi eğitimi almış okur, klasik ekonominin Say yasası, kırık pencere yanılgısı yasası vb. kavramlarına da benzer bir mantık uygulayabilir. Bunların hepsi Yükseliş öyküsünden beslenir: doğa üzerinde egemenliğe yükselişimizin sonsuza dek devam edeceği öyküsünden.

> Bir taraftan çalışan sınıflar . . . kendilerinin ve Doğanın ve kapitalistlerin işbirliği içerisinde ürettikleri pastanın çok küçük bir parçasına kendilerinin diyebilecekleri bir durumu kabul ettiler. Öteki taraftan kapitalist sınıfların pastanın en iyi kısmına sahip çıkmalarına izin verildi ve kuramsal olarak onu tüketmekte özgürdüler; alttaki söze dökülmemiş, uygulamada pek azını tüketmeleri şartıyla. "Tasarruf" görevi erdemin onda dokuzu ve pastanın büyütülmesi gerçek dinin amacı oldu. Başka çağlarda kendini dünyadan çekmiş ve zevk sanatı kadar üretim sanatını da göz ardı etmiş püritenliğin tüm o içgüdüleri pastanın tüketilmemesi etrafında oluştu. *Ve böylece pasta büyüdü; ama ne amaçla büyüdüğü iyice düşünülmedi*. Bireyler sakınmaktan çok ertelemeye ve güvence ve beklenti zevklerini geliştirmeye teşvik edildiler. Tasarruf yaşlılık için ya da çocuklarınız içindi; ama bu yalnızca kuramda böyleydi –pastanın erdemi, ne siz ne de sizden sonra çocuklarınız tarafından asla tüketilmemesindeydi.[2]

Kolektif düzeyde, pastayı tüketmemek, büyümeyi boş zamana yeğlemek anlamına gelir. Daha verimli bir teknoloji ya daha az çalışmamıza, ya da eskisi kadar çok çalışıp daha fazla şey üretmemize olanak tanır. Bizim ekonomi sistemimiz ikincisini gerektirmekte ve içermektedir. Ama günümüzde "Keynesci" ekonominin mali canlandırmayla ilişkilendirilmesine karşın, Keynes canlandırmayı hiçbir zaman kalıcı bir çözüm olarak görmemişti. Bir toplum olarak yetmiş yıldır askeri harcamalar, otoyol yapımları ve kaynak çıkarımının, inşaatın, tüketimin ve emperyalizmin hızlandırılmasının sübvanse edilmesi yoluyla talebi yapay olarak canlandırıyoruz. Ekonomik büyümeyi sürdürmeye ve sermayenin marjinal verimliliğini faizin üzerinde tutmaya çalışırken kendimizi gereksinimimiz olsun ya da olmasın daha, daha fazla üretme tuzağına kaptırdık. Bu tuzağa uyum sağlayan ekonomi kuramı, isteklerin sonsuzluğu varsayımıyla, her zaman "gereksinim duyacağımızı", bir endüstride olmasa ötekinde her zaman daha fazla üretmeye gereksinim duyacağımızı söylüyor. Ben bu süreci farklı bir biçimde tanımladım: doğal, toplumsal, kültürel ve ruhsal sermaye alanlarının birbiri ardına tüketilmesi. Yükseliş'in ideolojik bağlamında yaşamış olan Keynes bunu böylesine açıklıkla ifade etmemiş, ama kuşkusuz sezmişti. Yukarıdaki pasajda geçmiş zaman kullanması, en azından

2) Keynes, *Economic Consequences of the Peace*, 20; vurgu benimdir. Bu pasajdan www.lump-of-labor.org yoluyla haberdar oldum.

bana göre, bir gün pastayı yeme zamanının geleceğine işaret ediyor: daha fazla ıvır zıvır yerine daha az çalışmayı seçmenin.

Risksiz artı faiz, Keynes'in tanımıyla "güvence ve beklenti zevklerini geliştirme"nin, ya da benim dilimle, şu anın geleceğe ipoteklenmesinin, güvencenin ya da onun suretinin özgürlüğe yeğlenmesinin "teşvik" edilişinin ekonomik yönüdür. Görüyorsunuz ya, tanımladığım ekonomi mantığının kişisel boyutu da var. Geçmiş çağda, paraya ihtiyacımız olmadığında bile boş zamana karşı çalışmayı seçmeye teşvik ediliyorduk, çünkü faiz paramızın gelecekte daha da fazla boş zaman satın alabileceğini vaat eder. Zevkten ve boş zamandan –ve sıklıkla en iyi niyetli dürtülerimizden– sakınarak cennetin ekonomideki çeşitlemesine bile ulaşabiliriz: erken emekliliğe. Oysa dinde sıklıkla olduğu gibi, cennet vaadi yalnızca bizi zincirlerimize bağlı tutmaya yarar. Ama kölelik zamanı sona erdi. Gezegenin durumu artık dikkatimizi "pastayı büyütmek"ten acilen uzaklaştırmamızı gerektiriyor.

"İŞ"LERİN GEREKSİZLEŞMESİ

Sanayi çağının başlangıcından bu yana, yerimizi makinelerin alacağından sürekli kaygılandık. Ve gerçekten de, bir zamanlar insanlar tarafından yapılan işleri makinelerin üstlenmesiyle, pek çokları için bu böyle oldu. Tam istihdamı korumanın tek yolu büyümeydi, ama ben burada durmuş, büyümenin ve (para için) tam istihdamın sona ermesi çağrısında bulunuyorum. Bu nedenle, çağlardır süren kaygımızı düşünerek, emeğimizin yerini bir makinenin almasının tam olarak ne anlama geldiğini inceleyelim.

Bir makine tarafından devralınması için ilk olarak, kişinin yaptığı işin mekanikleştirilmesi gerekir. Toplumun bir bütün olarak daha fazla mekanikleşmesiyle giderek daha fazla iş, makinenin tekdüzelik, rutinlik ve standartlaşma özelliklerine büründü. Bu işler makineleri çalıştırmak ya da makine hâkimiyetindeki süreçleri başlatmak oldukça bu kaçınılmazdı. Kaygımızın daha da derin bir kaynağı buna dayanır: yerimizi makinelerin alacak olması değil, bizim makine haline *geleceğimiz*, makine gibi yaşayıp çalışacağımız.

En ünlü makine karşıtı hareket olan on dokuzuncu yüzyılın Luddistleri bunun farkındaydılar. Araştırmacı Kirkpatrick Sale'e göre makinelere karşı körcesine, batıl inançlı bir nefret değildi onlarınki; "makineler şöyle yerlerinde dursun" diye düşünüyorlardı. Onları çileden çıkaran yalnızca geçim kaynaklarını kaybetmeleri değil, fabrikaların kalitesiz ürünleri, insanı uyuşturan can sıkıntısı, sürekli tehlikesi ve insanlıktan çıkaran şartlarıydı. Emeğin makine-

leşmesine direniyorlardı. Yüksek vasıflı, bağımsız üretimin yerini küçültücü, tehlikeli fabrika işlerinin alması insan ruhuna bir hakarettir.

Dolayısıyla şefkatli bir ekonominin hedefi çoğu liberal siyasetçinin -görünüşe bakılırsa- düşündüğü gibi "iş" sağlamak değildir. İş bir kez mekanikleştiğinde bir açıdan çok geç kalınmıştır –insani olmayan iş makinelerce de yapılsa bir şey olmaz. Sanki daha fazla mala ve hizmete gereksinimimiz varmış gibi daha fazla "iş" yaratma peşinde koşan ekonomi programlarının budalalığına değinmeden geçemeyeceğim. Neden daha fazla iş yaratmak istiyoruz? İnsanların yaşayacak paraları olsun diye. Bu amaçla, Keynes'in ünlü nüktesindeki gibi, yere çukur kazıp sonra onları yeniden doldursalar da olur. Günümüz ekonomi politikaları tam da bunu yapmaya çalışıyor: ABD'de 19 milyon konut biriminin boş olduğu bir zamanda konut inşaatlarını yeniden canlandırma çabalarına bir bakın![3] İnsanlara hiçbir şey yapmamaları için para vermek ve yaratıcı enerjilerini dünyanın acil gereksinimlerinin karşılanması için özgür bırakmak daha iyi olmaz mı?

Daha az büyümek, daha az çalışmak ve enerjilerimizi başka şeylere yöneltmek için gerekli araçlara sahip olduğumuz ve buna ihtiyaç duyduğumuz açık. Sanayinin çağlardır verdiği sözü tutmasının zamanı geldi: teknolojinin çalışma haftasında çarpıcı bir azalmaya olanak tanıyacağı ve bir "boş zaman çağı" başlatacağı sözünü. Ne yazık ki *boş zaman* terimi, gezegenin ve insanlarının acil gereksinimleriyle uyumsuz hoppalık ve sefahat çağrışımları taşıyor. Yapılması gereken pek çok önemli iş var, ille de satılabilir ürünler yaratmayacakları için, büyümemeyle uyumlu işler bunlar. Yeniden dikilecek ormanlar, bakılacak hastalar, iyileştirilecek tüm bir gezegen var. Çok meşgul olacağımızı düşünüyorum. Artık para akışına, büyüme zorunluluğuna karşı savaş vermesi gerekmeyen son derece anlamlı şeyleri yapmak için çok çalışacağız. Yine de bugünkünden daha fazla gerçek boş zamana sahip olacağımıza –zaman bolluğu deneyimini yaşayacağımıza– da inanıyorum. Zaman kıtlığı aşırı tüketmemizin nedenlerinden biridir, tüm zenginlikler arasında bu en ilkselinin kaybını telafi etmeye çalışırız. Zaman, yaşamdır. Gerçekten zengin olmak, zamanımız üzerinde egemenlik sahibi olmak demektir.

Şu ana kadar, mali teşvikleri ekosistemin ve geriye kalan ortak değerlerin korunmasına ve genişletilmesine kaydırarak, büyüme olmadığında paranın ona

3) Üstelik milyonlarca ev de gerektiğinden çok daha büyük. Kimi ülkelerde otuz kişi, üst-orta sınıftan Amerikalı bir ailenin yaşadığı kadar yerde gayet mutlulukla yaşıyor. İlginçtir ki, yetişkin çocukların ailelerinin ya da ailelerinin onların evlerine taşınmak zorunda kalmalarıyla ekonomik bunalım, bu yalıtılmışlığı ve ailenin parçalanması eğilimini tersine çevirmeye başlıyor.

ihtiyaç duyanlara akmasına izin veren bir sistemi tanımladım. Ama modern bankacılığın dayandığı "para, ondan daha fazlasını üretecek olanlara gidecektir" ilkesine son vermenin daha da radikal bir yolu var. Neden insanlara öylece para verilmesin? Herkese?[4] 1920'lerde sosyal kredi hareketinin kurucusu Major Douglas tarafından savunulmuş "sosyal kâr payı" ya da "sosyal ücret" fikridir bu.

Bu fikir hem ekonomik hem ahlaki gerekçelere dayanıyor. Britanyalı bir mühendis olan Douglas, Marx'la aynı gözlemde bulundu –sanayi daha az emek yoğunluklu ve daha çok sermaye yoğunluklu hale geldikçe işçilerin gelirlerden aldıkları pay düşecektir– ve bu da sonunda yoksulluğa, servet kutuplaşmasına ve talebin düşmesine bağlı ekonomik bunalıma yol açacaktır. Buna çare olarak, hem doğrudan kişi başına ödeme hem de alımlarda iskonto –eksi satış vergisi– yoluyla, tüm vatandaşların kendi emeklerinin ürünlerini satın almalarına yetecek miktarda para çıkartılmasını önermiştir. Bu öneri ana akım ekonominin sandığınız kadar dışında değildir –2008'te tüm ABD hanelerine gönderilen teşvik çekleri sulandırılmış bir sosyal kâr payı biçimiydi ve tam da Douglas'ın tahayyül ettiği etkiyi yaratmaları amaçlanıyordu: parayı harcayacak olanlara vererek, ekonomik bunalıma karşı koymak.[5] Yalnızca yoksullara verilen sosyal yardım çekleri değildi bunlar. Herkese verilen teşvik çekleriydi.

Büyümeye karşı boş zaman ve yeniden dağıtma alternatifi, ekonomik daralma sürdükçe güvenilirlik kazanıyor. Almanya'da *Kurzarbeit*, yani "kısa çalışma" programıyla işsizliğin önüne geçilmesi amacıyla çalışma haftasının kısaltılması sübvanse ediliyor ve bu da emek kümesi yanılgısı denen şeyin apaçık reddi (bkz 1. not) Bir firma işgücünün %20'sini işten çıkarmak yerine herkesin çalışma haftasını %20 oranında kısaltıyor. Her çalışanın maaş kesintisinin çoğu devlet tarafından çalışana tazmin ediliyor. Çalışanlar işlerini kaybetmiyor ve %20 daha az çalışarak yalnızca %4-8 oranında kesintiye tabi oluyorlar.[6] Sonuçlar etkileyici oldu: Resesyon boyunca Almanya'da işsizlik

4) Toplam para arzı artmadıkça bu yöntem kalıcı enflasyon getirmeyecektir. Ancak burada tasarlanan sistemde para tabanını daraltarak para arzından bağımsız bir sosyal kâr payına olanak tanımanın pek çok yolu var. Para arzının kontrolü için, vergilendirme ya da merkez bankasının serbest piyasa operasyonları gibi geleneksel yöntemlerin yanı sıra, kaynağa dayalı para biriminin geri alımı yoluna da başvurulabilir. Son olarak, çürüyen para ve eksi faizli banka rezervleri demüraj oranıyla para arzını düşürürler. Mevcut para stokuyla ve %5 düzeyinde bir demürajla (eksi faizle) bu, para arzını etkilemeden hane başına yılda 1.000 dolar para ödenebilmesini sağlayacaktır. Kurtarma planlarında büyük miktarlarda başka borç enstrümanları parasallaştırılırsa, ki finansal altyapının kurtarılması için buna gerek olabilir, demüraj kazancı kolayca bunun on katı olabilir.

5) Aynı sıralarda, tam da en başta krizde payı bulunan finansal kurumlara çok daha fazla kamu parası akıtılıyordu elbette.

6) Hasset, "U.S. Should Try Germany's Unemployment Medicine."

beklenenin altında kaldı ve politikanın en yoğun biçimde uygulandığı otomotiv sanayisinde 2009 yılının ilk yarısında tek bir tam zamanlı imalat işi bile kaybedilmedi.[7] *Kurzarbeit* programı kısıtlı ölçekte bir sosyal kâr payına çok yakın ve benzer bir ekonomik ve insancıl motivasyona sahip.

Sosyal kâr payının, yeniyetmelik yaşlarımda Philip Jose Farmer'ın "Riders of the Purple Wage" adlı öyküsünü okurken farkına vardığım felsefi ya da ahlaki bir gerekçesi de var. Farmer, Douglas'ı yankılayarak, sanayi teknolojisinin insanlığa muazzam, neredeyse hiç çabasız elde edilebilecek bir servete erişim olanağı sağladığı ve bu nedenle, yaşamın gereksinimlerini elde etmek için kimsenin çok fazla çalışmasına gerek olmaması sonucuna varmıştı. Teknolojinin ve yerkürenin doğal zenginliğinin mümkün kıldığı zahmetsiz refah tüm insan ırkının kolektif hazinesidir; yalnızca doğmuş olmakla herkes bundan pay almayı hak eder. Robert Boyle'ın ya da Thomas Edison'ın icatlarından, hele ki çalışmalarını mümkün kılan muazzam kültürel bağlamdan kazanç sağlamaya kimsenin başka birinden daha fazla hakkı yoktur elbette. Sizin ve benim bu kültürel bağış üzerinde, arazi ya da genom üzerinde olduğundan daha fazla hakkımız yok. Bunlar bir bütün olarak insanlığın kültürel armağanı olarak gelir bize; tıpkı toprağın Yerküre'nin, Doğa'nın ve Yaratıcı'nın armağanı olması gibi, atalarımızın armağanıdır.

Yukarıda verdiğim üstünkörü tümceyi hemen kabul etmeyelim: "teknolojinin mümkün kıldığı zahmetsiz refah." Bu tümce, sonsuz ekonomik büyüme ideolojisine bulanmış olduğunu anlattığım Yükseliş ideolojisine dayanıyor. Bir şekilde, yüzlerce yıldır geliştirilen emek tasarrufu teknolojilere rağmen, avcı-toplayıcılardan, Neolitik köylülerinden ya da Ortaçağ çiftçilerinden daha fazla boş zamanımız yok. Teknolojinin üretebildiği şeylerin aşırı üretimi ve aşırı tüketimi, üretemediği şeylerinşe yetersiz üretimi ve yetersiz tüketimidir bunun nedeni. Bu ikinci şeyler genellikle, paranın homojenleştirici, kişiliksizleştirici egemenliğinin gücünün yetmediği şeylerdir tam da: eşsiz, yakın ve kişisel olan her şey. Bu temaya ileride döneceğim; şimdilik, nicelikselleştirilmeye olanak tanıyan gereksinimler alanında gereksinimlerimizin kolayca karşılandığı gözleminde bulunmakla yetinelim. Yaşamın fiziksel gereksinimlerini –yiyecek, giyecek ve barınak– elde etmek için çok fazla çalışmamıza gerek olmamalı. Kalahari yerlilerinin 1970'te ellerinde Taş Çağı aletleriyle amansız bir çölde geçinmeye harcadıkları ortalama yirmi saatten daha fazla çalışmak zorunda ol-

7) James, "Cure for U.S. Unemployment Could Lie in German-Style Job Sharing."

mamalıyız kesinlikle. "Geçinmek" konusunda, 150 gün bayramları olan Yüksek Ortaçağ köylülerinden daha emniyetsiz ya da daha kaygılı olmamalıyız.

ÇALIŞMA ARZUSU

Hangi çılgınlık bizi, diyelim ki kaplumbağa yumurtalarını petrol sızıntılarından kurtarmak yerine, daha fazla gereksiz ev yapmaya yöneltir? Her şey ortak değerlerin tüketilmesinin kârlı, onarılmasınınsa bir fedakârlık meselesi olmasına dayanıyor. Bu kitaptaki öneriler bu dinamiği tersine çeviriyor. Maliyetlerin içselleştirilmesi para akışını ve insan faaliyeti akışını tüketimden kutsala doğru yeniden yönlendiriyor. Eksi faizli para, yatırımın, aldığından daha fazla para üretmeyen kullanımlara gidebilmesini sağlıyor ve geleceğin iskonto edilişine son veriyor. Ancak tek başına bu önlemler yeterli olmayabilir, çünkü dünyanın sağaltılması için gerekli işlerin bazıları temelde ekonomik değildir.[8]

Dolayısıyla karşımızdaki soru, insanların ekonomik getirisi olmayan önemli işleri yapabilmelerini sağlayacak koşulların nasıl oluşturulacağıdır. Servetin yeniden dağıtımında olduğu gibi, temelde iki yol var. Bunlardan biri, günümüzde de canlandırma çekleri, vergi kredileri, sosyal yardım ödemeleri vb uygulamalarla görülen sosyal kâr payıdır. Bu kâr payı insanlara, (işverene gelir sağlamayacağından) kimsenin yapmaları için onları işe almayacağı ve satılabilir bir şey üretmeyen faaliyetlere yönelebilmelerini sağlayacak ekonomik özgürlüğü kazandırır.

Ekonomik olmayan çalışmayı desteklemenin ikinci yolu, devletin (ya da başka bir kurumun) değer verdiğimiz güzel ve gerekli şeyleri yapmaları için insanlara ödemede bulunmasıdır. Yeni Düzen sırasında, yalnızca günün birinde pozitif ekonomik getiri sağlayacak altyapıları inşa etmeleri için değil, halk müziklerini derleyip korumaları ve dinlenme alanları yaratmaları için de milyonlarca işsizi işe aldığımızda, bunun bir müjdecisini gördük. Daha da genişletildiğinde, temelde devlet sosyalizmi vizyonudur bu. Ancak merkezi planlama sıklıkla önemli gereksinimleri gözden kaçırır, totaliter bir güç suiistimaline davetiye çıkarır ve bireylerle halk örgütlerinin yaratıcılığını kullan-

8) *Ekonomik değil* derken, yatırım üzerinden eksi mali getiri, hatta demüraj oranının altında getiri sağlamasını kastediyorum. *Tüm* maliyetlerin içselleştirilmesi ve toplumla ekosistem üzerindeki tüm etkilerinin nicelikselleştirilmesi durumunda yararlı faaliyetlerin tümünün ekonomikleşeceği savunulabilir. Ancak her şeyin nicelikselleştirilmesi sorunun bir parçasıdır. Dünyanın bir kısmının nicelikselleştirilmemesi ve armağan alanında bırakılması daha iyi olacaktır.

mayı başaramaz. Sosyal kâr payında, ekonomik zorunlulukla kısıtlanmayan insanların doğal olarak iyi ve gerekli işleri seçeceklerine güveniyoruz. Dizgine vurulmamış arzunun sonucu olan bu özgür, kısıtlamasız seçimler, hangi işlerin kutsal olduğunun belirlenmesine yardımcı olacak.

İnsan doğasına ve dolayısıyla toplumun nasıl işleyeceğine ilişkin birbirine rakip iki vizyon söz konusu. Bunlardan biri, "İnsanları ekonomik zorunluluktan kurtardığınızda güzel işler yaparlar," diyor. Ötekiyse, "Güzel işler sunun ve insanları bunlara yöneltmek için ekonomik zorunluluğu kullanın." İlki insanların yaratma yönündeki doğal arzularına ve kendi kendilerini örgütleme kapasitelerine güveniyor, ikincisiyse insan emeğinin nasıl tahsis edileceği kararını siyasa yapıcılara bırakıyor. Daha uzun bir zaman boyunca ikisinin de bir yerinin olacağını ve sonunda siyasi süreçler daha kapsayıcı, halka dayalı ve kendi kendine örgütleyen bir biçim aldıkça ikisinin tek bir vizyon içinde kaynaşacağını düşünüyorum.

Sosyal kâr payı ya da buna benzer haklara getirilecek itirazlardan biri, insanların çalışmak için hiçbir motivasyonlarının olmayacağıdır. "İnsanlar çalışmak için bir tür baskı altında olmasalar hiçbir şey yapmazlardı. Bir tür teşvike ihtiyaçları var," diye düşünürüz. Temel gereksinimleriniz çalışmadan karşılanıyorsa neden çalışasınız? Bu görüşe göre kıtlık, hatta yapay kıtlık olumludur, çünkü insanın doğuştan gelen tembelliğiyle savaşır. Bu mantık bir kez daha, benliğe karşı savaş, kontrol ve egemenlik mantığına dayanıyor. Ama üretken bir şeyler yapmayı hiç istememek gerçekten insan doğası mıdır? Bizi çalışmaya kandırmak için ödüllere ve tembelliğin cezalandırılması için cezalara gerçekten ihtiyacımız var mı?

Ya da, başka bir deyişle, hiçbir zaman vermemeyi, yalnızca almayı istemek insan doğası mıdır?

Sanmıyorum. Yaşamımın en acı verici zamanlarından bazıları işimin beni tatmin etmediği, armağanlarımı inandığım bir amaca yönelik kullanmadığım zamanlardı; siz de belki benzer deneyimler yaşamışsınızdır. Yirmili yaşlarımdayken çevirmen ve iş danışmanı olarak çalıştığım Tayvan'daki bir yazılım şirketinde katıldığım toplantıyı çok iyi hatırlıyorum. Yeni bir teknolojiyi, 3D sesi ya da öyle bir şeyi tartışıyorduk ve odadaki herkes bunun ürünleri üzerindeki etkileriyle son derece ilgili görünüyordu. Bir an inanamadım: "Bir dakika, yani siz buna gerçekten önem mi veriyorsunuz? Çünkü bunun ya da başka bir ürünün 3D sesinin olması benim için hiç önemli değil." Sonraki duygum yoğun bir çaresizlik oldu, çünkü yalnızca bana ödeme yapıldığı için önem verdiğimin ve buna gerçekçi bir alternatif düşünemediğimin farkına varmıştım.

"Gerçekten önem verdiğim bir şeyi hiç yapabilecek miyim?" diye düşündüm. "Ne zaman yaşamak için ücret aldığım hayatı değil de *kendi* hayatımı yaşayacağım?"

Bu kitabın temel önermelerinden biri, insanların vermeyi doğal olarak arzuladıklarıdır. Minnetin içine doğarız: başkalarından almış olduğumuz bilgisine ve karşılığında verme arzusuna. Günümüzün ekonomik baskıları, isteksiz insanları tembellik dürtülerine rağmen başkalarına vermeye iteklemek bir yana, doğuştan gelen cömertliğimizi inkâr etmeye ve bunun yerine armağanlarımızı neredeyse kimseye hizmet etmeyen bir sistemin sürdürülmesine yöneltmeye zorluyor bizi. Kutsal ekonomi çalışma arzumuzu, verme arzumuzu özgürleştirir. Tanıdığım herkesin verecek çok şeyi var ve çoğu, ucunda para olmadığı için veremeyeceklerini hissediyorlar. Ama armağanlarının istenmemesi değil bunun nedeni. Yapılacak pek çok güzel iş var. Bizim bildiğimiz şekliyle para, armağanlarla gereksinimleri buluşturamıyor. Gereksinimler (teknoloji sayesinde ya da başka yolla) insan emeğinin küçük bir parçasıyla kolayca karşılanabilecekken neden herkes yalnızca hayatta kalabilmek için bu kadar çok çalışmak zorunda? Paranın kıtlık üreten doğası yüzünden.

İnsanların çalışmak *istemedikleri* varsayımı ekonomide çok derinlere iner ve daha da derin bir kaynaktan beslenir: ayrı benlik öyküsünden. Senin için daha fazlası, benim için daha azı demekse, senin refahın benim refahım için önemsiz ya da ona zıtsa, neden birilerine bir şeyler vermeyi arzulayayım ki? Biyolojinin kendi üreme çıkarını azamiye çıkarma peşinde koşan "bencil geni," ekonominin, kendi mali çıkarını azamiye çıkarma peşinde koşan "rasyonel aktörü"yle uyumludur. Bize bir şey kazandırmadığı sürece, başkalarının yararına katkıda bulunacak hiçbir işi yapmak istemeyeceğimiz varsayılır. Vermeyi istemeyiz aslında; vermek için zorlanmamız, bize ödeme yapılması gerekir.

Ekonomi ders kitaplarında çalışmanın "faydasız"lığından söz edilir, ücretle "tazmin" edilmedikçe insanların doğal olarak yeğleyeceklerinin. . . neyi yeğleyecekler? Tüketmeyi mi Hiçbir şey yapmamayı mı? Eğlendirilmeyi mi? Kıtlığa dayalı ekonominin gerekçeleri, insan doğasına ilişkin derin önyargılar içeren önermelerine işlemiştir. Bu kitap farklı bir insan doğası varsayıyor: temelde ilahi, yaratıcı, cömert varlıklar olduğumuz; vermenin ve yaratmanın en derin arzularımız arasında yer aldığı. Bu anlayışı para sistemine katmak için, topluma verilen armağanları, ödülleri bir baskı ya da kölelik biçimine dönüştürmeden cömertçe ödüllendirmenin yollarını bulmalıyız.

Kıtlık deneyiminin para sistemimizin bir kurgusu olmasının ötesinde, insan doğası olarak gördüğümüz tembellik de sistemin ürettiği türde işe karşı

geçerli bir tepkidir. Tembellik ediyor, ağırdan alıyor, baştan savma iş çıkartıyor, işe geç gidiyor, yoğunlaşamıyorsanız belki de sorununuz aslında karakteriniz değildir: aslında yapmak istemediğiniz işe ruhunuzun isyanıdır belki de. "Gerçek işini bulma zamanı geldi: armağanlarını anlamlı bir şeye yöneltebileceğin bir işe," diyen bir mesajdır. Bu mesajı göz ardı ederseniz bilinçaltınız depresyon, kendi kendini sabote etme, hastalık ya da kaza yoluyla onu dayatıp, cömertliğinizle uyumlu olmayan bir yaşamı daha fazla sürdürmenizi olanaksızlaştıracaktır.

Kutsal ekonomide insanlar yine çok çalışacaklar –zorunda oldukları için değil, *istedikleri* için. Zamanınızı ve emeğinizi iyi bir davaya yöneltmek istediğiniz, ama "mali gücünüz yetmeyeceği" için bundan sakındığınız oldu mu hiç? Sosyal kâr payı armağanları özgürleştirerek gereksinimlere akabilmelerini sağlar ve emeğimizi tutkumuzla, cömertliğimizle, sanatımızla uyumlu kılar.

İnsanların pek çoğu ya (muhtemelen ancak geçim düzeyinde olan) sosyal kâr payını takviye etmek ya da bu işleri kendi adlarına sevdikleri için ücretli işlerde çalışmayı yine de sürdürecekler. Ama bir zorunluluk değil, seçim olacak bu. "Geçinme"nin zorlayıcı mekanizması olmadığında küçültücü ya da usandırıcı işlerin pazarı çok küçülecektir. İşverenler çalışanları çekmek için anlamlar işler ve insan saygınlığını dikkate alan çalışma şartları sunmak zorunda kalacaklar. Ortak değerlere dayalı para sistemiyle finanse edilen işlerin büyük bölümü doğaları gereği anlamlı olacağından, (koruma ve onarmaya yönelik mali teşvikler sayesinde) bu tür pek çok iş bulunacaktır.

Sosyal kâr payı olmadığında bile insanların pek çok ücretsiz işler yapmaları bize çok şey söylüyor. Tüm internet, açık kaynaklı sunucu yazılımından bedava içeriğe, çoğunlukla gönüllü emek üzerine kuruludur. Çok çalışan gönüllülerle dolu örgütler vardır. Çalışmak için mali teşvike ihtiyacımız yok ve aslında en iyi işlerimizi para mesele olmadığında çıkarıyoruz.[9] İnsanların günümüzde yapmak için ekonomik gereksinimlerle mücadele etmek zorunda kaldıkları güzel şeyleri yapmaları desteklense dünya nasıl bir yer olurdu?

Kutsal Ekonomi insanların bir şeyleri para değil sevgi için yaptıkları bir dünya öngörüyor. Böyle bir ekonomide siz ne yapardınız? Toksik bir atık çöplüğünü mü temizlerdiniz? Sorunlu ergenlere "ablalık" mı ederdiniz? İn-

9) Sosyal psikologlarla ekonomistlerin gerçekleştirdiği bazı çalışmalara göre para yalnızca rutin, basit işlerde etkili bir motivasyon sunuyor. Yaratıcılık ve kavramsal düşünme gerektiren her şeyde parasal teşviklerin işe karışması performansı olumsuz etkileyebiliyor. Bu konuda daha fazla bilgi için Dan Pink'in çalışmalarına bakınız.

san kaçakçılığının kurbanları için sığınaklar mı yaratırdınız? Tehdit altındaki türleri yaban yaşamıyla yeniden tanıştırmaya mı çalışırdınız? Kent içlerindeki mahallelerde bahçeler mi kurardınız? Halka açık performanslar mı sunardınız? Savaş gazilerinin sivil yaşama uyum sağlamalarına mı yardım ederdiniz? Paraya kölelik etmekten kurtulsanız ne yapardınız? Sizin kendi yaşamınız, asıl yaşamınız neye benziyor? Yaşamak için para aldığımız yedek yaşamların altında gerçek bir yaşam, *sizin* yaşamınız var.

Tam anlamıyla yaşamak, "Buraya neden geldim?" sorusunun kılavuzluğunu kabul etmektir. Günümüzdeki işlerin çoğu bu duyguyu yadsıyor, çünkü buraya bir montaj hattında çalışmak, ürünleri şuradan buraya itmek ya da insanın yoksullaşmasına veya ekolojinin mahvolmasına suç ortaklığı etmek için gelmediğimiz belli. Böyle işleri yapmayı kimse istemez ve günün birinde kimse de yapmayacaktır.

ÇÖPLERİ KİM TOPLAYACAK?

Gerçekçi bir hüküm mü bu? Geçen bahar kaleme aldığım bazı düşüncelerimi sizlerle paylaşmak istiyorum.

Köle Dünyası

Şu anda bu satırları büyük bir havaalanında yazıyorum. Bu havaalanıyla ilişkili işlerde binlerce kişi çalışıyor ve aslında bu işlerin yalnızca birkaçı insanlara yakışır işler.

Havaalanına otelin servisiyle geldim. Yolda Perulu bir göçmen olan şoföre bu hafta sonu yaptığım konuşmadan ve daha güzel bir dünya vizyonumdan söz ettim ve bir noktada örnek olarak, "Tüm gün arabayla havaalanına gidip geliyorsun –'Bu dünyaya bunun için gelmedim ben,' diye düşündüğün anlar oluyordur elbette," dedim.

"Evet, orası kesin," dedi.

Havaalanındaki büfede alınan malların bedelini kasaya girip para üstü veren ve, "Teşekkürler efendim, iyi günler," diyen kasiyeri ya da bir çöp bidonundan ötekine gidip sessizce ve somurtarak, ifadesiz bir yüzle onları arabasına boşaltıp naylon çöp torbasını değiştiren adamı izlerken de elimde olmadan aynı şeyi düşünürüm. Nasıl bir dünya yarattık ki bir insan tüm gününü bu tür işler yaparak geçiriyor? Nasıl bir hale geldik ki, bu bizi çileden çıkarmıyor?

Bilet gişelerindeki ve biniş kapılarındaki kadınlarla erkeklerin işleri biraz daha uyarıcı, ustalık kazanılması birkaç saat yerine birkaç gün ya da hafta sürebilen işler, ama onların işleri de bir insanın yetenek ve yaratıcılığını kullanmasına yetmiyor (gerçi başkalarına hizmet etme, insanları mutlu etme ve insanlarla tanışma gibi başka nedenlerden ötürü tatmin edici olabilirler). Uçuş görevlileri için de aynı şey geçerli. Bir tek pilotlar, hava trafiği kontrolörleri ve teknisyenler, bir insan aklının öğrenme kapasitesini birkaç aydan fazla meşgul edebilecek işler yapıyorlar.

Bu işler arasında en kötülerinin, en amansızlarının aynı zamanda en düşük ücretliler olmaları bana tuhaf geliyor. Bunun ekonomisini anlıyorum, ama içimden bir şey bu mantığa isyan ediyor ve bavul taşıyanlara, şoförlere ve kasiyerlere pilotlardan daha az değil, daha fazla ücret ödenmesini istiyor.

Bu kol işçileri olmasa bu havaalanı ve bu toplum şu andaki biçimiyle işleyemez. Benim yolculuğum onların emeğine, karşılığında ancak hayatta kalacak kadar ücret aldıkları emeklerine bağlı.

Bu tür işleri neden kabul ediyorlar? Yaşamlarını bu işleri yaparak geçirme emelinden dolayı değil elbette. Aralarından birine işini neden yaptığını sorsanız, "Yapmak zorundayım. Geçimimi sağlamak zorundayım ve bulabildiğim en iyi iş de bu," diyecektir size; tabii, kendini hakarete uğramış hissedip konuşmayı reddetmezse.

Yani bugünkü yolculuğum, insanların hayatta kalmak uğruna istemedikleri işleri yapmaları sayesinde gerçekleşiyor. "Geçinmek" bu anlama geliyor. Hayata karşı tehdit temelde, insanın kafasına bir silah tutulmasıdır. Sizi ölüm tehdidiyle benim için çalışmaya zorlarsam, benim kölemsiniz demektir. Elbette yalnızca havaalanlarında değil, fabrikalarda, sömürü atölyelerinde, plantasyonlarda ve neredeyse her yerde insan saygınlığının altında kalan işleri yapan pek çok insanın emeğine dayanarak işleyen bir dünyada yaşadığımız sürece, bir köle dünyasında yaşamış oluruz. Köle emeğinden elde ettiğimiz her şeyin katlanılması olanaksız bir ruhsal bedeli vardır: içimizin derinliklerinde bir yerde, insanların gözlerinin içine bakmaya utanmamıza yol açan acı verici bir boşluk ya da onursuzluk.

Buna aldırmadan bir köle dünyasında yaşamayı kabullenebilir miyiz? Her kadının ve erkeğin gözünün içine, onların küçültülmelerinden yarar sağlamadığımı bilerek bakabilmek istiyorum.

* * * *

Köle dünyasında yaşamak istememenin ardında bencilce bir güdü de var: köle emeğinin ürünleri, onlara giren ruhu içerir. Günümüzde etrafımızı saran berbat, ruhsuz, zehirli, çirkin, ucuz nesne ve binaları zorla çalıştırılan birinden

başka kim üretir? Hizmet sunarken bir köleden başka kim böylesine öfkeli ve kaba olur?[10] "Mal ve hizmetler"imizin büyük çoğunluğu bunu yalnızca para için yapan, işlerini "zorunda oldukları" için yapan insanlar tarafından üretiliyor. Yaptıkları işi seven insanlar tarafından yaratılmış güzel şeylerin dünyasında yaşamak istiyorum ben.

İşin tatsız bir şey olduğu önyargısının aşılandığı kişiler, kimsenin çalışmaya zorlanmadığı bir sistem önermemin saflık olduğunu düşüneceklerdir. Yiyecekleri kim yetiştirecek? Çöpü kim toplayacak? Sokakları kim süpürecek? Fabrikalarda kim çalışacak? Nahoş işlerin yakın bir zamanda ortadan kalkacağını öne sürmüyorum; yalnızca, giderek azalacaklar. Daha şimdiden, siyasetçilerimizin daha fazla iş yaratmak ve bizim de tüketimi artırmak için elimizden geleni yapmamıza rağmen, "iş" sayısı azaldı.

Peki ama çöpü kim toplayacak? En kötü işleri en talihsizlerin yaptığı bir toplumu kabullenmek zorunda mıyız? Bazı insanların paraya dayalı hayatta kalma baskısının zorlamasıyla kendi seviyelerinin altında işler yapmak zorunda oldukları bir toplumu kabullenmek zorunda mıyız? Kimi küçültücü işlerin gerekli olduğunu kabul ettiğimizde ve kimi insanları bu işleri yapmak (ya da evsiz ve aç kalmak) zorunda bırakan bir ekonomimiz olduğunu kabul ettiğimizde, temelde köleliği kabul etmiş oluruz: "Ya yap ya öl." Öyleyse, iyi bir işbölümüyle, tuvalet fırçalamak ya da çöp toplamak gibi kariyerleri gerektirmeyen modern bir ekonomimizin olması mümkün mü? Küçültücü işlerin timsali olan çöpçülük üzerinden bu meseleyi biraz daha ayrıntılı olarak inceleyelim.[11]

İlk başta, çöpçülere neden ihtiyacımız var? Neden toplanacak bu kadar çok çöp var? Çünkü çok fazla kullan-at tipi çerçöp tüketiyoruz, çünkü yiyecek kalıntılarını gübreye dönüştürmüyoruz ve çünkü yeniden kullanılmamış veya geri dönüşümden geçirilmemiş çok fazla ambalaj kullanıyoruz. Kullan-at ürünlere ve ambalaja yapay olarak ucuz tutuldukları için erişebiliyoruz. Ambalajın üretimi için gerekli olan kaynak çıkartma ve sanayide işleme maliyetlerinin çoğu dışsallaştırılıyor; çöplüklere ve çöp fırınlarına atılma maliyetleri de öyle. 12. Bölüm'de önerildiği gibi bu maliyetler içselleştirildiğinde kullan-at tipi üretim bu kadar ekonomik olmayacak ve yeniden doldurulabilir kaplar gibi şeyler çevresel mantıklarını pekiştirecek ekonomik mantık kazanacak-

10) İnsanların böyle işlerde bile sıklıkla dostça ve hoş davranmaları, insan ruhunun bastırılması olanaksız soyluluğunun kanıtıdır.

11) Küçültücü derken, bizim algımıza göre küçültücü. Başkalarına şiddet uygulanmasını içermeyen her iş vakarla, neşeyle ya da sevgiyle yapılabilir.

lar. Yiyecek kalıntılarının gübreye dönüştürülmesi için de aynı şey geçerli; böylece, uzak yerlerde yapılan mega-tarımın gizli sübvansiyonlarının (nakliye, su, kimyasal madde, vb) ortadan kalkmasıyla, ev bahçeciliği için ekonomik motivasyon oluşacak. Bu kadar çok çöp üretmemiz için aslında hiçbir neden yok.[12]

Çöp toplamanın evrimi, ayrıntıları açısından, fabrika işlerinin, hademelik hizmetlerinin, süpermarket kasiyerliği işinin ya da günümüzde dünyayı döndüren genellikle nahoş ve küçültücü mesleklerden herhangi birinin evriminden farklı olacak. Her biri farklı bir biçimde azaltılacak ya da ortadan kaldırılacak. Birden fazla ürünün yetiştirildiği küçük çiftlikler, küçültücü çalışmanın ağırlığını büyük oranda ortadan kaldırır. Küçük hanlar, pansiyonlar ve "couch surfing" sistemi, profesyonel otel hizmetçisi gereksinimini azaltır. Teknoloji, mekanikleşme ve robotbilim, montaj hattı işlerini azaltmayı sürdürecek. Daha az ama daha dayanıklı mallar üretme amaçlı teşvikler imalatı azaltıp, rutinliği daha az ve doyuruculuğu daha fazla olan bakım-onarım işlerini artıracak. İşler zorunluluk yerine arzu nedeniyle seçileceğinden, endüstri tasarımı maliyetten çok usandırıcılığı asgariye indirmek için yeni bir teşvik kazanacak.

Başka seçenekleri olmadığını hissetmedikçe pek az insan isteyerek montaj hattında sekiz saat çalışacak, bitmek bilmez domatesleri toplayacak ya da tüm gün tuvalet temizleyecektir. Herkese bir alternatif sunacağız; dolayısıyla, ekonominin bu tür işleri ortadan kaldıracak şekilde evrimleşmesi gerekecek. Bunları tümden ortadan kaldırmak zorunda olmayacağız. Bulaşık yıkamak, tuvalet temizlemek ve küçültücü işler ancak bunları çok uzun süre yaptığımızda usandırıcı ve küçültücüdür. Ağabeyimin küçük organik çiftliğinde ve küçük bir inşaat ekibinde çalıştım. Bu işlerin hiçbiri bunaltıcı değildi, çünkü küçük ölçekte çalışıp farklı işler yapıyorduk. Üç patates sırası kazmak ya da karıkları iki yüz parçaya ayırmak gibi usandırıcı angaryalar vardı elbette, ama günlerce yapılan işler değildi bunlar ve genellikle şakalaşma ya da derin düşüncelere dalma fırsatı sunarlardı. Bir ya da iki mevsim günde birkaç saat çöp toplamak

12) Çöp görece yeni bir olgudur. 1970'lerin başlarında Tayvan'ın kırsal kesiminde büyümüş olan eski eşim köyünde çöp kamyonu diye bir şey olmadığını hatırlıyor. Her şey yeniden kullanılıyor, geri dönüşümden geçiriliyor, gübreye dönüştürülüyor ya da yakılıyormuş. Günümüzde, Pennsylvania'daki Harrisburg'da bile, geri dönüşümü ve yeniden kullanımı destekleyen pek bir altyapı olmamasına rağmen, benim evimin çöp üretimi komşularımın çöp üretiminin dörtte biri kadar. Bu nedenle, tek bir kuşak içerisinde günümüzdekinin belki de onda biri düzeyinde çöp toplama işine ihtiyaç duymayı beklemenin gayet mantıklı olduğunu düşünüyorum.

ya da bulaşık yıkamak, hamburger çevirmek ya da otel odalarını temizlemek o kadar bunaltıcı değildir. Hatta yaşamda rutin işler yaparak dinlenmek istediğimiz zamanlar olur. Rutin fiziksel çalışmanın ruha huzur verdiği bu tür zamanlardan ben de geçtim.

Günümüzde "çalışma" adıyla bilinen şeydeki muazzam azalma tembellik etmeye, zamanımızı anlamsız zevklerle harcamaya yöneltmeyecek bizi. Yukarıda insan gereksinimlerinin sonlu olduğunu belirtmiştim, ama bir açıdan sonsuz olan bazı gereksinimlerimiz de var elbette. Doğayla bağlantı kurma gereksinimi, sevme, oynama ve yaratma gereksinimi, bilme ve bilinme gereksinimi –bunların hiçbiri daha fazla şey satın alarak tatmin edilemez. Sonsuz gereksinimimizi daha fazla sonlu şey biriktirerek tatmin etmeye çalışıyoruz. Cennete uzanan bir merdiven inşa etmeye çalışmak gibi bir şey bu.

Parasal olmayan alan nicelikselleştirilemeyecek her şeyi içerir. Günümüzde nicelikselleştirilebilenlerin aşırı bolluğu ve nicelikselleştirilemeyenlerin kıtlığı içinde yaşıyoruz: devasa ama çirkin yapılar, bol ama kof kaloriler, her yerde bulunur ama bayağı eğlence. Para alanının küçülmesinin tazeleyici bir değişim olacağını düşünmüyor musunuz?

Sonlu bir gereksinim –kalori, barınak, giyecek vb– nicelikselleştirilebilir bir gereksinimdir ve bu nedenle emtia alanına ve dolayısıyla para alanına doğal olarak uyar. Kolaylıkla, hatta teknoloji sayesinde giderek daha da kolaylıkla karşılarız bunları.[13] Sonlu gereksinimlerimizi karşılamak için giderek daha az çalışılması, insan zaman ve enerjisinin giderek daha fazla bir bölümünün sonsuz şeylere ayrılabilmesi mantığa uygundur: sanata, sevgiye, bilgiye, bilime, güzelliğe. Benzer biçimde, insan faaliyetlerinin para alanı, iş alanı içerisindeki bölümünün giderek azalması da mantığa uygundur.

Şu ana dek bunun yerine sonsuzu sonlu yapma peşinde koştuk ve dolayısıyla sanatı, sevgiyi, bilgiyi, bilimi ve güzelliği tümden değersizleştirdik. Onları sattık. Bilimi ticari uygulama yönlendirdiğinde elimizde bilgi değil, taklidiyle kalakalırız: kârın hizmetindeki sahte bilimle. Sanat paraya boyun eğdiğinde, güzellik ürün satmakta kullanıldığında ve servet sevgiyi satın almaya kalkıştığında ya da sevgi servet kazanmaya yönlendirildiğinde de aynı çarpıklıklar ortaya çıkar. Ama satma çağı artık sona erdi.

---

13) Günümüzde milyarlarca insanın yaşamın temel gereksinimlerine muhtaç durumda olmasının nedeni onların gereksinimlerini karşılayamayacak olmamız değil, karşılamamamızdır. (bkz. 2. Bölüm) Yapay bir kıtlık yaratan, emek ve kaynak akımını yanlış yönlendiren bir ekonomik sistemdir.

Parasallaşmış alanın uzun zamandır süren yükselişi artık sona yaklaşıyor ve işimizdeki ve yaşamlarımızdaki rolü, çok eskilere dayanan sezgileri, korkuları ve kısıtlamaları altüst edecek biçimde değişiyor. Eski Yunanlılar zamanından beri para giderek hem evrensel araca hem evrensel amaca dönüştü, sonsuz bir arzunun nesnesi oldu. Artık öyle olmayacak. Gerilemesi başladı ve enerjimizin giderek daha fazla bir bölümünü paranın erişemediği alanlara adayacağız. Boş zamanın, ya da daha doğrusu, sevgi adına harcanan emeğin artması, para ekonomisindeki büyümemeyle el ele ilerler. İnsanlık yetişkinlik dönemine, fiziksel büyümenin sona erip, ilgimizi vermek istediklerimize yönelttiğimiz zamana giriyor.

15. BÖLÜM

YEREL VE TAMAMLAYICI PARA BİRİMİ

Doğru bir topluluk, unutmamalıyız ki, bir ortak servettir: bir yer, bir kaynak, bir ekonomidir. Üyelerinin toplumsal ve ruhsal gereksinimlerinin yanı sıra pratik gereksinimlerine de yanıt verir –bunlardan biri, birbirimizi gereksinme gereksinimidir. Günümüzde siyasi gücün servetle ittifak kurmasının çözümü, topluluk ve ekonominin kimliğinin onarılmasıdır.

-Wendell Berry

Kutsal bir yaşam tarzı bizi çevremizdeki insanlara ve yerlere bağlar. Yani kutsal ekonomi büyük oranda, toprakla ve gereksinimlerimizi karşılayan ve bizim de karşılığında gereksinimlerini karşıladığımız insanlarla çok boyutlu, kişisel ilişkiler kurduğumuz bir yerel ekonomi olmalıdır. Aksi takdirde toplumsal olanla maddi olan arasındaki ayrımın acısını çekeriz ve bu ayrım içerisinde toplumsal ilişkilerimiz sığlaşır, ekonomik ilişkilerimiz kişiliksizleşir. Uzak yerlerdeki yabancılardan özelliksiz hizmetler ve uzak yerlerden standartlaşmış ürünler aldığımızda bağlantı kaybı, yabancılaşma ve bizim de satın aldığımız şeyler gibi başkalarıyla değiştirilebilir olduğumuz hislerine kapılmamız kaçınılmazdır. Sunduğumuz şeyler standart ve kişiliksiz olduğu sürece bizler başkalarıyla *değiştirilebiliriz*.

Homojen ulusal ya da küresel para biriminin etkilerinden biri kültürün homojenleşmesidir. Para alanı maddi ve toplumsal yaşamın giderek daha fazlasını içine alacak derecede genişledikçe malzemelerimiz ve ilişkilerimiz standartlaşmış ticari mallara dönüşür, paranın erişebildiği her yerde aynılaşır. Aynı mağazaların, aynı restoranların, aynı mimarinin her yöreye egemen olduğu, "çıkış rampası panoraması" olan ABD bunun en çok göze çarptığı yerdir. Ve her yerde, uzaktaki ekonomik güçlerin kölesi olarak yaşayan aynı çalışanlar ve tüketiciler oluruz. Yerel özellikler, bağımsızlıklar ve ekonomik fırsatlar or-

tadan kalkar. İşletmelerin kârları uzaktaki şirket merkezine ve sonunda Wall Street'e akıtılır. Kendi yerel özelliklerini taşıyan canlı, ekonomik çeşitlilik içeren topluluklar yerine, her yerin aynı olduğu bir monokültürümüz olur.

Şu ana dek bu kitapta tanımlanan para sistemi yerel ekonomik bağımsızlıkların önündeki engellerin pek çoğunu kaldırır ve küreselleşme yönündeki baskıyı zayıflatır. İşte bunun üç yolu:

1. Günümüzde küresel ticaretin büyük bölümü ancak gizli toplumsal ve ekonomik sübvansiyonlar sayesinde ekonomiktir; maliyetlerin içselleştirilmesiyle bu ortadan kalkar.
2. Ortak değerlerin büyük bölümü doğası gereği yerel ya da biyo-bölgesel olduğundan, ortak değerlere dayalı para birimi ekonomik gücü yeniden yerelleştirir.
3. Eksi faizli para eşsiz, yerel ilişkilerin ve başka toprakların doğal zenginliğinin ticari mala dönüştürülmesi yoluyla büyümenin sürdürülmesi baskısını ortadan kaldırır. Ne de olsa yerel farklılıklar ticarileşmenin ve dolayısıyla büyümenin önünde engel oluşturmaktadır.

Ama yerel ekonomi alışkanlıkları ve altyapısı büyük oranda ortadan kalkmış olduğundan topluluk temelli, yer temelli ekonomilerin yeniden kurulması için ek önlemler alınması gerekmektedir. Bu bölümde bu önlemlerden biri tartışılacak: paranın kendisinin yerelleşmesi.

Küresel ticaretin terk edilmesini savunmuyorum. Yiyecek gibi yerel olması gereken pek çok şey de küreselleşti gerçi, ama kolektif insan yaratıcılığının doğaları gereği küresel bir emek koordinasyonu gerektiren pek çok alanı da var. Üstelik ekonomistlerin ölçek verimliliği ve karşılaştırmalı avantaj (kimi yer ve kültürlerin belli üretim türlerine daha uygun olması) gibi doktrinleri tümden temelsiz değil.[1] Ancak kutsal ekonomi genel olarak, günümüzde ok-

1) Ancak bunlar abartılmıştır. Karşılaştırmalı avantaj sıklıkla gizli sübvansiyonların, ölçek verimliliği de pazar baskısı ve pazarlık gücünün maskesidir. İlkinin örneklerinden biri, öteki ülkelerdeki üreticileri baltalamalarını sağlayan hem dolaysız devlet sübvansiyonlarından hem de toprak ve su boşaltımı yoluyla dolaylı sübvansiyonlardan yararlanan ABD şeker endüstrisidir. Dolaylı sübvansiyonlar özellikle tehlikelidir, çünkü temelde, doğal sermayenin daha etkin biçimde tüketilmesinin sağladığı rekabet avantajını temsil ederler. Üreticilerden biri sürdürülebilir biçimde tarım yaparken bir diğeri onu baltalamak için maliyetini üstlenmeden akiferleri ve üst toprağı boşaltıyorsa uygulamada kamusal sübvansiyon kazanıyor demektir. Bu kitapta anlatılan önlemler bu sübvansiyonları ortadan kaldırır. Doğal ortak değerlerin tüketilmesi maliyetinin içselleştirilmesi bunlardan sağlanan sübvansiyonu ortadan kaldırır ve gelecekteki nakit akışlarının iskontosuna son verilmesi üreticilerin bugünü sübvanse etmek için geleceği kullanmalarını engeller. Bu önlemlerin her ikisi de yerel üretimin ekonomik açıdan ayakta tutulabilmesini sağlayacaktır.

yanuslar ve kıtalar ötesinden gönderilen pek çok ticari malın yerel düzeyde temin edilmesine neden olacak.

Şu ana dek tanımlanan değişimler küreselleşmenin ekonomikliğini azaltsa da, yerel ekonomiye duyduğum yakınlığın başlıca nedeni ekonomik mantık –ölçülebilir bir refah düzeyi miktarının azamiye çıkarılması – değil. Daha çok, topluluk özleminden kaynaklanıyor. Topluluk halısını oluşturan iplikler iki tiptedir: armağan ve öykü, çözgü ve atkı. Kısacası, güçlü bir topluluk toplumsal ve ekonomik bağları bir arada dokur. Bizim bağımlı olduğumuz ve bize bağımlı olan insanlar, bizim tanıdığımız ve bizi tanıyan insanlarla aynıdır. Bu kadar basit. Tüm varlıkları içeren daha geniş çaplı topluluk için de aynı şey geçerlidir: toprak ve ekosistemleri. Topluluksuz kaldığımızda acı verici bir varlık noksanlığı çekiyoruz, çünkü kimliğimizi tanımlayan ve bizi sefil, yalnız, ayrı egonun, "bir et hapishanesindeki psikoloji köpüğü"nün ötesine taşıyan bu çok boyutlu bağlardır. Yitik bağlantılarımızı, yitik varlığımızı geri kazanma özlemi çekiyoruz.

Yerel ekonomi kültürün homojenleşmesi yönündeki bin yıllık eğilimi tersine çevirir ve bizi her gün gördüğümüz insanlara ve yerlere bağlar. Topluluk özlemini gidermenin ötesinde, topluma ve çevreye yarar sağlar. Enerji tüketimi gereksinimini azaltmakla kalmaz, ekonomik kararların toplumsal ve ekolojik sonuçlarının göz ardı edilmesini zorlaştırır. Gerçekten de günümüzde ekonomik kararlarımızın hiçbir sonucu yokmuş gibi davranmak çok kolay. Neredeyse hiç düşünmeden kullandığımız şeyler Çin kentlerindeki doğuştan gelen sakatlıkların, Batı Virginia dağlarındaki madenlerinin boşaltılmasının ve eski bereketli bölgelerin çölleşmesinin ayrılmaz parçasıdır. Ama bu etkiler uzaklarda yaşanıyor ve bize ancak, televizyon ekranındaki pikseller olarak ulaşıyor. Doğal olarak, bunlar sanki olmuyormuş gibi yaşıyoruz. Yiyeceğinizi yetiştirenler ve eşyalarınızı yapanlar Haiti'de, Çin'de, Pakistan'da yaşadıklarında, onların iyilikleri ya da acıları görünmezleşiyor. Yakınlarınızda yaşıyor olsalardı onları yine de sömürebilirdiniz belki, ama bunu görmekten kolay kolay kaçınamazdınız. Yerel ekonomi bizi eylemlerimizin sonuçlarıyla yüzleştirir, karma döngüsünü güçlendirir ve başkalarını da içeren bir benlik bilinci geliştirir. Bu nedenle yerel ekonomi, çağımızın derin spiritüel kaymasıyla uyumludur.

YEREL PARA BİRİMİNDEKİ TUZAK

Yerel para birimi sıklıkla, yerel ekonomileri yeniden canlandırma, onları küresel piyasa güçlerinden yalıtma ve topluluğu yeniden yaratma yolu olarak önerilir. Şu anda tüm dünyada sıradan vatandaş grupları tarafından çıkartılmış binlerce gayri resmi para birimi var. Kuramsal olarak bakıldığında yerel para birimi çeşitli ekonomik yararlar sunar:

1. Yerel para birimini bir tek onlar kabul edip kullandıklarından, insanları yerel işletmelerden alışveriş etmeye teşvik eder.
2. Yerel para arzını artırır, bu da talebi artırıp yerel üretimi ve istihdamı teşvik eder.
3. Uzaklardaki şirketlere akıtılamadığından, parayı topluk içerisinde tutar.
4. Bireylerle işletmelerin geleneksel kredi kanallarını aşabilmelerini sağlar ve böylece (şayet varsa) faizi yeniden topluluğa dönecek olan alternatif bir sermaye kaynağı sunar.
5. Ulusal para birimine yeterince erişemeyen, ama sunacak zaman ve becerileri olabilecek insanlar arasında mal ve hizmet dolaşımını kolaylaştırır.

Hamburger almak istediğinizi ve elinizde yerel para birimi olduğunu düşünün. McDonald's yerel parayı kabul etmeyeceğinden, fiyatı biraz daha yüksek olsa da yerel bir restorandan satın alabilirsiniz. Bu durumda yerel hamburgerci yerel para birimiyle ne yapacak? Eh, eti ulusal dağıtım ağından alamaz, ama yerel bir çiftçiden alabilir ya da çalışanlarının ücretlerinin bir bölümünü bu parayla ödeyebilir. Çiftçi ya da çalışanlar bu parayla ne yapacaklar? Hamburgercide yemek yiyen kişiler dahil, öteki yerel tedarikçilerden bir şeyler satın alacaklar. Yerel para birimleri yerel ekonomileri işte bu şekilde güçlendirir.

Ne yazık ki yerel para birimi girişimlerinin uygulamadaki sonuçları hayal kırıcı olmuştur. Yaygın model, para biriminin büyük bir coşkuyla piyasaya sürülmesi ve kurucuları onu destekledikçe dolaşımının sürmesidir. Ama sonunda tükenirler, yenilik faktörü etkisini yitirir ve insanlar bu para birimini kullanmayı bırakırlar. Bir araştırmaya göre, 2005 itibariyle, 1991'den beri piyasaya sürülmüş tüm yerel para birimlerinin yaklaşık %80'i yürürlükten kaldırılmıştı.[2] Bir diğer yaygın model yerel paranın onu kabul eden, ama harcayacak yer bulamayan birkaç yerel perakendecinin elinde birikmesidir. Son olarak, yerel para birimleri görece başarılı oldukları yerlerde bile toplam

2) Collom, "Community Currency in the United States," 1576.

ekonomik faaliyetin önemsiz bir kısmını oluşturmaktadırlar.[3] Yerel para birimlerinin kuramsal avantajlarını gerçeğe dönüştüreceksek, şu anda işe yaramadıklarını kabullenmemiz ve bunun nedenini bulmamız şart. Ne de olsa on dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyıl başlarında gayet iyi işe *yaradılar*. On dokuzuncu yüzyılda kâğıt para yerel bankaların çıkardığı "banknotları" içeriyor ve yalnızca bu bankaların bulunduğu ekonomik bölgede kabul ediliyordu. 1930'lar gibi yakın tarihlerde yerel para birimleri öylesine başarılı oldu ki, merkezi yönetimler onları ortadan kaldırdı. O zamandan bu yana ne oldu da (birkaç kaydadeğer istisna hariç) sosyal idealistlerin oyuncağına dönüştüler?[4]

Pek çok faktör etkili oldu bunda. Bunlardan ilki ekonominin yerellikten son derece uzaklaşmış olması nedeniyle yerel para birimini dolaşımda tutmanın zorlaşmasıdır. Almanya'daki bir dükkâncının daha başarılı yerel para birimlerinden biri olan Chiemgauer için söylediklerine bakılırsa, "Kabul ediyoruz, ama onunla ne yapacağımızı bilemiyoruz." O da para birimini tereddütle kabul ediyordu –tedarikçilerinin pek azı yerel olduğu için, anlaşılabilir bir durumdu bu. Yerel para birimleri ancak, üreticilerin yerel düzeyde tüketilen mal ve hizmetler üretmeleri ve bunların tüketicilerinin de yerel düzeyde tüketilen mal ve hizmetler üretmeleri durumunda ayakta tutulabilir. 1930'larda ekonomiler hâlâ son derece yereldi. İnsanların değiş tokuş edecek malları ve hizmetleri vardı, ama banka iflasları ve istifleme yüzünden, aracı olarak kullanacak paraları yoktu. Günümüzde durum oldukça farklı. İnsanların çoğu ancak geniş çaplı, sıklıkla da küresel bir emek koordinasyonu içerisinde anlam kazanacak hizmetler sunuyorlar. Yerel para birimi, binlerce yerdeki milyonlarca insanı içine alan bir arz ve üretim zincirini destekleyemez.

Ama elektronik eşya gibi kimi ürünler imalatlarının doğası gereği küresel olsa da, pek çok ürün aslında yerel olarak üretilebilecekken, küresel üretim sistemlerinin bir parçası oldu. Bu da yerel para birimleri için henüz gerçeğe dönüştürülmemiş, önemli düzeyde bir potansiyele işaret ediyor. Ne yazık ki

---

3) Örneğin, bir araştırmaya göre (Jacob, "The Social and Cultural Capital of Community Currency") en başarılı yerel para birimlerinden biri olan Ithaca Hour'un kullanıcıları yılda yalnızca ortalama 350 dolar değerinde harcamada bulunduklarını bildirmişlerdir –ve bu kullanıcılar Ithaca nüfusunun çok küçük bir parçasını oluşturmaktadırlar.

4) Aynı çalışmada (Jacob, "The Social and Cultural Capital of Community Currency") kullanıcıların genellikle iyi eğitimli, ilerici ve karşı-kültürel aktivistler oldukları bildirilmektedir. Zaman bankaları ve kimi LETS sistemleri bu genellemeye istisnadır; bunlardan ilki hastaneler, yaşlıların bakımı ve öteki yeterince hizmet alamayan gruplara uygundur. Bir başka önemli istisnaysa bu bölümün ilerleyen sayfalarında tartışılacak olan, WIR gibi ticari kredi para birimleridir.

yerel üretim ve dağıtım altyapısının büyük bölümü yok oldu. Yerel para birimleri bu altyapının yeniden kurulmasının parçası olabilirler, ama kendi başlarına yeterli değiller. Başka hiçbir şeyin değişmemesi durumunda son derece marjinal, önemsiz bir role mahkûmlar. Şu andaki durumda yerel para bizim için pek yararlı değil, çünkü kullandığımız neredeyse her şeyi kendi bölgemizin dışından ithal ediyoruz.

En başta, insanlar yerel parayı kabul etmeyi neden istesinler? Nedenlerden biri idealizm, ama idealizme bel bağlayacaksak, neden o idealizmi mevcut para birimine uygulayıp, "yerel ürünleri almak" için kullanmayalım? Tamamlayıcı bir para birimiyle neden uğraşalım? Bizim istediğimiz ideallerimizi pratikle zıtlaştırmak değil, uyuşturmak. Ayrıca, tamamlayıcı para birimlerinin yakın tarihi idealizmin yetmediğini, ilk baştaki idealist coşku söndüğünde bunların atıl kalıp ortadan kalktıklarını düşündürüyor. Öyleyse karşımızdaki soru, yerel para birimlerinin ekonomik kişisel çıkarla nasıl uyuşturulacağıdır.

Yerel para birimini daha geniş bir ekonomik bağlam içerisinde görmeliyiz. Bir bölgenin kendi para birimi varsa, ama küresel emtia ekonomisiyle bütünleşmişse, üretiminin neredeyse tamamı dışarıya satılıyor ve tükettiklerinin çoğu dışarıdan alınıyorsa, kendi para birimiyle uğraşmasına hiç gerek yoktur. Bu şartlar altında (ekonomik dolaşım küresel piyasayla bağlantılı olduğundan) para biriminin kolayca başka paralara konvertibl olması gerekir, bu da onu egemen hesap birimi (şu anda ABD doları) karşısında vekil bir para biriminden başka bir şey olmamaya sürükler. Böyle bir yer bir sömürgeden pek de farklı değildir ve gerçekten de, özellikle de kasabaların kendi yerel karakterlerini yitirip yalnızca küresel ekonomi için üretim ve tüketim merkezleri işlevi gördükleri ABD'de, çoğu yer böyle olmuştur. Bir bölgenin, kentin ya da ülkenin kendi sağlam para biriminin olabilmesi için kendi sağlam ekonomisi de olmalıdır. Bunu kurmanın anahtarı ekonomist Jane Jacoss'ın deyişiyle "ithalat ikamesi"dir –üretim parçalarının ve hizmetlerin yerel kaynaklardan temin edilmesi ve bunlarla ilişkili becerilerin ve altyapının geliştirilmesi. Aksi takdirde söz konusu yer küresel finansın kaprislerine tabi ve üzerinde hiçbir kontrolünün bulunmadığı emtia fiyatlarına bağımlı hale gelir.

Hâlâ güçlü yerel ekonomi altyapıları bulunan "gelişmekte olan" ülkelerde yerel para birimleri bu altyapının korunmasına yardımcı olur ve onları küresel finansal avcılardan yalıtır. Ama ulusal ya da ulusüstü para biriminin egemenliğindeki gelişmiş ekonomilerde yerel para birimleri oluşturmak isteyenler bir tür tuzakla karşı karşıya kalırlar. Yerel para birimleri ancak, değiş tokuş aracı işlevi görebilecekleri, yerel dolaşımdaki üretimden oluşan bir yerel

sistem olması durumunda işe yarayabilirler. Ama böyle bir sistemin büyüyüp küresel emtia ekonomisinin baskılarına dayanabilmesi için koruma altında bir yerel para birimine gereksinimi vardır. Yerel üreticiler kısıtlamasız, ucuz ithalatla rekabet etmek zorunda kaldıklarında ithalat ikamesi uygulanamaz. Bu nedenle böyle bir ekonomi ancak, ortak vizyonlar, değerler ve hedefler üreten yeni bir İnsanlar Öyküsü'nün harekete geçirdiği kasıtlı bir seçim olarak ortaya çıkabilecektir. Diğer bir deyişle, ancak bir tür demokrasi, halk eylemi ve uluslararası bankaların, yatırımcıların ve bono piyasasının yerine kendi halkının iradesine yanıt veren bir yönetim aracılığıyla gerçekleşecektir. Bu dış güçler eski insanlar öyküsünü yeniden sunmaya her zaman hazırdır: rekabet, büyüme, ayrılma, fetih ve yükseliş.

Bu noktayı gözler önüne seren pek çok tarihsel örnek var. Yakın zamanlarda "pazarlarını serbest ticarete açmış" olan ülkelerde görülen felaket düzeyindeki sonuçları, ithalat ikamesi, tarifeler ve sanayi planlaması yoluyla yerel sanayileri destekleyen ve ayrıca para birimlerinin konvertibilitesini sınırlandıran Tayvan, Güney Kore ve Japonya'nın ilk başlarda elde ettikleri başarılarla karşılaştırın. 1990'larda küçük ve orta çaplı işletmelerinin çok ciltli tarihçesini çevirmiş olduğum Tayvan bana en tanıdık örnek.[5] Tayvan 1950'lerle 1960'larda dış yatırımı sert koşullara bağladı. Dış yatırımlı fabrikaların üretim parçalarının yüksek bir yüzdesini yerel düzeyde satın almaları gerekiyordu ve bu da yurtiçi sanayinin gelişmesini teşvik etti. Japonya, Kore ve Singapur'da da resmi ve gayri resmi mekanizmalarla yerli işletmelere ayrıcalıklı bir statü tanındı.[6] Aynı zamanda, para birimi kontrolleri ve kârların ülke dışına çıkarılmasına kısıtlamalar getirdiler. Yabancı yatırımcılar para birimlerini won'a, Tayvan dolarına vb'ye kolayca çevirebiliyorlardı, ama tekrar kendi para birimlerine çevirmeleri o kadar serbest değildi. II. Dünya Savaşı sonrasında büyük yoksulluk içinde olan bu ülkelerin günümüzde büyük bir orta sınıfları, dünya çapında sanayi tesisleri ve muazzam bir toplam servetleri var.

---

5) C. J. Lee ve diğ., *The Development of Small and Medium-Sized Enterprises in the Republic of China.*

6) Bu gayri resmi mekanizmalar arasında yabancı firmalara karşı iş kültürü tabuları, yönetim kurullarıyla aile bağlarını birbirine bağlayarak tercihin yerel firmalara yöneltilmesi ve sözleşmelerde gayri resmi devlet kayırmacılığı uygulanması yer alır. Dışarıdan bakıldığında bu mekanizmaların pek çoğu akraba kayırmacılığı ve yozlaşma olarak görülebilir, ama bu ülkelerin ekonomik bağımsızlıklarının korunmasında etkili oldular. Bir daha yozlaşmış yabancı hükümetlerle ilgili yazıları okurken iki kez düşünün.

Onların politikalarını, yabancı imalatçıların Maquiladora bölgesinde vergisiz, kârların ülke dışına çıkarılması kısıtlanmadan ve üretim parçalarını Meksika'dan alma zorunluluğu getirmeden fabrika kurmalarına izni veren Meksika'yla karşılaştıralım. Meksika ve bu tür "serbest ticaret bölgeleri" sunan başka pek çok ülke yalnızca düşük maliyetli işgücü ve çevresel kısıtlamalardan özgürlük sunarak genellikle, karşılığında fazla bir "know-how" ya da altyapı kazanmadan, doğal ve toplumsal sermayelerini satmış oldular. Ekonomilerini zenginleştirmek yerine kan kaybına sürüklediler. Sonra bu fabrikalar, başka yerlerdeki daha da ucuz işgücünden faydalanmak üzere buralardan taşındı. Önce GATT, ardından NAFTA, WTO ve EMU birbirini izleyen ülkelerde, yerel ekonomilerin çaresizlik içindeki emtia ihracatı ve tüketim sömürgeleri olmalarını engelleyen koruma önlemlerini yok ettiler. Bu durumdan bir tek, yerel ekonomiden görece bağımsız olan seçkinler yararlandı. Kitlelerin aksine onlar gereksindikleri şeyleri ithal edebilir ve şartların aşırı kötüleşmesi durumunda başka yerlere taşınabilirler.

Parasal bağımsızlık siyasal bağımsızlığın çok önemli bir parçasıdır. Yabancı şirketler bir toplumun doğal ve toplumsal sermayesini –kaynaklarını, becerilerini ve işgücünü– sonuna dek sömürüp küresel pazarlara ihraç edebiliyorlarsa, siyasi bağımsızlığın pek bir anlamı kalmaz ne de olsa. Bu satırların yazıldığı sırada Brezilya, Tayland ve kimi başka ülkeler, Fed'in parasal gevşeme programı sonucunda oluşan ucuz ABD doları selinden ekonomilerini korumak üzere önlemler alıyorlar. Kontrolsüz bırakıldığında bu dolarlar yabancıların bu ülkelerin menkullerini, madenlerini, kamusal hizmet sunan şirketlerini satın alabilmelerini sağlayacaktır. Bu ülkeler anlamlı bir bağımsızlığın ekonomik bağımsızlık olduğunun farkındalar.

Uluslar için geçerli olan şey daha küçük bölgeler için de geçerli. Ama faiz oranlarının sıfır alt sınırının altına itilmesiyle kıyaslandığında, yerel ve bölgesel yönetimlerin kendi para birimlerini çıkartmaları önerisi naif derecede uygulanamaz görünebilir. Aslında, sürekli önlenmekte olan, son derece ulaşılabilir bir çözüm bu. ABD'de ve başka pek çok ülkede eyaletlerin para basmaları yasadışı olsa da insanlar zorunlu kaldıklarında yasaların etrafından dolaşmanın yolunu buluyorlar.

Arjantin'in 2001-2002'de yaşadığı mali kriz son derece aydınlatıcı. Taşra yönetimleri çalışanlarına ve müteahhitlere ödeyecek paraları kalmadığında bunun yerine düşük nominal değerli hamiline bonolarla ödeme yaptılar (1 pezoluk bono, 5 pezoluk bono . . .) Yerel işletmeler ve vatandaşlar, kimsenin sağlam paraya çevrilebilmelerini beklememesine rağmen bu bonoları gönüllü

olarak kabul ettiler, çünkü bölgesel vergi ve ücretlerin ödenmesinde kullanılabiliyorlardı. Vergi ödemesinde kabul edilmeleri toplumsal değer algısını güçlendirdi ve tüm paralarda olduğu gibi, değer ve değer algısı birbirine eştir. Ortak bir hesap biriminin kullanıldığı bu yerel paralar çıkarıldıkları bölgelerinin çok ötesinde de dolaşıma girdiler. Ne de olsa insanlar başkalarının gereksindikleri mal ve hizmetleri üretme kapasitesine hâlâ sahip oldukları, yalnızca değiş tokuş yapma aracından yoksun kaldıkları için, durmuş olan ekonomik faaliyeti yeniden canlandırdılar. Bunun mümkün olmasının nedeni Arjantin'in temelde, tümden ihracat emtiası üretimine yönelmemiş, zengin bir ülke olmasıydı. Aynı zamanda, Arjantin hükümeti dış borçlarını ödemeyi reddetti, geçici olarak ithalatı durdurdu ve yerel kendi kendine yeterlilik gereksinimini artırdı. Bu noktada IMF, ülkeyi borçlarını defterlerde tutmaya yöneltmek amacıyla, acil durum kredileriyle işe karıştı.

2011 itibariyle, artık normal zamanlarda olmasa da, en azından o zamanların alışkanlıklarının ataleti içinde yaşıyoruz hâlâ. Bu nedenle yerel para birimleri hâlâ akıntıya karşı savaşmak zorundalar ve devlet desteği olmadığında güçsüz düşüyorlar. Daha da kötüsü, devletler vergi yasaları yoluyla bunlara çok büyük engeller getiriyor. Vatandaşların yarattığı para birimleri vergi ödemelerinde kabul edilmiyor, ama bunlarla yapılan işlemler gelir ve satış vergisine tabi tutuluyor. Bu da yalnızca yerel para birimini kullanmanız durumunda bile vergilerinizi ABD dolarlarıyla ödemeniz anlamına geliyor –bu dolarlardan hiç kazanmamış olmanıza rağmen![7] İnsanlardan kullanmadıkları bir para birimi üzerinden vergi alınması tiranlıktır –Amerikan Devrimi'nin nedenlerinden ve sömürgeciliğin başlıca aygıtlarından biriydi bu (bkz 20. Bölüm'deki "kulübe vergisi" tartışması.)

Yerel para birimleri etkili oldukları yerlerde ya devlet desteği gördüler ya da savaş bölgelerinde ve başka aşırı şartlar altında ortaya çıkmışlardı. 2001-2002'de Arjantin'de ve Ekonomik Bunalım sırasında ABD'yle Avrupa'da yerel yönetimler kendi para birimlerini çıkardılar. Üstelik bu yer ve zamanlarda hâlâ bol miktarda yerel üretim, geçim amaçlı çiftçilik, yerel dağıtım ve tedarik ağları ve genel olarak yerel toplumsal sermaye vardı. Yerel para birimlerinin gerçek bir şansı oldu ve merkezi otoritelerin düşmanlıklarını kışkırtmış olma-

7) Öteki taraftan, IRS'nin konumunu anlamak mümkün: bu zorunluluk olmadığında insanlar vergiden kaçmak için vekil para birimleri kullanabilirler. Yine de vergi sistemi yerel ve tamamlayıcı para birimlerine belirgin bir dezavantaj yüklüyor.

ları hiç de şaşırtıcı değil. Arjantin örneğinde IMF, yardımın ön şartlarından biri olarak bunların feshedilmesini talep etti.

Yine de son yirmi yıldır yerel para birimi eylemcilerinin çabaları boşa gitmedi. Bir sonraki kriz patlayıp düşünülemez olan şeyler mantıklı görünmeye başlayacağı zaman uygulanabilecek bir model –hatta pek çok model– yarattılar. Yeni bir mantık, yeni bir kalıp yaratıyor, ilginç düşünüşleri deniyor, çok yakında zorunlu olacak deneyimi kazanıyorlar. Öyleyse şimdi günümüzde incelenmekte olan ve önümüzdeki kutsal ekonomide bir rol üstlenebilecek tamamlayıcı para birimi tiplerinden bazılarını inceleyelim.

YEREL PARA DENEYLERİ

Vekil Para Birimleri

İncelemeye alacağım ilk yerel para birimi türü Chiemgauer ya da BerkShare gibi, dolar (ya da avro) vekili olan para birimleri. 95 dolar karşılığında yüz BerkShare satın alabilir ve alışıldık dolar fiyatı üzerinden alışveriş yapabilirsiniz; tüccarsa katılımcı bankalardan 100 BerkShare karşılığında 95 dolar alır. Konvertibilite kolaylığı sayesinde tüccarlar bunları kabul ediyorlar, çünkü fazladan gelen iş hacmi için %5'lik iskonto oranına değiyor. Ancak konvertibilitenin kolaylığı para biriminin yerel ekonomi üzerindeki etkisini kısıtlıyor. İlkede, BerkShare alan tüccarların malzemeleri yerel düzeyde temin etmekte %5'lik teşvikleri var, ama yerel ekonomi altyapısı yokluğunda buna genellikle zahmet etmiyorlar.

Vekil para birimleri yerel ekonomilerin canlandırılmasında ya da yerel para arzının artmasında fazla işe yaramıyorlar. Yerel düzeyde alım yapma yönünde bir arzu simgesi oluşturuyor, ama bunun yapılması için fazla bir ekonomik teşvik sunmuyorlar. BerkShare'in kökeni dolar olduğundan ve dolara çevrilebildiğinden, ilkine erişenler ikincisine de erişebiliyor. Bunun uluslararası düzeydeki eşdeğeri, para birimi kurulunu benimsemiş ülkelerde görülüyor. Bunlara *dolarlaşmış* ekonomiler diyoruz, çünkü uygulamada parasal bağımsızlıktan vazgeçmiş durumdalar. BerkShare gibi vekil para birimleri insanları tamamlayıcı para birimi fikriyle tanıştıracak bilinç geliştirici bir araç olarak yararlılar, ama canlı yerel ekonomiler geliştirmekte kendi başlarına etkisizler.

Tamamlayıcı İtibari Para Birimleri

Ithaca Hour gibi, yerel para arzını gerçekten artıran itibari para birimleri daha çok umut vaat ediyor. Ekonomik Bunalım döneminin pek çok kuponu da bu kategoriye giriyor. Temelde, birisi parayı basıp, belli bir değerinin olduğunu ilan ediyor (örneğin Ithaca Hour'un on ABD dolarına eşit olduğu ilan edilmiştir.) Para olabilmesi için, bir değerinin bulunduğu yönünde topluluk anlaşması gerekiyor. Ithaca Hour örneğinde para biriminin kurucusu Paul Glover'dan esinlenen bir grup işletme bu parayı kabul edeceklerini ilan ettiler ve böylece mal ve hizmetleriyle onu desteklemiş oldular. Ekonomik Bunalım sırasında kupon genellikle, malzeme, kömür ya da başka bir ticari mal karşılığında onu kabul edecek güçlü bir yerel işletme tarafından basıldı. Öteki örneklerdeyse bir kent yönetimi, yerel vergi ve ücretlerin ödenmesinde kabul edilebilirliğiyle desteklenen kendi para birimini çıkardı.

İtibari para birimleri vekil para birimlerinden çok daha etkilidir, çünkü parayı aksi takdirde parası olmayacak kişilerin eline verme potansiyeline sahiptir. Yalnızca paraya erişenlerin karşılığında hiçbir mal ya da hizmet sunmamaları durumunda enflasyonisttir.[8] Aşırı ekonomik şartlarda genellikle, çalışmak isteyen çok sayıda insan ve karşılanacak pek çok gereksinim vardır; eksik olan tek şey, bu işlemlere aracılık edecek paradır. Büyük Bunalım sırasında bu böyleydi, şimdi de böyle olma yönünde ilerliyor. Tüm dünyada belediyeler vergi geliri yetersizliği yüzünden ağır bütçe kesintileriyle karşı karşıyalar ve bu da önemli bakım-onarım işlerinin aksamasına, hatta polislerle itfaiyecilerin işten atılmalarına yol açıyor; bu arada bu işleri yapabilecek olan vatandaşların çoğu işsiz ve atıl kalıyor. Şu anda hukuki engeller olsa da, kentler gerekli işlerin yapılmasında eleman çalıştırmak için ABD doları yerine, kent vergilerinin ödenmesinde kabul edilen belgeler çıkarabilirler ve olasılıkla çıkaracaklardır. Neden olmasın ki? Ne de olsa vergilerin çoğu zaten ödenmiyor. Parayı çıkaran yönetim olduğunda kupon, onu paraya dönüştürecek "değer öyküsü"nü çok daha kolay özümser.

Standart değiş tokuş aracından ayrı ve onu tamamlayıcı oldukları için bu tür para birimlerine genellikle *tamamlayıcı* deniyor. Nominal değerlerinin genellikle dolar (ya da avro, pound vb) birimleriyle saptanmasına karşın, kambiyo oranını belirlemek için dolar rezervi tutan bir para kurulu yok. Dolayısıyla bunlar, kambiyo oranları dalgalanan standart bir ülke parasına benziyorlar.

---

8) Bu durumda para arzı, mal ve hizmet miktarını artırmadan artacaktır (yani daha az mal ve bu malların peşinde daha çok para olacaktır).

Yerel yönetimin desteği olmadığında, tamamlayıcı itibari para birimleri dolara kolayca çevrilemeyeceğinden, işletmeler onları kabul etmeye vekil para birimlerine kıyasla genellikle daha az istekli olurlar. Mevcut ekonomik sistemde malların yerel olarak temin edilmesini sağlayacak yeterli altyapı bulunmamasıdır bunun nedeni. Yerel işletmeler diğer herkes gibi aynı küresel tedarik zincirlerine bağlılar. Yerel üretim ve dağıtım altyapısının yeniden geliştirilmesi ve aynı zamanda maliyetlerin içselleştirilmesi, büyüme baskısının sona ermesi ve yeniden yerelleşme yönündeki toplumsal ve siyasi karar sonucunda makroekonomik koşulların değişmesi zaman alacaktır. Toplumsal para anlaşmasını ekonomik olmayan etmenler etkileyebilir. Günümüzde yerel para birimlerini destekleyen birkaç kişinin idealizmi ileride pek çoklarının konsensüsü olacak.

Zaman Bankacılığı

Her zaman yerel olarak erişilebilen ve yaşamı sürdürüp zenginleştirmek için her zaman ihtiyaç duyulan bir kaynak var: İnsan –insanın işgücü, enerjisi ve zamanı. Daha önce yerel para birimlerinin ancak üreticilerin, kendileri de yerel olarak tüketilen mal ve hizmetler üreten kişiler tarafından yerel düzeyde tüketilen mal ve hizmetler ürettikleri derecede ayakta kalabileceklerini söylemiştim. Eh, her zaman (yalnızca yaşama edimi yoluyla) kendi zamanımızın "üreticileri"yiz ve bu zamanı başkalarının yararına sunmanın pek çok yolu var. Sıklıkla "zaman bankaları" olarak adlandırılan zamana dayalı para birimlerinin ekonomik altyapıda muazzam değişimler gerektirmeyen büyük bir vaat taşıdıklarına inanmamın nedeni bu.

Kişi zaman bankası aracılığıyla bir hizmet verdiğinde harcadığı her saat karşılığında hesabı bir zaman doları alacaklanır ve hizmetin alıcısının hesabı da aynı düzeyde borçlanır. Genellikle, önerilenlerin ve gereksinimlerin yayınlandığı bir tür elektronik bülten oluyor. Bir tamircinin, masaj terapistinin, bebek bakıcısının hizmetlerine erişecek mali gücü olmayan kişiler, aksi takdirde belki de işsiz kalacak bir kişiden yardım alma olanağı buluyorlar. Zaman bankaları genellikle, insanların zamanlarının bol, paralarınınsa az olduğu yerlerde gelişiyor. Fazla uzmanlık gerektirmeyen ve her insanın zamanın aslında eşit değerde olduğu alanlarda özellikle çekici bir sistem bu. Japonya'daki, yaşlılara bakarak geçirilen zaman karşılığında zaman kredisi veren ünlü *fureai kippu* para birimi buna iyi bir örnek. Zaman bankacılığı Amerika ve Britanya'daki hizmet örgütleri tarafından da yaygın olarak kullanılıyor. Aynı zamanda fizik-

sel mallar için de kullanılabilir; tipik olarak, malzeme için bir dolar maliyeti ve zaman için bir zaman doları maliyeti.

Parçalanmış toplumumuzda kimin neyi sunduğunu bilmemizi sağlayan geleneksel yollar çöktü ve bu bilgiyi yaymanın (reklam gibi) ticari araçlarına ancak parayla ulaşılabiliyor. Zaman bankası, aksi takdirde birbirlerinin gereksinim ve armağanlarından habersiz olacak bireyleri birbirine bağlıyor. Bir zaman bankası kullanıcısının belirttiği gibi,

> Herkesin bir becerisi vardır –hatta bazıları sizi şaşırtabilir. Araba kullanmayan, evine kapanmış yaşlı bir kişi çok güzel düğün pastaları yapıyor olabilir. Evinin boyanması gereken tekerlekli sandalyedeki bir kadın eskiden polis köpeklerini eğitiyordu, şimdiyse köpek yavrularını eğitiyor. Yapraklarını toplatmak isteyen emekli bir öğretmeninin seramik fırını var ve seramik öğretiyor. Birbirimizle tanıştığımızda hep sorduğumuz bir soru var: "Ne yapıyorsunuz?" "Neye ihtiyacınız var?" ya da "Sizin için ne yapabilirim?"[9]

Bu betimlemeden anlayabileceğiniz gibi zaman bankaları, acil gereksinimlerin karşılanmasını sağlamanın ötesinde, topluluğu yeniden kurma gücüne de sahip. Çalkantılı dönemlerde yaşamın sürmesini sağlayan ekonomik ve toplumsal dayanıklılığı üretiyorlar. Para çöktükçe, insan gereksinimlerinin karşılanmasını sağlayacak alternatif yapıların varlığı önem kazanıyor.

Hem herkesin zamanına eşit değer biçildiğinden hem de herkes işe eşit miktarla başladığından, zaman bankalarının dayandığı temel fikir son derece eşitlikçi. Gerçekten sahip olduğumuzu söyleyebileceğimiz bir şeyimiz varsa, zamanımızdır bu. Sahip olduğumuz diğer her şeyin aksine, biz hayatta oldukça zamanımız benliklerimizden ayrılamaz. Zamanımızı nasıl harcayacağımıza ilişkin seçimimiz, hayatımızı nasıl yaşayacağımıza ilişkin seçimimizdir. Ve parasal açıdan ne kadar zengin olursak olalım, daha fazla zaman satın almamız mümkün değildir. Para hayatınızı kurtaracak ameliyatları satın alabilir ya da başka şekillerde ömrü uzatabilir, ama uzun bir yaşamı garanti altına almaz; her gün için yirmi dört saatten fazla deneyimi de satın almaz. Bu açıdan hepimiz eşitiz; bu eşitliği tanıyan bir para sistemi içgüdüsel olarak çekicidir.

Zamana dayalı para birimi parasal işlemlerin yerini aldığında toplumda büyük bir eşitleyici güç haline gelir. Buradaki tehlike zaman para biriminin

---

9) "An Introduction to Time Banking"den (www.getrichslowly.org/blog/2008/03/13/an-introduction-to-time-banking/ anonim yorum.

de sonunda, eskiden armağan temelli olan faaliyetleri nicelikselleştirilebilenler alanına aktarabilecek olmasıdır. Gelecek belki de armağanlarla gereksinimleri buluşturmanın parasal olmayan, nicelikselleştirilmiş olmayan yollarına aittir. Yine de en azından daha uzun bir zaman için zaman bankaları, parçalanmış yerel topluluklarımızın sağaltılmasında önemli bir rol üstlenecektir.

KREDİ ORTAK DEĞERİNİ GERİ ALMAK

Yerel ekonomik ve parasal bağımsızlığı geliştirmenin bir başka yoluysa kredi sistemidir. Ekonomik bir topluluk kredi erişimini ve dolayısıyla para dağıtımını sınırlandırmak için resmi ya da gayri resmi mekanizmalar kullandığında yerel ekonomi, kendi para birimi kontrollerini oluşturmuşçasına bağımsızlığını koruyabilir. Bu noktayı aydınlatmak için, tamamlayıcı para birimi tartışmalarında sıklıkla bahsedilen bir yeniliği inceleyelim: ticari takas halkaları, kredi kliring kooperatifleri ve yerel değiş tokuş ticaret sistemleri (LETS) gibi karşılıklı kredi sistemleri. Karşılıklı kredi sisteminde bir işlem gerçekleştiğinde üzerinde anlaşılmış satış fiyatı üzerinden alıcının hesabı borçlandırılır ve satıcının hesabı alacaklandırılır –alıcının hesap bakiyesi artıda olsa da olmasa da. Örneğin ben üzerinde anlaşılmış yirmi kredi fiyatıyla sizin çimenlerinizi biçerim. Her ikimiz de sıfırdan başladıysak şimdi benim hesabım +20, sizinkiyse -20 düzeyindedir. Sonra, on kredi karşılığında Thelma'dan ekmek alırım. Benim hesabım +10'a iner, Thelma'nınki de aynı şekilde +10'dadır.

Bu tür sistemlerin pek çok uygulaması var. Yukarıdaki senaryo genellikle LETS adı verilen küçük ölçekli, yerel bir kredi sistemini örnekliyor. 1983'te Michael Linton tarafından başlatılmasından bu yana tüm dünyada yüzlerce LETS sistemi kök saldı. Karşılıklı kredi ticari düzeyde de aynı derecede yararlı. Her birinin ötekilerden birinin ihtiyaç duyduğu bir şeyi üretmesi yönündeki temel gerektirimi karşılayan her işletmeler ağı bir ticari takas borsası ya da kredi kliring kooperatifi oluşturabilir. Katılımcı işletmeler ticari kâğıt ihraç etmek ya da bankalardan kısa vadeli kredi alma peşinde koşmak yerine kendi kredilerini yaratırlar.

Ticari takas borsalarında firmalar hazır nakit pazarı bulunmayan fazla stoklarını ve kullanılmayan kapasitelerini ticari kredi karşılığında başkalarına satarlar. Böylece alıcı nakit parasını elinde tutar, satıcıysa gelecekteki işlemlerinde kullanacağı kredi biriktirir. İşletmeleri katılmaya yöneltmek için tamamlayıcı para birimlerine idealistçe kendini adamaya gerek yoktur; hatta çoğu borsa, üyelik için yüklü bir ücret alır. Günümüzde tüm dünyada faaliyet

gösteren ve yaklaşık yarım milyon firmayı içeren yaklaşık altı yüz ticari takas borsası bulunmaktadır.[10]

Daha yakın tarihli bir yenilikse Martin "Hasan" Bramwell'in tasarlamış olduğu karşılıklı faktoringdir. Tipik olarak işletmeler, sipariş ödemelerini almalarından çok önce siparişi alırlar. Siparişi hazırlamak için gerekli nakdi bulmak amacıyla normalde bu alacakları iskontoyla üçüncü bir tarafa, genellikle de bir bankaya satmaları gerekir. Karşılıklı faktoring bankaların atlanarak alacakların katılımcı işletmeler arasında likit bir değiş tokuş aracı olarak kullanılabilmesine olanak tanır.

En ünlü ticari karşılıklı kredi sistemi kuşkusuz, 1934'ten beri faal olan ve on binlerce üyesiyle bir milyar İsviçre frankının üzerinde bir ticaret hacmi bulunan İsviçreli WIR'dir. 2005 itibariyle hacmi dünyanın öteki tüm ticari takas halkalarının toplamının üzerindeydi.[11] Ekonomist James Stodder'a göre hem WIR hem öteki ticari takas borsaları döngünün tersine bir etki gösteriyor, ekonomik daralma dönemlerinde daha fazla değiş tokuş faaliyeti sergiliyorlar; Stodder bunu, kredi yaratabilme kapasitelerine bağlıyor.[12] Bu da tamamlayıcı para birimlerinin ve kredi sistemlerinin katılımcıları makroekonomik dalgalardan koruyup yerel ekonomileri ayakta tutma yeteneklerini gözler önüne seriyor.

Herhangi bir karşılıklı kredi sisteminde üyeler bir bankanın katılımı olmadan krediye ulaşabiliyorlar. Faiz temelli kredi sisteminde olduğu gibi parayı kullanmak için para ödenmesi yerine kredi, topluluğun güvenini kazanmış herkesin erişebileceği ücretsiz bir toplumsal yarara dönüşüyor. Günümüz kredi sistemi temelde, bu kitabın önceki bölümlerinde tartışmış olduğum ortak değerlerin, bu örnekte "kredi ortak değeri"nin –bir topluluğun, üyelerinin her birinin güvenilirliğine ilişkin genel yargısı– özelleştirilmesinin bir örneğidir. Karşılıklı kredi sistemleri krediyi özel kâr amacı yerine toplu olarak vererek bu ortak değeri geri alıyorlar.

Karşılıklı kredi bir tür para birimi olmaktan çok, o para birimini çıkarma aracıdır. Egemen sistemde paraya erişim olanağını kredi vererek temelde bankalar sağlarlar. Karşılıklı kredi sisteminde bu güç bizzat kullanıcıların eline geçer.

---

10) Uluslararası Karşılıklı Ticaret Birliği'nin istatistikleri.
11) Stodder, "Reciprocal Exchange Networks," 14.
12) A.g.e.

Kredi temelde toplumun kimin, ne kadar paraya erişebileceği seçimini temsil ettiğinden, karşılıklı kredi sisteminin gelişimi son derece önemlidir. Karşılıklı kredi bankaların geleneksel işlevlerinin yerini alır. Kredi bakiyeleri eksideki kişiler, hesaplarını yeniden artıya çıkaracak mal ve hizmetleri sunmak için toplumsal baskı ve kendi vicdanlarının baskısı altındadırlar. Ama geniş ölçekte kullanıldığında bu sistemin yaratabileceği bir sorunu görebildiğinize eminim. Katılımcılardan birinin eksi bakiyesini giderek yükseltmesini, temelde hiçbir şey vermeden mal almasını önlemek için ne yapılmalı? Sistemin bunu ve katılımcıların sistemi suiistimal etmelerini önleyecek bir yönteme ihtiyacı var.

Eksi bakiye limitleri olmadığında, yalnızca bir işlem yapma iradesi yoluyla limitsiz miktarda karşılıklı kredi para birimi yaratılabilir. İyi bir şey gibi görünebilir bu, ama o para birimi kıt malların değiş tokuşunda kullanıldığında işe yaramaz.[13] Para nihayetinde, emeğin ve malzemelerin nasıl dağıtılacağına ilişkin toplumsal bir anlaşmayı temsil eder. Diyelim ki milyarlarca dolarlık bir yarıiletkenler fabrikasını kurmak ya da dünyanın en büyük elmasını satın almak için yeterli krediye herkes erişemez.

Daha gelişkin karşılıklı kredi sistemlerinin sorumlu katılıma dayalı esnek kredi limitleri vardır. Global Exchange Trading System (GETS; özel bir kredi kliring sistemi) ve Community Exchange System (CES) kredi limitlerinin kişinin sisteme ne kadar ve ne şekilde katıldığına bağlı olarak zamanla yükseldiği karmaşık formüller kullanıyorlar. Geçmişte eksi-bakiye yükümlülüklerini yerine getirmiş olanların kredi limitleri daha yüksek. Bu formül tıpkı geleneksel kredi derecelendirme sistemleri gibi işliyor.

Ancak gerçek dünya formüle her zaman uymaz. Farklı türlerde işletmelerin kredi gereksinimleri de farklıdır ve kimi zaman, kredide geçici bir artışı hak eden sıra dışı şartlar oluşur. Bu limitlerin belirlenmesi ve kredi taleplerinin kabul ya da reddedilmesi için bir tür mekanizma gerekmektedir. Bu da araştırma, endüstri ve pazar bilgisi ve borçlunun itibarına ve şartlarına ilişkin bilgi gerektirebilir. Yatırımın toplumsal ve ekolojik etkilerini de içerebilir. İster geleneksel bir banka olsun, ister kooperatif ya da P2P topluluğu, bu işlevi gerçekleştirecek kurumun işe dair iyi bir genel anlayışı bulunmalı ve değerlendirmelerinin sorumluluğunu üstlenmeye hazır olmalıdır.

---

13) Dijital içerik gibi kıt olmayan kaynaklarda gayet iyi işleyebilir. YouTube videolarına kullanıcıların verdikleri puanlar ve öteki çevrimiçi yaratımlar bir tür kıt olmayan para birimidir.

Yeni P2P biçimleri, anonim siber-uzay okyanusunda güvenilirliğin saptanması yönündeki aynı genel sorunla karşılaşıyorlar. Bir veritabanının altı aylığına borç vermek istediğiniz 5.000 doları bulunan sizi, bu parayı altı aylığına borç almak isteyen uzaklardaki birine bağladığı bir sistem hayal edelim. Bu kişiyi tanımıyorsunuz. Ona kredi verilebileceğini nereden bileceksiniz? eBay tarzı bir kullanıcı değerlendirme sistemi kısmi bir çözüm sunabilir belki, ama bu tür sistemler kolayca oyuna getirilebilir. Sizin asıl ihtiyaç duyduğunuz, onu sizden iyi tanıyan ve güvenilirliğine sizi temin edecek güvenilir bir kurumdur. Paranızı bu kuruma borç verirsiniz, sistem de o kişiye borç verir. Tanıdık geldi mi? Buna banka denir.

Para gibi bankanın da kutsal bir boyutu vardır: bankacı, para için güzel kullanım yolları bulan kişidir. Kullanabileceğimden daha fazla param varsa, "Buyurun Bankacı Hanım, ben yeniden ihtiyaç duyana dek bu parayı kullanabilecek birini bulun lütfen," diyebilirim. 12. Bölüm'de anlatılan çürüyen para bu bankacılık kavramını kişisel çıkarla uyuşturur. "Daha iyi"nin artık "kişisel servetimi artırmak" anlamına gelmediği zamanda bile gerekli bir işlev olmayı sürdürecektir.

İster toplumsal konsensüs, ister formüller ya da uzmanların kararıyla olsun, kredinin tahsis edilmesi için bazı yollar olmalı. Açık ya da üstü örtülü bankacılık işlevleri her zaman olacak. Günümüzde bir bankacılık karteli bu işlevleri tekeline aldı, yalnızca kredinin en kazançlı kullanıma tahsis edilmesine ilişkin uzmanlığından değil, eski kredi ortak değerinin üzerindeki tekelci kontrolünden de kâr sağlıyor. Sonunda, birbirleriyle değiş tokuş anlaşmaları yapan küçük karşılıklı kredi kooperatifleriyle başlayarak, en baştan yeni bir bankacılık sistemi ortaya çıkabilir. Ayrı karşılıklı kredi sistemleri arasında konvertibilite bu alanda çok tartışılan bir konudur ve CES'le Metacurrency Initiative tarafından prototipleri geliştirilmektedir.[14] Buradaki sorun, uzun mesafeli ticarete olanak tanıyacak olan konvertibiliteyle, üyelerin iç ekonomilerinin dışarıdan gelen avcılardan ya da mali şoklardan yalıtılması arasında bir denge kurulmasıdır. Günümüzde küçük ülke para birimlerinin karşılaştıklarıyla temelde aynı sorunlardır bunlar.

Karşılıklı kredi sistemi yerel bir topluluk, bir iş topluluğu ya da kooperatif için bankacılık işlevlerini üstlenir. Üyelerinin iç ekonomilerini geliştirip korur, yerel para birimiyle aynı biçimde onları dış şoklardan ve mali avcılardan

14) Bununla, yerel para birimiyle ve krediyle bağlantılı meselelerle ilgili tartışmalar için bkz. Community Currency Magazine.

yalıtır. Hatta yerel para birimleri, son yirmi yılda sayısız ulusal para birimini olumsuz etkilemiş olan spekülasyonlardan kendilerini koruyacak bir kredi mekanizmaları olmadıkça, marjinalliğin ötesinde gelişemezler. Yerel ve bölgesel kredi kliring örgütleri, daha bilgece davranan ulusların ithalat ikamesi yoluyla ekonomilerini geliştirirken dayattıklarına benzer sermaye kontrolü işlevlerini üstlenebilirler. En ünlü karşılıklı kredi sistemi olan İsviçre'deki WIR bu ilkeye biraz aşırı bir model oluşturmaktadır: bir kez girdiğinizde, nakdinizi alıp çıkmanıza izin verilmez. Yerel düzeyde bu, yabancı yatırımcıları üretim parçalarını yerel olarak temin etmeye zorlayabilir. 1950'lerle 1960'larda Tayvan, Japonya, Singapur ve Güney Kore yabancı şirketlerin kârlarını ülke dışına çıkarmalarına kısıtlama getirerek, daha az aşırı olmakla birlikte benzer önlemleri uygulamaya soktular.

Yerel ve bölgesel yönetimlerin yerini alabilecekleri "ithalat"lardan bir diğeri de kredinin kendisidir. Yukarıda bahsedilen Asya ülkeleri bunu da yaptılar ve devlet politikası ve gayri resmi kültürel bariyerler yoluyla yabancı bankaları bankacılık endüstrisinin dışında tuttular. Yönetimler bölgesel ya da yerel düzeyde ve hatta yerel bir para birimi bile olmadan kendi kamu bankalarıyla faaliyete geçerek dış kredinin yerini alabilirler.[15] Kredi almak için ödeme yapacaksak, bu ödemenin yerel ekonomi içinde kalması gerekmez mi? Günümüzde devletlerle yerel yönetimler vergi gelirlerini, bu parayı en çok kâr getireceği yerlere borç veren çokuluslu bankalara yatırıyorlar; aslına bakılırsa, yerel bankaların daha büyük bankalar içinde birleştikleri bu banka konsolidasyonu çağında başka seçenekleri pek de yok. Bank of North Dakota gibi eyalet bankaları yerel düzeyde kredi verebilir, bono piyasasında yüksek faizli borç almak zorunda bırakmadan yerel projeleri finanse edebilir, kredi bunalımı dönemlerinde kredi vererek döngü karşıtı etki gösterebilir ve banka kârlarını Wall Street'e ihraç etmek yerine yerel ekonomi içinde tutabilirler. Kamu bankalarının kâr güdümlü olmalarına gerek yoktur ve kârları da sahiplerine, yani halka iade edilerek, kredi ortak değeri geri kazanılabilir. Bu avantajlar günümüz para sistemine bile uygundur.

Ulusal düzeyde, kamu bankacılığı para basma gücünden biraz farklıdır; ABD (ve öteki ülkelerin çoğu) bu güçten vazgeçip özel bir kuruma, Federal Reserve'e devretmiştir. Ama kuramsal olarak kendi bankasını kurabilir ve te-

15) Kamu bankacılığı lehinde ayrıntılı bir sav için *Web of Debt*'in yazarlarından Ellen Brown'ın yazılarına bakınız. Kamu bankalarıyla karşılıklı kredi para birimleri arasındaki benzerliği gözlemleyen bir makale için bkz. Brown, "Time for a New Theory of Money," www.commondreams.org/view/2010/10/29-3.

melde sıfır ya da eksi faizle para basarak, kendi kendine kredi verebilir. Ya da Anayasa'nın verdiği yetkiyle ve İç Savaş sırasında olduğu gibi, bankacılık sistemini atlayarak parayı doğrudan yaratabilir.[16] 11. Bölüm'de ana hatları çizilen para birimi önerileri yerel yönetimlerin de aynı şeyi yaparak, kendi vekilharçlıkları altındaki biyo-bölgesel ortak değerlerle "desteklenen" paralar basabilmelerini sağlayacaktır. Sonunda siyasi ayrımlar, biyolojik ve kültürel bölgelerle daha büyük bir uyuma yönelebilir. Bölgesel yönetimler kendi paralarını basma gücüne sahip olduklarında bugünkünden daha fazla bağımsızlığa sahip olacaklardır.

Sermayenin geniş ölçekte nasıl tahsis edileceği kararı ekonomik bir karardan ibaret değildir; toplumsal ve siyasi bir karardır. Günümüzün kapitalist dünyasında bile en büyük yatırım kararları her zaman kâr kaygısıyla alınmaz.[17] Aya insan yollamak, otoyol sistemi inşa etmek ve silahlı kuvvetlere sahip olmak, sermayeden artı getiri elde etme amacı gütmeyen kamusal yatırımlardır. Ama özel sektörde, insan gücünün, yaratıcılığının ve yerkürenin zenginliklerinin tahsisi anlamına gelen sermaye tahsisini bankanın kârı belirler. İnsanlık olarak biz bu dünyada ne yapacağız? Bu kolektif seçim özelleştirilmiş bir ortak değerdir ve kutsal ekonomide hepimize iade edilecektir. Yatırım kararlarının özel sektörün elinden alınması demek değildir bu, paranın toplumsal ve ekolojik yarara hizmet edenlere gitmesini sağlayacak biçimde kredinin doğasının değiştirilmesidir.

Kredi ortak değerinin geri kazanılması pek çok biçimde gerçekleşecek: P2P kredileri (bir önceki bölümde anlatılmıştır), karşılıklı kredi sistemleri, kredi birlikleri ve öteki kooperatif bankalar, kamuya ait bankalar ve İsveç'teki J.A.K. Bank gibi yenilikçi, yeni türde bankalar. Bu sistemler, ister karşılıklı kredi sistemlerindeki gibi halka dayalı P2P yapıları aracılığıyla olsun ister kamu bankaları gibi siyasi olarak yapılandırılmış kurumlar, paranın ve kredinin gücünü farklı biçimlerde halka iade ederler. Ve parasal bağımsızlık olmadığında siyasi bağımsızlık fazla bir değer taşımadığından, kredi üzerinde yerel, bölgesel ve (küçük ülkeler örneğinde) ulusal kontrolün geri alınması, ekonomi, kültür ve yaşamın yeniden yerelleşmesi yönünde önemli bir adımdır.

16) Dennis Kucinich yakın zamanlarda bu fikri yeniden canlandırdı: H.R. 6550: National Emergency Employment Act of 2010.

17) Bu siyasi kararlar giderek, iş dünyasının çıkarına olacak şekilde alınmaya başlanmıştır.

16. BÖLÜM

ARMAĞAN EKONOMİSİNE GEÇİŞ

Kapitalizmde, insan insanı sömürür.
Komünizmde ise bunun tam tersidir.

-John Kenneth Galbraith

İncelemekte olduğumuz yeni değiş tokuş sistemleri parasal olan ve olmayan alanlar arasındaki sınırı ve dolayısıyla standart "ekonomi" tanımını bulanıklaştır. Gerçekten de, ekonomi nedir? Paranın geçici ıvır zıvırının –kâğıt parçalarının, bilgisayar bitlerinin– altında, ekonomi büyüdüğünde ya da küçüldüğünde ne değişir? Ortak bir hesap birimi olmadığında bunu nasıl ölçeriz? Sonuçta ekonominin parayla ölçmeye çalıştığı, insanların birbirleri için ürettiklerinin ve yaptıklarının toplamıdır.

Bunu ölçmeye kalkmamız bile oldukça tuhaf. Ekonominin parayı yararla özdeşleştirmesinin oluşturduğu şişkin hedefe sağduyulu bir eleştiri yönelttim zaten. Ama reel ilerleme göstergesi ya da ulusal mutluluk endeksi gibi alternatif ekonomik ilerleme ölçütleri de daha üstü örtülü bir biçimde de olsa benzer sorunlardan etkileniyorlar. Hapishaneler ya da silahlar gibi şeyleri artık yarara olumlu katkılar olarak hesaba katmadıklarından ve ekonomik refaha boş zaman gibi şeyleri de eklediklerinden GSYH'ya göre ilerleme sayılırlar elbette. Yine de yararı nicelikselleştirebileceğimizi, nicelikselleştirmemiz gerektiğini ve bunun için de her şeyi standart bir ölçü birimine dönüştürmemiz gerektiğini varsayıyorlar.

Para ve ölçü gerçekten de iç içe geçmiştir. Hatta para bir ölçü olarak ortaya çıkmıştır: standartlaştırılmış emtia ve sonraları maden miktarları. Para çağı, bilim yoluyla dünya üzerinde egemenlik elde etme peşinde koşan indirgemecilik ve nesnellik programıyla çakıştı. Bir adamın boyunun ölçüsünü aldığımızı öne sürerken ima ettiğimiz gibi, ölçülebilen şeye egemen olunabilir.

Ölçülemeyenler hem bilimden – "alevlere atın," demişti Humes– hem ekonomiden dışlandı. Böylece yaşam standardı, yaşam kalitesinden ayrıldı. İlki nicelikselleştirilebilir bir standart, ikincisi değil.

İnsanların birbirleri için ürettikleri ve yaptıkları tüm şeyler arasında insan mutluluğuna en fazla katkıda bulunanları, nicelikselleştirilemeyenlerdir. Örneğin bir toplumun refahını hesaplamak için boş zamanı nicelikselleştirip dolar üzerinden bir değer biçebilirsiniz, ama bu boş zaman nasıl harcanıyor? Bir bağımlılığa batarak da harcanabilir, boş eğlencelerle de, başka biriyle yakınlık kurarak da, çocuklara masal anlatarak da. Ve bu ayrımları bir şekilde hesaplasak bile, kişinin bu masalları anlatırken kendini ne kadar verdiğini nicelikselleştirebilir miyiz? Bir insanın işteyken ne derece kaygılı olduğunu nicelikselleştirebilir miyiz? Kamu politikasının kılavuzu –ister GSYH olsun ister başka bir ölçü– niceliğin azamiye çıkarılması olursa, en önemli şeyler mutlaka dışarıda kalacaktır.

Nicelikselleştirilebilir gereksinimler sonludur da –sonlu kaynaklar için sonlu talepte sonsuz büyüme üzerine kurulu bir para sistemini sorgulamanın nedenlerinden biri de budur. Niteliksel gereksinimlerse farklıdır: ne nicelikselleştirilebilirler, ne de sonludurlar. Yükseliş ideolojisi gerçek spiritüel motivasyonunu bu alanda bulur. Büyüme –parasallaşmış alandaki büyüme, doğaya el koyuşumuzdaki büyüme– bir düzeyde sona erebilir, ama başka türde bir gelişim sürecektir: sonsuz güzellik, sevgi, bağ ve bilgi gereksinimiyle, insan ruhundaki büyüme. Tıpkı on altı yaşındaki yeniyetmenin boyundaki o son bir santimlik uzamadan sonra insan yaşamının durgunluğa girmemesi gibi, sıfır büyümeli bir gelecek de durgun bir gelecek değildir.

Nicelikselleştirilebilir gereksinimlerimizin karşılanmasını kolaylaştıran para önümüzdeki pek çok yüzyıl boyunca insan yaşamında yer alacak. Ancak büyümemeye ilişkin bölümde açıkladığım gibi, rolü giderek küçülecek. Sonlu gereksinimlerimizi saplantılı bir biçimde şu andaki müstehcence aşırılık derecesinde doyurmak ve fazlasıyla doyurmak yerine enerjimizi, günümüzde bizi böylesine yoksullaştıran, karşılanmamış niteliksel gereksinimlere yönelteceğiz.

Nicelikselleştirilemeyecek gereksinimlerimizin karşılanması için parasal olmayan dolaşıma ihtiyacımız var. Niteliksel nicelikselle, sonsuz sonluyla karşılandığında, ilki değersizleşir. Güzelliğin parayla, yakınlığın parayla, ilginin parayla değiş tokuş edilmesi –bunların hepsi fuhuş kokuyor. Sanatçının ticaret dünyasından tiksinmesi, onun her şeyin üzerinde olduğu iddiasında bir bencillikten ibaret değildir. Güzellik, sevgi, bilgi, bağ vb parayla satın alınma-

ya çalışıldığında ya alıcı sahte bir şey satın alır, ya da satıcı, sonsuz değerdeki bir şeyi sonlu bir miktara sattığından, sömürülmüş olur. Gayet basit aslında; Beatles'ın dediği gibi, "Para size sevgi satın alamaz."

Armağanlarımızın dolaşımının sürmesi için başka yollara ihtiyaç duymamızın nedeni budur. Ama nicelikselleştirilebilenin sıklıkla nicelikselleştirilemeyecek şeyler için bir araç olması gerçeği, meseleyi karmaşıklaştırır. Parasal ve armağansal olmak üzere iki ayrı alanı değil, daha çok, paranın armağan özelliklerini daha fazla devraldığı ve paranın rolünü devralacak aracı armağan yapılarının ortaya çıktığı karma bir sistemi savunuyorum.

Para işin içinde yer alsın ya da almasın, ekonominin –insanların birbirleri için ürettiklerinin ve yaptıklarının– temel meseleleri şunlardır: 1) bir armağanı sunan kişiyi o armağana gereksinim duyan kişiyle nasıl buluşturacağı; 2) armağanlarını cömertçe verenlerin nasıl tanınıp onurlandırılacağı; 3) herhangi bir bireyin gereksinimlerini ya da armağanlarını aşan şeylerin yaratılması için çok sayıda insanın armağanının yer ve zamanda nasıl koordine edileceği. Hemen farkına varılmasa da aslında bu hedefler kabaca, paranın başlıca üç işlevine denk düşer: değiş tokuş aracı, hesap birimi ve değer deposu.

Günümüzde bu üç hedefe ulaşmanın pek çok yarı-parasal ve parasal olmayan yolları ortaya çıkıyor. Örneğin açık kaynaklı yazılım dünyasında P2P teknolojileri, bir programcı topluluğunun para kullanmadan proje tasarlayabilmesini, yeteneklerini koordine edebilmesini ve üyelerinin katkılarının farkına varabilmesini sağlıyor. Başkalarının önceki katkıların niteliğine ve niceliğine dayanarak duydukları saygı bir açıdan, kimi üyelerin grup kararlarında ötekilerden fazla nüfuz sahibi olmalarını sağlayan bir tür "para birimi"dir. Ama nicelikselleştirilen bir şey değildir bu; özünden bir şey yitirmeden nicelikselleştirilmesi mümkün de değildir. Saygı ve prestiji bir sayıya indirgeyebiliriz; ama bunun aslında bir indirgeme olduğunu kabullenelim. Tıpkı analog kayıtlar dijital formata dönüştürüldüğünde orijinalin sıcaklığından, insancıllığından ve sonsuzluğundan bir şeylerin yitirilmesi gibi.

Pek çok çevrimiçi sistemde itibar ve katkı gerçekten de bir sayıya indirgenir. Amazon ve eBay gibi web sitelerinin kullanıcı değerlendirme sistemleri bu tür bir yarı-para birimidir. Kullanıcılar ürünleri derecelendirmekle ve eleştirmekle kalmaz, birbirlerinin derecelendirmelerini de derecelendirebilirler ve bu da bir tür kendi kendini izleme sistemi yaratır. Temelde bir armağan ekonomisi olan şey (değerlendirme yazdığı için kimse doğrudan bir ödül almaz) paranın aracılık işlevlerine paralel yapılar geliştirmektedir.

Tıp doktoru, felsefeci ve armağan ekonomisi eylemcisi olan Timothy Wilken şu anda beta seviyesinde olan GIFTegrity sistemiyle bu fikri bir adım ileri taşıdı. Sistem her üyeden vermek ve almak istediklerini sıralayan bir profil sunmasını istiyor. Armağanın alıcısı işlemi derecelendiriyor ve bu derecelendirmeler bir kişinin armağanlarının olası alıcılarının sıralandırılmasını belirliyor. Çok şey vermişseniz, üyelerden biri sunmak istediği armağan için bir alıcı ararken sizin adınız en üste yakın bir sırada yer alıyor. Bundan sonra bir armağan alırsanız derecelendirmeniz biraz düşerek, aldıklarınızla verdiklerinizin bir dengeye yaklaşmış olduğunu yansıtıyor. Bu derece puanları paraya çok benzer bir şekilde işliyor.

Geleneksel bir toplulukta her üyenin verecekleri ve gereksinimleri bilineceğinden, böyle bir derecelendirme sistemine gerek olmayacaktır. GIFTegrity gibi sistemler armağan ilişkilerini daha geniş çaplı bir alana taşıma olanağını sunuyor. Ama para gereksinimini ortadan kaldırmak yerine, bir minnet simgesi olarak ilk baştaki özüne çok daha yakın bir biçimde de olsa, yeniden yaratıyorlar. GIFTegrity'deki ve benzer sistemlerdeki derecelendirmeler paradır. Verdiğiniz için puan alırsınız; alırken de bunları harcarsınız. Niteliksel olan çizgisel ölçekte nicelikselleştirilmeye direndiğinden, bu sistemler paranın temel bir kısıtlamasını da içeriyor. Günümüzün tefeciliğe dayalı parasından üstünler elbette; ama bu tür bir teknokratik alternatif her ne kadar akıllıca da olsa, dünyayı nicelikselleştirmemizle yitirilmiş olanları ele almıyor. Biz sonsuzu geri kazanmak istiyoruz. Derecelendirmeler ve puanlar, derin kişisel bağ, minnet ve armağan kültüründe dolaşımda olan çok boyutlu öyküler gereksinimimizi karşılamıyor.

Paranın bir minnet simgesi olarak ortaya çıktığını ve paranın bir ölçü olarak ortaya çıktığını söyleyerek kendimle çelişiyor muyum? Paranın daha en baştan itibaren iki ruhu oldu. Hem (bir zamanlar neredeyse tek şey olan) armağan ekonomisinin kitle toplumu alanına uzantısıydı, hem de armağan zihniyetinin ilk baştaki açıklığına ölçme, hesaplama, elde tutma ve kontrolün saldırısı. Yine de paradan bir minnet simgesi olarak söz ederek "ortaya çıkma" sözcüklerini normal olmayan bir anlamda kullanıyor, zamanda değil, ama daha iyi bir niteleme bulamadığımdan, Tanrı'nın zihninde ortaya çıkmaya gönderme yapıyorum. Paranın teleolojik kökeninden, bu dünyaya gelmesinin amacından söz ediyorum.

Paranın ölçü işlevinin armağan ekonomisinde bir emsali vardır, çünkü armağanlar belli bir karşılık beklentisiyle verilmese de, normalde topluluğun görüş alanı içinde verilirler. Günümüzde en yüksek cömertlik kategorisine

yükselttiğimiz kimlik belirtmeden verme, hem geçmişteki hem şimdiki armağan kültürlerinde pek az role sahip olmuştur. Topluluklar gereksinimlerin, armağanların ve üyelerinin cömertlik derecelerinin genellikle farkındaydılar. Para bu farkındalığın yerine geçiyor: en azından kuramsal olarak, toplumsal farkındalığın yararlarını katkıda bulunan kişilere aktarıyor. Uygulamada farkına varılan katkının boyutu insanlığın "yükselişi"ne, insan alanının büyümesine katkıyla kısıtlanmıştır. Ama büyümeme para biriminde bile paranın doğası gereği ancak nicelikselleştirilebilirlik alanında kullanılabileceği yönündeki köklü sorun çözülmeden kalır. Nicelikselleştirilemeyenlerin kitle toplumunun devasa toplumsal mesafeleri boyunca akışının nasıl kolaylaştırılacağı sorusuyla karşı karşıyayız. Yüz binlerce yıllık insan varoluşunda yeni bir sorun bu.

Armağan ekonomisini en baştan yeniden kurarak başlayabiliriz belki de. Günümüzde para, gayri resmi konsensüsün ve cömertliğe toplumsal tanıklığın yukarıda bahsedilen üç işlevi, yani armağanların buluşturulması, onurlandırılması ve koordine edilmesi işlevlerini kolaylaştırabileceği küçük ölçekleri bile ele geçirdi. İlişkinin paraya dönüştürülmesinin yarattığı toplumsal yoksullaşmayı fark eden insan sayısı arttıkça ve para sisteminin kendisi de çöktükçe insanlar bu işlevleri geri almanın yollarını buluyorlar. Benim gözdelerimden biri, Alpha Lo tarafından geliştirilmiş olan ve şu anda tüm ülkede kopyalanan Gift Circle. Bu haftalık buluşmada katılımcılar almak istedikleri bir ya da daha fazla şeyi ve vermek isteyecekleri bir ya da daha fazla şeyi belirtiyorlar. Sıklıkla, arzularla gereksinimlerin sihirli bir biçimde aynı anda ortaya çıktığı görülüyor. "Patates ezici mi lazım? Bizde üç tane var." Ya da, "Cuma günü ücretsiz olarak havaalanına götürülmeye mi ihtiyacın var? Kocam da o gün uçuyor." Başkalarının cömertliğine tanık olan katılımcılar çemberdeki öteki kişilerden bir şey isterken ya da verirken zamanla giderek rahatlıyorlar. Yardım her zaman bir telefon uzaklıkta. Hafta içerisinde bir kişi başka bir kişiye arabasını tamir etmesinde yardımcı olursa, bu ikinci kişi bir sonraki çemberde bu armağandan söz edebilir ve böylece armağana tanıklık edilmiş olunur. Verdiğinizde verici bir kişi olarak tanınacağınız bilgisiyle birlikte bir topluluk bilinci gelişiyor ve insanlar da karşılığında size verme arzusu duyuyorlar.

Benzer bir şey yapma yolu da armağanlar sunmak, taleplerde bulunmak ve verilenlerin kaydını tutmak için bir web sitesinden yararlanmaktır. Ancak geniş ölçekte yapıldığında, bu işlevleri yerine getirme yöntemleri giderek paraya daha çok benziyor. Alınan ve verilenle kişisel tanışıklık olmadığında, bir standartlaştırma aracına gerek doğuyor. Ama küçük ölçek söz konusu olduğunda armağan akışına ister doğrudan ister anlatılanlar aracılığıyla tanık olmak ye-

tiyor. Bu tanıklık olmadığında armağanların topluluk yaratma gücü azalıyor. Freecycling ve Craigslist gibi sistemlerin kusuru bu (gerçi insanların bunları kullanıyor olmaları, doğuştan gelen cömertliğimizin kanıtıdır). Giftflow, Neighborgoods, Shareable, GIFTegrity gibi yeni sistemler bu kusurun farkında ve çare bulmaya çalışıyorlar.

Şu ana dek anlattıklarımın ekonominin büyümemesini hızlandırdığının farkına varmışsınızdır. Taksi tutmak yerine birbirimizi havaalanına bıraktığımızda, yeni elektrikli aletler almak yerine bunları paylaştığımızda ya da fazla patates ezicimizi verdiğimizde tüketici talebini ve ekonomik büyümeyi azaltıyoruz. Parasal alanın küçülüşü, eski rejimin çöküşünü ve sabit durum ekonomisine geçişi hızlandırıyor. Aynı zamanda bu geçişin korkutuculuğunu azaltıyor. Cömertliği onurlandıran ve karşılığını veren armağan topluluklarında yer aldığımızda paraya daha az bağımlı hale geliyor ve onu hayatta kalmakla daha az özdeşleştiriyoruz.

Armağan Çemberi kavramı insanların birbirlerini birinci ya da ikinci elden tanıdıkları topluluk düzeyinin ötesine uzanabilir mi? Çok uzun vadede "çember çemberleri" modeline dayalı parasız bir armağan toplumu tasavvur edebiliriz. Küresel işgücü koordinasyonu için para gerekliymiş gibi görünebilir, ama bu küresel koordinasyona daha yakından bakarsak, herhangi bir insanın etkileşime geçtiği gerçek insan sayısı o kadar da fazla değil. Bir şeyin üretilmesi için birkaç yüzden fazla kişinin işbirliği gerektiğinde tüm üretim topluluğu, armağan ekonomisinin işlediği düzeye dek, doğal olarak alt topluluklara ve alt alt topluluklara ayrılır. Her çemberdeki insanlar birbirlerine verebilir ve bütünleşik bir varlık olarak her bir çember kendi daha büyük çemberindeki öteki çemberlere ve bunlar da öteki çember çemberlerine verebilirler. Bu vizyon toplumda temel bir yeniden örgütlenme içerir: aşağıdan yukarıya, eşten eşe (P2P), kendi kendini üreten, kendi kendini örgütleyen.

Toplum adını verdiğimiz meta-insan bedeninde para, kaynakları gereksinim duyuldukları yere yönlendiren bir işaretçi molekül gibidir. Bütünsel bedenimizin her yere dağılmış parçaları arasındaki ekonomik ilişkilere aracılık eder. "Organlarımızı" tanımlayan ve koordine eden pek çok sembolik sistemden –hükümetler, kurumlar ve her tipte örgütler– biridir. Ne yazık ki para ancak belli türlerde bilgiyi iletir (daha çok nicelikselleştirilebilir armağanlar, gereksinimler ve arzular). Sağlıklı olmak için, insan faaliyetlerini "organ"-ize ve koordine etmenin başka yollarına bu yüzden ihtiyacımız var.

Günümüzde merkeziyetçilikten uzaklaşmış, hiyerarşik olmayan işbirliği ve mülkiyet biçimleri yaratımında bir yenilik patlaması yaşanıyor. Geleceğin

çember-çemberleri armağan ekonomisi için bir tür altyapı bunlar. Tayfın daha muhafazakâr ucunda geleneksel yönetim yapılarına sahip, çalışanlara ait şirketler yer alıyor; ABD'de orta ve büyük ölçekte olmak üzere bunlardan yüzlercesi var. Daha radikal olanlarıysa şirketin yönetiminde demokratik ya da işbirlikçi yöntemlere başvuruyorlar: çeşitli kolektifler ve kooperatifler. Aralarında en önde geleni, belki de 250'den fazla şirketi kapsaması ve yaklaşık 90.000 çalışanı/şirket ortağıyla İspanya'nın en büyük şirketlerinden biri olan Mondragon Kooperatifi. Faşist diktatör Franco döneminde kurulan Kooperatif "emeğin bağımsızlığı" ilkesini ve katılımcı demokrasinin öteki değerlerini açıkça benimseyip bünyesine katmayı bir şekilde başardı. Katılımcı yönetimin ve toplu şirket ortaklığının öncüsü olan bu büyüleyici girişime ilişkin daha fazla bilgi edinmeyi okura bırakıyorum.

Nicelikselleştirilemeyecek olanla uyum sağlayacak yeni örgütlenme biçimleri yaratarak, yalnızca bir deney çağına girmiş oluyoruz. Bu deneylerin pek çoğu başarısızlığa uğradı ve uğrayacak; örneğin, Komünist bloğun, bürokratların merkezi yönetimindeki toplu kullanım zorlaması. Bizler geçmiş ve günümüzdeki girişimlerden alınan dersleri sindirdikçe kuşkusuz pek çok yeni işbirliği biçimi ortaya çıkacak.[1]

Bu kitapta söz ettiğim parasal öneriler, geleneksel olmayan şirket ortaklığı ve yönetim yapılarını teşvik edecek. Pasif para, arazi ve genel olarak ortak değer mülkiyetinden kâr etmeyi ortadan kaldırdığı gibi, günümüzde söz konusu varlıkların kontrol aracı olan şirketlerde pasif ortaklıktan kâr edilmesini de köstekleyecek.

İşbirlikçi armağan yapılarının gelişimi istihdam deneyimini kökten değiştirecek. Günümüzde işçilerle şirket sahiplerinin çıkarları temelde birbiriyle çatışır. İşçilerin mümkün olduğunca az ücret karşılığında azami düzeyde iş

1) Çalışmasını "açık girişim modeli" olarak tanımlayan Better Means (www.bettermeans.com) kayda değer bir model. Stratejik kararlar, çalışma konuları, ücretler ve sermayedarlık kendi kendini düzelten derecelendirme ve oylama süreçleriyle belirleniyor. En fazla değer katkısında bulunanlar –bunu da kendileri, projelerde onlarla birlikte çalışanlar ve ilk başta projenin başlatılması için oy verenler belirliyor– paraya dönüştürülebilecek krediler alıyorlar. Krediler katılımcıya, kredilerin kazanılmasıyla kullanılması arasında geçen zamana eşit bir süreliğine şirkette geçici olarak hisse senedi de kazandırıyor. Dolayısıyla şirket ortaklığı katkıda bulunanlara veriliyor ve kişi katkıda bulunmayı kestiğinde aşamalı olarak ortadan kalkıyor. Better Means açık işletme modeli günümüzde hem işletmeler hem kâr amacı gütmeyen örgütlerce kullanılıyor. Hâlâ geliştirilip iyileştirilmekte olan bu sistem açık kaynak ve P2P hareketlerinden "tembel konsensüs," "atik proje yönetimi," "eşlerin değerlendirmesi," "ün geribildirimi" gibi pek çok temel kavramı ödünç alıyor.

yapmaları şirket sahibinin çıkarınadır. Azami ücret karşılığında mümkün olduğunca az iş yapmak da bireysel olarak her bir işçinin çıkarınadır. İyi bir yönetim ücreti "performans"a bağlayarak ve profesyonel gurur, sadakat ya da takım ruhuna başvurarak bu temel zıtlaşmayı hafifletebilir, ama altta yatan çelişki çözülmeden kalır. Çalışanlar genellikle gerçek katkılarından çok ofis siyasetindeki başarıları sayesinde ödül kazanırlar ve "takım ruhu"nun genellikle bir halkla ilişkiler lafı olduğunun farkındadırlar. "Gerçekten bu işte berabersek, nasıl oluyor da ben her an kovulabilecekken şirket sahipleri kovulamıyor?" diye merak ederler: "Yarattığım herhangi bir kalıcı değer onların oluyor." Bu dünyada kendini işvereniyle gerçekten özdeşleştiren her çalışan enayidir. Bir şirket küçülmeye ya da yeniden yapılanmaya gittiğinde bu açıkça görülür. "Yirmi yıl sana sadakatle hizmet ettim; beni nasıl gönderebilirsin?" Bir sigorta yöneticisinin bir çalışana açıkladığı gibi, "Sadakat istiyorsan kendine köpek al." İşverenlerin çoğu bu kadar kalpsiz değiller elbette, ama piyasa disiplini yufka yürekleri bile katılaştırır.

Eh, piyasa disiplini değişecek. Para toplumsal ve ekolojik yararla uyum içine girdikçe ve ortak servete katkıyı ödüllendiren yeni yapılar ortaya çıktıkça iş ilişkileri karşılıklı sömürü ruhunu yitirecek. İş örgütlerinin varoluş nedeni değişecek. Toplumun ve gezegenin yararına nicelikselleştirilebilir katkı parasal ödül alacak ve nicelikselleştirilemeyen katkılar da günümüzde ortaya çıkmakta olan yeni toplumsal ve sembolik yapılar aracılığıyla statü, minnet ve iyi niyet ödüllerini kazanacak.

Bu tür yenilikler, geleceğin dalgası. Tüm alanlarda sahip olmaya dayalı servet modeli yerini verme yoluyla servet modeline bırakacak. Sahip olma, kontrol etme arzusu ayrı benliğin, başkalarını kendi yararına yönlendirme, doğadan, insanlardan ve öteki olan her şeyden servet koparma peşinde koşan benliğin arzusudur. Bağlantılı benlik vererek, kendi dışındakilerin de beslenmesinde rolünü sonuna dek üstlenerek zenginleşir. Bizler bağlantılı benliğe adım attıkça, onunla uyumlu örgüt yapıları ortaya çıkıyor. Bireyin çıkarını örgütün çıkarıyla, örgütün çıkarını toplumun ve gezegenin çıkarıyla birleştiriyorlar. Klasik kolektivist modellerin aksine bireyin sıra dışı armağanlarının coşkulu ifadesine izin veriyor, ama bu armağanları herkesin yararına yöneltiyorlar.

Geniş armağan ekonomisinin açık, işbirlikçi yapıları bireyle grup arasındaki eski zıtlığı aşıyor. Sıra dışı bireysel armağanların herkesin yararına yöneltileceğini söylediğimde okur, "Ama bireysel üstünlük ödüllendirilmemeli mi?" diye itiraz edebilir. Özellikle de muhafazakâr dostlarım bireyin bastırılmasını içerdiğini varsayarak fikirlerime hemen kuşkuyla yaklaşıyorlar. Birikimi köstekleyip üs-

tünlüğü herkesin yararına yönelten bir sistemde harikalık için teşvik ya da ödül olmayacağını düşünüyorlar. Bu arada geleneksel Sol da aynı temel önermeleri kabul ediyor ve onlardan yalnızca, bireyin bastırılmasının iyi ve gerekli olduğu inancıyla ayrılıyor. Bu görüş uyarınca erdemli kişi ortak yarar adına soylu bir fedakârlıkla çalışır, herhangi bir karşılık ya da ödülü geri çevirir.

Bu görüşlerin ikisi de, "benim için daha fazlası, senin için daha azıdır," düşüncesini savunan ayrılma paradigmasına dayanır. Grup için daha fazlası, birey için daha azı demektir. Ama armağan kültüründe bu böyle değildir. Değerli armağanlar veren kişi en yüksek onur derecesine erişebilir ve insanların armağan edebilecekleri her şeyin tadını çıkarabilir. Minnetin doğası ve gücü budur. Ne yazık ki armağan kültürünün kurumları artık bize yabancı, çünkü yüreklerimizin derinliklerinde yaşamlarını sürdürseler de, toplumumuzun ekonomik ve ideolojik yapılarında yer almıyorlar. Bu kitabın sonraki bölümü, kişisel düzeyden başlayarak, armağan kültürünün sezgi ve uygulamalarının nasıl onarılacağını anlatacak.

Ayrı benlikler ekonomisinin iflas ettiği artık açıkça görülüyor. Bireysel birikime izin veren kapitalist dünyada armağanlarımızın coşkulu ifadesine değil bastırılmasına, köleleştirilmesine ve alma ve kontrol etme amacına saptırılmalarına tanık olduk, çünkü günümüzdeki para sistemi bu eylemleri dayatıyor ve ödüllendiriyor. Daha da kötüsü, görünürdeki bu ödüller bir hayalden ibaret: para, paranın satın aldıkları ve para birikimi bağ, sevgi, güzellik, oyun, anlam ve amaç yerine geçiyor. Kapitalist olmayan dünyanın kaderi de bizden daha iyi olmadı. İster komünist ideolojiye dayansın ister dinsel öğretiye, kendini inkâr etmek, yaşamı inkâr etmektir; inkâr edilen yaşamsa her zaman, yine aynı sonuçları yaratan gizli biçimlerde ya da daha kötüsü, ayrı benliğin şişirilmesi olarak ifade bulur.

Ama Ayrılma Çağı sonuna yaklaşıyor ve bağlantılılığımızın gerçeğini yaşamayı yeniden öğrenmeye başlıyoruz. Bu kitapta şu ana dek öne sürdüğüm her şey, yokluğunda kutsal ekonominin uygulanabilir olmayacağı bir bilinç kaymasını varsayıyor (ve geliştiriyor). Ama ben böyle bir kayma *çağrısında* bulunmuyorum –onu gözlemliyorum, tanık oluyorum ve umuyorum ki, katkıda bulunuyorum. Bu kayma siz bu satırları okurken gerçekleşiyor ve Ayrılma'dan doğan çoklu krizler birbirleriyle kesiştikçe daha da hızlanacak. Dünya değişiyor, onunla birlikte bizler de. Yerküreyle ortak yaratıcılık içerisinde yaşayan bağlantılı benliğin ekonomik yapılarını yaratmak zorunda olmakla kalmıyoruz; aynı zamanda, hemen şimdi, bunlarla düşünüp yaşamayı öğrenmeye başlayabiliriz.

17. BÖLÜM

ÖZET VE YOL HARİTASI

Önce sizi görmezden gelirler, sonra size gülerler,
sonra sizinle savaşırlar, sonra siz kazanırsınız.

-Mahatma Gandhi

Kutsal ekonominin parçası olan, kişisel ekonomik düşünüş ve uygulamadaki kaymayı daha derinlemesine incelemeden önce, başlıca makroekonomik unsurlarını özetleyeceğim. Bazıları şimdiden yerine oturmaya başladı; bazılarıysa kabul edilebilir siyasi söylemin görüş alanının hâlâ dışında ve düşünülemez olanın sağduyuya dönüşmesi için krizin derinleşmesini bekliyor.

Haritasını çizdiğim geçiş, evrimseldir. Mülklerin kamulaştırılmasını ya da günümüz kurumlarının toptan yıkılmasını değil, dönüştürülmelerini içerir. Aşağıdaki özetlerde de tanımlandığı gibi, bu dönüşüm mevcut kurumlarda şimdiden başladı, ya da başlamak üzere.

Tümden haritanın dışında kaldıkları noktalar hariç, bu gelişmelerin çoğunun siyasi tayfın sol yanına düştüğünü okur fark edebilir. Serveti aşamalı olarak zenginlerden diğer herkese yeniden dağıtmalarıdır bunun nedeni. Paralı sınıfların her zaman daha yüksek, işgücününse daha düşük faiz oranları arzulamış olmalarına karşın, bu kitap oranların eksiye döneceğini öngörüyor. Liberaller toplumsal refah programlarına düşkünken, bu kitap sosyal kâr payı yoluyla bunların evrenselleşmesini öngörüyor. İş dünyasının çıkarları çevresel ve toplumsal koruma önlemlerinin ortadan kaldırılmasını savunurken, bu kitap ortak değerlerin geri alınmasını öngörüyor. Yukarıdakilerin tek büyük istisnası gelir vergisinin kaldırılması ve bu da aslında zenginler arasındaki, servetleri para ve ekonomik kira yaratan mülkler üzerinde kontrolden çok girişimci üretkenliğe dayanan küçük altkümenin yararına olacaktır.

1. EKSİ FAİZLİ PARA BİRİMİ

Motivasyon: Rezervlere eksi faiz uygulanması ve zamanla değer kaybeden bir fiziksel para birimi, faizin etkilerini tersine çevirir. Büyüme olmadan refaha ulaşılmasına izin verir, eşit servet dağılımını sistemsel düzeyde teşvik eder ve gelecekteki nakit akışlarının iskontosuna son vererek, kısa vadeli getiriler için geleceğimizi ipotek altına alma baskısından bizi kurtarır. Üstelik her şeyin çürüyüp kaynağına döndüğü dünyanın gerçeğini somutlaştırır. Para doğa yasasına hayali bir istisna olmaktan çıkar. Son olarak, para bir açıdan, tüm insanların ortak mirası olan binlerce yıllık teknolojik gelişim birikimini temsil ettiğinden, mevcut risksiz artı faiz sisteminde olduğu gibi herhangi birisinin yalnızca buna sahip olduğu için kâr etmesi haksızlıktır.

Geçiş ve siyaset: 2009'da, merkez bankaları bankalararası faiz oranlarını sıfıra yakın düzeylere indirip sıfır alt sınırının ihlal edilmesi olasılığıyla flört ettiklerinde, çürüyen para birimine geçişin eşiğine geldik. Günümüzde ekonomi güçsüz bir toparlanış içinde, ama altta yatan durgunluk ve borç sorunları sürüyor. Her yeni kriz, her yeni kurtarma planı, geri ödenemeyen borçları çürüyen para birimiyle satın alma ve böylece servet yoğunlaşmasını daha da şiddetlendirmeden mali altyapıyı kurtarma fırsatını sunuyor. Üstelik, Japonya'da olduğu gibi, geleneksel parasal canlandırma ve Keynesci mali canlandırma yöntemleri kuşku götürmeyecek biçimde başarısızlığa uğradığında, merkez bankaları bir sonraki bariz adım olan faiz oranlarının sıfırın altına itilmesini göz ardı etmekte zorlanıyorlar. Para birimi savaşlarının önlenmesi için bu, tüm bağımsız güçlerin koordinasyonlu politikalar uygulamasıyla gerçekleştirilmeli, ya da küresel bir para birimine yerleştirilmeli.

Federal Reserve şu anda rezervlere eksi faiz uygulama ya da değer kaybeden banknotlar çıkarma yetkisine sahip değil. Her ülkede böyle bir yetki -olması gerektiği gibi- yasama organlarına aittir. Merkez bankaları parasal araçlarının yetersiz kalacağı endişesine düştükçe, bu fikrin ekonomik ve siyasi söyleme girme zamanı geliyor. Paranın hızındaki mevcut durgunluk, faiz oranlarının sıfıra indirilmesinin kredileri ancak önemli düzeyde ekonomik büyüme olasılığı bulunduğunda canlandırdığını gösteriyor. Fazla rezervlerin artmasıyla, yeni parasal gevşeme turu bu durumun altını çizmekten başka işe yaramayacak. Büyüme olmadığında bankalar parayı ekonomiye borç vermek yerine sıfır faizle tutmayı yeğleyecekler. Ama %-2 oranıyla tutmayı da yeğleyecekler mi? Yada %-5 oranıyla?

Ekonomik yaşam üzerindeki etkileri: Yatırımcı sınıf hariç herkes için günlük para kullanma deneyimi aynı kalacak. Zenginlerin hayal etmesi güç olsa da, günümüzde insanların çoğu yaşamlarını bir maaş çekinden ötekine sürdürüyor ve birkaç ay yetecek tasarruftan fazlasını genellikle biriktiremiyorlar. En varlıklı kesimlerin tasarruf yapmaları hâlâ mümkün olacak, ama riskli yatırımlara yönelmedikçe tasarrufların değeri zamanla azalacak. Risk almadan parayı artırmanın, "paranın sizin için çalışmasını" sağlamanın bir yolu olmayacak. Devlet bonoları bile sıfır ya da daha az faizli olacak. İster kişisel düzeyde olsun ister şirket düzeyinde, büyük alımlarda başlıca finansman aracı tasarruflar değil, düşük ya da sıfır faizli krediler olacak. (Bu şimdiden oluyor zaten.) İşletmeler gelecekteki nakit akışlarının yüksek bir yüzdesini borç ödemesine ayırmalarını gerektirmeyecek yatırım sermayesine erişme olanağı bulacaklar ve bu da günümüzde ekonomik yaşama egemen olan "ya büyü ya öl" zorunluluğunu ortadan kaldıracak.

2. EKONOMİK KİRALARIN KALDIRILMASI VE ORTAK DEĞERLERİN TÜKENMESİNİN TELAFİSİ

Motivasyon: İnsanların hiçbir şey üretmeden ya da topluma katkıda bulunmadan yalnızca bir şeye sahip olmalarından ötürü kâr etmelerine izin verildiğinde servet kutuplaşması kaçınılmazlaşır. Ekonomik kira olarak bilinen bu kârlar arazi, elektromanyetik tayf, madencilik hakları, petrol rezervleri, patent ve başka pek çok mülk sahiplerine gidiyor. Bu mülk biçimleri ya tüm insanlardan önce de var olduklarından ya da insan kültürünün kolektif ürünü olduklarından, onları halkın ve gezegenin yararına kullanmayan herhangi bir bireye ait olmamalıdırlar.

Ayrıca, günümüzde ortak servetin biyoçeşitlilik, akiferler, toprak, okyanus balık yatakları gibi yönlerini tüketerek kâr etmek mümkün. Bunlar aslında hepimize ait ve ancak ortak anlaşmayla ve ortak yarar için tüketilmelerine izin verilebilir.

Geçiş ve siyaset: Kimi eyaletlerle ülkeler daha şimdiden arazi değeri vergileri getiriyorlar ve bazıları da petrolü ve madenleri millileştirdi. Örneğin Bolivya ülkesi ve Alaska eyaleti petrol haklarını kamusallaştırdılar ve bu sayede petrol şirketleri petrole sahip oldukları için değil, yalnızca onu çıkarma hizmetleri karşılığında para kazanıyorlar. Ücretliler çaresiz duruma düştükçe, vergi yükünün emekten mülke yöneltilmesi giderek daha çekici görünecek. Son

olarak, su hakları konusunda yaşanan çözümü zor düzenleme savaşlarının gösterdiği gibi, kaynak koruma önlemlerinin doğrudan para sistemine bütünleştirilmesi artık zamanı gelmiş bir fikre dönüşüyor.

Georgecu arazi değeri vergileri, maden haklarının kiralanması ve ekonomik kira nesnelerinin bu kitapta tanımlandığı gibi para birimi karşılığı olarak kullanılması, ekonomik kiraların halka iade edilmesinin yollarıdır; böylece özel çıkarlar yalnızca mülk sahibi olarak değil, ancak onu iyi yönde kullanarak kâr edebilecekler. Ortak değerlerden gelen her şey ücret ya da vergiye tabi olmalı. Entelektüel mülkiyetin telif hakkı ve patent süreleri kısaltılıp bunlar ortak değerlere iade edilebilir ve böylece, bu tür fikirlerin kaynaklandığı kültürel matris de tanınmış olur. Aynı zamanda genom, elektromanyetik tayf ve yeni bir ortak değer olan "internet" gibi yeni servet kaynaklarını da kamusal alanda tutarak, kullanımlarını yalnızca bunları topluma ve gezegene yararlı olacak biçimde kullananlara tahsis etmeliyiz.

Ekonomik yaşam üzerindeki etkiler: Verginin mülk ve kaynaklara kaydırılmasıyla satış ve gelir vergileri düşecek ya da kalkacak ve koruma önlemleri için güçlü bir ekonomik teşvik yaratılmış olacaktır. Ekonomik kiralar zaten sahip olanları zenginleştirdiğinden, bunların kaldırılması daha eşit bir servet dağılımını sağlayacaktır. Entelektüel mülkiyet alanında kamusal alanın genişlemesi, sanatsal ve entelektüel yaratımın "hammaddeleri" telif haklarına ve özel mülkiyet kısıtlamalarına daha az tabi olacağından, kâra bağımlı olmayan kültürel yaratımları teşvik edecektir.

3. TOPLUMSAL VE ÇEVRESEL MALİYETLERİN İÇSELLEŞTİRİLMESİ

Motivasyon: Günümüzde akiferlerin topluma ödemede yapmadan tüketilebilmesi gibi, yerkürenin atıkları özümseyip işleme, geosferin karbonu geri dönüştürme ve insan bedeninin toksik kirleticilerle başa çıkma kapasitelerinin de tüketilebilmesi mümkündür. Günümüzde kirlilik ve başka biçimlerdeki çevre bozulması, kirletenlerin değil genellikle toplumun ve gelecek kuşakların üstlendiği maliyetler yaratmaktadır. Bu açıkça adaletsizlik olmanın ötesinde, kirliliğin ve çevre bozulmasının sürmesini teşvik etmektedir.

Geçiş ve siyaset: Çevre ihlallerine mali ceza getiren düzenlemeler şu anda, kirletme yönündeki ekonomik teşviki tersine çevirmenin tek yolu, ancak hem

uygulama hem altta yatan kuram bakımından bu yöntem pek çok kusur içeriyor. Öncelikle, standartların karşılanması için teşvik getiriyor, ama aşılması yönünde hiçbir teşvik sunmuyor. Belli bir kirleticinin toplam salımı ya da bir doğal kaynağın tümden boşaltılması için toplam bir tavan belirlememize de izin vermiyor. Bu kusurların düzeltilmesi için günümüzde getirilen öneriler arasında üst-sınır-ve-ticaret planları ve yeşil vergiler yer alıyor. Bu tür pek çok plan önerildi ve bazı yerlerde uygulamaya sokuldu. Üst- sınır-ve-ticaret yöntemi (kükürt için) asit yağmurlarının azaltılmasında oldukça başarılı oldu, ama karbondioksit salımlarının azaltılmasında aynı başarıyı gösteremedi. Doğru yönde atılmış adımlar bunlar, ama sonuçta her biçimde kirletme ve tüketme ödemeye tabi olmalı.

Her tipte kirletici ve her doğal kaynak için gezegenin ve biyo-bölgelerinin ne kadar salımı ya da tüketimi kaldırabileceğini belirlemeliyiz. Ardından, bu kirleticileri salma ya da bu kaynakları kullanma hakkı çeşitli biçimlerde tahsis edilebilir. Kimi durumlarda kimin neyi yapacağını ve neyi kullanacağını merkezi planlama yoluyla belirlemek isteyebiliriz: akiferden çiftçi A 100.000 galon çekebilir, çiftçi B 120.000, fabrika C 200.000 vb. Ama bu yöntem ekonomik verimsizlik yaratacağından, koruma ve kirliliği azaltma karşılığında ekonomik ödül sunmak için çoğu durumda kirlilik ve kaynak üzerinden vergi alınması yoluna ya da üst-sınır-ve-ticaret müzayede sistemlerine başvurmak isteyeceğiz. Parayı Yerküre'nin kaynaklarıyla ve atığı özümseyip dönüştürme kapasitesiyle destekleyerek, para sisteminin kendisinin yerkürenin armağanları üzerine kurulması daha da iyi olacaktır.

Ekonomik yaşam üzerindeki etkiler: Bu önlemler ekolojiyle ekonomi arasındaki zıtlığı sona erdirir. En iyi iş kararlarıyla en iyi çevre kararlarını birbirleriyle uyuşturur, girişimci yeniliklerin gücünü gezegene hizmet etmeye yöneltirler. Korumaya, kirlilik kontrolüne ve toksik atık sorunun çözümüne yönelmiş devasa yeni sanayiler doğacak. Sıfır atıklı imalat norm olacak. Hammadde maliyetinin yüksekliği, minyatürleşme ve verimlilik yönündeki ilerleyişin sürmesini teşvik edecek.

Ucuz, kullan-at türü mallara getirilen ekonomik kösteklerle mamul mallar daha pahalı, daha dayanıklı ve daha onarılabilir olacak. Eşyalarımıza daha fazla özen gösterecek, onları koruyacak ve elde tutacağız. Araba, makine ve belli araçlarla aygıtlar gibi büyük, kaynak-yoğun mallar mahalle ya da başka türde bir topluluk içerisinde paylaşılacak. Yerleşim alanları daralacak; evler

küçülecek; daha geniş evler geniş aileleri ya da çekirdek ailenin de ötesinde başka yapıları barındıracak.

Ekonomik kiraların ortadan kaldırılmasında olduğu gibi bu önlemler de vergiyi gelirden kaynaklara kaydıracak ve böylece katkılarımız değil, aldıklarımız üzerinden vergilendirileceğiz. En sonunda gelir hiç vergilendirilmeyecek ve böylece zahmetli kayıt tutma sorumluluklarından ve müdahaleci devlet gözetiminden kurtulmuş olacağız.

4. EKONOMİK VE PARASAL YERELLEŞME

Motivasyon: Tüm dünyada topluluk dağıldıkça insanlar, bağımlı olduğumuz kişileri şahsen tanıdığımız yerel ekonomilere dönme özlemi çekiyor. Anonim bir küresel monokültürde sürüklenmeyi değil, insanlarla ve yerlerle bağımız olmasını istiyoruz. Üstelik küresel emtia üretimi bölgeleri birbirleriyle rekabete sokuyor, ücretlerde ve çevre düzenlemelerinde "dibe doğru yarış"ı kışkırtıyor. Dahası, üretim ve ekonomik değiş tokuş yerelleştiğinde eylemlerimizin toplumsal ve çevresel etkileri gözler önüne serilerek, doğuştan gelen merhametimizi pekiştirir.

Geçiş ve siyaset: Yerel ekonomi yönündeki eğilim şimdiden başladı. Enerji maliyetlerinin tırmanışı ve ekolojik farkındalık, işletmeleri yerel tedarik sistemlerine yöneltiyor ve milyonlarca tüketici yerel düzeyde yetiştirilmiş, taze besinlerin sağlığa yararını görmeye başlıyor. Her yerde insanlar toplulukla yeniden bağ kurma yönünde güçlü bir arzu sergiliyorlar ve kimi kent ve bölge yönetimleri "yerel alım" kampanyaları başlattı. Tüm dünyada binlerce topluluk yerel para birimleri çıkardı; bunlar günümüzde küçük bir niş oluştursalar da, insanların bu fikre alışmalarını sağlıyor ve yerel yönetimlerce desteklenecek geleceğin yerel para birimleri için bir model oluşturuyorlar.

Kutsal ekonominin öteki unsurları da yerelleşmeyle sinerji içindedir. Maliyetlerin içselleştirilmesi uzak mesafelere nakliyatı kayıran pek çok sözde ölçek ekonomisini ortadan kaldıracak, ekonomik kiraların kaldırılmasıysa şu anda zengin ve yoksul ülkeler arasında görülen müstehcen düzeydeki ücret farklılıklarını[1] hafifletecek. Bu iki etmen, son iki yüz yıl boyunca oluşmuş ekono-

1) Bunun nedeni, düşük ücretlerin aslında parasallaşmamış ortak değerlerle sübvanse edilmesidir. Topraktan ve topluluktan pek çok şeyin bedavaya alınması hâlâ mümkün olduğunda yaşam maliyeti ve dolayısıyla ücretler çok düşük olabilir.

mik küreselleşmenin bir kısmının tersine dönüşünü teşvik edecek. Bu arada, doğal, toplumsal ve kültürel ortak değerlerin büyük bölümü yerel ya da biyo-bölgesel nitelikte olduğundan, ortak değerlerle desteklenen bir para sistemi doğal olarak, yerel siyasi ve ekonomik bağımsızlığı güçlendirecek.

Yakın zamanların mali krizleri, ulusal para birimi artık işe yaramadığında yerel yönetimlerin hızla müdahale ederek kendi para birimlerini yarattıklarını göstermiştir. Bu 2002'de Arjantin'de oldu; 2009'da Kaliforniya'da neredeyse oluyordu ve Ekonomik ve Parasal Birliğin (EMU) olası çözülmesiyle Avrupa'da küçük ülkelere parasal bağımsızlığın önemli düzeyde devri söz konusu olabilir. Günümüzdeki kriz derinleştikçe bölgesel yönetimlerle küçük ülkeler para basıp sermaye kontrolleri, dövizli işlemler vergileri vb yollarla bu para birimini küresel finans piyasalarından koruyarak, ekonomik bağımsızlıklarını geri alma şansına sahip olacaklar. Devletler sözleşme tahsisinde de yerel işletmeler yönünde tercih gösterebilirler. Son olarak, yerel ve bölgesel yönetimler kamu bankaları ve başka kredi kurumları oluşturarak kredi bağımsızlıklarını uluslararası finanstan geri alabilirler.

Ekonomik yaşam: İleri teknolojili ürün ve hizmetlerin pek çoğu doğaları gereği küresel olsa da, gizli sübvansiyonlar ve onlarca yıllık politikalar, yerel olabilecek ve olması gereken pek çok şeyi de küresel emtia ekonomisinin içine itti. Gelecekte bunlar yerel üretime dönecek. Yediğimiz yiyeceklerin çoğu, yaşadığımız biyo-bölgelerde üretilecek. Evlerde ve pek çok mamul malda, genellikle geri dönüştürülmüş olan yerel malzemeler kullanılacak ve bunlar daha küçük ölçekte üretilecek. Küçük kentlerde ekonomik canlanma yaşanacak ve "Ana Cadde" gerçekten yerel işletmelerle dolacak.

5. SOSYAL KÂR PAYI

Motivasyon: Binlerce yıllık teknolojik ilerleme yaşamın nicelikselleştirilebilir gereksinimlerinin üretimini aşırı derecede kolaylaştırdı. Atalarımızın armağanı olan bu ilerlemeler tüm insanlığın ortak mülkü olmalı. Onların mümkün kıldıkları servetten bir pay almayı herkes hak ediyor. Yeryüzünün hiçbir insan tarafından yaratılmamış olan doğal zenginliği için de aynı şey geçerli. Günümüzün ekonomik sistemi bizi temelde, zaten bizim olan şey için çalışmaya zorluyor. Ekonomik kira tazminatının, kirlilik vergilerinin ve benzerlerinin (bkz yukarıda 2 ve 3) gelirlerinin sosyal kâr payı olarak tüm vatandaşlara ödenmesi çok daha adil. Bu ayrıca servet yoğunlaşmasının hafifleştirilmesine

ve deflasyonist krizlerin önlenmesine de yarayacaktır. İdeal olarak sosyal kâr payı yalnızca, yaşam gereksinimlerini karşılayacak miktarı sağlayacaktır; bunun ötesinde insanlar hâlâ kendi paralarını kazanmayı seçebilirler. İşi zorunluluk baskısından kurtarır; insanlar zorunda oldukları için değil, istedikleri için çalışırlar.

Geçiş ve siyaset: Her vatandaşın eyaletin petrol gelirlerini paylaştığı ve her yıl binlerce dolarlık bir çek aldığı Alaska eyaletinde bir toplumsal kâr payı zaten bulunmakta. Yakın zamanların canlandırma çekleri de geleceğin sosyal kâr payının bir başka müjdecisi. "Hakediş" terimiyle alaya alınan sosyal yardım sistemi de mevcut örneklerden biri. Ama belki de bu etiketi benimseyip, tüm vatandaşları kapsayacak şekilde genişletmeliyiz –Yerküre'nin ve atalarımızın bize miras bıraktıkları muazzam zenginlik ne de olsa temelde hepimizin hakkı değil mi?

Yiyecek karneleri, kamu sağlığı sigortası, çocuklu düşük ve orta gelirli ailelere verilen vergi kredileri, sosyal yardım programları, işsizlik ücreti ve canlandırma çekleri gibi zaten mevcut olan hakedişler genişletilip evrenselleştirilebilir. Bu tür önlemler günümüzdeki siyasi "kemer sıkma" eğilimine zıttır, ama bu politikaların yarattığı, hızla şiddetlenen sefalet toplumsal huzursuzluğa ve siyasi çalkantıya neden olabilir. O zaman servetin yeniden dağıtılması yönündeki siyasi irade ortaya çıkacaktır. Bu olduğunda ceza olarak zenginleri vergilendirme terimleriyle düşünmeyelim; bunun yerine, tüm vatandaşlara haklarını verme tutumunu benimseyelim. Sosyal kâr payı üstü örtülü bir servet yeniden dağıtımıdır, çünkü herkes eşit miktarda alırken, zenginler bunun finansmanı için göreceli olarak daha fazla vergi öderler.[2] Bu kitabın vizyonuna göre bu, demüraj ücretleriyle, kirletme ücretleriyle ve ortak değerlerinin kullanımından alınan ödemelerle finanse edilecektir (bkz yukarıda 1, 2 ve 3).

Ekonomik yaşam: Yoksullar ve zenginler hâlâ olsa da, yoksulluk artık aşırı bir kaygı doğurmayacaktır. Öteki insanların istediği ve gereksindiği şeyleri yaratmaya yönelenler daha fazla para kazanacaklar; basitlik, doğada yaşama ya da sanatsal kendini ifade üzerinde odaklananlarsa temel gereksinimlerle

2) Bunun finansmanı için bir başka yolsa devlet tarafından yaratılıp tüm vatandaşlara ödenen itibari paradır. Bu da üstü örtülü bir servet yeniden dağıtımıdır, çünkü vergilendirme yoluyla eşit miktarda para ekonomiden alınmadıkça sonuçta enflasyon oluşacak ve bu da alacaklı sınıfın göreceli zenginliğini azaltacaktır.

yetinmek zorunda kalabilecekler. Ancak artık ekonomik yaşamın amacı "geçimini sağlamak" olmayacak. Bu baskıdan kurtulduğumuzda armağanlarımızı bizi esinlendiren şeylere yönelteceğiz –aramızdan giderek daha çoğumuz için bu, toplumun ve gezegenin Ayrılma'nın tahribatından sağaltılmasıdır. (Hâlâ hayatta kalma baskısından kurtulmanın sefahate ve tembelliğe neden olacağını düşünüyorsanız, lütfen geri dönüp 14. Bölüm'de "Çalışma Arzusu"nu yeniden okuyun.)

6. EKONOMİK BÜYÜMEME

Motivasyon: Yüzlerce yıl boyunca iplik eğirme makinesinden bilgisayara dek işgücü tasarrufu sağlayan araçlar icat ettikten sonra, her fırsatta daha az çalışmaktansa daha çok tüketmeyi yeğledik. Para sisteminin güdümlediği bu seçim, toplumsal ve doğal sermayenin giderek hızlanan azalmasına eşlik etti. Günümüzde tüketimi hızlandırma seçeneği artık mevcut değil. Risksiz artı faizin itici gücü olmadığında sermaye akışını teşvik etmek için ekonomik büyümeye artık gerek kalmayacak ve büyümeme ekonomisi mümkün olacak. Teknolojideki ilerleme sürecek ve önümüzde ikinci seçenek kalacak: daha az çalışmak, ya da, daha doğrusu, para için daha az çalışmak.

Geçiş ve politika: Bu şimdiden oluyor. Sanayileşmiş ülkelerdeki sürekli yüksek işsizlik oranları (umudunu yitirmiş işçiler de hesaba katıldığında neredeyse %20), üretimdeki fazla kapasiteyle birleştiğinde, ihtiyaç duyduğumuz her şeyi üretmek üzere herkesi işe almak için yeterince ücretli işin olmadığına işaret ediyor. Yapılacak pek çok gerekli ve güzel iş var kesinlikle –ama bunların çoğu ekonomik getiri üretmiyor. Günümüzde işsizlik sorun sayılıyor, ama bir sosyal kâr payıyla desteklenip ekonomi içerisinde yayılsa böyle olmazdı. İnsanların %20'sinin hiç çalışmaması yerine herkes %20 daha az çalışsa ne olur? Geleneksel iş kavramını –yaşamın iş ve boş zaman olmak üzere iki dışlayıcı alana bölünmesini– giderek daha çoğumuz reddettikçe, bu ekonomik durum bir bilinç kaymasıyla yan yana geliyor.

Çürüyen para birimi, kaynaklara dayalı ekonomi (yukarıda 2 ve 3) ve sosyal kâr payı, büyümeme ekonomisini destekliyor. Günümüzde kamu politikasının kılavuzu olan "büyüme iyidir" mantrasından da kendimizi kurtarmalıyız. 2009 canlandırma programında inşa edilen yolların, köprülerin ve öteki projelerin ardındaki gerekçe büyümeyi canlandırmaktı –daha fazla yol ve köprüye gereksindiğimiz yönünde bilinçli bir karar değildi. Benzer biçimde ev inşa-

atları, daha fazla alt bölüme yayılmaya gereksindiğimiz inancının ifadesi değil, büyüme işareti olarak memnuniyetle karşılanıyor. Yeni biçimlerinde eksi faizli paranın ve sosyal kâr payının yer alacağı parasal ve Keynesci mali canlandırma gibi politikaların çerçevesi yeniden oluşturulmalı: bunların amaçları ekonominin yeniden büyümesini sağlamak değil, parayı harcamak için gereksinenlere ulaştırmak. Genel olarak konuşursak, ortak değerlerin parasallaşmaktan korunması durumunda bu yaklaşım büyümeyi tetiklemeyecek; bunun yerine kaynak tahsisini ve ekonomik faaliyetin odak noktasını değiştirecek.

Ekonomik yaşam: Normalde ancak büyüme güdümlü iş yatırımları bağlamında gerçekleşen daha yüksek ücret ve kolay iş bulma olanağı gibi yararlar sabit durum ya da büyümeme ekonomisinde de korunacağından, yoksul ve orta sınıflar ekonomi büyüyormuş gibi daha fazla refaha kavuşacaklar. Para alanı daralıp armağan, gönüllülük, boş zaman ve nicelikselleştirilemeyenler alanı genişledikçe insanlar zamanlarının giderek daha fazla bölümünü ekonomik olmayan faaliyetlere ayıracaklar. Dijital içeriğe –imgeler, müzik, video, haberler, kitaplar vb– sıfır maliyetle ulaşılabilmesi yönündeki eğilim sürecek. Kaynağa dayalı üretim çok daha pahalılaşırken, insan girdisi devam eden teknoloji birikiminden yararlanmayı sürdürecek ve böylece pek çok yüksek teknolojili alanda daha azıyla daha fazlasını yapabileceğiz. Ayrıca insanlar daha fazla paylaşıp daha az tüketecek, daha fazla borç alıp daha az kiralayacak, daha fazla verip daha az satacaklar –bütün bunlar ekonomik büyümemeye yansıyacak ve onu doğuracak.

7. ARMAĞAN KÜLTÜRÜ VE P2P EKONOMİSİ

Motivasyon: Para alanının genişlemesi öteki türlerde ekonomik dolaşımın, özellikle de armağan dolaşımının pahasına yaşandı. Her ekonomik ilişki ücretli bir hizmete dönüştüğünde tanıdığımız herkesten bağımsızlaşır ve para yoluyla adını bilmediğimiz, uzaklardaki hizmet sunuculara bağımlı oluruz. Şu andaki yabancılaşması, yalnızlığı ve psikolojik sefaletiyle modern toplumlarda topluluğun gerilemesinin başlıca nedeni budur. Üstelik para, yaşamı gerçekten zenginleştiren nicelikselleştirilemeyen şeylerin dolaşımını ve gelişmesini kolaylaştırmaya uygun değildir.

Geçiş ve siyaset: Neyse ki para alanı şimdiden küçülmeye başlıyor ve büyümeme, armağan ekonomisi için yeni alan yaratıyor. İnternet önemli açılardan

bir armağan ekonomisi ve bir zamanlar üretilmesi çok pahalı olan bilginin dağıtılmasını kolaylaştırdı. Bu da pek çok biçimde, reklam (Craiglist'i düşünün), seyahat acenteliği, gazetecilik, yayıncılık, müzik gibi pek çok hizmeti armağan alanına itti. Açık kaynaklı üretimin armağana dayalı biçimlerini de kolaylaştırdı. Bir zamanlar ücretli aracılar ve merkezileşmiş idari yapılar gerektiren şeyler şimdi doğrudan gerçekleşiyor. Hatta insanlar ve işletmeler karşılıklı kredi sistemleriyle, bankaların aracılığı olmadan kredi yaratıyorlar. Bu arada yerel düzeyde bağlantılı benliğin idealleri, topluluk özlemi ve ekonomik zorunluluk, insanları armağana dayalı topluluk yapılarını yeniden kurmaya yönlendiriyor.

Devletler vergi ve bankacılık düzenlemelerini liberalleştirerek günümüzde ortaya çıkan yeni ekonomik dolaşım sistemlerine hareket serbestisi tanıyabilirler. Bu sistemlerin dayandığı ortak değerler, özellikle de internet kamusallığını korumalı. Devletler ayrıca işletmeler ve endüstri için karşılıklı kredi sistemleri kurup bunları teşvik edebilir, yurtiçi veya yerel ekonomiyi uluslararası sermayenin avcılığından koruyabilirler.

Ekonomik yaşam: İnsanlar ister mal olsun ister hizmet ya da paranın kendisi, gereksinimlerini çok çeşitli yollardan karşılayacaklar. Yüz yüze armağan çevrimleri ve armağanlarla gereksinimlerin çevrimiçi olarak koordine edilmesi, pek çok gereksinimin parasız karşılanabilmesini sağlayacak. İnsanların sırtlarını dayadıkları bir topluluğun parçası olma duyguları çok daha güçlenecek. Tamamlayıcı, kullanıcı tarafından yaratılmış kredi sistemleri, internet tabanlı P2P kredileriyle birlikte, bankalara duyulan geleneksel gereksinimi bir ölçüde giderecek. Hem yerel düzeyde hem küresel ağlar aracılığıyla, topluma ve gezegene niteliksel katkıları birleştirip ödüllendiren yeni, nicelikselleştirilemeyen tanınma ve minnet "para birimleri" ortaya çıkacak.

* * * *

Görebildiğiniz gibi, tanımlamış olduğum yedi unsurun hepsi son derece sinerjiktir. Hatta hiçbiri kendi başına ayakta duramaz. Örneğin, yatırım yapacak başka ekonomik kira kaynakları hâlâ varsa, eksi faizli para birimi işe yaramaz. Yerelleşme büyük oranda, küresel ticareti ekonomik kılan gizli sübvansiyonların kaldırılmasına bağlıdır. Armağan ekonomileri, ekonomi küçülürken bile yaşam kalitesinin yükselmesini sağlar.

Bu kitabın II. Kısmı'nda anlattığım çeşitli kutsal ekonomi iplikleri hep birlikte bir halı, günümüzde oluşmakta olduğunu görebildiğimiz organik bir matris dokuyorlar. Yeni ekonomi yeni bir başlangıçtan, eskiyi süpürüp baştan başlamaktan doğmayacak; daha çok bir evre geçişi, bir dönüşüm olacak.

Kutsal ekonominin hiçbir parçasının tek başına ayakta duramaması gibi, her parça da doğal olarak ötekini oluşturur. Ama bir temel çivisi varsa o da büyümenin sonu, insan türünün Yerküre'yle yeni bir ilişkiye geçmesi, yeni bir İnsanlar Öyküsü'dür. Nihayetinde kutsal ekonomi dediğim şeyin altında yatan, Yerküre'nin ortağı olma arzumuzun gelişmesi ve tüm varlıkların eşsizliğine ve bağlantılılığına ilişkin yeni ruhsal farkındalığımızdır.

III. KISIM

YENİ EKONOMİYİ YAŞAMAK

Kutsal ekonomiye geçiş, düşünme, ilişki kurma ve varolma biçimlerimizdeki daha geniş çaplı bir kaymanın parçasıdır. Ekonomik mantık tek başına, sürdürülmesi için yeterli değildir. Pek çok ekonomi vizyoneri matematiksel açıdan ikna edici para ve mülk devrimleri tasarlamıştır, ama bunların arasından gerçekleştirilebilen birkaçından hiçbiri zamanın sınavını geçemedi. Bu nedenle bu kitabın son üçte birlik bölümü, tanımlamış olduğum yeni para sistemlerine eşlik eden bilinç ve uygulama kaymalarına adandı. Ruh-beden kırılmasını sağalttıkça, ekonomi ve spiritüelliğin birbirlerinden ayrılamayacağını keşfediyoruz. Kişisel düzeyde ekonomi, armağanlarımızı verme ve gereksinimlerimizi karşılama biçimimizdir. Dünyayla ilişkili olarak kim olduğumuz hakkındadır. Gündelik ekonomik düşünüş ve uygulamalarımızı değiştirdiğimizde kendimizi önümüzdeki büyük değişimlere hazırlamakla kalmayız; ortaya çıkmaları için sahneyi de hazırlamış oluruz. Kutsal ekonomi kavramlarını yaşayarak, herkesçe kabul edilmesini kolaylaştırır ve dünyaya buyur ederiz.

18. BÖLÜM

ARMAĞAN KÜLTÜRÜNÜ YENİDEN ÖĞRENMEK

Âşıklar, tefeciler gibi yalnızca kendileri için yaşamamalı,
Sonunda bakışlarını birbirlerinden, yeniden topluluğa çevirmeliler.

-Wendell Berry

Çağımızda para değiş tokuşlarıyla armağanlar arasında bir ayrım yarattık. İlki rasyonel kişisel çıkar alanında yer alıyor; ikincisiyse en azından kısmen fedakâr ya da özverili. Ekonominin bu biçimde iki ayrı alana ayrılışı uygarlığımızın öteki belirleyici ikiliklerini yansıtıyor; insanla doğa, ruhla madde, iyiyle kötü, kutsalla dünyevi, akılla beden ikiliklerini. Derinlemesine incelendiklerinde bunların hiçbiri ayakta kalamıyor; Ayrılma Çağı'nın sonuna gelindikçe hepsi parçalanıyor. Ve böylece, tam da bizler madde-ruh ayrımını kaldırıp tüm maddeleri yeniden kutsallaştırırken, tam da doğayı aşma çabasından vazgeçip onun bir parçası olduğumuzun farkına varırken, armağan ruhunu da, parayı içersin ya da içermesin, insan ekonomisinin tüm yönlerine iade edeceğiz.

Bu kitapta tanımlanan parasal evrimin her yönü paraya armağan özelliklerini aşılamaktadır:

1. Zaman içerisinde, verme ve alma dengeli olmalıdır. Ekolojik maliyetlerin içselleştirilmesi, artık yerküreden verebileceğimizden daha fazlasını almamamızı sağlar.
2. Bir armağanın kaynağı tanınmalıdır. Ortak değerlerin geri kazanılması, herkese ait olanın herhangi bir kullanımının herkese giden bir ödeme yoluyla tanınması anlamına gelir.
3. Armağanlar birikmekten çok dolaşırlar. Çürüyen para birimi servetin sahip olmadan çok akış işlevi olmasını sağlar.

4. Armağanlar gereksinimin en fazla olduğu yöne akar. Sosyal kâr payı her insanın temel hayatta kalma gereksinimlerinin karşılanmasını sağlar.

Öyleyse kutsal ekonominin temeli armağan bilincidir. Bu kitabın geri kalan kısmında, gelmekte olan dünyayı desteklemek ve ona hazırlanmak için armağan zihniyetini yaşamlarımıza geri kazandırmanın yolları keşfedilecek.

Bir azize dönüşüp bencillikten vazgeçmenizi söylemiyorum. Armağan kültürü o kadar basit değil. Maddeye bir zamanlar ruha atfettiğimiz nitelikleri aşıladıkça, ruha da maddenin kirli niteliklerini aşılıyoruz. Kavramlarımızın spiritüel alanı mükemmel bir düzen, uyum, iyilik ve adalet yeri değil artık. Benzer biçimde, paraya armağan kültürünün özelliklerinin bazılarını aşıladıkça, armağan alanının hiçbir zaman saf çıkarsız özveri alanı olmadığının ve belki de asla olamayacağının farkına varmalıyız.

Jacques Derrida'nın tanımladığı bedava* armağan idealini inceleyelim: "Armağan olması için hiçbir karşılıklılık, iade, değiş tokuş, karşı armağan ya da borç olmamalıdır." Bu da veren kişiye örneğin toplumsal statü, övgü, minnet ifadesi ve hatta, belki de, erdemli bir şey yapmış olma duygusu gibi bir yarar sağlamasının önüne geçecektir. Gerçek yaşamda buna en yakın şey adsız bağışlar, ya da belki, yiyecek karşılığında ne teşekkür ne de övgü sunan Caynacılara verilen sadakalardır.[1] Caynacılığın dinsel inançları, bedava armağanın saflık, spiritüellik ve dünyevi olmamakla bu şekilde ilişkilendirilmesiyle oldukça bağlantılıdır. Caynacılar çilecilik yoluyla karmayı yakıp kül etmeyi ve dünyayla hiçbir yeni bağ yaratmadan kendilerini arıtmayı amaçlarlar. Bu nedenle aynı evi asla ikinci kez ziyaret etmemeye ve bir davete asla yanıt vermemeye dikkat eder, herhangi bir dünyevi bağla kirlenmemiş saf bağışları alan beklenmedik konuk idealine erişmeye çalışırlar.

Caynacılar aşırı bir örnek, ama dünyanın kimi başka dinlerinde de benzer idealler görülür. Örneğin Hıristiyanlar gizlice oruç tutmaya, dua etmeye ve sadaka vermeye yönlendirilirler. Bodhisattva yolunu izleyen Budistlerin yaşamlarını tüm varlıkların kurtuluşuna adamaları, başkalarını kendilerinden önde tutmaları gerekir. Yahudilikte en yüce iyilik ilkesi olan *chesed shel emet*, geri ödeme ya da minnet umudu olmadan vermek ve en yüce bağış biçimi, bağışçının da bağışı alanın da kimin verip kimin aldığını bilmemeleridir. Adsız bağış İslam'ın beş payandasından biridir ve devasa İslami hayır kurumları adsız ba-

(*) İngilizcede "free" kelimesi hem "bedava" hem de "özgür" anlamına gelir. (yay.n.)

1) Laidlaw, "A Free Gift Makes No Friends," 46-47.

ğışlarla fonlanır. Fedakârlık ve adsız bağışla din arasındaki ilişkiye okuru ikna etmek için çok fazla örnek vermeme gerek olacağını sanmıyorum.

Hiçbir toplumsal bağ yaratmayan dinsel bedava armağan idealinin parasal ilişkilere çok benzemesi ironiktir! Bunlar hiçbir yükümlülük, hiçbir bağ da yaratmazlar: para ödenip mallar teslim edildiğinde tarafların birbirlerine hiçbir borcu kalmaz. Ama yukarıda tanımlanan idealleştirilmiş gerçek armağan istisnası hariç, armağan çok farklıdır. Bana bir şey verirseniz minnet ve karşılığında ya size ya da sosyal göreneklerin belirlediği başka birine karşılığını verme arzusu duyarım. İki durumda da bir yükümlülük, armağan topluluğu içerisinde ekonomik dolaşımın sürmesine teminat yaratılmış olur. Adsız armağanlar bu tür bağlar yaratmaz ve toplulukları güçlendirmezler. Armağanı alan minnet duyabilir, ama bu minnetin evrensel ya da soyut olanlar dışında bir nesnesi yoktur.

Üstelik minnet yalnızca armağan almaktan değil, armağana tanık olmaktan da doğar. Başkalarının cömertliği bizi de cömertliğe yöneltir. Cömert kişilere verme arzusu duyarız. Açıklıkları, hassasiyetleri, güvenleri bizi etkisine alır. Onlarla ilgilenmek isteriz. Belki adsız bağış istisnası hariç, armağan toplumsal boşlukta oluşmaz. Benlik çemberini genişletir, kişisel çıkarımızı, kendi gereksindiğinden daha fazlasına sahip olduğunda bize gereksindiğimiz şeyleri verecek herkesin kişisel çıkarına bağlar. Sonuçta duyulan minneti evrensel düzeye yayan dinsel bağımsız armağan ideali, tüm varlıkların topluluğuyla özdeşleşmek istediğimiz derecede bir yere sahiptir. Ama Ayrılma Çağı'nın çözümünün, evrensel düzeyde bir olma durumu olduğunu düşünmüyorum. Daha çok, evet, kendini tüm varlıklarla, ama aynı zamanda insanlıkla, kendi kültürüyle, biyobölgesiyle, topluluğuyla, ailesiyle ve ego-benliğiyle özdeşleştiren çok boyutlu bir benliğe adım atacağız. Bu nedenle geleceğin ekonomisinde adsız, sorumluluksuz armağan önemli, ama kısıtlı bir rol üstlenecek.

İlkel armağan kültürlerinde durum kesinlikle böyleydi. Tanrılara sunulan kurbanlar evrensel, karşılıksız armağanın bir eşdeğerini oluştursa da, armağanların çoğu toplumsal bir doğaya sahipti. Marcel Mauss 1924 tarihli klasik monografisi *The Gift*'te ilkel kültürlerde bedava armağanın varlığına karşı güçlü bir savunu getirir. Genel olarak konuşursak, Mauss, toplumsal övgü ve yergi, statü ve toplumdan sürülme ve öteki baskı yollarıyla uygun armağanların ve karşılık armağanlarının oldukça kesin bir biçimde belirlenip dayatıldığını söylüyordu. Bu istenir bir durumdur: armağanların ve beklenen karşılıklarının doğurduğu yükümlülük ve taahhütler, toplumu bir arada tutan yapıştırıcıdır.

Günümüzde bu toplumsal yapıştırıcının eksikliğini hissedebiliriz. Ben ve benim mantığında her yükümlülük, her bağımlılık bir tehdittir. Armağanlar doğal olarak yükümlülük yaratır; bu nedenle Ayrılma Çağı'nda insanlar vermekten ve daha da fazlasıyla almaktan korkar oldular. Armağan almak istemiyoruz, çünkü kimseye karşı yükümlü olmak istemiyoruz. Kimseye bir borcumuz olsun istemiyoruz. Kimsenin armağanlarına ya da bağışına bağımlı olmak istemiyoruz –"Teşekkür ederim, ben kendim ödeyebilirim. Sana ihtiyacım yok." Bu nedenle adsız bağış edimlerini yüce bir ahlaki statüye yükseltiriz. Beklenti olmadan vermek, karşılığında hiçbir şey beklememek büyük erdem sayılır.

Armağanda yaşamanın bir parçası da vermek kadar almak yükümlülüğünü de tanıyıp ona uymaktır. Mauss'un örnek verdiği Dayaklar, "kişinin hazır bulunduğu ya da hazırlandığını gördüğü yemeği paylaşma görevine dayalı bütün bir hukuk ve ahlak sistemi bile geliştirmişlerdir."[2] Tarım günlerinin armağana dayalı eski kültürünün kalıntılarının ileri yaştaki kuşakta hâlâ sürdüğü Tayvan'da geçirdiğim yıllar sırasında bunu kişisel olarak deneyimledim. Orada evinize gelen misafire yiyecek ikram etmemek ciddi bir hata olmakla kalmıyor, yemeği reddetmek de kabalık sayılıyordu. Yemek hazırlanıyorsa yemek zamanından önce zarifçe evden ayrılmak (gerçekten ikna edici bir mazeret olmadıkça) nezaket sayılmıyordu. Armağanı geri çevirmek, ilişkiyi reddetmektir. Armağan bağ yaratıp benlik çemberini genişletiyorsa, armağan almayı ya da vermeyi reddetmek, "Seninle bağ kurmayı reddediyorum. Benim varoluş bütünlüğümde sen *ötekisin*," demektir. Mauss'un belirttiği gibi, "Vermeyi reddetmek, davet etmemek, tıpkı almayı reddetmek gibi, savaş ilan etmekle eşanlamlıdır; ittifak ve ortaklık bağını reddetmek anlamına gelir."[3]

Bu bağın reddedilmesi ciddi bir meseledir. Yazar Mark Dowie, birlikte yaşadığı Alaskalı bir kabilenin, bir kabile üyesinin paylaşma etiğini ciddi derecede ihlalinin tartışılması için bir yaşlılar toplantısı düzenlediğini anlatır. Söz konusu kişi avının meyvelerini kendisi için istifliyor, kabilenin armağan geleneğini hor görüyordu. Yaşlılara göre (uzun zamandır sürmekte olan) bu davranışın ciddiyeti neydi? Toplantının amacı, onun öldürülüp öldürülmeyeceğine karar vermekti.[4]

2) Mauss, *The Gift*, 13.
3) A.g.e.
4) KWMR radyo istasyonuyla röportaj, "A Conversation with Charles Eisenstein and Mark Dowie," 4 Nisan 2009.

Pek çok durumda üstü örtülü bir müzakere yapılır, iki taraf karşılıklı bahaneler öne sürer ve sonunda, yaratılacak bağın derecesini uygun bir biçimde yansıtan bir armağan üzerinde anlaşırlar.[5] "Ah, mümkün değil. Daha yeni yedim (yalan). Belki bir fincan çay." Çay gelir, yanında da maş fasulyesinden yapılma hamur işleriyle, kuru erikle ve karpuz çekirdekleriyle dolu mükellef bir tabak vardır. Tohumlardan bazılarını yerim. Ev sahibi yanımda götürmem için hamur işlerinden verir. Vb. Bu incelikli alma ve verme dansına bizimki gibi ticari mal ekonomilerinde rastlanmaz.

Ama Amerika'da bile, armağan kültürüne bu denli yabancılaşmış bile olsak, mantığını yine de hissederiz. Birisinin size bir iyilik yaptığı, karşılığında para vermeyi önerdiğiniz ve bunu izleyen uzaklaşmayı hissettiğiniz deneyimler yaşamış olabilirsiniz. Bir armağan için ödeme yapmak onu armağan olmaktan çıkarır ve kurulmakta olan bağ kopar.

Yükümlülüğe duyduğumuz nefret para işlemlerinin çekiciliğini artırır. Richard Seaford'ın dediği gibi, "Bir ticari işlemde teslim edilen şey, onu teslim edenden tümüyle ve sonsuza dek ayrılır."[6] Aldığımız her şeyin bedelini ödediğimizde yükümlülükten bağımsız, bağlantısız, özgür ve bağlardan özgür kalırız. Kimse bizden bir iyilik isteyemez; kimsenin bizim üzerimizde gücü yoktur. Armağan ekonomisinde biri sizden yardım istediğinde hayır diyemezsiniz: o kişi ve bütün toplum, açıkça ya da üstü örtülü olarak, "Hey, senin için yaptığımız her şeyi unuttun mu? Bebeklerine baktığımızı hatırlasana. İneğini kurtardığımızı. Yangından sonra ahırını yeniden inşa ettiğimizi. Bize borcun var!" der. Günümüzdeyse, "Bebek bakıcılığının karşılığını ödedim. Kaldırımımdaki karları küremenin karşılığını ödedim. Benim için yaptığın her şeyin karşılığını ödedim. Sana hiçbir borcum yok!" diyebiliriz.

Minnet ya da yükümlülük yarattığından, bir armağanı isteyerek almak da bir tür cömertliktir. "Sana bir borcum olmasını istiyorum," anlamına gelir. Ya da, daha gelişkin bir armağan kültüründe, "Topluluğa borçlu olmayı istiyorum." İlkeyi daha da genişletirsek, bize bahşedilen armağanları tümüyle almak, "Tanrı'ya ve evrene borçlu olmayı istiyorum," anlamına gelir. Aynı biçimde, armağanları reddettiğimizde minnetin sonucunda doğal olarak oluşan

5) Tayvan'da yerel görgü kurallarını sezmiş ve zaman zaman rahatsızlık verici durumlara sürüklenmiştim. Bir keresinde Tayvanca pratiği yapmak için yaşlı bir adamı ziyaret ettiğimi hatırlıyorum; o sabahın dersine bir tabak dilimlenmiş biftek ve yeni açılmış bir şişe viski eşlik etti. Geri çevrilmesi olanaksız bir teklifti bu.

6) Seaford, *Money and the Early Greek Mind*, 203.

yükümlülüklerden kendimizi uzak tutarız. Taksi şoförü Steward Millard'ın gözlemine göre,

> Ulaştığım ilk sonuç, paranın bizi gerçek insan ilişkilerinde şiddetle beceriksizleştiğidir. Arkadaşım Greg'in araba lastiği dükkânından bir takım yeni lastik alırsam (gerçekten de onun otoparkında oturup bunu düşündüm!) ve aramızda para değiş tokuşu olmazsa, Greg'e nasıl geri ödeme yaparım? Ardından, biraz daha çetin bir soru doğdu: Ya Greg'in bu lastik önerisini (armağanını) kabul etmezsem?"
>
> Araba lastiği armağanı para ödemeksizin kabul edildiğinde otomatik bir davranış ve kaygı kümesi oluşur. Karşılığında ben ne sunabilirim? Onun bir şey istemesini bekleyebilirim, ya da Greg'i gerçekten tanımak gibi zahmetli bir işe girişebilir ve böylece daha organik bir değiş tokuşun gerçekleşmesini sağlayabilirim. Para, ödeme yapıp sonra da tezgâhın arkasındaki hemcinsime daha fazla ilgi göstermeyebileceğim anlamına gelir. Onu tanımak yok, bağımlılık ve takdir içerisinde doğal akışlı kaynaşmayı gerçekleştirmek için yaşam değiş tokuşu yok. Birbirimize karşı bu denli hoşgörüsüz olmamızın nedenlerinden biri, paramızın olması. Karşımızdaki can sıkıcı bir insansa paramızı başka yere götürürüz, olur biter –ve işin özü uçup gider.

Verebileceğiniz en önemli armağanlardan biri, başka birinin armağanını tümüyle kabul edip almaktır. Günümüzde bir armağanı reddetmekte, ya da kısmen reddetmekte başvurduğumuz pek çok yol var. Alım ediminin ima ettiği yükümlülüğü azaltmak için yapılan her şey bir tür reddediştir –örneğin armağanı veren kişiye ona geçen yıl verdiğiniz şeyi hatırlatmak; armağanı hak ettiğinizi ya da ona hakkınız olduğunu ima etmek; aldığınız şey pek de istediğiniz bir şey değilmiş gibi davranmak; ya da bir şeyin bedelini ödemeyi önermek veya bunun için ısrar etmek. Birisi bana iltifat ettiğinde kimi zaman doğruluğunu inkâr ederek iltifatı reddeder, sahte bir tevazu gösterir, ya da, "Aman, herkes yapıyor bunu; özel bir şey değil," diyerek değerini düşürürüm. Birisi, "Teşekkür ederim," dediğinde kimi zaman, "Önemli değil," gibi sözlerle reddettiğimi görüyorum. Birisi, "Yazdıklarınız hayatımı değiştirdi," diyebilir ve ben de, "Değişim zaten içinizdeydi, yazılarım yalnızca aracı oldu. Başkaları da aynı sözcükleri okuyup hiç etkilenmeyebiliyorlar," diye yanıt verebilirim. Bu yanıtta bir doğruluk payı olsa da kimi zaman, tümüyle kabul etmekten, tümüyle almaktan korktuğum övgü ya da teşekkür armağanlarını geri çevirmek için kullandığım da olmuştur. Bir iltifat armağanını reddetmenin bir diğer

yoluysa aşırı bir şevkle karşılık iltifatta bulunmak, özümsemeye fırsat bulamadan ilk iltifattan uzaklaşmaktır. Minnet bizi karşılık armağanı vermeye esinlendirdiğinde bunu çok çabuk yapmamalıyız, yoksa parayla satın almaktan pek de farklı olmayan basit bir işleme dönüşür. Verenle alanı birbirlerine daha yakından bağlamak yerine, yükümlülüğü iptal eder.

Tümüyle almak kendinizi ya verene ya da genel olarak topluma karşı yükümlülük konumuna sokmaktır. Minnetle yükümlülük birliktedir; aynı madalyonun iki yüzüdür. Yükümlülük, ne yükümlülüğüdür? "Telafisi" olmadan vermektir. Minnet nedir? Almış olma farkındalığından doğan, yine telafisi olmadan verme arzusudur. Ayrı benlik çağında ikisini birbirinden ayırdık, ama aslında birdiler: yükümlülük içten gelen bir arzudur ve dışarıdan gelen zorlama ancak ikincildir.[7] Öyleyse, alırkenki gönülsüzlüğün aslında vermekte gönülsüzlük olduğu açıktır. Almak yerine vermeyi yeğlediğimizde soylu, özverili ya da fedakârca davrandığımızı düşünürüz. Hiç de öyle davranmıyoruzdur aslında. Cömert insan aynı açık elle hem verir hem alır. Yükümlülük altına girmekten, minnet duymaktan korkmayın. Yükümlülükten korkuyoruz, çünkü "zorunda olmak"tan sakınıyoruz; zorlanmaktan, toplumumuzun kurumlarının pek çoğunun altında yatan zorlamadan sakınıyoruz. Oysa "zorunda olma"yı "isteme"ye dönüştürdüğümüzde özgürleşiriz. Yaşamın kendisinin bir armağan olduğunun ve buraya kendimiz de vermek için geldiğimizin farkına vardığımızda özgürleşiriz. Ne de olsa bu yaşamda aldıklarınız sizinle birlikte ölür. Yalnızca armağanlarınız yaşamayı sürdürür.

Armağanları reddetmenin kültürümüzde ne kadar yaygın olduğunu ve ne kadar çok şeyi yeniden öğrenmemiz gerektiğini görebiliyorsunuzdur. Tevazu ya da alçakgönüllülük olarak adlandırılan şeylerin çoğu aslında bağların reddedilmesi, başkalarından uzaklaşma, almanın reddedilmesidir. Vermekten korktuğumuz kadar almaktan da korkarız; gerçekten de, biri olmadan ötekini yapamayız. Almaktan çok vermeyi istediğimiz için özverili ve erdemli olduğumuzu hayal edebiliriz, ama bu da aksi kadar cimriliktir, çünkü almadığımızda,

---

7) Armağan toplumları yükümlülükle minneti ayrılmaz biçimde birleştirirler. Melanezya ve Pasific Kuzeybatı armağan şenliklerinde vermek, neredeyse saldırganlığa yaklaşan bir toplumsal egemenlik edimi olabilir. Ama bu aşırı örnek bir kenara bırakıldığında bile, antropolog Mary Douglas'ın dediği gibi, "yerkürenin her yerinde ve insan tarihinin ulaşabildiğimiz kadar eski zamanlarında başlıca mal devri, zorunlu armağan karşılığı döngüleri yoluyla olmuştur." (vurgu benimdir). Bu nedenle neyin gerçek armağan olduğunu, neyin olmadığını düşünürken armağanın günümüze dek sayısız armağan kültürünün psikolojisinde ve toplumunda üstlendiği işlevi akılda tutalım. Neredeyse tümüyle ticari mal kültüründe yaşayan bizler kimiz ki armağanın ne olduğunu bildiğimizi sanacağız?

kendi armağanlarımızın membası kurur. Cimrilik olmanın ötesinde, küstahlıktır da: Verdiğimiz şeylerin kaynağının ne olduğunu sanıyoruz? Kendimiz mi? Hayır. Yaşamın kendisi bir armağandır, yaşam ve anneden babaya, tüm ekosisteme dek, onu besleyen her şey armağandır. Hiçbiri bizim çabalarımızla yaratılmadı. Kimilerinin bu gerçeği sezerek Tanrı vergisi olarak niteleyebilecekleri fiziksel ya da zihinsel yaratıcı yeteneklerimiz için de aynısı geçerlidir.

Elbette kimi zaman, özellikle de armağanın ima ettiği türde bir bağ kurmak istemediğinizde, bir armağanın reddedilmesi gayet uygundur. Bütün armağanların ardında beklentiler vardır. Ama alma isteksizliğimiz sıklıkla, belli bir bağı istememezden değil, genel olarak hiçbir bağı istememezden kaynaklanır.

"Kendini bolluğa açmak" gibi New Age spiritüel klişeleri midemi bulandırıyor, ama çoğu klişede olduğu gibi bunda da bir doğruluk payı var. Ancak kimi kişisel gelişim gurularının bizi inandırmaya çalıştıkları gibi alma korkusu yalnızca düşük özdeğer ya da hak etmeme duygusundan ibaret değildir: aynı zamanda, nihayetinde, bir verme korkusudur. İkisi el eledir –her zaman! Birlikte oluşturdukları şey yaşam korkusu, bağ korkusudur; bir tür ketumluktur. Vermek ve almak, borçlu olmak ve alacaklı olmak, başkalarına bağımlı olmak ve onların bize bağımlı olması –bu, tümüyle yaşamaktır. Ne vermek ne almak, bunun yerine her şeyi ödemek; kimseye bağımlı olmamak, bunun yerine mali açıdan bağımsız olmak; bir topluluğa ya da yere bağlı olmamak, bunun yerine hareketli olmak. . . farklı ve ayrı benliğin hayali cenneti budur. Ruhsal beklentisizlik kibrine, dinsel dünyevi olmamak kuruntusuna ve bilimsel doğanın efendisi olma ve onu aşma emeline denk düşen bu cennetin aslında cennet değil cehennem olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bağlantısızlık, bağımsızlık ve aşkınlık kuruntularımızdan uyandıkça, gerçek, geniş benliklerimizle yeniden birleşmeyi arzuluyoruz. Topluluk özlemi çekiyoruz. Bağımsızlık ve beklentisizlik hiçbir zaman kuruntudan başka bir şey olmadı zaten. Gerçek şuydu ki, şu ki ve her zaman şu olacak ki, birbirimize ve doğaya tümden ve umutsuzca bağımlıyız. Bağımlı olma, alma, sevme ve kaybetmenin tek alternatifinin yaşamamak olduğu gerçeği de hiç değişmeyecektir.

Bağlantısızlığın da bir gerçeği var elbette; armağan kültürünün eşyalarımızı daha az sahiplendiğimizde yansıttığı bir gerçek bu. Bu bağlantısızlık bağımsızlık ya da ayrışma değil, ilişki ve bağ bağlamındadır. Hatta armağanlar ego bağlantılarından kurtulmamıza yardımcı olurlar, çünkü benliği egonun ötesinde genişletir, kişisel çıkarı daha geniş, karşılıklı bağlantılı varoluşun iyiliğiyle birleştirirler. Armağanlar benliğin egonun ötesine genişlemesine hem hizmet eder hem onun sonucunda oluşurlar; hem neden hem sonuçturlar. Ötekiyle bir bağ

hissettiğimizde, vermeyi arzularız. Ne kadar verirsek, bağlarımızı o kadar hissederiz. Armağan, varolmanın altta yatan birliğinin sosyofiziksel tezahürüdür.

Dünyadan kopmuş kişi ona iyilik de yapamaz kötülük de. Dünya işlerine daldığımızda ise servetimizi akıllıca kullanmaya yöneltiliriz.[8] Bağların ve yükümlülüklerin toplumsal alanına tümden dalmak cömertliktir. Armağanları herkese açık bir biçimde, dini ideallerin aksine karşılık armağanı doğurabilecek bir biçimde vererek kendimiz aracılığıyla armağan akışını artırır, verme kapasitemizi ve gereksinimimizi büyütürüz. Buradaki fikir karşılık armağanını dayatmak ya da bu armağanı almak için çabalamak değil –bu hiç de armağan olmaz– bir gereksinimi karşılayıp bir bağ kurmaktır.

Armağanlar, öykülerle birlikte, ilişkilerin, topluluğun iplikleridir. İkisi yakından bağlantılıdır. Öyküler de bir tür armağan olabilir ve armağanlara eşlik eder, eşsiz, kişisel boyutlarını geliştirirler. Armağanın öyküsünü anlatma dürtüsü neredeyse karşı konulmazdır. Büyükannemi hatırlarım: "Şey, önce Macy's'e baktım, ama orada yoktu, ben de J. C. Penney's'e gittim. . ." Her halükârda, kimin neyi kime verdiğine ilişkin öyküler, cömertliği ve topluluk duygusunu esinlendiren toplumsal tanıklığın parçasıdır.

Verenin tutumu –"Sana özgürce veriyor ve senden ya da armağan çemberimizdeki başka birinden uygun olanı alacağıma güveniyorum"– can alıcı bir gönül telini titretir. Hiçbir karşılık beklemeyen ve hiçbir yükümlülük gerektirmeyen minnet ve cömertlik ruhunun ebedi ve doğru bir yönü var.[9] Öyleyse bu bir paradokstur: bir taraftan, armağanın yükümlülük yaratma işlevi toplumsal dayanışma ve topluluk yaratır. Öteki taraftan, hiçbir yükümlülük yaratma pe-

8) Bu fikre göre çilecinin yolu ancak, "(tüm biçimleriyle) zenginliği iyi kullanmaya hazır değilim, bu nedenle hazır olana dek zenginlikten sakınacağım" yönündeki dürüst farkındalığa dayanması durumunda doğrudur. Gerçekten de zenginliği iyi kullanan çok az insana rastladım; tıpkı yeteneklerimiz, enerjimiz ve zamanımızın armağan olması gibi zenginlik de bir armağan olduğundan, hiç de şaşırtıcı değil bu: zenginliği iyi kullanmamız için, yönelimimiz verme ruhuna doğru olmalıdır.

9) Bu nedenle, Mauss'un armağan toplumlarının dinamiklerine kutuplaştırıcı bir mercekten bakarak önemli bir şeyi gözden kaçırdığını düşünüyorum. Mauss faydacılığın insanın toplumsal varlık niteliğini önemsizleştirip bireyciliği vurgulamasına felsefi olarak muhalefet etse de doktrinin derindeki varsayımlarından bazılarından, özellikle de insanların başlıca motivasyonlarının kişisel çıkar olduğu varsayımından etkilenmiştir. *The Gift*'in en başında, "Geri ya da arkaik tipteki toplumlarda hangi meşruiyet ya da kişisel çıkar kuralı alınan armağanın karşılığının verilmesini zorunlu kılar?" diye sorar (3). Bu soru, arayışının ikinci parçasını açıklayabilecek, kişisel çıkar ve yükümlülük dışındaki mekanizmaları dışlar: "Verilen nesne, alıcısının karşılığını vermesine neden olan hangi gücü barındırır?" Mauss'un armağan dinamikleri anlatısı eksiksizse, günümüzdeki para aracılığındaki sistemin bundan ne farkının olduğunu sorabiliriz. Para aracılığıyla biz de toplumsal baskı uygulayarak kişi-

şinde olmayan, karşılık beklemeyen armağanlar yüreğimize işler ve karşılık beklemeden verenlerin cömertliği bizi etkiler. Bu paradoksu çözmenin bir yolu var mı? Evet –çünkü yükümlülüğün kaynağı, farklı ve ayrı benliğin kişisel çıkarını dengeleme amaçlı toplumsal baskı olmak zorunda değildir. Bunun yerine doğal olarak, zorlanmaksızın doğabilir; minnetin sonucu olabilir. Bu yükümlülük asli bir arzu, bir armağan alma ya da cömertlik edimine tanık olma sonucunda doğan bağ hissinin doğal sonucudur.

Farklı ve ayrı benlik mantığı insanların temelde bencil olduklarını söyler. İster biyolojinin bencil geni olsun ister Adam Smith'in ekonomik adamı, senin için daha fazlası, benim için daha azı demektir. Bu nedenle, toplum bireyin bencilce davranışını toplumun çıkarlarıyla uyumlu hale getirmek için çeşitli tehdit ve teşviklere başvurmak zorundadır. Günümüzde biyolojide neo-Darwinci ortodoksinin yerini yeni paradigmalar alırken, spiritüellik, ekonomi ve psikolojideki hareketler ayrı Kartezyen benlik kavramına meydan okuyor. Yeni benlik karşılıklı bağımlılık içeriyor ve daha da fazlasıyla, tam da varlığı için bağlı olduğu öteki tüm varlıkların varlığını içeriyor. Herkesi ve her şeyi derece derece kendi armağan çemberine katmak için genişleyen bağlantılı benlik, geniş benlik bu. Bu çemberin içinde, senin için daha fazlası, benim için daha azı demek olmaz. Armağan dolaşımı, bir başkasının iyi talihinin sizin de iyi talihiniz olması anlamına gelir. Bu geniş benlik bilincini özümseyen kişinin paylaşmanın dayatılması için hiçbir zorlayıcı mekanizmaya ihtiyacı olmaz. Toplumsal armağan yapıları hâlâ bir amaca hizmet eder: üyelerine bağlılıklarının gerçeğini hatırlatmak, unutmuş olabileceklere dizgin vurmak

---

sel çıkarı dengeliyor ve armağanların karşılıklı olmasını sağlıyoruz. Parasal borç Mauss'un "arkaik toplumlar"ındaki armağan kaynaklı yükümlülüklerin doğrudan paralelidir. Üstelik Mauss'un bahsettiği, statü nedenlerinden ötürü karşılık armağanının alınan armağandan daha büyük olması gereken toplumlarda tefeciliğin muadili de vardır. Bu paralelliklerden çıkarabileceğimiz sonuçlardan biri, hiçbir şeyin değişmemiş olduğudur: günümüzün para ekonomisi, arkaik armağan ekonomilerinin makine çağına uzantısından başka bir şey değildir. Ama olgulara aynı derecede uyan bir başka sonuca göre Mauss, bugünün zihniyetlerini ve motivasyonlarını geçmişin halklarına yansıtmıştır. Bu sonucu destekleyen kanıtlar da var –örneğin sayısız gezginin karşılaştıkları yerlilerin açık, çocuksu cömertliklerine ilişkin anlatıları. Bundan Kristof Kolomb bile etkilenmişti (gerçi onları katledip köleleştirmekten kaçınacak kadar etkilendiği söylenemez): "[Arawaklar] sahip olduklarıyla öylesine içten ve özgürler ki görmeyen inanamaz... Sahip oldukları herhangi bir şey istendiğinde asla hayır demiyorlar; aksine sizi onu paylaşmaya ve yürekleri de onunla birlikte gelmiş gibi aynı derecede sevgi göstermeye davet ediyorlar." Betimlemede kullandığı terimler önemli bir şeye işaret ediyor. İçtenlikleri, cömertliklerinde çocuksu ve ilksel bir şeye işaret ediyor; sevgileriyse Mauss'un toplumsal olarak dayatılan kişisel çıkarından çok farklı bir motivasyona.

ve toplumun gereksinimlerinin karşılanmasına yarayan armağan yapıları sunmak. Kim kime neyi veriyor? Doğru yanıt kültürden kültüre değişir, kültürün ortamına, akrabalık sistemine, dinsel inançlarına ve başka pek çok şeye bağlıdır. Zamanla bir armağan yapısı gelişir ve kültürel açıdan uygun bir kaynak dağılımına kılavuzluk eder.

Özünde, para ekonomisinin yapmasını istediğimiz de budur: insani (ve insani olmayan) gereksinimleri erkeğin, kadının ve doğanın bu gereksinimleri karşılayabilecek armağanlarıyla buluşturmak. Bu kitaptaki ekonomik ve parasal önerilerin hepsi şu ya da bu biçimde bu hedefe ulaşılmasını amaçlar. Eski ekonomi rejimi servet yoğunlaşması, ödeme yapamayanları (örneğin yoksullar, öteki türler ve yerküre) armağan dolaşımından dışlaması, adsızlaştırması ve kişiliksizleştirmesi, topluluğu ve bağı çökertmesi, döngüselliği ve dönüş yasasını yadsıması ve para ve mülk biriktirme yönelimiyle ona zıttır. Kutsal ekonomi tüm bu şartların tersini getirir: eşitlikçidir, içericidir, kişiseldir, bağ yaratır, sürdürülebilirdir ve birikimci değildir. Böyle bir ekonomi geliyor! Eskisi artık süremez. Bugünden ilkelerine uyarak yaşamaya başlayarak bu ekonomiye hazırlanmamızın zamanı geldi.

19. BÖLÜM

BİRİKTİRMEME

Servet birikimi artık fazla bir toplumsal önem taşımadığında ahlak kurallarında büyük değişimler olacak. İki yüzyıldır başımıza bela olmuş, en tatsız insan niteliklerini yüce erdemler konumuna yükseltmemize yol açmış sözde-ahlaki ilkelerin pek çoğundan kurtulabileceğiz.

-John Maynard Keynes

Servet seni açgözlüleştirmeden hayırsever ol.

-Sir Thomas Browne

Bu kitapta birikimden çok akış anlamında bir servet kavramını ifade ettim. Yeni bir fikir değil bu: servet ancak, tarım uygarlığının ortaya çıkışıyla birlikte birikime dönüştü. Çok az istisna dışında avcı-toplayıcılar göçebe olduklarından, sahip oldukları onlar için kelimenin gerçek anlamıyla yüktü. Ama çiftçi yerleşiktir; üstelik özellikle de tahıl tabanlı tarımda çiftçinin geçimi yiyecek depolamaya bağlıdır. Avcı-toplayıcıların nüfusu, müdahale edilmemiş ekosistemin taşıma kapasitesinin altında kalırdı; kıtlık ya da sel dönemlerinde kolayca başka yere gidip oraya uyum sağlayabilirlerdi. Çiftçi için durum böyle değildi. Çiftçi için yedi kıtlık yılını yedi bolluk yılı izleyebilirdi ve bu durumda en iyi güvence, bol miktarda yiyecek depolamaktı. Biriktirmek ve depolamak en iyi güvence biçimiydi; servet, statü ve bugün bizim erdem olarak tanımladığımız alışkanlıkların pek çoğu ona dayanırdı: tutumluluk, fedakârlık, kötü günler için tasarruf yapmak, iyi çalışma alışkanlıkları, çalışkanlık ve gayret.

Yiyecek stokları olmadan yaşayan avcı-toplayıcılar acil gereksinimlerin karşılanması için gerekenden daha fazla çalışmazlardı ve bol bol boş zamanları vardı. Çiftçinin boş zamanınaysa bir parça suçluluk eşlik eder –biraz daha fazla çalışabilir, her ihtimale karşı biraz daha fazla stok oluşturabilirdi. Çiftlikte

her zaman yapılması gereken bir şeyler vardır. Günümüzde, servetin tarımsal tanımı dahil olmak üzere, çiftçinin tutumlarını miras alıp aşırıya taşıdık.[1] Tarımdan sonra bu tutumlar (çalışma etiği, gelecek için bugünün feda edilmesi, birikim ve kontrol), en zengin firavunun bile hayal edemeyeceği servet birikimlerini yaratan Makine Çağı'yla[2] birlikte, bir sonraki ifade düzeyine ulaştı.

Günümüzdeyse, aynı tutumların bir başka yoğunlaşma dönemi olan ve tüm öncellerini aşan servet birikimine, öteki uçta yoksulluğa ve doğal dünyadan yabancılaşmaya tanıklık etmiş Bilişim Çağı'nda yaşıyoruz. Bu tür her "çağ"ın bir öncekini katlanarak artan bir hızla izlediğini (aslında üzerine bindiğini) pek çok gözlemci belirtmiştir. Çok kabaca konuşursak, tarım çağı üç binyıl, sanayi çağı üç yüzyıl, bilişim çağı üç onyıl sürdü.[3] Şu anda pek çok kişi, eşsiz bir durumun eşiğinde olduğumuzu seziyor: belki yıllara, aylara, günlere sıkıştırılmış yeni çağlar sağanağı ve ardından yepyeni bir çağa, bilinmedik ve daha önceki her şeyden niteliksel olarak farklı bir şeye geçiş. Hakkında henüz fazla şey bilmeyebiliriz, ama önümüzdeki Yeniden Birleşme Çağı konusunda kesin olan şey, insanlığın artık doğa yasalarından muafmış gibi davranmayacağıdır.

Birikim kesinlikle, doğa yasasının –yeni insanla ve onun doğayla ilişkisiyle tutarsız– ihlallerinden biridir. Bireyin tüketme kapasitesinin ötesinde kaynak istiflemek doğada bilinmedik bir şey değildir, ancak enderdir ve pek çok yiyecek depolama biçiminin (örneğin sincapların kabuklu yemişleri saklamalarının) başka açıklamaları vardır.[4] Genel olarak konuşursak, doğal sistemlerin özelliği birikim değil, kaynak akışıdır. Hayvanlarda hücreler birkaç saniye-

1) Toplayıcıyla çiftçi arasındaki bu ikiliğin az çok yapay olduğunu unutmayın. Biri yavaş yavaş ötekine karıştı ve toplayıcının özgün tutumlarının kaybolması uzun zaman aldı; hatta bazıları günümüze bile ulaştı. Arazisini yeni açmış çiftçi, yüksek Ortaçağ dönemi köylüsü ve Bantu sığırtmaç neredeyse bir avcı-toplayıcı kadar boş zamana sahipti.

2) Sanayi Devrimi'yle ilişkilendirilen Makine Çağı tarım çağından ayrı değil, daha çok onun üzerine bir uzantıdır. Başlangıcı, piramitlerinin ve anıtlarının yapımı modern fabrika sistemlerine özgü aynı işbölümünü ve aynı ürün, süreç ve insan faaliyeti standartlaşmasını gerektiren, antik dünyanın inşacı toplumlarına dek uzanır. Bunlar ayrıca aynı insan sefaletini, zahmetlerini ve yoksulluğunu da yaratmışlardır.

3) Ben bunlara öncel olarak 30.000 yıllık sembolik kültür çağını (en eski temsilci sanat ürününün –ve bir görüşe göre, sembolik dilin– yaşı budur), 300.000 yıllık ateş çağını ve 3.000.000 yıllık taş çağını getiriyorum.

4) Örneğin sincaplar aslında ağaç dikiyorlar ve böylece ağaçların çoğalmalarının aracısı oluyorlar. Ağaç sincabı besliyor ve sincap da ağacın üremesine yardım ediyor; tıpkı arılarla incir ağaçları ve sayısız başka tür arasındaki ilişkide olduğu gibi. Bu tür ilişkiler gözlemlendiğinde, ilk insanların doğayı neden Armağan olarak gördüklerini anlamak kolaylaşıyor.

likten daha fazla şeker depolamaz, bunun yerine evrenlerinin, yani bedenin sürekli şeker sağlayacağına güvenirler.

Evrim biyologları insanlarda kaynak istifçiliğine genetik determinizm bakış açısından iki açıklama getiriyorlar. Bunlardan ilki istiflemenin bir güvence, bir sağkalım avantajı sunmasıdır. Bu sava göre avcı-toplayıcılar ve öteki türler de bunu yapabilirlerdi, ancak gerekli araçlardan genellikle yoksunlardı. İkinci açıklamaya göreyse gösterişçi bir birikim ve tüketim, çiftleşme amaçlı gösteriştir. Biyolog Walter K. Dodds'ın deyişiyle,

> Kadın ve erkeklerin kaynaklar üzerindeki kontrollerine ilişkin gösterişleri ve kaynak tüketimleri tırmanıyor (bu da lüks hummasına katkıda bulunuyor), çünkü fazla kaynak, cinsel olarak seçilen bir özelliktir. Yaşam standardının yüksek olduğu bir toplumda sizin, eşinizin ve çocuklarınızın sağkalımını güvenceye almaya yetecek kadar kaynak üzerindeki kontrolün sergilenmesi yeterli olmaz. Cazip bir teşhir için, olası rakiplerinizin kontrolündekinden daha fazla kaynağı kontrol altına almalısınız.[5]

Geleneksel genetik kuramının önermeleri dikkate alındığında (ki bunun eleştirisi bu kitabın kapsamının ötesindedir) bu mantık kesinlikle doğru görünüyor. Ancak sav inceden inceye, şu andaki kıtlık, kaygı ve rekabet ortamımızı doğaya yansıtan dairesel bir usavurmaya dayalı. Kaynak biriktirme ve kaynakları aşırı tüketme yeteneği ancak kaynakların eşit paylaşılmadığı bir toplumda üreme avantajıdır. Armağana dayalı paylaşım kültüründe çocuklarınızın refahı eşinizin büyük bir avcı ya da becerikli bir toplayıcı olmasına çok da bağlı değildir. Üstelik antropolojik kanıtlar Dodds'ın teziyle çelişiyor. Avcı-toplayıcılar ve ilkel tarımcılar sürekli olarak az üretimde bulunuyor, boş zamanı biriktirmeye ve kaynaklar üzerinde kontrole yeğliyorlardı.[6] Gen güdümlü gösterişçi bir servet teşhiri rekabeti yoktu; aksine, istiflemenin sonucu yüksek statü değil, aşağılanmaydı. Üstelik kaynakların geniş çaplı paylaşımı üretim kapasitesini önemsizleştiriyordu. Genetik olarak seçilecek bir şey varsa, paylaşma ve kabilenin refahına katkıda bulunma eğilimiydi. Küçük bir abartmayla, armağan topluluğunda rasyonel kişisel çıkarın fedakârlıkla eşanlamlı olduğunu söyleyebiliriz.

---

5) Dodds, *Humanity's Footprint*, 123.

6) Az üretimin sayısız örneği için bkz. Marshall Sahlins, *Stone Age Economics*.

Farklı ve ayrı benliğin hatalı kurumları içimize öylesine işlemiş ki sıklıkla bunları, üstü örtülü biçimde, temel gerçek olarak benimsiyoruz. "İnsan doğası nasıldır" diye sorarken, "her koyunun kendi bacağından asıldığı," ya da belki daha çok, her ailenin kendi bacağından asıldığı hayali bir zamana dönüyor ve topluluğun daha ileri bir tarihteki bir gelişme, doğanın ham halinin iyileştirilmesi olduğunu varsayıyoruz. Bu alanın çığır açmış iki felsefecisinin, doğa yaşamına ilişkin görüşleri birbirine zıt olan Hobbes'la Rousseau'nun bu noktada aynı fikirde olmaları anlamlıdır. Hobbes için yaşam "*yalnız*, yoksul, kötü, acımasız ve kısa"ydı (vurgu benim) ve Rousseau'ya göre de yalnızdı:

> Bu ilkel durumda insanın ne evi, ne kulübesi, ne de herhangi bir türde mülkü vardı; herkes yaşayabildiği yerde ve ender olarak bir geceden fazla yaşardı; cinsiyetler önceden tasarlanmadan, kazaların, rastlantıların ya da eğilimlerin onları bir araya getirmesiyle birleşirdi, tasarılarını birbirlerine iletmek için sözcüklere büyük bir gereksinimleri de yoktu: ve aynı kayıtsızlıkla ayrılırlardı. Anne ilk başta çocuklarını kendisi için ve sonradan, alışkanlık onları sevdirdikçe, onlar için emzirirdi: ama çocuklar kendi yiyeceklerini aramaya çıkacak kadar güçlendikleri anda kendi istekleriyle onu yüzüstü bırakırlardı ve birbirlerini kaybetmemek için sürekli görüş alanı içinde bulunmaları gerektiğinden çok geçmeden, rastlantıyla yeniden karşılaştıklarında birbirlerini neredeyse tanıyamaz olurlardı.[7]

O zamanlar için doğru olsun ya da olmasın, birikimin emniyetimize ve hatta cinsel çekiciliğimize en azından bir ölçüde katkıda bulunduğu günümüz için artık kesinlikle doğrudur. Ama bu çok sürmeyecek. Birikim zihniyeti ayrılmanın yükselişine denk düşüyor ve yine Ayrılma Çağı'yla birlikte sona eriyor. Armağan ekonomisinin geniş benliği için birikim hiçbir anlam taşımaz.

Tüm çalışmalarımın önemli temalarından biri teknolojik topluma avcı-toplayıcı tutumlarının yerleştirilmesidir –geçmişin aşılması değil, tamamlanması. Biriktirmemenin (çürüyen para biriminin), sahip olmamanın (ekonomik kiraların kaldırılması) ve az üretimin (boş zaman ve büyümeme) parasal eşdeğerini bu kitapta zaten belirttim. "Gönüllü sadelik" hareketinde ve çalışmanın doğasının sorgulanmasında olduğu gibi, pek çok insanın kişisel düzeyde de bu değerlere yönelik bir çekim hissetmesi önemlidir. Zamanlarının ilerisinde

7) Rousseau, *A Dissertation on the Origin of Inequality among Men*, 1. Kısım.

olan bu kişiler yakında norma dönüşecek olan hem yeni hem kadim bir varoluş yolunun öncülüğünü üstlendiler.

Kutsal Savaşçılar'ın ve başka örgütlerin kurucusu olan Bill Kauth uluslararası düzeyde tanınan bir toplumsal mucit ve alışıldık anlamda olmasa da zengin bir adamdır. Çok az şeye sahip: eski bir araba, kimi şahsi eşyalar, bildiğim kadarıyla mali varlığıysa hiç yok. Yıllar önce "gelir tavanı" dediği kişisel bir yemin ettiğini, asla yılda 24.000 dolardan fazla kazanmamaya ant içtiğini anlattı bana. Yine de dediğine göre, "Dünyanın en iyi restoranlarından bazılarında yemek yedim, yerkürenin en güzel yerlerinin pek çoğuna gittim, inanılmaz derecede zengin bir yaşam sürdüm."

Ayrı benlik çağında, öteki insanlara ve örgütlere ilişkin algılarımızı etkileyen bir kuşkuculuk barındırıyoruz içimizde. İlham verici bir konuşmacıyı dinlediğimizde ya da dönüştürücü bir seminere katıldığımızda gizlice (ya da açık açık), "Bu adam bundan nasıl kâr ediyor? Bityeniği ne?" diye merak ediyoruz. Aslında zorunlu olan "bağışlar" gibi ikiyüzlülükleri hemen fark ediyoruz. Kuşkularımız sıklıkla haklı çıkıyor. Pek çok dini kült, spiritüel hareket ve çokdüzeyli pazarlama örgütünde sonunda en tepedekiler zenginleşiyor, biz de, "Hepsi bundan mı ibaretmiş?" diye soruyoruz. Bill Kauth "açgözlülük etmeni"ni ortadan kaldırarak çokdüzeyli pazarlamanın yüksek düzeydeki dinamizmine erişmenin bir yolunu bulmaya çalışıyordu ve dediğine göre bir tek "gelir tavanı"nda umut görmüştü.

Kendi güdülerimizi sorguladığımızda, her iyi şeyin "aslında birinin benim üzerimden kâr etmeye çalışmasından ibaret" olduğu yönündeki kuşkunun bir içsel muadili de bulunduğunu görüyoruz. Bir kez daha, kendimizden duyduğumuz bu kuşkunun kimi zaman sağlam bir temeli olabiliyor. Yaptığım her şeyin altında bir motivasyon varmış, armağanlarımın hepsi birini etkileme ya da göze girme yönünde hesaplı girişimlermiş, tüm cömertliğim onay kazanma amaçlı acınası bir girişimmiş, her ilişkim gizli bir kâr amacı güdüyormuş gibi göründüğü zamanlar oldu yaşamımda. Hayatımda bir kez olsun içtenlikle cömert bir şey yapmamışım gibi geliyordu bana; her zaman gizli bir kendi kendimi şişirme gündemim vardı. Bu kendinden tiksinme durumu mitlere ve dine de yansımıştır. Jonathan Edwards'ın "Öfkeli Bir Tanrının Ellerindeki Günahkârlar" başlıklı vaazı ve John Calvin'in insanın tümden ahlaksızlığı doktrini geliyor akla. Budizm'deyse bu, kişinin edimlerinin, hatta ve özellikle de egoyu aşma girişiminin ne kadarının egodan kaynaklandığı farkındalığıdır.

Yaşamları dönüştürme potansiyeline sahip örgüt ve fikirleri zehirleyen kuşkuyu ortadan kaldırmak için gelir tavanının etkili bir yol olduğunda Bill'le

aynı görüşteyim. İçsel düzeyde benzer bir biçimde işliyor ve kendi motivasyonlarımıza ilişkin kuşkularımızı ortadan kaldırarak, sözcüklerimize güç kazandırıyor. Kendimiz ve başkaları açısından güdülerimizin içtenliğini doğruluyor ve insanları armağanlarımızı kabul etmekte özgür bırakıyor. Bill'in yemini içtenlikle kişisel bir yemindi ve onlarca yıl sonra bana bunu yazma iznini verene dek kimseyle paylaşmamıştı. İlk başta bunu kendisinin paylaşmasının daha etkili olacağını düşündüm, ama biraz daha düşündüğümde fikrimi değiştirdim. Başkalarına ifade eden kendisi olsa da olmasa da yemininin temel enerjisi kendisinden yayılacaktır. Üstelik kişi böyle bir yemini açıkladığında asıl güdüsünün kibir olduğu kuşkusunu (kendinde ve başkalarında) doğurabilir: iyi görünmek, onay kazanmak. Ancak Bill, karşılıklı güven ve bağımlılığı pekiştirmek amacıyla bir noktada bu kavramı bir topluluk taahhüdüne dönüştürme niyetinde olduğunu belirtti.

Gelir tavanının olumlu psikolojik ve toplumsal etkileri beni bu kavramı geçmiş ve gelecekteki kutsal ekonomi bağlamında düşünmeye yöneltti. Modernlik öncesi kültürlere ilişkin okumalarım, gelir tavanından çok benim *biriktirmeme* adını verdiğim "varlık tavanı"na daha çok benzeyen bir şeyin geniş çaplı olarak dayatıldığına işaret ediyor. 18. Bölüm'de gönderme yapılan Alaskalı kabileyi hatırlayalım: suç çok başarılı bir avcı olmak değil, eti paylaşmamaktı.

Biriktirmeme, büyük bir bolluğun olduğu ama birikimin olmadığı ve en çok verenlerin prestij kazandığı avcı-toplayıcı toplumları model alıyor. Kişinin en fazla veren kişi olması için aynı zamanda, doğadan ya öteki insanlardan en fazla alan kişi de olması gerekir. Büyük avcının, yetenekli ressam ya da müzisyenin, enerjik, sağlıklı ve şanslı kişilerin verecek daha fazla şeyleri olacaktır. Zaten bu tür bir prestij herkesin yararınadır. Yüksek geliri kısıtlamak ancak bu gelir birikime, anlamsız ya da toplumsal açıdan yıkıcı tüketime dönüştüğünde mantıklı olur. Diğer bir deyişle, sorun yüksek gelir değildir; gelirin dolaşımda bir noktada takılıp kalmasının, birikmesinin ve hareketsizleşmesinin neden olduğu sonuçlardır.

Biriktirmeme, mütevazı miktarda varlıktan daha fazlasını biriktirmeme yönünde bilinçli bir niyettir. Erdemli olma arzusundan değil, elde tutmaktansa vermenin daha iyi olduğu, birikimin görünüşteki güvencesinin bir yanılsama olduğu ve aşırı parayla mülkiyetin yaşamlarımıza yük getirdiği anlayışından doğar. Temel ilkelerinden biri armağanların dolaşması zorunluluğu olan armağan ruhuyla derinden uyumludur. Mauss'u hatırlayalım: "Genel olarak, bu şekilde alınmış ve bu şekilde –hangi biçimde olursa olsun– kişiye ait olmuş

şey bile, kişinin onsuz yapamayacağı durumlar hariç, elde tutulmaz." Diğer bir deyişle, ihtiyacınız varsa, kullanın. Yoksa, aktarın. Bu öylesine bariz bir ilke ki bir çocuk bile anlayabilir. Kullanamayacağınız bir şeyi neden kendinize saklayasınız? Bizi elde tutmaya ve istiflemeye yönelten yalnızca, "ya" sorusudur. Ya gelecekte yeterince olmazsa? Oysa armağan kültüründe ihtiyaç duyduğunuz şeyi birisi size verir. İstifçilik kültüründeyse "ya" sorusu kendi kendini doğrulayan bir kehanettir, tam da varsaydığı savunmasızlık ve kıtlık şartlarını yaratır.

İstifçilik kültüründe ve kıtlık üreten para sisteminde yaşadığımız için biriktirmemenin günümüzde uygulanamayacağını düşünebilirsiniz. Özlemle, başka herkes bunu yapsa ne iyi olurdu, diye düşünürsünüz, ama yapmıyorlar, öyleyse kendinizi korusanız iyi edersiniz. Çok mantıklı bu. Bunu çürütecek akılcı bir sav sunamam. Tek yapabileceğim, siz bu bölümü okurken aklın dışında başka bir şeyin yüreğinize işlediğini fark etmenizi önermek. Akılcılığın, pratikliğin ve emniyetli oynamanın bizi nereye getirdiğine bir bakın. Şu başka bir şeyi dinlemenin zamanı gelmiştir belki de.

Kahramanca, ani geçişleri genellikle savunmam. Zenginseniz, kendi birikmiş servetinize şu anda demüraj uygulayıp yılda %5 azaltmanız, biriktirmemeye yumuşak geçiş için iyi bir yol olabilir. Kutsal ekonomide zaten olacak bu –neden şimdiden başlamayasınız?

Yoksullar elbette hep biriktirmeme durumu içinde yaşadılar. Şimdiyse çoğu kişinin bir şey almak için tasarruf yapmak yerine krediyle almasıyla, ekonomi bunu orta sınıfa da dayatıyor. Gelecekte ekonomik yaşama artık faizli borç egemen olmayacağından, Amerikalıların büyük çoğunluğu için zaten tasarrufun çağdışı kalmaya başlamış olması, biriktirmeme ekonomisinin habercisidir.

Büyük sermaye kümelerinin oynayacağı bir rol hâlâ var ve parayı kutsal yaratıcılık aracı, insan faaliyetlerinin koordinasyonu ve insan niyetlerinin odaklanması için ritüel bir tılsım olarak kullanma yeteneğine sahip insanlar da var. Yarın beş bin kişinin bir gökdelen mi inşa edeceğine, toksik bir atık çöplüğünü mü temizleyeceğine, yoksa yüksek teknolojili bir film mi yaratacağına para karar verir. İnsan faaliyetlerinin koordinasyonunda başvurduğumuz, bazıları paradan bile eski öykü ve güçleri işe koşan başka ritüeller de var elbette, ama para yine de kudretli bir araç. Bir sonraki bölümün konusu olan "kutsal yatırım"ın özü budur. Servet sahipleri, kolektif insan aracılığıyla neler yaratabileceğiniz üzerine düşünmeye davet ediyorum sizi. Ya da, paranızı en güzel biçimde nasıl kullanabilirsiniz?

Doğadaki her organizma, bedendeki her hücre yalnızca belli bir enerji akımıyla başa çıkabilir. Biz de aynıyız. Bir kanalda çok fazla akış olması kanalı patlatabilir. Çok fazla birikim bir tümördür. Hiç gitmediğiniz bir şato ya da on beşinci Rolls-Royce'unuz gibi boş alımlar aşırı gelirin semptomlarıdır. Organizma umutsuzca enerji akımını dağıtmaya çalışmakta, bir yandan bırakırken bir yandan elde tutmaktadır. Savurgan zenginin istediği onu vererek, verme ve alma arasında bir denge kurmaktır aslında, ama bunun yerine gidip bir şeyler alır ve bunları elinde tutar. Onu bırakırken bile elde tutmaya zorlayan bu korku nedir? Evrende tek başına olan ayrı benliği yöneten korkudur bu. Birikim, küçük ayrı benliği büyütme yoludur. Yine de bu büyütme nihayetinde bariz bir yalandır. Geldiğimiz gibi ayrılırız bu dünyadan: çıplak olarak.

Zenginlerin gösterişlerinin çoğu, aslında gereksindikleri şeylerin yerine geçer –özgürlüğün yerine spor araba, küçülmüş benliğin kaybettiği bağları telafi etmek için malikâneler, kendisinin ve başkalarının içten saygısı yerine statü sembolleri. Hüzünlü bir oyundur bu zenginlik maskaralığı. Getirdiği varsayılan güvence bile aldatıcıdır; yaşamın sıkıntıları zenginlik kalesine sızmanın, içinde yaşayanlara diğer herkesi etkileyen aynı toplumsal kötülüklerin çarpıtılmış biçimleriyle ıstırap vermenin bir yolunu bulur çünkü. Zenginliğin hayat kurtarabileceği pek çok tıbbi acil durum ve benzeri durumlar düşünebilirsiniz elbette, ama ne olmuş yani? Nasıl olsa hepimiz öleceğiz ve ne kadar uzun yaşarsanız yaşayın, geçirdiğiniz yıllara baktığınızda hepsinin kısa, gecenin karanlığında bir anlık ışık gibi görüneceği ve yaşamın amacının nihayetinde azami güvence ve konfor içinde yaşamak değil, buraya vermek için ve bizim için güzel olan şeyleri yaratmak için gelmemiz olduğunu fark edeceğiniz an gelecek.

Biriktirmeme yoluyla soylu bir şey yaptığımı sanıyorsanız sizi temin ederim ki bu şekilde yaşamaya başladığımda aklımda özverili olmak değil, hafif ve özgür olmak vardı. Ortalama cömertlikte bir insanım ben; hiç de aziz sayılmam. Size sunduğum, soylu bir fikir değil; pratik bir fikir. İlk olarak, yüreğimi hafifletip özgürleştiriyor. İkinci olarak, verdiğim gibi alacağımı da biliyorum. Üçüncü olarak, sürekli bir bağlılık zenginliği, Armağan yoluyla gerçekleşen benlik çemberi genişlemesi içerisinde yaşıyorum. Dördüncü olarak, maddi açıdan bile güzel yaşayacağımı biliyorum. Örneğin, denizi severim ve yıllarca günün birinde deniz kıyısında bir evde yaşamayı hayal ettim. Öylesine canlı bir hayal ki bu, martıların seslerini duyup tuzlu havanın kokusunu alabiliyorum. Bir zamanlar buna sahip olmak için yığınla param olması gerektiğini sanırdım. Şimdiyse belki asla deniz kenarında bir eve "sahip" olamayacağımı,

ama "herhangi bir zamanda" bunlardan birinde kalmaya davet edileceğimi ve evin sahibi "Evindeymiş gibi davran," dediğinde bunu yüreğinin tüm içtenliğiyle söyleyeceğini biliyorum.

Dünya çalışmamı coşkuyla karşılarsa çok fazla, kendi adıma kullanabileceğimden daha fazla armağan almayı bekliyorum. Büyük varlıklar, hisse senedi ve bonolar, yatırımlar ve portföyler biriktirmek, eşyalarla dolu bodrumlara ve tavan aralarına sahip olmak ne kadar büyük bir israf! Bu dünyada paylaşacak çok fazla şey varken neden biriktirelim? Çürüyen para birimi ya da armağan ekonomisi bizim ömrümüz sırasında ortaya çıksa da çıkmasa da, biz bunu şimdiden yaşayabiliriz. Gesell'in sözcüklerini kullanırsak, parayı şemsiye seviyesine indirgeyebilir, gereksinimi olan dostlarımıza özgürce borç verebilir ya da öylesine verebiliriz. Gereksindiğim para ve öteki armağanları gereksindiğim zaman mutlaka alacağımın hiçbir garantisi yok elbette. Kimi zaman hiç param olmamasını bekliyorum, ama bunun fazla kaygı yaratmayacağını düşünüyorum. Öteki taraftan, açlıktan ölecek duruma gelebilir ve bir kenara üç beş kuruş atmadığıma pişman olabilirim. Ama bundan kuşkuluyum ve bana göre kaygı ve endişeden kurtulmak –bırakmanın açık, akışkan, hafif deneyimi– bu riske ağır basıyor. Garanti istiyorsanız hiç durmayın, biriktirin –vaat edilen emniyetin bir serap olduğunu, yaşamın olaylarının zenginlik kalesini ele geçirmenin bir yolunu bulacağını keşfedene kadar.

Derin bir düzeyde, biriktirmekle biriktirmemek arasındaki ayrım, kıtlık ve ayrılma varsayımlarını gizlice içeri sızdıran yanlış bir ayrımdır. Armağan zihniyeti dünyadaki bolluğu kişisel bolluk olarak deneyimler ve bu zihniyete uygun bir yaşam sürer. Ayrılma zihniyeti armağanları, borçları ve tasarrufları çok farklı üç şey olarak görür, ama gerçekten öyleler mi? Yaşamımın kullanabileceğimden daha fazlasını aldığım bir evresindeysem bunları verebilir, böylece minnet yaratabilirim, ya da başkalarına borç vererek minnet yerine yükümlülüğe bel bağlayabilirim, ya da anlaşılan başka insanlara hiç bel bağlamayarak, parayı tasarrufa ayırabilirim. Ama bu üç seçim birbirlerinden göründükleri kadar farklı değiller. İlk olarak, daha önce de tartışıldığı gibi, minnetle yükümlülüğü ayıran çizgi çok bulanıktır ve armağan kültürlerinde biri, ötekini pekiştirir. Kişiyi önceden vermiş olanlara vermeye yönelten ister minnet olsun, isterse nihayetinde aynı minnet ilkesine (vermiş olanlara vermenin doğruluğu) dayanan toplumsal anlaşmalar, sonuç aynıdır. Tasarruf ve yatırıma gelince, bizimki gibi krediye dayalı bir para sisteminde bunlar borç vermekten farklı değildir. Tasarruf hesabı, bankaya verilen vadesiz kredidir. Kredide olduğu gibi parasal tasarruflar, "Geçmişte başkalarına vermiştim ve

gelecekte de bana vermeleri için başkalarına başvurabilirim," anlamına gelir. Hisse senedi ya da fiziksel ticari mal örneklerinde bile birikim, toplumsal mülkiyet geleneklerine dayanır.

Öyleyse bir açıdan, armağan verenin *biriktirmemesi* olanaksızdır. Toplumsal tanıklık bağlamı içerisinde verdiğim sürece, gelecek için bir bolluk kaynağı oluştururum. (Toplumsal tanıklık olmasa bile verdiklerimizi evrenin bize belki bir başka biçimde ve hatta belki yüz misliyle iade edeceğine inanıyorum.) Öyleyse biriktirmemenin özü paranın verilmesinin, yatırıma yöneltilmesinin ya da tasarruf edilmesinin ardındaki niyete dayanır. Armağan ruhunda amaca odaklanır ve bize getirisinin ikincil kalmasına izin veririz. Birikim ruhundaysa getiriyi garantiye almaya ve azamiye çıkarmaya çalışır ve armağanın, kredinin ya da yatırımın yönünü bu amaca hizmet etmeye bırakırız. İlki bir özgürlük, bolluk ve güven durumudur. İkincisiyse kaygı, kıtlık ve kontrol durumu. İlkine göre yaşayanlar zengindir. İkinciye göre yaşayanlarsa ne kadar servete sahip olurlarsa olsunlar yoksuldurlar.

Gelecekte, ekonomik kiraları (yani, yalnızca arazi, para vb sahibi olmanın getirdiği kâr) ortadan kaldıracak mekanizmalar kurulduğunda, tanımlamış olduğum yaşam biçimi yalnızca spiritüel değil, ekonomik mantığa da uyacak. Para zaten çürüyecekse, gereksindiğinizden fazlasını elde tutmaktansa sıfır faizle başkalarına borç vermek daha iyi olacak. Üstelik, bolluk zihniyeti yaygınlaştıkça kredi, armağan ve yatırım arasındaki ayrım bulanıklaşacak. Bir armağanın karşılığının verilmesi yönünde resmi bir anlaşma olsa da olmasa da, belli bir kişiyle değilse bile toplumda ya da evrende bir yükümlülük yaratılmış olduğunu bilmek bize kendimizi emniyette hissettirecek. Bu farkındalık, geçmekte olduğumuz kutsal ekonominin altında yatan yeni Benlik Öyküsü'nün –bağlantılı benlik– doğal bir sonucudur. Sizin için daha fazlası, benim için de daha fazlası demektir. Spiritüel açıdan bu her zaman, hatta Ayrılma Çağı'nın doruğunda bile doğru oldu. Ekonomik açıdan, eski zamanların armağan kültüründe doğruydu ve armağan kültürlerini modern bir bağlam içerisinde yeniden yaratmak için yeni ekonomik kurumlar oluşturmamızla birlikte yeniden doğru olmaya başlıyor.

Bu yeni, armağanla uyumlu ekonomik kurumlar genel tutumlardaki değişimin hem nedeni *hem de sonucu*. Yeterince insan, biriktirmeyerek yaşamaya başladığında, yeni ekonomik kurumların üzerinde durabileceği ruhsal bir temel oluşturacaklar. Pratik açıdan bakarsak, insanlar yeni para türlerini kendi değerlerini ve spiritüel sezgilerini yansıtan bir şey olarak görecekler. "Anlayacaklar"; coşkuyla benimseyecekler. Şimdiden oluyor bu: tamamlayıcı para

birimi kullanımının karşısındaki muazzam yapısal kösteklere rağmen insanlar bunları yine de heyecan verici ve cazip buluyor. Bunların kullanılması için henüz pek az ekonomik neden bulunmasına karşın insanlar yine de kullanmak istiyor, bu para birimlerinin adım atmakta oldukları yeni Benlik Öyküsü'yle uyumlu olduğunu sezgisel olarak anlıyorlar. Spiritüel sezgilerimiz daha şimdiden, önümüzdeki zamanların gerçeğine önceden işaret ediyor: sahip olduklarımızın bir yük olduğuna, gerçek zenginliğin paylaşmaktan geldiğine ve başkalarına ne yapıyorsak kendimize de onu yaptığımıza.

20. BÖLÜM

DOĞRU GEÇİM VE KUTSAL YATIRIM

Hayatlarımızı bizim için iyi olanın dünya için de iyi olacağı varsayımıyla yaşadık. Yanılıyorduk. Hayatlarımızı tam aksi varsayımla, dünya için iyi olanın bizim için de iyi olacağı varsayımıyla yaşamının mümkün olacağı biçimde değiştirmeliyiz. Ve bu da dünyayı tanıyıp, onun için neyin iyi olduğunu öğrenme çabasını göstermeyi gerektirir.

-Wendell Berry

Fazla servet, ona sahip olanın topluluğun iyiliği için ömür boyu yönetmeye zorunlu olduğu kutsal bir emanettir.

-Andrew Carnegie

SERVET DHARMA'SI

Açıkça belirtelim: biriktirmemenin amacı kişinin kendini paraya dayalı uygarlığın suçlarından aklaması değildir. Bu salt egodur. Yoksulluk size erdem puanları kazandırmaz: biriktirmemek kendi başına ve kendi adına bir hedef değildir. Hedef asıl servetin, sahip olmanın sahte serveti yerine bağ ve akış servetinin tadını çıkarmaktır. Ama yaşamın normal akışı içerisinde paylaşabileceğinizin ötesinde bir servetiniz varsa ne olacak?

Vicdanlı kişiye böyle bir servet armağandan çok yük gibi gelebilir. Bize verilenleri doğru biçimde kullanmaya zorunluyuzdur ve bu bizi memnun eder. Servet de buna istisna değildir. Hepimizin birlikte doğduğumuz armağan, sorumluluk ve hizmet etme fırsatlarını reddetmemiz için bir neden olmaması gibi, çok fazla servetle kutsanmış ya da lanetlenmiş olanların servetin getirdiği görevlerden feragat etmelerini gerektiren bir neden de yoktur.

İster aile mirası olsun ister kişinin yaşamının daha önceki bir zamanından kalma, fazla servet beraberinde onu iyi kullanma arzusunu getirir. Bu bir dharmadır, hizmet etme çağrısıdır. Onu gösterişle çarçur etmek, anlamsızca dağıtmak ya da kendini onu artırmaya adamak, bu çağrıyı reddetmektir. Fazla servetin getirdiği meydan okuma, onu güzel bir biçimde vermektir. Bu yıllar ya da onyıllar alabilir ve uzun süreli bir planlamayı ve buna adanmış örgütlerin kurulmasını da gerektirebilir, tek bir cömertlik edimiyle de gerçekleştirilebilir. Her iki durumda da, statünün sahip olmaya değil vermeye ve güvencenin biriktirmeye değil bir akış merkezi olmaya dayandığı gelecekteki bir ekonomiyle uyumlu yatırımdır. Servetin artırılmasıyla özdeşleştirdiğimiz geleneksel yatırım paradigmasından tümüyle farklı bir zihniyettir.

İlk başlarda, *yatırım* sözcüğünden ve kavramından tümden kurtulmamız gerektiğini düşünüyordum. Sonra etimolojisini düşündüm: İngilizcedeki *investment* (yatırım) sözcüğü giydirmek anlamına gelir, çıplak parayı alıp yeni kıyafetlere (*vest*), maddi bir şeye, fiziksel ya da toplumsal alandan gerçek bir şeye sokmak. Para, çıplak insan potansiyelidir –henüz maddi ya da toplumsal kurgularla "giydirilmemiş" yaratıcı enerjidir.

Doğru yatırım, parayı kutsal kıyafetlere büründürmektir: günümüzde bizim için kutsallaşmakta olan şeyleri yaratmak, korumak ve sürdürmek için kullanmak. Tam da yarının ekonomisinin belkemiğini oluşturacak şeylerdir bunlar. Dolayısıyla doğru yatırım geleceğin dünyası için bir alıştırmadır; hem psikolojik alıştırma hem de uygulamalı hazırlıktır. Kişiyi yeni servet zihniyetine –verimli bir biçimde vermeye uygun kanallar bulmaya– alıştırır ve günümüzdeki para sistemi çöktüğünde bile varlığını koruyabilecek olan bu kanalları yaratıp güçlendirir. Bizim bildiğimiz haliyle para ortadan kalkabilir, ama minnet ve yükümlülük ilişkileri sürecektir.

Biraz şairane spekülasyona izin verirseniz, bir önceki paragrafta söylediklerimin hepsi "öteki dünya" için de geçerli –mezarın ötesindeki dünya. Bunu anlamak için öteki dünyaya inanmanıza gerek yok. Ölüm döşeğinde olduğunuzu ve beraberinizde hiçbir şey götüremeyeceğinizin farkına vardığınızı düşünün. Tıpkı mali yatırımların ekonomik çöküşü ayakta atlatamayacağı gibi, yaşamın sonu da tüm birikimlerinizin sonu anlamına gelecek. O anda sizi ne mutlu ederdi? Verdiğiniz her şeyin anısı. *Öldüğümüzde beraberimizde yalnızca vermiş olduklarımızı götürürüz*. Armağan kültüründeki gibi, servetimiz bu olacaktır. Vererek, cennette hazineler oluştururuz. Her Şey'le kaynaştığımızda, her şeye vermiş olduklarımızı alırız.

Az parası olanlar için bunu kullanmanın en güzel yolu herhalde, kişinin kendisini ve çocuklarını doyurmasıyla ve insan yaşamının kimi temel gereksinimlerini karşılamasıyla başlar. Ama kişinin kendisinin ve sevdiklerinin ötesinde paranın doğru kullanımı, "yatırım" adını verebileceğimiz şeyi gerektirebilir. Kutsal ekonomide yatırımın anlamı, günümüzdeki anlamının neredeyse tam tersidir. Günümüzde yatırım, insanların paralarını korumak için yaptıkları şeydir. Kutsal ekonomideyse, servetimizi paylaşmak için yaptıklarımız.

Biriktirmemek gibi, bir çocuğun bile anlayabileceği kadar basit bir kavramdır bu. "Kullanabileceğimden daha fazla param var, öyleyse başka birisinin kullanmasına izin vereceğim," der. Bu bir yatırım ya da kredidir. Ve bankalar ya da öteki yatırım aracıları parayı kullanacak başka birini bulmakta uzmandırlar. Kutsal boyutuyla bankacılık, "Paranı güzel bir biçimde kullanacak birini bulmana yardım edeceğim," der. Bir keresinde bu fikrimi bir konferansta tanıştığım bir bankacıyla paylaştığımda gözleri yaşarmıştı –görevinin ruhsal özünün farkına varmasının getirdiği gözyaşlarıydı bunlar.

Bundan bin yıl sonra, para günümüzde bildiğimiz halinden belki de para olarak tanıyamayacağımız denli farklı olduğunda, temel yatırım fikri sürecek. Evrenin temel bolluğu ve insan yaratıcılığının sonsuzluğu sayesinde, acil gereksinimlerimizi çok aşan armağan akışına erişecek olmamızdır bunun nedeni. Kolektif insan çabası ve Sevgili Olarak Yerküre'yle ortaklık içerisinde mucizeler yaratma araçlarımız her zaman olacak –ve zamanla artacak. En temel düzeyde kutsal yatırım, bu süper bolluğun yaratıcı bir amaca bilinçli olarak yönlendirilmesinden ibarettir. Gereksinimlerin karşılanmasıyla başlayıp, güzelliğin yaratılmasına doğru yayılır.

PAUL'E ÖDEMEK İÇİN PETER'I SOYMAK

Doğru yatırım armağan ruhunu sergiler. Ne yazık ki günümüzdeki yatırım tam tersi ruhu içeriyor: ya servetin bağışlanması değil koparılıp alınması güdüsünü taşıyor, ya karşılık armağanı önceden belirleniyor veya sonradan dayatılıyor, ya da ikisi birden. "Bu parayı sana kullandıracağım, ama ancak karşılığında bana daha fazlasını verirsen," diyor. İster sermaye yatırımı olsun ister kredi, giderek daha fazlasını kontrol etme hedefiyle, kıt bir kaynağa kendi başıma sahip olmam sayesinde kâr ediyorum. Başka bir açıdan bakarsak, karşılık armağanının güdüsü minnet olmuyor. Yıllık raporlarda yönetim kurulu başkanının mesajında her ne denirse densin, yönetim kurulu üyeleri temettü ödemelerini milyonlarca adsız yatırımcıya duyulan minnet ruhu içerisinde belirlemez.

Armağanın temel ilkelerini gerçeğe dönüştüren bir ekonomi berraklaşıp oluşmadan önce bile biz bu ekonomiyi yaşamaya başlayabiliriz. Doğru yatırım –Armağan ruhuna ve mantığına uygun yatırım– şu anda da mümkün. Sunmak üzere olduğum fikirler, yeni ekonomiye geçişten sonra çok daha barizleşecek ve bu ekonominin her şeyi kapsayan öyküleri –bağlantılı benlik ve Sevgili Olarak Yerküre– bu fikirleri destekleyecek. Günümüzde bu fikirlerin uygulanması inanç, vizyon ve cesaret gerektiriyor. Hâlâ eski öyküye gömülü hiç kimseden ve hiçbir kurumdan onay görmeyeceksiniz. Onların bakış açısına göre, benim size önerdiğim şey deliliğin ta kendisi.

Tanımını yapacağım şey, "toplumsal açıdan bilinçli yatırım"dan da, "etik yatırım"dan da çok daha radikaldir. Bu fikirler doğru yöne atılmış adımlar olsalar da, içsel bir çelişki barındırıyorlar. Artı bir mali getiri peşinde koşarak, dünyanın paraya dönüştürülmesini kalıcılaştırıyorlar.

Yükseliş bağlamında gayet savunulabilir olan geleneksel yatırım, para alanının büyümesine katkıda bulunmayı ve bu katkının bir bölümünü ödül olarak kazanmayı amaçlar. Girişimci kapitalist yüksek büyüme fırsatları saptar ve bunların gerçeğe dönüşmesi için gerekli parayı sağlar. Sabit durum ya da büyümeme ekonomisinde bu model artık uygun değildir; tıpkı yatırımcı sınıftan giderek daha fazla insana artık uygun *gelmemesi* gibi –böylece farklı bir yatırım hedefine yönelirler: doğal ve toplumsal ortak değerlerin daha verimli biçimde sömürülmesi değil, onarılmasına.

Yeniden belirteyim: böyle bir onarımdan yatırımcıların kazanacağı bir para yok. Normal bir getiri oranı vaadinde bulunan her "toplumsal açıdan bilinçli yatırım" planı, farkına varılsa da varılmasa da, bir yalandır. Bunu iki örnekle göstereceğim.

Yaptığım bir konuşmadan sonra, toplumsal açıdan bilinçli yatırım alanında aktif olan son derece akıllı ve şefkatli bir kadın, "Tüm kârlı yatırımlar ortak servetin tasfiyesine hizmet etmez elbette," diye itiraz etti. "Büyük bir yeni icadı olan, diyelim ki ucuz, taşınabilir bir fotovoltaik dolum cihazı üretmek isteyen bir şirkete yatırım yaptım diyelim. Şirketin sermaye bulmasına yardım ederim; onlar çok sayıda ürün satarlar; hepimiz para kazanırız ve gezegen de bundan yarar görür." Güzel, ama şirket ürünleri daha düşük bir fiyatla satarsa (örneğin yalnızca Ar-Ge finansmanı ve sermayenin yeniden yatırımı için gerekli düzeyde bir kâr marjı), aracı daha erişilebilir hale getirmekle gezegene daha büyük bir iyilik yapmış olmaz mı? Yatırımcılara faiz ya da temettü ödeme, onlara artı bir getiri oranı sağlama hedefi, şirketi toplumsal ya da çevresel açıdan "bilinçli" kılan hedefle çelişir.

Açıkça belirteyim –girişimcilerin ancak maliyetleri karşılayacak fiyatlarla satış yaparak kendilerini iflasa sürüklemelerini önermiyorum. Ben kazanmaktan değil, yatırımdan söz ediyorum. Dünyada iyi işler yaparak ödül kazanmak başka, yalnızca para sahibi olma sayesinde paraya paraya eklemek başka. Yukarıdaki örnekte işletmeyi ayakta tutmaya, çalışanlara iyi ücretler ödemeye ve genişleme, araştırma gibi şeyleri finanse etmeye yetecek bir fiyat belirlenmesinde sorun yok. Ama şirketler bunun ötesinde, faiz ödemeleri ya da temettülerle yatırımcılara giden ek bir miktarı da kazanmak zorundalar. Bu ek miktar nereden geliyor? Günümüzde tüm paraların geldiği yerden: faizli borçtan ve dünyanın paraya dönüştürülmesinden. Yani dünyanın iyiliğine katkıda bulunmayı gerçekten istiyorsanız, yatırımınızın karşılığında bir getiri istemeyin. Aynı anda hem verip hem almaya çalışmayın. Almak istiyorsanız (ve bunun için gayet geçerli nedenleriniz olabilir) alın, ama veriyormuş görüntüsü yaratmayın.

İkinci örnek bu noktayı daha berraklaştıracak. Toplumsal açıdan bilinçli yatırım türlerinin en ilham vericilerinden birini ele alalım: Güney Asya'daki kadınlara verilen mikro krediler. Görünüşe bakılırsa bu programlar büyük başarı kazandı, Hindistan ve Bangladeş'teki kadınlara yeni geçim olanakları sağlayarak onları güçlendirdi, temerrüt oranıysa aşırı derecede düşük kaldı. "İyilik yaparak iyi kazanma" diye bir şey varsa, işte bu tam da odur. Hintli bir kadına sağmal inek alması için 500 dolar veriyorsunuz. Sütü öteki köylülere satıyor ve hem ailesini besleyecek, hem de kredinin faizini ve anaparasını ödeyecek geliri kazanıyor. Harika görünüyor tabii, ama bir an durup düşünelim: geri ödemede kullanılan para nereden geliyor? Köylülerden. Onlar bu parayı nereden buluyorlar? Başka bir mal ya da hizmeti satarak –diğer bir deyişle, toplumsal ya da doğal ortak değerlerinin bazı parçalarını 4. Bölüm'de anlatıldığı gibi paraya dönüştürerek. Bu uygulamanın etkisi, Britanyalıların (ve öteki sömürgeci güçlerin) sömürgecilik çağında Afrika'nın kendi kendine yeterli ekonomilerini yok etmek için kullandıkları kötü şöhretli "kulübe vergisi"yle aynı.[1] Yalnızca küçük bir yıllık vergiydi bu, bir tek ulusal para birimiyle ödenebiliyordu ve yerli halkı bu para birimini kazanmak için emeklerini ve yerel ticari mallarını satmak zorunda bıraktı. Yerel ekonomiler hızla çöküp, Britanya malları için bir pazara ve işgücü ve hammadde kaynağına dönüştü.

İneği sayesinde kadının ailesinin tüketebileceğinden daha fazla sütü var. Bu fazlayı kime verecek? Parasal krediyi geri ödemesi gerektiği için isteyerek

1) Bkz. örneğin Pakenham, *The Scramble for Africa*, 497-498.

ya da istemeyerek, süt karşılığında para vermek isteyenlere ve verebilenlere. İnek bedava olsaydı ve kadın da para kazanmak zorunda olmasaydı sütü geleneksel armağan ağı kanalları yoluyla dağıtabilirdi. Ama tepesinde mali bir yükümlülük asılı olduğundan bunu istese bile yapamaz. Tartışmayı daha da genişletirsek, süte para ödemek isteyenler ve ödeyebilenler kimler? Kendileri de nakit gelir kazanabilen kişiler. Süte ihtiyacı olan kişiler büyük oranda armağan ekonomisi içerisinde yaşıyorlarsa bu sütü alamazlar. Köye yeni "iş"in girişi köyü geleneksel karşılıklılık ağlarından para dünyasına doğru biraz daha itekler.

Kredinin faizi olmasaydı topluluğa 500 dolar girmesi kötü bir şey olmayabilirdi. Günümüzün yoksul topluluklarında genellikle insanların değiş tokuş edecek malları ve hizmetleri vardır, ancak armağan kültürünün çöküşü yüzünden bunları değiş tokuş etme araçları kalmamıştır. İneğin ilk sahibi parayı ihtiyaç duyduğu şeyler için köylülere ödeme yapmakta kullanabilir ve para sonunda ineği satın almış olan kadına geri döndüğünde, pek çok gereksinim karşılanmış ve hiçbir şey yitirilmemiş olur. Paranın tamamı yatırımcıya dönse bile en azından köyden hiç para çıkmamış olur.

Kredinin faizli olmasıysa bambaşka bir durumdur. Bu kadına faizli kredi vermek, köyünden parayı koparıp almakla eşanlamlıdır. Şöyle düşündüğünüzü varsayın: "Ah, bu köyde henüz paraya dönüştürülmemiş bir servet var. Ben bunun birazını alacağım! Onları kendi borç kölelerim yapacağım." Hiç de hayırseverce bir dürtü değil bu.

Yerel para birimlerinin en çekici özelliklerinden biri, paranın topluluk içinde kalmasını garantiye almalarıdır. Uluslararası konvertibiliteye sahip para birimiyle verilen faizli krediyse bunun tam aksini yapar –topluluktan parayı çekip alır. Kadın sütü yerel peynirciye satar, o peyniri marangoza, marangoz ilk kadın için inek ağılı yapar vb. Para dolaşıp durur, ama borcun geri ödenmesi gerektiği için, sonsuza dek topluluk içinde kalamaz. Faize gelince, ancak yerel halk dış dünyaya bir şeyler satabilirse ödenebilir. Kadının üzerindeki faizi ödeme baskısı süt fiyatlarıyla topluluğa aktarılır. Yoksul ülkelerin halkını fabrika ve plantasyonlarda çalışmaya iten bu baskıdır. Özgün armağan ağlarının çökmüş olduğu parasallaşmış bir ekonomide yaşamak için paraya ihtiyaç duyarsınız. Bu parayı bulmak için, satabileceğiniz her şeyi –emeğinizi, zamanınızı, çevrenizi– satarsınız.

Ekonomistler, yerel ekonomi sağmal inek kredisinin (ya da aslında, köye verilen toplam kredinin) faiz oranından daha hızlı büyüdüğü sürece köyün anaparayı ve faizi ödeyip yine de daha zenginleşebileceğini söyleyeceklerdir.

Diğer bir deyişle, inekli kadın gibi tüm köy de faiz oranından daha yüksek bir oranla yeni mal ve hizmetler satarsa ödemelerini yapıp refaha kavuşabilecektir. Ama şimdi aynı soru yine karşımıza çıkıyor: bu para nereden gelecek? Küresel düzeyde, faizli yatırım rekabeti ve toplumsal, doğal, kültürel ve ruhsal ortak değerlerin sonsuz tüketimini dayatır –armağan ekonomisinin para ekonomisine dönüşümünü.[2]

Kutsal yatırımın kâr etmekle pek de ilgisinin olmadığı ne kadar açık. Köye yardım etmek istiyorsanız kadına bir inek verin. Ya da saygınlığını korumak istiyorsa, parayı sıfır faizle borç verin (bu da paranın kullanımının armağan edilmesi olacaktır). Bunun yerine kendi parasal zenginliğinizi artırmakla ilgileniyorsanız aynen bunu yapın ve başka türlü görünmeye kalkmayın. Doğru bir deyiş var: iki efendiye birden hizmet edemezsin. Verdiğim iki örnekte de birbirleriyle çelişen gündemler bir noktada yüzeye çıkıyor ve kişi seçim yapmak zorunda kalıyor: Tanrı'ya ya da Mammon'a hizmet etmek. Ama kutsal ekonomide artık bu seçimin yapılması gerekmeyecek. İkisi birleşecek –gelmekte olan zamanı tanımlamak için Yeniden Birleşme Çağı terimini kullanmama neden olan, daha genel çaplı bir zıtların yeniden birleşmesinin parçası olarak.

İyi bir getiri oranı vaat eden toplumsal açıdan bilinçli yatırım, "Paul'e ödemek için Peter'ı soymak" demektir –kişi işlem için kendine komisyon alır. Yukarıdaki açıklamanın okurlarımın çoğu için gereksiz olmasını umuyorum. Ne de olsa temel aklıselim bize, kâr güdüsü taşıyan hayır işi fikrinde bir sorun olduğunu söylüyor. Kâr kimi zaman kendiliğinden oluşabilir, ama karşılığında daha büyük bir armağan yönünde zorunlu taleple gelen armağan armağan değil, hilekârlık ya da yağmadır.

Yaşamınızda işle öteki insan ilişkileri arasında duygusuz bir ayrılmayı dayatan gerçekten siz misiniz? Paranızla faizli yatırım yaptığınızda, yoksul bir kişiye, "bulmak için ne yaparsan yap, umurumda değil –bana parayı ver!" denmesine dolaylı olarak katılıyorsunuz. Sizin hesap cüzdanınız, başka birinin icra tehdidi. Ebenezer Scrooge gibi davranmıyor olabilirsiniz, ama bunu sizin yerinize yapması için başka birine para veriyorsunuz.

---

2) Küçük bir uyarı: kuramsal olarak, faiz oranı temerrüt riski priminden yüksek değilse, ekonomik büyümeye ve ortak değerlerin parasallaşmasına gerek olmayacaktır. Ama reel faiz oranının ilgili unsurları likidite primi ve arz, talep ve devletin para politikasıyla belirlenen piyasa oranıdır. Bunlar yalnızca para sahibi olma sayesinde kâr etmeyi temsil eder ve bu da, 4. ve 5. Bölümlerdeki savlara dayalı olarak, kabul edilemez bir durumdur.

Faiz kazandıran yatırım temelde etik değilse, doğal ve toplumsal ortak değerlerin yağmalanmasına katkıda bulunuyorsa, faizli yatırım yapmamamız gerektiği açıkça görülür. Mal ve hizmet alanının genişlemesine neden olan her yatırım için aynı şey geçerlidir. Toplumsal açıdan bilinçli yatırımcılar olarak, yaşamın ve doğanın parasallaşmasına katkıda bulunmak istemezsiniz.

Bu ilkeden kaçış yok. Arada bir, finans endüstrisinden, çalışmalarımı okumuş kişilerden e-posta alıyorum; toplumsal ya da çevresel açıdan bilinçli yatırımlara ilişkin fikirlerini anlatıyorlar. Sonra ben kendi fikrimi öneriyorum: yatırımdan sıfır faizi açıkça hedefleyen bir yatırım fonu. Her nedense, bunu önerdiğim finans profesyonellerin hiçbiri bir daha benimle temasa geçmedi! Oysa eksi faiz ekonomisinde yatırım üzerinden sıfır getiri, gayet iyi sayılacak.

Ortak yarar adına kişisel yararımızdan vazgeçtiğimiz bir fedakârlık çağını savunmuyorum. Daha çok, kişisel kazançla ortak yararın kaynaşmasını öngörüyorum. Örneğin, topluluğumdaki insanlara para verdiğimde, bana karşılık armağanı ya da başka birine bir armağan vermelerine neden olabilecek minnet duyguları yaratırım. Her iki durumda da beni destekleyen topluluğu güçlendirmiş olurum. Armağan topluluğuna dahil olduğumuzda doğal olarak minnetimizi yalnızca bize verene değil, bir bütün olarak topluluğa yöneltir ve en muhtaç üyeleriyle ilgileniriz (armağan, gereksinimi arar). Verme arzumuz, topluluğumuzdaki, kendi adına bize hiçbir şey vermemiş birine armağan verme yoluyla ifade bulabilir. Dolayısıyla her armağanı, hatta doğrudan getiri beklentisi taşımayanları bile bir tür "yatırım" olarak görebiliriz. Hâlâ çıplak parayı alıyor ve iyi bir yatırımsa, üzerine güzel bir şey giydiriyoruz. Kötü yatırım ona çirkin kıyafetler giydirir. Bu kadar basit.

Geleceğin eksi faizli parası armağan ruhunu ekonomik kişisel çıkarla uyuşturacak ve sıfır faizli krediler artık bir fedakârlık gibi görünmeyecek. Ne de olsa, parayı elde tutmanın getirisi sıfırın *altında* olacak. Böyle bir sistemin yerleşmesinden önce önümüzde kalan zamanda parayı faizsiz vermek, ya da öylesine vermek rasyonel kişisel çıkara ters görünüyor. Ama son derece dar görüşlü bir kişisel çıkar bu, çünkü günümüzdeki para sistemi birkaç yıl içinde kolayca çökebilecekken, armağanların yarattığı minnet bağları tüm toplumsal kargaşaları atlatacaktır. Dünya Petrol Krizi ya da öteki çöküş senaryolarından biri sizi kaygılandırıyorsa elinizdeki en iyi güvence, kendinizi armağan ağına yerleştirmenizdir. Şimdiden vermeye başlayın. Birkaç yıl içinde on milyon dolar, çok sayıda kâğıt parçasına dönüşebilir. "Bu dünya"da verdiklerinizin bir sonrakinde hazineniz olmasını sağlayabilecek yollardan bir diğeri budur.

Bir bolluk dünyası, minnet dünyası, armağan dünyası yaratmak istiyorsanız, hazır hâlâ varken günümüz parasını dünyada daha fazla minnet yaratmak için kullanabilirsiniz. Geniş bir minnet haznemiz olursa toplumumuz her şeye dayanabilir. Bir kez daha söylemek isterim ki, inançlarımız ve alışkanlıklarımız yüzünden yapay biçimde yoksullaştırmış olduğumuz bir bolluk dünyasında yaşıyoruz. Gezegene ve ruha o kadar zarar verdik ki, iyileşmesi için tüm armağanlarımızı çağlayan gibi akıtmamız gerekecek. Armağan çağlayanı minnete dayanır. Dolayısıyla, paranızla yapabileceğiniz en iyi yatırım, minnet uyandırmaktır. Minnetin veren kişi olarak sizi tanıması şart değildir. Nihayetinde minnetin asıl nesnesi tüm armağanlarımızı, dünyamızı, yaşamlarımızı Verendir.

Bu ekonomiye hazırlanmak ve bugün onun ruhuyla yaşamak için, parayla daha fazla para kazanmak amacıyla yatırım yapmak yerine, yatırımın odağını birikmiş parayı aslında zaten olduğu gibi bir armağan olarak kullanmaya kaydırıyoruz: eski dünyadan yenisine bir armağan, atalardan geleceğe bir armağan. Yetişkinliğe girebilmek ve bu armağanları başkalarına aktarabilmek için aldığımız yaşam armağanlarına, anne sütü, yiyecek, duyusal uyarımlar ve diğer tüm armağanlara benziyor bu. Öyleyse karşımızdaki soru, parayı armağan bilinciyle nasıl kullanacağımızdır. Yatırımcı değilseniz, soru doğru geçim sorusuna dönüşecektir.

ESKİ BİRİKİMLERE YENİ AMAÇLAR

"Zengin bireyler ellerindeki para yığınlarıyla ne yapacaklar?" sorusu, daha geniş çaplı bir soruya işaret eder: Bir toplum olarak biz, binlerce yılın birikmiş servetiyle ne yapacağız? Zaten bu servet aslında "ertelenmiş tüketim" değil de nedir?

Paranın özü konusuna bir kez daha dönelim. Bu muazzam para birikimlerinde biriken tam olarak nedir? Para, insan niyet ve eylemlerini koordine ettiğimiz ritüel tılsımlarını içerir. Birikmiş parası olanların elinde, toplumun işgücünü odaklayıp örgütleme aracı vardır. Para ancak parasallaşmamış alan pahasına artırılabilir, ama paranın harcanması, bu harcamanın toplumsal ya da doğal ortak değerlerin daha da ticarileşmesini amaçlamaması şartıyla, bu alanın geri kazanılmasını sağlayabilir. Para bir ormanı tümden kesmek için gerekli kesim ekipmanlarının alınmasında da kullanılabilir, o ormanın korunup muhafaza edilmesinde de. İlk kullanım para yaratımıdır, ikincisiyse paranın yok edilmesi (çünkü yeni mal ve hizmetler yaratmaz). Her iki durumda da

birikmiş para, insan faaliyetlerini daha geniş ölçekte koordine etme yeteneğini kazandırır.

Yüzlerce yıllık sömürünün birikmiş servetinin tepesinde oturma imgesi, uygarlığımızın doruk döneminde yetişmiş son kuşak olan bebek patlaması kuşağı açısından özellikle anlamlıdır. Onların bir ayakları eski dünyada, ötekisi yenisinde. Aralarından pek çoğu eski dünyadan kalma para yığınına erişebiliyorlar, ancak bilinçleri yeniyle uyum sağlamaya yönelecek kadar da gençler. Bir zamanlar X kuşağı denen benim kuşağımsa farklı. Eğitimli arka planlardan gelenlerimizin bile pek çoğunun bir ayağı asla eski dünyada olmadı. Artık büyüdüğümüzde bu dünya öylesine bariz bir biçimde iflas etmişti ki, bu dünyada servet edinmeye yöneltemedik kendimizi. Yetişkinlik çağına 1960'larda ya da 1970'lerde girenlerin yükseliş projesine inanmaları, İnsanlar Öyküsü'ne tümden katılmaları hâlâ mümkündü: uzayı fethetmek, atomu fethetmek, evrenin efendisi olmak, sürekli ileri ve yukarı gitmek. 1967 yerine 1957'de doğsaydım (ya da yeniyetmeliğimde babam okumam için bana *Silent People*'ı, *1984*'ü ya da *A People's History of the United States*'i vermeseydi) Program'ı takip eder ve bugün bir yerlerde bir üniversitede matematik profesörü olurdum diye düşünüyorum. Ama öyle olmadı. Seksenlerde olgunluk çağıma eriştiğimde bizim insanlar öykümüz artık cazip değildi. Ben ve benim gibi milyonlarcası, temelde koptuk. Büyük bir genelleme yapıyorum elbette, ancak ellilerle altmışların çocukları Microsoft'ta çalışan milyoner programcılar olurlarken, yetmişlerle seksenlerin çocuklarının Linux'la oynadıklarını söylemekte bir doğruluk payı vardır, diye düşünüyorum. Microsoft milyonerlerine herhangi bir ahlaki kusur yakıştırmak değil amacım! Onların zamanında, yirmili yaşlarındaki dinamik, ileri görüşlü bir gencin ticari yazılım endüstrisinde olup bitenlerden heyecanlanması hâlâ mümkündü. Siyaset, akademi, sanat, bilim, tıp ve benzeri alanların merkezi kurumları için de aynı durum geçerli. Elbette, Yükseliş öyküsünün kaçınılmaz sonucu o zaman bile, binlerce yıldır mistiklere olduğu gibi, görecek gözü olanlar için gayet barizdi. Ancak çoğu için krizler çok uzakta ve insan egemenliği ideolojisi çok derine kazınmıştı, bu nedenle, yükseliş projesine tümüyle katılmalarını engelleyecek bir şey yoktu.

Söz ettiğim toplumsal dinamikler kısmen Amerika merkezci bir olgunun parçası, ama yeni bir çağın zirvesindeki bir dünya için de genellenebileceklerini düşünüyorum. Amerikan bebek patlaması kuşağı gibi dünya da, on bin yıllık kültür ve teknolojinin ürünü olan devasa bir servet yığınının üzerinde oturuyor. Görkemli bir sanayi altyapımız var; yollarımız ve uçaklarımız var; zaten mevcut olan ve yüzyıllarca insan alanının genişletilmesine ve do-

ğal alanın fethine adanmış devasa bir aygıtımız var. Ayrılma, egemenlik ve kontrol araçlarını yeniden birleşmeye ve dünyanın sağaltılmasına yöneltme zamanı geldi. Zengin bebek patlaması kuşağının ya da geçmişin servetlerinin vârislerinin, bu servetlerini güzel bir amaca yöneltebilecekleri ve kökenlerinin bu servetleri bir biçimde lekelemiş olduğundan endişelenmeyebilecekleri gibi, bizim de yerküre üzerindeki egemenliğimizin birikmiş meyvelerini güzel bir biçimde kullanma fırsatımız ve sorumluluğumuz var. Kontrol programını kibrinin zirvesine yükseltmiş en habis, en sömürücü –genetik mühendisliği ve nükleer füzyon gibi– teknolojiler için bile geçerli bu. Faiz çağında, büyüme çağında her yeni teknolojinin ardındaki başlıca güdü, doğal ve toplumsal servetin paraya dönüştürülmesi için yeni alanlar açmak oldu. Tıpkı buharlı motorun madenlerin derinliklerindeki kömürün çıkartılabilmesini ve demir sabanın ağır toprağın kaldırabilmesini sağladığı gibi genetik mühendisliği de, genomun sömürülebilir bir doğal kaynak olmasını sağladı. Tam aksi amaca –gezegenin sağlığını yeniden kazanmasına– adanacak bir teknoloji neye benzeyecek?

Son birkaç onyılda pek çok bireyin geçtiği ve onları Matris'ten kurtaran bilinç kaymasından bir bütün olarak insanlık da geçtiğinde kâr teknolojilerini hangi amaçlara yönelteceğimizi kim bilebilir? İnsanlık artık alanını genişletmek zorunda olmadığında kolektif yaratıcılığımızı ve çağların birikmiş bilgi, bilişim ve teknolojisini ekoloji, bağlantılı olma ve sağaltma bilinciyle uyumlu amaçlara yönelteceğiz. Teknolojinin değişmeyeceği anlamına gelmiyor bu. Günümüzde egemen olan teknolojiler marjinal uygulamalara çekilecek ve günümüzde göz ardı edilenler ya da alaya alınanlar dahil marjinal teknolojiler öne çıkacak.

İster teknoloji birikiminin kullanımı olsun ister para birikiminin, bunları eski biçimlerde –doğadan daha fazla ayrılmak ya da daha fazla mali servet elde etmek için– kullanmayacağımızdan emin olmalıyız. *Parayı yok etmek için parayı kullanmak* kavramını bu nedenle öne sürüyorum. Bununla parayı, ilk başta kendilerinden yaratılmış olduğu doğal, toplumsal, kültürel ve ruhsal ortak değerleri geri kazanmak ve korumak için kullanmayı kastediyorum. Bunun etkisi çöküşü hızlandırmak ve şiddetini hafifletmek olacaktır. Tefecilik parası ya-art-ya-öl zorunluluğuna tabidir. Toplumsal ya da doğal sermayenin ticarileştirilmekten uzak tuttuğumuz her parçası tefecilik parasının çöküşünü hızlandırır; "canavarı açlıktan öldürür." (Parasallaşmış) mal ve hizmetlerin artabileceği alan daralıyor. Keresteye dönüştürülmesini önlediğimiz her orman, imardan koruduğumuz her arazi parçası, kendini ve başkalarını sağaltmayı

öğrettiğimiz her insan, kültürel emperyalizmden uzak tuttuğumuz her yerli kültür, paranın sömürgeleştirebileceği bir alanın azalması demektir. Liberallerle reformcuların çabaları, Makine'nin sürekli ilerleyişini durdurmakta yetersiz kalsa da, boşuna değildi. Örneğin kirlilik sınırlamaları gökyüzünün en azından bir kısmının paraya dönüşmesini engelledi. Çalışma standartları işçilerin refahlarının en azından bir kısmının paraya dönüştürülmesini önledi. Savaş karşıtı hareket savaş sektörünün kârlılığını düşürüyor. Çevre yanlısı, emek yanlısı, savaş karşıtı politikalara sağ kanattan gelen eleştiriler haklı –ekonomik büyümeye *gerçekten* zarar veriyorlar. Yerli bir kültüre gidip halkını geçim amaçlı çiftçiliğin küçültücü ve ilkel olduğuna ikna etsem ve bunun yerine bir fabrikada çalışmaya ve piyasa ekonomisine katılmaya yöneltsem GSYH yükselir (ve bir "yatırım fırsatı" yaratmış olurum). Ama insanları yüksek ücretli işlerini bırakıp "toprağa dönmeye" esinlendirirsem GSYH düşer. Çocuk bakımı için ödeme yapmak yerine ortaklaşa birbirimizin çocuklarına baktığımız bir topluluk yaratırsam GSYH düşer. Ve Alaska Yaban Yaşamı Sığınağı'nı petrol sondalarından korumakta başarılı olursak, on milyarlarca dolar asla ortaya çıkamaz. Parayı yok etmek için parayı kullanmak dememin nedeni bu. Kimi zaman efendinin evini efendinin aletleri yıkabilir.

Başka bir açıdan bakarsak, ortak servetin bir bölümünü koruma amaçlı bu çabalar, yeni bir dünyaya dönüşümün kristalleşmesinden önce vurmamız geren "dibi" yükseltir. Bağımlılıktan kurtulma dilini bilinçli olarak kullanıyorum. Tefecilik parası dinamikleri bağımlılık dinamiğidir, normalliğin sürdürülmesi için (ortak değerler) dozunun giderek artırılması, çözüm için refahın temelinin giderek daha fazlasının paraya dönüştürülmesi gerekir. Bağımlı bir arkadaşınız varsa, para, çarpıp dağıttığı arabanın yerine yeni araba ya da atıldığı işin yerine yeni iş verme gibi alışıldık türde "yardımlar"la ona iyilik etmiş olmazsınız. Bütün bu kaynaklar bağımlılığın kara deliğinde yitip gider. Siyasetçilerimizin büyüme çağını uzatma çabaları için de aynı şey geçerlidir.

Kuşaklar boyunca iyi yönde çalışanların çabaları sayesinde ilahi mirasımızın bir kısmına hâlâ sahibiz. Toprakta hâlâ iyilik var; şurada burada hâlâ sağlıklı ormanlar var; okyanusların bazı yerlerinde hâlâ balık var; sağlıklarını ve yaratıcılıklarını tümden satmamış insanlar ve kültürler hâlâ var. Bizi geçişte taşıyacak ve dünyayı sağaltmanın temelini oluşturacak şey, geriye kalabilmiş olan bu doğal, toplumsal ve ruhsal sermayedir.

Yatırımcıysanız, odak noktanızı tümüyle bağ yaratmaya, minnet uyandırmaya ve ortak servetin geri alınıp korunmasına kaydırmanın zamanı geldi. Servetin korunması zihniyetinin zamanı geçti. Servetin korunması düşüncesi,

batan geminin direğinin tepesine ulaşmak için birbirlerinin üzerine yığılan fareleri getiriyor akla. Bunun yerine işbirliğine girip parçaları birleştirerek denize elverişli bir sal yapabilirler. Önümüzde daha uzun bir yol var.

DOĞRU GEÇİM

Doğru yatırım için geçerli olan ilkeler doğru geçim için de geçerli; hatta doğru geçim ve doğru yatırım, aynı madalyonun iki yüzü. Doğru yatırım parayı daha güzel bir dünyanın yaratılmasını desteklemek üzere bir armağan olarak kullanırsa, doğru geçim de bu işi kabul ettiği gibi bu armağanı da kabul eder.

Geleneksel istihdamda parasallaşmış alanın genişletilmesine yardım etme karşılığında para alınır. Para kazanmak için iyinin, doğrunun ve güzelin paraya dönüştürülmesine katılmak zorunda olduğumuzu görürüz. Bunun nedeni, para sistemidir –kredi sonuçta, yeni mal ve hizmetleri en verimli biçimde yaratabilenlere (ya da onları yaratanlardan alanlara) gider. Faizli para sistemi ortak servetin paraya dönüştürülmesi yönünde sistemsel bir baskı yaratır ve en yüksek ücretler bunu en etkin biçimde kullananlara gider. Zengin olmak mı istiyorsunuz? Ağaçları daha etkin biçimde kesmenin yolunu bulun. Yerli içecekler yerine Cola içmeye öteki ulusları da ikna edecek bir reklam kampanyası tasarlayın. Küresel ekonominin işleyişini gören pek çok idealist genç, bununla hiçbir ilgileri olsun istemiyor. Onlardan sürekli mektup alıyorum: "Bununla bir ilgim olsun istemiyorum. Sevdiğim şeyi kimseye zarar vermeyecek bir biçimde yapmak istiyorum. Ama bundan para kazanılmıyor. Hayatımı nasıl sürdüreceğim?" Hayatınızı nasıl sürdüreceksiniz ve bunun da ötesinde, tam da yaratmak istediğiniz şeylerin yok edilmesini ödüllendiren bir dünyada büyük şeyler yapmak için gerekli yüksek miktarlarda paraya nasıl erişeceksiniz?

Neyse ki günümüzde, daha fazla para yaratmayacak şeyleri yapmanız için size para verecek insanlar var. Tam da yukarıda bahsedilen "doğru yatırım" ruhunu izleyen insanlar (ya da örgütler ve yönetimler) bunlar. Başkalarının bağışlarıyla yaşamak, size verdikleri parayı kazanmak için onların (yok etme işinde) daha da çok çalışmalarını gerektirecekse, çözüm değil elbette. Ancak, gözlemlemiş olduğum gibi, insanlığın elinde yüzlerce yıllık sömürünün birikimi olan çok çeşitli biçimlerde devasa zenginlikler var ve bunlar şimdi başka amaçlara, örneğin doğal, toplumsal, kültürel ve ruhsal sermayenin korunup eski haline dönüştürülmesine yöneltilebilir. Bunu yapmak daha fazla para yaratmayacak; dolayısıyla bunun için ödeme yapan her kimse, sonuçta bir armağan vermektedir.

Diğer bir deyişle, "doğru geçim"in anahtarı, armağanlarla geçinmektir. Bunlar üstü örtülü biçimlerde olabilir. Örneğin, adil ticaret ürünleri satıyorsunuz diyelim. Müşteriniz bu ürünleri, işlevsel açıdan benzer bir sömürü fabrikası ürününün kat kat fazlası bir bedelle alıyorsa, bu maliyet farkı temelde bir armağandır.[3] O kadar ödemek *zorunda* değillerdi. İşiniz güneş enerjili su ısıtıcıları kurmak ya da evsizler için barınak yapmaksa da aynı durum geçerlidir. Sosyal hizmetler, öğretmenlik vb pek çok geleneksel toplumsal iş, örneğin çocukları verimli üreticiler ve pervasız tüketiciler olacak şekilde eğiterek dünyayı yiyip yutan makinenin daha verimli biçimde çalışmasına katkıda bulunmuyorsa, armağan enerjisini içerir. Paranın kaynağı bir tüketici, bir vakıf ya da hatta devlet olabilir. Bunu bir armağan yapan, ardındaki güdüdür –en düşük fiyatı elde etmeyi ya da karşılığında daha da fazla para üretmeyi amaçlamaması. Geleneksel istihdamsa bunun tam tersidir: Size bir ücret öder ve verimliliğinizden (satılabilir mallar ve hizmetler) ücretinizi aşan bir kâr elde ederim. Geleneksel istihdam dünyanın paraya dönüştürülmesine yardımcı olur.

Para alanını daraltan her çaba üstü örtülü biçimde armağanlardan beslenir. Yeni beceriler kazandıracak kurslar açar, holistik şifacıları eğitir ya da permakültür öğretirseniz, sonuçta mal ve hizmet alanını küçültmüş olursunuz. Bu tür çabalardan aldığınız paranın izini kökenine doğru sürerseniz, aşağılarında bir yerlerde biri "kötü bir yatırım" yapmış, günümüzde para yaratımına hükmeden ilkeyi ihlal etmiştir: "Para, ondan daha fazlasını yaratacak olanlara gider." Yaşamın ve dünyanın paraya dönüştürülmesinin tersine çevrilmesinden genellikle pek para kazanılamaması bir rastlantı değildir.

İlkelere düşkünseniz, doğru geçimin bunlardan ikisine uyduğunu söyleyebilirsiniz. Zamanınızı, enerjinizi ve öteki armağanlarınızı ortak servetin bir yönünü geliştiren, koruyan ya da onaran bir şeye yöneltir ve karşılığında gelen paranın (ya da başka bir karşılık armağanının) elde edilmesi için doğaya ve insanlara zarar verilmesini gerektirmez. Ya da basitçe ifade edersek, öteki varlıklara yarar sağlar ve öteki varlıklara zarar vermez. Ancak ben ilkelere göre yaşamıyorum; bunu tavsiye de etmiyorum. Bu kitabı basmanın göreceli maliyetlerini ve yararlarını hesaplamaya girişeyim mi? Bir taraftan, ağaçlardan gelen kâğıt hamurunu kullanıyor; öteki taraftan, insanları yerküreyi ayakta tutacak sistemleri yaratmaya esinlendirebilir. İnsanlar seçimlerini ilkeleriyle uyuşturacak şekilde oluşturmakta beceriklidirler; ikisi arasındaki kopukluk

3) Çoğu durumda "adil ticaret"in alışıldık emek sömürüsünün ve kültürün ticarileştirilmesinin üstünü örten bir markaya dönüşmüş olduğunun farkındayım, ama ilke yine de geçerlidir.

çok fazlaysa ilkelerini değiştirir ve en başından beri ilkeleri buymuş gibi davranırlar.

Dolayısıyla, doğru geçim söz konusu olduğunda, bana iyi ve doğru gelene güvenirim. Bir diş macununu pazarlamak ya da bir finansman şirketinde çalışmak ya da nükleer silahlar tasarlamak bana iyi geliyorsa ne olacak, diye sorabilirsiniz. Öyleyse, bunu yapın. İlk olarak, dünyaya ilişkin farkındalığınız geliştikçe, bu tür işler artık iyi ya da doğru gibi gelmeyebileceğinden. İkinci olarak, kendinizi o duyguya güvenmeye şartladığınızda, o işten istifa edip cesurca bir şey yapma zamanı geldiğinde de size kılavuzluk etmeyi sürdüreceğinden. Üçüncü olarak, ilke adına içsel özlemlerimizin göz ardı edilmesi Yükseliş öyküsünün, doğayı alt etme öyküsünün bir parçası olduğundan. Arzularımızın kötü olduğu, daha yüce bir şey uğruna onları bastırmamız gerektiği düşüncesi, bu öykünün içsel yansımasıdır. Ya mali gücüm yetmezse diyerek bizi cömertlikten alıkoyan aynı zihniyettir. Savunduğum özgüven, bu kitabın 1. Bölüm'de tanımlanan temel önermesinin ayrılmaz bir parçasıdır: minnetle, verme ihtiyacı ve arzusu ile doğduk.

Diğer bir deyişle, dünyanın paraya dönüştürülmesine razı olmanın gerçek arzunuz olmadığına güvenin. Yaşamınızla güzel şeyler yapmak istediğinize güvenin.

Öyleyse doğru geçimde kendimizi verme ihtiyacımıza ve arzumuza yöneltmemizi öneriyorum. Dünyaya, "Vermek için ne fırsatlar var?" ve "Armağanlarımı en iyi nasıl verebilirim?" gözüyle bakmamızı öneriyorum. Bu niyeti aklınızda tuttuğunuzda beklenmedik fırsatlar doğar. Yaşamınızın armağanlarını size iyi gelen bir şeye yöneltmediğiniz her durumsa çok geçmeden katlanılmaz hale gelir.

"İyi ya da doğru gelen" şey yalnızca ailenizi doyurmaksa bunda bir sorun yok. Anahtar, hizmet tutumudur. Kendinizi suçluluk duygusu yoluyla doğru geçime zorlamaya kalkarsanız elinize onun sahtesinden başka bir şey geçmez. Kimi sivil toplum örgütleri devasa gösteriş projelerinden, insanların kendi kendilerini onaylamalarının süslü yollarından başka bir şey değiller. Egodan başka bir şey değil bu. Doğru geçimin amacı olumlu bir öz imgeniz olması değildir. Bu amaçla yola çıkanları savunmacılıkları, erdemlilik ve dürüstlük taslamaları hemen ele verir. Doğru geçimin amacı enerjinizi sevdiğiniz bir şeye yöneltmektir. Bu kavram ahlaki bir yük gibi, iyi olmak için doğru yapmanız gereken şeylerden bir diğeri gibi olmamalı, özgürleştirici olmalıdır.

Doğru geçimde daha derinlere dalmak için, her gün hizmete boyun eğin. Verme arzunuza güvenin, ne kadar iyi bir his olduğunu hatırlayın ve fırsatla-

rına açık olun; özellikle de, cesaretinizin tam sınırında olduklarında. Ve cesaretinizin ötesindeyseler, kendinize işkence etmeyin. Vericiliğinizi engelleyen korkular düşman değildir. Bunlar bir güvenlik kozası oluştururlar. Biz büyüdükçe, bir zamanlar koruyucu olan korkular kısıtlayıcı olur; onlara karşı tahammülsüzlük duyar ve onlardan kurtulmak isteriz. Bu tahammülsüzlük yeni bir cesaret getirir. Günümüzde bu büyüme sürecini genel olarak tüm insanlık yaşıyor. Bir zamanlar bizim için iyi görünen Yükseliş programı –bilimin sınırlarının zorlanması, evrenin fethedilmesi, doğaya karşı zafer kazanma– bu hırsın sonuçlarının göz ardı edilmesi giderek güçleştikçe, artık doğru görünmüyor. Eskinin katlanılmaz olduğu, yenininse (çoğu kişi için ortaya çıkmış olsa da, ortak bir vizyon olarak) henüz ortaya çıkmadığı bir kriz anına girdik.

Yani, iş doğru geçime ya da doğru yatırıma geldiğinde, nazik olalım. Kendimiz ve başkaları için, doğal verme arzusuna ve bizi ona yönlendiren doğal büyüme sürecine güvenelim. Kendimizi ve başkalarını suçluluk hissi yoluyla ona itmek (ve erdem taslamamıza karşı direnç yaratmak) yerine verme fırsatları ve bunun için teşvikler yaratabilir, başkalarının armağanlarının değerini bilip kutlamakta cömert davranabiliriz. Başkalarını, "anlamayan" bencil, açgözlü, cahil ya da tembel insanlar olarak değil, dünyaya bir şey vermek isteyen ilahi varlıklar olarak görebiliriz; bunu görebilir, buna hitap edebilir ve bunu öylesine iyi bilebiliriz ki, bu bilgimiz hem kendimize hem başkalarına bu gerçeğe adım atma davetine dönüşebilir.

21. BÖLÜM

ARMAĞANDA ÇALIŞMAK

Burada, yerküredeki durumumuz tuhaf. Her birimiz kısa bir ziyaret için geliyoruz, nedenini bilmiyoruz, ancak kimi zaman ilahi bir amaçmış gibi görünüyor. Yine de günlük yaşam bakımından bildiğimiz bir şey var: başkalarının iyiliği için buradayız.

-Albert Einstein

MİNNETE GÜVENMEK

Tekrar tekrar gündeme gelen bir soru var: Günümüz para ekonomisinde nasıl hem armağanlarımı paylaşıp hem de geçimimi sağlayabilirim? Bu soruyu soranlardan bazıları sanatçılar, şifacılar ya da yaptıkları işin karşılığında "ücret alma" yolunu bulmaktan umut kesenler. Ötekilerinse başarılı bir işleri ya da meslekleri var, ama hizmetlerinin karşılığında ödeme alma biçimlerinde bir şeyin yanlış olduğunu hissetmeye başlamışlar.

Bir hizmet, hatta maddi mal karşılığında ücret almak gerçekten de Armağan ruhunun ihlalidir. Armağan zihniyetine geçtiğimizde yarattıklarımıza, öteki insanlara ya da dünyaya armağanımız olarak bakarız. Önceden karşılık olarak bir armağan belirlemek armağanın doğasına aykırıdır, çünkü bu artık vermek değil daha çok takas etmek, satmak olur. Üstelik pek çok insan, özellikle de sanatçılar, şifacılar ve müzisyenler çalışmalarının kutsal, ilahi bir kaynaktan esinlenmiş ve sonsuz değerde olduğunu hissederler. Buna fiyat biçmek değerini düşürmek, bir kutsala saygısızlık etmek gibi gelir. Ama elbette sanatçının da yaptığı iş için tazmin edilmeye hakkı var, değil mi?

"Tazmin" sözcüğünün ardındaki düşünce, çalışarak zamanınızı feda ettiğinizdir. Zamanınızı yapmak istediğiniz bir şeye ayırmak yerine iş yaparak har-

camışsınızdır. Sözcüğü kullandığımız bir başka bağlamsa hukuk davalarıdır, örneğin bir yaralanma, acı ve ıstıraptan dolayı tazminat istemek.

"Kutsal" sıfatını hak eden bir ekonomide çalışmak artık kişinin zamanına ya da yaşamına zarar vermeyecek; acı ve ıstırap yaratmayacak. Kutsal ekonomi, insanların çalışmayı arzuladıklarının farkındadır: yaşam enerjilerini armağanlarının ifadesine yöneltmek isterler. Bu kavramda tazminata yer yoktur. Çalışmak bir zevk, bir minnet nedenidir. En iyi halinde, fiyatın ötesindedir. Diyelim ki Sistina Şapeli'ni resimlediği için Michelangelo'yu ya da Requiem'i bestelediği için Mozart'ı *tazmin etmekten* bahsetmek size küfür gibi gelmiyor mu? İlahinin karşılığında hiçbir sonlu para miktarı yeterli olmaz. En yüce yapıtları sunmanın tek uygun yolu, onları karşılıksız vermektir. Şu anda pek azımız Mozart'ın dehasına sahip olsak da, hepimiz kutsal işler yapabiliriz. Hepimiz, becerilerimiz aracılığıyla, kendimizden daha büyük bir şeyi yönlendirebiliriz. Bir şey bizim aracılığımızla, yerküredeki tezahürü için bizi bir araç olarak kullanarak biçim alır. Bu tür bir işe "tazmin" kavramının ne kadar yabancı olduğunu görebiliyor musunuz? Kutsal bir yaratımı satmanın onursuzluğunu hissedebiliyor musunuz? Fiyatı ne olursa olsun, kendinizi ve bu armağanın geldiği kaynağı ucuza satmış olursunuz. Bunu şöyle ifade etmek hoşuma gidiyor: "Kimi şeyler satılamayacak kadar iyidir. Onları ancak öylece verebiliriz."

Okurun aklına hemen bazı sorular gelecektir. Yukarıda anlatılanlara rağmen, "Ama bir sanatçı çalışmaları karşılığında tazmin edilmeyi hak etmiyor mu?" diye düşünürken bulabilirsiniz kendinizi. Ayrılma kurumları öylesine derine işlemiş ki! Öyleyse soruyu yeniden ifade edelim: "Büyük armağanlar veren, karşılığında büyük armağanlar almayı hak etmez mi?" Yanıt, "hak etmek" herhangi bir anlama geldiği sürece, evet olacaktır. Kutsal ekonomide bu, zorunluluktan çok minnet mekanizması aracılığıyla gerçekleşecek. Satıcının tutumu şöyledir: "Sana bu armağanı vereceğim –ama ancak bana onun için ödeme yaparsan, ancak değeri olduğunu düşündüğüm şeyi ödersen." (Ama fiyat ne olursa olsun satıcı her zaman ucuza gittiğini hissedecektir.) Veren kişinin tutumuysa aksine şöyledir: "Sana bu armağanı vereceğim –ve senin de bana uygun olduğunu düşündüğün bir şey vereceğine güveniyorum." Büyük bir armağan verirseniz ama bunun sonucu minnet olmazsa bu belki de, armağanı yanlış kişiye verdiğinizin işaretidir. Armağan ruhu gereksinimlere karşılık verir. Minnet, vermenin hedefi değildir; armağanın iyi verildiğinin, bir gereksinimin karşılandığının işareti, göstergesidir. Gerçekten cömert olan

bir kişinin karşılığında hiçbir şey, hatta minnet bile arzulamayacağını söyleyen bazı ruhsal öğretilerle farklı fikirde olmamın nedenlerinden biri budur.

Şimdi pratiğe bakalım. Bu meseleyle bir süre boğuştuktan sonra, çalışmalarım karşılığında para almanın yanlış gelmesine karşın, bunu aldıkları için minnet duyan kişilerden para kabul etmenin bana kendimi iyi hissettirdiğinin farkına vardım. Minnetin derecesi her insanda farklıdır. Bu kitabın sizin için ne derece değerli olacağını önceden bilemem; bunu siz bile önceden bilemezsiniz. Bilinmeyen bir şeye önceden ödeme yapmanın armağan ruhuna aykırı olmasının nedeni budur. Lewis Hyde bu noktayı büyük bir içgörüyle aydınlatıyor:

> Yukarıda hizmet karşılığı alınan ücretin minnetin gücünü genellikle yok ettiğini neden söylediğim artık daha iyi anlaşılmış olabilir. Söylemek istediğim şu ki, bir dönüşüm, genel anlamda, zamanından önce belirlenemez. Emeğimizin meyvelerini öngöremeyiz; gerçekten tamamlayıp tamamlayamayacağımızı bile bilemeyiz. Minnet *ödenmemiş* bir borç gerektirir ve ancak borç *hissedildikçe* biz devam etmeye motive oluruz. Kendimizi borçlu hissetmez olduğumuzda dururuz ve bunda da haklıyızdır. Dolayısıyla, dönüştürücü bir armağanın satılması ilişkiyi bozar; aslında dönüşüm tamamlanana kadar verilemeyecek olan karşılık armağanının verilmiş olduğunu ima eder. Önceden ödenmiş ücret armağanın ağırlığını ortadan kaldırır ve bir değişim aracı olma gücünü elinden alır. Bu nedenle piyasa aracılığıyla sunulan terapiler ve spiritüel sistemler dönüşüm için gereken enerjiyi genellikle, daha yüce bir duruma duyulan çekimden çok, acıdan kaçma dürtüsünden alır.[1]

Bu nedenle, çalışmalarımı armağan ruhuyla uyuşturmayı sürdürmek için elimden gelen adımları attım. Örneğin yazılarıma, ses kayıtlarıma ve videolarıma mümkün olduğunca internetten ücretsiz olarak erişilebilmesini sağlamaya çalışıyor ve okurları karşılığında, minnet derecelerini gösteren bir armağan vermeye davet ediyorum. Bu armağanın bana gelmesine gerek yok. Minnet örneğin çalışmalarımı mümkün kıldığı için evrene duyuluyorsa belki de vermenin daha iyi bir yolu "ileriye ödemek" olacaktır.

Konuşmalarımda da benzer bir model kullanıyorum. Konuşmacılık ücretim sorulduğunda ücret almadığımı söylüyorum. Genellikle, seyahat masraflarımın karşılanmasını istiyorum; bunun ötesinde, "Size kalmış. Size berrak-

1) Hyde, *The Gift*, 66.

lık, denge ve uygunluk hissini yaşatacak, sizinle birlikte olmak için gelişime duyduğunuz minneti yansıtacak bir miktar verin, ya da hiçbir şey vermeyin," diyorum. Bir formül değil, kendini her eşsiz duruma göre uyarlayan bir ruh bu. Konuşmacılar için standart bir para armağanları varsa, benim için istisna yapılmasında ille de ısrar etmiyorum. Üstelik açık bir teklif kimi zaman, sunabileceğim şeyi ne kadar arzuladıklarını iletiyor bana. Armağanlarımı istendikleri yerlere vermek istiyorum ve para bu arzuyu iletmenin pek çok yolundan biri.

"Armağanla yaşama"nın bir fetişe ya da erdem standardına dönüştürülmemesi önemli. İyi olmak için yapmayın bunu. Kendinizi iyi hissetmek için yapın. Büyük, şişkin bir çek karşısında (benim gibi) sevinirken bulursanız kendinizi, bunda bir sorun yok! Biz insanlar büyük armağanlar almaktan memnuniyet duyarız. Kendinizi sefil, içerlemiş ve tamahkâr hissederseniz bile (bir kez daha, ben de bazen böyle hissediyorum), bunu da bir kenara not edin. Armağandan öylesine uzaklaştık ki, ona dönmek için uzun bir yol kat etmemiz gerekecek. Kendimi yeni (ve eski) toprakların, başkalarının keşiflerinden ve kendi hatalarından ders alan sayısız kâşifinden biri gibi hissediyorum.

İnzivalara liderlik ettiğimde yalnızca pansiyon ücretini ve öteki nakit harcamaları alıyor ve armağan verilmesi davetinde bulunuyorum.[2] Bu modelin gerçekten "işlediği" bir bilinç durumuna ulaşmam biraz zaman aldı. Hiçbir şey vermeyenlere içerlersem, yüce görünüşlü ilkeleri telaffuz ederek insanları içten minnetin gerektirdiğinden daha fazlasını vermeye zorlamaya ya da yönlendirmeye niyetlenirsem, ya da çektiğim zorlukları, fedakârlığımı veya yoksulluk nedeniyle hak ettiğimi ima ederek insanlara üstü örtülü olarak "suçluluk hissettirmeye" kalkarsam, armağan ruhunda yaşamış olmam. Bunun yerine üstü örtülü bir kıtlık ya da dilencilik zihniyetinde yaşarım ve sanki bu durumu yansıtırcasına, armağan akışı neredeyse anında kesilir. Yalnızca insanların vermekten kaçınmalarıyla kalmaz, benim armağan kaynağım da kurur.

Armağan niyetim içten olduğu sürece armağan girişinin armağan çıkışına eş ya da üzerinde olduğunu görüyorum. Kimi zaman karşılık armağanının aracı gizemlidir, benim verdiğim bir şeyle bağlantısı dolaylıdır ya da yoktur, ama yine de bir şekilde, geldiğinde, ilk sununun ruhundan bir şey taşır. Kimi

2) Masrafları karşılayacak ücreti neden alıyorum? Çünkü bu etkinlikleri ortak yaratımlar olarak görüyorum. Etkinliğin gerçekleşmesine hepimiz bir katkıda bulunuyoruz. Minnet alanında değil bu; ortak yaratım, bir niyetin gerçekleştirilmesi için kaynakların bir araya gelmesi alanında.

zaman aldığım armağan vermiş olduğum armağanla yalnızca, incecik bir eşzamanlılık ve sembol teli ile bağlanır. Rasyonel zihin karşılık armağanının benim vermiş olduğumla hiçbir ilgisi olmadığını söyler –"Zaten alacaktım bunu" – ama yürek öyle olmadığını bilir.

Karşılık armağanı sonradan geldiğinden, armağana dayalı geçime adım attığımızda bir süre inançla yaşarız. Karşılık garantisi olmadığında, içten olup olmadığımızı öğreniriz. Ego uğraşır, çarpışır, garantili bir kazanç bulmaya çalışır. Para değilse, belki cömertliğimin reklamını yaparak övgü alabilirim. Belki gizliden gizliye kendimi kutlar ve benim kadar armağanda yaşamayanlardan üstün olduğumu hissederim. Benim deneyimlerime göre, armağana doğru atılan her yeni adım korkutucudur. Vazgeçişin gerçek olması gerekir, yoksa karşılık olmayacaktır.

ARMAĞANDA İŞ

Şimdi bu modeli öteki türlerde işe uygulayalım. Daha şimdiden, armağan ekonomisini yaratıcı biçimlerde uygulayan bazı işletmeler var. Kendi modelimin armağanda yaşamanın en iyi ya da tek yolu olduğunu öne sürmüyorum. Yeni bir ekonominin öncülüğünü yapıyoruz ve doğru yolu bulmak için deneme yanılma yolundan geçmemiz gerekecek. Armağanın tartışmış olduğum temel ilkelerinden birine ya da her ikisine göre iş yapan insanlardan birkaç örnek vereceğim: 1) "Fiyatı veren değil, alan belirler (karşılık armağanı); 2)Karşılık armağanı ilk armağanın alınmasından önce değil, sonra seçilir.

Kaliforniya'daki Berkeley'de Karma Kliniği iki yıldır insanları armağan temelli olarak bütüncül tıpla tedavi ediyor. Konsültasyondan ya da tedaviden sonra hastanın aldığı faturanın üzerinde şunlar yazıyor:

"Konsültasyonunuz, sizden önce gelmiş bir kişinin cömert armağanıdır. Siz de bu ruh içerisinde ileriye dönük armağan vermek isterseniz, bunu kendi seçtiğiniz biçimde yapabilirsiniz. Parasal ya da öteki armağanlar Karma Kliniği ofisindeki armağan kutusuna bırakılabilir ya da postayla. . ." Oregon'daki Ashland'da da Armağan Ağacı adında, armağana dayalı başka bir klinik kuruldu. Tüm ülkede kuşkusuz daha pek çokları var ve gayet sürdürülebilir görünüyorlar: Victoria Attunement Center 1982'den 1988'e dek tümüyle armağan temelli olarak çalıştı ve kurucusu Will Wilkinson'a göre ayda 300'den fazla hasta vizitesiyle, tümüyle kendi kendini döndürebiliyordu.

Armağan modeli restoranlarda da uygulandı. Salt Lake City'deki, 2003'ten beri faaliyette olan The One World restoranı; Denver'daki, 2008'den beri faa-

liyette bulunan SAME (So All May Eat) Cafe; New Jersey'deki, 2009'da açılmış olan A Better World Cafe; Berkeley'deki Karma Kitchen ve daha pek çokları yalnızca bağış temelinde işletiliyorlar –ve pek çoğu organik gıda sunuyor.

Ulusal restoran zinciri Panera Bread'in Missouri'deki St. Louis'de "istediğin kadar öde" tipi bir restoran açmasıyla, yakın zamanlarda bu fikir ana akıma da girmiş oldu. Menü zincirin öteki restoranlarıyla tümüyle aynı, ancak fiyatlar yalnızca birer kılavuz. Müşterilerden kendilerine uygun geldiği kadar ödeme yapmaları isteniyor: tezgâhtaki tabelada, "İstediğinizi alın, adil bir pay bırakın," deniyor. Bu deney başarılı olursa şirket modeli tüm ülkedeki restoranlara yaymayı planlıyor. Yalnızca bir yurttaşlık erdemine değil, aynı zamanda geleceğin işletme modeline de öncülük ettiklerinin farkındalar mı, merak ediyorum.

Elbette internette de muazzam bir armağan ekonomisi oluşuyor. Başlıca verimlilik yazılımı tiplerinin hepsinin versiyonlarına ücretsiz erişilebiliyor. Örneğin yüzlerce gönüllü programcının işbirliğinin sonucu olan OpenOffice adlı ofis programı hiçbir ücret ödenmeden elde edilebiliyor. Burada "bedavaya" sözcüğünü kullanmakta duraksıyorum, çünkü bu sözcükler herhangi bir karşılık armağanının neredeyse reddedilmesini ima ediyor. OpenOffice örgütü bağış kabul ediyor ve yazılımı indirenleri çeşitli biçimlerde katkıda bulunmaya teşvik ediyor.

Pek çok müzik grubu da müziklerini çevrimiçi olarak "bedavaya" sunuyor. Kaydedilmiş müzik sektöründe armağan iş modelinin en seçkin öncüsü, 2007 tarihli *In Rainbows* albümünü "istediğin kadar öde" temelinde sunan Radiohead oldu. Albümü indirenlerin neredeyse üçte ikisi hiçbir şey ödememeyi seçmiş olsalar da yüz binlercesi birkaç dolar ödemeyi seçti ve iTunes, CD olarak ve başka kanallardan milyonlarca kopya daha satın alındı. Eleştirmenler bu başarıyı Radiohead'in ikon statüsünün mümkün kıldığı bir anormallik sayarak göz ardı ettiler, ancak bu temel model, geleneksel dağıtım kanallarının çoğu grup için giderek pratik olmaktan çıkmasıyla birlikte özellikle müzik endüstrisinde yayılmayı sürdürüyor.

Şaşırtıcıdır ki, "istediğini-öde" unsurunu benimsemiş bir hukuk firması bile var. Chicago merkezli bir deneme hukuk firması olan Valorem Law Group faturalarına "değer ayarlama satırı" ekledi. Faturanın altında, boş bir "Toplam borç" kutucuğunun üzerinde, "Değer ayarlama" etiketli bir kutucuk var. Müşteri oraya artı ya da eksi bir sayı yazıyor ve nihai ücreti buna göre ayarlıyor. Bu firmayı çok takdir ediyorum, çünkü hukuki açıdan bu özellik gayet çılgınca. Müşteriler faturada tam tutar üzerinden "ayarlama" yaparak

hiçbir şey ödemeyebilirler ve olasılıkla firmanın bu konuda hiçbir hukuki dayanağı olamaz.

Şimdi bu örnekleri, geniş anlamda uygulanabilir bir iş modeli içerisinde genelleştirelim. Temeller gayet basit. İlk kılavuz, yalnızca kendi doğrudan maliyetlerinizi karşılayacak kadar para almak. Bunlar marj maliyetleri ve yaklaşık sabit giderleri içerir, ama gizli maliyetleri içermez. Yani örneğin birisinin tesisatını döşediğinizde malzeme (sıfır kârla), alana ulaşmak için gerekli yakıt ve belki de sermaye yatırımınıza mevcut ödemelerinizin (örneğin kamyonet kredisi, işletme kredisi vb) yarım günlük değeri için ücret alabilirsiniz. Alıcıya zamanınızın, emeğinizin ve uzmanlığınızın bir armağan olduğunu açıkça belirtirsiniz. Faturada toplam maliyet belirtilebilir ve belki "armağan" başlıklı boş bir satır olabilir, ardından da altında "toplam" yazılı bir satır gelebilir.

Bu modelin çeşitlemelerinden biri Valorem örneğini izleyip piyasa fiyatını yansıtan normal ücreti göstermek, altına da "değer ayarlaması" ya da "minnet ayarlaması" etiketli bir satır eklemektir. Müşterilerin çoğu muhtemelen yalnızca piyasa fiyatını ödeyeceklerdir, ama işten özellikle memnun kalmışlar ya da kalmamışlarsa ayarlama yapabileceklerini açıklayabilirsiniz.

Bir başka çeşitlemeyse hiçbir ücret istememek, ama "malzeme maliyeti," "yaklaşık iş giderleri maliyeti," "çalışma saatleri," "bu hizmetin piyasa fiyatı" gibi çeşitli kalemleri belirtmektir. Böylece alıcı hiçbir şeyin, hatta malzemelerin bile karşılığını ödememeyi seçebilir, ama en azından bu bilgiyi almış olur. Bu bilgi, tıpkı Karma Kliniği'ndeki not gibi, daha önceden bahsettiğim, "armağanın öyküsü"dür. Geleneksel olarak armağanlara genellikle, alan kişinin armağanın değerini takdir etmesine yardımcı olan öyküler eşlik ederdi.

Armağan iş modeli aslında standart iş uygulamasından sandığınız kadar farklı değildir. Günümüzde yaygın bir pazarlık taktiği şöyledir: "Bakın, benim maliyetim şu; bunun altına inemem."[3] "Benim maliyetlerim bunlar. Almış olduğunuza inandığınız değere göre bana daha fazlasını ödeyebilirsiniz," demek, muazzam bir bakış açısı değişimi değildir. Genellikle müşterinin sunduğunuz mal ya da hizmetlerin piyasa değeri hakkında gayet iyi bir fikri olacak ve iş ilişkisinde içten bir insanlık varsa, olasılıkla buna yakın bir ödeme yapacaktır. Taban maliyetin üzerinde bir prim öderse bunu minnetin varlığının işareti olarak yorumlayabilirsiniz. Bir kişi verdikleriniz karşısında minnet duyarsa

3) Asıl maliyet söylenenden genellikle daha düşüktür elbette ve bir anlaşmaya varılamaması durumunda atıl ekipmanın ve elemanların sabit giderleri gibi başka etmenler gündeme gelir.

siz de daha fazla vermeyi arzularsınız. Kişi minnet duymuyorsa, verdiğiniz armağanın tümüyle alınmamış olduğunu anlarsınız ve olasılıkla o kişiye bir daha armağan vermemeyi seçersiniz.

İş ilişkilerine aktarıldığında, size maliyetin üzerinde bir ödeme yapmayan ya da çok az ödeme yapan kişiyle bir daha iş yapmamayı seçer, parayı bir simge olarak kullanarak duyduğu minneti ifade eden kişilerle iş yapmayı yeğlersiniz. Bu da böyle olmalı. Kimi insanlar armağanlarımıza başkalarından daha fazla ihtiyaç duyarlar. Ekmeğiniz varsa onu aç kişiye vermek istersiniz. Minnetin sergilenmesi, armağanlarımızın en iyi ifade yoluna yönelmemize yardımcı olur. Dolayısıyla, tıpkı bugün olduğu gibi, işletmeler en çok parayı verenle iş yapma eğiliminde olacaklardır (ancak parasal olmayan minnet ifadeleri de işe karışabilir). En iyi fiyatı önerenlerle iş yapmaktan farklıdır bu. Aradaki fark çok önemlidir. Armağan ruhu uyarınca, fiyat önceden belirtilmez. Önce armağan sunulur ve ancak o alındıktan sonra karşılık armağanı verilir.

Bu yaklaşım ile, fedakârlığın çeşitli oyun kuramı çalışmaları ve mahkûmun ikilemi problemleri arasında bir paralellik görmekten alamıyorum kendimi. Bu konuyla ilgili detaylar için internet sözlüklerinde "tit-for-tat"e bakın. Temelde, farklı kişiler arasında, işbirliğinin ve ihanetin çeşitli bedellerinin olduğu tekrarlanan etkileşimler gerçekleştiğinde optimal strateji ilk başta işbirliğine girmek ve ancak bir önceki seferde işbirliğine girmeyen kişiye bunun karşılığını vermektir. Benzer bir akıl yürütme beni, ana hatlarını vermiş olduğum iş modelinin zaman içerisinde standart modele kıyasla finansal açıdan daha başarılı olabileceğini düşünmeye yöneltiyor.[4]

Günümüzde armağan zihniyeti bize son derece yabancı olduğundan, armağanda iş yapmak kimi zaman biraz eğitim gerektirir. Bir etkinliğinin reklamını "bağış" nitelemesiyle yaptığımda kimi zaman insanların buna her yana dağıtılan el ilanları muamelesi yaptıklarını, "Ücret almıyorsa çok değerli ya da çok önemli bir şey değildir," diye düşündüklerini gördüm. Geç geliyor ya da hiç gelmiyorlar, veya düşük beklentilerle geliyorlar. Bir ücret ödemek bilinçaltına, "bu değerli bir şey," ya da "bunu gerçekten yapıyorum," mesajını

4) Bu ilkeler ancak, iş ilişkilerinin bir topluluk içerisinde gerçekleşmesi durumunda geçerlidir. Tüm işlemler yabancılarla bir kereliğine gerçekleştirilen etkileşimler olduğunda armağan modelinin uygulanabilirliği azalır. Eski armağan kültürlerinde de bu genel olarak doğruydu; takas örneklerine, yabancılarla yapılan işlemlerde rastlanırdı. Ancak çoğu insanın tek seferlik işlemlerde bile armağan ruhunu onurlandırdıklarını keşfettim. Hepimizin her şeyi kapsayan bir topluluğun parçası olduğumuzu ve bu topluluğun armağanlarımıza, hatta anonim olanlara bile tanıklık ettiğini mi hissediyoruz acaba?

gönderen bir tür ritüeldir. Ben ve başka pek çok kişi, hem armağan ruhuna sadık kalıp hem de ödemenin yararlarını ortaya çıkarmanın daha iyi yollarını bulmak için hâlâ deney yapıyoruz. Yeni bir çağın başındayız, bu nedenle biraz daha pratiğe ve deneye gerek olacak.

Bu satırların yazıldığı sıralarda çoğu şirket ve işletme sahibi armağan temelli iş modeline adım atmaya hazır değil kuşkusuz. Bunda sorun yok –onları biraz dürtebilirsiniz! Onların ürünlerini "çalarak," örneğin şarkı, film, yazılım ve benzeri dijital içeriği internetten indirerek ya da kopyalayarak, tek taraflı olarak modeli uygulamaya sokun. Ardından, bunların yaratıcılarına minnet duyarsanız, onlara biraz para yollayın. Aynı şeyi bu kitaba da yaparsanız çok mutlu olurum. Ancak bunu yasadışı yoldan yapmak zor olacak, çünkü standart telif hakları talebinde bulunmuyorum (telif hakları sayfasını dikkatle okumadığınıza iddiaya girerim, ama alışıldık laf kalabalığını içermiyor) ve içeriğe internetten ücretsiz ulaşılabiliyor. Yine de bu kitabı "çalmayı" başarırsanız sizden –benim ya da yayıncının sizin için değerini yansıttığını düşündüğümüz miktardan farklı olarak– minnetinizi yansıtan bir miktar almak beni memnun edecek. Bu kitabı okuma deneyimi herkes için farklıdır: kimileri için zaman kaybı olabilir, kimilerininse yaşamını değiştirebilir. Herkesten aynı karşılık armağanını almak saçma değil mi?

KUTSAL MESLEKLER

Armağan modeli, sunulan değerin soyut olduğu mesleklere özellikle uyar. Müzisyenler, ressamlar, fahişeler, şifacılar, danışmanlar ve öğretmenler bir fiyat biçtiğimizde değersizleşen armağanlar sunarlar bize. Sunduğumuz şey bizim için kutsalsa, onu sunmanın tek onurlu yolu armağan etmektir.[5] Hiçbir fiyat, sonsuzun kutsallığını yansıtacak kadar yüksek olamaz. Belli bir konuşmacılık ücreti istediğimde armağanımı küçültürüm. Yukarıdaki mesleklerden birinde çalışıyorsanız armağan iş modeliyle deney yapmayı düşünebilirsiniz –ama unutmayın, bu modeli "ücret almanın" daha akıllıca bir yolu olarak kullanırsanız hiçbir işe yaramaz. İnsanlar sahte bir armağanı, armağan değil de kazanç gündemi taşıyan armağanları anlayabilirler.

5) Bu mesleklerden bazılarının geleneksel olarak, ödemeyle armağan arasındaki çizgide yürütülmüş olması önemlidir. Sanatçılar ve müzisyenler, temelde onlara çalışabilmeleri için para veren hamilerinden destek görürlerdi. Bu da Mozart gibi insanların telif hakları öncesinde hayatta kalabilmelerini sağladı. Seçkin fahişeler de uzun zaman boyunca, düzenli müşterilerinden armağanlar aldıkları benzer bir model içerisinde çalışmışlardır.

Yukarıdaki mesleklerin tümünde soyut bir şey, somut bir şeyin aracını kullanır ve armağan alanına doğal olarak uymayı isteyen bunlardan ilkidir. Aslında her meslek için geçerlidir bu. Nicelikselleştirilmenin, emtianın ve dolayısıyla fiyatın ötesinde bir şey her zaman vardır. Dolayısıyla her meslek kutsal olma potansiyeline sahiptir. Çiftçilik örneğine bakalım. Yiyeceği –somut bir şeyi– kutsalın aracı yapan nedir?

- Besleyicilik ve estetik özelliklerine derinden önem veren birisi tarafından yetiştirilir.
- Ekosistemi, toprağı, suyu ve genel olarak yaşamı zenginleştiren bir biçimde yetiştirilir.
- Üretimi ve işlenmesi sağlıklı bir topluma katkıda bulunur.

Diğer bir deyişle, kutsal yiyecek, doğal ve toplumsal ilişkiler ağı içerisinde yer alır. İnsanlara ve yerküreye karşı soyut bir sevgiyle değil, bu toprağa ve bu insanlara duyulan sevgiyle yetiştirilir. Anonim olarak sevemeyiz; bağ yaratmayan adsız bağışın bende soğuk bir his yaratmasının nedeni budur belki. Birisi *benim* için kutsal yiyecek yetiştirdi!

İşimizi kutsal gördüğümüzde piyasa, inşaat mevzuatı ya da not gibi harici bir şey için "yeterince iyi" olmasından çok, kendi adına o işi iyi yapmayı amaçlarız. Kutsal iş yapan bir müteahhit belki de yüzlerce yıl boyunca insanların gözlerinden saklı olarak duvarların içinde kalabilecek malzeme ve yöntemler kullanacaktır. Rasyonel bir yarar sağlamaz bundan, yalnızca işi doğru yapmanın tatminini hisseder. Piyasanın üzerinde ücret ödeyen işletme sahibi ya da çevre standartlarının da üzerine çıkan imalatçı da öyle. Rasyonel bir kazanç beklentileri yoktur, yine de, kimi zaman tümüyle beklenmedik biçimlerde, bir şekilde kazanç sağlarlar. Beklenmedik getiri Armağan'ın doğasına tümüyle uyar: Lewis Hyde'ın belirttiği gibi, bir armağan "köşede kaybolup gider," "gizemlerin içine" karışır ve bize nasıl geri döneceğini bilmeyiz.

Gizemli bir biçimde ortaya çıkan beklenmedik meyveleri görmenin bir diğer yolu, armağan ruhuyla yaşadığımızda sihrin gerçekleşmesidir. Armağan zihniyeti bir tür inanç, bir tür teslim oluştur –ve bu da mucizenin ön şartıdır. Armağan sayesinde, olanaksıza erişebiliriz.

Oregon'da, düşük gelirli yaşlılara bakım tesislerinde uzmanlaşmış bir mülk yönetim şirketinin sahibi bir adamla tanışmıştım. "Yapılması olanaksız bir iş bu," diyordu. Tıp kurumlarının, sigorta şirketlerinin, devlet düzenlemelerinin, bakımevi sakinlerinin yaşlılığının ve genel mali çalkantının yarattığı sa-

yısız, birbirleriyle çelişen stres kaynağına maruz kalan bu endüstri krizdeydi. Onu ziyaret ettiğim hafta en büyük rakiplerinden ikisi telefon edip, para kaybettiren tesislerini devralması için yalvarmışlardı. Yine de bu adam bir şekilde kârlı, büyüyen bir iş, yetkilendirici bir işyeri ve endüstri için model oluşturan bir insani yaşam ortamı yaratmıştı. Bunu nasıl yapıyor? "Her gün," diyor, "ofise girdiğimde çözümü olanaksız sorunlarla karşılaşıyorum. Onları çözmek için hiçbir yol düşünemiyorum. Ben de yapabileceğim tek şeyi yapıyorum: hizmete boyun eğiyorum. Ve sonra, sihir gibi, çözüm kucağıma düşüveriyor."

Hizmete boyun eğen kişi sanatçıdır. İşi kutsal olarak görmek ona hizmet etmeye boyun eğmek ve dolayısıyla onun aracı olmaktır. Daha açık belirtirsek, biraz da paradoksal bir biçimde, yarattığımız şeyin aracı oluruz. İster maddi yaratım olsun ister insani ya da toplumsal, önceden var olan ama tezahür etmemiş bir şeye alçak gönüllükle hizmete koşarız kendimizi. Böylece sanatçı yarattığı şey karşısında huşu duyar. *İnsanın Yükselişi*'ni yüksek sesle okuduğumda bu hisse kapılıyorum: "Bunu ben yazmış olamam." Bu kitap kendi varlığıyla, benim aracılığımla doğdu, ama nasıl ebeveynler bebeği, çiftçi ıspanak bitkisini yaratmıyorsa o da benim yaratımım değil. Yaşam dürtüsünü aktarıyor, büyümesi için bir yer sağlıyor, ama hücre farklılaşmasının ayrıntılarını bilmiyorlar ve bilmeleri de gerekmiyor. Ben de büyümekte olan kitabımı elimdeki tüm kaynaklarla besledim ve aklımdaki rahimden fiziksel biçime fevkalade zorluklarla doğurdum; her nüansını çok yakından biliyorum, yine de zaten var olduğunu, benim becerimin ötesinde olduğunu hissediyorum. Bir ebeveynin çocuğunun başarılarından kendine paye biçmesi meşru mudur? Hayır. Bir tür hırsızlıktır bu. Ben de yaratımlarımın güzelliği için kendime paye biçmeyeceğim. Ben onların hizmetindeyim.

Bunu belirtmemin nedeni, Kilise babalarının, Thomas Paine'in ve Henry George'un araziye uyguladıkları mantığın insan emeğinin meyveleri için de geçerli olduğunu göstermek. Bizim ötemizde de varlar –tıpkı toprağın sahibi değil de vekilharçları olmamız gibi, onların da hizmetlerindeki vekilharçlarıyız. Onların bize verildiği gibi biz de onlara veriyoruz. Armağan ruhuyla iş yapmak bizi bu nedenle çekiyor. Doğru ve iyi geliyor, çünkü gerçekle aramızda uyum sağlıyor. Kendi tasarımımızın ötesinde bir servet akışına açıyor bizi. Her büyük fikir ya da icadın kökeni böyledir: "Bana geldi." Ona sahip olmaya nasıl cüret edebiliriz? Onu yalnızca verebilir ve böylece, çeşitli yollardan öteki insanlardan kutsal armağanlar almayı sürdüreceğimiz kanalı açık tutarız, o kadar.

Armağan iş modeline geçiş için teşvik olarak, kutsal mesleklerin çoğunda eski modelin artık işlemediğini görelim. Burada, Pennsylvania'daki, dünyanın en ilerici yeri olmayan küçük Harrisburg kentinde yerel Holistic Health Networker'da ilan veren yüzlerce bütüncül, tamamlayıcı ve alternatif yöntem uygulamacısı var. Yüzlerce. Ve şifalı bitki çalışmaları programına ya da yoga terapisi programına ya da naturopati programına, ya da hipnoterapi, melek şifası, kristal şifacılık, kutup terapisi, Reiki, kranyo-sakral terapi, bütüncül beslenme, masaj terapisi ya da başka bir programa girdiklerinde aralarından en azının yarısının aklında muhtemelen, bir ofiste ya da bütüncül sağlık merkezinde oturup 85 ya da 120 dolarlık "seans"larda "müşteri"leri görecekleri bir kariyer vardı. İçlerinden birkaçından fazlasının bu hayali gerçekleştirmesi olanaksız. Yine de okullar ve eğitim programları yeni uygulamacılar çıkarmayı sürdürüyor. Er geç aralarından çoğu "müşteri-ve-seans" modelini terk edip, becerilerini armağan olarak sunmaya yönelecek.[6]

Bu mesleklerde yaşananlar daha genel olarak da görülmeye başladı. Kapasite fazlasına, borç yüküne, "yatırımın marj getirisinin düşmesine" ya da başka bir ekonomik etmene bağlayabiliriz bu durumu, ama gerçek şu ki, eski kâr modeli krizde. Bahsettiğim bütüncül uygulamacılar gibi toplu olarak bizim de yakında hep birlikte farklı bir modeli benimsemekten başka seçeneğimiz kalmayacak.

Eski ekonomide insanlar işlerini ve kariyerlerini geçimlerini sağlama amacıyla sürdürürlerdi. Sağkalım bakış açısından hiçbir şey satılamayacak, karşılığında ücret alınamayacak kadar kutsal değildir. Çin'de kurşun madenlerinde olduğu gibi hayatta kalma uğruna çalışıyorsanız, emeğinizin karşılığında en iyi fiyatı almayı talep etmek ve bunun için pazarlık yapmak olasılıkla yanlış gelmeyecektir. Diğer bir deyişle, kişinin kendisinin ve sevdiklerinin hayatta kalması kutsal bir çabadır.

Bu tartışmaya bir parça yumuşaklık ve gerçekçilik katmak istiyorum. Azizlik derecesinde bir fedakârlık ya da kendini kurban etme standardını savunduğumu düşünmeyin lütfen. Ücret kesintisini kabul etmek size cennetten ödüller kazandırmaz. Şu anda başlıca kaygınız hayatta kalmak ya da emniyetse sizin için "çalışmak" muhtemelen, armağanlarınızın ifadesinin yolu olmayacaktır. İşiniz size yalnızca "iş" gibi gelecektir –temelde para için yaptığınız ve üzerinizde hiçbir mali baskı olmasa istifa edeceğiniz ya da tümden değiştireceğiniz

6) Tıbbın evrenselleşmesi, şifacılığın para ekonomisinden yeniden toplumsal ortak değerlere dönüşü yönünde bir eğilim bu.

bir şey. Ve soyulduğunuzu, kendi hayatınızı değil, birinin size yaşamanız için para verdiği hayatı, ya çalışmak ya ölmek zorunda olan bir kölenin hayatını yaşadığınızı hissetseniz bile, bu korkularınızın üstesinden gelmek, o işten istifa etmek ve her şeyin yolunda gideceğine güvenmek "zorunda" değilsiniz. Armağanda yaşamak, iyi insan olmak için yapmanız gereken şeylerden bir diğeri değildir. Benliğe karşı verdiğimiz süregelen savaşta korku yeni düşman değil, eski günah ve ego öcülerinin ardılıdır. Kutsal ekonomi, insan olmadaki daha geniş çaplı bir devrimin parçasıdır: içeride, benliğe karşı verilen savaşın sonudur; dışarıdaysa, doğaya karşı verilen savaşın. Yeni çağın, Yeniden Birleşme Çağı'nın ekonomik boyutudur,

Kısacası, kendinizi bir işte kölelik ediyor, para için çalışıyor, "yapabildiğim kadar güzel" yerine "yeterince iyi" iş yapıyor bulursanız, sizi o işten *ancak ve ancak hazır olduğunuzda* ayrılmaya çağırıyorum. Belki de şimdilik işinizi size verilmiş bir armağan olarak görebilir, bu duygu kök salana dek size emniyet duygusu yaşattığını düşünebilirsiniz. Pek çok spiritüel öğretmeninin söylediğinin aksine, korku düşman değildir. İçlerinden biri, "Sevginin zıttı," diyor. Ötekiyse, "Mutluluğun dondurulması." Korku aslında bir muhafızdır, içinde büyüyeceğimiz emniyetli bir yerde tutar bizi; hatta korkunun bir armağan olduğu bile söylenebilir. Sonunda, biz büyüdükçe, bir zamanlar koruyucu olan korkular kısıtlayıcı olmaya başlar ve doğmayı arzularız. Bunun olması kaçınılmazdır. Şimdi kendinize güvenirseniz, arzunuz sizi eski korkularınızı aşıp daha geniş, daha parlak bir alana girmeye yönelttiğinde de kendinize güvenmeye devam edeceksiniz. Doğum anı geldiğinde ise kendinizi durduramayacaksınız.

İyi olma mücadelesine son vermek aynı zamanda, vermenin bir fedakârlık ya da mahrumiyet duygusu içermemesi anlamına da gelir. Vermemiz gerektiği için değil, vermek istediğimiz için veririz. Minnet, yani kişinin bir şey aldığının farkına varıp karşılığında bir şey vermeyi arzulaması, bizim doğuştan gelme durumumuzdur. Yaşam, aldığımız nefes ve dünya birer armağansa, nasıl başka türlü olabilir ki? Kendi emeğimizin meyveleri bile bizim becerilerimizin ötesindeyse? Armağanda yaşamak, gerçek doğamızla yeniden birleşmektir.

Armağan zihniyetine adım atarken bırakın duygularınız yönlendirsin sizi. Verdikleriniz bir erdem standardına ulaşma çabasından değil, minnetten doğsun. Belki de ilk adımlarınız küçük olacaktır: fazladan bir şey eklemek, herhangi bir ödül gündeminiz olmadan küçük iyilikler yapmak. Bir işletmeniz varsa, küçük bir parçasını armağan modeline çevirebilirsiniz belki. Hangi adımları atarsanız atın, geleceğin ekonomisine hazırlanmakta olduğunuzu bilin.

22. BÖLÜM

TOPLULUK VE NİCELİKSELLEŞTİRİLEMEYENLER

Ekonomi, ekonomistler için bir istihdam biçimi olarak son derece yararlıdır.

-John Kenneth Galbraith

Bu kitabın önceki bölümlerinde, neredeyse tüm toplumsal sermayenin, neredeyse tüm ilişkilerin ücretli hizmetlere dönüştürüldüğü, maddi gereksinimlerimizin neredeyse tümünü uzaklardaki yabancıların karşıladığı, her zaman "yapması için bir başkasına para" verebildiğimiz, söze dökülmeyen *sana ihtiyacım yok* bilgisinin sosyal toplantılarımıza egemen olduğu, onları anlamsızlaştırıp gereksizleştirdiği bir toplumun bağlantısızlık ve yalnızlığını anlattım. Uygarlığın doruğu, yüzlerce yıl boyunca artan refahın son noktası işte bu: yabancılar dünyasında yaşayan, paraya bağımlı, borç kölesi, kutucuklardaki yalnız insanlar –ve böyle kalmak için gezegenin doğal ve toplumsal sermayesini yakıp kül ediyorlar. Topluluğumuz yok, çünkü topluluk halısı armağanlarla dokunur. Gereksindiğimiz her şeyin parasını öderken nasıl topluluk kurabiliriz?

Öteki gereksinimlerimize bir eklenti, yiyecek, barınak, müzik, dokunuş, entelektüel uyarım ve öteki fiziksel ve ruhsal beslenme biçimlerinin yanında ayrı bir mutluluk unsuru değildir topluluk. Bu gereksinimlerin karşılanmasından doğar. Birbirlerine ihtiyaç duymayan insanlar arasında bir topluluk oluşması mümkün değildir. Dolayısıyla, kişinin gereksinimlerinin karşılanmasında başkalarından bağımsız olmasının amaçlandığı bir yaşam, topluluksuz yaşamdır.

Topluluk halısını dokuyan armağanlar yüzeysel şeyler olamaz; gerçek gereksinimleri karşılamaları gerekir. Ancak o zaman minnet uyandırır ve insanları birbirlerine bağlayan yükümlülükleri yaratırlar. Günümüzde topluluk

yaratmanın zorluğu, insanlar tüm gereksinimlerini parayla karşıladıklarında verecek hiçbir şey kalmamasından doğar. Birine başka bir yerde satılık olan bir ürünü verirseniz ya (gidip kendilerinin almaları masrafından kurtararak) para ya da ihtiyaç duymadıkları bir şey (yoksa gidip kendileri alırlardı) vermiş olursunuz. İlk örnekte alan kişinin paraya gerçekten ihtiyaç duyması durumu hariç, ikisi de topluluk yaratmaya yetmez. Bu nedenle yoksullar, zenginlerden çok daha güçlü topluluklar geliştirirler. Karşılanmamış gereksinimleri daha fazladır. *İnsanlığın Yükselişi*'nin basımını izleyen yoksulluk dönemimin en önemli derslerinden biri bu oldu. Zorunluluk bana, yükümlülük altına girme korkusu duymadan almayı öğretti. Aldığım yardımlar içimde çocukluğun ilksel minnetini, hayatta kalmak ve var olmak için tümüyle, beni saran verme ağına bağımlı olduğum farkındalığını yeniden uyandırdı. İflas etme, dairemi kaybetme ve çocuklarımla birlikte başka insanların oturma odalarında yaşama rezaletinden geçmek, bunu atlatmak ve yardım almakta sorun olmadığını öğrenmek bana daha cömert olma gücünü de kazandırdı. Normallik yanılsamamıza sızmakta olan zorlu ekonomik zamanların bir yararı, giderek daha fazla kişide, ödeme yapmaksızın bu armağanları alma zorunluluğundan doğan ilksel minneti yeniden uyandıracak olmalarıdır belki de. Çocukluktaki gibi, çaresizlik dönemleri bizi armağan ilkesiyle yeniden birleştirir. Tanıdığım başka insanlar da ağır hastalıklar yüzünden çaresiz durumda kaldıklarında benzer farkındalıklara eriştiler.

Topluluğun çözülmesinin bir zamanlar armağan ağının parçası olan işlevlerin parasallaşmasından kaynaklandığının farkına vardığımda, topluluğu geri kazanmak için para ekonomisini ve bunun sonucu olarak kitle üretiminin ekonomik ve endüstriyel sistemini terk etmekten başka yol göremedim ilk başta. Topluluğu yeniden oluşturmanın, her şeyi yeniden "zor yoldan" –makinesiz– yapmaya dönmekten başka yolunu bulamadım. Gereksindiğimiz her şeyi yabancılar yaptığında topluluk ölüyorsa, onu yeniden canlandırmak için yerel ve zorunlu olarak düşük teknolojili üretime dönmemiz gerektiğini düşündüm –küresel bir işbölümü gerektirmeyen üretime.

Ancak günümüzde sahip olduğumuz şeylerden yalnızca topluluğumuz olsun diye vazgeçmek aptallık olurdu. Boşuna da olurdu, çünkü bunun sahte bir görüntü olduğunu bir düzeyde sezerdik. Karşılanan gereksinimler gerçek gereksinimler olmazdı; yapay olurlardı. "Bu tahtaları bıçkıyla bir saatte biçebilirdim, ama bunun yerine iki kişilik el testeresi kullanalım ve iki gün harcayalım, çünkü bu bizi birbirimize daha bağımlı kılacak," demek çılgınlıktır. Günümüzdeki yapay ayrılmanın çözümü yapay bağımlılık değildir. Çözüm,

birbirimize yardım etmek zorunda kalalım diye, zaten karşılanan gereksinimleri daha verimsiz bir biçimde karşılamak değildir. Daha çok, günümüzde büyük oranda karşılanmadan kalmış gereksinimleri karşılamaktır.

Geleneksel zanaatlarda ve düşük teknolojili üretimde yeniden doğuşu yaratacak olan şey topluluk arzusu değil. Enerji yoğunluklu merkezi üretime ve nakliyeye verilen gizli sübvansiyonların kesilmesi bu yeniden doğuşu destekleyecek, ama dayatmayacak. Yerel üretime, yaşamı iyileştirme ve karşılanmamış gereksinimleri karşılama arzusu nedeniyle döneceğiz –zenginleşme arzusu nedeniyle. "El aletlerini kullanmayı yeniden öğrensek iyi olacak, çünkü petrol çok pahalılaşacağı için onları kullanmak zorunda kalacağız," diyenler kendilerini bir tür kaderciliğe kaptırıyorlar. Doğru geçime yönelmeye *zorlanacağımızı* umuyorlar. Bence bunu seçeceğiz. Ayrılmadan doğan krizler bizi giderek artan bir güçle o seçime itecek, ama bir tür olarak çirkin bir kitle üretimli yaşam tarzını sürdürmeyi gerçekten arzuluyorsak muhtemelen bir süreliğine, biyosferin temelini tüketene dek yapabiliriz bunu. Dünya Petrol Krizi bizi kurtarmayacak! Bunun yerine, yerel, küçük ölçekli, emek yoğunluklu üretimi canlandırmayı, önemli insan gereksinimlerinin karşılanmasının tek yolu olduğu için *seçeceğiz*. Yaşamlarımızı zenginleştirmenin ve bir sonraki bölümde tanımlayacağım Yeni Materyalizmi gerçekleştirmenin tek yolu, bu.

Görüyorsunuz ya, "Sana ihtiyacım yok," duygusu bir yanılsamaya dayanıyor. Aslında birbirimize ihtiyacımız *var*. İhtiyaç duyduğumuz her şeyin parasını ödeyebilmemize rağmen tatmin olmuyoruz; bütün gereksinimlerimiz gerçekten karşılanmış gibi hissetmiyoruz. Kendimizi boş ve aç hissediyoruz. Ve bu açlık yoksullar kadar zenginleri de etkilediğinden, açlığımızın paranın satın alamayacağı bir şeyin açlığı olduğunu biliyorum. Parasallaşmış bir toplumun ortasında bile topluluk için hâlâ bir umut vardır belki de. Bu umut, satın alınmış şeylerin tatmin edemeyeceği gereksinimlerdedir belki. En çok gereksindiğimiz şeyler kitle üretimi ürünlerinde bulunmuyordur, nicelikselleştirilip ticarileştirilemiyordur ve dolayısıyla para alanının dışındadır belki.

Mali açıdan bağımsız kişinin topluluktan yoksun olmasının nedeni tüm gereksinimlerini para aracılığıyla karşılaması değildir –topluluktan yoksundur, çünkü gereksinimlerini *bir tek* para yoluyla karşılayabilmektedir. Daha açık ifade edersek, paranın karşılayamayacağı gereksinimleri karşılamak için parayı kullanmaya çalışmaktadır. Kişiliksiz ve özelliksiz olan para kendi başına yalnızca, yine bu özellikteki gereksinimleri karşılayabilir. Kalori ihtiyacını, X gram protein, Y miligram C vitamini ihtiyacını –standartlaştırılıp nicelikselleştirilebilecek her ihtiyacı– karşılayabilir. Ama değer veren birisi tarafından

hazırlanmış güzel yemek ihtiyacını karşılayamaz. Para barınak ihtiyacını karşılayabilir, ama kişinin organik uzantısı olan bir yuva ihtiyacını kendi başına karşılayamaz. Para her aleti satın alabilir, ama şahsen tanıdığınız ve sizi tanıyan bir ustanın öyküsüne bağlı olanları satın alamaz. Para şarkı satın alabilir, ama özellikle sizin için söylenmiş bir şarkıyı satın alamaz. Evinizde çalacak bir grup tutsanız bile, ne kadar para verirseniz verin, yalnızca numara yapmayıp gerçekten *sizin için* söyleyeceklerinin garantisi yoktur. Anneniz size ninni söylediyse ya da sevgiliniz serenat yaptıysa ne dediğimi ve bunun ne kadar derin bir gereksinimi karşıladığını anlarsınız. Kimi zaman, müzik grubu yalnızca bir oyun sahnelemeyip izleyiciye, ya da daha doğrusu o izleyiciye çaldığında, konserlerde de yaşanır bu. Bu tür her performans eşsizdir ve o özel, sihirli niteliği kayıt sırasında yitirilir. "Orada olman lazımdı." Evet, böyle bir etkinliğe katılmak için para ödememiz gerekebilir, ama grup gerçekten bizim için çaldığında, ödediğimiz paradan daha fazlasını alırız. Salt parasal işlemlerde olduğu gibi işlemin tamamlanıp kapandığını, tüm yükümlülüklerin iptal olduğunu hissetmeyiz. Bağın sürdüğünü hissederiz, çünkü bir *verme* edimi gerçekleşmiştir. Para işlemleri aracını kullanabilen, ama hiçbir miktarda paranın garanti edemeyeceği bu tür deneyimler olmaksızın hiçbir yaşam zengin değildir.

Dünyanın gördüğü en parasallaşmış toplum olan Amerika'da durum şöyle: gereksinimlerimizin bazıları aşırı derecede karşılanırken, bazıları trajik derecede karşılanmadan kalıyor. En zengin toplumlarda yaşayan bizler çok fazla kalori alıyor, ama güzel, taze yiyecek açlığı çekiyoruz; çok geniş evlerimiz var, ama bireyselliğimizi ve bağlantılılığımızı gerçekten içeren mekânlardan yoksunuz; her yerde çevremiz medyayla sarılı, ama içten iletişim açlığı çekiyoruz. Günün her saniyesinde eğlence sunuluyor bize, ama oyun oynama şansına sahip değiliz. Paranın her yerde bulunurluk alanında yakın, kişisel ve eşsiz şeylerin açlığını çekiyoruz. Michael Jackson, Prenses Diana ve Lindsay Lohan'ın yaşamlarını kendi komşularımızın yaşamlarından daha iyi biliyor ve bunun sonucunda aslında kimseyi tanımıyoruz, kimse de bizi tanımıyor.

Macera, yakınlık ve içten iletişim gibi en çok gereksindiğimiz şeyler artık en çok korkar olduğumuz şeyler. Bakışlarımızı kaçırıyor ve güvenli konulardan ayrılmıyoruz. Mahremiyetimize düşkün, ketum olmayı erdem sayıyoruz ki, kimse kirli çamaşırlarımızı görmesin –hatta temiz çamaşırlarımızı bile: iç çamaşırlarımızın görüntüsü yakışıksız sayılıyor ve bu değer tuhaf bir biçimde, tüm Amerika'da çamaşırların kurumaları için dışarı asılmalarının yasaklanmasına yansıyor. Yaşam şahsi bir meseleye dönüştü. Günümüzde en büyük karşılanmamış gereksinimlerimiz arasında yer alan yakınlık ve bağ bizi rahat-

sız ediyor. Gerçekten görülüp duyulmak, gerçekten tanınmak derin bir insani gereksinimdir. Ona duyduğumuz açlık öylesine sürekli, yaşam deneyimimizin öylesine parçasıdır ki, sudaki balık nasıl ıslak olduğunu bilmezse, biz de ne kaçırdığımızı bilmiyoruz. Neredeyse herkesin normal saydığından çok daha fazla yakınlığa ihtiyacımız var. Her zaman yakınlık açlığı çektiğimizden, ona en yakın vekillerinde teselli ve destek arıyoruz: televizyon, alışveriş, pornografi, gösterişçi tüketim –acıyı yatıştırmak, bağlantılılığı hissetmek ya da görünüp tanınabileceğimiz, en azından kendimizi görüp tanıyabileceğimiz bir imge yansıtmak için başvurabileceğimiz her şey.

Kutsal ekonomiye geçişin psikolojimizdeki bir geçişe eşlik ettiği çok açık. Günümüz söyleminde genellikle fiziksel yakınlık ya da salt ağ anlamına gelen topluluk bundan çok daha derin bir bağdır: kişinin varlığını paylaşması, benliğini genişletmesidir. Bir toplulukta yer almak kişisel, karşılıklı bağımlılık içeren bir ilişki içerisinde olmak demektir ve bir bedeli de vardır: bağımsızlık yanılsamamız, yükümlülükten bağımsızlığımız. İkisine birden sahip olamazsınız. Topluluk istiyorsanız, yükümlü, bağımlı, bağlı, ilişkili olmaya istekli olmalısınız. Gidip başka bir yerden satın alamayacağınız armağanlar verecek ve alacaksınız. Kolayca başka bir kaynak bulamayacaksınız. Birbirinize *ihtiyacınız* var.

Bu bölümde, parasallaşmış dünyada karşılanmayan gereksinimlerin tam olarak ne olduğu sorusunun etrafından dolaştım. Derin bir gereksinimi karşılayan şeylere pek çok örnek verdim –bize söylenen şarkılar, benliğin uzantısı olan yuvalar, sevgiyle hazırlanmış yemekler. Ama genel ilke nedir? Gereksinimlerimiz ister maddi destek için olsun ister spiritüel (örneğin dokunuş, oyun, öykü, müzik ya da dans), hiçbiri para alanından kesinlikle bağımsız değildir. Dokunuş satın alabiliriz; (örneğin sinemaya giderek) öykü satın alabiliriz, müzik ve oynayacak video oyunları satın alırız; hatta seksi bile satın alabiliriz. Ama ne satın alırsak alalım, nicelikselleştirilemeyen (ve dolayısıyla parasallaştırılmaya karşı korunaklı) bir şey onun aracını ya kullanır ya da kullanmaz ve biz aslında o nicelikselleştirilemeyen şeyin açlığını çekeriz. O eksik olduğunda, satın aldığımız her şey boş görünür. Tatmin etmez. Ama varsa, kullandığı aracı satın almış olsak bile, ödediğimizden sonsuzcasına daha fazlasını aldığımızı biliriz. Başka bir deyişle, bir armağan almış olduğumuzu biliriz. Özel bir yemek pişirmek için fazladan özen gösteren şef, tüm yüreğiyle çalan müzisyen ve doğru bir biçimde yapmak istediği için ürününün tasarımında aşırıya giden mühendis, bu fazladan çabalarından doğrudan kâr etmez. Bunlar armağan ruhundandır ve biz de bunu hissedebiliriz –"şefe iltifatlarımızı

iletin," arzusu bundan doğar. Davranışları ekonomik değildir ve günümüzün rekabete dayalı para sistemi bu tür davranışları ayıklayıp yok eder. Sistemin içinde çalışmışlığınız varsa ne demek istediğimi anlarsınız. İşleri yalnızca yeterince iyi yapma, daha iyisine yeltenmeme yönündeki amansız baskıdan söz ediyorum.

Kimi zaman satın alınmış olanın aracını kullanan ve onu bir armağana dönüştüren bu nicelikselleştirilemeyen fazladan şey nedir? Modern uygarlıkta çoğunlukla karşılanmadan kalan bu gereksinim nedir? Kısaca söylersek, günümüzde karşılanmadan kalan gereksinim, binlerce biçime bürünebilen o temel gereksinim, kutsala duyulan gereksinimdir –giriş bölümünde tanımladığım eşsizlik ve bağ duygusuna.

Çevreciler sık sık, kaynak yoğunluklu yaşam tarzlarımızı sürdürmeye gücümüzün yetmeyeceğini belirtir ve böylece, gücümüz yetse sürdürmek isteyeceğimizi ima ederler. Aynı fikirde değilim. Daha ekolojik bir yaşam biçimine kendi seçimimizle yöneleceğimizi düşünüyorum. "Çok fazla enerji kullandıkları için banliyödeki kocaman evlerimizden ayrılmak zorunda olmamız ne kötü," demek yerine, bu evleri artık istemeyeceğiz, çünkü yakın topluluklar içerisinde kişisel, bağlantılı, kutsal bir barınak gereksinimimizin farkına varacak ve buna yanıt vereceğiz. Modern tüketici yaşam tarzının geri kalanı için de aynı şey geçerli. Bu boşluğa, bu çirkinliğe artık katlanamadığımız için geride bırakacağız bu yaşam tarzını. Ruhsal besin açlığı çekiyoruz. Kişisel, bağlı ve anlamlı bir yaşam açlığı çekiyoruz. Kendi seçimimizle enerjimizi bu yöne yönelteceğiz. Bunu yaptığımızda topluluk yeniden doğacak, çünkü bu ruhsal besin bize yalnızca armağan olarak, hem veren hem alan olarak katıldığımız bir armağanlar ağının parçası olarak gelebilir. Satın alınmış bir şeyin aracını kullansa da kullanmasa da, başka bir şeye indirgenemeyecek kadar kişisel ve eşsizdir.

Spiritüel sözcüğünü kullandığımda onu maddeden ayırıp zıtlaştırmıyorum. Maddi alanı aşma peşinde koşan felsefe ya da dinlere pek tahammül edemem. Hatta ruhsalın maddiden ayrılması, maddi dünyaya karşı bu iğrenç muamelemizde etkili olmuştur. Kutsal ekonomi dünyaya daha az değil, daha çok kutsalmış gibi davranır. Mevcut kültürümüzden çok daha materyalisttir –dünyamızı derinden ve özenle sevme anlamında materyalist. Bu nedenle ruhsal gereksinimlerimizin karşılanmasından söz ederken, bir yandan meditasyon yapar, dua eder ve melekler, ruh ve Tanrı hakkında gevezelik ederken ucuz, özelliksiz, gezegeni öldüren ıvır zıvırı üretmeyi sürdürmeyi kastetmiyorum. İlişkiye, dolaşıma ve maddi yaşamın kendisine kutsal muamelesi yapılmasından bahsediyorum. Kutsallar çünkü.

23. BÖLÜM

YENİ BİR MATERYALİZM

Uzayda yaşamın ortaya çıkışı bir tür uyanışla kıyaslanabilir, sanki –yaşama doğdukça– uzayın kendisi, maddenin kendisi uyanıyor, kalkıyor ve uzaydaki yaşamı, yapılardaki yaşamı, dağlardaki, bir sanat eserindeki, bir insanın yüzündeki gülümsemedeki yaşamı gördüğümüzde farklı –gerçekten de sonsuzca farklı– derecelerdeki uzayın bu uyanışının farkına varıyoruz.

-Christopher Alexander

Bu kitabın büyük bölümü, günümüzde "ekonomi"nin alışıldık konusu olan para hakkındaydı. Ancak daha derin bir düzeyde ekonomi *şeyler*, özelde insanların yarattığı şeyler, bunları neden yarattıkları, kimlerin kullandığı ve nasıl dolaştıkları hakkında olmalıdır.

"Fast food" restoranları, kutu şeklindeki muazzam mağazaları ve kişiliksiz alt bölmeleriyle Amerikan banliyö dünyasından arabayla geçtiğimde ya da modern ofis binalarının ve konut gökdelenlerinin mimarilerine baktığımda çirkinlikleri karşısında hayrete düşmekten alamıyorum kendimi. Daha eski nesne ve yapılara işlemiş cazibe ve canlılıkla karşılaştırıldığında son derece yoksullaşmış bir dünya bizimki. Maddi teknolojideki binlerce yıllık ilerlemeden sonra böylesine çirkin bir dünyada yaşayabilmemiz karşısında hiddete, hayrete kapılıyorum. Daha iyisine gücümüz yetmeyecek kadar yoksul muyuz gerçekten? Yaşamın incelikli şeyleri, güzel ve eşsiz şeyler açısından bir Ortaçağ köylüsünden daha yoksulsak bütün bu fedakârlıkların, bütün bu yıkımın ne anlamı vardı? Geçip gitmiş zamanların eserlerine baktığımda coşkunlukları, içlerindeki yoğun yaşam kalitesi beni sarsıyor. Günümüzde kullandığımız neredeyse her şey pahalı olsa bile aslında ucuz; sahtelik, kayıtsızlık ve satıcılık kokuyor.

Binalar örneğiyle başlayıp bunu öteki yapay şeylere uygulayalım. Binalarımız genellikle iki temel tipte. İlki hiç mazeretsiz faydacı: bir işlevi mümkün olduğunca ucuza yerine getirmeyi amaçlayan depolar, süpermarketler, perakende mağazaları vb. Estetik kaygısı yok. İkinci tip binalara estetik unsurlar katılmaya çalışılmış, ama bunlar ya bir banliyö evinin verandasındaki hiçbir yapısal amacı olmayan kemerler gibi, alttaki işlevsel etkinliğe gereksiz eklentiler, ya da işlev pahasına eklenmişler.

Bu iki yapı tipi, güzelliğe ilişkin iki yıkıcı yanılgıya denk düşüyor. Bunlardan ilki, güzelliğin fayda ve pratik verimlilik amacının bir yan ürünü olduğudur. Mimar Christopher Alexander'ın belirttiği gibi,

> Hâlâ egemen olan 20. yüzyıl bakış açımız yüzünden öğrenciler "güzelliğin" uygulama verimliliği kaygısının *sonucu* olduğuna inanıyorlar. Diğer bir deyişle, pratik ve verimli şekilde yaparsanız, güzel olması bundan *kaynaklanır*. Biçim, işlevi izler! . . . Bu öğrencilerin –sıklıkla en akılcı ve en akıllı öğrenciler bunlar– bu güzel şeylerin mutlaka saf işlevsel düşünüş yoluyla üretilmiş olmaları gerektiğini kanıtlama arzularında neredeyse ahlaki bir tutku var.[1]

İnşa edilmiş modern ortam bunun böyle olmadığını, güzelliğin ille de verimlilik amacından doğmadığını fazlasıyla kanıtlıyor. Sayısız çağdaş yapının sahte görünüşlü süslemelerinin gösterdiği gibi, güzelliğin işlevsel verimlilikle ilişkisiz olduğu da doğru değil. Güzelliğe ilişkin ikinci yanılsama da bu: fazladan bir şey, işlevden ayrı bir şey olduğu. Bu nedenle estetik olanla pratik olan, güzel sanatlarla uygulamalı sanatlar arasında bir ayrım getiriyoruz. Akıl gibi, ruh gibi sanat da pratiklik kaygılarıyla lekelenmemesi gereken soylu bir alana dönüşüyor. Dolayısıyla, sanat dünyası ticaret alanıyla ve özellikle de dünyeviliğin timsali olan şeyle pek uyuşmuyor: parayla.

Güzelliğe ilişkin ilk yanılsama Kartezyen bilimin dünya görüşüne denk düşüyor, ikincisiyse Kartezyen dinin. İlki güzellik, yaşam ve ruhun ikincil özellikler, fazlalıklar, ölçülemez oldukları ve bu yüzden gerçek olmadıkları inancına denk düşüyor. Bir organizmayı parçaladığınızda yalnızca bir malzeme yığını, elementler yığını, biraz karbon, biraz azot, biraz fosfor kalır elinizde. . . yaşam ya da ruh dediğiniz bileşen nerededir peki? Öteki taraftan din zihniyetiyse ruhun, bilimin görmediği gerçek bir yaşam bileşeni olduğunu söyleyerek, bilimle görünüşte çelişir. Ama daha derin bir düzeye inildiğinde, aynı görüştedir: ruhun

1) Alexander, *The Nature of Order*, 423.

maddede bulunmadığında, ayrı, maddi olmayan bir alan oluşturduğunda aynı görüştedir. *Şayet* yaşam ruhu diye bir şey varsa bunun maddeden ayrı bir şey, fazladan bir bileşen olduğunda ikisi de aynı görüştedir. Paralel zihniyet de güzelliği işlevin üzerindeki fazladan bir bileşene dönüştürür.

Ve bu nedenle, günümüzde kullandığımız şeylerden işlevsel olmanın yanı sıra güzel de olmaya öykünenler genellikle, belli bir derecede içtenliksizdirler. Güzellik yapay, aldatıcıdır; derine inmez. Yaşam ya da ruh olarak tanımlayabileceğim gerçek güzellikse nesnenin kalbine iner ve işlevin mükemmelleştirilmesi karşısında ikincil değil, işlevden ayrılmazdır. Şu paradoksal duyguyu uyandırır: "Olması gerekenden daha güzel bu, ama başka türlü olamazdı." Bir hücrenin ya da günbatımının ya da Mandelbrot kümesi olarak bilinen matematik konusunun güzelliğini düşündüğümde kapıldığım hisse benziyor bu. Böyle bir güzelliğin, kaostan böyle bir düzenin doğması için bir neden yoktur –harika, ama sebepsiz bir armağan gibidir. Günbatımları çirkin olsaydı ya da ahududu böyle leziz olmasaydı da dünya dönmeye devam ederdi, değil mi? Yine de bunların hiçbiri başka türlü olamazdı.

Güzelliği doğuran işlevsellik üzerinde odaklanılması da değildir bu; güzel bir şeyin yapımına katılan yaratıcı ilkeler ve yaratıcı ruh, işlevsel olmasını sağlayanlarla aynıdır. Elinden gelenin en iyisini yapma niyetiyle başlar. Burada *mükemmel* sözcüğünü kullanacaktım, ama mükemmel sözcüğü kusursuzluğu ve güzellikle, yaşamla ya da ruhla pek de ilgisi olmayan, hatta nesneyi ruhsuzlaştıran, kesin bir düzenliliği çağrıştırır. Bu nedenle asıl niyet, bizim aracılığımızla doğan yaratımın tamı tamına sadık bir hizmetkârı olmaktır, diyelim.

Bütünleşmiş bir fayda ve güzellik arayışı, ikisinin altında genellikle aynı ilkelerin olduğunu ortaya çıkarır. Christopher Alexander *The Nature of Order* adlı etkileyici kitabında bu tür on beş ilke verir. Bu on beş temel ilke hem doğal sistemlerde hem de görkemli mimari ve sanat yapıtlarında görülür. İlkeler arasında ölçek düzeyleri, güçlü merkezler, pozitif mekân, yerel simetriler, derin bir bütünleşme ve muğlaklık, sınırlar, eğimler ve başka pek çokları yer alır. Ama Alexander'ın bütünlük, düzen ve yaşam düşüncesinin anahtarı, merkezler kavramıdır: elementler gibi, birleşerek bütünü yaratan ama elementlerden farklı olarak kendileri de bütün tarafından yaratılmış olan varlıklar.[2] "Bütün,

2) Aslına bakılırsa fiziksel elementler bile, maddenin ayrı yapı taşları olmak bir yana, bütünlüğü yaratmış olmalarına rağmen kendileri de bütünlükten yaratılmışlardır. Bir elektron ancak ilişki içerisinde var olur. Evrensel bir ilkedir bu; böyle değilmiş gibi davrandığımızda sonuç, çirkinlik olur.

parçalardan oluşur; parçalar da bütün tarafından yaratılır." Canlılık niteliğine sahip her şey merkezler içindeki merkezler içindeki merkezlerden, her biri tüm diğerlerini yaratan, bütünlükler içindeki bütünlüklerden oluşacaktır.

İnsan da buna istisna değildir. Tıpkı toplumun insanlardan oluşması gibi insan da toplumun ürünüdür. Bağlantılı benlik gerçeğini hatırlayın: bizler, ilişkilerimiziz. Daha içsel bir düzeye geçtiğimizde, kendimizle organlarımız arasındaki ilişki için de aynısını söyleyebiliriz. Yaşamın evrensel bir gerçeğidir bu. Canlı olan, kutsal olan, ekolojinin uzantısı olan bir ekonomi de aynı özellikleri taşımalıdır. Ve bu ekonominin her nesnesi, insanların yaratıp dolaşıma soktuğu her nesne, çevresindeki her şeyle bağ içermelidir. Günümüzde bizimki bir ayrılık ekonomisi: bireysel kullanıcıyla hiçbir ilişkisi olmayan standart mallar, işgal ettikleri toprakla hiçbir ilişkisi olmayan yapılar, yerel üretimle hiçbir ilişkisi olmayan perakende mağazaları ve doğa ve insanlar üzerindeki etkilerine hiç aldırmadan yapılmış ürünler. Bunların hiçbiri güzel, canlı ya da bütün olamaz.

Özelliklerini betimleyebilsek de, güzellik, yaşam ya da ruh bir formüle indirgenemez. Bir Shaker mobilyasında olduğu gibi basitlikte, ya da Mescid-i Şah'ta veya Mevlana Türbesi'nde olduğu gibi süslemelerde bulunabilir. Alexander bunun farkına varılması için bazı etkili yöntemler önerir. Nesneleri kıyaslarken kendimize şu soruları sorabiliriz: "Bunlardan hangisinde daha çok yaşam var?" "Bunlardan hangisi benliğimi daha iyi yansıtıyor?" "Bu nesne bana insanlığımın genişlediğini mi hissettiriyor –yoksa daraldığını mı?"

Bu nedenle, ruhu olan nesneler, zengin ve güzel bir dünya için nesneler yaratmak üzere onları yaşamla, benlikle ve insanlıkla zenginleştirmeliyiz; diğer bir deyişle, kendi benliklerimizden bir şeyleri katmalıyız. Para sistemimiz ne olursa olsun, bu tür bir yaratım sürecini ortaya çıkarmadıkça ya da ona olanak tanımadıkça, kutsal bir ekonomide yaşıyor olmayız. Aynı biçimde, kendi içimizde maddilikteki kutsallığın farkındalığını geliştirip işimizi bu kutsallığa uyumlu kılarak, birbirimiz için ürettiğimiz ve yaptığımız şeylerin giderek daha çoğunun güzel, kişisel, canlı ve ruh sahibi olacağı bir ekonominin toplumsal ve ruhsal temelini atarız.

Bu tür bir zenginlik arayışı yüzlerce yıldır ideolojik tayfın hiçbir bölümü için öncelik olmadı. Örneğin yirminci yüzyıl sosyalistleri ölçülebilir maddi refahı daha ileri taşımayan her tür gösteriş ya da zevki reddederek, kitlelere bol ve ucuz mal götürmek için üretimi azamiye çıkarma amaçlı büyük projelerinde akılcı verimliliğin güdük faydacılığını yeğlediler. Sosyalist yoldaştan beklenen aynı sadelik günümüzde, fedakâr idealler adına incelikli yaşamdan

sakınması gerektiği varsayılan ilerici eylemciye de uzanıyor. Ve düzen kapitalizmi de bundan pek farklı değil: sosyalizmin acı verici derecede çirkin, faydacı yapı ve nesnelerini yeniden yaratıp mükemmelleştirdi. Çocukluğumda Sovyetler Birliği'ndeki yaşamın dehşetlerini dinlediğimi hatırlıyorum. Söylendiğine göre yalnızca bir tür mağaza vardı; kayıtsız, somurtkan görevlilerin çalıştığı ve ucuza imal edilmiş özelliksiz malların satıldığı devasa, vitrinsiz dağıtım yerleri. Wal-Mart'e ne kadar da benziyor. Ah, bir de anne-babaların çocuklarını iki gibi küçük bir yaşta zorunlu, devlet tarafından işletilen kreşlere göndermeleri gerekiyordu –ebeveynlik bile lağvedilmişti. Günümüzde burada da durum neredeyse aynı, devlet zorlamasının yerindeyse ekonomik zorunluluk var. Her halükârda, ruhsuz, yaşamdan yoksun ve yaşamı öldüren maddi bir dünya yarattık. Ne için bütün bunlar? Verim hedefi, emtia üretiminin azamiye çıkarılması yönündeki büyük proje ve bütün bunların altında, yaşama egemen olunması ve kontrol altına alınması için. Teknolojinin cenneti, kontrollü yaşam olacaktı bu, ama aslında ne olduğunu nihayet görüyoruz: otoyol kenarındaki alışveriş merkezi, robota benzeyen kasiyer, sonu gelmez otopark, yabani, canlı, düzensiz ve kutsal olanın imhası.

Kutsal bir nesne sonsuzdan bir şeyler içerir. Dolayısıyla, sonlu bir ölçülebilir özellikler listesiyle tanımlanan emtianın zıddıdır. Ve görmüş olduğumuz gibi paranın homojenliği dokunduğu her şeye aynılığı aşılayarak, her şeyi emtia alanına sürükler. Öyleyse 14. Bölüm'de anlatılan para alanının daralışı, şeylerimizin giderek daha çoğunun emtia zincirlerinden kurtarılması olasılığını taşıyor. Standartlaştırılmış kitlesel üretimin ve ölçek verimliliğinin sonucu olan mamul mal fazlalığı içinde yaşıyoruz ne de olsa. Muazzam fazla kapasitemiz bu verimliliğe de, böylesine bir kitlesel üretime de ihtiyacımız olmadığına işaret ediyor. Büyüme talep eden paranın çılgınlığının tuzağına kapılıp, ihtiyaç duymadığımız ucuz, çirkin şeylerden giderek daha çok üretirken, güzel, eşsiz, kişisel ve canlı şeylerin yoksulluğunu çekiyoruz. Bu yoksulluk da tüketimin sürmesine neden oluyor; ilişkiden yoksun bir maddi çevrenin yarattığı boşluğu doldurma amaçlı umutsuzca bir çaba bu.

2. Bölüm'de bu konuya değinerek şunları yazmıştım: "Şeylerimizin ucuzluğu değersizleşmelerinin bir parçası ve her şeyin özelliksiz ve gözden çıkarılabilir olduğu ucuz bir dünyaya mahkûm ediyor bizi." Uzun zamandır şeylerimize giderek daha az değer veriyoruz. Biz zengin uluslar artık çoğu şeyi onarmaya zahmet bile etmiyoruz, çünkü yenisini almak genellikle daha ucuza geliyor. Ancak bu ucuzluk büyük oranda, maliyetlerin dışsallaştırılmasından kaynaklanan bir yanılsama. Doğanın armağanlarının tüketilmesinin gerçek bedelini

ödemek zorunda kaldığımızda malzemeler bize daha değerli görünecek ve ekonomik mantık, yüreğimizin dünyaya hürmet etme ve doğanın armağanlarını aldığımızda onları iyi yönde kullanma arzusuyla artık çelişmeyecek, aksine bu arzuyu güçlendirecek.

Öyleyse sonuçta kutsal ekonomi, binlerce yıldır giderek dünyamızı tanımlar olmuş ruh-madde ayrımının, insan-doğa ayrımının ve sanat-iş ayrımının sağaltılmasının bir parçasıdır. Ayrılma yolculuğumuz sırasında, ilk baştaki bütünlüğümüzden uzaklaşmasaydık asla var olamayacak harikulade yaratıcı teknoloji ve kültür araçları geliştirdik. Şimdi geriye kalan bu bütünlüğü geri kazanıp yeni bir alana taşımak, nanoteknolojiyle ve sosyal medyayla, eski ustaların marangoz keserleriyle ve şarkıyla yarattıkları aynı yaşamı, güzelliği ve ruhu taşıyan şeyler yaratmak.[3] Bundan daha azını istemeyelim. Daha güzel bir dünya yaratmak için değilse, atalarımız hangi amaç için fedakârlıkta bulundular?

Yaratıcılar olarak doğduk, dünyaya, armağanlarımızın coşkulu ifadelerine erişmek için geldik. Güzellikle işlev arasındaki bağ, sağkalımla armağanlarımızın ifadesi arasında da buna paralel bir uyum olduğuna işaret ediyor. Geçinmekle sanatçı olmak arasındaki eski ayrım kalkacak, şimdiden kalkıyor. Aramızdan pek çoğumuz, giderek daha çoğumuz, bu ayrımı reddediyoruz. Hiçbir nesne özenimizi, hürmetimizi, onu doğru yapma çabamızı hak etmeyecek kadar önemsiz olmayacak. Tüm şeyleri bütünlük içine yerleştirme peşinde koşacağız –şimdiden koşuyoruz. Bu kitapta söz etmiş olduğum hareketlerin tümü bizi daha güzel bir dünyaya taşıyor. Sosyal kâr payı, maliyetlerin içselleştirilmesi, büyümeme, bolluk ve armağan ekonomisi, bunların hepsi bizi mücadele, sağkalım ve dolayısıyla faydacı verimlilik zihniyetinden uzaklaştırıp, asıl minnet durumumuza taşıyor: almış olduklarımıza hürmet ve bize bağışlananlardan aynı derecede, ya da daha iyi biçimde verme arzusu. Geldiğimizden daha güzel bir dünya bırakmak istiyoruz arkamızda.

Yaşam ne denli güzel olabilir? Bunu düşlemeye cesaret bile edemiyoruz. Buna gözüm ilk kez on dokuz yaşında, Tayvan'daki Ulusal Saray Müzesi'ni gezdiğimde ilişmişti. Kendi gözlerimle görmesem varlıklarına inanamayacağım nesneler vardı orada. Özellikle bir çaydanlığı, imparatorun çaydanlığını hatırlıyorum; öylesine güzel ve mükemmel bir nesneydi ki, bir tanrının ruhunu taşıyordu sanki. Gerçek zenginlik herkesin böyle nesnelerle, ustalar

3) Marangoz keserlerinden ve şarkılardan vazgeçmemiz gerektiğini değil, teknolojimizin tüm unsurlarının ruhsal yaşamın zenginleştirilmesine yöneltilmesi gerektiğini söylüyorum.

tarafından dehalarının tüm coşkusuyla yapılmış nesnelerle çevrili yaşaması olacaktır. Böyle bir ustalığa yalnızca birkaç kişinin erişebileceğine inanmıyorum; daha çok, armağanlarımız öylesine bastırılmış ki, pek azımız bu ustalığa ulaşabiliyoruz. Neyse ki geçmişin kayıtları bize nelerin mümkün olduğunu hatırlatıyor. Bu çaydanlık gibi büyük yapıtlara bakıp, "Artık bunu yapan türde insanlar yok," diye düşünüyorum. Bu tür nesneler bu dejenere çağda yaşayan her insanın kapasitesinin ötesinde. Yine de insanlığımızda bu olanak yatıyor ve onu geri alma yoluna girdik.

Christopher Alexander Japonya'daki, bir mimari başyapıt olan Tofuku-ji tapınağına ziyaretini anlatır; çıktığı taş merdivenler iki çit arasında daralıp sona ererek, en üst basamakta oturmaktan başka seçenek bırakmaz –mükemmel bir noktadır burası, uzun tırmanışın ardından sessiz ve esintilidir. Yanına mavi bir kızböceği oturur. Alexander şöyle yazıyor:

> Birdenbire, bu sarayı inşa eden insanların bütün bunları kasten yaptıklarından emin oldum. Bu yeri, mavi kızböceğinin gelip yanıma oturacağını bilerek yaptıklarına –bugün, yeniden anlatırken her ne kadar tuhaf ya da olasılık dışı görünürse görünsün– emindim. Şu anda nasıl görünürse görünsün, olduğu anda, ben merdivenlerde otururken, bu yeri yapmış olan insanlarda benim daha önce hiç deneyimlemediğim düzeyde bir beceri olduğundan hiç kuşkum yoktu. Kendi cehaletimin farkına vardığımda titrediğimi hatırlıyorum. Daha önce karşılaştığım her şeyin ötesinde bir beceri ve bilgi düzeyinin varlığını hissettim. (437)

Bizim mümkün olduğunu sandığımızı aşan böyle bir beceri günümüzde hepimizde saklı. İnsanlığın büyük projesi bunu geri kazanmak ve üzerine bir dünya inşa etmektir.

SONUÇ

YÜREKLERİMİZİN BİZE MÜMKÜN OLDUĞUNU SÖYLEDİĞİ DAHA GÜZEL DÜNYA

Ne yapacağımızı artık bilmediğimizde gerçek işimize ulaşıyor ve hangi yöne gideceğimizi artık bilmediğimizde gerçek yolculuğumuza başlıyoruzdur belki de. Şaşkınlığa düşmeyen akıl kullanılmaz. Önü kesilen dere şarkı söyler.

-Wendell Berry

Giriş bölümünde yapıtımı "yüreklerimizin bize mümkün olduğunu söylediği daha güzel dünya"ya adarken, bizim hep bildiğimizden çok farklı bir dünya olasılığına aklın direnişinden söz etmiştim. Yüzyıllar ve binyıllar, giderek daha da artan bir eşitsizlik, şiddet, çirkinlik ve mücadeleyle dolu bir dünyaya alıştırdı bizi. Bu dünyaya öylesine alıştık ki, bundan başka bir şeyin de olduğunu unutuyoruz. Kimi zaman, bozulmamış doğaya, geleneksel bir kültüre ya da yoksullaşmış modern dünyanın ardında gizlenmiş duyusal zenginliklere yolculuk yaptığımızda, nelerin yitirilmiş olduğunu hatırlıyoruz ve bu da canımızı yakıyor, Ayrılma yarasına tuz basıyor. Bu tür deneyimler en azından neyin mümkün olduğunu, neyin var olmuş olduğunu ve var olabileceğini gösteriyor bize, ama böyle bir dünyayı nasıl yaratacağımızı göstermiyor. Statükoyu sürdürmek için saf tutmuş muazzam güçlerin karşısında aklımız kederle siniyor. Doğada, özel toplantılarda, müzik festivallerinde, törenlerde, aşkta ve oyunda bakışlarımız bir an için daha güzel bir dünyaya takıldığında, alışmış olduğumuz ruhu ezen, para güdümlü dünyada bunların asla geçici soluklanmalardan fazla bir şey olamayacaklarına inanmamız cesaretimizi daha da kırıyor.

Bu kitabın başlıca hedeflerinden biri, aklın mantığını yüreğin bilişiyle uyuşturmak: yalnızca neyin mümkün olduğunu değil, oraya nasıl gidileceğini

de göstermek. *Mümkün* sözcüğünü, "Yalnızca şansımız yaver giderse mümkün olur," cümlesindeki gibi "belki" anlamında kullanmıyorum. Kendi kaderini tayin anlamında mümkün, demek istiyorum: bizim yaratabileceğimiz bir şey olarak, daha güzel bir dünya. Bunun mümkün olduğunu gösteren pek çok kanıt verdim: katlanarak büyümeye bağımlı bir para sisteminin kaçınılmaz çöküşü, yerküreyle yaratıcılık ortaklığı içerisindeki bağlantılı benlik yönündeki bilinç kayması ve kutsal ekonominin gerekli parçalarının şimdiden ortaya çıktığını gördüğümüz pek çok şey. Bizim yaratabileceğimiz bir şey bu. Yaratabiliriz ve yaratıyoruz. Günümüz dünyasının kötülük ve çirkinliğinin ne kadar büyük bölümünün paraya bağlanabileceği düşünüldüğünde, para dönüştürüldüğünde dünyanın nasıl bir yer olacağını hayal edebiliyor musunuz?

Ben edemiyorum, tümünü edemiyorum, ama kimi zaman gördüğüm görüntüleri soluğumu kesiyor. Belki de hayal edemiyor değilimdir; belki yalnızca, hayal etmeye cesaret edemiyorumdur. Gerçekten kutsal bir dünyanın, kutsal bir ekonominin görüntüsü, şu anda çektiğimiz ıstırabın büyüklüğünü daha da gözler önüne seriyor. Ama gördüklerimi, en spekülatif, naif, uygulanamaz, hayalci olanları bile paylaşacağım. Kutsal ekonominin kavramlarını tutarlı, mantıklı bir biçimde sunabilmişsem, bu paylaşımımın onların inanırlığını zedelemeyeceğini umarım.

Bu kitapta tanımladığım kutsal ekonominin mümkün olmakla kalmayıp, aynı zamanda şimdiden ortaya çıkmaya başladığına pek çok örnek verdim. Eski işleyiş hâlâ baskın, ama giderek artan bir hızla çözülüyor. Büyük Çözülüş'ün ilk aşamasıyla –2008'in mali çöküşü– önümüzdeki bir ya da iki yıl içinde başlayacağını tahmin ettiğim ikinci aşaması arasında yazdım bu kitabı. Nasıl gerçekleşeceğini kimse öngöremez. Jeopolitik olaylara ve hatta doğal afetlere bağlı olarak eski rejim normallik görüntüsünü birkaç yıl daha sürdürebilir. Ama Tefecilik Çağı'nın, Yükseliş öyküsünün, Ayrılma Çağı'nın sonuna yaklaştık artık. Yeni çağın doğuşu, insan ırkının olgunlaşması sınavı belalı olabilir. Ekonomik çöküşe genellikle eşlik eden unsurları –faşizm, iç huzursuzluk ve savaş– içerecek muhtemelen, ama bu karanlık çağın beklenebileceğinden daha kısa ve çoğunlukla daha yumuşak olacağını düşünüyorum.

Sürekli karşılaştığım aydınlanmış insanlar sayesinde böyle düşünüyorum! Biz insanlar bu son yarım yüzyılda çok şey öğrendik ve bilincimiz bu gelişimde kritik bir noktaya ulaştı. Kişisel düzeydeki dönüşümle aynı olacak bu. Yeni bir varoluş biçimine geçerken eskiyi bir-iki kez yeniden ziyaret edebilir ve rahme yeniden sığışmaya çalışabiliriz; ama bunu yaptığımızda artık bizi barındıramadığını ve bir zamanlar yıllarca içinde yaşadığımız varoluş durumunun birkaç

haftada, hatta günde katlanılmazlaştığını görürüz. Genel olarak insanlık için de böyle olacak –birkaç kısa yıl boyunca karanlık ve çalkantı. Bu hızlanmış geçiş evresi, daha önceden hakkında spekülasyonda bulunduğum, milyonlarca yıllık alet çağını, yüz binlerce yıllık ateş çağını, on binlerce yıllık sembolik kültür çağını, binlerce yıllık tarım çağını, yüzlerce yıllık makine çağını ve onlarca yıllık bilişim çağını tamamlayan mini-çağların hızla birbirini izlediği bir dönem olacak belki de. Bu görülmemiş çağ hemen önümüzde ve ardından, öncekilerin hepsinden niteliksel açıdan daha köklü bir geçiş gelecek.

Şimdi spekülasyon alanına girdiğime göre, kutsal ekonominin önümüzdeki iki yüzyıl boyunca ortaya çıkacağına inandığım birkaç yönünü daha betimlemek istiyorum. Önümüzdeki yirmi yılda, kimi durumlardaysa beş yılda yaratabileceğimiz gelişmeler betimlendi bu kitapta. Ya önümüzdeki iki yüz yıl? (İhtiyatlı davranıyorum –belki de aslında büyük düşünmeliyim!)

Armağanları istiflememenin ve vermenin toplumsallığının sonuçlarından biri, armağan kültürlerinde servetin genellikle gözler önünde olmasıdır. Kimin kime ne verdiğini, kimde ne kadar olduğunu, kimin istiflediğini, kiminse cömert olduğunu herkes bilir. Modern para dinamiklerine aktarıldığında bu, tüm parasal stokların ve işlemlerin halka açık olması anlamına gelir. Paranın gelişiyle servet, daha önceleri mümkün olmayan bir gizliliğe büründü. Toprak, koyun ve sığırdan oluştuğunda kişinin servetini saklamasının ve dolayısıyla servete ilişkin toplumsal beklentilerden yan çizmesinin yolu yoktu. Ama para bodrumda istiflenebilir, yeraltına gömülebilir, sayılardan oluşan banka hesaplarına depolanabilir, gizli tutulabilir, mahremleştirilebilir. Paranın olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması için sonunda paranın bu özelliği ortadan kalkmalıdır.

Fiziksel nakit paradan elektronik paraya geçiş bunu uygulanabilir kılar, ama elbette totaliter kontrol hayaletini gündeme getirir. Topyekûn Bilişim Farkındalığının bir parçası olarak devletin her işlemi inceleyebilmesini istiyor muyuz? Muhtemelen hayır –devletin her harcaması da halkın incelemesine açık olmadıkça. Kimi insanların ve kimi kurumların mali işlerinin şeffaf, diğerlerininse gizli olması kabul edilemez. Para *evrensel* düzeyde şeffaf olmalıdır.

Her işlemin ve her hesap bakiyesinin kamunun incelemesine açık olduğu bir sistemin iş uygulamalarını kökten değiştireceği açıktır. Daha önce iş dünyasında yer aldıysanız, her müşterinin, tedarikçinin ve rakibin sizin gerçek maliyetlerinizi bildiğini bir düşünün! Ne var ki parasal şeffaflık, 21. Bölüm'de incelemiş olduğum, maliyetlerinizi dürüstçe ortaya koyduğunuz ve bunun

üzerine armağan davetinde bulunduğunuz, armağandan esinlenmiş iş modellerine doğal bir biçimde uyar. Artık öteki tarafın bilgisizliğinden yararlanmak için kimse maliyetleri konusunda yalan söyleyemez.

Mali mahremiyetin olmaması fikri çoğu kişiye tehdit edici görünecektir. Günümüzde para benlikle böylesine bağlantılı olduğundan kendimizi teşhir olmuş, korumasız kalmış hissederiz –gerçekten de günümüz toplumu için bu doğrudur: kıskançlığa ve yargılanmaya, suç niteliğinde gaspçılığa ve tacizci akrabaların taleplerine maruz kalırız. Ancak başka bir bağlamda finansal şeffaflık açık, güven dolu, korumasız ve cömert bir varoluş biçiminin parçasıdır –korkacak hiçbir şeyi olmayan, toplum içinde kendini rahat hisseden bir kişi olmanın. Üstelik finansal şeffaflık pek çok suçun işlenmesini de güçleştirecektir.

Kutsal ekonominin öteki gelişmelerinde olduğu gibi, yalnızca para biriminin dijitalleşmesiyle değil, doğaları gereği kamusal olan çeşitli çevrimiçi derecelendirme sistemlerinin yeni "toplumsal para birimleri"yle de, şimdiden bu yönde ilerlemekte olduğumuzu gösteren işaretler var. Sonuçta para toplumun kişinin armağanları karşısında duyduğu minnetin simgesidir, bu nedenle bu simgelerin de halka açık olması yerindedir.

Bizim bildiğimiz şekliyle paranın bir başka temel özelliği, homojenliğidir: her dolar, öteki tüm dolarlarla aynıdır. Bu nedenle paranın tarihçesi, ona bağlı bir öyküsü yoktur. Paranın bu özelliği, dokunduğu her şeyi homojenleştirmenin yanı sıra, onu maddi ve toplumsal dünyadan kopartır. Oysa eski zamanlarda armağanlar, birer öyküleri olan eşsiz nesnelerdi. Armağan verme törenlerinde sıklıkla armağanın tüm öyküsü anlatılırdı (günümüzde ilkel bir güdüye uyarak bunu hâlâ yapıyoruz; armağanı nereden aldığımızı ya da düğününde büyükannemize armağan edilmiş olduğunu anlatmak istiyoruz). Dolayısıyla paranın homojenliği ve anonimliği (benim dolarlarım sizinkilerle aynıdır) onu armağan ilkeleriyle ve kutsallığın giriş bölümünde betimlemiş olduğum iki özelliğiyle uyumsuz kılıyor: eşsizlik ve bağlantılılık.

Bu nedenle, sonunda paranın homojenliğini kaybedeceğini ve beraberinde tarihini de taşıma kapasitesini kazanacağını öngörüyorum. Elektronik, şeffaf para sayesinde her bir doların kullanılmış olduğu her işlem elektronik veritabanında ona iliştirilecek. Bu durumda bir şey alırken maaşınızdan gelen parayı mı yoksa bir arkadaşınızın verdiği parayı mı kullanacağınıza karar verebileceksiniz ve aynı banka hesabında olsalar bile *farklı paralar* olacaklar. Çocuğun bankanın "sizin paranızı" sakladığı ve hesaptan para çektiğinizde aynı fiziksel banknotları geri verdiği yönündeki sezgisi doğru olacak. (Bu sis-

tem kredi parayla çelişmiyor –para yine doğacak, bir süre dolaşımda kalacak, sonra ölecek.)

Uygarlığın, giderek artan ayrılmanın ve uzun bir yeniden birleşme çağında aşılmasının tarihçesi, ilk baştaki bolluktan aşırı kıtlığa gidiş ve ardından daha karmaşık bir bolluğa yeniden dönüş yolculuğu aynı zamanda. Bu kitapta, dijital medya yoluyla, onun aracılık etmesi ve "içerik" üretiminin marj maliyetlerinin neredeyse sıfıra düşmesi sayesinde ortaya çıkmakta olan bolluk ekonomisinden bahsettim. Günümüzde kapsamı kısıtlı olan bu bolluk ekonomisi uzun vadede yeni bolluk alanlarına model oluşturacak. Bunlardan biri enerji olacak ve enerjinin "ölçülemeyecek kadar ucuz" olacağını öngörmüş atom çağı vizyonerlerinin hayalleri gerçekleşecek.

Petrol kaynaklarının ve yerkürenin fosil yakıt salımlarını özümseme kapasitesinin azaldığı günümüzde bunun tam aksiyle yüz yüzeymişiz gibi görünüyor. Kısa vadede güneş ve rüzgâr enerjileri gibi bilinen çevre dostu kaynaklardan ve dönüşüm teknolojilerinden enerji bolluğu doğabilir, ama insanlık gerçek bir bolluk ruhuna girdiğinde, günümüzde geleneksel bilimin görüş alanının dışında kalan yeni enerji kaynaklarının ortaya çıkacağına inanıyorum. Teknolojinin ilerleyişinin değil, algı kaymasının ürünü olacak bunlar. Aslına bakılırsa "bedava enerji" teknolojileri en azından bir yüzyıldır, Nikola Tesla'nın çalışmalarından bu yana mevcut.[1] Günümüzde İkinci Termodinamik Yasası'nı ihlal eder görünen en az beş ya da on farklı enerji teknolojisi var. Bu alanda araştırma yaparsanız, araştırmalara el konulmasını, kariyerlerin mahvedilmesini, hatta araştırmacıların gizemli bir biçimde ölmelerini içeren utanç verici bir tarihle karşılaşırsınız. Enerji kıtlığının sürdürülmesi amaçlı aktif bir komplo olup olmaması bir yana, bir düzeyde insanlık enerji bolluğu armağanına hazır değildi ve önümüzdeki onyıllarda da, armağanın ruhuna derinden ve tümden girene dek hazır olmayacağız muhtemelen. J. P. Morgan'ın Tesla'nın kariyerini mahvetmesi, yakın tarihlerde plak ve film endüstrisinde olduğu gibi yapay kıtlık yaratıp bundan kâr etme amaçlı olabilir. Ama belki de daha büyük güçler işbaşındaydı; hatta belki Morgan, insanlığın Tesla'nın armağanına henüz hazır olmadığını bir düzeyde kavramıştı. Her halükârda,

1) J. P. Morgan'ın (Tesla'ya göre kelimenin tam anlamıyla sınırsız enerji sağlayacak olan) kablosuz enerji aktarımı projesini finanse etmeyi kestiğinde bilimi sorgulamamış olması önemlidir. İcadın işe yarayacağı yönünde hiçbir kuşku belirtisi göstermedi. Reddetmesinin nedeni, bundan para kazanmanın olanaksızlığını görmüş olmasıydı; "Ölçemezsem, satamam," demişti. Tesla'nın AC enerji gibi önceki buluşları kıtlık ekonomisine ve kontrol zihniyetine uyar, bu nedenle finans güçleri tarafından coşkuyla benimsenmişlerdir.

ayrılma ve kıtlığa dayalı egemen paradigmalarımızın, olanaksız, sahte ya da fantastik sayılıp göz ardı edilen bedava enerji teknolojilerini içermeleri yapısal açıdan olanaksız.

Dışsal deneyimimiz kimi açılardan psikolojimizi yansıtıyorsa, belki de insanlık için enerji bolluğunun başlangıcı, icadının patentini alıp ondan kâr etme umudunu yitirmiş ve bunun yerine icadını kamusal alanda özgür bırakacak bir mucidi bekliyordur. Böyle bir durum alışıldık şarlatanlık suçlamalarının ve patentlere Savunma Bakanlığı'nın el koymasının önünü kesecektir. Temelde evrenin bedava armağanı olan bir şeyi tek bir insanın ele geçirmeyi ve sahip olmayı umması mümkün mü?

Teknolojinin insanlığı kurtaracağına inanmıyorum. Çalışmalarımı okuyan pek çok kişi, günümüz para sisteminin sorunu konusunda aynı temel anlayıştan beslenen bir hareket olan Venüs Projesi'ni duyup duymadığımı soruyor. Ruhunu benimsesem de Venüs Projesi'nin, kömür çağından beri bizi hayalci bir umuda yöneltmiş olan aynı teknolojik ütopyacılığa kendini kaptırdığını düşünüyorum. Ama aslında, 2. Bölüm'de anlattığım gibi, bolluk bize her zaman açıktı. Kıtlığı üreten araçlarımız değil, algılarımızdır.

Şiirsel bir biçimde ifade edeyim bunu. 11. Bölüm'ün sonunda şunları yazmıştım:

> Spiritüel gelenekte bizim de güneşe geri verdiğimizi, hatta güneşin ancak bizim minnetimiz aracılığıyla parlamayı sürdürdüğünü söyleyen bir damar bulunmaktadır. Eski güneş ritüellerinin tek amacı güneşe teşekkür etmek değildi –parlamayı sürdürmesi içindi. Güneş enerjisi, bize geri yansıtılan yerküre sevgisinin ışığıdır. Burada da armağan döngüsü işler.

Öyleyse bizler bolluk zihniyetine ve bağlantılı benliğin, sevgi yoluyla benimle seni bağlayan benliğin cömertliğine adım atarken, güneş de daha fazla parlayacak olabilir mi? Bu yeni "güneşler" –evrenin sonsuz cömertliğinin yeni kaynakları– bize açılıp, sevgimizi geri yansıtacak mı? Minnete doğduk; yaşamın armağanına ilksel tepkimiz bu. Armağan ruhunda yaşamak anlamına gelen bu minnette yaşarken ve cömertlik kanallarını daha da genişletirken, içe doğru armağan akışının da artması kaçınılmazdır.

Enerjiden sonra, evrenin temeldeki bolluğunu başka hangi alanlarda ifade edeceğimizi kim bilebilir? Madde mi? Zaman mı? Bilinç mi? Bildiğim tek şey, biz insanların armağanlarımızı keşfetmeye ve onları güzel amaçlara yöneltmeye henüz başlamış olduğumuz. Mucizeler yaratma kapasitesine sahibiz

–günümüzde gezegenin durumunun mucizeler gerektirdiği düşünülürse, iyi bir şey bu.

Yeniden Birleşme Çağı'nın çizgisel zamanda nasıl gelişeceğini öngöremem. Ancak bizlerin ömürlerimizin sonuna geldiğimizde benim kuşağımın, içine doğduğundan hayal edilemeyecek derecede daha güzel bir dünyada yaşıyor olacağını biliyorum. Ve yıldan yıla gözle görülür biçimde iyileşen bir dünya olacak bu. İki binyıldan daha uzun bir zaman önce çıplaklaşmış Yunan adalarını yeniden ağaçlandıracağız. Sahra Çölü'nü bir zamanlar olduğu zengin çayırlara dönüştüreceğiz. Hapishaneler artık olmayacak, şiddete ender rastlanacak. İş konusunda, "Nasıl geçinebilirim?" değil, "Armağanlarımı nasıl en iyi biçimde verebilirim?" diye düşüneceğiz. Bir ulusal sınırı geçmek sorgulanma değil, hoşça karşılanma deneyimi olacak. Sanayi çağından kalma devasa malzeme birikimini yeniden kullanacağımızdan, neredeyse hiç maden ve taşocağı kalmayacak. Kendimizin uzantısı olan konutlarda yaşayacak, bizi tanıyan insanların yetiştirdiği yiyecekleri yiyecek ve yeteneklerinin doruğundaki insanların ellerinden gelen en iyi işçiliğin ürünlerini kullanacağız. Günümüzde neredeyse olmayan, ama yüreklerimizdeki özlem sayesinde olması gerektiğini bildiğimiz bir yakınlık ve topluluk zenginliği içerisinde yaşayacağız. Ve çoğu zaman duyduğumuz en yüksek ses doğanın sesleri ve çocuk kahkahaları olacak.

Fantastik mi? Akıl bu denli iyi bir şeyi ummaya korkuyor. Bu betimleme öfke, çaresizlik ya da keder uyandırmışsa, ortak yaramıza, ayrılma yarasına dokunmuş demektir. Ancak neyin mümkün olduğu bilgisi hepimizin içinde yaşıyor ve yok edilmesi olanaksız. Bu bilgiye güvenelim ve yaşamlarımızı onun etrafında düzenleyelim. Eski dünya çökerken başka seçeneğimiz var mı? Kutsal bir dünyadan daha azıyla mı yetineceğiz?

EK

Kuantum Para ve Rezerv Sorunu

Para nedir? Bu kitapta farklı tanımlarla oynadım: değiş tokuş aracıdır, değer deposudur ve bir hesap birimidir; öykü ya da anlaşmadır; minnet simgesidir; insan yaratıcılığının yönlendirilmesi için bir ritüel tılsımıdır. Parayı nasıl anlamaya çalıştığımıza bağlı olarak, bu tanımların tümü yararlıdır. Paranın bir şey *olduğu*, öteki nesnel, ayrı nesneleri içeren bir evrende nesnel ve ayrı bir şey olduğu inancı nihayetinde yanlıştır ve bizim çağımızda sona ermekte olan ayrılma öyküsünün bir parçasıdır.

Parayı anlama konusunda daha akışkan, daha "çok-yönlü" bir yaklaşımı yeğlememin nedeni bu. Tanımlarla başlayıp buradan da mantıkla devam eden temel önermeye dayalı öğrenme yöntemi yetersiz kalmaya mahkûm. İçsel olarak tutarlı ve entelektüel olarak rahatlatıcı, ama önemli gerçekleri dışarıda bırakan bir sistem yaratıyor. Dinde olduğu kadar ekonomide de köktencilikte bu hep böyledir.

Öyleyse, paranın ne olduğuna ve dolayısıyla, nasıl yaratıldığı ve nasıl yaratılması gerektiğine ilişkin herhangi bir otoriter beyanı kabul etmekte son derece ihtiyatlı olmak gerek. Pek çok kez parayı nihayet anladığımı düşündüğüm olmuştur, ama sonunda, Gödel mantığında olduğu gibi, gerçeğin alanının benim onu anlama çerçevemden mutlaka daha geniş olduğunu kimi zaman üstü örtülü olarak, kimi zamansa açıkça gösteren yeni çelişkilere rastladım.

"Paranın *gerçekte* ne olduğu" konusundaki açıklamaların hiçbiri yanlış değildi; yalnızca, kısmiydiler, belli çıkarsamalar için yararlıydılar. Para konusundaki, avangart bilinci etkisine almış en son anlayış için bile geçerli bu: günümüzde para saf kredidir ve bankalar kredi verdiklerinde –yalnızca muhasebe girişi olarak– hiçlikten yaratılır. Ancak yakından incelendiğinde bu tanım çöküyor. Kutsal ekonomi vizyonumun her tür parasal köktencilikte pusuya yatan kaçınılmaz kusurları daha ileriye taşımaması için, paranın ve kredinin bu ince ayrıntılarını incelemek istiyorum. Banka rezerv yükümlülükleri meselesi bazı acil ve benim için şaşırtıcı sonuçlar doğuruyor. Kısmi mi? Yüzde yüz mü? Sıfır mı? Her birinin kendi parlak, bilgili taraftarları var. İleride göreceği-

miz gibi, bu tartışmanın büyük bölümü hatalı (ya da en azından, şartlı olarak doğru) önermelere dayalı.

İlk olarak, *Zeitgeist* filmlerinden Chris Martenson'ın *Chrash Course*'una ve Federal Reserve'in kendi elkitabı *Modern Money Mechanics*'e günümüzde sayısız açıklamada öğretildiği şekliyle kredinin parayla özdeşleştirilmesini inceleyelim. Bir banka (A Bankası) John'a birkaç klavye darbesiyle yarattığı bir milyon doları kredi olarak verir. Bunun için kimsenin parası bir milyon dolar borçlandırılmaz; yeni paradır bu. Şimdi John, ilk bankadaki hesabında kalmasın diye, kullanmak istediği için bu krediyi hesaptan çeker. Parayı diyelim ki ev almak için kullanacak ve bu bir milyon dolar sonunda Mary'nin bir başka bankadaki (B Bankası) hesabına yatacak. Sistemde hâlâ bir milyon yeni dolar vardır, yalnızca artık John'ın değil, Mary'nin hesabındadır.

Ancak Mary John'ın çekini bozdurduğunda olan tek şey bu değildir. Çek aynı zamanda "takastan" geçmelidir, yani A Bankası'nın Federal Reserve'deki (ya da daha büyük olasılıkla aracı bir takas örgütündeki, ama biz işi basitleştirelim) hesabı 1 milyon dolar borçlandırılır ve B Bankası'nın hesabı aynı miktarda alacaklandırılır. Ancak tipik olarak A Bankası da, B Bankası ya da başka bankalar tarafından düzenlenmiş çekler alacaktır, dolayısıyla gün sonunda, bütün işlemler tamamlandığında, A Bankası'nın rezerv hesabının borçlandırılmasına gerek kalmayabilir. Özellikle de A Bankası'nın yüksek tutarlı krediler veriyor olması durumunda, rezervlerinin sıfırın altına inmesi de mümkündür. Ama bunda bir sorun yoktur –çekleri karşılıksız çıkmayacaktır. Gerekli rezervi (Fed Fonları piyasasında) başka bankalardan ya da Fed'in kendisinden (iskonto penceresinden) borç alabilir. Banka rezervlerinden kısa vadeli kredilerdir bunlar. A Bankası'nın daha uzun vadeli bir açığı kapamak için daha fazla mevduat toplaması, ya da başka bankalardan daha uzun vadeli borçlar alması veya kredileri repo piyasalarında satması gerekir. Verdiği kredilerin sağlam olduğunu gösterebilirse gerekli fonları elverişli bir oranla bulmakta normalde hiç sorun yaşamayacaktır. Bu borçlanma kredi yaratımından temelde farklıdır. Banka bankalararası kredi piyasasından borçlandığında yeni para yaratılmaz. Bir bankanın rezerv kazancı öteki bankanın kaybıdır. Rezervler söz konusu olduğunda yeni para yalnızca merkez bankası tarafından yaratılabilir (örneğin Federal Reserve). Yani şimdiden iki tip paramız var, ekonomi istatistiklerinde M0 (ya da "taban para") ve M1, M2 vb'ye denk düşen rezervler ve kredi.

Banka tarafından yaratılmış kredi değiş tokuş aracı olarak kullanıldığındaysa *başka bir şey olup bitmektedir*. Önümüzdeki birkaç paragrafta, pek çok reformcu tarafından sağlam bir para sisteminin anahtarı olarak savunulan tam

rezerv bankacılığı fikrini araştırırken bunu aklınızda tutun. Tam rezerv bankacılığının 1920'lerde Frederick Soddy, 1930'larda Irving Fisher ve günümüzde Ron Paul, Stephen Zarlenga, Dennis Kucinich ve Avusturya Okulu'ndan pek çok ekonomist gibi, birbirlerinden çok farklı düşünürlerden destek bulan görkemli bir şeceresi bulunmaktadır. Tam rezerv bankacılığı krediyle rezerv arasındaki ayrımı ortadan kaldırır. Bankalar yalnızca kendi paralarıyla ya da (onların da kabul etmesiyle) mudilerin parasıyla kredi verebilirler, ama geri ödenene dek bu para gitmiş olacaktır. Vadesiz mevduatın borç verilmesi söz konusu olmayacaktır.

Bu sistem ilk bakışta, günümüzdeki sistemden kökten farklı görünmektedir. Kısmi rezervde banka "kısa vadede borçlanıp uzun vadede kredi verebilir"; yani her an çekilebilecek vadesiz mevduatın büyük bölümünü uzun vadeli kredi olarak borç verebilir. Tam rezerv bankacılığında buna izin verilmez. Bankalar hâlâ kredi verebilirler, ama ancak bu para onlara vadeli mevduat olarak verilmişse. Örneğin bir mudi altı aylık mevduat sertifikası (MS) alırsa bu fonlar ancak altı aylık vadeyle borç verilebilir.

Tam rezerv bankacılığına getirilen başlıca eleştirilerden biri finansal aracılığı –borç verenlerle borç alanların buluşturulmasını– zorlaştırmasıdır. Bankanın yalnızca güvenilirliğe dayanarak kredi vermek yerine, parasını krediye uzun vadeli olarak ayırmaya istekli bir mudi bulması gerekecektir. Ancak yakından incelendiğinde bu eleştirinin büyük oranda geçersiz olduğu ortaya çıkar. Aslında bankacılık şimdikiyle neredeyse aynı olacaktı.

Önce banka mevduatını düşünelim. Tam rezerv sisteminde vadesiz mevduata faiz verilmeyecekti, çünkü bankanın bu mevduatı elde bulundurmaktan hiçbir kazancı olmayacaktı (hatta mudi ücret ödeyecekti). Banka yalnızca vadeli mevduata faiz verecek ve bunlarla da daha yüksek faizle kredi açabilecekti –vade ne kadar uzunsa faiz o kadar yüksek olacaktır. Mudiler paralarını tahmini likidite gereksinimlerine bağlı olarak ellerinden geldiğince uzun süreliğine bankaya yatırmaya çalışacaklardı. Belli bir mudi ay sonunda faturalarını ödemesi gerektiğini bildiği için parasının bir kısmını otuz günlük MS'na, altı ay sonra büyük bir alım yapacağı beklentisiyle bir kısmını altı aylık MS'na ve üniversite harcı için biriktirmek amacıyla kalanını da on yıllık MS'na yatırabilir. Tüm mudiler bir araya toplandığında bankanın kredi vermesi için geniş çaplı, neredeyse kesintisiz bir vade dağılımı olacaktır. Kısa vadeli kredi için daha fazla fon bulunacak ve bunların faiz oranları daha düşük olacak; uzun vadeli krediler için mevcut fonsa daha az olacak.

Başlıca fark bankaların, günümüzde gayrimenkule ve büyük sermaye projelerine yöneltilen çok uzun vadeli krediler vermekte kısıtlanacak olmalarıdır. İnsanların bir ev almak için hâlâ yirmi ya da otuz yıllık krediye ihtiyaçları olabilir, ama paralarından o kadar uzun süre ayrılmak isteyecek tasarruf sahibi sayısı çok az olacaktır. Aslına bakılırsa diyelim ki bir yıllık kısa vadeli bir kredi verip bundan sonra her yıl onu yeniden finanse ederek bu sorundan kolayca kaçınılabilir. Temelde, değişken faizli ipotekli konut finansmanının eşdeğeridir bu. Refinansman oranının sözleşmeyle sabit oranlı bir kredi gibi sabitlenebileceğini de sanıyorum.

İlkede tüm krediler bu şekilde finanse edilerek, belli bir uzunluktaki sabit vadeli mevduat gereksinimi ortadan kaldırılabilir. Bu durumda karşılaşılacak sorulardan biri şudur: "Tam rezerv sisteminde ne gibi kredi kısıtlamaları olacaktır?" Tıpkı günümüzdeki gibi banka (toplam rezervlerine dek) herhangi bir miktarda parayı herhangi bir vadeyle herhangi bir borçluya verebilir. Peki banka cazip bir kredi fırsatıyla karşılaşıp, mevcut rezervlerini aşan bir miktarda kredi vermek isterse? Aynen günümüzde yaptığı şeyi yapar –gerekli rezervi başka bankalardan ya da mali piyasalardan borçlanır.

Şimdi, elbette, en başta tam rezerv bankacılığı önerilerinin getirilmesine neden olan sorunla yüzleşmek zorundayız: mudilerin paralarını çekmek için bankalara üşüşmeleri. Kuramsal olarak kısa vadeli mevduatın tam değeri daha da kısa vadeli kredilerle karşılanırken, uygulamada bu kısa vadeli kredilerin çoğu pediyodik refinansmanlar için ayrılacak ve dolayısıyla, pek de likit olmayan varlıklara dayandırılacaktır. Tıpkı günümüzdeki gibi, banka çabucak çekilecek kısa vadeli mevduatlara dayalı olarak çok fazla uzun vadeli kredi verirse likidite kriziyle karşı karşıya kalır. Bu krizi bankaların günümüzde yaptıkları gibi çözebilir: örneğin, kredi portföyü sağlamsa, likidite borçlanabileceği başka bankalar bulabilir. Ya da, yeterince zamanı varsa, yatırımcılara hisse senedi ya da bono ihraç edebilir. Genel olarak, likidite meselesi kredilere günümüzdekinden daha fazla kısıtlama getirmeyecektir. Mevduat düzeylerinde rasgele dalgalanmalar her gün yaşanır ve büyük bir sorun yaratmaz, çünkü bankalar rezervlerindeki herhangi bir açığı Fed Fonları piyasasından ya da Fed'in kendi açık kredi kolaylığından borçlanarak kapatabilirler. Tam rezerv sisteminde de benzer mekanizmalar kullanılabilir.

Finansal aracılığın dışında iki sistem arasındaki bir başka görünürdeki fark, tam rezerv sisteminde bankaların, para otoritesine bağımlı olan para arzını değiştirme kapasitelerinin olmayacağının öne sürülmesidir. Ancak bu fark da bir yanılsamadır. Mevcut sistemde, örneğin pek çok emniyetli kredi fırsatının

bulunduğu ekonomik büyüme sırasında olduğu gibi bankalar daha fazla kredi verdiklerinde para arzı artar. Tam rezerv sisteminde bu tür şartlarda bankalar yine daha fazla kredi vereceklerdir. Toplam dolar miktarı artmayacaktır, *ama bu dolarları harcamak isteyen kişilerin elindeki dolar miktarı artar*. Resesyon dönemlerinde bankalar kredi vermek istemezler ve para, harcamaya ihtiyacı olmayan insanların tasarruf hesaplarında atıl kalır. Dolayısıyla ekonominin kullanabileceği gerçek para miktarı azalır. Günümüzde de aynen böyledir.

Tam rezerv bankacılığının taraftarları, aşırı kredi genişlemesi yüzünden oluşan iniş-çıkış çevrimlerine engel olacağını öne sürüyorlar. Yukarıda anlatılanların bunun böyle olmadığını gösterdiğini umuyorum. Etkili para arzı dolar sayısına değil, *para olarak*, değiş tokuş aracı olarak kullanılan dolar sayısına bağlıdır. Kısmi rezerv bankacılığına izin verilse de verilmese de, onları harcamak istemeyen ya da harcamaya ihtiyaçları olmayanların elinde çok fazla dolar varsa, toplam talep çökerek deflasyon spirali yaratabilir.

Bankalar tam rezerv sistemiyle borç verdiklerinde, "Para arzı artmıyor –aynı para, farklı ellerde," diyebilirsiniz. Ama para nedir? Aynı şeyin bir kişinin elindeyken para olmayıp, ötekinin elindeyken olması mümkün müdür? Onu asla kullanmayacak kişinin elindeyken para, para mıdır? Bu muamma eski çağlardan beri çözülemedi. Cimri kişinin elma ağacının altına istiflenmiş sikkeleri para mıdır? Fed'in sistemden para çekmek için menkul satarak para arzını azaltmasıyla, bir bankanın fazla rezervleri istifleyerek parayı tedavülden çekmesi arasında ne fark vardır? Etki aynıdır ve fiziksel gerçeklik de –bilgisayar bitleri– aynıdır. Richard Seaford, Marx'ı yankılayarak, temel paradoksu şöyle ifade eder: "Yalnızca ödeme ya da değiş tokuşta değerli olsa da, [paraya] paradoksal bir biçimde ancak. . . ödeme ve değiş tokuştan *geri tutarak*, 'gerçek servetin yalnızca hayaleti' olarak sahip olunabilir."[1]

Standart ekonomi bu paradoksu, para arzıyla para hızını –ne kadar para var ve ne hızla dolaşıyor– birbirinden ayırarak çözmeye çalışır. Birbirleriyle çarpıldıklarında bu iki faktör denklemlerdeki fiyat düzeylerini saptar. Matematiksel açıdan bakıldığında işe yarar, ama matematik formülleri gerçekliği modellemekte midir gerçekten? Dünyayı çoğunlukla ona ilişkin sembolik temsillerimizin merceğinden görürüz. Para arzıyla hızı arasındaki matematiksel ayrım, paranın insanlar arasındaki işlemlerden bağımsız olarak varolan ayrı, nesnel bir *şey* olduğu algısını hem koşullandırır, hem yansıtır. Ama paraya bakmanın bir başka, post-Kartezyen yolu da var: bir şey değil, bir ilişki olarak.

1) Seaford, *Money and the Early Greek Mind*, 248.

Bu farkındalığa, eh, pek çok iyi niteliği arasına tutumluluğu katmayan sevgili eski eşim Patsy'yi düşünürken ulaştım. Onun mottosu şöyledir: "Para harcayana dek senin değildir!" Ekonominin bakış açısından da durum aynıdır: para işlemlerde kullanılmadıkça ekonomik faaliyet üzerindeki etkisi çok azdır. Kısmi rezerv bankacılığında olanlara şöyle de bakabiliriz: bankalar yeni para yaratmazlar, yalnızca mevcut paranın *aynı anda iki yerde birden* olmasını sağlarlar. Aynı anda hem mudinin tasarruf hesabındadır, hem de borçlunun çek hesabında (ve çok geçmeden başka birinin tasarruf hesabında vb). Aynı taban para (rezervler) aynı anda birden fazla yerdedir, ama belli bir anda bu yerlerden yalnızca birinde kullanılabilir: bir işlem gerçekleşip çek takasa gittiğinde Federal Reserve'de rezervler bir hesaptan ötekine geçer. Bu aynı miktardaki paraya talep yüksek olduğunda, aynı anda pek çok yerde birden olması gerektiğinde, Fed açık piyasa operasyonları yoluyla daha fazla para sağlamadıkça, faiz oranları yükselir.

Paranın tasarruf hesabında olması muhtemelen, kişinin şu anda onu kullanmaya ihtiyacı olmadığı anlamına gelir. Bankanın işlevinin bu parayı onu kullanmak isteyen birine vermek olduğu varsayılır. Ancak o zaman ekonomik açıdan "var" olduğu söylenebilir ve ancak o zaman ekonomik etkisi olur (örneğin üretimi canlandırma). Tasarruf sahibinin aksine borçlanan kişi, parayı hemen şimdi kullanmak isteyen kişidir. Dolayısıyla paranın tasarruf sahibinden borçluya her devri, ister tam rezerv modeliyle olsun ister kısmi rezerv, etkili para arzını artıracaktır. Gerçekten kullanılmakta olan para miktarını artıracaktır.

Kısmi rezerv parayla kuantum parçacığının konumlarının üst üste oturması arasındaki benzerliği belirtmeden geçemeyeceğim. Dolayısıyla bu mesele, aynı paranın aynı anda pek çok yerde birden bulunmasından daha inceliklidir; bu tanımda para hâlâ, nesnel olarak varolan bir şey olarak düşünülmektedir. Oysa para belli bir anda bu yerlerin hepsinde ve hiçbirindedir, bir işlem yoluyla var edilene dek yalnızca bir olasılıktır. 100 dolar taban paraya dayanarak on kişinin tasarruf hesaplarında 100 dolarları olabilir. İçlerinden herhangi biri 100 dolarını herhangi bir zamanda çekebilir, ama onlar parayı çekene dek bu 100 doların bu tasarruf hesaplarının herhangi birinde var olduğu söylenemez. Kuantum ölçümlerinde olduğu gibi para bir etkileşim, bir işlem yoluyla gerçekliğe dönüşene dek sanaldır. 100 dolarınızı ATM'den çekip bakın! İşte nakit! En başından beri oradaydı, değil mi? Hayır. Orada ancak para çekme ya da çek yazma eylemi yoluyla ortaya çıktı. Tasarruf hesabınızdaki para "gerçekten orada" mıdır, değil midir? "Gerçek para" taraftarlarını rahatsız eden soru

budur, ama sonuçta yararlı bir soru değildir bu. Orada olsun ya da olmasın, tıpkı elektronun gözlemciyle etkileştiğinde var olması gibi, işlem yapıldığında var olmuştur. Maddede olduğu gibi parada da varoluş, bir ilişkidir.

Görünüşe bakılırsa "gerçek para" taraftarları bizi, varoluşun bir ilişki değil de tekil eylem olduğu Kartezyen bir çağa döndürmek istiyorlar. Günümüzde insan oluş biçiminde gerçekleşmekte olan devrime uymuyor bu arzu: farklı ve ayrı benliğin daha geniş, bağlantılı benliğe genişlemesine. Fizikte bile, en azından "var" olmak "uzam ve zamanda nicelikselleştirebilir bir nokta işgal etmek" anlamında kullanıldıkça, varlık artık nesnel bir özellik değil. Fiziksel yer nesnel bir nicelik değil. Öyleyse paramızdan bunu neden talep edelim?

Gerçekten de, zamanın dalgalarıyla birlikte hareket edeceksek, taban paradan tamamen uzaklaşmalı ve tüm paraların işlem olduğunda ortaya çıktığı, işlem olmadığındaysa ortadan kalktığı saf kredi sistemine doğru ilerlemeliyiz. Hatta rezervlere gerçekten gerek var mı? Paradoksaldır ki, tam rezerv sistemi olasılığı, aslında rezervsiz sistemden farklı olmadığından, gerek olmadığına işaret ediyor. Her iki durumda da bir değil, iki tür para var. Üstelik rezervsiz sistem küçük ölçekte tasavvur edilip kullanıldı –LETS ve öteki karşılıklı kredi sistemleri rezervsiz kredi tabanlı sistemlerdir.

Mevcut sistem rezervsiz işleyebilir mi? Diyelim ki A Bankası John'ın hesabında 1 milyon dolar kredi yaratır ve John Mary'ye ödemesini yaptığında bu hesabı 1 milyon dolar borçlandırır, böylece Mary'nin B Bankası'ndaki hesabı 1 milyon dolar artar ve bunların hepsi rezervsiz yapılır; neden böyle olmasın? Eh, olabilir, ama bu durumda tüm karşılıklı kredi sistemlerinde görülen aynı sorunla karşı karşıya kalırız: kimin ne kadar kredi yaratacağı ve eksi bakiyelerin nasıl sınırlandırılacağı nasıl düzenlenecek? Rezerv sistemi bankaların kredilerine bir limit getirir. Bu olmadığında bankacı etrafına sınırsız miktarda kredi saçıp ardından iflas edebilir ve böylece parayı topluma katkıdan uzaklaştırıp, katkıda bulunanların parasının değerini düşürebilir. Başka limit mekanizmaları kullanılabilir elbette –örneğin krediyi kimin alacağını devlet belirleyebilir ya da derecelendirmeleri ve puanları olan bir tür toplumsal geribildirim sistemi ya da formül kullanabiliriz. Kuantum para benzetmesine dönersek, kuantum sisteminde ölçüm yoluyla tezahür eden olası kuantum durumlar aralığı sınırlıdır. Olasılık dalga fonksiyonunun parçacık dağılımını tanımlaması gibi, para dağılımını etkileyecek toplumsal bir işleve de ihtiyacımız var. Tek yarık deneyinde fotonların çoğu belli küçük alanlarda ortaya çıkar. Kredi sisteminde kredinin çoğu onu en iyi şekilde kullanacak olanlara gitmelidir. Betimlediğim "toplumsal işlev" kime gideceğini belirlemez; yalnızca şartları,

iyi kullanıma ilişkin toplumsal konsensüsü temsil eden belli bir alana gitmesi olasılığını artıracak biçimde belirler. İğne deliği yarığının küçültülebileceği ya da büyütülebileceği gibi, para yaratımını daha büyük ya da daha küçük bir alana yaymak için bu işlevde uyarlamalar yapılabilir.

Bu işlevler arasında rezerv sistemi kimi önemli avantajlar sunar. Organiktir ve kendi kendini düzenler; risk almaya izin verir; hem kendiliğinden halk girişimciliğine hem sermaye akışının kolektif olarak karar verilmiş yönüne uyar. Son olarak, çürüyen para birimli kredi tabanlı sistem yeni dünyanın iki ana ilkesini içerir: karşılıklı bağımlılık ve süreksizlik.

Belki de en önemlisi, kredi tabanlı bir sistem mevcut finansal altyapının devrimci bir biçimde yıkılmasını ve yeni bir altyapı kurulmasını gerektirmeden bu kitabın tüm önerilerine uyabilir. Eksi faizli para biriminin, ekonomik kiraların kaldırılmasının, yerelleşmenin ve sosyal kâr payının etkileri gerçekten de devrimci olsa da, bunlara ulaşma yolu öyle değildir. Hatta daha şimdiden hepsi embriyo halinde dünyamızdalar. Kimi zaman ben dahil hepimiz beyaz sayfa açıp yeni baştan başlamayı istesek de, bu tür devrimler eskiyi yeniye yeniden katmak gibi çileden çıkarıcı bir eğilim sergilerler. Toptan devrim yönündeki "ya hep ya hiç" arzusu, aşamalı, gerçekleştirilebilir değişimlerin anlamsız olduğunu ima ettiğinden, moral bozucu ve felç edici de olabilir. Sonuçta, günümüzün kendi nitelemeleriyle devrimcileri hiçbir şey yapmadan sohbet odalarında oturup, çöküş geldiğinde başka herkesin tuttuğu yolun yanlışlığını nihayet göreceğine birbirlerini temin ederler.

O kuşkucuların daha çok bekleyeceklerini düşünüyorum. Onların çöküş gördükleri yerde ben, eskinin terk edilmeyip daha büyük bir şeye katılacağı bir dönüşüm krizi görüyorum. Bağlantılı benlik modernitenin ayrı benliğini inkâr etmez, ama daha geniş bir benliği oluşturan varoluşun çeşitli yönlerinden biri olarak benimser. Uygarlığımızın, nihayetinde hepsi benlik bilincimizden doğan, ona katkıda bulunan ve ona denk düşen yapıları için de aynı durum geçerlidir. Öyleyse, günümüzde birbirleriyle kesişen bütün bu krizlerin bir tür kimlik krizi olduğunu söyleyebiliriz. Bence Çöküşçü kalabalığın hatası bizi kurtarması, beyaz bir sayfa açması için o krize bel bağlamaları. Bu düşünüşe göre, bizim kendi çabalarımız yeterli değil. 2012 zamanın sonu kuramcılarından Armageddon'a inanan Hıristiyanlara dek, alttaki düşünce biçimi hep aynı. Ama "işler şu anda olduğu gibi süremez" sezgisi doğru olsa da, sonuç hatalı. Çöküş bizim işimizi bizim yerimize yapmayacak. Kriz bizi, yapmamız gereken işi yapmaya kışkırtacak. Yapmaya hemen, şimdi başlayabileceğimiz bir iş bu. Daha önce de yazmış olduğum gibi, kolektif olarak uygarlığımız için "dibi

yükseltme" yönündeki her çabamız –toplumsal, doğal, kültürel ya da ruhsal sermayeyi koruma ya da geri alma yönündeki her çaba– krizi hem çabuklaştıracak, hem hafifletecek. Bu kitabın önerilerinin tam olarak çiçek açmaları için şartların henüz oluşmadığı bir gerçek. Ama çiçeklenmeden önce toprağın hazırlanması, fidelerin beslenmesi gerekir. Benim bu sözcükleri yazdığım sırada bu zamandayız. Çok geçmeden bu fideler mevcut kurumların çürümesinin bereketlendirdiği topraklarda sağlamca büyüyecek, ardından çiçek açacak ve nihayet meyve verecekler.

KAYNAKÇA

Alexander, Christopher. *The Nature of Order: Book One; The Phenomenon of Life.* Berkeley: Center for Environmental Structure, 2002.

Allen, William R. "Irving Fisher and the 100 Percent Reserve Proposal." *Journal of Law and Economics* 36, no. 2 (1993): 703–717.

Altekar, A. S. *State and Government in Ancient India.* Delhi, Hindistan: Motilal Banarsidass, 2002.

Aristotle. *Politics.* Çeviren Benjamin Jowett. N.p.: Publishing in Motion, 2011.

Avila, Charles. *Ownership: Early Christian Teaching.* New York: Orbis Books, 1983.

Baker, Dean. "No Way Out: Roadblocks on the Way to Recovery." *Counterpunch,* 3 Şubat 2010.

Brown, Ellen. "Time for a New Theory of Money." Commondreams.org, 29 Ekim 2010.

———. *Web of Debt.* Tempe, AZ: Third Millennium Press, 2008.

Buiter, Willem. "Negative Interest Rates: When Are They Coming to a Central Bank Near You?" *Financial Times Online,* 7 Mayıs 2009.

———. "Overcoming the Zero Bound on Nominal Interest Rates with Negative Interest on Currency: Gesell's Solution." *Economic Journal* 113, no. 490 (2003): 723–746.

Buzby, Jean C., Hodan Farah Wells, Bruce Axtman ve Jana Mickey. "Supermarket Loss Estimates for Fresh Fruit, Vegetables, Meat, Poultry, and Seafood and Their Use in the ERS Loss-Adjusted Food Availability Data." EIB-44, U.S. Dept. of Agriculture, Econ. Res.Serv., Mart 2009.

Caron, Kevin. "Abundance Creates Utility but Destroys Exchange Value." 2 Şubat 2010. http://blog.p2pfoundation.net/abundance-creates-utility-but-destroys-exchange-value/2010/02/02.

Champ, Bruce. "Stamp Scrip: Money People Paid to Use." Federal Reserve Bank of Cleveland, Research Paper, 1 Nisan 2008.

Clark, Stuart. "Absence of Sunspots Make Scientists Wonder If They're Seeing a Calm before a Storm of Energy." *Washington Post,* 22 Haziran 2010.

Cohrssen, Hans L. "Wara." *The New Republic,* 10 Ağustos 1932.

Collom, Ed. "Community Currency in the United States: The Social Environments in Which It Emerges and Thrives." *Environment and Planning A,* 37 (2005): 1565–1587.

Costanza, Robert ve diğ. "The Value of the World's Ecosystem Services and Natural Capital." *Nature* 387 (1997): 253–260.

Coxe, Don. "Financial Heroin." *Coxe Strategy Journal,* 12 Kasım 2009.

Dalton, G. "Barter." *Journal of Economic Issues* (1982), 16.1.182.

Daly, Herman. "The Economic Thought of Frederick Soddy." *History of Political Economy* 12, no. 4 (1980).

Deng, Feng. "A Comparative Study on Land Ownership between England and China." Chongqing, Çin: Chongqing University, School of Economics and Business Administration, 2007.

Dodds, Walter Kennedy. *Humanity's Footprint: Momentum, Impact, and our Global Environment.* New York: Columbia University Press, 2008.

Everett, Daniel L. "Cultural Constraints on Grammar and Cognition in Pirahã: Another Look at the Design Features of Human Language." *Current Anthropology* 46, no. 4 (2005).
Fisher, Irving. *Stamp Scrip.* New York: Adelphi, 1933.
Frank, Robert H., Thomas Gilovich ve Dennis T. Regan. "Does Studying Economics Inhibit Cooperation?" *Journal of Economic Perspectives* 7, no. 2 (1993): 159–171.
Gesell, Silvio. *The Natural Economic Order.* Çeviren Philip Pye. Berlin: NEO-Verlag, 1906.
George, Henry. "The Single Tax: What It Is and Why We Urge It." 1890.
Graves, Robert. *The White Goddess.* New York: Farrar, Straus and Giroux, 1948.
Greco, Thomas. *The End of Money and the Future of Civilization.* White River Junction, VT: Chelsea Green, 2009.
Hall, Robert ve Susan Woodward. "The Fed Needs to Make a Policy Statement." *Vox,* 13 Nisan 2009. www.voxeu.org/index.php?q=node/3444.
Handon, Jon D ve David Yosifon. "The Situational Character: A Critical Realist Perspective on the Human Animal." *Georgetown Law Journal* 93, no. 1 (2004).
Hassett, Kevin. "U.S. Should Try Germany's Unemployment Medicine." *Bloomberg,* 9 Kasım 2009.
Holden, G. R. "Mr. Keynes' Consumption Function and the Time Preference Postulate." *Quarterly Journal of Economics* 52, no. 2 (1938): 281–296.
Hoppe, Hans-Hermann. "The Misesian Case against Keynes." In *Dissent on Keynes: A Critical Appraisal of Keynesian Economics,* yay. haz. Mark Skousen. Santa Barbara, CA: Praeger, 1992.
Hudson, Michael. "Deficit Commission Follies." *Counterpunch,* 6 Aralık 2010. www.counterpunch.org/hudson12062010.html.
Hyde, Lewis. *The Gift: Imagination and the Erotic Life of Property.* New York: Vintage Books, 2007.
Jacob, Jeffrey, Merlin Brinkerhoff, Emily Jovic ve Gerald Wheatley. "The Social and Cultural Capital of Community Currency: An Ithaca Hours Case Study Survey." *International Journal of Community Currency Research* 8 (2004): 42.
James, Frank. "Cure for U.S. Unemployment Could Lie in German-Style Job Sharing." NPR.org, 3 Aralık 2009.
Jarvis, Jeff. "When Innovation Yields Efficiency." *Buzz Machine,* 12 Haziran 2009. www.buzzmachine.com/2009/06/12/when-innovation-yields-efficiency/.
Jolowicz, H. F ve Barry Nicholas. *Historical Introduction to the Study of Roman Law.* Dallas: Southern Methodist University Press, 1972.
Keen, Steven. "The Roving Cavaliers of Credit." *Debtwatch,* 31 Ocak 2009.
Keister, Todd ve James McAndrews. "Why Are Banks Holding So Many Excess Reserves?" Federal Bank of New York Staff Report no. 380, Temmuz 2009.
Kennedy, Margit. *Interest and Inflation-Free Money.* N.p.: Seva International, 1995.
Keynes, John Maynard. "Alternative Theories of the Rate of Interest." *Economic Journal* 47, no. 186 (1937): 241–252.
———. *Economic Consequences of the Peace.* New York: Harcourt, Brace, and Howe, 1920.
———. *The General Theory of Employment, Interest, and Money.* New York: Harcourt, Brace, and Howe, 1936.
King, F. H. *Farmers of Forty Centuries: Or, Permanent Agriculture in China, Korea, and Japan.* New York: Dover, 2004.
Koenig, Evan ve Jim Dolmas. "Monetary Policy in a Zero-Interest Economy." *Southwest Economy,* sayı 4, Temmuz/Ağustos 2003. The Dallas Federal Reserve.

Kropotkin, Peter. *The Conquest of Bread.* New York: G. P. Putnam's Sons, 1906.
Kuhnen, Frithjof. *Man and Land: An Introduction into the Problems of Agrarian Structure and Agrarian Reform.* Saarbrücken: Deutsche Welthungerhilfe, 1982.
LaSalle, Tim, Paul Hepperly ve Amadou Diop. *The Organic Green Revolution.* Kutztown, PA: Rodale Institute, 2008.
Lee, C. J., Hsien-chan Ho, Shing-Mei Chen, Ya-huei Yang, Soon-joy Chang, and Hui-lin Wu. *The Development of Small and Medium-Sized Enterprises in the Republic of China.* Taipei, Taiwan: Chung-Hua Institute of Economic Research, 1995.
Lee, Richard. *The Dobe !Kung.* New York: Holt, Rinehart, and Winston, 1984.
Laidlaw, James. "A Free Gift Makes No Friends." In *The Question of the Gift: Essays across Disciplines,* yay. haz. Mark Olstein. New York: Routledge, 2002.
Lietaer, Bernard. *The Future of Money.* Post Falls, ID: Century, 2002.
Marx, Karl. *Grundrisse.* New York: Penguin Classics, 1993.
Mauss, Marcel. *The Gift: The Form and Reason for Exchange in Archaic Societies.* Çeviren W. D. Halls. New York: W. W. Norton, 2000.
Mankiw, N. Gregory. "It May Be Time for the Fed to Go Negative." *New York Times,* 18 Nisan 2009.
Mumford, Lewis. *Technics and Civilization.* New York: Harcourt Brace, 1934.
Nemat-Nejat, Karen Rhea. *Daily Life in Ancient Mesopotamia.* Westport, CT: Greenwood Press, 1988.
Pakenham, Thomas. *The Scramble for Africa.* London: Abacus, 1991.
Paine, Thomas. *Agrarian Justice.* 1797.
Perkins, John. *Confessions of an Economic Hit Man.* New York: Penguin, 2005.
Piff, P. K., M. W. Kraus, B. H. Cheng ve D. Keltner. "Having Less, Giving More: The Influence of Social Class on Prosocial Behavior." *Journal of Personality and Social Psychology,* 12 Temmuz 2010. doi:10.1037/a0020092.
Reasons, Eric. "Innovative Deflation." 5 Temmuz 2009. http://blog.ericreasons.com/2009/07/innovative-deflation.html.
Rösl, Gerhard. "Regional Currencies in Germany: Local Competition for the Euro?" Deutsche Bundesbank Series 1: Economic Studies, no. 43, 2006.
Rousseau, Jean Jacques. *A Dissertation on the Origin of Inequality among Men.* Çeviren G. D. H. Cole. 1754.
Sahlins, Marshall. *Stone Age Economics.* New York: Routledge, 2003.
Sale, Kirkpatrick. *Rebels against the Future.* New York: Basic Books, 1996.
Seaford, Richard. *Money and the Early Greek Mind.* Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
Senior, N. W. *Outline of the Science of Political Economy.* 1836.
Stodder, James. "Reciprocal Exchange Networks: Implications for Macroeconomic Stability." 2005. http://www.lietaer.com/images/Stodder_Reciprocal_Exchange.pdf.
Temple, Robert. *The Genius of China: 3,000 Years of Science, Discovery, and Invention.* Rochester, VT: Inner Traditions, 1998.
Twist, Lynn, Teresa Barker'la birlikte. *The Soul of Money.* New York: Norton, 2003.
Vallely, Paul. "How Islamic Inventors Changed the World." *The Independent,* 11 Mart 2006.
Warner, Judith. "The Charitable-Giving Divide." *New York Times Magazine,* 20 Ağustos 2010.
White, Martha C. "America's New Debtor Prison: Jail Time Given to Those Who Owe." *Wallet Pop,* 15 Temmuz, 2010. www.walletpop.com/blog/2010/07/15/americas-new-debtor-prison-jail-time-being-given-to-those-who/.

Wüthrich, W. "Alternatives to Globalization: Cooperative Principle and Complementary Currency." Çeviren Philip Beard. *Current Issues (Zeit-Fragen),* 9 Ağustos 2004. http://www.reinventingmoney.com/documents/BeardWIR.pdf.

Xu, Cho-yun. *Ancient China in Transition: An Analysis of Social Mobility, 722–222 B.C.* Palo Alto, CA: Stanford University Press, 1965.

Yong, Ed. "Fertility Rates Climb Back Up in the Most Developed Countries." 5 Ağustos 2009. http://scienceblogs.com/notrocketscience/2009/08/fertility_rates_climb_back_up_in_the_most_developed_countrie.php.

Zarlenga, Stephen. *The Lost Science of Money.* Valatie, NY: American Monetary Institute, 2002.

YAZAR HAKKINDA

CHARLES EISENSTEIN *İnsanlığın Yükselişi*'nin yazarıdır ve uygarlık, bilinç, para ve insanın kültürel evrimi konulu yazılar yazmaktadır. *Reality Sandwich* adlı web dergisindeki yazıları çevrimiçi olarak geniş bir izleyici kitlesine sahiptir; sık sık konferanslarda ve başka etkinliklerde konuşma yapmakta, radyo ve podcast röportajları yayınlanmaktadır. Eisenstein, 1989 Yale Üniversitesi Matematik ve Felsefe mezunudur ve sonraki on yılı Çince-İngilizce çevirmen olarak geçirmiştir. Şu anda Harrisburg, Pennsylvania'da yaşamakta ve Goddard College'ın öğretim kadrosunda hizmet vermektedir.

Flora Dizisi kitapları:

Yeryüzüyle Konuşma Sanatı - Kutsal Bitkilerle Şifacı Olmak,
Stephen Harrod Buhner, çev. Tanya Çelebi

Kutsal Ekonomi- Geçiş Çağında Para, Armağan ve Toplum,
Charles Eisenstein, çev. Sinem Gül

okuyanus.com.tr

/floradizisi
/okuyanusyayinevi
/dizustuedebiyat
/uegunlukdunyaedebiyati

@okuyanus
@dizustuedebiyat

/okuyanusyayinevi

@okuyanus